

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΚΑΛΛΙΡΗΣ

ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΑΘΗΝΑ, 2018

Κωνσταντίνος Ι. Καλλίρης

Οργανωμένο Έγκλημα και Διαφθορά

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης	
ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Καθηγητής Νέστωρ Κουράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Ηλίας Αναγνωστόπουλος, Επίκουρος Καθηγητής Νικόλαος Λίβος	
ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ	
Αναπληρωτής Καθηγητής Ηλίας Αναγνωστόπουλος	Επίκουρη Καθηγήτρια Μαρία Κρασιδιώτη
Επίκουρος Καθηγητής Γεώργιος Τριανταφύλλου	Επίκουρος Καθηγητής Αριστομένης Τζανετής
Επίκουρη Καθηγήτρια Αθανασία Διονυσοπούλου	Επίκουρος Καθηγητής Γεώργιος Γιαννούλης
Επίκουρος Καθηγητής Ιωάννης Ανδρουλάκης	

Copyright © Κωνσταντίνος Ι. Καλλίρης, 2018.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στην μητέρα μου Σταυρούλα

Στην αδελφή μου Βασιλική

Ευχαριστίες

Η παρούσα διδακτορική διατριβή αποτελεί τη δεύτερη συμβολή μου στην επιστήμη υπό την συγκεκριμένη μορφή, καθώς προηγήθηκε η διατριβή μου στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (2012). Συνεπώς, ήταν ιδιαίτερα πολύτιμη η συνδρομή και η στήριξη όλων εκείνων των ανθρώπων που επέδειξαν την απαιτούμενη υπομονή και επιμονή κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον επιβλέποντά μου, Καθηγητή Νέστορα Κουράκη, ο οποίος διαδράματισε σημαντικό ρόλο σε πολλές περιόδους της επιστημονικής μου εξέλιξης. Υπήρξε δάσκαλός μου στο ΜΠΣ της Νομικής Σχολής Αθηνών και μετέπειτα υπεύθυνος για την πορεία της υποτροφίας μου από το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών. Χωρίς την αμέριστη στήριξή του, η παρούσα διατριβή θα είχε μείνει για πάντα στον σκληρό δίσκο ενός υπολογιστή.

Οι καλύτεροι φίλοι ενός ερευνητή είναι οι εκείνοι που ασκούν αυστηρή κριτική στο έργο του. Είχα και εξακολουθώ να έχω πολλούς τέτοιους φίλους, τους οποίους ευχαριστώ θερμά για την πολύπλευρη στήριξή τους. Οι Θεόδωρος Αλυσανδράτος (Διδάκτωρ Οικονομικών), Αθανάσιος Αναγνωστόπουλος (Διδάκτωρ Ποινικού Δικαίου), Αλέξης Αρβανίτης (Επίκουρος Καθηγητής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης), Σωτήρης Γεωργανάς (Αναπληρωτής Καθηγητής Οικονομικών στο Πανεπιστήμιο Σίτυ του Λονδίνου) και Χαράλαμπος Παπαδόπουλος (Ειδικός Επιστήμων στον Συνήγορο του Πολίτη) έκαναν ό,τι μπορούσαν για να διορθώσω κάποια από τα λάθη μου. Όσα παραμένουν είναι ολότελα δικά μου. Ο Καθηγητής Federico Varese (Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης) επέβλεψε με χαρισματικό τρόπο τη διπλωματική μου εργασία στο MSc in Criminology and Criminal Justice, στην οποία υποστήριξα για πρώτη φορά μία υβριδική μέθοδο μελέτης του οργανωμένου εγκλήματος.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον καλό φίλο και εξαίρετο συνάδελφο Αντώνη Καραμπατζό (Αναπληρωτή Καθηγητή Αστικού Δικαίου στη Νομική Σχολή Αθηνών) για την ολόπλευρη συμπαράστασή του, χωρίς την οποία αυτές οι γραμμές δε θα γράφονταν ποτέ.

Ευχαριστώ το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών για τη χρηματοδότηση μέρους της έρευνας που απαιτήθηκε για την εκπόνηση της παρούσης.

Ευχαριστώ τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής για τα σχόλια και τις επισημάνσεις τους.

Ευχαριστώ όλους τους φίλους και συγγενείς που ανέχτηκαν στωικά την επιμονή μου να ολοκληρώσω αυτή την προσπάθεια, καθώς και τους εργοδότες μου στο King's College London και το De Montfort University.

Η παρούσα διατριβή είναι αφιερωμένη στην μητέρα μου και την αδελφή μου, τις οποίες θα ευγνωμονώ αιωνίως για την πίστη τους σε κάθε προσπάθειά μου. Αυτονοήτως, οτιδήποτε κάνω τα τελευταία χρόνια αποτελεί φόρο τιμής στην μνήμη του πατέρα μου, Ιωάννη Καλλίρη. Το μαθηματικό του μυαλό θα είχε εντοπίσει σφάλματα που το δικό μου δεν εντόπισε ποτέ σε αυτή τη διατριβή.

Περίληψη

Η σχέση ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά είναι ευρύτατα καταγεγραμμένη. Συχνά, η διαφθορά συμπεριλαμβάνεται στον ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος ως μία από τις συνηθέστερες δραστηριότητες των εγκληματικών οργανώσεων. Αυτή η διατριβή προσφέρει μία ερμηνεία της στρατηγικής επιλογής των εγκληματικών οργανώσεων να καταφεύγουν στη διαφθορά κρατικών αξιωματούχων και δημοσίων λειτουργών. Η παιγνιοθεωρητική προσέγγιση που προκρίνεται αντιμετωπίζει τη διαφθορά ως μία ορθολογική επιλογή από τους δύο εμπλεκόμενους «παίκτες»: τις εγκληματικές οργανώσεις και τα κράτη. Η διαφθορά αναδεικνύεται ως η λιγότερο επιζήμια επιλογή όταν η σχέση ισχύος ανάμεσά τους είναι σχετικά ισορροπημένη. Στο πλαίσιο της ανάπτυξης αυτής της θεωρίας επιχειρείται η περιγραφή των δύο κρίσιμων εννοιών, ήτοι του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς. Οι εγκληματικές οργανώσεις περιγράφονται ως ένας φαινότυπος παραβατικής δράσης που διακρίνεται από παρεμφερείς ομαδικές δραστηριότητες με βασικό κριτήριο το μονοπωλιακό χαρακτήρα της. Η κατανόηση αυτού του χαρακτήρα είναι κρίσιμη για την περιγραφή της θέσης ισχύος από την οποία το οργανωμένο έγκλημα «διαπραγματεύεται» με το κράτος. Η διαφθορά αναλύεται ως ένα φαινόμενο συνεργασίας «με διάθεση αλληλοεξυπηρέτησης», το οποίο εκτείνεται πέραν των οικονομικών συναλλαγών και της σχέσης ανάμεσα στον πολίτη και το δημόσιο. Όταν τόσο οι κρίσιμες έννοιες όσο και η θεωρία συνεργασίας που υποστηρίζεται στη διατριβή έχουν αναλυθεί επαρκώς, επιχειρείται η εμπειρική επιβεβαίωση της τελευταίας με τη βοήθεια μίας υβριδικής συγκριτικής-ιστορικής ερμηνείας, η οποία συνδυάζει την μέθοδο της συμφωνίας και την μέθοδο της διαφοράς. Ως περιπτώσεις που πληρούν τις προϋποθέσεις της πρώτης μεθόδου εξετάζονται η Σικελική Μαφία, η Ιαπωνική Γιάκουζα και το Outfit του Σικάγο. Ως «περίπτωση ελέγχου» εξετάζονται οι συμμορίες («gangs»), οι οποίες μοιράζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τις εγκληματικές οργανώσεις αλλά δεν έχουν μονοπωλιακή δράση. Μετά από την επιβεβαίωση των θεωρητικών πορισμάτων της διατριβής, ακολουθεί μία κριτική επισκόπηση της σχετικής νομοθεσίας και προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής.

Summary

The relation between organized crime and corruption is widely documented. Quite often, corruption is included in the definition of organized crime as one of the most common activities of organized criminal groups. This thesis offers an interpretation of the strategic choice of criminal organizations to resort to corrupting state officials and civil servants. The game-theoretic approach adopted looks at corruption as a rational choice made by two 'players': criminal organizations and states. Corruption emerges as the least costly option when the power balance between the two is maintained. In the context of this theory, a description of both organized crime and corruption is attempted. Organized criminality is described as a type of unlawful activity that can be distinguished from similar collective criminal activities by reference to its tendency to establish monopolies. Understanding the nature of this criminal monopoly is crucial for an accurate description of the powerful position from which criminal organizations 'negotiate' with the state. Corruption is described as an instance of cooperation to the end of mutually advancing each party's interests - that is, a phenomenon that extends beyond financial transactions and the relationship between citizens and the state. Once the crucial concepts and the proposed theory of cooperation are properly analysed, they are tested empirically by means of a hybrid historic-comparative method, which combines the methods of agreement and difference. The cases examined in the context of the former method are the Sicilian Mafia, the Japanese Yakuza and Chicago's Outfit. Gangs are employed as a 'control case', since they share many characteristics with criminal organizations but lack the tendency to monopolise their area of interest. The confirmation of the theoretical findings of the thesis is followed by a critical review of the current legislation and policy recommendations.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Εισαγωγικά
2. Η δομή της μελέτης
3. Μεθοδολογία
  - 3.1 Γενικά
  - 3.2 Ιστορική-συγκριτική μέθοδος και «γενική θεωρία»
  - 3.3 Η ιστορική – συγκριτική μέθοδος
  - 3.4 Μία θεωρία συνεργασίας
  - 3.5 Η ιδιαίτερη βαρύτητα των ορισμών

II. ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

1. Γενικά-οργανωμένο έγκλημα και μύθος
2. Ο ορισμός της έννοιας
  - 2.1 Μερικές προσπάθειες προσέγγισης της έννοιας
    - 2.1.1 Αρχές και επιτροπές
      - 2.1.1.1 Η ιδιότυπη συνεισφορά των επιτροπών
      - 2.1.1.2 Σύμβαση κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και Ευρωπαϊκή Ένωση
    - 2.1.2 Η αμιγώς εγκληματολογική προσέγγιση στην σχετική βιβλιογραφία
      - 2.1.2.1 Οι ιταλοί θετικιστές
      - 2.1.2.2 Ανομία και ένταση
      - 2.1.2.3 «Υποκουλτούρες»
      - 2.1.2.4 Ευκαιρίες και υποκουλτούρες
      - 2.1.2.5 Αριστερός ρεαλισμός και σχετική αποστέρηση
      - 2.1.2.6 Η Σχολή του Σικάγο
      - 2.1.2.7 «Δεξιός ρεαλισμός» και η στροφή στον ορθολογισμό
      - 2.1.2.8 Διαφορική συναναστροφή
      - 2.1.2.9 «Κοινωνικός έλεγχος»
      - 2.1.2.10 Μια σύντομη κριτική συζήτηση σχετικά με τις θεωρίες του εγκλήματος και την σχέση του με την μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος γενικότερα και την παρούσα μελέτη ειδικότερα
    - 2.1.3 Συγκεκριμένα για το οργανωμένο έγκλημα
      - 2.1.3.1 «Εσωτερικοί» και «εξωτερικοί» ορισμοί του οργανωμένου εγκλήματος
      - 2.1.3.2 Η θεωρία της «ξενόφερτης συνωμοσίας» (*alien conspiracy*)
      - 2.1.3.3 Επιχειρηματικές θεωρίες

2.1.3.4 Η γραφειοκρατική θεωρία για το οργανωμένο έγκλημα

2.1.4 Οι θέσεις των οικονομολόγων

2.1.5 Η προσφορά των μελών οργανωμένων εγκληματικών ομάδων

2.2 Μια πρώτη απόπειρα προσέγγισης της έννοιας

2.2.1 Κάποια από τα προτεινόμενα κριτήρια

2.2.1.1 Ειδικά η χρήση ή απειλή χρήσης βίας

2.2.2 Οργανωμένο έγκλημα και μονοπώλιο: ένας ορισμός

2.2.3 Ένας πιο αναλυτικός ορισμός του οργανωμένου εγκλήματος

2.3 Κατά του επιχειρηματικού ορισμού του οργανωμένου εγκλήματος

2.4 Οργανωμένο έγκλημα και μαφία: η οριοθέτηση των εννοιών

2.5 Περί οργανωμένου εγκλήματος και λογικών επιλογών

2.6 Τα θύματα του οργανωμένου εγκλήματος

2.7 Ειδικά για τις «Μαφίες»

III. ΔΙΑΦΘΟΡΑ

1. Ορισμοί και εννοιολογικές προκλήσεις

1.1 Ορίζοντας τη διαφθορά

1.1.1 Η τυπολογία της διαφθοράς στην υπηρεσία της περιγραφής της έννοιας

1.2 Περί του προσβαλλόμενου έννομου αγαθού

2. Διεφθαρμένες σχέσεις και συναλλαγές: ο εννοιολογικός πυρήνας της διαφθοράς

3. Το οργανωμένο έγκλημα ως διαφθορέας

4. Διαφθορά ελληνικού τύπου

5. Αντί επιλόγου

IV. Η ΣΙΚΕΛΙΚΗ ΜΑΦΙΑ

1. Εισαγωγή

2. Ιστορικά

2.1 Η γέννηση του φαινομένου και η ονοματοδοσία του

2.2 Οι συνθήκες που ευνόησαν την ανάπτυξη της μαφίας στη Σικελία

2.2.1 Η έλλειψη εμπιστοσύνης στο κράτος και τους εκπροσώπους του

2.2.2 Οι αντικαταστάτες της κεντρικής εξουσίας

3. Ο ρόλος της προσωπικής ιδιοκτησίας

3.1 Καθυστερημένες –αλλά ραγδαίες- αλλαγές

3.2 Ανθρώπινο δυναμικό

4. Σικελική Μαφία και πολιτική διαφθορά

4.1 Μια αγαστή συνεργασία

4.2 Η διατάραξη μίας ισορροπίας με κοινωνικό έρεισμα

5. Οι Δίκες της Μαφίας

- 5.1 Φασιστικό καθεστώς εναντίον Μαφίας
  - 5.2 Οι δίκες της δεκαετίας του 1960
  - 5.3 Η Maxiprocesso
6. Πόλεμος: συμπεράσματα

V ΤΟ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΟ ΣΙΚΑΓΟ

1. Το οργανωμένο έγκλημα στην Αμερική: η περίπτωση του Σικάγο
2. Σύντομη ιστορική αναδρομή
3. Η πολιτική στο Σικάγο και η άνοδος του οργανωμένου εγκλήματος
4. Πρόσκαιρες διαταράξεις της ισορροπίας και εξάρσεις ανορθολογισμού
5. Η μετατόπιση του παιχνιδιού στην κεντρική πολιτική σκηνή
6. Η τελική «παρτίδα» στο παιχνίδι διεφθαρμένης ισορροπίας
7. Συμπεράσματα: ένα προοδευτικά περίπλοκο παιχνίδι ισορροπίας

VI. Η ΙΑΠΩΝΙΚΗ ΓΙΑΚΟΥΖΑ

1. Σύντομη ιστορική αναφορά: οι χαρτοπαίκτες που απέκτησαν ισχύ
2. Οι πολιτικές διασυνδέσεις και μια αγαστή συνεργασία
  - 2.1 Οι πρώτες συμπράξεις
  - 2.2 Η σύγχρονη εποχή
  - 2.3 Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: η κοινωνικοπολιτική εδραίωση της Yakuza
3. Yakuza και διωκτικές αρχές: μία σχέση συμβίωσης
4. Συμπερασματικά: ένα ιδιότυπο παιχνίδι με κοινωνικές προεκτάσεις

VII. ΣΥΜΜΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ

1. Εισαγωγικά
2. Οι υπό μελέτη συμμορίες
  - 2.1 Η εργασία του Sánchez-Jankowski
  - 2.2 Προσθέτοντας το ιταλικό στοιχείο: η εργασία του Whyte
3. Οι πολιτικές δραστηριότητες των συμμοριών
4. Συμπέρασμα: «πολιτικές» συμφωνίες χωρίς ισορροπία

VIII. ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ: ΧΡΗΣΙΜΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΤΗ

1. Η επιβεβαίωση των ορισμών
2. Αδύναμα κράτη και διαφθορά
  - 2.1 Ένας φαύλος κύκλος
  - 2.2 Το ελληνικό παράδειγμα
3. Τα όπλα του ποινικού δικαίου
4. Αντί επιλόγου: το περιορισμένο οπλοστάσιο του ποινικού δικαίου και μερικές προτάσεις

I

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΜΙΑ ΘΕΩΡΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

*The richest man is the one with the most powerful friends.
Don Altobello, The Godfather III*

1. Εισαγωγικά

Το ζήτημα της σχέσης οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς φέρει ένα ιδιαίτερος ιδιόρρυθμο όσο και ελκυστικό γνώρισμα: ενώ φαίνεται πως η ύπαρξη της συγκεκριμένης σχέσης δεν αμφισβητείται από κανέναν, η απόδειξή της μοιάζει προσπάθεια σισύφεια. Η κοινή γνώμη είναι, σε γενικές γραμμές, πεπεισμένη σχετικά με τη διαπλοκή οργανωμένου εγκλήματος και πολιτικής/κρατικής εξουσίας. Άλλωστε, η ειδησιογραφία φρόντισε πολλάκις να ενισχύσει αυτή την πεποίθηση. Ηγετικές φυσιογνωμίες εγκληματικών οργανώσεων, φωτογραφίες των οποίων κοσμούσαν συχνά τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων, φέρονται να σχετίζονται ανοιχτά με πολιτικούς δραστηριοποιούμενους είτε σε τοπικό είτε σε εθνικό επίπεδο. Τα τελευταία χρόνια δε υπήρξαν, σε χώρες όπως η Ιταλία και η Ιαπωνία, συλλήψεις πολιτικών στη βάση κατηγοριών όχι μόνο διαφθοράς αλλά και συμμετοχής εν στενή εννοία σε εγκληματικές οργανώσεις.

Το ερώτημα ασφαλώς δεν περιορίζεται στη διαπίστωση ή μη της ύπαρξης της εν λόγω σχέσης, αλλά επεκτείνεται στο σαφώς πιο περίπλοκο ζήτημα της ακριβούς φύσης της. Θα ήταν βεβαίως ουτοπική οποιαδήποτε προσπάθεια διατύπωσης μίας γενικής θέσης με τη μορφή –για παράδειγμα- μιας «φόρμουλας» ή ενός «τύπου» που θα περιέγραφε την συγκεκριμένη αλληλεπίδραση. Ο πλέον σημαντικός από τους παράγοντες που επηρεάζουν καταλυτικά το φαινόμενο είναι ασφαλώς η περιπλοκότητα του ιδίου του οργανωμένου εγκλήματος. Το γεγονός αυτό καθίσταται ευνόητο αν αναλογιστεί κανείς τα πολλά και διαφορετικά είδη εγκληματικής συμπεριφοράς που υπάγονται στη συγκεκριμένη έννοια. Προφανώς οι τακτικές της αποκαλούμενης «μαφίας»¹ σε αυτόν

---

¹ Σε αυτό το σημείο καθίσταται απαραίτητη μία ορολογική διευκρίνιση. Παρά το γεγονός ότι ο όρος «μαφία» και ειδικά «μαφίες», στον πληθυντικό δεν είναι ο πλέον εύηχος και θα μπορούσε κανείς δικαίως να τον κατατάξει στους αδόκιμους, στην παρούσα μελέτη θα χρησιμοποιηθεί ελλείψει κάποιου καταλληλότερου. Αυτή η επιλογή δε θα προκριθεί χάριν συντομίας ή ευκολίας αλλά διότι θα υποστηριχθεί εδώ η άποψη ότι οι «μαφίες» συνιστούν μια ειδικότερη κατηγορία του οργανωμένου εγκλήματος. Αυτό σημαίνει ότι το οργανωμένο έγκλημα είναι η έννοια γένους και συμπεριλαμβάνει και τις μαφίες, αλλά και ότι οι τελευταίες έχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τις διαχωρίζουν από τις υπόλοιπες οργανώσεις. Αυτή είναι μία θεωρία που υποστηρίζεται από πολλούς ερευνητές του χώρου και κυρίως τους Diego Gambetta *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*, (Harvard University Press, 1986), Federico Varese *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*, (Oxford University Press, 2001) και Peter Hill *The Japanese Mafia: Yakuza, Law and the State* (Oxford University Press, 2003) οι οποίοι, ενδεχομένως επηρεασμένοι και από την κοινή τους ακαδημαϊκή βάση (το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης), έχουν χαράξει μία κοινή γραμμή στο συγκεκριμένο ζήτημα.

τον τομέα διαφέρουν κατά πολύ από τις αντίστοιχες τακτικές των οργανώσεων που δραστηριοποιούνται στο χώρο του λεγόμενου transnational organized crime, το οποίο για τις ανάγκες της παρούσης θα καλείται «διεθνικό οργανωμένο έγκλημα». Για το λόγο αυτό, είναι κάτι παραπάνω από απαραίτητο να γίνει μια κατά το δυνατόν αναλυτική αναφορά στα διάφορα είδη οργανωμένου εγκλήματος όπως δρουν στα κοινωνικά σύνολα εντός των οποίων αναπτύσσουν το μεγαλύτερο μέρος της δραστηριότητάς τους. Λόγω της φύσης και δομής της παρούσης αλλά και των διαθέσιμων πληροφοριών και στατιστικών στοιχείων, θα δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις εγκληματικές οργανώσεις των οποίων το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων λαμβάνει χώρα εντός της χώρας προέλευσής τους, ενδεχομένως δε και σε πιο περιορισμένες γεωγραφικά περιοχές.

2. Η δομή της μελέτης

Πριν από την ουσιαστική αντιμετώπιση των ζητημάτων που απασχολούν την παρούσα, είναι απαραίτητο να παρουσιαστεί συνοπτικά η δομή της καθώς και να αναλυθεί λεπτομερώς η επιλεγείσα μεθοδολογία. Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης ακολουθεί μία συνοπτική απεικόνιση της δομής του παρόντος πονήματος:

Αρχικά, όπως ήδη αναφέρθηκε αμέσως παραπάνω, θα αναλυθεί διεξοδικά η εδώ προκρινόμενη μεθοδολογία. Συγκεκριμένα, θα προσεγγισθούν δύο θεμελιώδεις μέθοδοι εξαγωγής πορισμάτων και γενικεύσεων στην κοινωνιολογική έρευνα και θα επιχειρηθεί να καταδειχθεί ότι ο συνδυασμός τους μπορεί να επιτευχθεί χωρίς σημαντικά εμπόδια (παρά τις πολλές αντίθετες θέσεις στην σχετική βιβλιογραφία) και να αποβεί εξαιρετικά χρήσιμη στην εγκληματολογική έρευνα και κυρίως στο χώρο του οργανωμένου εγκλήματος. Το μόρφωμα που θα προκύψει από αυτή την προσπάθεια συγκερασμού των δύο θέσεων (ή -ακριβέστερα- εγκόλπωσης της μίας στην άλλη) είναι μία πρωτότυπη μέθοδος κοινωνιολογικής/ εγκληματολογικής έρευνας που θα συνδυάζει την συγκριτική/ιστορική μέθοδο, τη γενική θεωρία και τη στατιστική σύγκριση και ανάλυση. Αυτή θα είναι και μία πρώτη (μεθοδολογική) συνεισφορά της διατριβής αυτής στον επιστημονικό διάλογο.

Ακολούθως, θα παρουσιαστεί συνοπτικά η βασική θέση της παρούσης σύμφωνα με την οποία το οργανωμένο έγκλημα και το κράτος (με την ευρύτερη δυνατή έννοια του όρου) εμπλέκονται σε ένα «παιχνίδι» με την παραδοσιακή έννοια της θεωρίας παιγνίου. Οι δύο παίκτες κάνουν ορθολογικές προβλέψεις και επιλογές με σκοπό το μεγαλύτερο δυνατό όφελος. Οι μεν εγκληματικές οργανώσεις επιδιώκουν όσο το δυνατόν περισσότερη οικονομική και κοινωνική ισχύ. Το δε κράτος επιθυμεί την εδραίωση της εξουσίας του (συμπεριλαμβανομένου του μονοπωλίου της βίας) και την κοινωνική ειρήνη. Η θέση της μελέτης αυτής είναι ότι το σημείο ισορροπίας σε αυτό το παιχνίδι εξαρτάται από την επιτυχή έκβαση «διεφθαρμένων συναλλαγών» που εξασφαλίζουν το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος για το οργανωμένο έγκλημα σε συνδυασμό με την όσο το δυνατόν πιο σαφή

εδραΐωση της κρατικής εξουσίας και κοινωνικής ειρήνης. Όταν κάποιος από τους δύο «παίκτες» επιλέγει να διαταράξει αυτή την ισορροπία, όπως συμβαίνει όταν οι οργανωμένοι εγκληματίες αμφισβητούν ανοικτά το μονοπώλιο της βίας του κράτους ή όταν το κράτος περιορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τις δραστηριότητες του οργανωμένου εγκλήματος, η ειρήνη δίνει τη θέση της σε βίαιες συγκρούσεις και ανορθολογικές επιλογές. Η υπόθεση αυτή θα ελεγχθεί διά της υβριδικής συγκριτικής μεθόδου που περιγράφηκε πιο πάνω. Πρώτα θα συγκριθεί η ιστορική πορεία της σχέσης οργανωμένου εγκλήματος και κράτους, με έμφαση στις σχέσεις διαφθοράς, σε τρεις μεγάλες εγκληματικές οργανώσεις. Ακολούθως, θα εφαρμοστεί η μέθοδος της διαφοράς με την μελέτη της ίδιας σχέσης, με τις συμμορίες (gangs) στη θέση του «συμπαίκτη» του κράτους αντί του οργανωμένου εγκλήματος.

Στην συνέχεια, και αφού ερευνηθεί σύντομα η ιδιάζουσα επιρροή του «μύθου» στη μελέτη, αλλά και την κοινή κατανόηση, της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας, θα επιχειρηθεί μία συνοπτική παρουσίαση των προσπαθειών ορισμών όπως αυτές καταγράφονται α) στην επιστημονική βιβλιογραφία β) στα πορίσματα διάφορων επιτροπών που συστάθηκαν με αντικείμενο την «πολιτική αντιμετώπιση» του οργανωμένου εγκλήματος και γ) σε κείμενα διεθνών οργανισμών. Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στις θεωρίες και τους αντίστοιχους ορισμούς των οικονομολόγων και, ασφαλώς, των εγκληματολόγων. Οι εδώ κρινόμενες ως πλέον ενδιαφέρουσες θα αναλυθούν περαιτέρω, ενώ τελικά θα επιχειρηθεί η διατύπωση ενός ευσύνοπτου και, κατά το δυνατόν, σαφούς και περιεκτικού ορισμού. Τέλος θα γίνει αναφορά στις αντίστοιχες απόπειρες ορισμού της έννοιας στην ελληνική βιβλιογραφία.

Ακολούθως, θα επιχειρηθεί μία περιγραφή της έννοιας της διαφθοράς, ένα έργο εξίσου απαραίτητο αλλά και δυσχερές με εκείνο του ορισμού του οργανωμένου εγκλήματος. Ορθώς θα παρατηρούσε, βεβαίως, κανείς ότι οι έριδες και διαφωνίες της επιστημονικής κοινότητας επί του συγκεκριμένου ζητήματος είναι μάλλον λιγότερες αλλά σε κάθε περίπτωση ο ορισμός της διαφθοράς είναι έργο εξίσου δυσχερές. Πρόκειται για έννοια περισσότερο θεωρητική από το οργανωμένο έγκλημα, ενώ το φαινόμενο παρουσιάζει πολιτικές και κοινωνικές συνιστώσες αλλά και προεκτάσεις που επιβαρύνουν σημαντικά την περιγραφή και τον ορισμό του. Επιπροσθέτως, ο ίδιος ο όρος «διαφθορά» δεν είναι σε καμμία περίπτωση όρος «εργαστηρίου», όρος που συναντήθηκε για πρώτη φορά σε μία επιστημονική εργασία ή μία δημοσιογραφική αναφορά. Αντίθετα, πρόκειται για λέξη που περιγράφει ένα φαινόμενο πανάρχαιο και χρησιμοποιείται ευρύτατα για την περιγραφή μίας πληθώρας συμπεριφορών: «διεφθαρμένος» μπορεί να καλείται ένας πολιτικός που συστρατεύεται με ιδιωτικά συμφέροντα τα οποία έρχονται σε σύγκρουση με το κοινό καλό, ένας δικαστής που χρηματίζεται από το οργανωμένο έγκλημα, ένας αστυνομικός που «σβήνει μία κλήση» προς όφελος ενός «ισχυρού» φίλου του, ένας νοσοκομειακός ιατρός που εισπράττει «επιπρόσθετες αμοιβές» από τους ασθενείς του,

ένας δημόσιος υπάλληλος που δωροδοκείται, ακόμα και ένας καθηγητής μέσης εκπαίδευσης που παραδίδει «ιδιαιτέρα» μαθήματα σε μαθητές του σχολείου στο οποίο υπηρετεί. Στον οικείο τόπο θα παρουσιαστούν συνοπτικά οι κυριότερες θεωρίες αναφορικά με τη φύση της έννοιας της διαφθοράς καθώς και οι πλέον ενδιαφέρουσες απόπειρες ορισμού της και, τέλος, θα υιοθετηθεί ένας ορισμός που θα αποτελέσει οδηγό για την συνέχεια και το κύριο σώμα της μελέτης.

Πρέπει να παρατηρηθεί ότι σκοπός της παρούσης είναι οι περιγραφές/ορισμοί των εννοιών να αποτελέσουν μια διακριτή από την κύρια θέση της διατριβής συμβολή στον επιστημονικό διάλογο. Όταν οι υπό εξέταση έννοιες απαιτούν έναν «κοινωνιολογικό ορισμό», ήτοι μία περιγραφή του φαινομένου όπως αυτό εμφανίζεται όχι στη φύση ή στη γραμματική διατύπωση ενός νομοθετήματος αλλά στο κοινωνικό γίγνεσθαι, η ίδια η περιγραφή τους αποκτά προφανή αυταξία. Είναι εξαιρετικά σημαντικό να συμπεριλάβει κανείς στην περιγραφή αυτή όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν το φαινόμενο από άλλα παρεμφερή αλλά διακριτά φαινόμενα, η «εμπλοκή» των οποίων στην εκάστοτε μελέτη θα προκαλούσε όχι απλώς σύγχυση αλλά *εσφαλμένα πορίσματα*. Για παράδειγμα, αν στην έννοια του οργανωμένου εγκλήματος συμπεριλάβουμε συνοικιακές συμμορίες εφήβων η διαπίστωση ότι το οργανωμένο έγκλημα σχετίζεται με τη διαφθορά κρατικών λειτουργιών είναι εξαιρετικά απίθανο να επαληθευθεί. Είναι, λοιπόν, εξαιρετικά κρίσιμο να περιγράψουμε τις έννοιες με έναν τρόπο που θα είναι μεν μεθοδολογικά εύχρηστος αλλά ταυτόχρονα, θα παραμένει επιστημονικά έντιμος υπό την έννοια ότι δεν θα προσαρμόζει την υπό εξέταση έννοια στα προσδοκώμενα πορίσματα. Περισσότερα επ' αυτού θα εκτεθούν όταν θα επιχειρήσουμε την περιγραφή του οργανωμένου εγκλήματος.

Στη συνέχεια, θα ακολουθήσει το κατ' εξοχήν ερευνητικό μέρος του παρόντος πονήματος, αρχής γενομένης από την μελέτη συγκεκριμένων μεγάλων οργανώσεων και της σχέσης τους με τη διαφθορά. Θα εξηγηθούν οι λόγοι για τους οποίους προκρίθηκε κατά κανόνα η μελέτη εγκληματικών οργανώσεων τύπου «μαφίας» και θα επιχειρηθεί να καταστούν σαφείς αφενός μεν η σχέση των εννοιών οργανωμένο έγκλημα και μαφία αφετέρου δε οι ιδιαιτερότητες εκείνες που καθιστούν τη μαφία ένα έξοχο παράδειγμα εξελιγμένου οργανωμένου εγκλήματος και μία σημαντική πηγή πληροφοριών και δεδομένων για κάθε παρόμοια επιστημονική εργασία. Ακολούθως, θα μελετηθούν διεξοδικά οι επιμέρους περιπτώσεις οι οποίες θα περιλαμβάνουν την σικελική Cosa Nostra, την ιαπωνική Yakuza, το αμερικανικό Outfit του Σικάγο και, ως «περίπτωση ελέγχου», τις συμμορίες (gangs) των ΗΠΑ όπως παρουσιάζονται σε δύο διαφορετικές μελέτες. Η συγκριτική αυτή μελέτη θα επιβεβαιώσει την αρχική θέση της παρούσης, σύμφωνα με την οποία το οργανωμένο έγκλημα και το κράτος διαγωνίζονται ως παίκτες σε ένα παιχνίδι του οποίου η πλέον συμφέρουσα λύση είναι η επιλογή της διαφθοράς ως μέσου διατήρησης της ειρήνης.

Στο τελευταίο μέρος της διατριβής θα εξετασθούν κριτικά τα ως άνω πορίσματα προκειμένου να εντοπιστούν οι γενικές κατευθύνσεις αντεγκληματικής πολιτικής που θα μπορούσαν να ισχυροποιήσουν τόσο τη θέση του κράτους (ή αντίστοιχα να εξασθενήσουν αυτή του οργανωμένου εγκλήματος) ώστε το παιχνίδι να μην παίζεται πλέον επί ίσοις όροις και να είναι δυνατόν για τις κρατικές αρχές να περιορίσουν την οργανωμένη εγκληματική δραστηριότητα με μικρό κόστος – τόσο πολιτικό/κοινωνικό όσο και σε πόρους. Πρέπει να υπομνησθεί ότι η παρούσα φιλοδοξεί να συνεισφέρει στον επιστημονικό διάλογο πρωτίστως μία πρωτότυπη μέθοδο προσέγγισης της σχέσης του οργανωμένου εγκλήματος με τη διαφθορά καθώς και ολοκληρωμένες περιγραφές των δύο φαινομένων και του τρόπου που αλληλεπιδρούν. Δεν φιλοδοξεί να προσκομίσει καινούργια δεδομένα (data) ή μία πλήρη σειρά προτάσεων αντεγκληματικής πολιτικής. Παρά ταύτα, θα προσεγγισθούν κριτικά τόσο η ελλιπής ανάλυση των εν λόγω δεδομένων όσο και η τρέχουσα αντεγκληματική πολιτική.

3. Μεθοδολογία

3.1 Γενικά

Όπως κατέστη προφανές από την σύντομη περιγραφή της δομής της μελέτης αυτής, ένα μέρος της έρευνας και ανάλυσης θα είναι κυρίως νομικής φύσης. Όσον αφορά αυτό το τμήμα, δεν κρίνεται, πιστεύω, απαραίτητο να παρασχεθούν ιδιαίτερες ορολογικές διευκρινίσεις. Οι παραδοσιακές ερμηνείες των νομοθετικών διατάξεων και οι παραδεδομένες εγκληματολογικές θεωρίες περί δικαιολογητικής βάσης και σκοπού των ποινών είναι εργαλεία χρήσιμα και αρκετά για μία μελέτη όπως η παρούσα.

Αντιθέτως, το έτερο μέρος της διατριβής αυτής είναι όσον αφορά την έρευνα, την ανάλυση και την εξαγωγή και διατύπωση των πορισμάτων, κατά βάση (αλλά και κατά τμήματα αμιγώς) κοινωνιολογικής φύσης και συνεπώς χρήζει ενδελεχούς μεθοδολογικής ανάλυσης. Η πληθώρα των μεθόδων κοινωνιολογικής έρευνας αλλά και η μεταφορά πολλών από αυτές στο χώρο, πιο συγκεκριμένα, της εγκληματολογικής έρευνας συχνά συμβάλλουν στη δημιουργία ενός μάλλον ομιχλώδους τοπίου που καθιστά την παροχή μεθοδολογικών διευκρινίσεων κάτι περισσότερο από απαραίτητη. Στις παραγράφους που ακολουθούν θα επιχειρηθεί η περιγραφή μίας σαφούς και λεπτομερούς εικόνας των κοινωνιολογικών αλλά και γενικότερα επιστημονικών μεθόδων που θα ακολουθηθούν στην παρούσα μελέτη, ούτως ώστε να είναι δυνατός ο έλεγχος, αλλά και ευχερής η κριτική ανάλυση της. Άλλωστε αυτή είναι, χωρίς την παραμικρή αμφιβολία, μία υποχρέωση που θα πρέπει να τηρείται απαρέγκλιτα και μάλιστα με ζήλο και συνέπεια εφάμιλλη του κυρίως σώματος της μελέτης.

Κατ' αρχάς, είναι αναγκαίο να διευκρινισθεί ότι η μελέτη των βασικών δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν στο πλαίσιο της έρευνας για την παρούσα διατριβή έλαβε χώρα σε

βιβλιοθήκες και ερευνητικά κέντρα. Συνεπώς, θα πρέπει να είναι σαφές και να λαμβάνεται πάντοτε υπ' όψιν το γεγονός ότι οι πληροφορίες που χρησιμοποιούνται εδώ προέρχονται από μελέτες, άρθρα και αναφορές που είναι αποτελέσματα εργασίας τρίτων. Αυτό, ασφαλώς, σημαίνει ότι ουδέποτε έλαβε χώρα οποιουδήποτε είδους «εργασία πεδίου» (fieldwork): δεν χρησιμοποιήθηκαν λοιπόν συνεντεύξεις, προσωπικές γνώσεις και εμπειρίες, επιτόπιες έρευνες ή ερωτηματολόγια. Η δευτερεύουσα φύση των πηγών, ασφαλώς, δεν υποδηλώνει κανενός είδους εφησυχασμό σε ό,τι αφορά τη διασταύρωση και κριτικό έλεγχο των δεδομένων που παρουσιάζονται στα επόμενα κεφάλαια. Σε κάθε περίπτωση, είναι απαραίτητο να διευκρινισθεί ότι σκοπός της παρούσης δεν είναι η ενδελεχής μελέτη ενός συγκεκριμένου και περιορισμένου τοπικά ή/και χρονικά φαινομένου. Σε αυτή την περίπτωση, κάποιες από τις μεθόδους που μόλις αναφέρθηκαν θα ήταν, ενδεχομένως, εξαιρετικά χρήσιμες. Στις περιπτώσεις όμως κατά τις οποίες επιδιώκεται να ερευνηθεί ένα ευρύτατο φαινόμενο και να εξαχθούν κάποια γενικά συμπεράσματα και, αν καταστεί δυνατόν, να διατυπωθεί μία γενική θεωρία, οι μέθοδοι αυτές ελάχιστα μπορούν να προσφέρουν. Ακόμα κι αν ήταν εφικτό να μελετήσει κανείς έναν σημαντικό αριθμό εγκληματικών οργανώσεων και τις σχέσεις τους με το φαινόμενο της διαφθοράς (ως δείγμα για την έρευνα), η διαδικασία αυτή θα απαιτούσε χρόνο και οικονομικούς πόρους η διάθεση των οποίων είναι ανέφικτη στο πλαίσιο μίας διδακτορικής διατριβής. Επιπροσθέτως, λόγω της φύσης όχι μόνο του οργανωμένου εγκλήματος αλλά –ακόμη περισσότερο- της διαφθοράς, μία έρευνα με συνεντεύξεις ή ερωτηματολόγια θα απέδιδε ελάχιστα. Είναι, ίσως, ευκολότερο να ερευνά κανείς με αυτόν τον τρόπο τις συνήθειες μελών εγκληματικών οργανώσεων, τις μεθόδους τους ή την ιεραρχική δομή των τελευταίων. Θα ήταν, όμως, εξαιρετικά δυσχερές να συγκεντρώσει κανείς αξιόπιστες πληροφορίες για τη διαφθορά κρατικών αξιωματούχων, δικαστικών ή πολιτικών διά της προσωπικής επαφής ακόμη και με υψηλόβαθμα στελέχη των οργανώσεων αυτών. Η δε τακτική της «καλυμμένης συμμετοχής» είναι πρακτικώς σχεδόν αδύνατη σε επίπεδο σημαντικών εγκληματικών οργανώσεων και, σε κάθε περίπτωση, θα απαιτούσε συμμετοχή ετών μέχρι να ανέλθει κανείς την κλίμακα της ιεραρχίας τόσο ώστε να καταστεί κοινωνός τέτοιων πληροφοριών.² Η βιβλιογραφική έρευνα είναι, σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, η μόνη κατάλληλη μέθοδος για την επίτευξη των στόχων της προκείμενης μελέτης.

---

² Ως «φανερός συμμετέχων» θα ήταν μάλλον αδιανόητο να εισέλθει κανείς σε μία μεγάλη εγκληματική οργάνωση, όπως, για παράδειγμα, η Cosa Nostra ή η Yakuza. Ο καλυμμένος συμμετέχων (covert participant) μπορεί να ελπίζει σε ένα καλό αποτέλεσμα, αν έχει την υπομονή και την τύχη που απαιτούνται για να αποκομίσει κανείς οφέλη χωρίς να προδώσει την αληθινή του ταυτότητα. Μία τέτοια οργάνωση, όμως, με τα επίπεδα πολυπλοκότητας δομής αλλά και μυστικότητας που τις χαρακτηρίζουν, πολύ δύσκολα θα δέχονταν στους κόλπους τους έναν επιστήμονα που θα δήλωνε ότι θα συνέλεγε πληροφορίες για ένα χρονικό διάστημα και, στη συνέχεια, θα δημοσίευε μία έρευνα! Αυτή είναι, αναντίρρητα, μία χρήσιμη και εξαιρετικά αποτελεσματική μέθοδος στις περιπτώσεις «απλών» συμμοριών, όπως διαπιστώνει κανείς στην αξιοθαύμαστη από κάθε πλευρά εργασία του M. S. Jankovski, *Islands in the Street. Gangs and American Urban Society*, (1991, California University Press).

3.2 Ιστορική-συγκριτική μέθοδος και «γενική θεωρία»

Η διαμάχη ανάμεσα στους θιασώτες της «παραδοσιακής» γενικής θεωρίας και εκείνους των νεότερων «επαγωγικών» μεθόδων φαίνεται πως καλά κρατεί στη διεθνή βιβλιογραφία. Οι γενικές θεωρίες, από τη μία πλευρά, παρουσιάζουν ένα σημαντικότερο πλεονέκτημα: προσφέρουν μία πληθώρα επιλογών στον μελετητή και έχουν δοκιμαστεί στη λυδία λίθο του χρόνου. Οι σύγχρονες επαγωγικές μέθοδοι, από την άλλη πλευρά, και πρωτίστως η ιστορική-συγκριτική μέθοδος προσφέρουν απλόχερα τη δυνατότητα εξαγωγής σχετικά ασφαλών συμπερασμάτων. Μία άρτια οργανωμένη μελέτη που θα στηρίζεται σε αυτή τη μεθοδολογία μπορεί, πράγματι, να οδηγήσει στα προσδοκώμενα πορίσματα και να εξασφαλίσει ταυτόχρονα τις απαραίτητες προϋποθέσεις για ασφαλή και ευχερή κριτικό της έλεγχο. Μία εκδοχή της ιστορικής-συγκριτικής μεθόδου θα χρησιμοποιηθεί και εδώ και θα περιγραφεί διεξοδικά στην άμεση συνέχεια. Η επιλογή αυτή, όμως, σε καμμία περίπτωση δεν υποδηλώνει συστράτευση με τους οπαδούς της απόλυτης ανωτερότητας της μεθόδου και αποκήρυξη της γενικής θεωρίας. Οι λόγοι αυτής της διευκρίνισης θα διαφανούν με σαφήνεια στις επόμενες παραγράφους, όπως άλλωστε και οι βάσεις και η ακριβής φύση της σύνθετης μεθόδου που εδώ υιοθετείται.

3.3 Η ιστορική – συγκριτική μέθοδος

Ο όρος ή –καλύτερα- η «επιγραφή» «συγκριτική ιστορία» («comparative history») ή «συγκριτική- ιστορική μέθοδος» μπορεί δικαιολογημένα να προκαλέσει σύγχυση. Η μέθοδος που θα χρησιμοποιηθεί εδώ δεν είναι κατά βάση ιστορική, τουλάχιστον με την στενή έννοια του όρου. Σε μία προσπάθεια να διερευνηθεί η σχέση του οργανωμένου εγκλήματος με τη διαφθορά, αλλά και με τον πολιτικό χώρο και την κρατική εξουσία γενικότερα, θα γίνουν σύντομες αναφορές στην ιστορική πορεία των εγκληματικών οργανώσεων που ήδη αναφέρθηκαν, δίχως αυτό να συνεπάγεται ότι είναι η ιστορική διαδρομή των εν λόγω οργανώσεων ο παράγων που θα ερμηνεύσει τη σχέση τους με τη διαφθορά. Είναι, ασφαλώς, αληθές ότι, τόσο η προέλευση των ομάδων που αργότερα αποτέλεσαν αυτό που σήμερα ονομάζουμε Cosa Nostra, Jakuzza, κοκ, όσο και η στάση της πολιτείας απέναντι στις ομάδες αυτές καθόρισαν σε κάποιο βαθμό τη σημερινή εμπλοκή τους στη διαφθορά. Θα ήταν, όμως, υπερβολικά φιλόδοξος κανείς αν ήλπιζε ότι θα ήταν δυνατόν να ανακαλύψει κοινά στοιχεία στις ιστορικές καταβολές της πλειονότητας –τουλάχιστον- των εγκληματικών οργανώσεων και μάλιστα κοινά στοιχεία των οποίων η φύση θα επέτρεπε γενικεύσεις ικανές να σταθούν σε κριτικό έλεγχο. Ελπίζεται, όμως, ότι η σύγκριση της γένεσης και πορείας μερικών εκ των σημαντικότερων οργανώσεων, με τις πολλές ομοιότητες αλλά και διαφορές που αυτές παρουσιάζουν, θα εξυπηρετήσει τους σκοπούς αυτής της μελέτης όσο και η σύγκριση βασικών χαρακτηριστικών τους που σχετίζονται με την εμπλοκή τους σε φαινόμενα διαφθοράς.

Η μέθοδος συνεπώς που χρησιμοποιείται εδώ δεν είναι αυτή της συγκριτικής ιστορίας. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται απλώς για να τονιστεί, όχι ο ιστορικός χαρακτήρας αυτού του τμήματος της έρευνας αλλά ο συγκριτικός. Άλλωστε, και η ίδια η ιστορική – συγκριτική μέθοδος εντάσσεται τόσο στον επιστημονικό κλάδο της ιστορίας όσο και σε εκείνον της κοινωνιολογίας. Το δάνειο, ωστόσο, του όρου οφείλεται στην ανάγκη να τονιστεί με σαφήνεια ότι, παρά τις πολλές και σημαντικές παρεκκλίσεις από τις θέσεις και τις πρακτικές των θιασωτών της, είναι οι βασικές αρχές αυτής της μεθόδου κοινωνιολογικής έρευνας που θα εφαρμοσθούν και εδώ. Αυτή λοιπόν δε θα είναι απλώς μία «συλλογή ενδιαφερουσών υποθέσεων»³ αλλά μία ενδελεχής ανάλυση των συγκεκριμένων υποθέσεων με σκοπό την εξαγωγή γενικών πορισμάτων. Συνεπώς, η μέθοδος που χρησιμοποιείται εδώ, τουλάχιστον σε επίπεδο γενικότερης θεωρίας, είναι αυτή της «μακρο-αιτιότητας («macro-causal analysis»), καθώς ο τελικός στόχος παραμένει η διατύπωση πορισμάτων αναφορικά με δομές και διαδικασίες σε ευρύτερο, γενικότερο επίπεδο (macro-level).⁴

Ο John Stuart Mill κατονόμασε και περιέγραψε δύο επιμέρους τύπους μεθοδολογίας των οποίων η λογική βάση βρίσκεται στην συγκεκριμένη γενική θεωρία: τη «μέθοδο της συμφωνίας» και τη «μέθοδο της διαφοράς».⁵ Σύμφωνα με την πρώτη, αν δύο ή περισσότερες εκφάνσεις του υπό μελέτη φαινομένου έχουν μόνο μία κοινή συνθήκη, η συνθήκη με την οποία συμφωνούν όλες οι περιστάσεις είναι η αιτία του συγκεκριμένου φαινομένου.⁶ Αν, για παράδειγμα, πέντε πόλεις με χαμηλό αριθμό θανάτων από καρκίνο του πνεύμονα έχουν ως μοναδικό κοινό χαρακτηριστικό την αυστηρή τήρηση της αντικαπιτιστικής νομοθεσίας, είναι πολύ πιθανό αυτός ο παράγοντας να είναι η αιτία –ή σημαντικό μέρος της αιτίας- που διαμορφώνει το υπό εξέταση φαινόμενο. Στο πλαίσιο μιας τέτοιας προσέγγισης, γίνεται συνήθως προσπάθεια να καταδειχθεί ότι οι περιπτώσεις που μελετώνται έχουν κοινά τα αίτια που αναφέρονται στις υποθέσεις της εκάστοτε μελέτης, παρά το γεγονός ότι διαφέρουν κατά τρόπους που θα μπορούσαν, θεωρητικά, να είναι αιτιωδώς σημαντικοί.⁷ Η μέθοδος της διαφοράς προκρίνει ένα διαφορετικό είδος παρατήρησης: αν μία περίπτωση κατά την οποία το υπό εξέταση φαινόμενο λαμβάνει χώρα και μία περίπτωση κατά την οποία δεν λαμβάνει χώρα έχουν όλες τις περιστάσεις κοινές εκτός από μία, η τελευταία είναι πολύ πιθανό να είναι το αίτιο ή αναπόσπαστο μέρος του αιτίου που προκαλεί το φαινόμενο.⁸ Για παράδειγμα, αν η μόνη διαφορά ανάμεσα σε πόλεις με υψηλά και σε πόλεις με χαμηλά ποσοστά θανάτων

³ Moore, B. Jr. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. (1966, Boston: Beacon Press), 13-14.

⁴ Skocpol, T. & Somers, M. 1980. *The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry*. *Comparative Studies in Societies and History*, 22, 181.

⁵ Σε Etzioni, A & Du Bow F. L. eds. 1970. *Comparative Perspectives: Theories and Methods*. Boston: Little, Brown), 206 – 210.

⁶ John Stuart Mill, *A System of Logic: Ratiocinative and Inductive*, Vol. 1 (London: Parker, 1843), 455.

⁷ Skocpol, T. & Somers, M., ό.π., 183.

⁸ Mill, ό.π., 455.

από καρκίνο του πνεύμονα είναι ότι οι δεύτερες τηρούν την αντικαπιλιστική νομοθεσία, είναι πολύ πιθανόν αυτή η διαφορά να εξηγεί το φαινόμενο. Συνήθως, όσοι χρησιμοποιούν τη «μέθοδο της διαφοράς» αντιπαραβάλλουν περιπτώσεις («negative cases») «στις οποίες το υπό εξήγηση φαινόμενο και οι αιτίες απουσιάζουν, παρά το γεγονός ότι προσομοιάζουν όσο περισσότερο είναι δυνατόν στις «θετικές περιπτώσεις (positive cases)»»,⁹ δηλαδή εκείνες που διαθέτουν και το φαινόμενο και τα αίτια που προαναφέρθηκαν. Οι Skocpol και Somers υποστηρίζουν ότι η δεύτερη μέθοδος είναι προτιμότερη και μπορεί να παράξει ασφαλέστερα πορίσματα, διότι είναι «πιο ισχυρή στη θεμελίωση βάσιμων αιτιωδών σχέσεων σε σχέση με τη μέθοδο της συμφωνίας».¹⁰ Επιπροσθέτως, παραθέτουν την άποψη ότι είναι δυνατός ο συγκερασμός των δύο μεθόδων, απλούστατα διά της χρησιμοποίησης τόσο «θετικών» όσο και «αρνητικών» περιπτώσεων. Σε μία παρόμοια μέθοδο οι «αρνητικές» υποθέσεις θα διαδραμάτιζαν το ρόλο των «περιπτώσεων ελέγχου» («control cases») απέναντι στις «θετικές».¹¹ Εν ολίγοις, η μελέτη των «αρνητικών» υποθέσεων θα επιβεβαίωνε ότι η ύπαρξη στις «θετικές» υποθέσεις των παραγόντων που έλειπαν από εκείνες προκαλεί το υπό εξέταση φαινόμενο, όπως ακριβώς η απουσία τους επιφέρει το αντίθετο αποτέλεσμα (υπενθυμίζεται ότι στις «αρνητικές περιπτώσεις» απουσιάζουν τόσο τα αίτια όσο και το αποτέλεσμα).

Μία προφανής διαφορά της παρούσας μελέτης σε σχέση με τα όσα προαναφέρθηκαν αφορά την έμφαση στα «αίτια» που παρατηρείται στις θεωρίες αυτές και τις αντίστοιχες μεθόδους. Είναι, λοιπόν, απαραίτητο να διευκρινισθεί ότι στο πλαίσιο αυτής της διατριβής δεν αναζητούνται μόνο «αίτια» εν στενή εννοία αλλά και η φαινομενολογία και η σύνδεση ανάμεσα στα δύο φαινόμενα: το οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά. Θα ήταν, ασφαλώς, ευχής έργον αν υπήρχε μία λεπτομερής περιγραφή της φαινομενολογίας αυτής - των τρόπων, δηλαδή, εμφάνισης των τακτικών, των μεθόδων, των εκφράσεων και της προβολής εν γένει στο κοινωνικό πεδίο της σχέσης των δύο φαινομένων. Μία παρόμοια περιγραφή θα απήλλαζε την παρούσα από την υποχρέωση να παράσχει κάποιες στοιχειώδεις πληροφορίες επί του ζητήματος, να διευκρινίσει, δηλαδή, πολύ απλά, σε τι ακριβώς αναφέρεται. Πρώτος στόχος λοιπόν αυτής της μελέτης θα είναι να δώσει μία σαφή εικόνα του φαινότυπου του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς, όπως εμφανίζονται στην πράξη. Αυτός ο στόχος θα είναι μία παράπλευρη επιδίωξη η οποία θα εξυπηρετηθεί παράλληλα με την κύρια αποστολή της μελέτης αυτής. Από απόψεως όμως δομής, οι εν λόγω αναφορές επιβάλλεται να προηγηθούν της ανάλυσης των επιμέρους περιπτώσεων.

---

⁹ Skocpol, T. & Somers, M., ό.π.

¹⁰ Ο.π.

¹¹ Ο.π.

Στην προκειμένη περίπτωση, λοιπόν, δεν μπορεί να γίνει λόγος για αίτια εν στενή εννοία, αλλά περισσότερο για *παράγοντες επίδρασης και αλληλεπίδρασης* και «*αποφάσεις πολιτικής*». Τα αίτια, συνεπώς, που αναζητούνται δεν είναι τα αίτια της διαφθοράς εν γένει. Δεν αποτελεί μέρος των υποθέσεων που βρίσκονται στη βάση αυτής της μελέτης η εικασία ότι το οργανωμένο έγκλημα «προκαλεί» τη διαφθορά. Δεν θα μπορούσε να είναι άλλωστε: διαφθορά προϋπήρχε του οργανωμένου εγκλήματος όχι μόνο ως όρος με την έννοια που γνωρίζουμε σήμερα (το οργανωμένο έγκλημα ορίστηκε, στην πραγματικότητα, μόλις πρόσφατα και είναι αναντίρρητα φαινόμενο με «ζωή» όχι μακρύτερη, ουσιαστικά, των δύο αιώνων) αλλά πρωτίστως ως πρακτική. Δεν υπάρχει αμφιβολία, σε αυτή τη φάση, ότι διαφθορά υπάρχει και σε γεωγραφικές περιοχές όπου τα επίπεδα της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας είναι χαμηλά ή και πρακτικά ανύπαρκτα. Η διαφθορά είναι, θα μπορούσε κανείς να διακινδυνεύσει τη γενίκευση, συνομήλικη της εξουσίας ή τουλάχιστον του κράτους και της πολιτείας. Τα ερωτήματα που καλούμαστε εδώ να απαντήσουμε είναι, αφενός μεν, αν και σε ποιο βαθμό το οργανωμένο έγκλημα επιλέγει την οδό της διαφθοράς για να επιτύχει τους σκοπούς του και, αφετέρου, *γιατί* επιλέγει αυτή την οδό. Σημαντική συνδρομή σε αυτή την προσπάθεια θα παράσχει, από τη μία πλευρά, ο ίδιος ο ορισμός του οργανωμένου εγκλήματος που θα υιοθετηθεί και θα ερμηνευθεί αναλυτικά λίγο παρακάτω και, από την άλλη, η θεωρία περί επιθυμιών και ευκαιριών, αλλά και λογικών επιλογών του Elster, η οποία επίσης θα παρατεθεί και θα συνδεθεί με τη λειτουργία των εγκληματικών οργανώσεων στη συνέχεια. Η συγκεκριμένη μέθοδος, κρινόμενη στη γενικότερη βάση της, είναι απολύτως ικανή να προσφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα, οδηγώντας, κατά το δυνατόν, σε ασφαλή πορίσματα. Η λεπτομερής σύγκριση ενός ικανού αριθμού περιπτώσεων μπορεί να επιτρέψει βάσιμες γενικεύσεις. Παράλληλα, η επιλογή των κατάλληλων και πλέον αντιπροσωπευτικών περιπτώσεων είναι απαραίτητη προκειμένου το δείγμα να είναι αξιόπιστο.

Σε αυτό το σημείο είναι, συνεπώς, απαραίτητη μία ακόμα διευκρίνιση μεθοδολογικού χαρακτήρα: θα ήταν, ασφαλώς, επιθυμητό αλλά και ορθότερο μεθοδολογικά να επιλέξει κανείς κατά το δυνατόν «διαφορετικές» μεταξύ τους εγκληματικές οργανώσεις. Η ενδελεχής μελέτη των περιπτώσεων που απαιτείται, όμως, σε συνδυασμό με την ελλιπή βιβλιογραφία σχετικά με το οργανωμένο έγκλημα αλλά και την πρακτική αδυναμία διαφορετικής μορφής μελέτης, δεν αφήνουν παρά μία οδό ανοικτή: τη μελέτη περιπτώσεων που έχουν προσεγγισθεί στοιχειωδώς αναλυτικά στη βιβλιογραφία. Τυχαίνει, βεβαίως, οι περιπτώσεις αυτές να ανήκουν στις αποκαλούμενες «μαφίες», λόγω του έντονου ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος γύρω από αυτές, αλλά και της μακρόχρονης ιστορίας τους. Σε κάθε περίπτωση πάντως, τα χαρακτηριστικά που θα αναζητηθούν θα είναι φύσης τέτοιας ώστε να μπορούν να αποδοθούν –σε σχέση πάντοτε με τη διαφθορά- στη γενικότερη κατηγορία εγκληματικής δραστηριότητας που μας απασχολεί εδώ (το οργανωμένο έγκλημα) και όχι στην ειδικότερη έκφασή της (μαφία)

αποκλειστικά. Όπως θα καταστεί σαφές στην άμεση συνέχεια, η πρακτική αυτή δυσκολία θα επιδράσει καταλυτικά και στην τελική μορφή της μεθόδου που θα χρησιμοποιηθεί εδώ.

Η επιτυχία της προσπάθειας να εξηγήσει κανείς τις μεθόδους των εγκληματικών οργανώσεων (εν προκειμένω την εμπλοκή τους σε φαινόμενα διαφθοράς) με βασικό εργαλείο την ιστορική-συγκριτική μέθοδο, όπως χρησιμοποιείται εδώ, εξαρτάται από δύο βασικούς παράγοντες. Πρώτον, πρέπει, αν επιθυμούμε να εκμεταλλευτούμε όλες τις δυνατότητες της μεθόδου αυτής, να εξετάσουμε τόσο όμοιες περιπτώσεις όσο και τουλάχιστον μία ανόμοια που να επιβεβαιώνει, διά της μεθόδου της διαφοράς, τα συμπεράσματά μας. Οι όμοιες περιπτώσεις δεν μπορεί παρά να είναι οι διάφορες εγκληματικές οργανώσεις των οποίων η πορεία και οι μέθοδοι θα εκτεθούν στην συνέχεια. Θα πρέπει, φυσικά, να εξασφαλισθεί ότι οι περιπτώσεις αυτές δεν είναι *απολύτως όμοιες*. Για το λόγο αυτό, δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τρεις ιταλικές «μαφίες» (λ.χ. τις 'Ndraghetta, Camorra και Cosa Nostra) διότι οι ιστορικές και πολιτισμικές τους ομοιότητες είναι πάρα πολλές. Επιπροσθέτως, ο χώρος εντός του οποίου καλούνται να ασκήσουν την εγκληματική τους δραστηριότητα είναι ο ίδιος και συνεπώς η λειτουργία τους καθορίζεται από τις ίδιες νομικές, πολιτικές και κοινωνικές παραμέτρους. Για το λόγο αυτό, θα εξετασθούν τρεις οργανώσεις, που έχουν μεν τα χαρακτηριστικά της «μαφίας», αλλά προέρχονται από διαφορετικές χώρες αλλά και ηπείρους. Από την άλλη πλευρά, τον έλεγχο μπορεί να μας προσφέρει μία παρεμφερής αλλά ανόμοια εγκληματική δραστηριότητα, αυτή των απλών συμμοριών. Οι συμμορίες έχουν, ως «περίπτωση ελέγχου» το σημαντικό πλεονέκτημα ότι ανταποκρίνονται άριστα στις απαιτήσεις της μεθόδου της διαφοράς: έχουν αρκετές ομοιότητες με τις άλλες περιπτώσεις αλλά διαφέρουν σε ένα κρίσιμο για την έρευνά μας στοιχείο. Περισσότερα θα αναπτυχθούν επ' αυτού στον οικείο τόπο. Δεύτερον, θα πρέπει, εφόσον επιθυμούμε να εξηγήσουμε και όχι απλώς να παρατηρήσουμε το φαινόμενο, να είμαστε βέβαιοι ότι έχουμε να κάνουμε με παράγοντες που σκέπτονται και πράττουν ορθολογικά. Μία οργάνωση η λειτουργία της οποίας εξαρτάται από τις ορέξεις των μελών της και τις άκριτες αντιδράσεις τους στις συνθήκες μίας δεδομένης στιγμής δεν μπορεί παρά να εμπλέκεται σε αυτή ή την άλλη δραστηριότητα τυχαία και περιστασιακά. Γι' αυτό και είναι απαραίτητο να διευκρινισθεί ότι, για τις ανάγκες της παρούσης, οι εγκληματικές οργανώσεις γίνονται αντιληπτές ως ενώσεις προσώπων με υψηλή οργάνωση και πειθαρχία, των οποίων η δράση και ευημερία στηρίζεται περισσότερο σε πελάτες παρά σε θύματα.¹² Σε πλήρη αναλογία με τις αντίστοιχες νόμιμες ενώσεις προσώπων λειτουργούν όπως οι μεγάλες επιχειρήσεις: έχουν διοικητικά συμβούλια, στρατηγικές επέκτασης, πελατολόγιο κ.ο.κ.

---

¹² Thomas Schelling, (1971) 'What is the Business of Organized Crime?', *American Scholar* 40 (autumn): 179.

Λογική συνέπεια όλων αυτών είναι η τάση τους να λαμβάνουν αποφάσεις κατόπιν περίσκεψης και λογικής επεξεργασίας. Οι επιλογές τους εξαρτώνται από τις ευκαιρίες που τους προσφέρονται και ο σκοπός τους είναι να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, να αποκτήσουν ισχύ και επιρροή, καθώς και να προστατεύσουν τα μέλη τους από εξωτερικούς κινδύνους. Όπως συμβαίνει με κάθε διαδικασία λήψης απόφασης, οι εγκληματικές οργανώσεις αναλαμβάνουν δράση κατόπιν δύο διαδοχικών διαδικασιών «φιλτραρίσματος».¹³ Το πρώτο φίλτρο αποτελείται από όλους εκείνους τους περιορισμούς (φυσικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, νομικούς, ψυχολογικούς κοκ) που αντιμετωπίζουν στις λειτουργίες τους και τις διαδικασίες που ακολουθούν για τη λήψη αποφάσεων. Το δυναμικό της κάθε οργάνωσης, για παράδειγμα, είναι συγκεκριμένο κάθε φορά και μπορεί να υποστηρίξει συγκεκριμένες δραστηριότητες. Τα χρήματα δεν μπορεί ποτέ να είναι απεριόριστα και η πίεση από τις διωκτικές αρχές είναι μεγαλύτερη όταν πρόκειται για κάποιες εγκληματικές δραστηριότητες με έντονο αντικοινωνικό χαρακτήρα. Φυσικά, οι οργανωμένοι εγκληματίες δεν είναι -εξ ορισμού- νομοταγείς πολίτες, αλλά η ευθεία αντιπαράθεση με το νόμο είναι πάντοτε ανεπιθύμητη, ειδικά όταν μία οργάνωση δραστηριοποιείται και στη νόμιμη οικονομία, όπως κατά κανόνα συμβαίνει στην περίπτωση των μεγάλων εγκληματικών οργανώσεων. Το δεύτερο φίλτρο δεν είναι παρά ο μηχανισμός που καθορίζει την τελική απόφαση με δεδομένο το εκάστοτε φάσμα επιλογών. Το οργανωμένο έγκλημα επιθυμεί ισχύ και οικονομικό κέρδος. Δε διαπνέεται από τις συνήθεις ηθικές αρχές και δε δεσμεύεται από τις ευρέως αποδεκτές κοινωνικές νόρμες. Μπορεί, συνεπώς, να επιλέγει τα προσφορότερα μέσα χωρίς ενδοιασμούς, με αμιγώς «ορθολογικά» κριτήρια.¹⁴

Δικαίως, ίσως, θα προέβαλε κανείς την ένσταση ότι έχουμε διανύσει μεγαλύτερη απόσταση από αυτή που μας επιτρέπει η μέχρι τώρα εκτεθείσα επιχειρηματολογία. Συγκεκριμένα, λαμβάνουμε ως δεδομένη μία αντίληψη για τη φύση και τη λειτουργία του οργανωμένου εγκλήματος πριν προσφέρουμε έναν ικανοποιητικό ορισμό του φαινομένου. Η ένσταση είναι, επί της αρχής, δικαιολογημένη. Είναι, όμως, αβάσιμη εν προκειμένω για δύο τουλάχιστον λόγους. Πρώτον, εδώ λάβαμε ως δεδομένες θέσεις που γίνονται –τουλάχιστον με αυτή τη γενική διατύπωση- παγίως δεκτές από το σύνολο σχεδόν της σχετικής βιβλιογραφίας. Όσο, δηλαδή, αφορά την περιγραφή των εγκληματικών οργανώσεων ως ιεραρχικά δομημένων ενώσεων με σκοπό το οικονομικό κέρδος και την κοινωνική και πολιτική ισχύ, στην ουσία απλώς διατυπώθηκε το προφανές. Όπως θα δούμε, αυτές είναι οι ελάχιστες προϋποθέσεις για να θεωρείται μία ένωση προσώπων που παρανομούν εγκληματική οργάνωση. Δεύτερον, οι επισημάνσεις αυτές δε γίνονται χωρίς την επιφύλαξη της ενδελεχούς προσέγγισης του ζητήματος κατά

---

¹³ Jon Elster, *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, (1989, Cambridge University Press), 13.

¹⁴ Υπάρχουν, βέβαια, μαρτυρίες που μοιάζουν να στηρίζουν την αντίληψη ότι ορισμένες εγκληματικές οργανώσεις είχαν ηθικούς φραγμούς στη δράση τους. Η Cosa Nostra, για παράδειγμα, λέγεται ότι δεν αναμειγνυόταν σε εμπόριο ναρκωτικών και λευκής σαρκός. Πρόσφατες έρευνες αντικρούουν αυτές τις μαρτυρίες.

τη διαδικασία του ορισμού της έννοιας που θα ακολουθήσει σύντομα. Σε κάθε περίπτωση, η παραδοχή ότι οι εγκληματικές οργανώσεις επιδιώκουν τους σκοπούς τους με μεθοδικότητα και ορθολογισμό δε θέτει σε κίνδυνο τα θεμέλια της παρούσης, παρά τις ενστάσεις που έχουν προβληθεί στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία και που αποτελούν προϊόν παρερμηνείας που θα διαλευκανθεί στον οικείο τόπο.

3.4 Μία θεωρία συνεργασίας

Το φαινόμενο μία εγκληματική οργάνωση να αποκτά status επίσημου κατασταλτικού μηχανισμού ή και δικαστικής αρχής δεν είναι σπάνιο στην ιστορία του οργανωμένου εγκλήματος. Τόσο ο Gambetta¹⁵ όσο και ο Hill¹⁶ παρατηρούν ότι αυτό είναι ιδιαίτερα αληθές στις περιπτώσεις της Σικελικής και της Ιαπωνικής Μαφίας αντίστοιχα. Θα ήταν, ασφαλώς, βιαστικό και επιπόλαιο το συμπέρασμα ότι το οργανωμένο έγκλημα –και ειδικά η μαφία- «υπηρετεί» το κράτος αναλαμβάνοντας ορισμένες από τις λειτουργίες του όπου εκείνο αποτυγχάνει να προσφέρει στους πολίτες βασικά αγαθά όπως η ασφάλεια και η τάξη. Αντιθέτως, αυτή η υποκατάσταση καθιστά το οργανωμένο έγκλημα έναν από τους πλέον επικίνδυνους εχθρούς της συντεταγμένης πολιτείας. Κι όμως, δεν είναι αδιανόητο να υποθέσει κανείς ότι, σε κάποιες περιπτώσεις, ένα είδος οιονεί συνεργασίας κρίνεται ασφαλέστερο από αμφοτέρως τις θεωρητικά αντιμαχόμενες πλευρές. Αυτή η υπόθεση υποχρεωτικά προϋποθέτει την ικανότητα τόσο των κρατών όσο και των εγκληματικών οργανώσεων να συμπεριφέρονται περίπου όπως οι «παίκτες» σε ένα παιχνίδι σύγκρουσης ή/και διαπραγμάτευσης, στο οποίο σημαντικό ρόλο θα διαδραματίζει η ισχύς των παικτών αλλά και η δυνατότητά τους να διατυπώνουν πειστικές απειλές.

Η θεωρία παιγνίων έχει σημαντική επίδραση στην μελέτη των επιλογών των κρατών, ήδη από τη δημοσίευση της κλασικής πλέον μονογραφίας των Von Neumann και Morgenstern.¹⁷ Η συγκεκριμένη προσέγγιση έχει ιδιαίτερη απήχηση στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, όπου τα κράτη μπορούν, επιδιώκοντας καθένα το συμφέρον του, να είναι ταυτόχρονα συνεργάτες ή αντίπαλοι.¹⁸ Η εμπειρική αποτύπωση της πρακτικής αυτής είναι προφανής στο διπλωματικό πεδίο: δύο κράτη μπορούν να είναι σύμμαχοι στο πλαίσιο μιας διεθνούς σύμβασης για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά αντίπαλοι σε μία αντίστοιχη προσπάθεια χάραξης κοινής πολιτικής στον τομέα των φαρμάκων. Η ιδιαίτερη σημασία της δυνατότητας των κρατών να απειλούν τους «συμπαίκτες» τους με τρόπο πραγματικά πειστικό μπορεί να κρίνει την ικανότητά τους να διαμορφώνουν μακροπρόθεσμες σχέσεις εμπιστοσύνης. Αυτό το μοντέλο έχει χρησιμοποιηθεί για να

---

¹⁵ Gambetta, ο.π. 166.

¹⁶ Hill, ο.π., 32.

¹⁷ John von Neumann and Oskar Morgenstern, *Theory of games and economic Behaviour* (Princeton University Press, 1944).

¹⁸ Βλ. Graham Evans and Jeffrey Newnham, *Dictionary of International Relations* (New York: Penguin Putnam Inc., 1998).

περιγράψει και να εξηγήσει τις σχέσεις πολλών κρατών, όπως για παράδειγμα εκείνες ανάμεσα στη Ρωσία, την Κίνα και την ΕΕ.¹⁹

Αυτές οι συνεργασίες ανάμεσα στα κράτη έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην εξασφάλιση των ειρηνικών μεταξύ τους σχέσεων. Δεδομένου ότι είναι αδύνατον να εξασφαλίσει ένα κράτος ότι ένας πιθανός ανταγωνιστής (που διεκδικεί εδάφη, πόρους ή οτιδήποτε άλλο έχει αξία για αμφοτέρους τις πλευρές) θα πάψει να εξοπλίζεται και, συνεπώς, να αυξάνει τόσο την ισχύ του όσο και τις πιθανότητες να επιτεθεί, τα οικονομικά –και κυρίως τα εμπορικά– κίνητρα είναι πολύ σημαντικά. Έχει υποστηριχθεί με πειστικότητα η άποψη ότι η ήπια βρετανική πολιτική απέναντι στη Γερμανία κατά τη δεκαετία του 1930 στηριζόταν ακριβώς στη θεωρία ότι η παροχή οικονομικών κινήτρων μπορεί να απομακρύνει την πιθανότητα του πολέμου.²⁰ Το εμπόριο, ως μία από τις πλέον παραδειγματικές μορφές αμοιβαίως επωφελούς συνεργασίας, αναδεικνύεται σε κεντρικό εργαλείο για την εξασφάλιση της ειρήνης ανάμεσα στα κράτη, τα οποία λειτουργούν ως ορθολογικοί «παίκτες» σε ένα παιχνίδι που απαιτεί ανάλυση των ευκαιριών και των κινήτρων αλλά και της στάσης των άλλων παικτών.

Η διαπίστωση αυτή δεν θα πρέπει να μας αποσπά την προσοχή από το προφανές γεγονός ότι η εκρηκτική άνθιση του εμπορίου ανάμεσα στη Γερμανία και την Μεγάλη Βρετανία δεν απέτρεψε τελικά έναν εξαιρετικά σκληρό και καταστροφικό πόλεμο. Μερικοί πολιτικοί επιστήμονες κάνουν λόγο για εξωτερικότητες του εμπορίου που αλλάζουν τα δεδομένα στο ζήτημα της ασφάλειας. Το αποτέλεσμα αυτών των εξωτερικοτήτων είναι η σημαντικά μεγαλύτερη πιθανότητα να προκύψουν εμπορικές συμφωνίες *ανάμεσα σε κράτη που έχουν ήδη διαμορφώσει πολιτικές και στρατιωτικές συμμαχίες*.²¹ Είναι, λοιπόν, πολύ σημαντικό να έχουμε κατά νου ότι οι αμοιβαίως επωφελείς συμφωνίες που συνάπτουν τα κράτη με τους εταίρους τους δεν μπορούν να εξασφαλίσουν αιώνια ή έστω μακροπρόθεσμη ειρήνη ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη, τουλάχιστον όσο δεν υφίστανται αποτελεσματικοί μηχανισμοί δέσμευσης, οι οποίοι θα μείωναν σημαντικά την ανάγκη των μερών να προετοιμάζονται για το ενδεχόμενο σύγκρουσης.²²

Το επόμενο μεθοδολογικό ερώτημα που αναπόφευκτα προκύπτει είναι το εξής: τα κράτη μπορούν να είναι ορθολογικοί παίκτες με την παραδοσιακή παιγνιοθεωρητική έννοια αλλά ισχύει το ίδιο και για τις εγκληματικές οργανώσεις; Σε μία εξαιρετικά διεισδυτική μελέτη τους, οι Σκαπέρδας και Συρόπουλος υποστηρίζουν πειστικά ότι οι εγκληματικές οργανώσεις λειτουργούν ως μικρά φατριακά κράτη με πρωτόλειες δομές κανόνων και

¹⁹ Gérard Mondello (2016) 'States as Game Players The Example of Russia, China and Europe', L'avenir de l'Europe et de la Russie dans le monde après la crise, May 2015, Nice, France.

²⁰ Donald Keagan, *On the Origins of War* (New York: Doubleday, 1995), 373-380.

²¹ Joanne Gowa and Edward D. Mansfield (1993) 'Power Politics and International trade', *American Political Science Review* 87 (2), 408-420.

²² Stergios Skaperdas and Constantinos Syropoulos (2001) 'Guns, Butter, and Openness: On the Relationship between Security and Trade' *American Economic Review*, 91 (2), 353-357.

διακυβέρνησης.²³ Αυτή, βέβαια, η επισήμανση δεν συνεπάγεται ότι οι οργανώσεις αυτές δεν μπορούν να έχουν στόχους εμπορικούς, επιχειρηματικούς ή γενικότερα οικονομικούς: πρόκειται για μία περιγραφή του τρόπου με τον οποίο αυτο-οργανώνονται. Στην συνέχεια, οι συγγραφείς περιγράφουν μία σχέση ανάμεσα στους δύο παίκτες (το οργανωμένο έγκλημα και το κράτος), η οποία δεν είναι πάντα ανταγωνιστική. Αντιθέτως, σε πολλές περιπτώσεις γίνεται συμβιωτική («live and let live»)²⁴. Η επιλογή της ομαλής συμβίωσης συνεπάγεται ότι η «κανονική» κατάσταση των πραγμάτων χαρακτηρίζεται από μία «συγκρατημένη» στάση από τις δύο πλευρές. Το μοντέλο των Σκαπέρδα και Συρόπουλου μπορεί να εφαρμοστεί, σύμφωνα με τους ίδιους, τόσο για να εξηγήσει πότε ξεσπούν διαμάχες ανάμεσα σε εγκληματικές οργανώσεις (οι οποίες, κατά τη γνώμη των συγγραφέων, δημιουργούνται μέσα από μία βίαιη διαδικασία και εξαρτώνται από τη βία για να επιτύχουν τους στόχους τους), όσο και για να εξηγήσει την συμβιωτική σχέση ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και το κράτος.²⁵ Αυτή η σχέση περιγράφεται από τους συγγραφείς ως ένα σημαντικό πεδίο για περαιτέρω έρευνα.

Η μελέτη των Σκαπέρδα και Συρόπουλου είναι εξαιρετικά χρήσιμη γιατί εξηγεί τη θέση των εγκληματικών οργανώσεων στο παιχνίδι που εξετάζουμε. Είναι πολύ σημαντικό να αντιληφθούμε τι είναι αυτό που αναγκάζει ή παροτρύνει τόσο τα κράτη όσο και το οργανωμένο έγκλημα να επιδιώκουν μία σχέση συνεργασίας, χωρίς ακραίες αντιπαράθεσεις και, ιδίως, χωρίς βία. Το κρίσιμο μέγεθος, εν προκειμένω, είναι η μονοπωλιακή ή οιονεί μονοπωλιακή δράση των εγκληματικών οργανώσεων στους χώρους εντός των οποίων κινούνται (χώρους τόσο γεωγραφικούς όσο και εμπορικούς ή οικονομικούς).²⁶ Αυτό το μονοπώλιο είναι, όπως θα δούμε στην συνέχεια, εξαιρετικά σημαντικός παράγων στη διαμόρφωση της πραγματικής ισχύος των εγκληματικών οργανώσεων, χωρίς την οποία τα κράτη δεν θα είχαν κίνητρο επιδίωξης συνεργασίας. Η περαιτέρω έρευνα, όμως, που απαιτείται για την περιγραφή αυτής της συνεργασίας πρέπει να κινηθεί πέραν των ορίων που χάραξε η εργασία των Σκαπέρδα και Συρόπουλου. Πρώτον, οι συγκεκριμένοι συγγραφείς δεν διακρίνουν ανάμεσα σε εγκληματικές οργανώσεις και συμμορίες («gangs»), με αποτέλεσμα μια ορολογική σύγχυση που δυσχεραίνει την κατανόηση του φαινομένου. Δεύτερον, ενώ ορθώς η συμβίωση κράτους και οργανωμένου εγκλήματος περιγράφεται ως μία σχέση που υπερβαίνει μία απλή δωροδοκία ενός αστυνομικού, η διαφθορά δεν αντιμετωπίζεται ως ένα βασικό συστατικό στοιχείο της συμβιωτικής αυτής σχέσης, το οποίο τελικώς την καθιστά συνεργατική. Αυτή η ιδιαίτερη «συνεργασία» πρέπει να διερευνηθεί διεξοδικά.

---

²³ Stergios Skaperdas and Constantinos Syropoulos, 'Gangs as Primitive States' σε Gianluca Fiorentini and Sam Peltzman (eds) *The Economics of Organized Crime* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 62.

²⁴ Ο.π., 61.

²⁵ Ο.π., 77.

²⁶ Ο.π., 62.

Σε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον άρθρο τους, οι Celentani, Marrelli και Martina²⁷ χρησιμοποίησαν ένα παιγνιοθεωρητικό μοντέλο για να δείξουν πως θα μπορούσε το κράτος να αντιμετωπίσει το οργανωμένο έγκλημα. Συγκεκριμένα, δημιούργησαν ένα επαναλαμβανόμενο παιχνίδι στο πλαίσιο του οποίου η κυβέρνηση πρέπει να αντιμετωπίσει δύο εγκληματικές οργανώσεις που αποσκοπούν αμφότερες σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερα κέρδη. Ο σκοπός της κυβέρνησης είναι η ελαχιστοποίηση των συνδυασμένων κερδών των δύο οργανώσεων. Η κυβέρνηση έχει στη διάθεσή της προκαθορισμένους πόρους για την αντιμετώπιση των οργανώσεων αυτών που μπορεί να χρησιμοποιήσει όπως εκείνη νομίζει. Η πιθανότητα να εξαναγκασθεί μία οργάνωση να αποσυρθεί είναι ευθέως ανάλογη των πόρων που διατίθενται εναντίον της.

Όταν ξεκινά κάθε κύκλος παιχνιδιού οι τρεις παίκτες αποφασίζουν την στρατηγική τους και, στο τέλος του παιχνιδιού, αποκαλύπτεται το αποτέλεσμα και έκαστος λαμβάνει ό,τι του αναλογεί (κέρδη για τις εγκληματικές οργανώσεις και ζημία για το κράτος ίση με το σύνολο των κερδών των οργανώσεων). Καθώς το οργανωμένο έγκλημα επιθυμεί όχι μόνο πρόσκαιρα αλλά και μελλοντικά κέρδη, δε θα είναι συμφέρουσα μία επιθετική πολιτική που θα αποσκοπεί σε υψηλά βραχυπρόθεσμα κέρδη, γιατί αυτό θα καθιστούσε πολύ πιθανότερη την έντονη αντίδραση του κράτους και την εξόντωση της «επιθετικής» εγκληματικής οργάνωσης στον επόμενο κύκλο του παιχνιδιού. Μπορεί, λοιπόν, να βρεθεί ένα σταθερό σημείο ισορροπίας στο οποίο το κράτος «επιβραβεύει» τις εγκληματικές οργανώσεις που παραμένουν κατά το δυνατόν «διακριτικές» και δεν ανταγωνίζονται ευθέως.

Η πραγματικότητα δεν απέχει ιδιαίτερα από την εικόνα που παρουσιάζει το προαναφερθέν παιχνίδι. Οι κυβερνήσεις συχνά αποδέχονται ότι θα πρέπει να υποχωρήσουν ελαφρά όσον αφορά το μονοπώλιό τους στην εξουσία και οι εγκληματικές οργανώσεις, με την σειρά τους, αποφεύγουν την άμεση και προφανή αμφισβήτηση αυτού του μονοπωλίου αποκλείοντας, για παράδειγμα, τα μέλη τους από την άσκηση βίας εις βάρος αστυνομικών ή άλλων οργάνων της πολιτείας.²⁸ Η παραβίαση αυτής της σιωπηρής «συμφωνίας» είναι, συνηθέστατα, μία σαφής ένδειξη αστάθειας στις σχέσεις κράτους και οργανωμένου εγκλήματος. Ο φόνος του δικαστή Giovanni Falcone από την Σικελική Μαφία, όπως και εκείνος του στενού του φίλου Paolo Borsellino, που ακολούθησε δύο μόλις μήνες αργότερα, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο μπορεί η ισορροπία να ανατραπεί. Η έντονη δραστηριότητα των δύο δικαστικών εξελήφθη από τους μαφιόζους ως αδικαιολόγητη χρήση πόρων την στιγμή που οι ίδιοι δε θεωρούσαν ότι είχαν παραβεί το δικό τους μέρος της «συμφωνίας». Όταν κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχε περίπτωση, παρά τη χρήση «ηπιότερων» μέσων (αρχικά

---

²⁷Marco Celentani, Massimo Marrelli, Riccardo Martina, 'La rottura degli accordi collusivi nel settore criminale', Zamagni, Stefano, *Mercati illegali e mafie: L'economia del crimine organizzato* (Bologna: Il Mulino, 1993).

²⁸ Hill, ο.π., 33.

πιέσεων –δηλαδή μέσω των διαφθοράς- και, στην συνέχεια, απειλών), να υποχωρήσουν οι δύο διώκτες τους και να επανέλθει η ισορροπία, έπραξαν αυτό που υπό «φυσιολογικές» συνθήκες δε θα έπρατταν. Η χρήση ακραίας βίας είναι εξαιρετικά δαπανηρή για το οργανωμένο έγκλημα διότι έχει πάντοτε ως αποτέλεσμα την απώλεια πόρων (οικονομικών αλλά και ανθρώπινων) λόγω της αντίδρασης του κράτους. Ταυτόχρονα, η προσοχή της κοινής γνώμης στρέφεται προς τις εγκληματικές οργανώσεις και τη δράση τους, με αποτέλεσμα να καθίσταται δυσχερής η συγκάλυψη και ο εξωραϊσμός των δραστηριοτήτων τους. Μόνο όταν η ζημία από την αποχή από τη βία –και ειδικά τη βία εναντίον του κράτους- είναι ακόμα μεγαλύτερη, όπως ήταν επί Falcone και Borsellino, αναγκάζεται το οργανωμένο έγκλημα να καταφύγει στο *ultimum refugium* της μετωπικής σύγκρουσης. Αυτό, ασφαλώς, δεν συνεπάγεται ότι τα δύο μέρη έχουν φιλικές σχέσεις: η σχέση τους μπορεί να συγκριθεί με την στρατιωτική διαμάχη ανάμεσα σε δύο ισχυρές χώρες που δείχνουν μία αμοιβαία κατανόηση όσον αφορά τους «περιορισμούς του πολέμου [...] και την σκιαγράφηση των σφαιρών επιρροής».²⁹

Διερευνώντας περαιτέρω αυτή τη διαπίστωση, ο Schelling καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, από την οπτική γωνία της κοινωνίας, υπάρχει τουλάχιστον ένα σημαντικό πλεονέκτημα στην ύπαρξη οργανωμένης εγκληματικότητας σε σχέση με έναν άναρχο εγκληματικό υπόκοσμο.³⁰ Το επιχείρημα συνοψίζεται στη θέση ότι μια εγκληματική οργάνωση μπορεί να εσωτερικεύει κόστη που θα αποτελούσαν εξωτερικότητες για έναν μεμονωμένο εγκληματία. Η βία που ασκείται για τη διάπραξη ενός εγκλήματος δεν επιβαρύνει μόνο τον άνθρωπο που την επιστράτευσε αλλά, συχνότατα, και άλλους εγκληματίες: επειδή η βία προκαλεί άγχος και φόβο στο ευρύ κοινό, η αστυνομία θα ανταποκριθεί στη λαϊκή απαίτηση για άμεση απάντηση στο έγκλημα. Μία εγκληματική οργάνωση που κυριαρχεί στο χώρο δράσης της θα επιβάλλει την απαραίτητη πειθαρχία στα μέλη της ώστε η άσκοπη βία να αποφεύγεται και οι «καλές» σχέσεις με το κράτος να μη διαταράσσονται. Όπως παρατηρεί εύστοχα ο Hill, οι διωκτικές αρχές τείνουν να αντιδρούν στις κοινωνικές πιέσεις για λιγότερη ανοχή στην εγκληματική βία με σκληρότερη αντιμετώπιση της εγκληματικής εκείνης δραστηριότητας που γίνεται ευχερώς ορατή, όπως είναι κατ' εξοχήν οι δημόσιες συναλλαγές με αντικείμενο ναρκωτικές ουσίες, εμπόριο λευκής σαρκός κ.ο.κ.³¹ Αυτές όμως οι δραστηριότητες αφορούν, στην καλύτερη για τις αρχές περίπτωση, τον τομέα ευθύνης μικρών συμμοριών – οι οποίες, όπως θα δούμε, δεν συμπεριλαμβάνονται στην περιγραφή του οργανωμένου εγκλήματος. Το οργανωμένο έγκλημα παραμένει συνήθως αλώβητο από παρόμοιες εξάρσεις αστυνόμευσης.³²

²⁹ Thomas Schelling, *Choice and Consequence*, (Harvard University Press, 1984), 173.

³⁰ Ο.π., 172.

³¹ Hill, ο.π., 34.

³² Οι ως άνω παρατηρήσεις δεν συνεπάγονται σε καμία περίπτωση ότι, ακόμα και σε μία κατάσταση ισορροπίας, οι εγκληματικές οργανώσεις δε θα χρησιμοποιήσουν ποτέ βία για να πετύχουν τους σκοπούς τους. Σε κάποιες περιπτώσεις, το κέρδος από τη χρήση βίας θα είναι τόσο μεγάλο που θα υπερβαίνει το

Η ερμηνευτική πρόταση της παρούσης είναι ότι το κύριο εργαλείο στη διάθεση των εγκληματικών οργανώσεων που επιλέγουν την συνετή οδό της «διατήρησης της ισορροπίας» είναι η διαφθορά. Οι δρόμοι του οργανωμένου εγκλήματος και του κράτους δεν μπορεί παρά να εξακολουθούν να διασταυρώνονται τακτικά. Η πλέον προφανής περίπτωση έχει να κάνει, προφανώς, με τις διωκτικές αρχές, με τις οποίες οι οργανωμένοι εγκληματίες έρχονται συχνά αντιμέτωποι κατά τις παράνομες δραστηριότητές τους. Αλλά και σε πολιτικό επίπεδο, οι κοινωνικές πιέσεις που κατά καιρούς ασκούνται στους κυβερνώντες για αυστηρότερη αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος μπορούν να επιφέρουν προσωρινή εντατικοποίηση της αστυνόμευσης η οποία, με την σειρά της, δυσκολεύει τη δραστηριότητα των εγκληματικών οργανώσεων. Τέτοιου είδους πρόσκαιρα μέτρα συνήθως αδυνατούν να επιφέρουν ολική ανατροπή των ισορροπιών και να ακυρώσουν την πορεία του παιχνιδιού αλλά απαιτούν ιδιαίτερη προσέγγιση από την πλευρά των οργανωμένων εγκληματιών, προκειμένου να ελαχιστοποιηθούν οι οικονομικές απώλειες. Φυσικά, το γεγονός ότι παρόμοιες έκτακτες ανάγκες αυξάνουν τη χρησιμότητα της διαφθοράς ως εργαλείου διατήρησης της ισορροπίας του παιχνιδιού, δεν πρέπει να αποσπά την προσοχή μας από τη γενικότερη εικόνα: οι πολιτικές αποφάσεις είναι αυτές που διαμορφώνουν τις συνθήκες υπό τις οποίες καλείται να λειτουργήσει το οργανωμένο έγκλημα, όπως και κάθε άλλη επιχείρηση, νόμιμη ή παράνομη. Συνεπώς, οι «καλές σχέσεις» με τους πολιτικούς αποτελούν, περισσότερο και από δικλείδα ασφαλείας για την ευημερία του οργανωμένου εγκλήματος, *προϋπόθεση* για την αποτελεσματική δράση του. Όσον αφορά τους δικαστικούς λειτουργούς, ο ρόλος της διαφθοράς είναι διττός: αφενός εξασφαλίζει την ήπια κατασταλτική δράση των υφισταμένων τους διωκτικών μηχανισμών και, αφετέρου, οι επιεικείς ποινές σε οργανωμένους εγκληματίες που συλλαμβάνονται επιβεβαιώνουν τη δύναμη της οργάνωσης και καθιστούν ευχερέστερη την προσέλκυση νέων μελών. Το κράτος, από την άλλη πλευρά, εξασφαλίζει, χάρη στον ορθολογισμό και την πειθαρχία των εγκληματικών οργανώσεων, μία σχετική κοινωνική ειρήνη, αλλά και έναν φαινομενικό σεβασμό της εξουσίας του χάρη στα χαμηλά επίπεδα βίας και την αποχή του οργανωμένου εγκλήματος από πράξεις που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως ευθεία αμφισβήτηση του μονοπωλίου του κράτους στη βία. Οι δε εμπλεκόμενοι κρατικοί λειτουργοί ή πολιτικοί παράγοντες εξασφαλίζουν οφέλη οικονομικά, κοινωνικά, εκλογικά κ.α.

κόστος της διατάραξης της ισορροπίας. Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι οι λεγόμενοι «πόλεμοι συμμοριών» (εδώ ο όρος «συμμορία» παρεισφρέει αποκλειστικά προς υπενθύμιση της συγκεκριμένης έκφρασης): το κόστος της επικράτησης μίας αντίπαλης εγκληματικής οργάνωσης είναι συχνότατα τόσο μεγάλο που επιφέρει τον οριστικό επιχειρηματικό θάνατο της ηττημένης πλευράς και, συνεπώς, η αντίδραση του κρατικού μηχανισμού πρέπει να γίνει ανεκτή ως αναπόφευκτη παρενέργεια. Δεν είναι, φυσικά, τυχαίο το γεγονός ότι οι πόλεμοι αυτοί είναι μάλλον σπάνιοι και ξεσπούν σε περιπτώσεις ακραίας ανισορροπίας στις σχέσεις των εγκληματικών οργανώσεων, όπως, για παράδειγμα, όταν μία εξ αυτών είναι έτοιμη να διεκδικήσει το μονοπώλιο σε μία περιοχή εις βάρος μίας ισχυρής αντιπάλου.

Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση θα ελεγχθεί με τη βοήθεια της υβριδικής μεθόδου που περιγράφηκε πιο πάνω. Αφενός μεν, θα εξηγηθεί αναλυτικά ο τρόπος με τον οποίο αναπτύχθηκαν και δημιούργησαν σχέσεις διαφθοράς με κρατικούς παράγοντες τρεις μεγάλες εγκληματικές οργανώσεις: η σικελική Κόζα Νόστρα, το Outfit του Σικάγο και η ιαπωνική Yakuza. Πρόκειται για τρεις περιπτώσεις που είναι αρκούντως όμοιες μεταξύ τους, καθώς ανήκουν όχι μόνο στο οργανωμένο έγκλημα, αλλά και ειδικότερα στις οργανώσεις τύπου «μαφίας», παρά την μετέπειτα εξέλιξή τους σε εγκληματικές οργανώσεις με πολύπλευρη δράση. Αφετέρου, οι ιστορικές και πολιτισμικές τους καταβολές και ο τρόπος με τον οποίο (αλλά και το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου) αναπτύχθηκαν και λειτουργούν διαφέρουν τόσο όσο απαιτείται ώστε να είμαστε βέβαιοι ότι δεν αποτελούν *πανομοιότυπες* περιπτώσεις. Η περίπτωση ελέγχου που θα επιβεβαιώσει τα πορίσματά μας διά της μεθόδου της διαφοράς είναι αυτή των συμμοριών (gangs). Οι συμμορίες, όπως αναφέρθηκε ήδη, έχουν αρκετές ομοιότητες με το οργανωμένο έγκλημα (ομαδική δράση, ιεραρχία, σχετικά σταθερή δομή κοκ), αλλά και την ειδοποιό διαφορά ότι δεν επιδιώκουν (ή δεν καταφέρνουν) να μονοπωλήσουν τον τομέα δράσης τους. Συνεπώς αποτελούν ιδανική περίπτωση ελέγχου για την εφαρμογή της υβριδικής μεθόδου που επιλέγεται εδώ. Για τον σκοπό αυτό, θα ανατρέξουμε σε δύο σημαντικές μελέτες που παρέχουν ασφαλείς πληροφορίες για την οργάνωση και την «πολιτική» δράση των συμμοριών εκ των έσω.

Πριν προχωρήσουμε, πρέπει να κάνουμε μία σύντομη παύση. Αναφέρθηκαν ήδη έννοιες που απαιτούν, πριν από οποιαδήποτε άλλη ανάλυση, έναν ευσύννοπτο ορισμό ή –έστω– μία συνεκτική περιγραφή. Το πιο σημαντικό, φυσικά, είναι να περιγραφούν οι εξαιρετικά «δύστροπες» κεντρικές έννοιες της παρούσας: το οργανωμένο έγκλημα και η διαφθορά. Όπως ήδη αναφέρθηκε, αυτή θα είναι μία διακριτή συμβολή της παρούσας στον επιστημονικό διάλογο. Πριν από αυτές τις απόπειρες, όμως, είναι χρήσιμα λίγα λόγια για την ίδια τη φύση και τη χρησιμότητα των ορισμών στις κοινωνικές επιστήμες.

3.5 Η ιδιαίτερη βαρύτητα των ορισμών

Ο ρόλος των ορισμών στις κοινωνικές επιστήμες είναι *ιδιάζων* και *παραπέμπει*, σε κάποιο βαθμό, στον αντίστοιχο των φιλοσοφικών ορισμών. Η ιδιαιτερότητα που μας απασχολεί εδώ οφείλεται, πρωτίστως, στο λόγο για τον οποίο βρισκόμαστε αντιμέτωποι με την ανάγκη διατύπωσης τέτοιων ορισμών και δεν είναι άλλος από την προσπάθειά μας να λύσουμε τα προβλήματα που απασχολούν τις κοινωνικές επιστήμες. Τα τελευταία είναι αυτά που αφορούν κοινωνικά φαινόμενα για την κατανόηση και αποκωδικοποίηση των οποίων χρειαζόμαστε μεθόδους που βρίσκουν εφαρμογή αποκλειστικά στα ζητήματα που ανακύπτουν εντός των ανθρώπινων κοινωνιών. Συνηθέστατα, ο ερευνητής επιλέγει ανάμεσα σε δύο δρόμους, καθένας από τους οποίους έχει δοκιμαστεί ικανοποιητικά στη λυδία λίθο του χρόνου. Υπάρχει, κατ' αρχάς, η δυνατότητα της *ιστορικής* προσέγγισης, διά της οποίας αναζητούμε τη φύση και την ουσία των κοινωνικών φαινομένων μέσα από

συγκεκριμένα, προσεκτικά επιλεγμένα, γεγονότα της πολιτικής και ηθικής ιστορίας του ανθρώπου.³³ Η δεύτερη οδός είναι εξίσου –αν όχι περισσότερο, στις μέρες μας– δημοφιλής: πρόκειται για την μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς από διάφορες οπτικές γωνίες που μας επιτρέπουν να αποκτούμε μία πιο σφαιρική εικόνα των κοινωνικών φαινομένων. Έτσι, ο άνθρωπος μελετάται από την έποψη του κοινωνικού, πολιτικού, ηθικού, οικονομικού κοκ χαρακτήρα του. Οι δύο αυτές μέθοδοι (οι οποίες, με μία πιο προσεχτική ματιά, δεν παρουσιάζουν διαφορές τόσο σημαντικές όσο, ίσως, θα ανέμενε κανείς) συναπαρτίζουν, σε γενικές γραμμές, αυτό που αποκαλούμε «κοινωνικές επιστήμες».³⁴

Όπως και σε κάθε άλλη περίπτωση, η μελέτη των κοινωνικών φαινομένων προαπαιτεί την ύπαρξη των κατάλληλων ορισμών. Φυσικά, στον συγκεκριμένο τομέα έρευνας αυτό αποτελεί υποχρέωση του ερευνητή: τα φαινόμενα που τον απασχολούν δεν ορθώνονται μπροστά του αυτούσια, δεν έχουν υλική υπόσταση, όπως συμβαίνει στις φυσικές επιστήμες. Ο αποδέκτης της ανάλυσης των κοινωνικών επιστημών δεν μπορεί να μελετήσει μία φωτογραφία ή άλλη απεικόνιση του υπό εξέταση φαινομένου, ούτε είναι δυνατή η ακριβής περιγραφή του τελευταίου με όρους που απευθύνονται στις αισθήσεις μας (χρώμα, μέγεθος, φυσικές ιδιότητες κοκ). Αν, λοιπόν, θέλουμε να μελετήσουμε το κοινωνικό φαινόμενο X, πρέπει, πριν από οτιδήποτε άλλο, να το ορίσουμε ή να το περιγράψουμε κατά τρόπο εύληπτο και σαφή. Το έργο αυτό, παρότι συχνά περιορίζεται στις προκαταρκτικές σημειώσεις των σχετικών πονημάτων, αποτελεί όχι μόνο το θεμέλιο λίθο, αλλά και τον συνεκτικό ιστό κάθε έρευνας που καταπιάνεται με ερωτήματα που απασχολούν τις κοινωνικές επιστήμες.³⁵

Πέρα, όμως, από την σαφήνεια, οι ορισμοί μας πρέπει να διέπονται από δύο ακόμα σημαντικές αρετές. Η πρώτη είναι προφανής και αδιαπραγμάτευτη και συνεπώς δεν απαιτεί ιδιαίτερη ανάλυση: οι ορισμοί μας, λοιπόν, πρέπει να είναι οι *ορθοί* ορισμοί. Σε πρώτη ανάγνωση, η υπενθύμιση αυτή μοιάζει αυτονόητη και μάλλον περιττή. Αλλά δεν είναι. Αυτό που επισημαίνεται εδώ δεν αποτελεί παρά μία ρητή αποκήρυξη των διαφόρων μορφών σχετικισμού που επηρέασαν και τις κοινωνικές επιστήμες κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Με απλά λόγια, τα κοινωνικά φαινόμενα δεν ορίζονται «όπως επιθυμεί ο καθένας», χωρίς τη δυνατότητα ελέγχου και κριτικής προσέγγισης των εκάστοτε ορισμών. Ασφαλώς, πρόκειται για φαινόμενα δυναμικά και συνεχώς μεταβαλλόμενα, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την ερμηνεία τους, αλλά παραμένει δυνατή

³³ Συχνά καταφεύγει κανείς στο Θουκυδίδη και τον Τίτο Λίβιο για τις βασικές αρχές αυτής της μεθόδου.

³⁴ Richard Popkin, (1943), 'The Function of Definitions in Social Science', *The Journal of Philosophy* 40 (18), 492.

³⁵ Συμπεριλαμβανομένων, φυσικά, και των νομικών προσεγγίσεων και ειδικά εκείνων που απαντούν σε νομικά ερωτήματα *de lege lata*. Αν λ.χ. ο νομικός θέλει να προτείνει μέτρα καταπολέμησης του βίαιου εγκλήματος, πρέπει πρώτα να ορίσει το βίαιο. Ακόμα και σε αυτές τις περιπτώσεις ο νομικός ασφαλώς περιορίζεται από την ανάγκη να σκέπτεται, ως ένα βαθμό, *de lege ferenda*. Όμως, ουδείς κοινωνικός επιστήμων απαλλάσσεται από την υποχρέωση διατύπωσης ικανοποιητικών ορισμών.

η περιγραφή τους σε ένα ορισμένο τόπο και χρόνο. Ο νομικός, ο εγκληματολόγος, ο κοινωνιολόγος δεσμεύονται από το επιστημονικό προηγούμενο και την εμπειρική πραγματικότητα. Έτσι, «εγκληματίας» δεν μπορεί να είναι κάποιος που βοηθά έναν ηλικιωμένο συνάνθρωπό του να διασχίσει το δρόμο, «οργανωμένος εγκληματίας» δεν μπορεί να είναι ένας «τσαντάκις» κοκ.³⁶ Στην εγκληματολογία έχει υποστηριχθεί μία θέση που απηχεί κάποιες πλευρές αυτού του ιδιότυπου σχετικισμού, με τη θεωρία της ετικέτας ή «κατονομασίας». Ο πιο διάσημος, ίσως, υποστηρικτής της ήταν ο Edwin Sutherland, ο οποίος σημείωνε στο κατά βάση βιογραφικό δοκίμιο *The Professional Thief*, που εκδόθηκε στο Σικάγο των Η.Π.Α., ότι ένας επαγγελματίας κλέφτης αποκτά αυτή την ιδιότητα μόνο όταν αυτή του αποδίδεται/αναγνωρίζεται από άλλους επαγγελματίες κλέφτες.³⁷ Παρά τις εύλογες ενστάσεις που μπορεί να προβάλλει κάποιος στις ερμηνείες που θέλουν τον Sutherland να υποστηρίζει ότι το φαινόμενο του εγκληματία δεν είναι παρά μία ετικέτα χωρίς αντικειμενικά γνωρίσματα, δε θα αναλωθούμε σε αυτές εδώ. Κι αυτό διότι, ακόμα κι αν δεχθούμε την ανάλογη εφαρμογή της παραπάνω θέσης στο πεδίο του οργανωμένου εγκλήματος, η κατονομασία του οργανωμένου εγκληματία ως τέτοιου από τους ομοίους του δεν μπορεί παρά να γίνεται στη βάση απολύτως σχετικών με τον ίδιο και τη δράση του χαρακτηριστικών, τα οποία, παρά ταύτα, παραμένουν σταθερά και κοινά για όλους τους οργανωμένους εγκληματίες. Οι βιογραφικές αναφορές σε σημαντικά στελέχη εγκληματικών οργανώσεων βρίθουν από υποτιμητικά σχόλια για στελέχη άλλων οργανώσεων που «δεν συμπεριφέρονται ως αληθινοί μαφιόζοι, αλλά ως «κοινοί» λωποδύτες.³⁸ Αυτά τα χαρακτηριστικά καλείται να σταχυολογήσει με προσοχή ο μελετητής του φαινομένου.

Η δεύτερη αρετή για την οποία έγινε λόγος στην προηγούμενη παράγραφο είναι η *ακεραιότητα*. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Popkin σε ένα κλασικό άρθρο του, στις κοινωνικές επιστήμες οι ορισμοί είναι κάτι παραπάνω από λογικά σχήματα: είναι «πρωτίστως αξιακές κρίσεις».³⁹ Ο Popkin εννοεί ότι, σε αντίθεση με τα ισχύοντα στις φυσικές επιστήμες, οι ορισμοί που μας απασχολούν εδώ αναπόφευκτα «παίρνουν θέση» αναφορικά με την ποιότητα ενός φαινομένου: αναφέρονται εμμέσως στο παρελθόν και το μέλλον του, τις επιπτώσεις του στο κοινωνικό περιβάλλον, την ηθική του αξιολόγηση κοκ. Όταν, για παράδειγμα, ορίζουμε το έγκλημα ως μία βαρέως αντικοινωνική συμπεριφορά, αμέσως το παρουσιάζουμε με μελανά χρώματα, ως κάτι κακό και

---

³⁶ Μία ενδελεχής υποστήριξη αυτής της επιλογής θα συνιστούσε μία μακρά παρέκβαση χωρίς ουσιαστικό ακαδημαϊκό αντίκρισμα. Αντ' αυτής, λοιπόν, προτιμότερο να αναληφθεί ο όποιος κίνδυνος της άνευ επιχειρήματος αποδοχής της «αντικειμενικής» προσέγγισης.

³⁷ Edwin H. Sunderland, *The Professional Thief*, (Chicago and London: University of Chicago Press, 1937).

³⁸ Ως ασύμβατες με την ιδιότητα του μαφιόζου συμπεριφορές αναφέρονται κατά καιρούς το εμπόριο «σκληρών» ναρκωτικών, η απροκάλυπτη έλλειψη σεβασμού προς τη νόμιμη σύζυγο αλλά και η υπερβολική προσκόλληση στην στρατολόγηση βιολογικών συγγενών. Το τελευταίο εξετάζεται ενδελεχώς σε Konstantinos Kalliris *The Role of Blood Family Ties in the Ndragheta: A Comparative Study*, (Oxford University, MSc Thesis, 2005).

³⁹ Popkin, ο.π., 491.

κατακριτέο, ως ένα πρόβλημα. Αν και, όπως συνήθως συμβαίνει, το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε διάφορες βαθμίδες,⁴⁰ ο Popkin έχει κατά βάση δίκαιο: η παντελής απουσία οποιασδήποτε αξιακής κρίσης κατά τη διατύπωση ενός τέτοιου ορισμού θα συνιστούσε αφελή απαίτηση.

Καλούμαστε, λοιπόν, εν προκειμένω, να ορίσουμε το οργανωμένο έγκλημα κατά τρόπο σαφή, ορθό και, κατά μία έννοια, επιστημονικά έντιμο. Αν ο Popkin έχει δίκαιο, όμως, μήπως η τελευταία επιδίωξή μας είναι ουτοπική; Μήπως είμαστε καταδικασμένοι να διατυπώσουμε έναν ορισμό που θα εξυπηρετεί τις προϋπάρχουσες διαισθήσεις μας όχι μόνο για το τι θα πρέπει να αντιλαμβανόμαστε ως οργανωμένο έγκλημα αλλά και για την κοινωνικοηθική απαξία του ή τους τρόπους αντιμετώπισης του; Η απάντηση εξαρτάται από το κατά πόσον έχουμε αξιώσεις ακεραιότητας ή ουδετερότητας κατά τη διατύπωση των ορισμών μας. Η πλήρης ουδετερότητα είναι –και εδώ υπεισέρχεται η διορατική ανάλυση του Popkin– μάλλον αδύνατη. Αν δεν αντιληφθούμε το οργανωμένο έγκλημα ως πρόβλημα εν αυτό αλλά και ως γενεσιουργό αίτιο άλλων προβλημάτων, η έρευνά μας θα στερηθεί του ίδιου του λόγου ύπαρξής της. Μπορούμε, όμως, να παραμείνουμε ακέρατοι, ξεκινώντας την προσπάθεια ορισμού του φαινομένου που μας απασχολεί από τον ίδιο τον ορισμό και όχι από τη λύση του προβλήματος που διαισθητικά έχουμε, ίσως, ήδη προκρίνει. Στις γραμμές που ακολουθούν θα ξεκινήσουμε πράγματι από την αρχή, προσεγγίζοντας το φαινόμενο του οργανωμένου εγκλήματος όπως προσπάθησαν να το κάνουν διάφοροι κατά καιρούς «ενδιαφερόμενοι» και μέσα από την κατανόηση των μεθόδων τους θα αξιολογήσουμε την ποιότητα της εδώ προτεινόμενης οδού. Αναπόφευκτα, δε θα αντιμετωπίσουμε το οργανωμένο έγκλημα από μία παντελώς «ουδέτερη σκοπιά» αλλά, διά της ακεραιότητας της μεθόδου μας, θα μπορέσουμε να προσφέρουμε έναν ορισμό που θα αποδίδει την πραγματική διάσταση του φαινομένου.⁴¹ Παρεμφερής λογική θα διέπει και την περιγραφή του φαινομένου της διαφθοράς που θα επιχειρηθεί στο κεφάλαιο III.

---

⁴⁰ Βαθμίδες οι οποίες έχουν, όμως σημασία: αν ορίσει κανείς την κοινωνική ανυπακοή με όρους αποκλειστικά αρνητικούς σε αξιακό επίπεδο, ακόμα και η μη συμμόρφωση προς νόμους προφανώς άδικους (π.χ. ρατσιστικούς) θα είχε αρνητική αξία. Αυτό, όμως, θα ήταν άτοπο: η μη κατάδοση ενός «αντιφρονούντος» Εβραίου στη ναζιστική Γερμανία, παρά τη ρητή νομική επιταγή, θα ήταν πράξη με κοινωνικό (και ηθικό) περιεχόμενο που απέχει πολύ από μία τέτοια αξιολόγηση. Αντίθετα, ακόμα και ο ορισμός αυτής της στάσης ως «κατ' αρχήν επιθετικής απέναντι στο νόμο, υπό συνθήκες νομιμοποιημένης διακυβέρνησης», θα εμπειριέχε μεν έντονη και σαφή αξιακή κρίση, θα επέτρεπε δε την πληρέστερη μελέτη του φαινομένου. Ο πρώτος ορισμός, θα ανταπαντούσε κανείς, ίσως είναι, απλώς, ένας εσφαλμένος ορισμός. Πράγματι, μόνο που δεν άσχει (ex hypothesi) στο περιγραφικό αλλά στο αξιακό επίπεδο.

⁴¹ Αυτή η διατριβή δεν αφορά το οργανωμένο έγκλημα αυτό καθαυτό. Με άλλα λόγια, δεν ασχολείται, όπως έχει συμβεί με πολλές επιστημονικές εργασίες, με τη φύση του οργανωμένου εγκλήματος και τους τρόπους αντιμετώπισής του. Το ενδιαφέρον εδώ μεταφέρεται στην καθομολογούμενη σχέση του οργανωμένου εγκλήματος με τη διαφθορά. Είναι, όμως, τόσο έντονες οι διαφωνίες των ειδικών σχετικά με την περιγραφή του οργανωμένου εγκλήματος που θα ήταν άσκοπο να παρακάμψει κάποιος το πρόβλημα με μία σύντομη ανάλυση. Στην πραγματικότητα, αυτό θα καταδίκασε εκ προοιμίου την παρούσα. Οι λόγοι για τους οποίους οι εγκληματικές οργανώσεις καταφεύγουν συστηματικά στη διαφθορά δημοσίων λειτουργών, πολιτικών, αστυνομικών κ.ο.κ είναι άρρηκτα συνυφασμένοι με τη φύση και τον τρόπο λειτουργίας τους.

II

ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΕΓΚΛΗΜΑ

Organised crime is free enterprise at its freest
Hank Messick

1. Γενικά: οργανωμένο έγκλημα και μύθος

Το ενδιαφέρον του ευρύτερου κοινού για το οργανωμένο έγκλημα υπήρξε ανέκαθεν ιδιαίτερος αυξημένο για λόγους προφανείς μεν, ελάχιστα σχετικούς δε με τη μελέτη του φαινομένου: η μυστικότητα των εγκληματικών οργανώσεων που εξάπτει τη φαντασία, ο τύπος του «μαφιόζου» που ασκεί πάντοτε –περιέργως!- μια ιδιαίτερη γοητεία στους «νομοταγείς» ή ακόμα η σχέση αντιπαλότητας με το επίσημο κράτος που αποπνέει μια κάποια αίσθηση «επαναστατικότητας» ευθύνονται μεταξύ άλλων για αυτή την αναπάντεχη και ιδιόρρυθμη δημοφιλία. Ο μύθος του οργανωμένου εγκλήματος βρήκε την πιο συναρπαστική του έκφραση στην αποκαλούμενη μαφία, η οποία υπήρξε (και σε κάποιο βαθμό εξακολουθεί να είναι) αγαπημένο θέμα συγγραφέων και λοιπών καλλιτεχνών για περισσότερους από δύο αιώνες. Η κινηματογραφική μεταφορά του «Νονού» του Mario Puzzo στη μεγάλη οθόνη έφερε τις λέξεις «cosa nostra», «omerta», και «consigliere» στα χείλη πολλών και συγκεχυμένες εικόνες για το οργανωμένο έγκλημα στο μυαλό ακόμα περισσότερων. Ασφαλώς, το έργο του Puzzo, παρά το όποιο καλλιτεχνικό του ενδιαφέρον, έβριθε λαθών και ανακρίβειών. Αν θα έπρεπε να αναφερθεί κανείς επιγραμματικά σε μερικά από τα προφανέστερα σφάλματα δε θα μπορούσε να παραλείψει την ταύτιση της μαφιόζικης «οικογένειας» (cosca) με τη βιολογική οικογένεια του ονοματοδότη της, την ανυπαρξία κάθε διαδικασίας διαδοχής (η ηγεσία αποδίδεται στα τέκνα του capo «κληρονομικό δικαίωμα») και τη εσφαλμένη προσέγγιση της χρήσης βίας από την οργάνωση. Ο ερευνητής του οργανωμένου εγκλήματος, λοιπόν, πρέπει να αντιπαλέψει και τους μύθους που το περιβάλλουν. Αφενός μεν, διότι οι ευρέως διαδεδομένες αντιλήψεις για το οργανωμένο έγκλημα επηρέασαν και ακόμη επηρεάζουν ερευνητές με συγγραφικό έργο και επομένως καθιστούν αναξιόπιστες κάποιες από τις –περιορισμένες ούτως ή άλλως- πηγές. Αφετέρου δε, διότι, σε πολλές περιπτώσεις, το οργανωμένο έγκλημα είναι πολύ λιγότερο οργανωμένο από ό,τι θα περίμενε κανείς και, συνεπώς, εμφανίζεται να απορροφά σε αναπάντεχα μεγάλο βαθμό τις έξωθεν επιδράσεις. Για παράδειγμα, το περίφημο άνθος που εναποτίθετο επάνω ή δίπλα στα πτώματα των θυμάτων της μαφίας ήταν επινόηση ενός ευφάνταστου φωτογράφου εφημερίδας που υιοθετήθηκε από τους σικελούς μαφιόζους. Οι αμερικανοί συνάδελφοί τους παρακολουθούσαν το «Νονό» και, ενθουσιασμένοι από το ύφος των ηρώων της ταινίας, μιμήθηκαν κάποιες από τις συμπεριφορές τους. Πολλά, δε, μέλη παρόμοιων εγκληματικών οργανώσεων

συμπεριέλαβαν στα απομνημονεύματά τους φανταστικές διηγήσεις που επηρέασαν τους λιγότερο «διάσημους» συναδέλφους τους. Πολλές από τις παγιωμένες αντιλήψεις ανατράπηκαν ή αμφισβητήθηκαν έντονα, πρωτίστως όσες άπτονταν της έννοιας της τιμής, της ανδρείας και ακόμη της βιαιότητας. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές ότι, όταν κανείς μελετά το οργανωμένο έγκλημα και ιδιαίτερα την αλληλεπίδρασή του με άλλα πολιτικά και κοινωνικά φαινόμενα, αγωνίζεται να καταβάλει δύο μεγάλους αντιπάλους: την περιορισμένη και ελλιπή βιβλιογραφία και την συχνά αναπόφευκτη επίδραση των μύθων που περιβάλλουν το φαινόμενο.⁴²

⁴² Σε αυτό το σημείο –και χάριν της αυτονομίας των επιμέρους συζητήσεων που συνθέτουν την παρούσα– κρίνεται χρήσιμη η υπόμνηση της θέσης της διατριβής αυτής όσον αφορά μία από τις μεγαλύτερες «παρεξηγήσεις» αναφορικά με τη δράση και τις τακτικές του οργανωμένου εγκλήματος και δη των οργανώσεων που κατατάσσονται στην κατηγορία της μαφίας. Πιο συγκεκριμένα, η άσκηση βίας έχει τεθεί στο επίκεντρο της παρουσίασης των «επαγγελματικών τακτικών» του οργανωμένου εγκλήματος, σε βαθμό τέτοιο ώστε συχνά να υπολαμβάνει κανείς (όχι άδικα) ότι πρόκειται για δραστηριότητα ιδιαίτερα αγαπητή στους εγκληματίες του είδους και ειδικότερα στους «mafiosi». Ας παρατεθούν, λοιπόν, μερικές προκαταρκτικές επισημάνσεις, πριν αναπτυχθεί το ζήτημα εκτενέστερα στα επιμέρους κεφάλαια, προκειμένου να καταστεί σαφέστερη η δυσχέρεια που αναφέρθηκε στο κυρίως σώμα του πονήματος. Δύο παρατηρήσεις κρίνονται αναγκαίες: πρώτον, η άσκηση βίας δεν πρέπει να συγχέεται με την απειλή άσκησης βίας. Η άσκηση βίας είναι εξαιρετικά δαπανηρή ακόμη και για τις πλέον ισχυρές εγκληματικές οργανώσεις: τις φέρνει αντιμέτωπες με την κρατική εξουσία, τους κοστίζει σε ανθρώπινο δυναμικό και επιφέρει σοβαρή οικονομική ζημία λόγω της εξαιρετικά αυξημένης αστυνόμευσης της περιοχής δράσης της οργάνωσης και του έντονου ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης. Το πλέον οικονομικό και αποτελεσματικό μέτρο στη διάθεση του οργανωμένου εγκλήματος είναι η απειλή άσκησης βίας, ο εκφοβισμός. Όταν μια οργάνωση εδραϊώσει τη φήμη ότι τα μέλη της είναι αδίστακτα στη χρήση βίας και είναι αδύνατον να αμφισβητηθούν σε αυτό τον τομέα, η πραγματική βία παύει ή τουλάχιστον ελαχιστοποιείται. Για παράδειγμα, τα μέλη των μεγαλύτερων μαφιών του κόσμου επενδύουν στην «κακή» τους φήμη προκειμένου να υποστηρίξουν το μονοπώλιο της προστασίας που παρέχουν (βλ. αντί πολλών τις διαπιστώσεις των Gambetta, Varese, Hess, Hill, Arlacchi στα πονήματά τους που συμπεριλαμβάνονται στη βιβλιογραφία της παρούσης) και καταφεύγουν στη βία μόνο όταν αυτό είναι αναπόφευκτο. Η υπερβολική ή περιττή χρήση βίας από τα μέλη κατακρίνεται ως ζημιογόνος, ενώ η αύξηση (είτε σε αριθμό είτε σε ένταση) παρόμοιων κρουσμάτων αποτελεί σαφή ένδειξη «αστάθειας» και ενδεχομένως επερχόμενων αλλαγών στη διαχείριση της περιοχής ευθύνης κάποιας μαφιόζικης οργάνωσης. Εν ολίγοις, προμηνύεται ή ήδη λαμβάνει χώρα ένας «πόλεμος» – καλούμενος συχνά στην αγγλική γλώσσα mafia war. Δεύτερον και σημαντικότερον για το ζήτημα που απασχολεί αυτή τη μελέτη – τη σχέση οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς- η βία δεν αποτελεί πανάκεια ακόμα και για τις εγκληματικές οργανώσεις αυτού του τύπου. Στην πραγματικότητα δεν είναι μόνο ένα δαπανηρό και ασύμφορο από κάθε άποψη μέσο αλλά συχνά αποδεικνύεται και ένα μέσο ανεπαρκές ή και παντελώς ακατάλληλο. Αν ένας πολιτικός, για παράδειγμα, ενεργεί ενάντια στα συμφέροντα της τοπικής μαφίας, η φυσική του εξόντωση είναι ασύμφορη: το γεγονός θα γνωρίσει εκτεταμένη δημοσιότητα, το κοινό θα στραφεί εναντίον της οργάνωσης και οι αρχές θα αφοσιωθούν απόλυτα στην εξιχνίαση του εγκλήματος και την τιμωρία των φυσικών και –πρωτίστως- των ηθικών αυτουργών. Η πρώτη επιλογή στην προκειμένη περίπτωση είναι ο ειρηνικός διακανονισμός υπό τη μορφή είτε «πολιτικής στήριξης» είτε απλώς χρηματισμού. Δε θα πρέπει να υπάρξει αμφιβολία ότι αυτές οι ενέργειες εμπίπτουν στην έννοια της διαφθοράς, όπως αυτή χρησιμοποιείται στο πλαίσιο της παρούσης. Η βία δεν είναι παρά το ultimum refugium. Όταν η σικελική Cosa Nostra «υποχρεώθηκε» να δολοφονήσει έναν ιερέα στην περιοχή του Palermo, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, απώλεσε το προνόμιο της σιωπής της καθολικής εκκλησίας: ο Πάπας καταδίκασε τη μαφία για πρώτη φορά μετά από περισσότερους από δύο αιώνες φαινομενικά ανεξήγητης αδιαφορίας, η οποία κατά κάποιους ήταν μάλλον ευεξήγητη: η εξαιρετικά καλή σχέση με τη θρησκεία πολλών μελών της οργάνωσης είχε ως αποτέλεσμα γενναιόδωρες δωρεές και κάθε είδους στήριξη. Η σχέση αυτή μεταξύ οργανωμένου εγκλήματος και εκκλησίας έγινε αντιληπτή και από τον Varese κατά τη διάρκεια της μελέτης του πάνω στη ρωσική μαφία (The Russian Mafia, 184 κ.ε.). Ένα ακόμη χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η δολοφονία του Giovanni Falcone, του δικαστικού λειτουργού που είχε αναλάβει την εξάρθρωση της σικελικής μαφίας και είχε οδηγήσει

2. Ο ορισμός της έννοιας

Η αποτύπωση της έννοιας του όρου «οργανωμένο έγκλημα»⁴³ σε έναν ευσύνοπτο ορισμό αποτέλεσε και αποτελεί ακόμη αντικείμενο επιστημονικού διαλόγου.⁴⁴ Όπως ορθά παρατηρεί ο Kleemans, οι έντονες διαφωνίες επί του ζητήματος οφείλονται στην αποσπασματικότητα των εμπειρικών ερευνών (οι οποίες συχνά μελετούν οργανώσεις που δεν έχουν κοινά γνωρίσματα και κάποιες εξ αυτών ίσως να μην είναι καν εγκληματικές με την έννοια που μας απασχολεί εδώ), αλλά και στον μικρό αριθμό στοχευμένων θεωρητικών αναλύσεων.⁴⁵ Επιπροσθέτως, πολλές «παραδοσιακές» εγκληματολογικές θεωρίες εστιάζουν στον εγκληματία και τα αίτια της εγκληματικής συμπεριφοράς, με αποτέλεσμα να έχουν περιορισμένη χρησιμότητα στην προσπάθεια περιγραφής της έννοιας «οργανωμένο έγκλημα». Το εν λόγω εγχείρημα, παρότι δυσχερές, θα απασχολήσει και το παρόν πόνημα στις σελίδες που ακολουθούν. Η απόπειρα αυτή κρίνεται απαραίτητη αφενός μεν διότι το ορολογικό ζήτημα είναι αρκούντως σημαντικό ως έχει, αφετέρου δε διότι ως προς την ακριβή έννοια του όρου επικρατεί ενίοτε σύγχυση.⁴⁶ Η απάντηση στην ερώτηση «τι είναι οργανωμένο έγκλημα;», παρά το γεγονός ότι δεν αποτελεί το εν στενή έννοια αντικείμενο του παρόντος, θα πρέπει να προηγηθεί κάθε άλλης διερεύνησης.

Ας αναφερθούν πριν από οτιδήποτε άλλο μερικά παραδείγματα εγκληματικής δράσης προκειμένου να καταστεί σαφέστερη η προβληματική:

1. Ένας άνδρας σχεδιάζει προσεκτικά και διαπράττει ανθρωποκτονία εκ προθέσεως.
2. Τρεις άνδρες ληστεύουν μια τράπεζα και διαφεύγουν επιτυχώς με τη βοήθεια συνεργού.
3. Μια ομάδα δώδεκα ανθρώπων οργανώνει και εκτελεί διαρρήξεις.

πολλά επιφανή μέλη της στο εδώλιο του κατηγορουμένου. Η δολοφονία του αδέκαστου και, για τούτο, εξαιρετικά δημοφιλούς στην Ιταλία δικαστικού αναστάτωσε την κοινή γνώμη και ενέτεινε την πίεση των αστυνομικών αρχών σε όλη την Σικελία. Στις περισσότερες περιπτώσεις, λοιπόν, η χρήση βίας επιλέγεται μόνο όταν αποδειχθούν ανεπαρκείς οι δύο άλλες μέθοδοι που περιγράφηκαν: η απειλή χρήσης βίας στις περιπτώσεις αδύναμων ή κινούμενων στον υπόκοσμο στόχων και η διαφθορά στις περιπτώσεις πολιτικών και δημόσιων λειτουργών.

⁴³ Η αποτύπωση αυτή επιχειρείται επίσης (με όμοια επιχειρήματα) σε Κωνσταντίνος Καλλίρης, «Οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά: φαινότυπος, αλληλεπίδραση και ποινικό δίκαιο» σε *Δίκαιο και Πολιτική κατά της Διαφθοράς*, επ. Δ. Ζιούβα (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2016), 253-301.

⁴⁴ Ενός διαλόγου που συνεχίζει να μαινεται χωρίς αδιαμφισβήτητους «νικητές», όπως εύστοχα παρατηρεί ο Λίβος στην εισήγησή του στο Ζ' Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου που έλαβε χώρα πριν από περισσότερα από δέκα χρόνια (βλ. *Το Οργανωμένο έγκλημα από τη σκοπιά του Ποινικού Δικαίου, Πρακτικά του Ζ' Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου*, (Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, Αθήνα 2000), 31). Παρά την αυξημένη αποδοχή κάποιων θέσεων, ο θεωρητικός διάλογος καλά κρατεί έως σήμερα.

⁴⁵ Edward R. Kleemans, 'Theoretical perspectives on organized crime' σε L. Paoli (ed.). *Oxford Handbook on Organized Crime* (Oxford: Oxford University Press, 2014), 1.

⁴⁶ Ένα σύνθετο προϊόν αυτής της σύγχυσης είναι, παραδόξως, η ταύτιση του οργανωμένου εγκλήματος με την τρομοκρατία. Η ουσία του ζητήματος μοιάζει να εξαντλείται στην ορθή διαπίστωση του Τζανετή ότι η τρομοκρατία, ακόμα και όταν παρουσιάζει χαρακτηριστικά εγκληματικής οργάνωσης, έχει ένα σαφές και βαθύτερο ιδεολογικό υπόβαθρο (βλ. Αριστομένη Τζανετή (2001) «Η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης κατά το νέο άρθρο 187 ΠΚ», *Ποινικά Χρονικά*, 1016, υποσημ. 3.

4. Μια ομάδα πενήντα ανθρώπων προσφέρει «προστασία» σε εμπόρους και επιχειρηματίες.

Η εντύπωση που έχει κανείς, μετά από μια πρώτη ανάγνωση, είναι ότι η πρώτη περίπτωση απέχει πολύ από την εικόνα του οργανωμένου εγκλήματος που επικρατεί στην κοινή γνώμη. Προφανώς, λοιπόν, ο όρος είναι μάλλον παραπλανητικός: το καλά σχεδιασμένο, μεθοδικό και ασφαλώς προμελετημένο έγκλημα δεν είναι «οργανωμένο» με την τεχνική έννοια του όρου. Οι υπόλοιπες περιπτώσεις όμως είναι ανοιχτές σε συζήτηση. Διαφέρουν σε κάτι μεταξύ τους και αν ναι σε τι ακριβώς; Ποια είναι εκείνα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που κατατάσσουν μια συγκεκριμένη μορφή εγκληματικότητας στην κατηγορία που μας απασχολεί;

2.1 Μερικές προσπάθειες προσέγγισης της έννοιας

Ο ορισμός της έννοιας του οργανωμένου εγκλήματος δεν υπήρξε ποτέ αποκλειστικά ένα δυσεπίλυτο θεωρητικό ζήτημα. Αντιθέτως, η πρακτική χρησιμότητα ενός τέτοιου ορισμού κατέστησε την αναζήτησή του επιτακτική ανάγκη. Όπως ορθώς συνοψίζει ο Bequaί, οι προσπάθειες ερμηνείας ή ορισμού του φαινομένου προέρχονται κυρίως από: α) *lato sensu* αστυνομικές αρχές (law enforcement agencies) β) εγκληματολόγους γ) πρώην μέλη οργανωμένων εγκληματικών ομάδων και δ) οικονομολόγους.⁴⁷ Παρά την συμμετοχή εκπροσώπων αρκετών εξ αυτών των κατηγοριών στις νομοθετικές επιτροπές, θα πρέπει να συμπεριληφθεί και ο κρατικός και διεθνής νομοθέτης, ως διακριτή κατηγορία, σε αυτή τη σύνοψη. Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να σημειωθεί, για ακόμη μία φορά, ότι σκοπός αυτής της μελέτης δεν είναι η εννοιολογική οριοθέτηση ή η ενδελεχής έρευνα της φύσης μόνου του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά η διερεύνηση της σχέσης και των αλληλεπιδράσεων μεταξύ του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς. Συμφώνως με αυτή την οριοθέτηση, στην άμεση συνέχεια, θα παρατεθούν ορισμένες από τις σημαντικότερες προσπάθειες ορισμού της έννοιας της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας και αυτή η απόπειρα θα παραμείνει σε κάθε περίπτωση απολύτως απαλλαγμένη από φιλοδοξίες προσέγγισης του συνόλου των προσπαθειών αυτών. Είναι, όμως, απαραίτητο να δοθεί μια γενική και αντιπροσωπευτική εικόνα του επιστημονικού διαλόγου επί του ζητήματος και, ασφαλώς, μια σαφής και αιτιολογημένη θέση επ' αυτού.

2.1.1 Αρχές και επιτροπές

2.1.1.1 Η ιδιότυπη συνεισφορά των επιτροπών

Το 1951 μια επιτροπή αποτελούμενη από αμερικανούς γεροϋσιαστές (*The Kefauver Committee*⁴⁸) παρέθεσε στοιχεία που «απεδείκνυαν» την ύπαρξη της μαφίας.⁴⁹ Η

⁴⁷ August Bequaί, *Organized Crime: The Fifth Estate* (Lexington Books, 1979), 2.

⁴⁸ Η επίσημη ονομασία της επιτροπής ήταν 'Senate Special Committee to Investigate Crime in Interstate Commerce'.

συγκεκριμένη εγκληματική οργάνωση είχε, σύμφωνα με τα πορίσματα της επιτροπής, υπό τον έλεγχό της τα πλέον ανεπτυγμένα και επικερδή δίκτυα παροχής προστασίας (rackets), καθώς και σημαντικές διασυνδέσεις σε διεθνές επίπεδο (κυρίως με τη μορφή «συμβολαίων», υπό την έννοια ad hoc ή και πιο σταθερών συνεργασιών). Επίσης, τονίστηκε ότι υπήρχαν ενδείξεις μιας κεντρικής διεύθυνσης και ελέγχου αυτών των δικτύων παροχής προστασίας καθώς και ότι η ηγεσία έμοιαζε να ανατίθεται σε μια ομάδα μάλλον παρά σε ένα μόνο άτομο.⁵⁰ Τα πορίσματα αυτά αποτελούν ένα τυπικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο λειτούργησε η συντριπτική πλειονότητα των πρώτων επιτροπών που ασχολήθηκαν με το οργανωμένο έγκλημα. Το αποτέλεσμα ήταν συνηθέστατα μια εκτενής περιγραφή συγκεκριμένων εγκληματικών οργανώσεων χωρίς ιδιαίτερη διάθεση θεωρητικής θεμελίωσης ή διατύπωσης ενός συνεκτικού ορισμού της έννοιας. Το 1967, όμως, η επιτροπή Katzenbach,⁵¹ επίσης στις ΗΠΑ, τόλμησε την διατύπωση ενός τέτοιου ορισμού. «Το οργανωμένο έγκλημα», κατέληξε η Επιτροπή, «είναι μία ένωση προσώπων που επιδιώκει να λειτουργεί εκτός του ελέγχου του αμερικανικού λαού και των κυβερνήσεών του. Περιλαμβάνει χιλιάδες εγκληματίες που εργάζονται μέσα σε δομές τόσο περίπλοκες όσο εκείνες των μεγάλων επιχειρήσεων και υπόκεινται σε νόμους που επιβάλλονται με αυστηρότητα μεγαλύτερη από εκείνη που επιδεικνύουν οι νόμιμες κυβερνήσεις. Οι ενέργειές τους δεν είναι αυθόρμητες αλλά μάλλον το αποτέλεσμα καλοσχεδιασμένων συννομωσιών που εφαρμόζονται αδιάλειπτα για πολλά χρόνια και αποσκοπούν στον έλεγχο ολόκληρων τομέων δραστηριότητας προκειμένου να συγκεντρώσουν τεράστια κέρδη».⁵²

Η επιτροπή *Katzenbach* δεν κατάφερε να αποφύγει τις παγίδες που αντιμετώπισε η προηγούμενη *Kefauver*, αλλά αυτό επ' ουδενί μειώνει την συμβολή της στην καλύτερη κατανόηση του οργανωμένου εγκλήματος στις ΗΠΑ. Πιο συγκεκριμένα, δεν κατόρθωσε να συμβάλει στην ευρύτερη κατανόηση του φαινομένου, μένοντας προσκολλημένη στους τρόπους εμφάνισής του στην κεντρική Αμερική. Ασφαλώς, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το γεγονός ότι κάτι τέτοιο ουσιαστικά δεν της ζητήθηκε ποτέ, ωστόσο ο διεθνικός χαρακτήρας του οργανωμένου εγκλήματος ήταν ήδη γνωστός στους ερευνητές. Παρόλα αυτά, προσέθεσε στον επιστημονικό διάλογο μερικά ιδιαίτερος σημαντικά πορίσματα. Πρώτον, διέγινε όχι απλώς τον παράνομο χαρακτήρα των εγκληματικών

---

⁴⁹ Όσο και αν ηχεί μάλλον περίεργο, υπήρχαν φωνές στις Η.Π.Α. που αμφισβητούσαν σθεναρά την ύπαρξη της μαφίας, υποστηρίζοντας ότι ήταν δημιούργημα της ίδιας της Αστυνομίας (βλ. π.χ. Rufus King, *The Drug Hang-Up: America's fifty-year folly*, (Norton, 1972), 113-114).

⁵⁰ The Kefauver Committee Report: Organized Crime, 1951.

⁵¹ The Challenge of Crime in a Free Society: A Report by the President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, 1967.

⁵² Το πρωτότυπο κείμενο: «Organized Crime is a society that seeks to operate outside the control of the American people and their governments. It involves thousands of criminals working within structures as complex as those of any large corporation, subject to laws more rigidly enforced than those of legitimate governments. Its actions are not impulsive but rather the result of intricate conspiracies, carried on over many years and aimed at gaining control over whole fields of activity in order to amass huge profits» (σελ. 187).

οργανώσεων, αλλά τη διάθεση τους να δημιουργήσουν «κράτη εν κράτει», επιβάλλοντας την εξουσία τους σε τομείς δραστηριότητας που κείνται «εκτός τους κράτους και των δομών του». Δεύτερον, έκανε λόγο για την επιδίωξη των οργανωμένων εγκληματιών να ελέγχουν απόλυτα τους τομείς αυτούς, εισάγοντας, με αυτό τον τρόπο, μία έννοια που έμελλε να συζητηθεί εκτενώς στο μέλλον, αυτή του *εγκληματικού μονοπωλίου*. Τρίτον, διέκρινε την τάση των εγκληματικών οργανώσεων να δρουν λογικά και κατόπιν σχεδίου, κάτι που έμοιαζε να αντιτίθεται στην παγιωμένη στην αντίληψη του κόσμου άποψη περί σκληροτράχηλων εγκληματιών που προβαίνουν σε πράξεις ακραίας βίας άκριτα – ακόμα και για απλή προσωπική ευχαρίστηση. Τέταρτον, παραλλήλισε αυτή την οργανωμένη και καλοσχεδιασμένη δράση με αυτή των μεγάλων νόμιμων *επιχειρήσεων*. Έκανε, δηλαδή, λόγο για μεγάλες παράνομες επιχειρήσεις που λειτουργούν με αυστηρούς κανόνες και επιδιώκουν, με μεθοδικότητα και λογική, το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος και διευρυμένη επιρροή σε συγκεκριμένους τομείς δραστηριότητας. Αυτή η άποψη είναι ίσως η πλέον δημοφιλής μέχρι τις μέρες μας.

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο προσέθεσε η επιτροπή *Kaufman* η οποία εργάστηκε επί τρία χρόνια (1983-1986) με έμφαση στη δράση των συμμοριών.⁵³ Η επιτροπή αυτή επανέλαβε κάποια από τα παραπάνω συμπεράσματα (περί δομής, σκοπών, μέσων κοκ), αλλά κατόρθωσε να εντοπίσει τουλάχιστον δύο ακόμη σημαντικά γνωρίσματα του οργανωμένου εγκλήματος. Το πρώτο έχει να κάνει με την ανάπτυξη σχέσεων «αμοιβαίας προστασίας» με πρόσωπα που καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις στο Σύστημα Ποινικής Δικαιοσύνης και την πολιτική σκηνή. Το δεύτερο αφορά τις (φαινομενικά) αναπάντεχα καλές σχέσεις των εγκληματικών οργανώσεων με εξέχοντες παράγοντες της κοινωνικής και οικονομικής ζωής. Πρόκειται για δύο πολύ σημαντικές επισημάνσεις που τονίζουν την ικανότητα του οργανωμένου εγκλήματος να διεισδύει βαθιά στο πεδίο της νόμιμης οικονομικής ζωής. Αυτή η τακτική γεφυρώνει τον υπόκοσμο (*underworld*), το παραδοσιακό, δηλαδή, «βασιλείο» του οργανωμένου εγκληματία, με τον υπέρκοσμο (*overworld*), όπου ζουν και δραστηριοποιούνται οι νομιμόφρονες πολίτες. Εδώ παρατηρούμε μία σημαντική ομοιότητα με το οικονομικό έγκλημα, οι δράστες του οποίου κινούνται με άνεση ανάμεσα στους δύο κόσμους. Έτσι, ο οργανωμένος εγκληματίας αποκτά τα χαρακτηριστικά ενός δυναμικού οικονομικού εγκληματία, με περισσότερα μέσα στη διάθεσή του και λιγότερες επιφυλάξεις όσον αφορά τη χρήση βίας και την απευθείας αντιπαράθεση με το κράτος και την κοινωνία.

Τα περισσότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά επανέλαβαν και οι γερμανικές επιτροπές για το οργανωμένο έγκλημα. Όπως, όμως, είναι αναμενόμενο, παρατηρούμε στα πορίσματά τους μία σαφή τάση για περιεκτικότερες περιγραφές της έννοιας, χωρίς αυτό να συνεπάγεται απαραίτητως ότι επιτυγχάνουν σε αυτή τους την προσπάθεια.

---

⁵³ The President's Commission on Organized Crime – America's Habit: Drug Abuse, Drug Trafficking and Organized Crime, 1986.

Απαλλαγμένες, όμως, από την ανάγκη μελέτης της ιδιόμορφα έντονης δράσης των αμερικανικών εγκληματικών οργανώσεων, τονίζουν τον κερδοσκοπικό τους προσανατολισμό χωρίς παραλληλισμούς με τους αντίστοιχους οργανισμούς στο νόμιμο οικονομικό πεδίο. Η Organisierte Kriminalität του 1974⁵⁴ κάνει –αναμενόμενα- λόγο για σταθερές (δηλαδή διαρκείς) ενώσεις προσώπων με ιεραρχική δομή και σκοπό το κέρδος και τη δημόσια επιρροή αλλά παραλείπει να συγκεκριμενοποιήσει τις θέσεις της. Τι συνιστά ένωση προσώπων σε αυτό το πλαίσιο; Τι μορφή λαμβάνει η ιεραρχία τους; Πόσο διαρκούν αυτές οι σταθερές ενώσεις; Όπως παρατηρείται στο έργο όλων των επιτροπών του είδους, οι προσεγγίσεις είναι χρήσιμες μεν ως ερευνητικές πηγές, αλλά υπερβολικά αποσπασματικές και χρονικά/τοπικά περιορισμένες για να προσφέρουν ουσιαστικά στη διατύπωση ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού του οργανωμένου εγκλήματος. Είναι δε σαφής η διαφορά στην αντίληψη του επιθετικού προσδιορισμού «οργανωμένο» ανάμεσα στους ευρωπαίους και τους αμερικανούς μελετητές: στην Ευρώπη, ο όρος περιγράφει μάλλον τον τρόπο διάπραξης των εγκληματικών πράξεων παρά τις ομάδες («συνδικάτα», «καρτέλ» κλπ) αυτές καθαυτές.⁵⁵

2.1.1.2 Σύμβαση κατά του Διεθνικού Οργανωμένου Εγκλήματος και Ευρωπαϊκή Ένωση

Ο νόμος 3875/2010 για την κύρωση και εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά του Διακρατικού Οργανωμένου Εγκλήματος και των τριών Πρωτοκόλλων της περιλαμβάνει μία σειρά από διατάξεις για την αντιμετώπιση της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας. Τα κυρωθέντα κείμενα ανατρέχουν στις διεργασίες που έλαβαν χώρα στο Παλέρμο της Ιταλίας υιοθετώντας έναν ορισμό της έννοιας του οργανωμένου εγκλήματος που μάλλον ξαφνιάζει τον μελετητή του φαινομένου.⁵⁶ Συγκεκριμένα, στο άρθρο 2 («Έννοια όρων») αναφέρεται (υπό α): «οργανωμένη εγκληματική ομάδα» νοείται δομημένη ομάδα τριών ή περισσότερων προσώπων που υπάρχει για κάποια χρονική περίοδο και ενεργεί με κοινό σκοπό τέλεσης ενός ή περισσότερων σοβαρών εγκλημάτων ή εγκλημάτων που θεσπίζονται σύμφωνα με τη Σύμβαση αυτή, προκειμένου να ποριστεί αμέσως ή εμμέσως οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος». Στο ίδιο άρθρο, υπό (β), ως «σοβαρό έγκλημα» νοείται «συμπεριφορά η οποία συνιστά αδίκημα που τιμωρείται με ποινή στερητική της ελευθερίας, της οποίας το ανώτατο όριο δεν μπορεί να είναι μικρότερο από τέσσερα έτη ή με αυστηρότερη ποινή». Τα υπόλοιπα εγκλήματα που ορίζονται στην Σύμβαση είναι η συμμετοχή σε οργανωμένη εγκληματική οργάνωση (άρθρο 5), η νομιμοποίηση προϊόντων εγκλήματος (άρθρο 6) και η διαφθορά (άρθρο 8).

⁵⁴ Fachkommission 'Organisierte Kriminalität': 'Indikatoren zur Erkennung Organisierter Kriminalität', 1974.

⁵⁵ Βλ. Γεωργίου Χλούπη (1999) «Έννοιολογική οριοθέτηση της έννοιας του οργανωμένου Εγκλήματος», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1033-1034.

⁵⁶ Σημαντική προεργασία είχε γίνει με την Πολιτική Διακήρυξη και το Παγκόσμιο Σχέδιο Δράσης κατά του «Οργανωμένου Εγκλήματος» που υιοθετήθηκαν από την Διεθνή Υπουργική Διάσκεψη της Νάπολης το 1994.

Ο ορισμός ξαφνιάζει διότι μοιάζει να αγνοεί τις όχι απλώς γνωστές αλλά μάλλον διαδεδομένες στις αρχές του 21^{ου} αιώνα προσεγγίσεις της έννοιας. Αφενός μεν γίνεται αναφορά στην προφανή προϋπόθεση συμμετοχής ενός ικανού αριθμού ατόμων σε μία εγκληματική δραστηριότητα ώστε αυτή να χαρακτηριστεί οργανωμένη, αφετέρου δε εξειδικεύεται ο αριθμός αυτός χωρίς η ανάγκη για κάτι τέτοιο να είναι σαφής. Εξάλλου, η συμμετοχή τριών ατόμων σε μία ομάδα που παρανομεί με σκοπό το οικονομικό ή άλλο όφελος ελάχιστα μοιάζει να ανταποκρίνεται στην εικόνα που έχουμε για το οργανωμένο έγκλημα. Ας αναλογισθούμε την δεύτερη περίπτωση από αυτές που αναφέρθηκαν στην εισαγωγή του παρόντος κεφαλαίου: αν οι τρεις αυτοί άνδρες ληστεύουν τράπεζες για ένα ικανό χρονικό διάστημα, έχουμε να κάνουμε με μια εγκληματική οργάνωση; Υπάρχει κάτι σε αυτή την μορφή εγκληματικής δραστηριότητας που να την διαφοροποιεί αρκετά από το «κοινό» έγκλημα, ώστε να απαιτείται ειδική, στοχευμένη δράση για την αντιμετώπισή της; Εκ πρώτης όψεως, πρόκειται για μία παραδοσιακή «συμμορία», από αυτές που δε θα πρέπει να συγχέουμε με το οργανωμένο έγκλημα. Η ανεπάρκεια του ορισμού αυτού καθίσταται ακόμα σαφέστερη αν αναλογιστεί κανείς ότι το βασικό αντικείμενο της Σύμβασης είναι το διεθνικό οργανωμένο έγκλημα. Αν μία συμμορία ληστών τραπεζών που περνά κατά καιρούς τα σύνορα για να ασκήσει τις δραστηριότητές της συνιστά διεθνικό οργανωμένο έγκλημα, τότε δεν μπορεί παρά να έχουμε στα χέρια μας έναν απαράδεκτα ευρύ ορισμό.⁵⁷ Και, φυσικά, δεν συνδέεται αυτού του είδους η εγκληματικότητα με φαινόμενα διαφθοράς κρατικών λειτουργών, ημι-ενεργών μελών, ακόμα και νομιμοποίησης προϊόντων εγκλήματος. Μία τέτοια συμμορία σπανίως θα συνδεθεί με όλα αυτά κι αν το πράξει θα λειτουργήσει με τρόπο συμβατό με τον μάλλον ανοργάνωτο χαρακτήρα της. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν απαιτεί ιδιαίτερη μελέτη διότι η εγκληματική πράξη καθαυτή είναι οργανωμένη – αυτό μπορεί να είναι χαρακτηριστικό σχεδόν κάθε εγκλήματος.⁵⁸ Η ιδιαίτερη επικινδυνότητα του φαινομένου έχει να κάνει με την γενικότερη (οργανωμένη) δράση μίας ομάδας εγκληματιών και την ευρεία κλίμακα των δραστηριοτήτων της που της επιτρέπουν να

---

⁵⁷ Παραδόξως, η ίδια «χαλαρότητα» παρατηρείται και στον ορισμό του διεθνικού εγκλήματος ο οποίος περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, εγκλήματα που τελούνται σε ένα κράτος, αλλά έχουν σημαντικές επιπτώσεις σε άλλο (άρθρο 3, παρ. 2δ). Ας υποθέσουμε ότι μία ομάδα ανθρώπων παράγει και διακινεί λαθραία τσιγάρα, τα οποία γνωρίζουν μεγάλη επιτυχία στην παράνομη αγορά. Αυτό έχει ως συνέπεια την σοβαρή κάμψη των εξαγωγών καπνού της μικρής χώρας X, της οποίας η οικονομία στηρίζεται σχεδόν αποκλειστικά σε αυτές τις εξαγωγές. Έχουμε να κάνουμε με διεθνικό έγκλημα; Σύμφωνα με τον ορισμό της Σύμβασης η απάντηση είναι καταφατική, έστω κι αν δεν έχουμε διακίνηση προϊόντων ή κεφαλαίων ή κάποιου είδους συνεργασία ανάμεσα σε εγκληματίες από διαφορετικές χώρες ή «εγκληματικά παραρτήματα» στο εξωτερικό. Οι εγκληματίες του παραδείγματός μας μπορεί να μην έχουν καν επισκεφθεί τη χώρα X και σίγουρα δεν τους απασχολεί η παράπλευρη ζημία στην οικονομία της. Κι όμως, το έγκλημά τους είναι διεθνικό!

⁵⁸ Για το λόγο αυτό, υποστηρίζεται η άποψη ότι ο όρος «οργανωμένο έγκλημα» είναι παραπλανητικός και δεν πρέπει να χρησιμοποιείται (βλ. Στέργιο Αλεξιάδη, *Εγκληματολογία*, (δ' έκδοση), Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2004), 216 και Ιπποκράτη Μυλωνά (1999), Σκέψεις σχετικά με τον όρο «οργανωμένο έγκλημα», *Υπεράσπιση*, 495. Το ζήτημα δεν έχει ουσιαστική σχέση με την περιγραφή του φαινομένου που επιχειρείται εδώ.

διεισδύει βαθιά στο κοινωνικό γίγνεσθαι και να ασκεί επιρροή και εξουσία αναντίστοιχη με εκείνη των «απλών» εγκληματιών. Η δράση ενός επαγγελματία «μπράβου» αποκτά διαφορετική διάσταση και σημασία όταν αποτελεί μέρος της δραστηριότητας μίας εγκληματικής οργάνωσης. Αυτή τη διάσταση καλούμαστε να μελετήσουμε και γι' αυτό χρειαζόμαστε έναν ορισμό αρκετά διαφορετικό από εκείνον της σύμβασης του Παλέρμο.

Την άποψη αυτή δεν συμερίζεται απολύτως ο έλληνας νομοθέτης, ο οποίος εισήγαγε το μεγαλύτερο μέρος του εν λόγω ορισμού στο ελληνικό δίκαιο με το νόμο 2928/2001. Συγκεκριμένα, στην πρώτη παράγραφο του άρθρου 187 ΠΚ ορίζεται ότι:

«Με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών τιμωρείται όποιος συγκροτεί ή εντάσσεται ως μέλος σε δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα από τρία ή περισσότερα πρόσωπα (οργάνωση) που επιδιώκει τη διάπραξη περισσότερων κακουργημάτων που προβλέπονται στα άρθρα...»

Η κριτική ανάλυση της ελληνικής νομοθεσίας για το οργανωμένο έγκλημα είναι ένα έργο που δεν μπορεί να ενταχθεί στους σκοπούς της παρούσης. Θα απαιτείτο μία μακροσκελής παρέμβαση που θα συσκοτίζε το βασικό επιχείρημα της διατριβής, το οποίο εξαρτάται από την *αληθή αποτύπωση* της συγκεκριμένης μορφής εγκληματικής δράσης στο κοινωνικό πεδίο (και όχι το νομικό της ορισμό σε συγκεκριμένες έννομες τάξεις). Κάποιες αναφορές θα γίνουν στο τελευταίο κεφάλαιο, στο οποίο θα συζητηθούν ζητήματα αντεγκληματικής πολιτικής.⁵⁹ Παρά ταύτα, είναι χρήσιμο να γίνουν δύο παρατηρήσεις, εν όψει όσων θα συζητηθούν στην συνέχεια. Πρώτον, προκαλεί εντύπωση η επιλογή του νομοθέτη να μην συμπεριληφθεί στον ορισμό της εγκληματικής οργάνωσης ο προσπορισμός οικονομικού ή άλλου υλικού οφέλους (αυτή είναι η βασική διαφοροποίηση σε σχέση με τον ορισμό της Σύμβασης του Παλέρμο). Στο βαθμό που η κριτική αυτή εστιάζει στην ανάγκη διάκρισης του οργανωμένου εγκλήματος από την τρομοκρατία πρέπει να θεωρηθεί ορθή.⁶⁰ Δεδομένου ότι η τρομοκρατία έχει ιδεολογικό υπόβαθρο, η διάκριση αυτή δεν είναι απαραίτητη μόνο για λόγους δογματικής ή μεθοδολογικής ακρίβειας αλλά και για λόγους αντεγκληματικής πολιτικής. Η ιδεολογία έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ικανότητα των ανθρώπων να λαμβάνουν ορθολογικές αποφάσεις, με την έννοια που αυτή η ικανότητα γίνεται αντιληπτή εδώ (δηλαδή, κατά βάση, ως η ικανότητα να αποφασίζει κανείς με βάση το συμφέρον του). Το φαινόμενο έχει μελετηθεί διεξοδικά στο πλαίσιο των εκλογικών διαδικασιών και της λογικής της ψήφου, όπου είναι μεθοδολογικά ασφαλέστερη η περιγραφή της επίδρασης της

---

⁵⁹ Μία αναφορά που αρμόζει να γίνει σε αυτό το σημείο, με μορφή σύντομης παρέκβασης, σχετίζεται με το έννομο αγαθό που προστατεύει το άρθρο 187 ΠΚ. Η σωστή άποψη μοιάζει να είναι ότι το εν λόγω αγαθό είναι η δημόσια τάξη, η οποία απειλείται από την ύπαρξη και μόνο της εγκληματικής οργάνωσης, ακόμα κι αν η δράση της δεν έχει ξεκινήσει ακόμη. Θα μπορούσαμε, μάλιστα, να πούμε ότι το οργανωμένο έγκλημα απειλεί τόσο την πολιτειακή όσο και την κοινωνική έκφανση του εννόμου αγαθού της δημόσιας τάξης (για τη διάκριση βλ. Ιωάννη Μανωλεδάκη, *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου*, (Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1998), αριθμ. περιθ.: 607).

⁶⁰ Βλ. υποσημ. 45.

ιδεολογίας στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.⁶¹ Σε αδρές γραμμές, οι ιδεολογικές μας πεποιθήσεις μας οδηγούν συχνά σε επιλογές που δεν είναι προς το συμφέρον μας, ακόμα και στην αυτοθυσία. Είναι, λοιπόν, απολύτως θεμιτό να αναμένει κανείς ότι οι αποφάσεις και η δράση των τρομοκρατικών οργανώσεων θα διαφέρουν ουσιωδώς από εκείνες των εγκληματικών οργανώσεων, οι οποίες παρουσιάζουν πολύ πιο ορθολογικά χαρακτηριστικά. Συνεπώς, τόσο στο επίπεδο της καλύτερης κατανόησης και περιγραφής του φαινομένου, όσο και σε επίπεδο αντεγκληματικής πολιτικής είναι χρήσιμη η διάκριση των δύο αυτών φαινομένων. Από μία άλλη άποψη, όμως, η επιλογή του έλληνα νομοθέτη να μην συμπεριλάβει τον προσπορισμό οικονομικού ή άλλου υλικού οφέλους μας επιτρέπει, έστω και ακούσια, να εξετάσουμε με προσοχή την πιθανότητα ύπαρξης εγκληματικών οργανώσεων που δεν επιδιώκουν οικονομικά ή άλλα υλικά οφέλη, τουλάχιστον άμεσα. Η διαπίστωση αυτή δεν θα απέκλειε, φυσικά, το ενδεχόμενο αυτά ακριβώς τα οφέλη να επιδιώκονται από τα μέλη της οργάνωσης ατομικά. Παρά ταύτα, η ίδια η οργάνωση θα μπορούσε να εστιάζει τη δράση της στην εξασφάλιση πολιτικής ισχύος, την οποία τα μέλη στην συνέχεια θα χρησιμοποιούσαν για τους δικούς τους σκοπούς. Το ενδεχόμενο δεν είναι μόνο θεωρητικό, αν αναλογιστούμε την λειτουργία των «υπερ-επιτροπών» (Commissions) στις ΗΠΑ, των οποίων ο βασικός στόχος ήταν ο συντονισμός προκειμένου να εξασφαλισθεί η μεγαλύτερη δυνατή πολιτική επιρροή της «υπερ-οργάνωσης», ιδίως σε περιόδους εκλογικών αναμετρήσεων. Στην συνέχεια, οι οργανώσεις-μέλη χρησιμοποιούσαν την επιρροή αυτή για την εξυπηρέτηση των δικών τους συμφερόντων. Σε κάθε περίπτωση, είναι απαραίτητο να επιλεγεί μία διατύπωση η οποία επιτρέπει μεν αυτή την εννοιολογική ευελιξία, αποκλείει δε την ταύτιση του οργανωμένου εγκλήματος με την τρομοκρατία.

Είναι χρήσιμο να λάβουμε υπόψιν ότι παρόμοια λογική με εκείνη της Σύμβασης του Παλέρμο, όσον αφορά τους σκοπούς του οργανωμένου εγκλήματος, παρατηρούμε και στο άρθρο 1 της Απόφασης-Πλαίσιο 2008/841/ΔΕΥ για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος,⁶² όπου ως «εγκληματική οργάνωση» περιγράφεται «η εγκαθιδρυμένη επί ένα χρονικό διάστημα και διαρθρωμένη ένωση⁶³ περισσότερων των δύο προσώπων, που δρουν από κοινού προκειμένου να τελέσουν αξιόποινες πράξεις οι οποίες επισύρουν ποινή στερητική της ελευθερίας ή μέτρο ασφαλείας στερητικό της ελευθερίας μεγίστης διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων ετών ή βαρύτερη ποινή, με σκοπό να προσπορισθούν, άμεσα ή έμμεσα, οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος».

---

⁶¹ Βλ. αντί πολλών Sam Peltzman (1984) 'Constituent Interest and Congressional Voting', *The Journal of Law & Economics* 27 (1), 181-210 και Joseph P. Kalt & Mark A. Zupan, (1984) 'Capture and Ideology in the Economic Theory of Politics', *American Economic Review* 74 (3), 279-300.

⁶² Απόφαση-πλαίσιο 2008/841/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 24ης Οκτωβρίου 2008 για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος, Επίσημη Εφημερίδα ΕΚ, 11-11-2008, L 300, 42 – 45.

⁶³ Διαρθρωμένη ένωση: «η ένωση που δεν συγκροτείται τυχαία για την άμεση τέλεση μιας αξιόποινης πράξης, ούτε χρειάζεται να έχει επίσημα καθορισμένους ρόλους για τα μέλη της, συνέχεια στη συμμετοχή των μελών αυτών ή ανεπτυγμένη διάρθρωση».

Δεύτερον, έχει ενδιαφέρον το θεωρητικό ζήτημα σχετικά με την σχέση ανάμεσα στην εγκληματική οργάνωση της πρώτης παραγράφου του άρθρου 187 ΠΚ και την «συμμορία» της παραγράφου 5 του ίδιου άρθρου, η οποία ορίζει ότι:

«Όποιος, εκτός από τις περιπτώσεις της παραγράφου 1, ενώνεται με άλλον για να διαπράξει κακούργημα (συμμορία), τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον έξι μηνών. Με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών τιμωρείται ο υπαίτιος, αν η κατά το προηγούμενο εδάφιο ένωση έγινε για τη διάπραξη πλημμελήματος το οποίο τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους και με το οποίο επιδιώκεται οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος ή η προσβολή της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας ή της γενετήσιας ελευθερίας».

Το ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσον περιγράφονται στο άρθρο 187 ΠΚ δύο ουσιωδώς διαφορετικές εγκληματικές συμπεριφορές ή ένα βασικό έγκλημα και μια παραλλαγή. Η Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου με τον τίτλο «Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων»,⁶⁴ και η Έκθεση του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής⁶⁵ στηρίζουν την άποψη ότι η «εγκληματική οργάνωση», που τυποποιείται στην πρώτη παράγραφο αποτελεί το βασικό έγκλημα. Αντίθετη άποψη (που θέλει την εγκληματική οργάνωση της πρώτης παραγράφου να είναι διακεκριμένη παραλλαγή της συμμορίας) υποστηρίζεται τόσο στη θεωρία,⁶⁶ όσο και στη νομολογία.⁶⁷ Έχει μάλιστα γίνει προσπάθεια να «εξηγηθεί» η επιλογή του νομοθέτη να περιγράψει στην πρώτη παράγραφο ενός άρθρου με τίτλο «Εγκληματική Οργάνωση» όχι το βασικό έγκλημα αλλά μία παραλλαγή του με την ίδια ακριβώς ονομασία με παραπομπές στον «συμβολισμό» αυτής της κίνησης, σε μία περίοδο κατά την οποία η Ελλάδα υφίστατο πιέσεις προκειμένου να συντονιστεί με την υπόλοιπη Ευρωπαϊκή Ένωση στο συγκεκριμένο ζήτημα.⁶⁸ Πέραν του σαφούς σκοπού του ιστορικού νομοθέτη, η συζήτηση επεκτείνεται αναγκαστικά στην ίδια τη φύση της εγκληματικής οργάνωσης και της συμμορίας: στις ομοιότητες και τις διαφορές τους, καθώς στο κατά πόσον έχουμε εδώ μία σχέση γένους-είδους. Το ζήτημα έχει προφανή ερευνητική αυταξία για την ελληνική έννομη τάξη αλλά δεν εισφέρει κάτι νέο στη θεωρητική συζήτηση για το οργανωμένο έγκλημα. Παρά ταύτα, αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία της ανάλυσης των επίμαχων εννοιών (εδώ των εννοιών «οργανωμένο

⁶⁴ «Εισηγητική Έκθεση στο σχέδιο νόμου με τον τίτλο «Τροποποίηση διατάξεων του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την προστασία του πολίτη από αξιόποινες πράξεις εγκληματικών οργανώσεων», *Ποινικός Λόγος*, 2001, 1574.

⁶⁵ Ο.π., 1581 – 1582

⁶⁶ Βλ. λχ Στέφανου Παύλου, *Ναρκωτικά – Δογματικά και Ερμηνευτικά Προβλήματα των Ποινικών Διατάξεων του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά - Κ.Ν.Ν./ Ν. 3459/2006*, 3η έκδοση, (Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας, 2008).

⁶⁷ Βλ. ΣυμβΕφΘεσ 93/2006, ΠοινΔικ, 2006, 413, ΕφΑθ 2993/2004, *Ποινικά Χρονικά*, 2005., 931 επ., ΕφΑθ 3028/2003, *Ποινικά Χρονικά*, 2005, 164 επ. και ΣυμβΕφΑθ 1270/2003, *Ποινική Δικαιοσύνη*, 2003, 1075 επ.

⁶⁸ Ιωάννης Μανωλεδάκης, *Ασφάλεια και Ελευθερία: Ερμηνεία του Ν. 2928/2001 για το Οργανωμένο Έγκλημα - Σχετικά κείμενα*, (Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2002), 136.

έγκλημα» και «συμμορία»),⁶⁹ η οποία οφείλει να λαμβάνει χώρα με μεγάλη προσοχή πριν την έναρξη της διαδικασίας του νομοθετείν αυτής καθαυτήν. Μία προσπάθεια παρόμοιας ανάλυσης θα επιχειρηθεί στον οικείο τόπο.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η διαφθορά δεν περιγράφεται ως βασικό εργαλείο των εγκληματικών οργανώσεων στον ορισμό που υιοθέτησε η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με την ανακοίνωση 6204/2/97 ENFOPOL 35 REV 2 προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ένα από τα έντεκα στοιχεία του ορισμού της έννοιας «οργανωμένο έγκλημα» αναφέρεται στις συνήθεις μεθόδους των οργανωμένων εγκληματιών, οι οποίες περιλαμβάνουν «χρήση βίας ή άλλων μεθόδων εκφοβισμού». Παρά την σημαντική αυτή παράλειψη, ο συγκεκριμένος ορισμός έχει το πλεονέκτημα της συμπερίληψης στα βασικά χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος τόσο την μεγάλη/απροσδιόριστη διάρκεια όσο και την επιδίωξη κέρδους ή/και ισχύος. Η τελευταία ορθή διαπίστωση της Επιτροπής παραδόξως δεν οδήγησε στην περαιτέρω διερεύνηση της φύσης και χρησιμότητας αυτής της ισχύος, βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η προνομιακή πρόσβαση στην κρατική εξουσία και τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

2.1.2 Η αμιγώς εγκληματολογική προσέγγιση στην σχετική βιβλιογραφία

2.1.2.1 Οι ιταλοί θετικιστές

Οι εγκληματολόγοι άργησαν –όσο κι αν αυτό ηχεί παράδοξο- να στρέψουν το ενδιαφέρον τους στο οργανωμένο έγκλημα ως διακριτή παραβατική συμπεριφορά ή/και κοινωνικό φαινόμενο. Κατά τη διάρκεια του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, η μελέτη του εγκλήματος επικεντρώθηκε στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις επιδεικνύοντας, παράλληλα, αδιαφορία απέναντι στην οργανωμένη εγκληματική δραστηριότητα οποιασδήποτε μορφής. Θα είχαν, ασφαλώς, κάθε λόγο να πράξουν το αντίθετο σε χώρες όπως η Ιταλία, όπου μυστικές οργανώσεις όπως εκείνες των εθνικιστών Carbonari, της Camorra στη Νάπολη, της Σικελικής Cosa Nostra ή της 'Ndrangheta στην Καλαβρία είχαν αναμφισβήτητα αναπτύξει σημαντική δράση, με κάποιες από αυτές να έχουν συμπληρώσει ήδη αιώνες ζωής. Πράγματι, ο Cesare Lombroso στο έργο του «Ο Εγκληματίας Άνθρωπος» κάνει ορισμένες αναφορές στην Σικελική Μαφία και την Ναπολιτάνικη Camorra δίνοντας, όπως είναι αναμενόμενο, ιδιαίτερη έμφαση στην περιγραφή του «οργανωμένου εγκληματία», ο οποίος είναι συνήθως ανύπαντρος, νόθος, αναλφάβητος και κάτω των 25 ετών. Οι δε γυναίκες είτε εμπλέκονται με την ιδιότητα του ερωτικού συντρόφου, είτε αναλαμβάνουν διεκπεραιωτικούς ή δευτερεύοντες (άρα μη

---

⁶⁹ Η καινοτόμος (αλλά προσαρμοσμένη στην σύγχρονη επιστημονική συζήτηση) διάκριση ανάμεσα σε εγκληματικές οργανώσεις και συμμορίες δεν έγινε δεκτή χωρίς επιφυλάξεις. Ο Μανωλεδάκης επικροτεί τη χρήση του όρου «εγκληματική οργάνωση» αλλά χαρακτηρίζει τη διατήρηση του όρου «συμμορία» ως μία «πλήρη νόθευση λογικής και ορολογίας», δεδομένου ότι οργανωμένη δράση και σύμπραξη απαιτείτο ούτως ή άλλως και στην περίπτωση της συμμορίας (Μανωλεδάκης, ο.π., 103-104). Αντίθετος ο Σταθόπουλος (βλ. Μιχαήλ Σταθόπουλος, *Μελέτες Ι, Γενική Θεωρία του Δικαίου – Ανθρώπινα Δικαιώματα – Δικαστική Εξουσία και Σύνταγμα*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκουλας, 2007), 631 – 632.

βίαιους) ρόλους (του σκοπού, του κλεπταποδόχου κλπ).⁷⁰ Στη δε περίπτωση της Camorra, ο Lombroso περιγράφει αρκετά διεξοδικά τα στίγματα που φέρουν τα μέλη της.⁷¹ Η προσέγγιση του Lombroso εμφορείται από την πάγια αταβιστική προσέγγισή του όσον αφορά το έγκλημα και την εγκληματία και γι' αυτό αδυνατεί να εξηγήσει την πολυπλοκότητα τόσο του σημερινού οργανωμένου εγκλήματος όσο και αρκετών από τις εκφάνσεις του ήδη κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα.⁷²

Η προσέγγιση του Lombroso παρουσιάζει, λοιπόν, δύο μειονεκτήματα από εκείνα που συχνά συναντούμε στις μελέτες του οργανωμένου εγκλήματος: αφενός μεν προσφέρει μία εντελώς αποσπασματική εικόνα (για δύο οργανώσεις με παρόμοιες ιστορικές καταβολές και κοινωνικές επιρροές), αφετέρου δε εστιάζει υπερβολικά στον εγκληματία ως πρόσωπο που αποκλίνει από τον κανόνα και πολύ λιγότερο στο ίδιο το φαινόμενο που μας απασχολεί. Παρά ταύτα, ο Lombroso διατυπώνει ορισμένες παρατηρήσεις που επιβεβαιώνουν την ιστορική συνέχεια τουλάχιστον της Σικελικής Μαφίας, καθώς κάποια χαρακτηριστικά της σύγχρονης οργάνωσης παρατίθενται ήδη στον *Εγκληματία Άνθρωπο*. Συγκεκριμένα, γίνεται αναφορά στον καταμερισμό εργασίας που παρατηρείται στις μεγαλύτερες οργανώσεις, καθώς και στην ιεραρχική τους δομή.⁷³ Ακόμα, ο Lombroso αναφέρει ότι το οργανωμένο έγκλημα στηρίζεται σε εμφανή βαθμό στην εξάπλωσή του στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, ιδίως στους κόλπους των δικηγόρων και δικολάβων.⁷⁴ Αυτή η επισήμανση δικαιώνεται ιστορικά,⁷⁵ δεδομένου ότι οι σύγχρονες εγκληματικές οργανώσεις επενδύουν σημαντικό μέρος των πόρων τους στην προσέλκυση συνεργατών με επιρροή και κύρος. Επιπροσθέτως, στον *Εγκληματία Άνθρωπο* συναντάμε και μία πρώτη αναφορά στην *επιχειρηματική δράση* του οργανωμένου εγκλήματος: υπάρχουν, αναφέρει ο Lombroso, στις περισσότερες «πολιτισμένες χώρες», όπου η «αγριότητα» είναι λιγότερο συνήθης και έντονη, οργανώσεις που δρουν ως «κακοποιοί συνεταιρισμοί» με σκοπό την «κλοπή της ξένης περιουσίας».⁷⁶ Τέλος, από τον Lombroso πληροφορούμαστε τις περιστάσεις υπό τις οποίες η Camorra συνεργάστηκε με το ιταλικό κράτος, αναλαμβάνοντας άτυπα αστυνομικά καθήκοντα επί υπουργίας Κιμπέριο.⁷⁷ Πρόκειται για μια αναφορά που ενισχύει τη θεωρητική προσέγγιση της παρούσης, καθώς

---

⁷⁰Cesare Lombroso, *Ο Εγκληματίας Άνθρωπος*, τόμ. Β', 1876, μετάφραση Έλλης Αλεξίου-Πρωταίου, (Αθήνα: Εκδόσεις Ψίχαλου, 1970), 186-187.

⁷¹ Ο.π., 18 και 22-23.

⁷² Για παράδειγμα, ο Lombroso περιγράφει την Σικελική Μαφία και την Camorra ως «δικτατορικές» οργανώσεις, η λειτουργία των οποίων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το χαρακτήρα του αρχηγού, όπως γίνεται στους «αγρίους» (ο.π., 187 επ.). Όπου δε τέτοια εξάρτηση από τον αρχηγό δεν υφίσταται, έχουμε να κάνουμε με μία ροπή των ανθρώπων προς το έγκλημα που αποτελεί «κοινωνική αρρώστια της χώρας που το φαινόμενο αυτό παρουσιάζεται» (ο.π., 198-199).

⁷³ Ο.π., 189.

⁷⁴ Ο.π., 194-195.

⁷⁵ Αν και όχι ερμηνευτικά, καθώς ο Lombroso αποδίδει αυτή την εξάπλωση στην τάση των τοπικών κοινωνιών προς την μυστικότητα και τον «συνεταιρισμό».

⁷⁶ Ο.π., 186.

⁷⁷ Ο.π., 202.

η Camorra θεωρείται ιδιαίτερα «σκληρή» οργάνωση με αυστηρούς κανόνες που απαγορεύουν στα μέλη της κάθε επαφή με την αστυνομία.⁷⁸ Παρά ταύτα, η συνεργασία με το κράτος προκρίθηκε κάποια στιγμή ως η πλέον συμφέρουσα λύση από αμφοτέρωτα τα μέρη.

Ο μαθητής του Lombroso, Raffaele Garofalo, απομακρύνθηκε από τις βασικές προκείμενες της θεωρίας του δασκάλου του, εστιάζοντας περισσότερο στο ψυχολογικό υπόβαθρο των εγκληματιών. Όπως και ο Lombroso, ο Garofalo ενδιαφερόταν περισσότερο για τον εγκληματία παρά για την μελέτη του εγκλήματος και πίστευε πως οι εγκληματίες είναι σκλάβοι των παθών τους, απορρίπτοντας την έννοια της ελεύθερης βούλησης. Στις εργασίες του *Criminologia* και *Dei recidivi e della recidiva* ο Garofalo ανέπτυξε τις βασικές αρχές της θεωρίας του, σύμφωνα με την οποία το «φυσικό» ή «πραγματικό» έγκλημα⁷⁹ συνίσταται στην παραβίαση των βασικών αρχών της κοινωνικής συνύπαρξης και φιλαλληλίας: της αγαθότητας (δηλαδή του σεβασμού για τους άλλους ανθρώπους) και της δικαιοσύνης (δηλαδή του σεβασμού για την ιδιοκτησία των άλλων, της εντιμότητας). Με αυτό το κριτήριο αναγνωρίζουμε τον «πραγματικό

---

⁷⁸ Η περίπτωση της Camorra αποτελεί πραγματικό αίνιγμα για τον μελετητή του οργανωμένου εγκλήματος, κυρίως διότι μοιάζει να συνδυάζει μία μάλλον απλοϊκή και «χαλαρή» δομή με σημαντική ισχύ. Η σύγχρονη οργάνωση φαίνεται πως έχει απομακρυνθεί σημαντικά από τα πολιτικά χαρακτηριστικά της παραδοσιακής Ναπολιτανικής Camorra, τα οποία κυριάρχησαν μόνο κατά τον 19^ο αιώνα (Βλ. Isaiia Sales, 'Camorra' in Enciclopedia Treccani (ed) *Appendice 2000*, (Rome: Treccani, 2001), 468). Η οργάνωση «γεννήθηκε» εντός των φυλακών και δεν αναπτύχθηκε σε συνθήκες που ευνοούσαν τη διεκδίκηση του μονοπωλίου στην παροχή «προστασίας». Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην ανταγωνίζεται ευθέως το κράτος αλλά μάλλον να λειτουργεί ως «παράλληλο κράτος» στον υπόκοσμο (Βλ. Tom Behan, *See Naples and die: the Camorra and Organized Crime* (London: Tauris, 2002), 157). Ομοίως, η Camorra παραδοσιακά εμφανίζει ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα βίας, με ιδιαίτερη έμφαση στην αντεκδίκηση (vendetta), η οποία συχνά ήταν το βασικό κίνητρο για έναν νέο που αποφάσιζε να προσχωρήσει στην οργάνωση (Βλ. Fellia Allum (2001) 'Becoming a camorrista: criminal culture and life choices in Naples' *Journal of Modern Italian Studies* 6 (3), 336-338). Εξάλλου, οι Camorristi δεν δίσταζαν να διαπράξουν βίαια εγκλήματα σε δημόσιους χώρους (Βλ. Antonio Galdo (1981) 'I Gangsters Neapolitani.', *Nord e Sud XXVIII* (15), 207). Το φαινόμενο ερμηνεύεται από κάποιους μελετητές ως συνέπεια της γενικότερης σχέσης των κατοίκων της περιοχής με τη βία ως μέσο καταξίωσης, τόσο στη νόμιμη όσο και στην παράνομη σφαίρα (Βλ. Thomas Belmonte, *The Broken Fountain* (New York: Columbia University Press, 1979), 18. Σύμφωνα τόσο με τον Behan (ο.π., 161) όσο και με την Allum (ο.π., 333), η Camorra ουδέποτε κατόρθωσε να εγκαθιδρύσει ένα ανώτερο διοικητικό όργανο απαλλαγμένο από τους δεσμούς αίματος ανάμεσα στα μέλη, ακόμα και στην περίοδο της λεγόμενης *Nuova Famiglia*. Πρόκειται πράγματι για μία οργάνωση που συχνότατα κινείται στην «γκρίζα ζώνη» ανάμεσα στην εγκληματική οργάνωση και την συμμορία. Δεδομένης, μάλιστα, της μετάλλαξης της κατά τον 2^ο αιώνα, δεν είναι βέβαιο ότι ο Lombroso και οι σύγχρονοι μελετητές της Camorra περιγράφουν το ίδιο φαινόμενο. Σε κάθε περίπτωση, η συνεργασία της οργάνωσης με το κράτος (και μάλιστα στο πλαίσιο ανάληψης αστυνομικών καθηκόντων), είναι μια αναφορά που παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον.

⁷⁹ Ο Garofalo ήθελε να ορίσει το έγκλημα μέσω μίας προσέγγισης που θα επέτρεπε την μελέτη ανεξαρτήτως συγκεκριμένων κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών (κάτι που θεωρούσε ότι δεν είχε κατορθώσει ο Lombroso). Σε αυτό το πλαίσιο, περιέγραψε το «φυσικό» ως κάτι που «δεν είναι συμβατικό [...] που υπάρχει στις ανθρώπινες κοινωνίες ανεξάρτητα από τις συνθήκες και τις απαιτήσεις μίας συγκεκριμένης εποχής ή τις συγκεκριμένες απόψεις του νομοθέτη». Βλ. Raffaele Garofalo, *Criminologia*, *Reprinted from Criminologia. Studio sul delitto, sulle sue cause e sui mezzi di repressione* [Criminology: Essay on crime, its causes and means of repression], (Torino: Fratelli Bocca, 1885), (Little Brown and Company, Boston, 1914), 4.

εγκληματία», ο οποίος, όπως πίστευε και ο Lombroso, είχε προδιάθεση προς το έγκλημα. Η ανάλυση του Garofalo, παρά τις επιστημολογικές εικασίες του ντετερμινισμού, ήταν αρκετά ενδελεχής και συνεπής ώστε να μεταφέρει την έννοια της επικινδυνότητας στον πυρήνα της θετικιστικής ποινικής μεταρρύθμισης.⁸⁰ Κατά μία έννοια, ο Garofalo εισήγαγε μία «κοινωνιολογική αντίληψη του εγκλήματος»,⁸¹ η οποία συνδέει την αντίληψη της εκάστοτε κοινωνίας για το έγκλημα από το επίπεδο του «πολιτισμού» της. Συνεπώς, η προσπάθειά του να αποσυνδέσει το «φυσικό» έγκλημα από τις κοινωνικές περιστάσεις είναι ελάχιστα πειστική.⁸²

Όσον αφορά το οργανωμένο έγκλημα, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πρόκειται για «πραγματικό έγκλημα», κατά τον ορισμό του Garofalo. Ο οργανωμένος εγκληματίας διαπράττει εγκλήματα με σκοπό το οικονομικό όφελος, συχνά δε από απληστία.⁸³ Η πιο ενδιαφέρουσα άποψη επί του θέματος στην *Εγκληματολογία* συναντάται στην περιγραφή του «επαγγελματία εγκληματία», ο οποίος σκιαγραφείται ως ψυχρός δράστης, που έχει αποδεχθεί τον κίνδυνο της παράνομης εργασίας του. Συνεπώς, δεν τίθεται ζήτημα πρόληψης αλλά μόνο καταστολής διά της απομάκρυνσης των ανθρώπων αυτών από το κοινωνικό σύνολο. Ενδεδειγμένη ποινές είναι, λοιπόν, η ισόβια κάθειρξη ή η εξορία.⁸⁴ Παρά την ρηζικέλευθη εστίαση του Garofalo στον υπολογισμό κόστους/οφέλους, παρατηρούμε και εδώ ότι το βασικό μειονέκτημα των περισσότερων «παραδοσιακών»

---

⁸⁰ Mary Gibson, *Born to crime: Cesare Lombroso and the origins of biological criminology* (Westport, CT: Praeger, 2002), 35. Ο Garofalo είχε πράγματι ιδιαίτερη επιρροή στη δημόσια πολιτική. Αρχικά ήταν δικαστής, στην συνέχεια υπηρέτησε ως γερουσιαστής και τελικά έγινε Υπουργός Δικαιοσύνης (το 1903).

⁸¹ Francis A. Allen, 'Raffaele Garofalo' in H. Mannheim (ed.), *Pioneers of criminology* (London: Stevens and Sons, 1960), 257.

⁸² Παρά την αντιδιαδικαστική της κανονιστική βάση και την μονολιθικά ντετερμινιστική της προσέγγιση, η θετικιστική σχολή είχε ισχυρούς υποστηρικτές στο χώρο της δημοσίας –και, πιο συγκεκριμένα, της αντεγκληματικής- πολιτικής. Ίσως η πιο διάσημη προσπάθεια «διάσωσης» του θετικισμού ήταν το *Μαρβούργειο Πρόγραμμα* του Franz von Liszt. Ο von Liszt ήταν εκπρόσωπος της γερμανικής κοινωνιολογικής θετικής σχολής, οι θεωρίες του οποίου απέκτησαν ιδιαίτερη απήχηση, καθώς συνδύασε την ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία με μία σταθερή ανάμιξη στην πολιτική ζωή της χώρας του. Σκοπός του von Liszt ήταν η υποστήριξη μίας θεωρίας για την έννοια και τους σκοπούς της ποινικής καταστολής που θα απομακρυνόταν οριστικά από την ανταποδοτική λογική της ηθικής φιλοσοφίας των Kant και Hegel. Παρά τις σημαντικές αποκλίσεις από τις εργασίες των ιταλών θετικιστών, είναι αξιοσημείωτη η «στροφή» του Μαρβούργειου Προγράμματος προς τον ίδιο τον εγκληματία (αντί για το έγκλημα) και η έμφαση στον αποτρεπτικό χαρακτήρα της ποινής, με σκοπό την προστασία τόσο της κοινωνίας, όσο και το ίδιο του δράστη (βλ. Franz von Liszt, *Der Zweckgedanke im Strafrecht (Deutsches Rechtsdenken, Band 11)*, Auflage: 3 (Klostermann, Vittorio, 1968). Αλλά ακόμα και στις μέρες μας, η άποψη ότι ο εγκληματίας είναι «διαφορετικός» από τους άλλους ανθρώπους βρίσκει απήχηση σε μελέτες διάφορων επιστημονικών κλάδων που ασχολούνται με τα αίτια της εγκληματικής συμπεριφοράς, ιδίως στο ευρύτερο πεδίο της βιολογίας και των νευροεπιστημών. Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζονται α) οι βιοχημικές συνθήκες που μπορεί να στρέφουν τους ανθρώπους στο έγκλημα (κακή διατροφή, ορμονικές διαταραχές κοκ) β) νευροφυσιολογικές παράμετροι, όπως οι μαθησιακές δυσκολίες γ) γενετικοί παράγοντες δ) ο ρόλος της ευφυΐας. Όπως είναι προφανές, η μάχη ανάμεσα στους ντετερμινισμό και την ελεύθερη βούληση δεν θεωρείται λήξασα ούτε στο πεδίο της αντεγκληματικής πολιτικής και της θεωρίας του εγκλήματος (για μία σύνοψη βλ. J. G. Moore (2016) 'Criminal Responsibility and Causal Determinism', *Washington University Jurisprudence Review* 9 (1), 43-79).

⁸³ Garofalo, ο.π., 151.

⁸⁴ Garofalo, ο.π., 225 επ και 326 επ.

εγκληματολογικών προσεγγίσεων όσον αφορά το οργανωμένο έγκλημα είναι η έμφαση στο πρόσωπο του εγκληματία. Οι εν λόγω μελέτες προσπαθούν να εξηγήσουν πώς και γιατί κάποιος γίνεται μέλος μίας εγκληματικής οργάνωσης, αγνοώντας τόσο την συλλογική δράση της τελευταίας, όσο και τις πολυεπίπεδες εκφάνσεις του οργανωμένου εγκλήματος ως κοινωνικού φαινομένου, οι οποίες αναμφισβήτητα απαιτούν την απαγκίστρωση από την μελέτη του «εγκληματία ανθρώπου».

Η εστίαση της «παραδοσιακής» εγκληματολογίας αλλά και των αμιγώς «εγκληματολογικών» θεωριών για το έγκλημα στα αίτια της παραβατικής συμπεριφοράς και, κατ' επέκταση, στην πρόληψη και αποτροπή του εγκλήματος αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην κατανόηση και περιγραφή του φαινομένου «οργανωμένο έγκλημα». Ειδικότερα, δεν μας επιτρέπει να αντιληφθούμε το *modus operandi* των εγκληματικών οργανώσεων και, πιο συγκεκριμένα, τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν με άτομα, οργανώσεις και θεσμούς. Αυτή η «εξωτερική» περιγραφή του οργανωμένου εγκλήματος είναι απαραίτητη για τους σκοπούς της παρούσης, καθώς είναι ακριβώς μία από αυτές τις αλληλεπιδράσεις που προσπαθούμε να εξηγήσουμε εδώ. Ο λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι γίνονται μέλη εγκληματικών οργανώσεων είναι μία σημαντική -αλλά μόνο έμμεσα σχετική με το παρόν ερευνητικό ερώτημα- παράμετρος της μελέτης του οργανωμένου εγκλήματος. Ταυτοχρόνως, είναι σημαντικό να εστιάσει κανείς σε συγκεκριμένες εκφάνσεις της δράσης των εγκληματικών οργανώσεων προκειμένου να καταλήξει σε προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Τούτο είναι απαραίτητο διότι το φαινόμενο είναι εξαιρετικά σύνθετο και πολύμορφο και, συνεπώς, μία «γενική» αντεγκληματική πρόταση για κάθε έκφανση του οργανωμένου εγκλήματος μοιάζει έργο σισύφειο. Για το λόγο αυτό, η παρούσα εστιάζει σε μία συγκεκριμένη λειτουργία του φαινομένου και συγκεκριμένα στη χρήση διαφθοράς ως μέσου επίτευξης των σκοπών των εγκληματικών οργανώσεων. Παρά ταύτα, είναι χρήσιμο να επιχειρηθεί μία σύντομη περιγραφή των πλέον σημαντικών θεωριών για δύο λόγους: αφενός μεν για να αντιληφθούμε γιατί η παρούσα (διεπιστημονική αλλά, ταυτόχρονα, «στενή» λόγω της ως άνω εστίασης) προσέγγιση είναι πρόσφορη, αφετέρου δε διότι κάποιες από τις αναλύσεις και προτάσεις που θα συζητηθούν επιτρέπουν την καλύτερη κατανόηση της περιπλοκότητας του οργανωμένου εγκλήματος.

2.1.2.2 Ανομία και ένταση

Η δουλειά του γάλλου κοινωνιολόγου Emile Durkheim άσκησε σημαντική επιρροή στον τρόπο με τον οποίο η επιστημονική κοινότητα αντιλαμβανόταν το έγκλημα, ιδίως κατά το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα. Περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ο Durkheim περιέγραψε για πρώτη φορά την σχέση ανάμεσα στην κοινωνική ενσωμάτωση και την αποκλίνουσα συμπεριφορά.⁸⁵ Στο κλασικό έργο του «Περί του Καταμερισμού της Εργασίας», ο Durkheim προσπαθεί να εξηγήσει τις κοινωνικές αλλαγές που προέκυψαν εξαιτίας της

---

⁸⁵ Emile Durkheim, *Suicide: A study in sociology* (New York: Free Press, 1951[1897]).

μετάβασης από τις αγροτικές στις αστικές κοινωνίες και στην βιομηχανοποιημένη οικονομία. Στην πρώτη μορφή κοινωνικής οργάνωσης οι παρεμφερείς οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες των κοινωνιών είχαν ως αποτέλεσμα την εμπέδωση κοινών αξιών, οι οποίες με την σειρά τους καθόριζαν τις αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς και τον επιθυμητό τρόπο λειτουργίας των θεσμών (όπως το σχολείο ή η εκκλησία). Αυτές οι αξίες και οι συμπεριφορές εξασφάλιζαν μία συνοχή που συχνά περιγράφεται ως *συλλογική συνείδηση* και έθεταν περιορισμούς στην ατομική συμπεριφορά (σε μία διαδικασία γνωστή ως *μηχανική αλληλεγγύη*). Αντίθετα, στη νέα μορφή κοινωνικής οργάνωσης, ο καταμερισμός της εργασίας είναι αναγκαίος, καθώς απαιτούνται ειδικές ικανότητες για κάθε ρόλο στη βιομηχανική παραγωγή. Αυτό έχει ως συνέπεια οι άνθρωποι να απομακρύνονται από τους παραδοσιακούς πυλώνες της συλλογικής συνείδησης (όπως η εκκλησία και το σχολείο) και η εκπαίδευση των παιδιών να καθορίζεται πλέον από «κεντρικούς» «επίσημους» φορείς. Αναπόφευκτα, σύμφωνα με τον Durkheim, προκύπτουν ανταγωνιστικά πρότυπα συμπεριφοράς, ανάλογα με τα συμφέροντα των κοινωνικών ομάδων που σχηματοποιούνται. Έτσι, υποχωρεί η μηχανική αλληλεγγύη και αντικαθίσταται από μία «οργανική», η οποία καταφεύγει σε μηχανισμούς επιβράβευσης και επιβάρυνσης των διάφορων, ανεξάρτητων πια, κοινωνικών ομάδων προκειμένου να εξασφαλίσει τη διατήρηση της τάξης. Αυτή η μετάβαση από την μία μορφή κοινωνικής οργάνωσης στην άλλη είναι αργή και επίπονη. Μέχρι να ολοκληρωθεί η εγκαθίδρυση αυτής της νέας (οργανικής) μορφής κοινωνικού ελέγχου, είναι λογικό να αναμένεται αύξηση των εγκληματικών και παραβατικών συμπεριφορών, σε μία κατάσταση κοινωνικής αποδιοργάνωσης.⁸⁶

Η πρωτοποριακή ανάλυση του Durkheim ενέπνευσε διάφορες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις ή «υποθεωρίες» κοινωνικής αποδιοργάνωσης.⁸⁷ Το *μοντέλο της γραμμικής ανάπτυξης* υποστηρίζει ότι η γραμμική αύξηση του πληθυσμού, καθώς και της πυκνότητας και ετερογένειάς του, οδηγεί στην αποδυνάμωση της κοινωνικής αποδοχής της έννοιας «κοινότητα». Αυτό σημαίνει ότι οι *πρωτογενείς* σχέσεις (όπως λχ οι οικογενειακές) αντικαθίστανται από *δευτερογενείς* σχέσεις, με συνέπεια την αποξένωση και την ανομία.⁸⁸ Η πρόβλεψη του συγκεκριμένου μοντέλου είναι ότι, παρά τις όποιες αποκλίσεις, οι αστικές κοινωνίες δεν μπορεί παρά να είναι πιο ανοργάνωτες από τις παραδοσιακές, αγροτικές κοινωνίες. Την αντίθετη άποψη υποστηρίζει το λεγόμενο «*συστημικό μοντέλο*», σύμφωνα με το οποίο οι αστικές κοινωνίες δεν είναι περισσότερο αποδιοργανωμένες από τις παραδοσιακές. Περισσότερο ακριβές θα ήταν να αντιληφθούμε την κοινωνική αποδιοργάνωση που παρατηρείται στις πρώτες ως

---

⁸⁶ Σύνοψη της ανάλυσης σε Emile Durkheim, *The division of labor* (New York: Free Press, 1960[1892]).

⁸⁷ Για μία σύνοψη βλ. Brian J. Berry & John D. Kasarda, *Contemporary urban ecology* (New York: Macmillan, 1977) και Paul Bellair (2017) 'Social Disorganization Theory' in *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*.

⁸⁸ Ferdinand Tönnies, (1887) 'Community and society', *The urban sociology reader*, 13 και Louis Wirth, (1938) 'Urbanism as a Way of Life', *American Journal of Sociology*, 44 (1), 1–24.

αποτέλεσμα ευρύτερων οικονομικών συνθηκών, οι οποίες «κατανέμουν» τον πληθυσμό σε διαφορετικές περιοχές της πόλης. Τα κοινωνικοοικονομικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά που προκύπτουν από αυτή την κατανομή διαμορφώνουν διακριτά κοινωνικά πλαίσια στις γειτονίες της πόλης, τα οποία, με την σειρά τους, δημιουργούν διαφορετικές κοινωνικές ανάγκες.⁸⁹

Ο Robert Merton διατύπωσε μία ριζοσπαστική θεωρία για την παραβατικότητα βασιζόμενος σε μία πρωτότυπη ερμηνεία της έννοιας της ανομίας του Durkheim. Όπως είδαμε, ο τελευταίος περιγράφει την έννοια στο πλαίσιο δραστικών αλλαγών που αποσυνθέτουν τις πολιτισμικές νόρμες και δημιουργούν συνθήκες αποδιοργάνωσης που μπορούν να αποπροσανατολίσουν τους πολίτες.⁹⁰ Ο Merton, σε ένα κλασικό άρθρο του,⁹¹ ερμηνεύει την ανομία λίγο διαφορετικά και συγκεκριμένα ως την (τουλάχιστον φαινομενική) αναντιστοιχία ανάμεσα στους στόχους των οποίων η επίτευξη ορίζει την «επιτυχία» σε μία κοινωνία και τα μέσα που είναι διαθέσιμα για αυτόν τον σκοπό.⁹² Η μεγάλη αναντιστοιχία ανάμεσα στους στόχους και τα διαθέσιμα μέσα δημιουργεί μία σχέση «έντασης» (strain), η οποία καθιστά την παραβατικότητα μία από τις διαθέσιμες διεξόδους για όσους αδυνατούν να επιτύχουν τους στόχους τους με νόμιμα μέσα.⁹³ Οι αντιδράσεις των ανθρώπων εξαρτώνται από την ύπαρξη και ένταση αυτής της έντασης, όπως φαίνεται στο παρακάτω διάγραμμα:

<i>Mode of adaptation</i>	<i>Cultural goals</i>	<i>Institutionalised means</i>
Conformity	+	+
Innovation	+	-
Ritualism	-	+
Retreatism	-	-
Rebellion	x	x

‘+’ σημαίνει αποδοχή, ‘-’ σημαίνει απόρριψη και ‘x’ σημαίνει απόρριψη και αντικατάσταση με νέες νόρμες.⁹⁴

⁸⁹ Ruth Rosner Kornhauser, *Social sources of delinquency: An appraisal of analytic models* (Chicago: University of Chicago Press, 1978).

⁹⁰ Είναι σημαντικό να έχουμε υπόψιν ότι οι εν λόγω αλλαγές δεν είναι απαραίτητως «αρνητικές», παρά το γεγονός ότι συχνά προκαλούν αρνητικές αντιδράσεις. Η περίφημη «ανομική αυτοκτονία» για παράδειγμα, η οποία αποτελεί μία από τις πλέον πολυσυζητημένες έννοιες στη δουλειά του Durkheim, μπορεί να λάβει χώρα τόσο σε περιόδους οικονομικής κρίσης (καθώς οι άνθρωποι δεν έχουν πλέον τη δυνατότητα να επιδιώξουν στόχους που έχουν μάθει να επιδιώκουν), όσο και σε περιόδους ξαφνικής και μεγάλης οικονομικής ανάπτυξης (καθώς οι άνθρωποι δεν μπορούν να διαχειριστούν τις νέες ευκαιρίες και να αισθανθούν ικανοποίηση).

⁹¹ Robert Merton (1938) ‘Social Structure and Anomie’, *American Sociological Review* 3, 672-682.

⁹² Ο.π. 672-673.

⁹³ Η θεωρία του Merton είναι επίσης γνωστή ως *strain theory* ή *means-ends theory*.

⁹⁴ Ο.π. 676.

Ο Merton αφιερώνει χρόνο σε όλες τις εκδοχές αλλά, όπως είναι προφανές, η πλέον ενδιαφέρουσα είναι η «καινοτομία» (innovation). Η αποδοχή των στόχων που εξασφαλίζουν κοινωνική αποδοχή συγκρούεται με την απόρριψη των αντίστοιχων μέσων, με αποτέλεσμα η παραβατική συμπεριφορά να είναι συχνά η μόνη ρεαλιστική οδός. Ο Merton, έχοντας κατά νου τη θέση των Αφροαμερικανών στην αμερικανική κοινωνία, αναδεικνύει την απελπισία (*frustration*) των πολιτών εκείνων που δεν έχουν ευκαιρίες πρόσβασης σε σύμβολα κοινωνικής και οικονομικής καταξίωσης, τα οποία τέμνουν κάθετα όλες τις κοινωνικές τάξεις.⁹⁵ Τα μέλη των λιγότερο προνομιούχων τάξεων αναζητούν εναλλακτικά μέσα, ακόμα κι αν αυτά είναι παράνομα. Η ανάλυση αυτή κατέδειξε ότι η παραδοσιακή συσχέτιση εγκλήματος και φτώχειας είναι απαραίτητο να εμπλουτιστεί με την ανάδειξη του ρόλου των διαθέσιμων ευκαιριών.⁹⁶ Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται ο ρόλος των πολιτισμικών αξιών και των κοινωνικών δομών στην παραβατική συμπεριφορά όχι μόνο ατόμων αλλά και πληθυσμιακών ομάδων. Παρά τις σαφείς επιρροές της από τις κοινωνικές δομές της εποχής του, η θεωρία του Merton ενέπνευσε σύγχρονες αναλύσεις της σχέσης ανάμεσα στον αποκλεισμό ατόμων ή ομάδων από αγαθά, πόρους και ευκαιρίες, από την μία πλευρά, και το έγκλημα, από την άλλη. Μία από τις πλέον ενδιαφέρουσες αναλύσεις είναι η έρευνα του Jock Young σχετικά με τις αλλαγές στον κοινωνικό ιστό κατά το τελευταίο τρίτο του 20^{ου} αιώνα. Ο Young υποστηρίζει ότι έλαβε χώρα ένας μετασχηματισμός των δυτικών κοινωνιών, οι οποίες πλέον δεν είναι ομογενείς και σταθερές αλλά μεταλλασσόμενες και διαιρετικές. Αυτές οι σημαντικές αλλαγές έχουν ως αποτέλεσμα αποκλεισμούς τριών ειδών: α) οικονομικό αποκλεισμό β) εργασιακό αποκλεισμό και γ) κοινωνικό αποκλεισμό. Ο Young αναπτύσσει μια πρωτότυπη -αλλά σαφώς εμπνευσμένη από την έρευνα του Merton- θεωρία για την συσχέτιση των αποκλεισμών αυτών με την παραβατικότητα, αναδεικνύοντας την επιρροή της θεωρίας της έντασης στην κριτική ανάλυση της νεωτερικότητας και του εγκλήματος.⁹⁷

2.1.2.3 «Υποκουλτούρες»

Οι θεωρίες της υποκουλτούρας (subcultural theories) αποτέλεσαν μία προέκταση της ανάλυσης του Merton και, κατ' επέκταση, του Durkheim. Η μονογραφία του Albert Cohen *Delinquent Boys*⁹⁸ επικεντρώθηκε στην εξήγηση φαινομένων παραβατικότητας

---

⁹⁵ Ο.π. 677.

⁹⁶ Ο.π.

⁹⁷ Βλ. Jock Young, *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity* (London: Sage Publications, 1999). Η ανάλυση του Young έτυχε ιδιαίτερα θετικής υποδοχής από τη θεωρία, καθώς συνδυάζει την διεισδυτική ματιά στην σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική με την σφαιρική κριτική περιγραφή της δημόσιας πολιτικής σε μία εποχή που συχνά αποκαλείται «ύστερη νεωτερικότητα». Σε αυτή την συζήτηση είναι πλέον αναγκαίο να συμπεριληφθούν οι νέες πραγματικότητες που διαμορφώνονται από την μετανάστευση και την εξέλιξη της έννοιας της ιθαγένειας, καθώς αυτοί οι παράγοντες μοιάζουν να σχετίζονται τόσο με την έννοια του αποκλεισμού (που έχει κεντρικό ρόλο στην εργασία του Young), όσο και με την έννοια της έντασης ανάμεσα σε στόχους και μέσα (όπως αναδεικνύεται στην ανάλυση του Merton).

⁹⁸ Albert Cohen, *Delinquent Boys: The Culture of the Gang* (Free Press, 1955).

που δεν σχετίζονταν άμεσα με την κοινωνική ανέλιξη ή την απόκτηση υλικών αγαθών. Ο Cohen ξεκινά, όπως συχνά συμβαίνει στην μελέτη του εγκλήματος, από την παρατήρηση, με έναν τρόπο που παραπέμπει στον Durkheim και τον Merton: πέρα από το «κοινωνικό γεγονός» της ύπαρξης μίας υποκουλτούρας που επιλέγει την παραβατικότητα χωρίς προφανές υλικό όφελος, τα μέλη αυτής της υποκουλτούρας φαίνεται πως είναι άνδρες από την εργατική τάξη.⁹⁹ Η βασική συνεισφορά της εργασίας του Cohen συνοψίζεται στην ιδέα ότι η παραβατικότητα των ανηλίκων ανδρών της εργατικής τάξης οφείλεται στην απογοήτευση που τους προκαλεί η αδυναμία τους να αποκτήσουν το στάτους που συνήθως αποκτούν οι συνομήλικοί τους που ανήκουν στην μέση ή αστική τάξη (*status frustration*). Όπως ο Merton, ο Cohen τονίζει την σημασία αυτής της αδυναμίας αλλά καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ένταξη στην υποκουλτούρα «απελευθερώνει» τους νεαρούς από τους κανόνες και τις νόρμες που επιβάλλει η μεσοαστική ηθική και τους επιτρέπει να εκφράζουν την απογοήτευσή τους χωρίς ηθικές αναστολές (με αυτόν τον τρόπο εξηγείται και η επιθετικότητα που δεν αποσκοπεί σε υλικά οφέλη ή κοινωνική ανέλιξη).¹⁰⁰ Η παραβατικότητα, λοιπόν, αποτελεί μία επίθεση στην μέση τάξη, καθώς «εκφράζει περιφρόνηση για έναν τρόπο ζωής καθιστώντας το αντίθετό του κριτήριο [κοινωνικού] στάτους».¹⁰¹ Ο Cohen πιστώνεται την «πρώτη συστηματική χρήση των εννοιών της κουλτούρας και της υποκουλτούρας στην εξήγηση της παραβατικότητας».¹⁰² Από την άλλη πλευρά, η θεωρία του έχει επικριθεί για την μεθοδολογία της, ιδίως για το γεγονός ότι ερείδεται, μεταξύ άλλων, σε εκτιμήσεις για τις ψυχολογικές ανάγκες πληθυσμών που δεν βρίσκονται πλέον στη ζωή.¹⁰³

2.1.2.4 Ευκαιρίες και υποκουλτούρες

Σε μία ακόμα ενδιαφέρουσα προσπάθεια υποστήριξης της βασικής ιδέας του Merton, οι Cloward και Ohlin¹⁰⁴ βασίζονται στην ανάλυση του Cohen για να εξειδικεύσουν το ρόλο της υποκουλτούρας στη διαμόρφωση συνθηκών που ευνοούν την παραβατικότητα των ανηλίκων και γενικά των νέων. Οι δύο ερευνητές συμφωνούν με την άποψη που εστιάζει στην μελέτη της παραβατικότητας από την οπτική γωνία της αναντιστοιχίας («έντασης») ανάμεσα στους στόχους που θέτει μια κοινωνία ως σύμβολα καταξίωσης και στα διαθέσιμα μέσα. Επεκτείνοντας αυτή τη θέση, εντοπίζουν τρεις διαφορετικές κατηγορίες υποκουλτούρας, με διαφορετικά χαρακτηριστικά και διακριτές δομές. Οι *εγκληματικές* υποκουλτούρες τείνουν να αναπτύσσονται σε περιοχές με αυξημένη οργανωμένη

---

⁹⁹ Ο.π., 36-44.

¹⁰⁰ Ο.π. 132.

¹⁰¹ Ο.π., 134.

¹⁰² David M. Downes & Paul Elliott Rock, *Understanding Deviance: A Guide to the Sociology of Crime and Rule-breaking* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 144.

¹⁰³ Βλ. John I. Kitsuse & David C. Dietrick (1959) 'Delinquent Boys: A Critique', *American Sociological Review* 24 (2), 213 επ.

¹⁰⁴ Richard Cloward & Lloyd Ohlin, *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs* (The Free Press, 1960).

εγκληματική δραστηριότητα ενηλίκων. Σε αυτό το πλαίσιο, οι νεαροί παραβάτες αποκτούν εγκληματικές δεξιότητες και έχουν την ευκαιρία να ανέλθουν την κλίμακα της εγκληματικής ιεραρχίας. Τα εγκλήματα που συνήθως απαντούν σε αυτές τις υποκουλτούρες έχουν ως στόχο το οικονομικό όφελος.¹⁰⁵ Οι συγκρουσιακές υποκουλτούρες συνήθως προκύπτουν σε περιοχές με μικρή παρουσία οργανωμένου εγκλήματος. Ελλείπει εγκληματικών προτύπων και ευκαιριών που ευνοούν το προσοδοφόρο έγκλημα, οι νεαροί προσπαθούν να κερδίσουν τον σεβασμό διαπράττοντας βίαια εγκλήματα.¹⁰⁶ Οι αναχωρητικές υποκουλτούρες είναι εκείνες που προσφέρουν καταφύγιο σε όσους απέτυχαν στην προσπάθειά τους να γίνουν αποδεκτοί από τις εγκληματικές και πλέον καταφεύγουν σε συνήθειες όπως η κατανάλωση αλκοόλ ή η χρήση ναρκωτικών.¹⁰⁷ Με αυτό τον τρόπο, οι Cloward και Ohlin φιλοδοξούν να προσφέρουν μία περισσότερο «εκλεπτυσμένη» εκδοχή της θεωρίας του Merton. Θα πρέπει, πάντως, να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με την προσέγγιση του Merton, η έρευνά τους περιορίζεται σε μία συγκεκριμένη μορφή παραβατικής συμπεριφοράς, τη δράση των συμμοριών που αποτελούνταν από νεαρούς άνδρες χαμηλών κοινωνικών τάξεων και δρούσαν σε αστικές περιοχές.¹⁰⁸

2.1.2.5 Αριστερός ρεαλισμός και σχετική αποστέρηση

Οι εγκληματολόγοι που κατατάσσονται στην «σχολή» των αριστερών ρεαλιστών παραθέτουν προτάσεις με σαφείς επιδράσεις από την έρευνα του Merton και την έννοια της ανομίας. Αναμενόμενα, έννοιες όπως «υποκουλτούρα» και «περιθωριοποίηση» απαντούν συχνά στις μελέτες τους, στο πλαίσιο μίας προσπάθειας να προσεγγιστεί η παραβατικότητα με έναν τρόπο περισσότερο ρεαλιστικό σε σχέση με την παραδοσιακή μαρξιστική εγκληματολογία, η οποία, περί τα τέλη της δεκαετίας του 1970, έμοιαζε ήδη υπερβολικά φιλόδοξη.¹⁰⁹ Ανάμεσα σε αυτές τις προσεγγίσεις, η θεωρία που διεκδικεί με

---

¹⁰⁵ Ο.π., 161 επ. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα η παρατήρηση ότι, παρά την διαφορετική της αφετηρία και στόχευση, η θεωρία των Cloward και Ohlin δεν παραβλέπει την τάση των οργανωμένων εγκληματικών ομάδων να θέτουν ορθολογικούς εγκληματικούς στόχους.

¹⁰⁶ Ο.π., 171 επ.

¹⁰⁷ Ο.π., 178 επ.

¹⁰⁸ Για την σχετική συζήτηση επ' αυτού βλ. J. P. Hoffman & T. Ireland, 'Cloward and Ohlin's Strain Theory Reexamined: An Elaborated Theoretical Model' In Freda Adler and William S Laufer, (eds) *Legacy of Anomie Theory: Advances in Criminological Theory*, Volume 6, (Transaction Publishers, 1996), 247-270.

¹⁰⁹ Οι βασικές παραδοχές της κλασικής μαρξιστικής σχολής της εγκληματολογίας συνοψίζονται από τον Chambliss ως εξής: 1) οι εγκληματικές πράξεις ορίζονται ως τέτοιες από την άρχουσα τάξη 2) τα μέλη της άρχουσας τάξης μπορούν να παρανομήνουν χωρίς συνέπειες, σε αντίθεση με τα μέλη των υπόλοιπων τάξεων 3) όσο επεκτείνεται η εκβιομηχάνιση των κοινωνιών και το χάσμα ανάμεσα στους αστούς και τους προλετάριους μεγαλώνει, ο ποινικός νόμος θα χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο με σκοπό την επιβολή των πρώτων πάνω στους δεύτερους. Όσον αφορά τις συνέπειες του εγκλήματος για τις κοινωνίες, υποστηρίζεται ότι 1) το έγκλημα «δημιουργεί» θέσεις εργασίας που δεν θα υπήρχαν αν δεν χαρακτηρίζονταν κάποιες πράξεις ως εγκληματικές (εκτός από τους ίδιους τους εγκληματίες, στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται διάφορα επαγγέλματα, από εκείνο του κλειδαρά μέχρι εκείνο του εγκληματολόγου) 2) το έγκλημα αποσπά την προσοχή των χαμηλότερων τάξεων από την καταπίεση που υφίστανται και στρέφει τα μέλη τους εναντίον της ίδιας τους της τάξης αλλά όχι και εναντίον των

αξιώσεις στάτους ανεξάρτητης ερευνητικής πρότασης βασίζεται στην έννοια της σχετικής αποστέρησης (*relative deprivation*), την οποία εισήγαγε στον ακαδημαϊκό διάλογο ο Walter Runciman.¹¹⁰ Ο Runciman ήταν ένας φιλόσοφος που ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για ρόλο της ανισότητας στις κοινωνίες, ιδίως για το πώς οι (δεδομένες σε κάθε κοινωνία) ανισότητες σχετίζονται με τα συναισθήματα των ανθρώπων και συγκεκριμένα με την υποταγή και το παράπονο (*grievance*).¹¹¹ Στις πρώτες σελίδες της μονογραφίας του για την σχετική αποστέρηση, αναφέρεται στον Durkheim και συγκεκριμένα στην άποψη του τελευταίου ότι για την εξασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης απαιτείται οι άνθρωποι να είναι πεπεισμένοι ότι δεν έχουν δικαίωμα σε περισσότερα αγαθά από όσα πράγματι κατέχουν.¹¹² Το αίσθημα της σχετικής αποστέρησης είναι, λοιπόν, υποκειμενικό: προκύπτει, σύμφωνα με τον Runciman από την κοινωνική ομάδα που επιλέγει ο καθένας ως μέτρο σύγκρισης.¹¹³ Η πιο σημαντική συμβολή προς αυτή την ερμηνευτική κατεύθυνση είναι η μονογραφία των Lea και Young, στην οποία επιχειρείται μία «εκ των έσω» αποδόμηση κάποιων από τις βασικές παραδοχές της κριτικής εγκληματολογίας. Οι Lea και Young απορρίπτουν την άποψη ότι η φτώχεια και η στέρηση είναι παράγοντες που «δημιουργούν» εγκληματίες, παραπέμποντας τόσο στην εν γένει άνοδο του βιοτικού επιπέδου χωρίς αντίστοιχη μείωση της εγκληματικότητας, όσο και στην θυματοποίηση ορισμένων ομάδων περισσότερο από άλλες. Ο κεντρικός παράγων, υποστηρίζουν οι συγγραφείς, είναι η σχετική αποστέρηση η οποία έχει πράγματι αυξηθεί σε πολλές χώρες, συμπεριλαμβανομένου του Ηνωμένου Βασιλείου.¹¹⁴

2.1.2.6 Η Σχολή του Σικάγο

Η ανάλυση του Durkheim έθεσε τις βάσεις για προσεγγίσεις του φαινομένου της λεγόμενης «κοινωνικής αποδιοργάνωσης», οι οποίες εδράζονταν μεν σε παρόμοιες προκειμένες, ακολουθούσαν δε διαφορετικές κατευθύνσεις. Όπως συχνά συμβαίνει στις περισσότερες απόπειρες διατύπωσης γενικών θεωριών για το έγκλημα, οι κατευθύνσεις

καπιταλιστών ή του οικονομικού συστήματος 3) το έγκλημα υφίσταται αποκλειστικά επειδή εξυπηρετεί τα συμφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων ή ατόμων. Τέλος, όσον αφορά τα αίτια της εγκληματικής συμπεριφοράς, οι μαρξιστές εγκληματολόγοι εστιάζουν στα παρακάτω: 1) τόσο η εγκληματική όσο και η μη εγκληματική συμπεριφορά αποτελούν ορθολογικές ενέργειες των ανθρώπων με δεδομένη την κοινωνική τους θέση και τις συνθήκες της ζωής τους 2) η φαινομενολογία του εγκλήματος εξαρτάται από τις πολιτικές και οικονομικές δομές της κάθε κοινωνίας 3) οι σοσιαλιστικές κοινωνίες αναμένεται να έχουν σημαντικά μειωμένη εγκληματικότητα επειδή η πάλη των τάξεων θα είναι πολύ λιγότερο έντονη και, συνεπώς, οι δυνάμεις που οδηγούν στο έγκλημα και οι λειτουργίες που αυτό εξυπηρετεί θα εξασθενήσουν σημαντικά. Βλ. William J. Chambliss (1975) 'Toward a Political Economy of Crime', *Theory and Society* 2(2), 152-153.

¹¹⁰ Walter Garrison Runciman, *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth Century Britain* (Gregg Revivals, 1966).

¹¹¹ Ο.π., 3.

¹¹² Ο.π., 25.

¹¹³ Ο.π., 12.

¹¹⁴ Βλ. John Lea and Jock Young, *What is to be Done about Law and Order? – Crisis in the Eighties* (Harmondsworth, United Kingdom: Penguin, 1984).

αυτές ορίζονταν σε μεγάλο βαθμό από τις διαθέσιμες εμπειρικές παρατηρήσεις. Η Σχολή του Σικάγο έχει τις ρίζες της στην έρευνα των Park, Burgess και McKenzie πάνω σε μία «προέκταση» των απόψεων του Durkheim περί οργανικής αλληλεγγύης (βλ. παραπάνω). Την εμπειρική αφορμή για αυτή την μελέτη έδωσε η ίδια η πόλη του Σικάγο, η οποία μέσα σε μόλις 100 χρόνια (1830-1930) αύξησε τον πληθυσμό της από 300 περίπου κατοίκους σε περισσότερους από 3.000.000. Οι Park, Burgess και McKenzie παρατήρησαν ότι η κινητήριος δύναμη όλων των αστικών αλληλεπιδράσεων είναι ο ανταγωνισμός για την κατάληψη του ελεύθερου «φυσικού χώρου». Καθώς η πόλη μεγάλωνε, συγκεκριμένες συνοικίες (ιδίως εκείνες που ήταν κοντά στα κέντρα του εμπορίου) αποκτούσαν μεγαλύτερη αξία, κάτι που αποτυπωνόταν στις τιμές των ακινήτων. Οι πιο φτωχές οικογένειες ζούσαν σε γειτονιές που βρίσκονταν γύρω από αυτές τις συνοικίες, ελπίζοντας ότι θα μπορέσουν στο μέλλον να μετακινηθούν προς αυτές. Μέσω αυτής της διαδικασίας, κάθε γειτονιά αποκτούσε τα δικά της χαρακτηριστικά, λόγω ακριβώς της αστικής ανάπτυξης.¹¹⁵ Οι Park, Burgess και McKenzie παρατηρούν υπό το πρίσμα της θεωρίας τους διάφορες εκφάνσεις της ζωής στις κατά τόπους κοινότητες της πόλης, συμπεριλαμβανομένης της παραβατικότητας των ανηλίκων. Το συμπέρασμα της σύντομης ανάλυσης είναι ότι η παραβατικότητα σχετίζεται άμεσα με τις νόρμες της κοινότητας και δεν είναι «πρόβλημα του ατόμου». Οι συμμορίες ανηλίκων αποτελούν πολύ πιο εμφανές πρόβλημα στις «φτωχογειτονιές» (slums) του Σικάγο και φαίνεται πως ασκούν στα μέλη τους επιρροή που ξεπερνά κατά πολύ εκείνη της οικογένειας, καθώς στο διαμορφούμενο αστικό περιβάλλον το σπίτι δεν είναι παρά ένα «ωπωτήριο». Είναι, λοιπόν, σημαντικό από την έποψη της αντεγκληματικής πολιτικής να γνωρίσουν οι ανήλικοι παραβάτες ένα περιβάλλον που θα τους επιτρέπει να διαμορφώνουν πλάνα ζωής και θα τους παρέχει τις απαραίτητες ευκαιρίες για να τα υλοποιήσουν.¹¹⁶

Η «συστημική» θεωρία των Park, Burgess και McKenzie αποτέλεσε την αφετηρία της προσέγγισης των Shaw και MacKay¹¹⁷ σχετικά με την συσχέτιση της παραβατικότητας των ανηλίκων με την κοινωνική οργάνωση της «ζωής στη γειτονιά». Για τους δύο εμβληματικούς ερευνητές της Σχολής του Σικάγο, η ανάπτυξη και η κοινωνικοποίηση των παιδιών εξαρτώνται από την οικογένεια, τις «παρέες» (*peer or play groups*) και τους «θεσμούς της γειτονιάς». Ένα οργανωμένο και σταθερό κοινωνικό περιβάλλον προϋποθέτει σύμπνοια σε προ-κοινωνικές τάσεις και συμπεριφορές και έχει ως αποτέλεσμα την επίλυση προβλημάτων που απειλούν την κοινωνικοποίηση των παιδιών. Οι Shaw και MacKay καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι

---

¹¹⁵ Robert E. Park, Ernest W. Burgess & Roderick D. McKenzie, *The city: Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (Chicago: University of Chicago Press, 1925), 47 επ.

¹¹⁶ Ο.π.110-112.

¹¹⁷ Clifford R. Shaw & Henry D. McKay *Juvenile delinquency and urban areas* (Chicago: University of Chicago Press, 1931).

«σε περιοχές με χαμηλά ποσοστά εγκληματικότητας, υπάρχει λίγο-πολύ ομοιομορφία, συνέπεια και καθολική αποδοχή των συμβατικών αξιών και τάσεων που αφορούν την επιμέλεια των τέκνων, στην συμμόρφωση με τους νόμους και άλλα σχετικά ζητήματα. Αντιθέτως, στις περιοχές με υψηλούς δείκτες έχουν αναπτυχθεί συστήματα με ανταγωνιστικές και ασύμβατες ηθικές αξίες».¹¹⁸

Κατά συνέπεια, στις αστικές περιοχές είχαν αναπτυχθεί θεσμοί που είχαν ως στόχο να προστατεύσουν και να διαιωνίσουν αυτές τις αξίες, ενώ τα παιδιά των χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων ήταν εκτεθειμένα σε κάθε είδους αξίες και συμπεριφορές, από απολύτα συμβατικές μέχρι ευθέως αντιδραστικές.¹¹⁹ Οι Shaw και MacKay διατυπώνουν τα συμπεράσματά τους (τα οποία «επιβεβαιώνουν» σε έξι ακόμα πόλεις πέραν του Σικάγο) στο 12^ο κεφάλαιο της μονογραφίας τους. Συνοπτικά υποστηρίζουν ότι:

α) Η παραβατικότητα των ανηλίκων δεν παρατηρείται ομοιόμορφα στην πόλη αλλά γνωρίζει ιδιαίτερα μεγάλη συγκέντρωση σε περιοχές κοντά στο κέντρο και στις βιομηχανίες.

β) Η παραβατικότητα των ανηλίκων είναι συχνότερη σε περιοχές με κακές υποδομές, μειούμενο πληθυσμό, ετερογένεια και εγκληματικότητα.

γ) Υπεύθυνοι για την παραβατικότητα των ανηλίκων είναι πολλοί παράγοντες, με κυριότερους την αποτυχία της κοινότητας να ασκήσει κοινωνικό έλεγχο, την κοινωνική αποδιοργάνωση και τα υψηλά ποσοστά «παραδοσιακής εγκληματικότητας».

δ) Τα ποσοστά της εν λόγω παραβατικότητας δεν μεταβάλλονται σημαντικά ακόμα και όταν μεταβάλλεται απολύτως η φυλετική και εθνοτική σύνθεση της εκάστοτε περιοχής.

ε) Η παραβατικότητα είναι «ομαδική συμπεριφορά» που «μεταδίδεται» μέσω κοινωνικών επαφών αλλά η συμμετοχή στις παραβατικές ομάδες εξυπηρετεί τις ανάγκες των νεαρών αγοριών στις συγκεκριμένες περιοχές της πόλης.

Η εργασία των Shaw και MacKay άσκησε σημαντική επιρροή σε μια σειρά από θεωρίες για το έγκλημα που θα μπορούσαν να κατηγοριοποιηθούν υπό τον τίτλο «Έγκλημα και Χώρος». Αυτές συμπεριλαμβάνουν θεωρίες περί υπερασπίσιμου χώρου (*defensible space*), σύμφωνα με τις οποίες ο τρόπος με τον οποίο είναι σχεδιασμένοι οι διάφοροι χώροι ασκούν επίδραση στην εγκληματική συμπεριφορά.¹²⁰ Σημαντική είναι, επίσης, η απήχηση της θεωρίας του σπασμένου παραθύρου, η οποία συνδέει την μικροπαραβατικότητα και τα εμφανή σημάδια κοινωνικής αναταραχής με το έγκλημα,

---

¹¹⁸ Ο.π., 170

¹¹⁹ Ο.π. 171. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι σε αυτό το σημείο οι συγγραφείς παραπέμπουν στη θεωρία της διαφορικής συναναστροφής του Sutherland, η οποία, όπως θα δούμε στην συνέχεια, έχει πολλές ομοιότητες αλλά και διαφορές με την Σχολή του Σικάγο.

¹²⁰ Η συζήτηση περί υπερασπίσιμου χώρου ουσιαστικά ξεκίνησε χάρη στη δουλειά του Oscar Newman – βλ. Oscar Newman, *Defensible space; crime prevention through urban design* (New York: Macmillan, 1972). Για μία πρόσφατη σύνοψη της επιρροής της θεωρίας του Newman βλ. Danielle M. Reynald & Henk Elffers (2009) 'The Future of Newman's Defensible Space Theory: Linking Defensible Space and the Routine Activities of Place', *European Journal of Criminology* 6 (1), 25-46.

δανειζόμενη στοιχεία και από την σχολή του δεξιού ρεαλισμού (βλ. παρακάτω).¹²¹ Ακόμα, υπάρχουν προσεγγίσεις οι οποίες συνήθως αποκαλούνται θεωρίες «συνήθους δραστηριότητας» (*routine activities theory*). Οι τελευταίες δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στις ευκαιρίες που παρουσιάζονται στους ανθρώπους να διαπράξουν εγκλήματα κατά τη διάρκεια των συνηθισμένων διαδρομών τους στο χώρο και το χρόνο.¹²²

2.1.2.7 «Δεξιός ρεαλισμός» και η στροφή στον ορθολογισμό

Ο αριστερός ρεαλισμός, όπως είδαμε, αποτέλεσε μία στροφή προς μία θεωρία για το έγκλημα που εστιάζει σε ζητήματα τρέχουσας αντεγκληματικής πολιτικής, σε αντίθεση με την περισσότερο «φιλόδοξη» μαρξιστική προσέγγιση. Το ζητούμενο για τους ρεαλιστές δεν είναι πλέον η αλλαγή των κοινωνικών δομών ή των οικονομικών συστημάτων, αλλά μία περισσότερο πρακτική προσέγγιση που θα μπορεί να αποφέρει άμεσα καρπούς. Ο λεγόμενος δεξιός ρεαλισμός δεν έθεσε ως βασική προτεραιότητα την μελέτη των αιτιών της εγκληματικής συμπεριφοράς. Οι θεωρητικοί που εντάσσονται στην συγκεκριμένη παράδοση δεν αμφισβητούν το ρόλο κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων στη διαμόρφωση των συνθηκών που ευνοούν την παραβατική συμπεριφορά αλλά τείνουν να εστιάζουν στην *ατομική ευθύνη* του εγκληματία και τα μέτρα που μπορούν να ληφθούν για να αποτραπούν οι άνθρωποι που παίρνουν την απόφαση να διαπράξουν ένα έγκλημα. Παρά ταύτα, δεν έλειψαν οι σχετικές αναλύσεις, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζουν τρεις με μεγάλη επιρροή στο δημόσιο και επιστημονικό διάλογο. Η πρώτη «διεκδικείται» από τους υποστηρικτές της Σχολής του Σικάγο αλλά έχει προφανείς δεσμούς με τον δεξιό ρεαλισμό και την δημοφιλία του ειδικά στην Μεγάλη Βρετανία κατά τη δεκαετία του 1980. Οι Wilson και Kelling χρησιμοποίησαν την αλληγορία του «σπασμένου παραθύρου» για να περιγράψουν κάθε είδους συμπεριφορά που απειλεί την τάξη και προκαλεί φόβο: βανδαλισμούς, επαιτεία, γκράφιτι κλπ.¹²³ Όσο αυτές οι συμπεριφορές παραμένουν ατιμώρητες, οι πολίτες συμπεραίνουν ότι κανείς δεν ενδιαφέρεται, με αποτέλεσμα να εξασθενεί όχι μόνο ο τυπικός έλεγχος (από τις διωκτικές αρχές) αλλά και ο άτυπος έλεγχος (από την κοινότητα). Αναπόφευκτα, όσοι μπορούν μετακινούνται προς πιο ασφαλείς γειτονίες και το βίαιο έγκλημα παίρνει τη θέση της μικροπαραβατικότητας.¹²⁴ Ο συσχετισμός των απλών «αντικοινωνικών» συμπεριφορών με την εγκληματικότητα φαίνεται πως παραβλέπει τον σημαντικό ρόλο

---

¹²¹ Βλ. J. Q. Wilson and G. L. Kelling (1982) 'Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety', *The Atlantic Monthly* 263 (2), 46-52. Για μία κριτική θεώρηση που αμφισβητεί τον συσχετισμό (αναδεικνύοντας το ρόλο της «συλλογικής αποτελεσματικότητας») βλ. Robert J. Sampson & Stephen W. Raudenbush (1999) 'Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods' *American Journal of Sociology* 105 (3), 603-51.

¹²² Lawrence E. Cohen & Marcus Felson (1979) 'Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach', *American Sociological Review* 44 (4), 588-608.

¹²³ Wilson και Kelling, ο.π., 603-604.

¹²⁴ Ο.π., 611 επ.

πολυπαραγοντικών συνθηκών και, σε κάθε περίπτωση, τα εμπειρικά δεδομένα φαίνεται πως δεν στηρίζουν παρά μία «χαλαρή» σύνδεση των δύο φαινομένων.¹²⁵

Η δεύτερη προσέγγιση που συνδέθηκε με τον δεξιό ρεαλισμό ήταν η θεωρία της ορθολογικής επιλογής. Μία πρώτη συζήτηση για την σχέση της ορθολογικής επιλογής και του (οργανωμένου) εγκλήματος έγινε ήδη (Κεφάλαιο I, υπό 3.4) και μία αναλυτικότερη θα ακολουθήσει σε αυτό το κεφάλαιο (υπό 2.5). Η γενική θεωρία περί ορθολογικής επιλογής δεν παρεισέφρησε στο χώρο της εγκληματολογίας από κάποιο άλλο κλάδο. Όπως είδαμε, αναφορές σε ορθολογικές προσεγγίσεις που οδηγούν στο έγκλημα παρατηρούνται σε πολλές εγκληματολογικές θεωρίες. Η έμφαση στον ορθολογισμό ήταν, σε μεγάλο βαθμό, αποτέλεσμα της υπερβολικά περίπλοκης επιστημολογικά συζήτησης που είχε κυριαρχήσει στην εγκληματολογία, με αποτέλεσμα οι προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής να αρθρώνονται συνήθως σε ένα αμιγώς «κοινωνιολογικό» πλαίσιο, χωρίς ιδιαίτερες αναφορές στην καθημερινή πραγματικότητα του εγκλήματος. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο το γεγονός ότι ένας από τους πρώτους υποστηρικτές της θεωρίας της ορθολογικής επιλογής έγραφε χαρακτηριστικά:

*«Δεν εισέπραξα από τα εγκληματολογικά κείμενα συμπεράσματα δημόσιας πολιτικής σχετικά με το κατά πόσον οι εγκληματίες ανταποκρίνονται στην αποτροπή ή στην αναμόρφωση αλλά εισέπραξα ένα σύνολο από «ενδιάφεροντα δεδομένα» για το έγκλημα: για παράδειγμα, το έγκλημα σχετίζεται με την ηλικία, τα θύματα συμβάλλουν στη θυματοποίησή τους στα περισσότερα βίαια εγκλήματα και τα δημοσιευμένα στατιστικά για την εγκληματικότητα είναι αναξιόπιστα. Όλα αυτά ήταν (και είναι) αληθή αλλά, φυσικά, δεν σχετίζονται άμεσα με το πρακτικό ερώτημα τι πρέπει να κάνουμε για το έγκλημα».*¹²⁶

Η άποψη ότι το έγκλημα αυξάνεται όταν ο κίνδυνος σύλληψης είναι μικρός, τα οφέλη σημαντικά (ειδικά σε σύγκριση με τα αντίστοιχα οφέλη από νόμιμες δραστηριότητες) και η τιμωρία ανύπαρκτη διατρέχει την μονογραφία του Wilson και αποτελεί κοινό τόπο σε κάθε παρόμοια προσέγγιση. Μία εκτενής βιβλιογραφία άρχισε να σχηματίζεται, με πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα τον συλλογικό τόμο που επιμελήθηκαν οι Cornish και Clarke, στον οποίο συμπεριλαμβάνονται μελέτες που πραγματεύονται μια σειρά από θέματα που εκτείνονται από την ποινική ευθύνη και τον καταλογισμό μέχρι τη χρήση ναρκωτικών ουσιών.¹²⁷ Ιδιαίτερης αναφοράς αξίζει η θεωρία της «συνήθους δραστηριότητας» (*routine activities theory*) των Cohen και Felson, η οποία, όπως είδαμε, σχετίζεται με την Σχολή του Σικάγο (λόγω της έμφασης στην σχέση «χώρου» και εγκλήματος) αλλά επίσης βασίζεται στη θεωρία της ορθολογικής επιλογής. Οι συνήθειες

¹²⁵ Βλ. Sampson και Raudenbush., ο.π., ιδίως 637 επ.

¹²⁶ James Wilson, *Thinking About Crime* (New York: Basic Books, 1975), 62.

¹²⁷ Derek B. Cornish & Ronald V. Clarke (eds), *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending* (Transaction Publishers, 1986). Οι περισσότερες θεωρίες που βασίζονταν στην έννοια της ορθολογικής επιλογής κατέληξαν σε προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής που στηρίζονταν στη διαχείριση των καταστάσεων που ευνοούν το έγκλημα (situational crime prevention). Βλ. Ronald V. Clarke (ed), *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies* (New York: Harrow & Heston, 1997).

δραστηριότητες μπορούν να λάβουν χώρα α) εντός της οικίας β) σε χώρους εργασίας μακριά από την οικία γ) σε άλλες ασχολίες εκτός της οικίας.¹²⁸ Μετά από μια ενδελεχή ανάλυση των διαθέσιμων δεδομένων, οι Cohen και Felson καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η παραβατικότητα ευνοείται από την χρονική συνύπαρξη σε ένα συγκεκριμένο χώρο τριών παραγόντων: α) δραστών με τα κατάλληλα κίνητρα β) κατάλληλων στόχων και γ) της απουσίας ικανών «φυλάκων» (*guardians*). Η εξάλειψη οποιουδήποτε από τους τρεις αυτούς παράγοντες αρκεί για τη δραστική μείωση του εγκλήματος.¹²⁹ Όπως είναι προφανές, οι συγγραφείς θεωρούν ότι τα περισσότερα εγκλήματα είναι «ευκαιριακά» και όχι προσχεδιασμένα. Αυτό έχει ως συνέπεια οι ευκαιρίες που παρουσιάζονται στους επίδοξους δράστες να εκτιμώνται στη βάση μίας σχέσης κόστους-οφέλους.

Η τρίτη θεωρία που συχνά συνδέεται με τον δεξιό ρεαλισμό έχει τις ρίζες της στη δουλειά του Charles Murray πάνω στις λεγόμενες «κατώτατες τάξεις» (*underclass*). Ο όρος *underclass* δεν είναι επινόηση του Murray και χρησιμοποιείται σε πλαίσια που απέχουν πολύ από την προσέγγιση του τελευταίου.¹³⁰ Εν προκειμένω, η έννοια περιγράφει τους αυξανόμενους αριθμούς ανθρώπων που είναι μακροχρόνια άνεργοι και εξαρτώνται από κρατικές παροχές (ιδίως τα επιδόματα ανεργίας) για την επιβίωσή τους. Ο Murray περιγράφει αυτή την κατάσταση ως απειλή για την κοινωνική συνοχή γενικότερα, καθώς υπονομεύει τις αξίες της εργασίας και της υπευθυνότητας, διαμορφώνοντας μία μεγάλη τάξη ανθρώπων που απλώς «συντηρείται» από το κράτος. Με μία συνοπτική ματιά, αυτή η προσέγγιση φιλοδοξεί να περιγράψει τα αίτια της εγκληματικότητας βασιζόμενη στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των κατώτατων τάξεων που αφήνουν ελάχιστο χώρο για αυτές τις αξίες. Τα υψηλά επιδόματα που έχουν θεσπιστεί στην Μεγάλη Βρετανία δίνουν, κατά τον Murray, σημαντικά κίνητρα στις νέες μητέρες να μεγαλώνουν μόνες τα παιδιά τους, χωρίς να εργάζονται. Οι νέοι άντρες, με την σειρά τους, δεν απαιτείται πλέον να αναλάβουν τις ευθύνες τους ως γονείς. Το αποτέλεσμα είναι τα παιδιά να μεγαλώνουν χωρίς πατρικό πρότυπο, το οποίο είναι, κατά τον Murray, απαραίτητο για την ομαλή κοινωνικοποίηση, ιδίως των αγοριών. Έτσι, οι νέοι άντρες στρέφονται προς άλλους ρόλους και συγκεκριμένα στο έγκλημα προκειμένου να αποκτήσουν το κοινωνικό στάτους που επιθυμούν.¹³¹

2.1.2.8 Διαφορική συναναστροφή

Ο διακεκριμένος εγκληματολόγος Edwin H. Sutherland ήταν εκείνος που ανέπτυξε μία θεωρία για την παραβατικότητα με βαθύτατη επίδραση στην μελέτη της εγκληματικής συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένου του οργανωμένου εγκλήματος. Η βασική

---

¹²⁸ Cohen & Felson, ο.π., 593.

¹²⁹ Ο.π., 604.

¹³⁰ Ruth Lister, 'Introduction: In Search of the 'Underclass'' in Ruth Lister (ed) *Charles Murray and the Underclass: The Developing Debate* (London: IEA Health and Welfare Unit, 1996), 2.

¹³¹ Βλ. Charles A. Murray, *The Emerging British Underclass* (London: IEA Health and Welfare Unit, 1990).

καινοτομία της θεωρίας του Sutherland ήταν η διαπίστωση ότι οι άνθρωποι μαθαίνουν να παραβαίνουν το νόμο μέσω της αλληλεπίδρασης με συνανθρώπους τους εντός μικρών ή μεγαλύτερων ομάδων.¹³² Τούτο είχε ως συνέπεια την περαιτέρω διαπίστωση ότι οι άνθρωποι εγκληματούν, σε γενικές γραμμές, για τους ίδιους λόγους που τους παρακινούν προς οποιαδήποτε πράξη και, κυρίως, για να υπηρετήσουν τις ανάγκες και τις αξίες τους. Η προσέγγιση αυτή αποτελεί, όπως θα δούμε ευθύς αμέσως, μία ριζοσπαστική σύνθεση ιδεών που ήταν ήδη δημοφιλείς στις τάξεις των εγκληματολόγων και έχουμε συναντήσει σε αυτή την ενότητα.

Ο ίδιος ο Sutherland συνοψίζει (από κοινού με τους Cressey και Luckenbill) τους εννέα βασικούς άξονες της θεωρίας του.¹³³

1. Οι άνθρωποι μαθαίνουν να διαπράττουν εγκλήματα
2. Η εκμάθηση αυτή λαμβάνει χώρα όταν συναναστρέφονται άλλους ανθρώπους σε μία διαδικασία επικοινωνίας.
3. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της εκμάθησης λαμβάνει χώρα εντός μικρών ομάδων, τα μέλη των οποίων συνδέονται με προσωπικές σχέσεις.
4. Η εγκληματική συμπεριφορά που μαθαίνουν οι άνθρωποι με την συγκεκριμένη διαδικασία περιλαμβάνει αφενός μεν *τεχνικές* του εγκλήματος, αφετέρου δε αξίες συμπεριφορές και κίνητρα που σχετίζονται με το έγκλημα, καθώς και τρόπους με τους οποίους δικαιολογείται η εγκληματική συμπεριφορά.¹³⁴
5. Τα ως άνω κίνητρα διαμορφώνονται από τη θετική ή αρνητική αξιολόγηση των νόμων και των κωδίκων από την οπτική γωνία των συμφερόντων του καθενός από τους πολίτες (*favourable or unfavourable*). Στη δεύτερη περίπτωση, η παραβατική συμπεριφορά δικαιολογείται πιο εύκολα.
6. Όταν υπερισχύουν οι αρνητικοί ή «ασύμφοροι» νόμοι, οι άνθρωποι που τους κρίνουν με αυτόν τον τρόπο γίνονται εγκληματίες.
7. Οι προαναφερθείσες συναναστροφές διαφέρουν σε συχνότητα, διάρκεια, προτεραιότητα και ένταση.
8. Η εκμάθηση της εγκληματικής συμπεριφοράς δε διαφέρει από την εκμάθηση οποιασδήποτε άλλης συμπεριφοράς.
9. Η εγκληματική συμπεριφορά είναι απόρροια αναγκών και αξιών που δε διαφέρουν από εκείνες που προκαλούν κάθε άλλη συμπεριφορά. Συνεπώς, δεν μπορούν να εξηγηθούν με αναφορά αποκλειστικά σε αυτές τις ανάγκες και αξίες.

---

¹³² Για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη της θεωρίας βλ. Edwin H. Sutherland, *On Analyzing Crime*, (University of Chicago Press, 1973).

¹³³ Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey & David Luckenbill, 'The Theory of Differential Association' in Nancy J. Herman (ed) *Deviance: A Symbolic Interactionist Approach* (Lanham: General Hall, 1995), 66-67.

¹³⁴ Για παράδειγμα, ένας διαρρηκτής μαθαίνει όχι μόνο πώς να μην αφήνει ίχνη αλλά και πώς να δικαιολογεί τις πράξεις του μέσω αναφορών στις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες ή στην κακή του τύχη.

Ο Sutherland δημοσίευσε ένα από τα πρώτα εγχειρίδια εγκληματολογίας στις ΗΠΑ και η απήχηση της δουλειάς του ήταν πρωτοφανής. Όπως διαπιστώνουμε από μία απλή ανάγνωση των εννέα θέσεών του, η θεωρία του για το έγκλημα απομακρύνεται από τη δημοφιλή μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα προσήλωση στα χαρακτηριστικά του εγκληματία. Εδώ πλέον προκρίνεται (σε μία θεωρία που συνοψίζεται στον τίτλο «διαφορική συναναστροφή» – *Differential Association Theory*) ο ρόλος της κοινωνικοποίησης και της διαδικασίας της μάθησης εντός των διάφορων κοινωνικών ομάδων. Ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αξιολογούν τους κανόνες που θέτει το κοινωνικό σύνολο (αρχές 5 και 6) παίζει καθοριστικό ρόλο στα κίνητρα που τους ωθούν στο έγκλημα ή την συμμόρφωση. Ταυτόχρονα, ο Sutherland απομυθοποιεί την έννοια του «περιθωριακού» και «προβληματικού» εγκληματία, παρατηρώντας ότι τα αίτια που οδηγούν στο έγκλημα δεν τα ενστερνιζόμαστε με τρόπο που διαφέρει από κάθε άλλη παρόμοια διαδικασία. Η επισήμανση αυτή άνοιξε το δρόμο για μία περισσότερο ορθολογική προσέγγιση του εγκλήματος ως μίας επιλογής του προσφορότερου μέσου για την επίτευξη σκοπών οικείων σε όλους τους πολίτες, νομιμόφρονες και μη. Αυτή η προσέγγιση αποτέλεσε τη βάση για την επαναστατική έρευνα του Sutherland σε ζητήματα οικονομικής εγκληματικότητας και, γενικότερα, της παραβατικότητας που παρατηρείται στις ανώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις και συχνά περιγράφουμε με τον όρο «εγκλήματα λευκού περιλαιμίου».¹³⁵ Σε συνέχεια αυτών των σκέψεων, πολλοί εγκληματολόγοι βασιζόμενοι σε μεγάλο βαθμό στις βάσεις δεδομένων που δόθηκαν στη δημοσιότητα ή τέθηκαν στη διάθεση των ερευνητών από αστυνομικές και άλλες αρχές, προέκριναν την άποψη ότι οι εγκληματικές οργανώσεις λειτουργούν ως εμπορικές επιχειρήσεις («επιχειρηματικός ορισμός του οργανωμένου εγκλήματος») που εξυπηρετούν ανάγκες τις οποίες αδυνατεί να καλύψει η νόμιμη οικονομία.¹³⁶ Ακριβώς όπως οι νόμιμες επιχειρήσεις, οι εγκληματικές οργανώσεις συνεχίζουν να λειτουργούν παρά τις αλλαγές στην ηγεσία τους, διαθέτουν σταθερή ιεραρχία και έχουν σχέσεις με άλλους οργανισμούς του είδους.¹³⁷ Αυτή η άποψη, όπως θα δούμε στην συνέχεια, τυγχάνει, ακόμα και σήμερα, μεγάλης αποδοχής στη θεωρία, αναδεικνύοντας την επίδραση της ανάλυσης του Sutherland στη δουλειά μελετητών του οργανωμένου εγκλήματος (όπως λχ ο Cressey).

2.1.2.9 «Κοινωνικός έλεγχος»

---

¹³⁵ Edwin H. Sutherland, *White Collar Crime*, (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1949). Η υποστήριξη μίας συνεκτικής θεωρίας για την σχέση ορθολογικής επιλογής και εγκληματικής συμπεριφοράς, ιδίως στον τομέα των οικονομικών εγκλημάτων, ήταν τελικά αποτέλεσμα της έρευνας ενός οικονομολόγου, του Gary Becker (βλ. πιο κάτω, σελ 73).

¹³⁶ Βλ. αντί πολλών Dwight C. Smith Jr, (1980) 'Paragons, Pariahs, and Pirates: A Spectrum-Based Theory of Enterprise', *Crime & Delinquency* vol. 26 no.3, 358-386.

¹³⁷ Βλ. Donald R. Cressey, *Theft of a Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America*, (Transaction Publishers, 1969), 110 - 113.

Η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου των Hirschi και Gottfredson (social control theory) είναι στην πραγματικότητα περισσότερο μια θεωρία κοινωνικών δεσμών.¹³⁸ Για τους δύο εμπνευστές της συγκεκριμένης θεωρίας, το έγκλημα ορίζεται ως «ένα γεγονός που περιλαμβάνει βία ή εξαπάτηση και ικανοποιεί το προσωπικό συμφέρον».¹³⁹ Το έγκλημα είναι ελκυστικό για τα άτομα με χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου διότι είναι εύκολο και απαιτεί ελάχιστη προετοιμασία ή ικανότητα.¹⁴⁰ Ο ανεπαρκής αυτοέλεγχος είναι ένα σχετικά σταθερό χαρακτηριστικό, το οποίο διαμορφώνεται κατά την παιδική ηλικία και συνδέεται άμεσα με την ικανότητα των γονέων να διδάξουν στα παιδιά τους την πειθαρχία και τον έλεγχο της συμπεριφοράς τους.¹⁴¹ Φυσικά, προκειμένου να διαπράξει κάποιος ένα έγκλημα δεν αρκούν τα χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου αλλά απαιτούνται και οι κατάλληλες ευκαιρίες. Χωρίς αυτές, είναι πολύ πιθανό να μην προκύψουν ποτέ παραβατικές συμπεριφορές. Άλλωστε, οι άνθρωποι καταφεύγουν σε αυτές διότι τους προσφέρουν ικανοποίηση και ενθουσιασμό, ακόμα κι αν δεν έχουν σημαντικό όφελος.¹⁴² Οι άνθρωποι με χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου είναι παρορμητικοί, χωρίς ευαισθησίες, συνηθισμένοι στην σωματική παρά στην πνευματική δραστηριότητα, ρισκοκίνδυνοι, κοντόφθαλμοι και διστακτικοί στην προφορική επικοινωνία. Αυτά τα χαρακτηριστικά τείνουν να τους οδηγούν προς εγκληματικές και άλλες «ανάλογες» συμπεριφορές.¹⁴³ Οι Hirschi και Gottfredson πιστεύουν ότι οι συγκεκριμένοι άνθρωποι εγκληματούν όποτε μπορούν, χωρίς να εξειδικεύονται σε κάποια συγκεκριμένα εγκλήματα ή τύπους εγκληματικής συμπεριφοράς.¹⁴⁴ Στο πλαίσιο αυτής της προσέγγισης οι δύο ερευνητές συμπεραίνουν ότι τα επαγγέλματα «λευκού περιλαιμίου» θα εμφανίζουν σχετικά χαμηλότερα ποσοστά εγκληματικότητας.¹⁴⁵

Για να αντιληφθούμε την έννοια του κοινωνικού ελέγχου και του αυτοελέγχου ενδείκνυται να ξεκινήσουμε από τις δυνάμεις που εξασφαλίζουν αυτά τα χαρακτηριστικά και περιορίζουν την παραβατική συμπεριφορά. Αυτές κατατάσσονται ως εξής:

- 1) *Σύνδεση (attachment)*. Οι συναισθηματικοί δεσμοί που δημιουργούμε και καλλιεργούμε με άλλους ανθρώπους και οι (συναισθηματικές) μας αντιδράσεις απέναντι στις απόψεις και τα αισθήματά τους. Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι δεσμοί με τους γονείς μας,¹⁴⁶ το σχολικό μας περιβάλλον¹⁴⁷ και τα πρόσωπα του σχετικά

---

¹³⁸ Εξ ου και η συχνή χρήση του όρου social bond theory. Η ετικέτα «θεωρία του κοινωνικού ελέγχου» προέρχεται από τα γραπτά του ίδιου του Hirschi – βλ. Travis Hirschi, *Causes of Delinquency* (London and New York: Routledge, 2002), 16 επ.

¹³⁹ Michael R. Gottfredson and Travis Hirschi, *A General Theory of Crime* (Stanford: Stanford University Press, 1990), 15.

¹⁴⁰ Ο.π., 89.

¹⁴¹ Ο.π., 97.

¹⁴² Ο.π., 20.

¹⁴³ Ο.π., 90.

¹⁴⁴ Ο.π.

¹⁴⁵ Ο.π., 191.

¹⁴⁶ Hirschi, ο.π., 83 επ.

¹⁴⁷ Ο.π., 110 επ.

κοντινού μας περιβάλλοντος (peers).¹⁴⁸ Η απουσία αυτών των δεσμών έχει ως αποτέλεσμα να μην μας απασχολεί η επίδραση των πράξεών μας στις ζωές των άλλων και, τελικά, να μην ελέγχουμε την συμπεριφορά μας.

- 2) *Δέσμευση (commitment)*. Η αφοσίωση που αισθανόμαστε σε σχέση με την προσπάθεια που έχουμε καταβάλει προκειμένου να «χτίσουμε» σχέσεις με άλλους ανθρώπους και θετική φήμη είναι ένας σημαντικός παράγοντας αυτοελέγχου. Η δέσμευση απέναντι σε αυτού του είδους τις «συμβατικές δραστηριότητες» (conventional lines of action) αυξάνει σημαντικά το κόστος της παραβατικότητας.¹⁴⁹ Με απλά λόγια, το κόστος μιας σύντομης φυλάκισης είναι πολύ μεγαλύτερο για όσους έχουν τέτοιου είδους δεσμεύσεις.
- 3) *Συμμετοχή (involvement)*. Η συμμετοχή μας σε συμβατικές δραστηριότητες κατ' ανάγκη περιορίζει τις ευκαιρίες για εγκληματική δράση.¹⁵⁰ Όπως εξηγεί ο Braithwaite, η έννοια ουσιαστικά περιγράφει το βαθμό στον οποίο κάποιος είναι δεσμευμένος από επαγγελματικές συναντήσεις, προθεσμίες, ωράρια εργασίας και σχέδια για το μέλλον.¹⁵¹
- 4) *Πίστη (belief)*. Ο βαθμός στον οποίο πιστεύουμε ότι η τήρηση των κανόνων που τίθενται από την οργανωμένη κοινωνία στην οποία ζούμε είναι επιθυμητή (ή το «σωστό») θέτει όρια στην επιθυμία μας να τους παραβούμε και αυξάνει τον αυτοέλεγχο. Όσο περισσότερο ενστερνιζόμαστε αυτούς τους κανόνες, τόσο δυσκολότερο είναι να τους αγνοήσουμε.¹⁵²

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι, πράγματι, η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου δεν είναι κατά βάση μια θεωρία για το έγκλημα αλλά μάλλον μια θεωρία για την *συμμόρφωση*. Η βασική προκειμένη είναι ότι οι άνθρωποι θα εγκληματούσαν, αν δεν υπήρχε αυτό που περιγράφεται εν προκειμένω ως «κοινωνικός έλεγχος». Συνεπώς, το κρίσιμο ερώτημα δεν είναι «γιατί αυτός ο άνθρωπος διέπραξε ένα έγκλημα;» αλλά «γιατί αυτός ο άνθρωπος δεν διέπραξε έγκλημα;».¹⁵³ Όταν ο έλεγχος απουσιάζει:

*«τα άτομα εξακολουθούν να έχουν την ελευθερία να πειραματιστούν κι αυτός ο πειραματισμός μπορεί να οδηγήσει σε συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται παραβατικές από τους ισχυρούς. Δεν χρειάζεται να δημιουργηθούν ειδικές συνθήκες για να προκύψει η ελευθερία για αποκλίνουσα συμπεριφορά: η ελευθερία υπάρχει εξ αρχής ως ανθρώπινη δυνατότητα».*¹⁵⁴

---

¹⁴⁸ Ο.π., 135 επ.

¹⁴⁹ Ο.π., 162.

¹⁵⁰ Ο.π., 187.

¹⁵¹ John Braithwaite, *Crime, Shame and Reintegration* (Cambridge University Press, 1989), 27.

¹⁵² Hirschi, ο.π. 197.

¹⁵³ Braithwaite, ο.π.

¹⁵⁴ Steven Box, *Deviance, Reality and Society*, (London: Holt, Rinehart and Winston, 1981), 131.

2.1.2.10 Μια σύντομη κριτική συζήτηση σχετικά με τις θεωρίες του εγκλήματος και την σχέση του με την μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος γενικότερα και την παρούσα μελέτη ειδικότερα

Οι γενικές θεωρίες για το έγκλημα προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα «γιατί οι άνθρωποι διαπράττουν εγκλήματα;» (ή εναλλακτικά στο ερώτημα «γιατί κάποιιοι άνθρωποι δεν διαπράττουν εγκλήματα;»). Το συγκεκριμένο ερώτημα είναι, χωρίς αμφιβολία, ένα από τα σημαντικότερα στις κοινωνικές επιστήμες και δικαίως αποτελεί το αντικείμενο πολλών μελετών. Εν προκειμένω, όσα προαναφέρθηκαν σε αυτή την ενότητα δεν σκιαγραφούν παρά μία εξαιρετικά συνοπτική εικόνα του επιστημονικού διαλόγου. Το αντικείμενο της παρούσας συζήτησης δεν (μπορεί να) είναι η υποστήριξη μίας από τις θεωρίες αυτές αλλά το κατά πόσον μας παρέχουν καλούς λόγους να θέσουμε την συζήτηση για το οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά σε άλλη βάση – ή, ενδεχομένως, να την παραλείψουμε εντελώς ως ασύμβατη με την ίδια την έννοια του εγκλήματος. Επ’ αυτού είναι χρήσιμο να τονιστούν τα παρακάτω.

- Όλες οι παραπάνω θεωρίες έχουν δεχθεί πειστική κριτική, με αποτέλεσμα να μην μπορούμε να μιλήσουμε για μία κυρίαρχη θεωρία. Φυσικά, κάποιες εξ αυτών γνώρισαν ιδιαίτερη απήχηση σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής, γεγονός που μοιάζει να επιβεβαιώνει την υποψία των επικριτών των κοινωνικών επιστημών ότι είναι εξαιρετικά δύσκολη η «αποϊδεολογικοποίηση» αυτών των αναλύσεων.¹⁵⁵ Αλλά η θεωρητική θεμελίωση μίας θεωρίας που θα εξηγεί ικανοποιητικά το εξαιρετικά περίπλοκο φαινόμενο της παραβατικής συμπεριφοράς είναι έργο σισύφειο, όπως καταδεικνύεται από την αποδόμηση ακόμη και των δημοφιλέστερων από τις προαναφερθείσες προσεγγίσεις. Η Σχολή του Σικάγο, για παράδειγμα, έχει επικριθεί για τις πιο βασικές της παραδοχές, συμπεριλαμβανομένης της έννοιας της «γειτονιάς» (*neighbourhood*), η οποία φαίνεται ότι δεν γίνεται αντιληπτή με τον ίδιο τρόπο από όλους τους ανθρώπους.¹⁵⁶ Περαιτέρω, η «διαμάχη» για την κατάληψη αστικού χώρου προσεγγίζεται από μία σκοπιά που παραβλέπει τον αποφασιστικό ρόλο των πολιτικών αποφάσεων όσον αφορά τη «διανομή» αυτού του χώρου και τη διαμόρφωση των σχετικών κοινωνικών ισορροπιών.¹⁵⁷ Ο αστικός σχεδιασμός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί για τις αμιγώς οικονομικές παρεμβάσεις στις αμερικανικές συνοικίες, ιδίως τα λεγόμενα «γκέτο».¹⁵⁸ Η θεωρία της διαφορικής

---

¹⁵⁵ Για παράδειγμα, ο δεξιός ρεαλισμός γνώρισε τεράστια απήχηση στην Μεγάλη Βρετανία κατά την περίοδο της διακυβέρνησης των Συντηρητικών υπό την Margaret Thatcher.

¹⁵⁶ Βλ. Terence Morris, *The Criminal Area, A Study In Social Ecology*, (London: Routledge and Kegan, 1957).

¹⁵⁷ Βλ. Per-Olof H. Wikström, *Urban Crime, Criminals and Victims* (New York: Springer-Verlag, 1991) και Anthony E. Bottoms & P. Wiles, 'Explanations of Crime and Place' in David J. Evans, Nicolas R. Fyve & David T. Herbert (eds), *Crime, Policing and Place: Essays in Environmental Criminology* (London: Routledge, 1992), 11-35.

¹⁵⁸ Βλ. William J. Wilson, *The truly disadvantaged: The Inner-City, the Underclass, and*

συναναστροφής του Sutherland έχει δεχθεί κριτική από σχεδόν κάθε πιθανή οπτική γωνία. Από την μία πλευρά, έχει παρατηρηθεί ότι η υπερβολική έμφαση στην συγκεκριμένη διαδικασία «εκμάθησης» του εγκλήματος υπονομεύει το ρόλο της ελεύθερης βούλησης.¹⁵⁹ Από την άλλη πλευρά, έχει επικριθεί η εξάρτηση της θεωρίας από την παραδοχή ότι οι άνθρωποι σκέφτονται ορθολογικά.¹⁶⁰ Μία άλλη προσέγγιση τονίζει την πλήρη απουσία του θύματος από την όλη συζήτηση,¹⁶¹ ενώ έχει τεθεί και το ζήτημα της στόχευσης του Sutherland, η οποία δεν φαίνεται να είναι η περιγραφή των αιτίων της εγκληματικής συμπεριφοράς.¹⁶² Τέλος, η θεωρία της διαφορικής συναναστροφής έχει χαρακτηριστεί ανεπαρκώς περιεκτική (λόγω της μη-διεπιστημονικότητάς της),¹⁶³ αλλά και υπερβολικά περιεκτική (επειδή εξηγεί τόσο την εγκληματική όσο και την μη-εγκληματική συμπεριφορά).¹⁶⁴ Όπως ορθά παρατηρεί ο Cressey, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι πολλές από τις ως άνω κριτικές προσεγγίσεις δεν είναι απλώς ασύμβατες αλλά αμοιβαίως αποκλειόμενες.¹⁶⁵ Άλλες δημοφιλείς θεωρίες, όπως αυτή του κοινωνικού ελέγχου, δεν ανταποκρίνονται παρά μόνο μερικώς στα πορίσματα των εμπειρικών ερευνών που ακολούθησαν.¹⁶⁶

Η απάντηση, λοιπόν, στο ερώτημα «γιατί οι άνθρωποι διαπράττουν εγκλήματα;» φαίνεται πως δεν μπορεί να βασισθεί αποκλειστικά στα πορίσματα μίας και μόνης γενικής θεωρίας για το έγκλημα. Αυτό δεν πρέπει να μας εκπλήσσει, καθώς το έγκλημα και η παραβατική συμπεριφορά εν γένει αποτελούν φαινόμενα εξαιρετικά περίπλοκα και δεν θα πρέπει να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο να μην μπορεί να υποστηριχθεί πειστικά μία αληθινά «γενική» θεωρία για τα αίτια του εγκλήματος. Ο επιστημονικός διάλογος συνεχίζεται με αμείωτο ενδιαφέρον και πλέον κινείται προς την κατεύθυνση της διεπιστημονικότητας, η οποία έχει προκριθεί και στην παρούσα.¹⁶⁷ Αυτή είναι μία σημαντική παρατήρηση που αφορά τις μεθοδολογικές επιλογές της μελέτης. Οι

Public Policy (Chicago: University of Chicago Press, 1987) και Robert J. Sampson, *Great American city: Chicago and the enduring neighborhood effect* (Chicago: University of Chicago Press, 2012).

¹⁵⁹ Robert G. Caldwell, *Criminology* (New York: Ronald Press, 1956), 182.

¹⁶⁰ Samuel Kirson Weinberg (1954) 'Theories of Criminality and Problems of Prediction', *Journal of Criminal Law and Criminology* 45, 412-429.

¹⁶¹ Marshall B. Clinard, 'The Sociology of Delinquency and Crime', in Joseph Gittler (ed) *Review of Sociology* (New York: Wiley, 1957), 479.

¹⁶² Clarence R. Jeffery (1959) 'An Integrated Theory of Crime and Criminal Behaviour', *Journal of Criminal Law and Criminology* 49, 537.

¹⁶³ Harry Elmer Barnes and Negley K. Teeters, *New Horizons in Criminology*, Third Edition, (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1959), 162.

¹⁶⁴ Howard B. Gill (1957) 'An Operational View of Criminology', *Archives of Criminal Psycho-dynamics*, 284.

¹⁶⁵ Donald R. Cressey, *Delinquency, crime, and differential association* (Dordrecht: Springer, 1964), 82.

¹⁶⁶ Για παράδειγμα, οι Pratt και Cullen βρίσκουν, μέσω μίας μετα-ανάλυσης, ότι α) τα χαμηλά επίπεδα αυτοελέγχου συνδέονται με την παραβατική συμπεριφορά αλλά β) επαναλαμβανόμενες έρευνες αποκαλύπτουν ότι η σχέση εξασθενεί και αναδεικνύονται παράμετροι που συνδέονται με την εκμάθηση του εγκλήματος. Βλ. Travis C. Pratt & Francis T. Cullen (2000) 'The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis', *Criminology* 38 (3), 931-964.

¹⁶⁷ Βλ. την έρευνα του Becker και όσων ακολούθησαν σε σχετικές αναφορές που θα γίνουν στην συνέχεια.

«παραδοσιακές» μέθοδοι της εγκληματολογικής έρευνας (φανερή ή κρυφή συμμετοχή, συνεντεύξεις, μακροχρόνια παρατήρηση συγκεκριμένων εγκληματικών δραστηριοτήτων κοκ) αδυνατούν, λόγω κυρίως της αποσπασματικότητας ή/και των ιδεολογικών τους καταβολών να αποσπάσουν ευρεία συναίνεση. Νέα ερευνητικά εργαλεία που μελετούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, όπως η θεωρία παιγνίου και, γενικότερα, οι συμπεριφορικές επιστήμες, ίσως μπορέσουν να παράξουν ασφαλέστερα αποτελέσματα. Ευτυχώς για τον μελετητή του εγκλήματος, η μελέτη των διάφορων φαινότυπων της εγκληματικής συμπεριφοράς δεν καθίσταται μάταιη και άνευ αντικειμένου εξαιτίας της έλλειψης συναίνεσης όσον αφορά την απάντηση στο ως άνω ερώτημα. Μπορεί, δηλαδή, ο εγκληματολόγος να συνεχίσει να μελετά τον *τρόπο* με τον οποίο οι άνθρωποι διαπράττουν εγκλήματα, ακόμα κι αν δεν είναι βέβαιος για τα αίτια. Μπορεί, επιπροσθέτως, να μελετά διαφορετικούς τύπους εγκλημάτων (όσον αφορά τόσο τα αίτια όσο και τις μεθόδους που επιλέγονται) αποδεχόμενος το γεγονός ότι μια γενική θεωρία για το έγκλημα δεν μπορεί να αποτυπώσει την πολυπλοκότητα του φαινομένου. Η παρούσα μελέτη ακολουθεί την πρώτη οδό: εν προκειμένω, αυτό που εξετάζεται είναι η «εξωτερική» συμπεριφορά των εγκληματικών οργανώσεων (βλ. την επόμενη ενότητα περί εσωτερικών και εξωτερικών ορισμών του οργανωμένου εγκλήματος). Τα αίτια που οδηγούν συγκεκριμένα άτομα στην επιλογή της προσχώρησης σε μία εγκληματική οργάνωση δεν σχετίζονται με αυτή την προσέγγιση, καθώς, όπως θα δούμε στην συνέχεια, η ιδιότητα του μέλους εγκληματικής οργάνωσης προϋποθέτει την συμμόρφωση προς τους στόχους και τις τακτικές της τελευταίας. Συγκεκριμένα όσον αφορά την ορθολογική επιδίωξη στόχων από το οργανωμένο έγκλημα, πρέπει να διευκρινιστεί ότι α) αυτή η λειτουργία μπορεί να υπηρετηθεί από άτομα που ακολουθούν τα σχέδια μίας οργάνωσης, ασχέτως του κατά πόσον τα ίδια πράττουν διαφορετικά στις προσωπικές τους υποθέσεις (βλ. πιο κάτω το σχόλιο επί των θέσεων του Λίβου) και β) ορθολογισμός εδώ σημαίνει κατά βάση επιδίωξη του συμφέροντος του πράττοντος και όχι *τέλεια εκτίμηση κόστους και οφέλους*.¹⁶⁸

- Η διαπίστωση ότι δεν εξαρτάται η δυνατότητα μελέτης μίας εγκληματικής συμπεριφοράς από τη δυνατότητα υποστηρίξεως μίας γενικής θεωρίας του εγκλήματος υπόκειται σε μία σημαντική προϋπόθεση: αν μία από τις ως άνω δημοφιλείς θεωρίες απορρίπτει την ίδια την έννοια του οργανωμένου εγκλήματος, θα πρέπει να εξηγηθεί γιατί αυτή η απόρριψη δεν είναι πειστική. Η άποψη ότι οργανωμένο έγκλημα «δεν υφίσταται» μοιάζει να αδιαφορεί για την εμπειρικά καταγεγραμμένη πραγματικότητα. Παρά ταύτα, οι Hirschi και Gottfredson θεωρούν ότι η καταγραφή αυτής της πραγματικότητας είναι μεροληπτική και εξυπηρετεί τις επιδιώξεις όσων την καταγράφουν. Είναι αναμενόμενο, υποστηρίζουν οι συγγραφείς, να προσπαθούν εγκληματίες να παρουσιάσουν τη δράση τους ως το προϊόν σύμπραξης εντός μίας άρτια

---

¹⁶⁸ Με άλλα λόγια, η ορθολογική συμπεριφορά μπορεί να γνωρίζει εξαιρέσεις ή να οδηγεί σε εσφαλμένες αποφάσεις χωρίς να αναιρείται η διαπίστωση ότι ο πράττων είναι αποφασίζει κατά κανόνα ορθολογικά.

οργανωμένης ομάδας αλλά παραμένει ύποπτη η τάση των κοινωνικών επιστημόνων να αποδέχονται αυτή την περιγραφή. Οι Hirschi και Gottfredson αποδίδουν αυτή την τάση στην ιδέα ότι «η οργάνωση βρίσκεται στην βάση κάθε ανθρώπινης δραστηριότητας».¹⁶⁹ Οι δύο ερευνητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, παρά το γεγονός ότι οι άνθρωποι συχνά συμπράττουν για να διαπράξουν ένα έγκλημα, η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης είναι μία ψευδαίσθηση: οι άνθρωποι που διαπράττουν εγκλήματα είναι αναξιόπιστοι και κακοί συνεργάτες και, συνεπώς, η επιβίωση μίας συνεργατικής σχέσης αυτού του είδους είναι απίθανη.¹⁷⁰

Οι Hirschi και Gottfredson στηρίζονται σε δύο ειδών επιχειρήματα για να στηρίξουν τις θέσεις τους. Αμφότερα είναι ελάχιστα πειστικά. Αρχικά, υποστηρίζουν ότι οι εμπειρικές έρευνες δεν μας προσφέρουν λόγους να πιστεύουμε ότι υπάρχουν εγκληματικές οργανώσεις. Ως πειστήρια, παρατίθενται πορίσματα σχετικά με τους «κλέφτες» (thieves), οι οποίοι ενεργούν παρορμητικά, χωρίς να γνωρίζουν την πραγματική αξία των κλοπιμαίων και δεν έχουν κανέναν κώδικα τιμής. Επιπροσθέτως (και αυτό έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο της παρούσης), δεν φαίνεται πως δωροδοκούν τους εκπροσώπους των αρχών.¹⁷¹ Ένα από τα πιο προφανή προβλήματα με αυτή την αιτιολόγηση είναι η κοινή αντιμετώπιση εγκληματικών οργανώσεων και συμμοριών (gangs). Αυτό είναι εμφανές ήδη από τις πρώτες φράσεις του 10^{ου} κεφαλαίου της μονογραφίας των Hirschi και Gottfredson, όπου γίνεται, χωρίς διάκριση, αναφορά στην Μαφία και την συμμορία των Hell's Angels. Είναι πράγματι πιθανό οι συμμορίες να έχουν πολύ μικρότερο χρόνο ζωής σε σχέση με τις εγκληματικές οργανώσεις. Παρά ταύτα, δεν είναι σπάνια η μακροήμερευση κάποιων εξ αυτών (οι Hell's Angels ιδρύθηκαν το 1948). Για τις δε εγκληματικές οργανώσεις, όπως η έννοια ορίζεται εδώ, τα εμπειρικά δεδομένα, όπως θα δούμε στους οικείους τόπους, δεν αφήνουν αμφιβολίες για την ικανότητά τους να επιβιώνουν για πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να παρατηρηθεί ότι η επιβίωση αυτή δεν εξαρτάται από την στελέχωση της οργάνωσης με συγκεκριμένα κάθε φορά άτομα. Η ικανότητα σύμπραξης των ίδιων εγκληματιών για μεγάλα χρονικά διαστήματα (ακόμα κι αν ήταν πράγματι αδύνατη ή σπάνια) θα αφορούσε τον επιστημονικό διάλογο περί κοινωνικής οργάνωσης (και την σχέση του με την εγκληματολογία) αλλά δεν θα είχε επίδραση στην συζήτηση για το οργανωμένο έγκλημα το οποίο, όπως θα δούμε, μπορεί να προσελκύει νέα μέλη και να αντικαθιστά παλαιά χωρίς σημαντικές αλλαγές στην ίδια την οργάνωση.¹⁷² Η

---

¹⁶⁹ Gottfredson & Hirschi, 203.

¹⁷⁰ Ο.π., 213.

¹⁷¹ Ο.π., 211-212.

¹⁷² Η διαπίστωση ότι εγκληματικές οργανώσεις πραγματικά υφίστανται είναι απολύτως κυρίαρχη στις μέρες μας. Όπως γράφουν οι Paoli και Fijnaut: «Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, η έννοια του οργανωμένου εγκλήματος έχει σχεδόν ολοκληρωτικά νομιμοποιηθεί –πολιτικά και επιστημονικά- στην Ευρώπη» (Letizia Paoli & Cyrille Fijnaut, 'Introduction to Part I: The History of the Concept' in Cyrille Fijnaut & Letizia Paoli (eds) *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* (Springer Science & Business Media, 2007), 21.

δεύτερη αιτιολόγηση των Hirschi και Gottfredson παραπέμπει τον αναγνώστη στην ίδια τη γενική θεωρία του κοινωνικού ελέγχου, η οποία είναι «ασύμβατη» με την ιδέα του οργανωμένου εγκλήματος *per se*.¹⁷³ Η παρατήρηση αυτή μας δίνει την ευκαιρία να αναστοχαστούμε επί των αιτίων που προκαλούν τέτοιου είδους ασυμβατότητες και, συνηθέστατα, εντοπίζονται εντός των θεωριών και όχι στην καταγραφή της πραγματικότητας.¹⁷⁴ Εν προκειμένω, η «λήψη του ζητουμένου» δεν λαμβάνει χώρα στο ως άνω επιχείρημα των συγγραφέων («οργανωμένο έγκλημα δεν μπορεί να υπάρχει διότι η γενική θεωρία για το έγκλημα δεν το περιλαμβάνει») αλλά πολύ νωρίτερα, όταν οι Hirschi και Gottfredson ταυτολογούν. Όπως σωστά επισημαίνει ο Akers,¹⁷⁵ «χαμηλός αυτο-έλεγχος» και «τάση προς διάπραξη εγκλημάτων» είναι εδώ έννοιες ταυτόσημες. Οι Hirschi και Gottfredson προσπαθούν να επιλύσουν το πρόβλημα τονίζοντας ότι, από τις δύο έννοιες, μόνο ο χαμηλός αυτο-έλεγχος είναι σταθερός στο χρόνο και, συνεπώς, μπορεί να υφίσταται χωρίς να οδηγεί σε εγκληματική συμπεριφορά.¹⁷⁶ Άρα, θα μπορούσε να περιγραφεί (παρότι οι ίδιοι δεν το επιχειρούν) ένας ανεξάρτητος «δείκτης» χαμηλού αυτο-ελέγχου, ο οποίος με την σειρά του θα συνδεόταν με ανεξάρτητους δείκτες εγκληματικότητας. Αλλά, όπως και πάλι ορθά παρατηρεί ο Akers,¹⁷⁷ αυτή δεν είναι η τακτική που ακολουθούν οι δύο συγγραφείς στο έργο τους. Αντιθέτως, χρησιμοποιούν τα ίδια τα εγκλήματα ως «μονάδες μέτρησης» του αυτο-ελέγχου, δηλώνοντας ότι «τα εγκλήματα διαφέρουν όσον αφορά την αξιοπιστία τους ως μέθοδοι μέτρησης (measures) αυτο-ελέγχου».¹⁷⁸ Συνεπώς, κάθε πρόταση της μορφής «το έγκλημα προκαλείται από τον χαμηλό ευτοέλεγχο» είναι αυτομάτως αληθής και κάθε πρόταση της μορφής «παρατηρείται εγκληματική συμπεριφορά παρά τα υψηλά επίπεδα αυτο-ελέγχου» αυτομάτως ψευδής. Έτσι εξηγείται η εξαιρετικά επιφυλακτική στάση των Hirschi και Gottfredson απέναντι σε όλες τις παραβατικές συμπεριφορές που φαίνεται πως εκδηλώνονται από άτομα με υψηλό αυτο-έλεγχο, όπως τα εγκλήματα λευκού περιλαιμίου (βλ. πιο πάνω). Σε κάθε περίπτωση, όπως γράφουν οι ίδιοι, μερικές φορές κάποιες (εγκληματικές) οργανώσεις επιβιώνουν αρκετά για να γίνουν αντιληπτές (αλλά για κάθε μία από αυτές, υπάρχουν εκατοντάδες που αποτυγχάνουν να πετύχουν τους άμεσους στόχους τους).¹⁷⁹ Δεν είναι εύκολο να αντιληφθεί κανείς πώς προκύπτει αυτή η «εξαίρεση» αλλά δεν είναι δύσκολο να συμφωνήσουμε επί της παρατήρησης ότι οι εγκληματικές οργανώσεις είναι λίγες και, συνεπώς, μια «εξαίρεση» - αλλά μία εξαίρεση που απαιτεί την προσοχή του εγκληματολόγου.

---

¹⁷³ Ο.π., 213.

¹⁷⁴ Ασφαλώς, η προκατάληψη δεν είναι χαρακτηριστικό μόνο όσων παρατηρούν την πραγματικότητα αλλά και όσων συνθέτουν και υπερασπίζονται μία θεωρία.

¹⁷⁵ Ronald L. Akers (1991) 'Self-Control as a General Theory of Crime', *Journal of Quantitative Criminology* 7 (2), 204.

¹⁷⁶ Ο.π., 137 επ.

¹⁷⁷ Akers, ο.π.

¹⁷⁸ Ο.π., 90.

¹⁷⁹ Ο.π., 213.

- Όπως είδαμε σε αυτή την ενότητα, η παραδοχή ότι οι εγκληματίες μπορούν να συνεργάζονται, να καταστρώνουν σχέδια και να θέτουν ορθολογικούς στόχους (όπως το κέρδος) που υπηρετούν με επίσης ορθολογικούς τρόπους δεν προϋποθέτει προσχώρηση στη θεωρία της ορθολογικής επιλογής ή τον λεγόμενο «δεξιό ρεαλισμό». Κάποιοι θεωρητικοί κάνουν ρητώς αναφορές στον ορθολογικό χαρακτήρα του οργανωμένου εγκλήματος (βλ. Cloward και Ohlin πιο πάνω). Ο Sutherland, η θεωρία του οποίου δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις κοινωνικές συναναστροφές, δεν παραβλέπει την σημασία της σχέσης κόστους-οφέλους για κάποιες κατηγορίες εγκληματιών.¹⁸⁰ Ακόμα και η θεωρία του κοινωνικού ελέγχου προσεγγίζει το έγκλημα ως μία πράξη που γίνεται στο πλαίσιο της επιδίωξης του συμφέροντος του δράστη. Όπως αναφέρθηκε ήδη και θα εξηγηθεί εκ νέου στην συνέχεια, η άποψη ότι οι εγκληματικές οργανώσεις δρουν ορθολογικά δεν προϋποθέτει ούτε τον «τέλειο ορθολογισμό» της κλασικής οικονομικής επιστήμης, ούτε αντίστοιχη ορθολογική συμπεριφορά από κάθε μέλος της οργάνωσης. Ασχέτως, λοιπόν, της αδιαμφισβήτητης σημασίας διαφόρων παραγόντων που επενεργούν στο επίπεδο των αιτίων των ατομικών εγκληματικών επιλογών των μελών τους, δεν μπορεί να αποκλειστεί εκ προοιμίου το ενδεχόμενο οι εγκληματικές οργανώσεις να λειτουργούν ως ορθολογικοί παίκτες στο κοινωνικό πεδίο. Περισσότερα για την «εξωτερική» συμπεριφορά του οργανωμένου εγκλήματος θα εκτεθούν στην συνέχεια.

2.1.3 Συγκεκριμένα για το οργανωμένο έγκλημα

Οι εγκληματικές οργανώσεις που μελετώνται εδώ αφιερώνουν μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων τους στη δημιουργία σφαιρών επιρροής, την ικανοποίηση των αναγκών των «πελατών» τους, την επιλογή συνεργατών και –σε τελική ανάλυση- την εξασφάλιση του μεγαλύτερου κέρδους. Ανεξαρτήτως του αν οι εν λόγω δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο νόμιμης ή παράνομης επιχειρηματικής δράσης, είναι προφανές ότι υποστηρίζουν τον λεγόμενο «επιχειρηματικό ορισμό» του οργανωμένου εγκλήματος. Υπό μορφή προκαταρκτικής σημείωσης πρέπει να παρατηρηθεί ότι η αρχική αυτή παραδοχή δεν πρέπει να αποσπά την προσοχή μας από το γεγονός ότι το οργανωμένο έγκλημα ως μορφή κοινωνικής συμπεριφοράς δεν προέκυπτε πάντα από την ανάγκη αποκόμισης περιουσιακού κέρδους, αλλά συχνά εξαιτίας αναγκών κοινωνικής φύσης – μία εξ αυτών ήταν, για παράδειγμα, η αυτοοργάνωση και αυτοπροστασία.¹⁸¹ Τα βασικά χαρακτηριστικά των πρώτων αυτών οργανώσεων κληροδοτήθηκαν –πολλές φορές σε βαθμό εντυπωσιακό- στους οργανισμούς που μελετούμε σήμερα, καθιστώντας τους απείρως περιπλοκότερους και περισσότερο δυσανάγνωστους σε σχέση, για παράδειγμα, με μια μεγάλη πολυεθνική εταιρεία. Η κοινωνική πλευρά και δραστηριότητά τους τις ορίζει όχι λιγότερο –ενδεχομένως και περισσότερο- από την αναμφισβήτητα σημαντική

---

¹⁸⁰ Για μία σύνοψη των θέσεων του Sutherland στο *Professional Thief* και την σχετική κριτική βλ. Gottfredson & Hirschi, οπ., 211.

¹⁸¹ Βλ. αντί πολλών, Raimondo Catanzaro, *Men of Respect: A Social History of the Sicilian Mafia* (Free Press, 1992), όπου εξηγούνται αναλυτικά οι συνθήκες που οδήγησαν τους σικελούς επαγγελματίες και γαιοκτήμονες να ιδρύσουν οργανώσεις με σκοπό την προστασία των μελών.

οικονομική τους δραστηριότητα. Ίσως, μάλιστα, είναι αυτές οι ιδιαιτερότητες που συμβάλλουν, σε ένα βαθμό, στην μονοπωλιακή δράση που αποτελεί, όπως θα δούμε βασικό χαρακτηριστικό του οργανωμένου εγκλήματος.

Η συγκεκριμένη θεωρία για το οργανωμένο έγκλημα έχει συναντήσει σθεναρή αντίσταση στους κόλπους των εγκληματολόγων που προσεγγίζουν την έννοια ως κοινωνικό «σύστημα». Το ακριβές περιεχόμενο που μπορούν να λάβουν αυτές οι προσεγγίσεις ποικίλει, είναι όμως γεγονός ότι όλες αντιμετωπίζουν τις εγκληματικές οργανώσεις ως διαρκώς εξελισσόμενα δίκτυα σε αντίθεση με τις αναφερθείσες στην προηγούμενη παράγραφο απόψεις που τονίζουν τη σταθερότητα της δομής τους. Είναι σημαντικό να διευκρινιστεί το περιεχόμενο αυτής της διαμάχης πριν υπεισέλθουμε στις θεωρίες για το οργανωμένο έγκλημα, καθώς τυχόν επικράτηση της θεωρίας των δικτύων θα ήταν καταδικαστική για την συνέχεια της συζήτησης. Η Paoli υποστηρίζει (εστιάζοντας στο ιταλικό οργανωμένο έγκλημα και ιδιαίτερα σε οργανώσεις όπως η Μαφία) ότι οι οργανώσεις που μελέτησε είναι «πολυλειτουργικές» και παρουσιάζουν προνεωτερικά χαρακτηριστικά με έμφαση στα «συμβόλαια αδελφοποίησης».¹⁸² Άλλοι συγγραφείς τονίζουν τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο των συγγενικών και φιλικών ή ακόμη και κοινωνικών δεσμών, καθώς πολλές οργανώσεις αναπτύσσουν δίκτυα ή προσελκύουν μέλη με αυτό τον τρόπο.¹⁸³ Η λειτουργία των εγκληματικών οργανώσεων σε ένα περιβάλλον ακραίας έλλειψης εμπιστοσύνης ίσως μπορεί να εξηγηθεί με τη βοήθεια μίας θεωρίας «ενσωμάτωσης» όμοια με εκείνη του Granovetter για τις νόμιμες επιχειρήσεις: οι συναλλαγές λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο δικτύων που διαμορφώνονται από προσωπικές σχέσεις.¹⁸⁴ Κάποιοι ερευνητές προτείνουν την εφαρμογή αυτών των θεωριών περί «κοινωνικών σχέσεων» στην μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος.¹⁸⁵

---

¹⁸² Letizia Paoli, *Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style*, (Oxford University Press, 2003), 2^ο κεφάλαιο.

¹⁸³ Edward R. Kleemans and Henk G. Van de Bunt (2008) 'Organised Crime, Occupations and Opportunity', *Global Crime* 9(3), 185-197.

¹⁸⁴ Mark Granovetter (1985) 'Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness', *American Journal of Sociology* 91, 481-510. Παρόμοιες θεωρίες ανέπτυξαν οι James S. Coleman, *Foundations of Social Theory* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990), Ronald S. Burt, *Structural Holes* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992), Ronald S. Burt, *Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital* (Oxford: Oxford University Press, 2005), Vincent Buskens and Werner Raub 'Rational choice research on social dilemmas: Embeddedness effects on trust' σε Rafael Wittek, Tom A.B. Snijders and Victor Nee (eds) *Handbook of Rational Choice Research* (New York: Russell Sage, 2012).

¹⁸⁵ Edward R. Kleemans, and Henk G. van de Bunt (1999) 'The Social Embeddedness of Organized Crime' *Transnational Organized Crime* 5(1), 19-36 και Edward R. Kleemans, 'Organized Crime, Transit Crime, and Racketeering' σε Michael Tonry and Catrien Bijleveld (eds) *Crime and Justice in the Netherlands. Crime and Justice. A Review of Research. Volume 35*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2007), 163-215.

Οι εν λόγω θεωρίες δεν περιγράφουν μια ουσιώδη διαφωνία, όπως προτείνεται (κατά μία ανάγνωση) από μία προσέγγιση στην σχετική βιβλιογραφία.¹⁸⁶ Αντιθέτως, προσπαθεί να εξηγήσει τις συνθήκες υπό τις οποίες λειτουργεί το οργανωμένο έγκλημα, ως *παράνομη επιχείρηση*. Είναι ακριβώς αυτή η παράνομη φύση των δραστηριοτήτων των εγκληματικών οργανώσεων που τις αναγκάζει να λειτουργούν σε συνθήκες μυστικότητας και ακραίας έλλειψης εμπιστοσύνης. Με δεδομένη την απουσία ειδικών ρυθμιστικών και ελεγκτικών μηχανισμών (αλλά και μηχανισμών επίλυσης διαφορών, όπως τα δικαστήρια), οι «κοινωνικές θεωρίες» (ας τις ονομάσουμε έτσι) προσπαθούν να εξηγήσουν, με αναφορές στις νόμιμες επιχειρήσεις, την καταγεγραμμένη ικανότητα των εγκληματικών οργανώσεων να λειτουργούν με επιτυχία στις «παράνομες αγορές».¹⁸⁷ Είναι, συνεπώς, εξαιρετικά αμφίβολο το εάν και κατά πόσον υπάρχει ουσιώδης διαφορά ανάμεσα στις δύο θεωρίες από αυτή την οπτική γωνία. Οι περισσότερες «κοινωνικές» θεωρίες δεν υποστηρίζουν ότι οι εγκληματικές οργανώσεις μεταλλάσσονται αενάως στη βάση ρευστών κοινωνικών δεσμών. Συνεπώς, δε φαίνεται να αποκλείουν –κάθε άλλο– τη σταθερότητα της δομής και των βασικών στόχων των οργανώσεων αυτών, ιδίως δε την επίτευξη οικονομικού οφέλους στο πρότυπο των μεγάλων νόμιμων επιχειρήσεων. Εν ολίγοις, η επιχειρηματική δομή και μεθοδολογία δεν είναι λογικώς ή άλλως ασύμβατες είτε με τις επιδράσεις από παραδοσιακά κοινωνικά συστήματα (όπως ο ρόλος των δεσμών αίματος ή η κοινή καταγωγή¹⁸⁸) είτε με την παραδοχή ότι οι κοινωνικοί δεσμοί είναι εκείνοι που εξασφαλίζουν τη λειτουργία των «παράνομων επιχειρήσεων».

2.1.3.1 «Εσωτερικοί» και «εξωτερικοί» ορισμοί του οργανωμένου εγκλήματος

Στο πλαίσιο της παρούσης, είναι απαραίτητο να εστιάσουμε στον, κατά μία έννοια, «εξωτερικό» φαινότυπο του οργανωμένου εγκλήματος, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο αυτό εμφανίζεται και λειτουργεί στο κοινωνικό πεδίο. Πρόκειται για αναγκαστική συνέπεια αφενός μεν του αντικειμένου της μελέτης (της σχέσης ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά – και, κατ' επέκταση, το κράτος), αφετέρου δε της αναζήτησης ενός ορισμού του οργανωμένου εγκλήματος που θα μπορεί να θεωρείται ευρέως αποδεκτός. Όπως είδαμε, η άποψη ότι οι εγκληματικές οργανώσεις αποσκοπούν στον προσπορισμό οικονομικού ή άλλου υλικού οφέλους είναι αρκετά διαδεδομένη ώστε να συμπεριληφθεί στον ορισμό που προκρίθηκε στην Σύμβαση του Παλέρμο. Αυτή η παραδοχή απαιτητικώς συνεπάγεται ότι οι εγκληματικές οργανώσεις (ως ενιαίοι οργανισμοί) ενεργούν ορθολογικά, τουλάχιστον κατ' αρχήν. Τούτο προκύπτει από την ίδια τη φύση των επιδιώξεών τους, η οποία προϋποθέτει σχεδιασμό, κατανομή πόρων και ρόλων, εκτίμηση του κινδύνου κ.κ. Αυτές οι προϋποθέσεις θυμίζουν εν πολλοίς τη

¹⁸⁶ Βλ. Bequaï, ο.π. 5.

¹⁸⁷ Βλ. υποσημ. 72 και για μια γενική θεώρηση Edward R. Kleemans, 'Theoretical perspectives on organized crime' σε L. Paoli (ed.). *Oxford Handbook on Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2014), 32-52.

¹⁸⁸ Παρά ταύτα, πρέπει να σημειωθεί ότι όσο πιο ισχυρές είναι αυτές οι επιδράσεις, τόσο αυξάνεται η πιθανότητα να μην μετεξελιχθεί το εν λόγω «κοινωνικό σύστημα» σε εγκληματική οργάνωση υπό την εδώ προκρινόμενη έννοια. Βλ. σχετικά Kalliris, 2005.

λειτουργία μίας νόμιμης επιχείρησης, γεγονός που ενισχύει την ιδιαίτερα δημοφιλή άποψη σύμφωνα με την οποία οι εγκληματικές οργανώσεις δεν είναι παρά παράνομες επιχειρήσεις. Παρά ταύτα, εξακολουθεί να λαμβάνει χώρα ζωννή συζήτηση σχετικά με τα «εσωτερικά» χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος, ιδιαίτερα δε τη δομή και τη λειτουργία του. Συναφείς προς αυτή την συζήτηση είναι κάποιες θεωρίες σχετικά με την προέλευση και το ρόλο των εγκληματικών οργανώσεων. Μία σύντομη σύνοψη των κυριότερων θεωριών θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε σε ποιο βαθμό σχετίζονται με την παρούσα ανάλυση.

2.1.3.2 Η θεωρία της «ξενόφερτης συνωμοσίας» (*alien conspiracy*)

Όπως είδαμε, η ραγδαία εξέλιξη του φαινομένου «οργανωμένο έγκλημα» οδήγησε στην ανάθεση σχετικών ερευνών σε επιτροπές, οι οποίες συχνά στελεχώνονταν από πολιτικούς και παράγοντες του κρατικού μηχανισμού. Πέρα από τις απόπειρες περιγραφής της έννοιας (κάποιες από τις οποίες εξετάσαμε συνοπτικά παραπάνω, υπό 2.1.1.1), μερικές από τις εν λόγω επιτροπές αποπειράθηκαν να «εξηγήσουν» το φαινόμενο, ιδίως δε την προέλευση και τους στόχους του. Η θεωρία της «ξενόφερτης συνωμοσίας» (*alien conspiracy*) αναπτύχθηκε κυρίως στις ΗΠΑ, στο πλαίσιο της μελέτης της Ιταλο-αμερικανικής Μαφίας. Η προαναφερθείσα Επιτροπή Kefauver πέρασε στην αστική μυθολογία¹⁸⁹ των ΗΠΑ, κυρίως λόγω του γεγονότος ότι οι εργασίες της μεταδίδονταν τηλεοπτικά.¹⁹⁰ Το συμπέρασμα της Επιτροπής ήταν ότι το οργανωμένο έγκλημα ελέγχεται από μία ξενόφερτη συνωμοσία που απειλεί τους δημοκρατικούς θεσμούς της χώρας με μέσο τη βία και τη διαφθορά. Οι «ξένοι» πίσω από αυτή την συνωμοσία ήταν, σύμφωνα με την Επιτροπή, οι ιταλοί μετανάστες που έφτασαν στις ΗΠΑ στο τέλος του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα φέρνοντας μαζί τους το αμιγώς ιταλικό φαινόμενο του οργανωμένου εγκλήματος. Αυτή η προσέγγιση, όπως είδαμε, συνοδεύτηκε από μερικές χρήσιμες παρατηρήσεις (ιδίως τις μονοπωλιακές επιδιώξεις του οργανωμένου

---

¹⁸⁹ Τόσο μεγάλο ήταν το ενδιαφέρον του κοινού για τις ακροάσεις ώστε ο Πρόεδρος της Επιτροπής, Estes Kefauver, εμφανίστηκε στη δημοφιλή τηλεοπτική εκπομπή *What's My Line?* για να συζητήσει με τους καλεσμένους λεπτομέρειες από τη διαδικασία.

¹⁹⁰ Οι ακροάσεις της Επιτροπής έδωσαν την ευκαιρία στους εμπλεκόμενους να αναδείξουν τις ιδιαίτερες ικανότητές τους, κάτι που είναι εμφανές στα αποσπάσματα που είναι διαθέσιμα σήμερα. Ο ίδιος ο γερουσιαστής Kefauver ήταν ιδιαίτερα εκφραστικός στο ρόλο του αδέκαστου διώκτη του οργανωμένου εγκλήματος αλλά την παράσταση «έκλεψαν» οι ισχυροί άνδρες της Ιταλο-αμερικανικής μαφίας, στους οποίους συγκαταλέγονταν οι Willie Moretti (της «οικογένειας» Genovese), Joe Adonis και Frank Costello. Ο τελευταίος απέκτησε τεράστια φήμη, την οποία διατηρεί μέχρι σήμερα στην αμερικανική ποπ κουλτούρα, χάρη στην εκκεντρικότητά του. Αρχικά ζήτησε να μη φαίνεται το πρόσωπό του στην τηλεόραση και, τελικά, αποχώρησε με θεατρικό τρόπο. Κατά τη διάρκεια της κατάθεσής του, απαντούσε σχεδόν μονολεκτικά, ενώ χρησιμοποίησε αρκετές παραλλαγές της απάντησης «δεν θυμάμαι» ('not to my recollection', 'not that I remember of', 'I might have' κοκ). Η φωνή και η εν γένει παρουσία του αποτέλεσαν έμπνευση για την ερμηνεία του Marlon Brando στο ρόλο του Don Corleone. Τόση ήταν η επίδραση των ακροάσεων της Επιτροπής στην αντίληψη της αμερικανικής κοινωνίας για το οργανωμένο έγκλημα.

εγκλήματος, τη χρήση της διαφθοράς και την προσπάθεια «κατάληψης» του κράτους¹⁹¹) αλλά παραβλέπει μία παράμετρο που στην πορεία κατέστη προφανής: το οργανωμένο έγκλημα λειτουργεί και μετασχηματίζεται εντός των κοινωνιών και, συνεπώς, είναι μωπικό να αντιμετωπίζεται ως «ξενόφερτο» πρόβλημα.¹⁹² Επιπροσθέτως, όπως παρατηρεί ο Smith στο πόνημά του *Mafia Mystique*, στο οποίο μελετά τον «μύθο» του Ιταλοαμερικανικού οργανωμένου εγκλήματος, η θεωρία της ξενόφερτης συνωμοσίας οδήγησε σε αντεγκληματικές πολιτικές (ιδίως με μέτρα ηλεκτρονικής παρακολούθησης) που περιόρισαν σημαντικά τις ατομικές ελευθερίες των Αμερικανών και φίμωσαν κάθε είδος πολιτικής ανυπακοής.¹⁹³ Παρά ταύτα, αυτή η θεωρία είχε ιδιαίτερη απήχηση στις ΗΠΑ μέχρι τη δεκαετία του 1980, ενώ παρόμοιες απόψεις έκαναν την εμφάνισή τους στη δημόσια σφαίρα μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και την ευχερέστερη μετακίνηση πολιτών των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης προς τη Δύση.¹⁹⁴ Πέραν της καθαρά πολιτικής στόχευσης της θεωρίας της ξενόφερτης συνωμοσίας, η οποία δε γνώρισε απήχηση στη θεωρία, οι υποστηρικτές της όχι μόνο δεν απορρίπτουν την άποψη ότι οι εγκληματικές οργανώσεις επιδιώκουν τους στόχους της με ορθολογικό τρόπο αλλά μάλλον κλίνουν προς την επιχειρηματική θεωρία, μια επισκόπηση της οποίας ακολουθεί αμέσως παρακάτω.

2.1.3.3 Επιχειρηματικές θεωρίες

Όπως είδαμε λίγο πιο πάνω, η άποψη ότι οι εγκληματικές οργανώσεις δεν είναι παρά παράνομες επιχειρήσεις είναι εξαιρετικά δημοφιλής. Οι θέσεις του Smith περί παράνομων αγορών χάρη στις οποίες αποκτά ισχύ το οργανωμένο έγκλημα δεν ήταν η πρώτη απόπειρα να περιγραφεί κατ' αυτόν τον τρόπο το οργανωμένο έγκλημα, καθώς είχε προηγηθεί η εργασία του Schelling 'Economics and the Criminal Enterprise'. Εκεί ο Schelling διατύπωσε την ιδέα ότι οι ίδιες αρχές που διέπουν τη νόμιμη οικονομική δραστηριότητα ('upperworld') πρέπει (με την απαραίτητη προσαρμογή στις διαφορετικές συνθήκες) να διέπουν και την παράνομη, όπως ακριβώς «πολλές οικονομικές αρχές που διέπουν μία προηγμένη ανταγωνιστική οικονομία επίσης διέπουν μία σοσιαλιστική ή πρωτόγονη οικονομία».¹⁹⁵ Η θέση αυτή βρήκε πολλούς υποστηρικτές που προσπάθησαν να εξηγήσουν τη λειτουργία των παράνομων αγορών με όρους της οικονομικής

---

¹⁹¹ Η έννοια της κατάληψης του κράτους (state capture) αναπτύχθηκε αρχικά από την Παγκόσμια Τράπεζα, χωρίς να συνδέεται άμεσα με το οργανωμένο έγκλημα αλλά με σαφή εστίαση στη διαφθορά. Βλ. World Bank, *Anticorruption in Transition: Contribution to the Policy Debate* (World Bank Publications, 2000).

¹⁹² Για μία κριτική ανάλυση βλ. Gary W. Potter, *Criminal Organizations: Vice, Racketeering, and Politics in an American City* (Prospect Heights: Waveland Press, 1994).

¹⁹³ Βλ. Dwight C. Smith, *The Mafia Mystique* (New York: Basic Books, 1975) και για μία κριτική κυρίως επί μεθοδολογικών ζητημάτων William Howard Moore (1975) 'Book Review: The Mafia Mystique', *Italian Americana*, 2 (1), 108-111, ιδίως 110.

¹⁹⁴ Edward R. Kleemans 'Theoretical perspectives on organized crime' σε L. Paoli (ed.), *Oxford Handbook on Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2014), 33.

¹⁹⁵ Thomas Schelling (1965) 'Economics and Criminal Enterprise', *Public Interest* 7, 61.

επιστήμης.¹⁹⁶ Ο κοινός τόπος αυτών των θεωριών είναι η θέση ότι οι οργανωμένοι εγκληματίες είναι ορθολογικοί «παράνομοι επιχειρηματίες» (illegal entrepreneurs), που λειτουργούν με βάση τους γνωστούς νόμους της προσφοράς και της ζήτησης. Καθε προϊόν ή υπηρεσία που υπόκειται σε απαγορεύσεις, περιορισμούς ή υψηλή φορολογία μπορεί να διατίθεται σε παράνομες αγορές, όσο η ζήτηση εξακολουθεί να υφίσταται. Η εργασία του Reuter¹⁹⁷ τυγχάνει ιδιαίτερης αναγνώρισης στη θεωρία επειδή εντόπισε τις κρίσιμες διαφορές ανάμεσα στις νόμιμες και τις παράνομες επιχειρήσεις, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν είναι μία *stricto sensu* παράνομη επιχείρηση δεδομένου ότι μεγάλο μέρος των κερδών του προέρχεται από νόμιμες δραστηριότητες. Οι διαφορές αυτές εδράζονται ακριβώς στην πρόνομη φύση των υπό συζήτηση συναλλαγών, πρωτίστως δε στην αδυναμία των εγκληματικών οργανώσεων να επιβάλουν την τήρηση των συμφωνηθέντων (λόγω απουσίας επίσημων μηχανισμών επίλυσης διαφορών) αλλά και στους κινδύνους που είναι σύμφυτοι με τις παράνομες επιχειρήσεις (σύλληψη μελών, κατάσχεση προϊόντων, ανάγκη για μυστικότητα). Ο Reuter καταλήγει στην πρόβλεψη ότι οι περισσότερες «εγκληματικές επιχειρήσεις» αυτού του είδους θα είναι μικρές και με μικρή διάρκεια ζωής. Όπως θα διαπιστώσουμε κατά την μελέτη των υπό εξέταση εγκληματικών οργανώσεων, η πρόβλεψη αυτή ήταν μάλλον ατυχής. Ένα από τα βασικά μειονεκτήματα της θεωρίας του Reuter συνδέεται με το γενικότερο πρόβλημα που εντοπίσαμε ήδη σχετικά με την μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος: την αποσπασματικότητα. Εν προκειμένω, ο Reuter εξάγει συμπεράσματα από την έρευνα συγκεκριμένων παράνομων αγορών (τοκογλυφία και τζόγος) σε μία μόνο πόλη (τη Νέα Υόρκη). Αυτό τον οδηγεί και στην άρνηση της θεωρίας του Schelling περί μονοπωλίου, κάτι απολύτως αναμενόμενο δεδομένης της φύσης των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων, οι οποίες δεν ευνοούν πάντοτε το μονοπώλιο. Αντιθέτως, πρόκειται για παράνομες δραστηριότητες στις οποίες συνήθως εμπλέκονται συμμορίες.

Εντός του γενικότερου πλαισίου της επιχειρηματικής θεωρίας για το οργανωμένο έγκλημα έχουν καταγραφεί και κάποιες από τις πλέον πειστικές προσπάθειες εξήγησης του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος, καθώς και της τάσης των εγκληματικών οργανώσεων να «μεταναστεύουν» όταν οι περιστάσεις το απαιτούν.¹⁹⁸ Ο Πασσάς

---

¹⁹⁶ Βλ Alan A. Block, and William J. Chambliss, *Organizing Crime*. (New York and Oxford: Elsevier 1981), Mark H. Haller (1990) 'Illegal Enterprise: A Theoretical and Historical Interpretation', *Criminology* 28, 207-235, Mark H. Moore, 'Organized Crime as a Business Enterprise' in H. Edelhertz (ed) *Major Issues in Organized Crime Control* (Washington DC: U.S. Government Printing Office, 1987), Peter Reuter, *Disorganized Crime: Illegal Markets and the Mafia* (Cambridge, MA: MIT Press, 1983) και Petrus C. Van Duyne (1993) 'Organized Crime Markets in a Turbulent Europe', *European Journal on Criminal Policy and Research* 1(3), 10-30.

¹⁹⁷ Ο.π.

¹⁹⁸ Το ίδιο το γεγονός της μετανάστευσης των εγκληματικών οργανώσεων (συχνά χρησιμοποιείται ο αδόκιμος όρος 'mafia transplantation') δεν αμφισβητείται ούτε από τους ερευνητές που δεν θεωρούν ιδιαίτερα πειστική την επιχειρηματική θεωρία. Ο Varese λχ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι συχνά οι μαφιόζοι μεταφέρουν τις δραστηριότητές τους σε άλλες χώρες όχι κατόπιν στρατηγικού σχεδιασμού αλλά

αποπειράθηκε να περιγράψει πώς οι «παράνομες επιχειρήσεις» (όπως αποκαλεί το οργανωμένο έγκλημα) εκμεταλλεύονται περιστάσεις που αποκαλεί «εγκληματογόνες ασυμμετρίες» (criminogenic asymmetries). Η θεωρία του μπορεί να εφαρμοστεί σε κάθε μορφή οικονομικής εγκληματικότητας – δεν είναι δηλαδή προσαρμοσμένη στο οργανωμένο έγκλημα αλλά προϋποθέτει ότι το οργανωμένο έγκλημα είναι *latu sensu* «οικονομικό». Οι εν λόγω ασυμμετρίες ορίζονται ως «δομικές διαφορές, αναντιστοιχίες και ανισότητες στα πεδία της οικονομίας, του δικαίου, της πολιτικής και της κουλτούρας».¹⁹⁹ Μπορούν δε να δημιουργήσουν εγκληματογόνες συνθήκες με τους παρακάτω τρόπους:

- α) αυξάνοντας τη ζήτηση για παράνομα αγαθά και υπηρεσίες
- β) δίνοντας κίνητρα σε άτομα και οργανισμούς να αναμιχθούν σε παράνομες δραστηριότητες
- γ) εξασθενώντας την ικανότητα των αρχών να καταπολεμήσουν το έγκλημα.²⁰⁰

Είναι, λοιπόν, φυσικό (τουλάχιστον για έναν οργανισμό με ορθολογικές επιδιώξεις και μεθόδους) να παρατηρείται το φαινόμενο της μετανάστευσης των εγκληματικών οργανώσεων προς χώρες ή περιοχές όπου οι ασυμμετρίες ευνοούν τον έγκλημα. Για παράδειγμα, μία χώρα με ανεπαρκές νομικό πλαίσιο ή τεχνολογικές δυνατότητες για την καταπολέμηση μιας συγκεκριμένης παράνομης δραστηριότητας είναι ιδανική για την εμπλοκή του οργανωμένου εγκλήματος σε αυτή τη δραστηριότητα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα για την παρούσα συζήτηση είναι η θέση του Πασσά ότι μία σημαντική ασυμμετρία αυτού του είδους προκύπτει από τα διαφορετικά επίπεδα *διαφθοράς* μεταξύ των κρατών.²⁰¹

Η αναπόφευκτη συσχέτιση της επιχειρηματικής θεωρίας με θεωρίες ορθολογικής επιλογής μπορεί να προκαλέσει μία σειρά από παρεξηγήσεις που δυσχεραίνουν την κατανόηση του φαινομένου που αποκαλούμε «οργανωμένο έγκλημα». Μία από αυτές είναι η ταύτιση της οργάνωσης με τα μέλη της – με άλλα λόγια, η άποψη ότι, εφόσον τα μέλη των εγκληματικών οργανώσεων είναι γνωστό ότι ενεργούν ανορθολογικά, το ίδιο πρέπει να ισχύει τόσο για τις οργανώσεις όσο και για τους ίδιους όταν ενεργούν *με την ιδιότητα του μέλους*. Περισσότερα απ' αυτού θα αναπτυχθούν παρακάτω. Προς το παρόν, έχει αξία να αναφερθεί εν συντομία μία άλλη σημαντική παρεξήγηση: η άποψη ότι η καλύτερη αντεγκληματική προσέγγιση στην περίπτωση του οργανωμένου εγκλήματος πηγάζει από τη θεωρία ότι οι εγκληματίες αντιδρούν στις ευκαιρίες και τους περιορισμούς που τους προσφέρονται ανα πάσα στιγμή. Η θεωρία αυτή (γνωστή ως *logistics* ή *situational approach* διεθνώς – εδώ ας την ονομάσουμε «*θεωρία των*

μάλλον λόγω απρόβλεπτων συνθηκών – βλ. Federico Varese, *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories* (Princeton University Press, 2011).

¹⁹⁹ Nikos Passas (1999) 'Globalization, Criminogenic Asymmetries and Economic Crime', *European Journal of Law Reform* 1(4), 402.

²⁰⁰ Ο.π.

²⁰¹ Ο.π., 403-404.

περιστάσεων») ξεκινά από την ιδέα ότι η παραδοσιακή εγκληματολογία εστιάζει υπερβολικά στον εγκληματία (αντί για το έγκλημα) και ιδίως σε μικροεγκληματίες, κλέφτες και «αποτυχημένους».²⁰² Όπως είδαμε, η κινητήριος αρχή των παραδοσιακών αυτών προσεγγίσεων είναι ότι «κάτι δεν πάει καλά» με τον εγκληματία, είτε βιολογικά (π.χ. έλλειψη αυτοελέγχου), είτε σε κοινωνικό επίπεδο (π.χ. απουσία ισχυρών δεσμών ή κινήτρων που εξασφαλίζουν συμμόρφωση με τους κοινά αποδεκτούς κανόνες). Η μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος καταδεικνύει ότι αφενός μεν πολλά μέλη εγκληματικών οργανώσεων είναι μάλλον συνηθισμένοι άνθρωποι παρά τα σοβαρά τους εγκλήματα, αφετέρου δε ότι οι διάφορες μορφές εγκληματικότητας είναι εξαιρετικά δύσκολο να ερμηνευθούν ως συμπτώματα μίας και μόνης κατηγορίας χαρακτηριστικών, όπως αποπειράται να εξηγήσει η σύνθετη θεωρία περί αυτοελέγχου των Gottfredson και Hirschi.²⁰³ Αντιθέτως, κάθε μορφή εγκληματικότητας έχει συγκεκριμένα γνωρίσματα, τα οποία μας επιτρέπουν να την μελετήσουμε (και να την αντιμετωπίσουμε) από την σκοπιά της θεωρίας των περιστάσεων. Μετά από κάποιες λιγότερο εξειδικευμένες αναφορές,²⁰⁴ η θεωρία αυτή επιχειρήθηκε να εφαρμοσθεί στην μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος από τους Cornish και Clarke.²⁰⁵

Η θεωρία των περιστάσεων έχει αναπτυχθεί σε διάφορα πλαίσια, συμπεριλαμβανομένου και του οργανωμένου εγκλήματος. Τα δύο χαρακτηριστικά της που μας ενδιαφέρουν εδώ είναι, πρώτον, η έμφαση στις περιστάσεις που ευνοούν το έγκλημα (παρά στον εγκληματία και τα κίνητρά του) και, δεύτερον, η εστίαση σε πολύ συγκεκριμένες συμπεριφορές (όχι λχ στο οργανωμένο έγκλημα γενικά αλλά σε δραστηριότητές του, όπως το λαθρεμπόριο – μάλιστα, συγκεκριμένες μεθόδους λαθρεμπορίου ναρκωτικών).²⁰⁶ Ο κοινός τόπος στις θεωρίες περιστάσεων είναι η έμφαση στην ελαχιστοποίηση των ευκαιριών με σκοπό τον περιορισμό της εγκληματικής δραστηριότητας. Αυτό κατά βάση προϋποθέτει έναν υπολογισμό που θεωρεί δεδομένη την ορθολογική προσέγγιση του εγκληματία απέναντι στο έγκλημα, καθώς έμφαση δίνεται στην αύξηση του κινδύνου (risk) και στην μείωση του προσδοκώμενου κέρδους. Υπό αυτή την έννοια, το αντικείμενο της μελέτης μας (και της αντεγκληματικής πολιτικής) δεν πρέπει να είναι οι εγκληματικές οργανώσεις αλλά οι επί μέρους δραστηριότητές τους. Σε αυτές δεν

---

²⁰² Για την σχετική κριτική βλ. Darrell Steffensmeier and Jeffery T. Ulmer, *Confessions of a Dying Thief: Understanding Criminal Careers and Criminal Enterprise* (New Brunswick, NJ: Transaction Aldine 2005), ιδίως σελ. 293-311.

²⁰³ Kleemans, ο.π., 41.

²⁰⁴ Βλ. Ulrich, Sieber and Marion Bögel, *Logistik der Organisierten Kriminalität* (Logistics of Organized Crime). (Wiesbaden: Bundeskriminalamt, 1993).

²⁰⁵ Derek B. Cornish and Ronald V. Clarke. 'Analyzing Organized Crimes' in Alex R. Piquero and Stephen G. Tibbetts (eds). *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges*, (New York: Garland, 2002), 41-64.

²⁰⁶ Για μία επισκόπηση των θεωριών αυτών βλ. Karen Bullock, Ron V. Clarke and Gloria Laycock (eds.) *Situational Prevention of Organised Crimes* (Cullompton, UK: Willan Publishing, 2010) και Klaus Von Lampe (2011) 'The Application of the Framework of Situational Crime Prevention to "Organized Crime"' *Criminology & Criminal Justice* 11 (2), 145-163.

αποκλείεται να συγκαταλέγονται και κάποιες περιστάσεις που ευνοούν συγκεκριμένα το οργανωμένο έγκλημα, όπως τα «πλαίσια σύγκλισης δραστών» (offender convergence settings). Πρόκειται, ουσιαστικά, για τοποθεσίες που επιτρέπουν τις ασφαλείς συναντήσεις και εγκληματικές συνεργασίες, οι οποίες, με την σειρά τους, εξασφαλίζουν την συνεχή δράση των εγκληματικών δικτύων, ανεξαρτήτως των προσώπων που συμμετέχουν κάθε φορά.²⁰⁷

Οι θεωρίες των περιστάσεων εδράζονται στη θεωρία της ορθολογικής επιλογής και, υπό αυτή την έννοια, έχουν αυτό το κοινό χαρακτηριστικό με την επιχειρηματική θεωρία. Παρά ταύτα, όπως ήδη αναφέρθηκε και θα αναπτυχθεί και στην συνέχεια, η προσχώρηση στην επιχειρηματική θεωρία δεν πρέπει να μας αποπροσανατολίζει ως προς την εξαιρετικά σύνθετη φύση του φαινομένου «οργανωμένο έγκλημα». Το γεγονός ότι οι εγκληματικές οργανώσεις, ενεργώντας σε σημαντικό βαθμό ως παράνομες επιχειρήσεις, έχουν ορθολογικούς στόχους και αντίστοιχες μεθόδους δεν συνεπάγεται ότι ανταποκρίνονται στις «περιστάσεις» όπως κάθε άλλος άνθρωπος ή εγκληματίας. Τις σημαντικές διαφορές συνοψίζει ο Von Lampe.²⁰⁸

- Το οργανωμένο έγκλημα έχει πολύ ευρύτερους χρονικούς ορίζοντες και γεωγραφικές περιοχές δράσης, με αποτέλεσμα τα «πλαίσια» εντός των οποίων λειτουργεί να μην υπόκεινται σε συγκεκριμένες κάθε φορά περιστάσεις.
- Το οργανωμένο έγκλημα έχει πολύ περισσότερους πόρους, τόσο όσον αφορά το ανθρώπινο δυναμικό, όσο και σε επίπεδο εγκληματικής εξειδίκευσης. Συνεπώς, έχει δυνατότητες ελιγμών που δεν διαθέτουν οι «κοινοί» εγκληματίες.
- Οι δυνατότητες σύγκλισης των εγκληματικών οργανώσεων (και των μελών τους) είναι πολύ πιο σύνθετες, ειδικά στην περίπτωση του διεθνικού οργανωμένου εγκλήματος.
- Όπως εξηγεί η μονοπωλιακή θεωρία του οργανωμένου εγκλήματος (η οποία θα συζητηθεί εκτενώς λίγο πιο κάτω ως η πλέον επιτυχής απόπειρα περιγραφής της έννοιας), οι εγκληματικές οργανώσεις έχουν συχνά αποκλειστικές σφαίρες επιρροής ή έστω σφαίρες εντός των οποίων είναι εξαιρετικά ισχυρές. Τούτο σημαίνει ότι μια απόπειρα ελέγχου των περιστάσεων εντός μίας τέτοιας σφαίρας είναι πολύ πιθανόν να προστατεύσει παρά να παρεμποδίσει τις εγκληματικές τους δραστηριότητες.

Οι πειστικές ενστάσεις του Von Lampe εφιστούν την προσοχή μας σε δύο σημαντικές διαπιστώσεις. Πρώτον, ο επιχειρηματικός ορισμός του οργανωμένου εγκλήματος μοιάζει πράγματι να περιγράφει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο λειτουργίας των εγκληματικών οργανώσεων και ιδίως τις διαφορές της λειτουργίας αυτής σε σχέση με το «κοινό» έγκλημα. Πράγματι, οι εγκληματικές οργανώσεις έχουν πόρους, εξειδίκευση και σφαίρες επιρροής που συνήθως συναντάμε στις μεγάλες νόμιμες επιχειρήσεις. Αυτές οι

---

²⁰⁷ Marcus Felson, *Crime and Nature* (Thousand Oaks: Sage, 2006), 97-99.

²⁰⁸ Von Lampe, ο.π., 158-159.

δυνατότητες τους επιτρέπουν να επιδιώκουν τους (ορθολογικούς) στόχους τους με κατά βάση ορθολογικό τρόπο, δηλαδή επιλέγοντας την πλέον πρόσφορη κάθε φορά οδό. Δεύτερον, η σύγκριση των εγκληματικών οργανώσεων με τις νόμιμες επιχειρήσεις γνωρίζει όρια που προκύπτουν (όπως θα δούμε στα κεφάλαια που θα εστιάσουν σε συγκεκριμένες οργανώσεις) από τις ιστορικές, κοινωνικές και πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες. Συνεπώς, δεν πρέπει να αναμένουμε οι εγκληματικές οργανώσεις να ενεργούν ακριβώς όπως οι νόμιμες επιχειρήσεις ή –πολλώ δε μάλλον– όπως ένας ορθολογικός άνθρωπος. Οι συγκεκριμένες ιδιαιτερότητες είναι ισχυρές και προσδίδουν στο οργανωμένο έγκλημα έναν ιδιαίτερα σύνθετο χαρακτήρα. Αλλά αυτό δεν μας εμποδίζει να δεχθούμε ότι, όσον αφορά την εξωτερική προβολή της δράσης τους στο κοινωνικό πεδίο, ένα πολύ σημαντικό μέρος μπορεί να περιγραφεί ως ορθολογική επιδίωξη στόχων όπως το κέρδος, τα υλικά αγαθά, η κοινωνική αποδοχή,²⁰⁹ η πολιτική ισχύς κ.ο.κ. Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει ότι οι εγκληματικές οργανώσεις καταφέρνουν πάντα να ενεργήσουν όπως θα προέβλεπε η θεωρία της ορθολογικής επιλογής. Αντιθέτως, οι ιδιαιτερότητές τους είναι λογικό να λειτουργούν, σε ορισμένες περιπτώσεις, ως εμπόδια σε αυτόν τον τομέα, χωρίς παρά ταύτα να αναιρείται η χρησιμότητα της επιχειρηματικής θεωρίας.²¹⁰

2.1.3.4 Η γραφειοκρατική θεωρία για το οργανωμένο έγκλημα

Η συνεισφορά της λεγόμενης γραφειοκρατικής θεωρίας για το οργανωμένο έγκλημα είναι περισσότερο μεθοδολογική παρά ουσιαστική. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, αναδεικνύει την αδυναμία εξαγωγής γενικών πορισμάτων για ένα τόσο περίπλοκο φαινόμενο από την μελέτη μίας και μόνο έκφρασής του. Η εξαιρετικά ζωνρή συζήτηση επί του θέματος ξεκίνησε με την εργασία του Cressey *Theft of the Nation*. Εκεί ο συγγραφέας περιέγραφε το δίκτυο της Ιταλο-αμερικανικής Μαφίας των ΗΠΑ ως μία παραδοσιακή γραφειοκρατία με αυστηρή ιεραρχία (σε μορφή «πυραμίδας»), σαφή καταμερισμό εργασίας, κώδικες δεοντολογίας και κάθε είδους κυρώσεις για όσους δεν

---

²⁰⁹ Το ζήτημα της κοινωνικής αποδοχής αφορά κατά βάση τους λόγους που ωθούν συγκεκριμένα άτομα στην συμμετοχή σε εγκληματικές οργανώσεις και, κατά συνέπεια, δεν μας βοηθά να αντιληφθούμε πώς αυτές λειτουργούν σε συλλογικό επίπεδο. Παρά ταύτα, είναι χρήσιμο να αναφερθεί ότι, ειδικά όσον αφορά το ιταλο-αμερικανικό οργανωμένο έγκλημα στις ΗΠΑ, υπήρξε δημοφιλής η άποψη ότι αυτή η συμμετοχή ήταν ένας ασυνήθιστος τρόπος κοινωνικής ανέλιξης. Η θεωρία αυτή συνοψίζεται στην χαρακτηριστική φράση του Bell ‘*queer ladder of mobility*’. Η θεωρία του Bell ήταν ότι τα παιδιά των Ιταλών μεταναστών ήταν αποκλεισμένα από τις παραδοσιακές οδούς πολιτικής συμμετοχής και κοινωνικοοικονομικής ανέλιξης αλλά, αντιθέτως, εκπαιδευμένα στις «μεθόδους του πεζοδρομίου» (‘wise in the ways of the urban slams’). Αυτές οι συνθήκες οδηγούσαν συχνά τους νέους Ιταλο-αμερικανούς δεύτερης και τρίτης γενιάς στο οργανωμένο έγκλημα – βλ. Daniel Bell, ‘Crime, a queer ladder of social mobility’ in *Racial and ethnic relations: selected readings* (New York: Crowell, 1966), 177-183.

²¹⁰ Για παράδειγμα, ο Frank Costello, ο χαρακτήρας του οποίου έγινε γνωστός στον μέσο Αμερικανό από την τηλεοπτική κάλυψη των ακροάσεων της Επιτροπής Kefauver, λέγεται ότι ήταν κάθετα αντίθετος στο εμπόριο ναρκωτικών, παρά το γεγονός ότι ήταν εξαιρετικά κερδοφόρο και η οργάνωσή της οποίας ήταν ηγετικό στέλεχος είχε τη δυνατότητα να το μονοπωλήσει. Αυτή η «ιδιαιτερότητα» (που λέγεται ότι σχετίζεται με τους κώδικες τιμής των Σικελών) απεικονίζεται στην κινηματογραφική ταινία «Ο Νονός», καθώς ο χαρακτήρας του Don Corleone λέγεται ότι βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στον Costello.

τηρούσαν τους κανόνες της οργάνωσης.²¹¹ Η θεωρία αυτή κατηγορήθηκε δριμύτατα ως απλοϊκή και –πρωτίστως– ως αντίθετη με τα πορίσματα των εμπειρικών ερευνών.²¹² Προς υπεράσπιση της γραφειοκρατικής θεωρίας για το οργανωμένο έγκλημα έσπευσε η Graebner Anderson, η οποία παρουσίασε μία περισσότερο ρεαλιστική εκδοχή βασιζόμενη σε δεδομένα από κρατικές υπηρεσίες, καθώς η ίδια είχε διατελέσει στέλεχος του Υπουργείου Δικαιοσύνης των ΗΠΑ (Law Enforcement Assistance Administration) και μέλος μίας ομάδας εργασίας για το οργανωμένο έγκλημα. Η Graebner Anderson μελέτησε μία «οικογένεια» της Ιταλο-αμερικανικής Μαφίας, στην οποία έδωσε το όνομα *Benguerra* και κατέληξε, όσον αφορά τη δομή της, περίπου στα ίδια συμπεράσματα με τον Cressey με σημαντικότερη διαφορά την αρκετά πιο «χαλαρή» ιεραρχική δομή.²¹³

Όπως ορθά παρατηρεί ο Kleemans,²¹⁴ η διαμάχη ανάμεσα στους υποστηρικτές της γραφειοκρατικής θεωρίας και τους επικριτές της είναι μάλλον άνευ ουσίας. Τόσο ο Cressey όσο και η Graebner Anderson μελέτησαν έναν μόνο τύπο εγκληματικής οργάνωσης σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Η εξαγωγή γενικών πορισμάτων ή μίας γενικής θεωρίας από μία τέτοια έρευνα είναι εξαιρετικά επισφαλής. Άλλωστε, ήδη η Graebner Anderson τόνισε αρκετά στην μονογραφία της την επιχειρηματική δράση της οργάνωσης, τόσο στην παράνομη όσο και στη νόμιμη σφαίρα.²¹⁵ Η πρώτη σημαντική διαπίστωση που προκύπτει από την προσέγγιση της γραφειοκρατικής θεωρίας είναι, συνεπώς, η ανάγκη για συγκριτικές μελέτες που θα εξασφαλίζουν μεγαλύτερη μεθοδολογική ασφάλεια. Η δεύτερη διαπίστωση αφορά τη διάκριση που έγινε νωρίτερα ανάμεσα στους εξωτερικούς και τους εσωτερικούς ορισμούς. Η γραφειοκρατική προσέγγιση (σε αντίθεση με την επιχειρηματική και τις περισσότερες από τις λιγότερο δημοφιλείς θεωρίες) περιγράφει κυρίως τα «εσωτερικά» χαρακτηριστικά των εγκληματικών οργανώσεων που μελέτησαν οι κύριοι εκφραστές της (και, σε κάποιο βαθμό, επιτυγχάνει να προσφέρει μία περιγραφή που θα μπορούσε να ανταποκρίνεται στην εικόνα κάποιων οργανώσεων). Συχνά, όμως, αυτό που περισσότερο ενδιαφέρει τον μελετητή είναι η «εξωτερική» περιγραφή του οργανωμένου εγκλήματος, δηλαδή η προβολή του στο κοινωνικό πεδίο και ο τρόπος με τον οποίο αλληλεπιδρά με άλλα κοινωνικά φαινόμενα, συστήματα και θεσμούς. Αυτό ισχύει και για τους σκοπούς της παρούσης. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να θυμόμαστε ότι, όπως παρατηρεί ο Haller και προκύπτει από την εργασία της Graebner Anderson, μία εγκληματική οργάνωση που

---

²¹¹ Donald Cressey, *Theft of a Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America*, (Transaction Publishers, 1969), 109 επ.

²¹² Βλ. ενδεικτικά Joseph Albini, *The American Mafia: Genesis of a Legend* (New York: Appleton, 1971) και Dwight Smith, *The Mafia Mystique* (New York: Basic Books, 1975). Ειδικά για την αναντιστοιχία με εμπειρικά δεδομένα βλ. Francis A.J., Ianni, and Elizabeth Reuss-Ianni, *A Family Business: Kinship and Social Control in Organized Crime* (London: Routledge and Kegan Paul, 1972).

²¹³ Annelise Graebner Anderson, *The Business of Organized Crime: A Cosa Nostra Family* (Stanford: Hoover Institution Press, 1979), ιδίως σελ. 34-49.

²¹⁴ Kleemans, ο.π., 34.

²¹⁵ Graebner Anderson, ο.π., 50-135 (74-115 περί νόμιμων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων).

έχει «επιχειρηματική» δράση (με την ευρύτερη έννοια που υιοθετείται εδώ) δεν αποκλείεται να έχει γραφειοκρατική δομή. Ο Haller καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, ενώ είναι σωστό να προσεγγίζουμε τις εγκληματικές οργανώσεις ως παράνομες επιχειρήσεις (businesses), δεν έχει νόημα να συγκρίνουμε τη δομή μίας Ιταλο-αμερικανικής Μαφίας με εκείνη μίας οργάνωσης από την Τζαμάικα που διακινεί ναρκωτικές ουσίες.²¹⁶ Σε κάποιες περιπτώσεις, λοιπόν, η γραφειοκρατική εσωτερική δομή μπορεί να συνυπάρχει με την επιχειρηματική δράση, καθώς δεν υπάρχει λόγος να θεωρούμε ότι οι δύο περιγραφές δεν μπορούν να συνυπάρξουν. Αλλά η πλέον υποστηρίξιμη θεωρία παραμένει εκείνη που περιγράφει την «εξωτερική» συμπεριφορά των εγκληματικών οργανώσεων ως παράνομων επιχειρήσεων που επιδιώκουν με κατά βάση ορθολογικά μέσα στόχους όπως το οικονομικό (ή υλικό) όφελος, η προστασία των μελών τους, η κοινωνική αποδοχή, η πολιτική επιρροή κ.ο.κ. Το θεωρητικό αυτό πόρισμα θα είμαστε σε θέση να ελέγξουμε εμπειρικά κατά την μελέτη των επιμέρους οργανώσεων, οι οποίες ανέπτυξαν, χωρίς εξαίρεση, σημαντική «επιχειρηματική» δράση.

Πριν ολοκληρώσουμε αυτή την συνοπτική παρουσίαση των θεωριών για το οργανωμένο έγκλημα, κρίνεται χρήσιμη μία αναφορά στην «διαίτερη» προσέγγιση του William Chambliss. Ο Chambliss συνέχισε την έρευνα για το οργανωμένο έγκλημα, κατά κάποια έννοια, από εκεί που σταμάτησε ο Cressey, ο οποίος υπήρξε μέντορας και καθηγητής του. Ο τελευταίος έβλεπε θετικά τη θεωρία της διαφορικής συναναστροφής και ο Chambliss ήταν έτοιμος να εξηγήσει το οργανωμένο έγκλημα (και) από αυτή την οπτική γωνία, την οποία, παρά ταύτα, κατέληξε να θεωρεί ρηχή και ατελέσφορη.²¹⁷ Τελικά, απομακρύνθηκε από την έρευνα του καθηγητή του στο UCLA κατά δύο –τουλάχιστον- σημαντικούς τρόπους. Κατ' αρχάς, η δουλειά του στηρίχτηκε σε εμπειρική έρευνα (παρά σε μελέτη πηγών), η οποία έλαβε χώρα στο Σιάτλ, όπου γνώρισε από κοντά τον παράνομο τζόγο, το εμπόριο ναρκωτικών και τη βία. Ακόμα, ο Chambliss διαφωνεί με την θεωρητική προσέγγιση του Cressey και υποστηρίζει ότι το οργανωμένο έγκλημα είναι «ένα πολιτικό φαινόμενο που διαμορφώνει το χαρακτήρα του από τους οικονομικούς θεσμούς που υφίστανται σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο».²¹⁸ Οι απόψεις των δύο συγκλίνουν ως προς την αξιολόγηση των ιδιαίτερων ικανοτήτων και «κοινωνικών αρετών» των οργανωμένων εγκληματιών, οι οποίες τους δίνουν τη δυνατότητα να κινούνται με άνεση ανάμεσα στον κόσμο των παράνομων επιχειρήσεων και σε εκείνον των νόμιμων. Η συνεισφορά του Chambliss έγκειται αφενός μεν στην περαιτέρω διάκριση του οργανωμένου εγκλήματος σε τοπικό, εθνικό και υπερεθνικό, αφετέρου δε στη διαπίστωσή του ότι, προκειμένου να αναπτυχθεί το οργανωμένο

²¹⁶ Θα συγκρίνουμε, κατά την προσφιλή στους κοινωνικούς επιστήμονες φράση, «μήλα με πορτοκάλια» (apples with oranges): Mark H. Haller (1992) 'Bureaucracy and the Mafia: An Alternative View', *Journal of Contemporary Criminal Justice* 8 (1), 7.

²¹⁷ William J. Chambliss, *On the take: From petty criminals to presidents* (Bloomington: Indiana University Press, 1978), 5-6. Για να συγκεντρώσει την εμπειρική έρευνά του σε μία μονογραφία, ο Chambliss απομονώθηκε στο Όσλο της Νορβηγίας.

²¹⁸ Ο.π., 8.

έγκλημα στο βαθμό που αυτό συνέβη στις ΗΠΑ, «μία συμβιωτική σχέση ανάμεσα στην πολιτική, τις δικωτικές αρχές, τη νόμιμη επιχειρηματικότητα και το οργανωμένο έγκλημα [είναι] απολύτως απαραίτητη».²¹⁹ Στο *On the Take* γίνονται πολλές αναφορές σε παραδείγματα αυτής της συμβιωτικής σχέσης, μέσα από συνεντεύξεις με μέλη εγκληματικών οργανώσεων όλων των βαθμίδων, αστυνομικούς και πράκτορες της CIA, αλλά και μέσα από περιγραφές γεγονότων των οποίων ο ίδιος ο συγγραφέας ήταν αυτόπτης μάρτυρας.

Η ριζοσπαστική (και αμφιλεγόμενη κατά τα πρώτα χρόνια μετά τη δημοσίευσή της) συμβολή του Chambliss μας υπενθυμίζει την προειδοποίηση που καταγράφηκε για πρώτη φορά λίγο πιο πάνω: η παραδοχή ότι το οργανωμένο έγκλημα συχνά μπορεί να περιγραφεί «εξωτερικά» ως μία μεγάλη επιχείρηση δεν συνεπάγεται ότι *είναι πράγματι* μια επιχείρηση και τίποτα παραπάνω. Αντιθέτως, όπως επισημάνθηκε ήδη και θα φανεί καθαρά στην συνέχεια, οι εγκληματικές οργανώσεις που εξετάζονται εδώ προσδιορίζονται σε μεγάλο βαθμό, ως οργανισμοί και κοινωνικά φαινόμενα, από τις πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές καταβολές και ιδιαιτερότητές τους. Η έρευνα του Chambliss (με δεδομένους τους περιορισμούς κάθε εμπειρικής έρευνας που κατά βάση αποτελείται από συνεντεύξεις και προσωπικές παρατηρήσεις) επιβεβαιώνει και εμπειρικά την πολυπλοκότητα του οργανωμένου εγκλήματος και μας υπενθυμίζει, για μια ακόμα φορά, να μην συγχέουμε τη δράση και το «εξωτερικό» του αποτύπωμα στο κοινωνικό πεδίο με την πληθώρα των διεργασιών που λαμβάνουν χώρα στο εσωτερικό του και των αιτίων που οδήγησαν αφενός μεν στην εμφάνισή του, αφετέρου δε κάποιους ανθρώπους να ενσωματωθούν σε αυτό.

Η επισκόπηση των βασικών θεωριών για το οργανωμένο έγκλημα έχει μία επιπρόσθετη χρησιμότητα, μεθοδολογικού χαρακτήρα. Το πρόβλημα της αποσπασματικότητας αναδεικνύεται με ιδιαίτερο τρόπο στην μελέτη των εγκληματικών οργανώσεων, καθώς είναι πρακτικά δύσκολο να συγκεντρωθούν επαρκή δεδομένα για ικανό αριθμό οργανώσεων, δεδομένης της ποικιλομορφίας τους και της θεωρητικής διαμάχης για τον ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος. Όπως είδαμε, η αποσπασματικότητα μπορεί να αφήσει τον ερευνητή έκθετο στην κριτική της ανεπαρκούς ή επιλεκτικής παρατήρησης (*selective observation*) και της αναιτιολόγητης γενίκευσης (*overgeneralization*).²²⁰ Αυτά τα προβλήματα ήταν εξαιρετικά εμφανή στην έρευνα του Cressey, η οποία αδυνατεί να υποστηρίξει γενικά πορίσματα για τη δομή των εγκληματικών οργανώσεων στη βάση της παρατήρησης αποκλειστικά της Ιταλοαμερικανικής Μαφίας. Το ίδιο θα ίσχυε αν ο Cressey είχε μελετήσει μόνο αμερικανικές εγκληματικές οργανώσεις, καθώς ο πολιτισμικός παράγων ενδέχεται να είναι σημαντικός. Σε αυτό το σημείο, λοιπόν,

---

²¹⁹ Ο.π., 154.

²²⁰ Βλ. Michael G. Maxfield & Earl R. Babbie, *Research Methods for Criminal Justice and Criminology* (Cengage Learning, 2015), 10-11.

μπορούμε να πούμε με μεγαλύτερη ασφάλεια ότι η μεθοδολογική προσέγγιση της παρούσης είναι η λιγότερο επίφοβη επιλογή, καθώς μας δίνει τη δυνατότητα να αποφύγουμε τους σκοπέλους της αποσπασματικότητας. Ξεκινώντας από μία σαφή ερευνητική υπόθεση, προχωρούμε στην εμπειρική της επαλήθευση με τρόπο που συνδυάζει την μέθοδο της συμφωνίας και την μέθοδο της διαφοράς. Είναι σημαντικό να θυμόμαστε, επίσης, τις αυξημένες απαιτήσεις της αιτιότητας: εδώ, λοιπόν, δεν αναζητούμε αίτια με την αυστηρή έννοια του όρου αλλά τους τρόπους με τους οποίους τα φαινόμενα που εξετάζουμε αλληλεπιδρούν και τις συνέπειες αυτές τις αλληλεπίδρασης. Αυτό μας επιτρέπει να διατυπώσουμε μία γενική θεωρία με εσωτερική συνάφεια (*internal validity*). Παραμένει το ερώτημα κατά πόσον η άμεση παρατήρηση (διά συμμετοχικής δράσης ή έστω ερωτηματολογίων) θα εξασφάλιζε ασφαλέστερα εμπειρικά δεδομένα (αν ήταν πρακτικά εφικτή). Η ορθότερη απάντηση είναι ότι εδώ απαιτείται μία μελέτη που θα είναι περισσότερο ιστορικού χαρακτήρα και θα συνδυάζει χαρακτηριστικά τόσο από μία διαμήκη μελέτη (*longitudinal study*) όσο και από μία εγκάρσια μελέτη (*cross-sectional study*). Δεν αρκεί, δηλαδή, να μελετήσουμε μία οργάνωση σε βάθος χρόνου, αλλά ούτε και περισσότερες οργανώσεις σε ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο. Απαιτείται, αντιθέτως, να μελετήσουμε τόσο την ιστορική διαδρομή των οργανώσεων, όσο και τις αντιδράσεις τους σε συγκεκριμένα χρονικά σημεία (ιδίως στις περιόδους κατά τις οποίες η συνεργασία μετατρέπεται σε σύγκρουση).

2.1.4 Ειδικότερα οι θέσεις των οικονομολόγων

Οι θέσεις των περισσότερων οικονομολόγων²²¹ εστιάζουν την προσοχή τους στην αστάθεια των οικονομιών των κοινωνιών στις οποίες ανθεί το οργανωμένο έγκλημα το οποίο έρχεται να καλύψει τα κενά που δημιουργούνται εξαιτίας αυτής ακριβώς της αστάθειας. Ο υπερβολικά έντονος οικονομικός ανταγωνισμός σε ασθενείς και αποδιοργανωμένους τομείς της οικονομίας έλκει το συγκεκριμένο τύπο εγκλήματος και προσφέρει τις προϋποθέσεις για την ευημερία των φορέων του. Οι οργανωμένοι εγκληματίες προσφέρουν τη σταθερότητα και την ασφάλεια που επιζητούν οι οικονομικοί φορείς διά μονοπωλιακών μεθόδων: στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων ο ανταγωνισμός περιορίζεται και συγκεκριμένες περιοχές οικονομικής επιρροής αποδίδονται στους φορείς για την αποκατάσταση μιας επίφασης «τάξης». Υπό αυτή την έννοια, το οργανωμένο έγκλημα μοιάζει να συνωμοτεί εναντίον του οικονομικού ανταγωνισμού με βασικότερα όπλα του την τρομοκρατία και την πολιτική διαφθορά. Η σθεναρή υποστήριξη της εν λόγω άποψης στις Η.Π.Α. οφείλεται, προφανώς, στην έντονη επιρροή ενός συγκεκριμένου τύπου οργανωμένου εγκλήματος που ειδικεύτηκε στα πρώτα χρόνια του 19^{ου} αιώνα στην προσφορά και παροχή «προστασίας» στις νόμιμες επιχειρήσεις. Ο τύπος του «racketeer», όσο ελκυστικός και

---

²²¹ Ενδεικτικά: Walter Lippman, 'The Underworld as servant' σε *Crime Society*, 165, Thomas C. Schelling, 'What is the Business of Organized Crime?', [1971], 1984, σε *Choice and Consequence*, 169, Jones M. Buchanan, 1973, 'A Defense of Organized Crime' σε *The Economics of Crime and Punishment*, 120-130

γοητευτικός κι αν φαντάζει στα μάτια του ερευνητή, δεν είναι ασφαλώς ο μόνος τύπος οργανωμένου εγκληματία. Η εν λόγω προσέγγιση είναι προϊόν μελέτης συγκεκριμένων οικονομικών και δευτερευόντως κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών και παραβλέπει, όπως πολλές άλλες, σημαντικές πτυχές του ζητήματος. Προς το παρόν όμως, πρέπει να τονιστεί ότι η αναφορά σε μονοπωλιακές μεθόδους είναι ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα και, όπως θα φανεί στη συνέχεια, χρήσιμη. Περισσότερα θα αναπτυχθούν επί του θέματος στη συνέχεια.

Πριν προχωρήσουμε, είναι χρήσιμο να τονιστεί ότι ο κλάδος των οικονομικών έχει επίσης εστιάσει στην εμπειρική μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος από μία διαφορετική σκοπιά. Γενικότερα, οι περισσότερες έρευνες οικονομολόγων για το έγκλημα περιστρέφονται γύρω από τη δουλειά του Gary Becker ή το λεγόμενο Beckerian model για το έγκλημα. Σε αδρές γραμμές, ο Becker κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το έγκλημα γίνεται λιγότερο ελκυστικό ως επιλογή όταν το κράτος αυξάνει την πιθανότητα και την αυστηρότητα της τιμωρίας ή αντιστοίχως όταν βελτιώνονται οι διαθέσιμες επιλογές στη νόμιμη σφαίρα.²²² Αυτά τα πορίσματα έχουν, σε διαφορετικούς βαθμούς και με διαφορετικούς τρόπους, επαληθευθεί σε μια σειρά από έρευνες.²²³

Μία σημαντική συμβολή των οικονομολόγων στην μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος ήταν η περιγραφή του ρόλου των εγκληματικών οργανώσεων ως *de facto* κράτους ή γενικότερα ως σφετεριστών της κρατικής εξουσίας. Ο Grossman δημιούργησε ένα μοντέλο στο οποίο το κράτος και η εγκληματική οργάνωση «διαγωνίζονται» στον τομέα της παροχής υπηρεσιών και συλλογής φόρων. Αυτός ο ιδιότυπος ανταγωνισμός μπορεί να έχει ως συνέπεια την μείωση της φορολογίας και τη βελτίωση των υπηρεσιών αλλά, ταυτόχρονα, προκαλεί δυσλειτουργίες στον κρατικό μηχανισμό. Αν η επίδραση της δράσης της οργάνωσης στη λειτουργία του κράτους είναι σχετικά μικρή, το αποτέλεσμα θα συνίσταται στην αδυναμία του κράτους να συλλέξει όλους τους φόρους που επιβάλλει. Αν η επίδραση είναι αρκετά μεγάλη, το κράτος δεν μπορεί να συλλέξει τους φόρους και η εγκληματική οργάνωση ελέγξει την τοπική οικονομία.²²⁴ Οι προσεγγίσεις αυτού του είδους βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στην πρωτοποριακή συμβολή του Thomas C. Schelling στην μελέτη του οργανωμένου εγκλήματος. Ο Schelling ανέπτυξε μια θεωρία σύμφωνα με την οποία οι εγκληματικές οργανώσεις (ιδίως η Μαφία) έχουν τη

---

²²² Gary S. Becker (1968) 'Crime and Punishment: An Economic Approach', *The Journal of Political Economy* 76 (2), 169-217. Η προσέγγιση του Becker εντάσσεται στο πλαίσιο της μελέτης του εγκλήματος με βάση τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής (rational choice theory).

²²³ Βλ. George J. Stigler (1970) 'The Optimum Enforcement of Laws', *Journal of Political Economy* 78(3), 526-536, Isaac Ehrlich (1973) 'Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation', *Journal of Political Economy* 81 (3), 521-565, A. Mitchell Polinsky and Steven Shavell (1979), 'The Optimal Tradeoff Between the Probability and Magnitude of Fines', *The American Economic Review* 69 (5), 880-891 και A. Mitchell Polinsky and Steven Shavell, (2000) 'The Economic Theory of Public Enforcement of Law', *Journal of Economic Literature* 38 (1), 45-76.

²²⁴ Herschel I. Grossman, 'Rival kleptocrats: the mafia versus the state', σε Gianluca Fiorentini and Sam Peltzman (eds) *Economics of organised crime* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 143-155.

δυνατότητα να συλλέγουν άτυπους «φόρους» από επιχειρήσεις και πολίτες με αντάλλαγμα την παροχή προστασίας (από άλλους εγκληματίες) και την εξασφάλιση των περυσιακών τους δικαιωμάτων.²²⁵ Υπό αυτή την έννοια, οι εγκληματικές οργανώσεις υποκαθιστούν το κράτος, στερώντας του έσοδα.²²⁶ Αυτή η ιδέα εξακολουθεί να απασχολεί τους οικονομολόγους που ασχολούνται με τη δράση του οργανωμένου εγκλήματος.²²⁷

Μία άλλη κατεύθυνση της έρευνας των οικονομολόγων για το οργανωμένο έγκλημα υπερτονίζει το ρόλο της βίας, ο οποίος συχνά υποστηρίζεται ότι «παρακάμπτεται» από τους ερευνητές που συντάσσονται με την ανάλυση της προηγούμενης παραγράφου. Οι Konrad και Skaperdas εστιάζουν στην *εκβιαστική* παροχή προστασίας από το οργανωμένο έγκλημα προς νόμιμες επιχειρήσεις.²²⁸ Οι συγκεκριμένοι συγγραφείς μελετούν κυρίως την επίδραση αυτής της εκβιαστικής δράσης στην αποδοτικότητα των επιχειρήσεων αλλά και στην συμπεριφορά του οργανωμένου εγκλήματος (το οποίο εδώ γίνεται αντιληπτό ως μία «μαξιμαλιστική» έννοια που περιλαμβάνει και τις συμμορίες). Η μετεξέλιξη της έρευνάς τους καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι μεν επιχειρήσεις βλάπτονται από αυτή την εκβιαστική τακτική λόγω της μείωσης της «χρήσιμης παραγωγής» (useful production) και των ζημιών σε περίπτωση βίαιης αντίδρασης των εκβιαστών, οι δε συμμορίες είναι πιθανόν να αναπροσαρμόσουν την τακτική τους όταν βελτιώνεται η αστυνομική προστασία, ενώ οι «διορατικές» συμμορίες συχνά (αλλά όχι πάντα) κάνουν καλύτερη διαχείριση των πόρων τους σε σχέση με τις «μυωπικές».²²⁹ Αυτή η προσέγγιση, με την ιδιαίτερη έμφαση στις «εκβιαστικές απειλές», έχει αξιοσημείωτη επίδραση στην οικονομική βιβλιογραφία που ασχολείται με την αντεγκληματική πολιτική από μία σκοπιά που επικεντρώνεται στην *lato sensu* αποδοτικότητα των νόμων (συχνά ο όρος είναι *optimal law enforcement*). Όσον αφορά το οργανωμένο έγκλημα ειδικότερα, σημαντική είναι η συνεισφορά του Garoupa, καθώς εστιάζει στην ικανότητα του οργανωμένου εγκλήματος να διατυπώνει πειστικές απειλές και την επίδραση αυτής της ικανότητας στις μεθόδους αντιμετώπισης του φαινομένου της εκβιαστικής παροχής προστασίας από μία ισχυρή εγκληματική οργάνωση προς

---

²²⁵ Thomas C. Schelling, 'What is the Business of Organized Crime?' in *Choice and Consequence: Perspectives of an Errant Economist* (Cambridge: Mass: Harvard University Press, 1984), 178-194.

²²⁶ Για τις επιπτώσεις αυτής της ιδιαίτερης «φορολογίας» στην οικονομική ζωή βλ. Mario Centorrino & Guido Signorino (eds), *Macroeconomia della mafia* (La Nuova Italia Scientifica, 1997). Ειδικότερα για την επίδραση του οργανωμένου εγκλήματος στη νόμιμη επιχειρηματικότητα (με έμφαση στην Ευρώπη) βλ. Ernesto U. Savona, Michele Riccardi and Giulia Berlusconi (eds) *Organised Crime in European Businesses* (London and New York: Routledge, 2016).

²²⁷ Βλ. Michael Alexeev, Eckhard Janeba and Stefan Osborne (2004) 'Taxation and evasion in the presence of extortion by organized crime', *Journal of Comparative Economics* 32 (3), 375-387.

²²⁸ Για μία εισαγωγική ανάλυση βλ. K. A. Konrad and S. Skaperdas (1997) 'Credible Threats in Extortion', *Journal of Economic Behavior and Organization* 33, 23-39. Είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι οι συγγραφείς δεν υιοθετούν τη διάκριση ανάμεσα σε οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά, γεγονός που συσκοτίζει κάποια σημεία της ανάλυσής τους.

²²⁹ K. A. Konrad and S. Skaperdas (1998) 'Extortion' *Economica* 65, 461.

άλλες, λιγότερο ισχυρές. Το συμπέρασμα του συγγραφέα είναι ότι η αυστηρότερη αντεγκληματική πολιτική δεν είναι πάντα η πλέον αποτελεσματική επιλογή.²³⁰

Οι προσεγγίσεις αυτές αναδεικνύουν διάφορα επιμέρους ζητήματα που έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον στο πλαίσιο μιας προσπάθειας περιγραφής του φαινομένου «οργανωμένο έγκλημα», ιδίως δε του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί «εξωτερικά», δηλαδή στις σχέσεις του με θεσμούς, ομάδες και άτομα. Όπως είδαμε, η βασική επιδίωξη των μελετητών που προέρχονται από τις τάξεις των οικονομολόγων δεν είναι τα «εσωτερικά» χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος. Αυτά τα χαρακτηριστικά, ιδίως η δομή και η λειτουργική μεθοδολογία των εγκληματικών οργανώσεων, απασχολούν περισσότερο τους εγκληματολόγους, έργο των οποίων είναι συχνά η περιγραφή του φαινότυπου μιας εγκληματικής συμπεριφοράς. Η περιγραφή αυτή έχει αδιαμφισβήτητη αυταξία αλλά δεν μπορεί να εξαντλήσει την μελέτη της συμπεριφοράς (δηλαδή των επιλογών και στρατηγικών) των εγκληματικών οργανώσεων, η οποία μας ενδιαφέρει περισσότερο εδώ. Από την άλλη πλευρά, η συνεισφορά των οικονομολόγων πάσχει, όπως είναι αναμενόμενο, από την απουσία ενός σαφούς θεωρητικού υποβάθρου. Ακόμα κι αν αυτό που πρωτίστως μας ενδιαφέρει σε μία συγκεκριμένη μελέτη είναι ο τρόπος με τον οποίο ενεργεί το οργανωμένο έγκλημα στο κοινωνικό (άρα και οικονομικό, πολιτικό κοκ) πεδίο, παραμένει επιτακτική η ανάγκη να μελετούμε το υπό εξέταση φαινόμενο και όχι κάποιο άλλο ή πολλά μαζί. Κοινό γνώρισμα των προσεγγίσεων που προαναφέρθηκαν είναι η συγκεχυμένη αντίληψη σχετικά με το ποιες μορφές ομαδικής εγκληματικής δραστηριότητας συνιστούν οργανωμένο έγκλημα. Οι εγκληματικές οργανώσεις δεν διαχωρίζονται από τις συμμορίες (gangs), ενώ συχνά η συζήτηση περιορίζεται σε ένα συγκεκριμένο τύπο εγκληματικής οργάνωσης (ιδίως τις «Μαφίες», δηλαδή τις οργανώσεις που ειδικεύονται στην παροχή προστασίας), χωρίς να καθίσταται σαφές σε ποιο βαθμό μπορούν να εξαχθούν γενικότερα συμπεράσματα για κάθε τύπο οργανωμένου εγκλήματος. Αυτό, ασφαλώς, δεν συνεπάγεται ότι οι μελέτες αυτές δεν έχουν τίποτα να μας πουν – αντιθέτως, μας βοηθούν να αντιληφθούμε πώς αντιλαμβάνονται το ρόλο του «παίκτη» οι εγκληματικές οργανώσεις. Αλλά, σε κάθε περίπτωση, πρέπει να έχουμε κατά νου την ανάγκη για αυστηρότερη θεωρητική περιχαράκωση της συζήτησης, πριν προχωρήσουμε σε γενικότερα συμπεράσματα.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι η άποψη κάποιων μελετητών του οργανωμένου εγκλήματος ότι το φαινόμενο ανθίζει υπό συνθήκες αδύναμης διακυβέρνησης έτυχε περαιτέρω εμβάθυνσης από τους Kumar και Σκαπέρδα. Η συγκεκριμένη άποψη, στην οποία συχνά αναφερόμαστε με τον όρο «θεωρία της προστασίας» (protection theory), βασίζεται στην παρατήρηση ότι κάποιες εγκληματικές οργανώσεις μοιάζουν να καλύπτουν (ή τουλάχιστον να κάλυπταν κατά την περίοδο της εδραίωσής τους)

---

²³⁰ Nuno Garoupa (2000) 'The economics of organized crime and optimal law enforcement', *Economic Inquiry* 38 (2), 279.

συγκεκριμένες ανάγκες, τις οποίες, υπό κανονικές συνθήκες, ικανοποιούν οι κυβερνήσεις. Με αυτόν τον τρόπο το οργανωμένο έγκλημα αποκτά, κυρίως διά της παροχής προστασίας, τον έλεγχο τομέων νόμιμης δραστηριότητας, όπως οι οικοδομικές εργασίες, τα λιμάνια, η αποκομιδή των απορριμάτων κοκ.²³¹ Οι Kumar και Σκαπέρδας²³² προσυπογράφουν (στην πρώτη ενότητα της μελέτης τους, υπό Ι) την άποψη ότι το οργανωμένο έγκλημα ανθεί σε συνθήκες αδύναμης διακυβέρνησης ή «κενών εξουσίας» (τα οποία προκύπτουν λόγω πολιτικής, γεωγραφικής, εθνοτικής ή κοινωνικής «απόστασης») αλλά και λόγω «νομικών κενών» που προκαλούνται από τις απογορεύσεις σε συγκεκριμένα αγαθά και υπηρεσίες. Το κόστος αυτής της υποκατάστασης του κράτους από τις εγκληματικές οργανώσεις είναι μεγάλο, καθώς αφιερώνονται πόροι σε μη παραγωγικές δραστηριότητες που συνδέονται με την «αρπακτική» τακτική τους. Η εν λόγω ανάλυση παρουσιάζει, όπως παρατηρήθηκε ήδη για συναφείς μελέτες, μία αποσπασματική εικόνα του οργανωμένου εγκλήματος που συνδέεται με συγκεκριμένη εγκληματική δραστηριότητα. Περαιτέρω, εστιάζει περισσότερο στις συνέπειες της δράσης των εγκληματικών οργανώσεων παρά στο φαινότηπό τους και τον τρόπο δράσης τους. Παρά ταύτα, προσφέρει κάποια χρήσιμα συμπεράσματα, κυρίως την παρατήρηση ότι ο ανταγωνισμός είναι ανεπιθύμητος όταν οι ανταγωνιστές έχουν την «αρπακτική» συμπεριφορά των εγκληματικών οργανώσεων.²³³

Στο ευρύτερο πλαίσιο των παραπάνω θεωριών κινήθηκαν οικονομολόγοι που αποπειράθηκαν να προσεγγίσουν το οργανωμένο έγκλημα εμπειρικά. Όπως είναι αναμενόμενο, οι εν λόγω έρευνες επίσης αφορούν τις *latu sensu* «οικονομικές» επιπτώσεις της δράσης των εγκληματικών οργανώσεων, χωρίς να αφιερώνουν την απαραίτητη προσοχή στο θεωρητικό και εμπειρικό υπόβαθρο του φαινομένου. Κατά συνέπεια, προσφέρουν μόνο αποσπασματικές πληροφορίες που δεν επιτρέπουν ασφαλή γενικά πορίσματα. Παρά ταύτα, είναι χρήσιμο να αναφερθούν επιγραμματικά κάποια από τα συμπεράσματα των μελετών αυτών, καθώς αναδεικνύουν, έστω και έμμεσα, κάποια από τα γνωρίσματα του οργανωμένου εγκλήματος. Μία συνήθης εμπειρική διαπίστωση είναι ότι το οργανωμένο έγκλημα εμποδίζει την οικονομική ανάπτυξη και αποδυναμώνει την οικονομία.²³⁴ Γενικότερα, υπάρχουν ενδείξεις ότι το οργανωμένο έγκλημα αποτελεί

---

²³¹ Βλ τις μελέτες των Diego Gambetta, *The Sicilian Mafia* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993), James B. Jacobs, *Gotham Unbound: How New York City was Liberated from the Grip of Organized Crime* (New York and London: New York University Press, 1999), James B. Jacobs and Ellen Peters 'Labor Racketeering: The Mafia and the Unions' Michael Tonry (ed) *Crime and Justice. A Review of Research. Volume 30*, (Chicago / London: The University of Chicago Press, 2003), 229-282 και Letizia Paoli, *Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style* (New York: Oxford University Press, 2003).

²³² Rinu Vimal Kumar and Stergios Skaperdas (2008) 'On the Economics of Organized Crime', Working Paper Prepared for inclusion in: Garoupa, Nuno (ed.), *Criminal Law and Economics*.

²³³ Ο.π., 12-13.

²³⁴ Βλ. Giovanni Peri (2004) 'Socio-Cultural Variables and Economic Success: Evidence from Italian Provinces 1951-1991', *Berkeley Electronic Journal, Topics in Macroeconomics* 4 (1) article 12, September 2004, Mario Centorrino and Ferdinando Ofria (2008) 'Criminalità organizzata e produttività del lavoro nel Mezzogiorno: un'applicazione del modello Kaldor-Verdoorn', *Rivista Economica del Mezzogiorno* n. 1,

εμπόδιο σε κάθε είδος οικονομικής ανάπτυξης, καθώς οι κοινωνίες εντός των οποίων ανθεί αναγκάζονται να χάνουν μια σειρά από σημαντικές ευκαιρίες για πρόοδο και επενδύσεις. Φαίνεται, λοιπόν, πως έχουμε να κάνουμε με «αρνητικές εξωτερικότητες» που επηρεάζουν όχι μόνο τους άμεσα εμπλεκόμενους αλλά κυριολεκτικά το σύνολο των κοινωνιών.²³⁵ Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι στη βάση αυτών των εμπειρικών μελετών έχουν πρόσφατα ξεκινήσει προσπάθειες να διερευνηθεί συγκεκριμένα η σχέση οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς.²³⁶

2.1.5 Η προσφορά των μελών οργανωμένων εγκληματικών ομάδων

Οι εξομολογήσεις μετανοημένων (και μη) πρώην οργανωμένων εγκληματιών προσφέρουν ένα αναμφισβήτητο ευχάριστο ανάγνωσμα. Το ερώτημα που προκύπτει βεβαίως είναι αν πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν στην προσπάθεια ανάλυσης ενός τόσο περίπλοκου φαινομένου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα εν λόγω δημοφιλέστατα αναγνώσματα κινούνται σε σαφώς εξωεπιστημονικούς και εξωακαδημαϊκούς χώρους και δεν προσφέρονται για την τεκμηρίωση απόψεων, πολλώ δε μάλλον για την αναζήτηση ενός ευρέως αποδεκτού ορισμού. Ακόμα και αν δεχθεί κανείς ότι οι αναφορές που παραθέτουν είναι ακριβείς, θα είναι επιστημονικά αδόκιμο να στηρίζει κανείς μια γενική θεωρία σε υποκειμενικές περιγραφές ειδικών καταστάσεων.²³⁷ Δεν είναι ασφαλώς τυχαίο το γεγονός ότι οι περισσότερες εξομολογήσεις του είδους (επίκληση των οποίων γίνεται, πράγματι, σε επιστημονικές εργασίες) προέρχονται από πρώην μέλη εγκληματικών οργανώσεων τύπου «μαφίας», γεγονός που δε θα πρέπει να εκπλήσσει δεδομένης της δημοφιλίας των συγκεκριμένων οργανισμών. Αυτό ασφαλώς δε σημαίνει ότι κάθε ενασχόληση με αυτές είναι εντελώς περιττή. Στο επίπεδο της

163-189, Raul Caruso (2008) 'Public Spending and organized crime in Italy. A Panel-data analysis over the period 1997-2003', *Institute of Political Studies, Università Cattolica del Sacro Cuore di Milano* και Giuseppe Ciaccio (2009) 'Organized Criminality in the South Italian regions: the effects on economic development and on local public services', *Economia Pubblica*, No.1-2, 92-114. Ένα παράδειγμα της σημασίας των ευρημάτων βρίσκουμε στον Peri, ο οποίος υποστηρίζει ότι η Σικελία και η Καλαβρία (περιοχές της Ιταλίας με παραδοσιακά ισχυρές εγκληματικές οργανώσεις – την Σικελική Μαφία και την 'Ndragheta αντίστοιχα) γνώριζαν επί 40 χρόνια αύξηση της απασχόλησης μικρότερη του 1,2%. Για την περίπτωση της Σικελίας σε σύγκριση με άλλες περιοχές της Ιταλίας, βλ αναλυτικά Rodolfo Helg, Giovanni Peri and Gianfranco Viesti, (2000) 'Abruzzo and Sicily: Catching up and lagging behind', *European Investment Bank Papers* 5 (1), 61-87, ιδίως σελ. 73. Βλ. επίσης την μελέτη του UNODC για την Κεντρική Αμερική, 'Transnational Organized Crime in Central America and the Caribbean: A Threat Assessment', UNODC 2012.

²³⁵ Vittorio Daniele (2009) 'Organized Crime and Regional Development. A Review of the Italian Case', *Trends in Organized Crime*, (3-4), 212.

²³⁶ Kyriakos C. Neanidis, Maria Paola and RanaKeith Blackburn (2017) 'An empirical analysis of organized crime, corruption and economic growth', *Annals of Finance* 13 (3), 273-298.

²³⁷ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα συναπαρτίζουν οι περιπτώσεις των Joseph Valachi και Vincent Teresa. Οι αποκαλύψεις του πρώτου θεωρήθηκαν μοναδικής σημασίας στην προσπάθεια κατανόησης του συγκεκριμένου τύπου εγκληματικών οργανώσεων. Ο δεύτερος υποστήριξε σθεναρά την άποψη ότι οι διηγήσεις του πρώτου ήταν ανακριβείς σε τέτοιο βαθμό ώστε θα μπορούσε να υποθέσει κανείς μετά λόγου ότι είχαν διαμορφωθεί κατάλληλα από τις διωκτικές αρχές. Για μια συγκριτική μελέτη των δύο θέσεων βλ. Peter Maas, *The Valachi Papers* (Putnam, 1968) και Vincent Teresa and Tomas C. Renner, *My life in the Mafia* (Doublebay, 1973).

μελέτης της δομής επιμέρους οργανώσεων ή ακόμη της ηθογραφίας των μελών τους είναι πιθανόν εξαιρετικά χρήσιμες- στη βάση, ασφαλώς, μιας συγκριτικής προσέγγισης. Αντιθέτως, οι μαρτυρίες μελών εγκληματικών οργανώσεων στο πλαίσιο δικαστικής διερεύνησης έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα και θα μας απασχολήσουν στην συνέχεια.

2.2 Μια πρώτη απόπειρα προσέγγισης της έννοιας

2.2.1 Κάποια από τα προτεινόμενα κριτήρια

Πριν από οτιδήποτε άλλο, πρέπει να θυμηθούμε το αυτονόητο: «οργανωμένο έγκλημα» δεν είναι, ασφαλώς, το «καλά σχεδιασμένο» έγκλημα. Υπό αυτή την έννοια, ο διεθνώς αναγνωρισμένος όρος «οργανωμένο έγκλημα» είναι πράγματι παραπλανητικός. Μια προμελετημένη και λεπτομερώς σχεδιασμένη δολοφονία (περίπτωση «1») δεν υπάγεται βεβαίως στην υπό εξέταση έννοια. Κατ' αρχάς, το οργανωμένο έγκλημα απαιτεί λογικά τη σύμπραξη περισσοτέρων του ενός. Θα ήταν βεβαίως εξαιρετικά αμφίβολη η χρησιμότητα μιας απόπειρας επιστράτευσης κριτηρίων για την ανάδειξη ενός κατώτατου ορίου συμμετόχων εν ευρεία εννοία. Είναι ασφαλώς αδύνατο στην πράξη να υπάρξει εγκληματική οργάνωση με δύο ή τρία μέλη, εξίσου αδύνατο όμως είναι να μιλήσει κανείς με βεβαιότητα για κατώτατο όριο μελών. Μια εγκληματική οργάνωση διαθέτει πολλά μέλη, χωρίς να είναι σημαντικός ή καθοριστικός ο ακριβής αριθμός τους.

Παρά ταύτα, το οργανωμένο έγκλημα διαθέτει αμφοτέρωτα τα παραπάνω χαρακτηριστικά: αφενός μεν, δηλαδή, είναι «οργανωμένο», «σχεδιασμένο», «μελετημένο», αφετέρου δε, προϋποθέτει τη συμμετοχή πολλών ανθρώπων. Επίσης, όπως είδαμε να υποστηρίζεται ευρύτατα, λειτουργεί στη βάση ενός συστήματος *καταμερισμού εργασίας*, σύμφωνα με το οποίο κάθε εμπλεκόμενος υποχρεούται να φέρει σε πέρας συγκεκριμένες κάθε φορά δραστηριότητες, ενδεχομένως δε και προκαθορισμένους ρόλους. Αν αυτή ήταν μια ικανοποιητική περιγραφή της έννοιας, θα κατέληγε κανείς –απόλυτα δικαιολογημένα- στο συμπέρασμα ότι οι συμμορίες που ληστεύουν τράπεζες υπάγονται σε αυτήν. Ας τεθεί ένα απλό παράδειγμα: δύο ληστές αποφασίζουν να ληστεύουν μία τράπεζα, σχεδιάζουν προσεχτικά και λεπτομερώς το σχέδιο δράσης τους και αποφασίζουν ότι ο ένας εκ των δύο θα εισέλθει στο υποκατάστημα της τράπεζας ενώ ο δεύτερος θα οδηγήσει το όχημα διαφυγής και, συνεπώς, θα αναμένει έξω από αυτό: περισσότεροι του ενός συμμετέχοντες, οργάνωση, καταμερισμός εργασίας. Η απόφαση μάλιστα σχετικά με το ποιος εκ των δύο θα εισέλθει στην τράπεζα ελήφθη με γνώμονα τις ικανότητές τους: ο πρώτος είναι ψύχραιμος, ρωμαλέος και καλός σκοπευτής, ενώ ο δεύτερος άριστος οδηγός. Όπως όλοι γνωρίζουν όμως, η εν λόγω εγκληματική δραστηριότητα επ' ουδενί συγκαταλέγεται σε εκείνες που θα μπορούσαν να χαρακτηρισθούν «οργανωμένο έγκλημα». Τα κριτήρια που χρησιμοποιήσαμε είναι, λοιπόν, ανεπαρκή: η υπό «2» περιγραφείσα εγκληματική δραστηριότητα δεν συνιστά οργανωμένο έγκλημα.

2.2.1.1 Ειδικά η χρήση ή απειλή χρήσης βίας

Η συστηματική άσκηση βίας είναι ένα ακόμα χαρακτηριστικό της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας. Ακόμα κι αν δεχτεί κανείς ανεπιφύλακτα ότι όλες οι εγκληματικές οργανώσεις καταφεύγουν στην απειλή ή άσκηση βίας στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων τους, η υιοθέτηση ενός σχετικού κριτηρίου θα ήταν καταφανέστατα ατυχής. Μια ομάδα νεαρών παραβατών που βιαιοπραγεί συστηματικά κατά μελών αντίπαλων ομάδων του ίδιου είδους ή και τρίτων δε συνιστά ασφαλώς εγκληματική οργάνωση. Ομοίως, μια τέτοια ομάδα συχνά διαθέτει ειδικούς κώδικες επικοινωνίας, ήθη, εξωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, ακόμη και εντελώς ιδιότυπους ηθικούς κανόνες. Η συνύπαρξη όλων αυτών των χαρακτηριστικών καθιστά το συγκεκριμένο παράδειγμα άκρως ενδιαφέρον: μια ομάδα ανθρώπων που διαπράττει αδικήματα που έχει προσχεδιάσει (λ.χ. επιδρομές κατά αντίπαλων ομάδων), που διαθέτει κανόνες, ιεραρχία και κώδικες και, τέλος, χρησιμοποιεί συχνότατα βία θα μπορούσε αναμφισβήτητα να είναι μια εγκληματική οργάνωση. Η Σικελική και η Αμερικανική Cosa Nostra, η Καλαβριανή 'Ndrangheta, η Ναπολιτάνικη Camorra, η Ιαπωνική Yakuza διαθέτουν όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά και ουδέποτε αμφισβητήθηκε η φύση τους ως εγκληματικών οργάνωσεων. Ποιο είναι λοιπόν το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που επιτρέπει το σαφή και ασφαλή διαχωρισμό του οργανωμένου εγκλήματος από τις υπόλοιπες μορφές ομαδικής²³⁸ εγκληματικής δραστηριότητας;

2.2.2 Οργανωμένο έγκλημα και μονοπώλιο: ένας ορισμός

Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στις μορφές προσχεδιασμένης, ομαδικής εγκληματικής δραστηριότητας που αναφέρθηκαν παραπάνω και το οργανωμένο έγκλημα, όπως πρέπει να γίνεται αντιληπτό και όπως ορίζεται για τις ανάγκες της παρούσης, είναι η απουσία, στις πρώτες περιπτώσεις, του βασικότερου στόχου του οργανωμένου εγκλήματος. Μια εγκληματική οργάνωση επιδιώκει να ελέγξει τον «υπόκοσμο» (underworld) στον οποίο κινείται και δραστηριοποιείται. Μια ομάδα διαρρηκτών δεν επιδιώκει να ελέγξει τον χώρο δράσης της εις βάρος άλλων διαρρηκτών.²³⁹ Στην πραγματικότητα, περισσότερες της μιας ομάδες διαρρηκτών, ληστών, κλεφτών, παραχαρακτών κοκ (περίπτωση «3») μπορούν να δρουν στην ίδια περιοχή χωρίς ποτέ να έρθουν αντιμέτωπες. Στην πράξη τα συμφέροντα δύο τέτοιων ομάδων δεν συγκρούονται παρά μόνο όταν τύχει να προβούν στην ίδια εγκληματική ενέργεια, κατά του ίδιου στόχου, στον ίδιο ακριβώς τόπο και χρόνο, κάτι που προφανέστατα είναι, ούτως ή άλλως, εξαιρετικά σπάνιο.²⁴⁰ Αντίθετα το

---

²³⁸ Εδώ προκρίνεται συνειδητά ο επιθετικός προσδιορισμός «ομαδικός» αντί του «συμμετοχικού» για να τονιστεί ακριβώς η αίσθηση της «ομάδας» περισσότερο παρά της απλής συνεργασίας μεταξύ των μελών. Ο όρος υπονοεί ενδεχομένως και κάποιο αριθμητικό συσχετισμό: μια ομάδα δεν μπορεί να αποτελείται λογικά από έναν εξαιρετικά μικρό αριθμό ατόμων, σε αντίθεση με μια συμμετοχική δράση για την οποία αρκεί η συμμετοχή δύο και μόνον ατόμων. Επιπροσθέτως, η χρήση του όρου θα ήταν δυνατόν να επιφέρει σύγχυση λόγω της αναφοράς του στον Ποινικό Κώδικα.

²³⁹ Federico Varese, ο.π., 4, Schelling, ο.π., 182-183.

²⁴⁰ Υπό αυτή την έννοια, η ομάδα νεαρών που περιεγράφη παραπάνω, θα συνιστά οργανωμένο έγκλημα μόνο αν επιδιώκει να έχει τον απόλυτο έλεγχο στην περιοχή δράσης της, εξολοθρεύοντας κάθε αντίσταση

οργανωμένο έγκλημα δεν ανέχεται σε καμία περίπτωση ανταγωνισμό. Σε κάθε περίπτωση, επιδιώκει να μονοπωλήσει την εκμετάλλευση του συγκεκριμένου τομέα εγκληματικής δραστηριότητας. Η ίδια του η υπόσταση εξαρτάται από την επιτυχία σε αυτό το εγχείρημα. Ας ληφθεί ως παράδειγμα μία εγκληματική οργάνωση τύπου μαφίας που παρέχει προστασία σε επιχειρηματίες και άλλους ενδιαφερόμενους σε μια συγκεκριμένη περιοχή. Είναι αδιανόητο για μια τέτοια οργάνωση να ανεχθεί την παράλληλη δράση μιας ανταγωνιστικής δύναμης στον ίδιο χώρο, καθώς όχι μόνο θα υπονόμει τη δράση και την «εξουσία» της, αλλά στην πραγματικότητα θα την ακύρωνε.²⁴¹ Μία εγκληματική οργάνωση που διακινεί ναρκωτικά από μια χώρα της Λατινικής Αμερικής προς τον υπόλοιπο κόσμο δεν είναι ποτέ δυνατόν να ανεχθεί την ανάμιξη άλλης οργάνωσης που θα αγοράζει και θα μεταπωλεί από και προς τους ίδιους ανθρώπους και στον ίδιο χώρο. Μια οργάνωση που παρασκευάζει και πωλεί παράνομο, νοθευμένο αλκοόλ σε κέντρα διασκέδασης δεν μπορεί ασφαλώς να δεχθεί παρόμοιες ομάδες που θα δρουν στην ίδια περιοχή.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις οδήγησαν τον Thomas Schelling στη διαπίστωση ότι «το αντίστοιχο του [οργανωμένου εγκλήματος] στη νόμιμη σφαίρα («overworld») δε θα ήταν απλώς η οργανωμένη επιχείρηση αλλά το μονοπώλιο».²⁴² Το οργανωμένο έγκλημα δεν επιδιώκει μόνο την άσκηση επιρροής αλλά αποκλειστικής επιρροής. Υπό αυτή την έννοια μάλιστα, διαθέτει πολλά από τα χαρακτηριστικά του μονοπωλίου: εκμετάλλευση, κυνισμός, απληστία, σκληρότητα. Όπως ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση του νόμιμου εμπορίου, κάποιες δραστηριότητες προσφέρονται περισσότερο από άλλες για μονοπόληση και στην παραοικονομία: η τοκογλυφία, το εμπόριο ναρκωτικών, τα παράνομα τυχερά παίγνια και, φυσικά, η παροχή παράνομης προστασίας είναι κάποιες από αυτές. Σε αυτές ακριβώς τις περιοχές εγκληματικής δράσης θα πρέπει να αναμένουμε ανάμειξη του οργανωμένου εγκλήματος.²⁴³ Αντίθετα, σε κάποιους άλλους

από άλλες εγκληματικές ομάδες με σκοπό, για παράδειγμα, την αποκλειστικότητα στην παροχή «προστασίας» στους κατοίκους της εν λόγω περιοχής.

²⁴¹ Το υπό εξέταση παράδειγμα είναι πράγματι ακαταμάχητο, λόγω της ίδιας της φύσης του «προϊόντος» που εμπορεύονται οι συγκεκριμένες εγκληματικές οργανώσεις. Αντικειμενικά, μόνο ένας μπορεί να παρέχει προστασία και αυτός δεν μπορεί παρά να είναι ο δυνατότερος από κάθε άποψη. Η φύση της παροχής προστασίας είναι καθαρά μονοπωλιακή. Ο ενδιαφερόμενος «αγοραστής» δεν έχει κανένα λόγο να «αγοράσει» προστασία από περισσότερους του ενός, καθώς κάτι τέτοιο θα ήταν οικονομικά ασύμφορο και, κατ' επέκταση, παράλογο. Επιλέγει, λοιπόν, εκείνον που θεωρεί καταλληλότερο για την παροχή αυτής της υπηρεσίας ελπίζοντας ή πιστεύοντας ότι, σε περίπτωση που κάποιος άλλος αποπειραθεί να τον υποχρεώσει να αγοράσει τη δική του υπηρεσία, εκείνος θα τον προστατεύσει αποτελεσματικά. Αν πάλι εισθίσει ότι κάποιος άλλος είναι πιο δυνατός, τότε το λογικό είναι να τον προσεταιρισθεί και να πάψει να πληρώνει τον πρώτο, ελπίζοντας και πάλι ότι, σε περίπτωση που ανακύψει πρόβλημα, θα έχει την προστασία που απαιτείται από το νέο του «σύμμαχο». Περιττό βεβαίως να τονισθεί ότι, ακόμη και αν κάποιος αποφάσιζε να τους πληρώσει όλους, καμία από τις εγκληματικές οργανώσεις δε θα το δεχόταν. Περισσότερα επί του ενδιαφέροντος αυτού θέματος θα αναπτυχθούν στον οικείο τόπο.

²⁴² Schelling, ο.π., 182.

²⁴³ Varese, ο.π., 4. Ασφαλώς, υπάρχει και η άποψη (βλ. αντί πολλών Schelling, ο.π., 184) σύμφωνα με την οποία, αν αποφασίσει το οργανωμένο έγκλημα να στραφεί στη συστηματική ενασχόληση με τις

τομείς εγκληματικής δραστηριότητας, οι οποίοι, εκ των πραγμάτων, δεν προσφέρονται για εγκαθίδρυση μονοπωλίου, όπως η παράνομη διακίνηση τσιγάρων σε ανηλίκους, δεν παρατηρείται οργανωμένη εγκληματική δραστηριότητα. Όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά ο Schelling,²⁴⁴ «κανείς δεν μπορεί να αποτρέψει έναν 19χρονο από την αγορά ενός πακέτου τσιγάρων για λογαριασμό ενός 17χρονου. Ο ανταγωνισμός είναι παντού». Ένας ανταγωνισμός, μάλιστα, (και αυτό είναι το πιο σημαντικό) που δεν μπορεί να ελεγχθεί με κανέναν τρόπο. Δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι ακόμη και οι μεγαλύτερες εγκληματικές οργανώσεις έχουν περιορισμένες δυνατότητες σε ό,τι αφορά την επιβολή της κυριαρχίας τους. Συνεπώς, ακόμη και αν συνέφερε, σε επίπεδο μιας απλής ανάλυσης κόστους – οφέλους, να επιδιώξει κανείς την επιβολή μονοπωλίου στην παράνομη πώληση τσιγάρων ή ποτών σε ανηλίκους, θα ήταν αδύνατον να επιβληθεί αυτό στην πράξη. Όπως θα φανεί με περισσότερη σαφήνεια στη συνέχεια, δεν πρόκειται απλώς για ένα ζήτημα αμιγώς πρακτικό αλλά, επιπροσθέτως, για μια βασική στρατηγική επιλογή της συντριπτικής πλειονότητας των εγκληματικών οργανώσεων που δε διακινδυνεύουν την άσκοπη ή υπερβολική χρήση βίας χωρίς σοβαρό λόγο, καθώς η ανοιχτή πρόκληση στην έννομη τάξη σχεδόν πάντοτε κοστίζει σημαντικά σε όλα τα επίπεδα.

Στην ελληνική βιβλιογραφία, την μονοπωλιακή θεωρία για το οργανωμένο έγκλημα ασπάζεται, κατά παρέκκλιση μάλλον από τον συνήθη κανόνα, ο Στέργιος Αλεξιάδης. Η γενικότερη προσέγγιση του Αλεξιάδη είναι εξαιρετικά διεισδυτική, δεδομένου ότι εντοπίζει μία διάκριση εξαιρετικής σημασίας για το φαινόμενο που αναλύουμε: προχωρά στο διαχωρισμό των «συμμοριών» από το καθαυτό οργανωμένο έγκλημα, στο οποίο αποδίδει μία σειρά από διακριτικά γνωρίσματα, όπως η παράλληλη δραστηριοποίησή του σε νόμιμες επιχειρήσεις, η οικονομική του ισχύς, η συντροφική αλληλεγγύη και η επιδίωξη μονοπωλιακής δράσης.²⁴⁵ Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούν οι οργανωμένοι εγκληματίες για την επίτευξη του τελευταίου αυτού σκοπού, περιλαμβάνουν κατά τον Αλεξιάδη, την απειλή ή χρήση βίας και τη διαφθορά.²⁴⁶ Οι παρατηρήσεις αυτές είναι εξαιρετικά εύστοχες και συνιστούν μία από τις πρώτες, στην ελληνική βιβλιογραφία, προσπάθειες περιγραφής του οργανωμένου εγκλήματος με όρους που χρησιμοποιούνται ευρύτατα διεθνώς τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Παρά ταύτα, ο Αλεξιάδης διστάζει, για αδιευκρίνιστους λόγους, να κάνει ένα ακόμα βήμα απαλλάσσοντας την υπό εξέταση έννοια από το περιττό βάρος που ακούει στο όνομα «συμμορίες». Οι συμμορίες, όπως είδαμε, δεν έχουν αρκετά από τα χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος, με χαρακτηριστικότερο όλων την μονοπωλιακή πολιτική. Ενώ, λοιπόν, πράγματι τόσο οι συμμορίες, όσο και οι εγκληματικές οργανώσεις αποτελούνται από «οργανωμένους»

διαρρήξεις, τότε και σε αυτό τον τομέα εγκληματικής δραστηριότητας θα εμφανισθούν παρόμοιες μονοπωλιακές τάσεις.

²⁴⁴ Schelling, ο.π., 184.

²⁴⁵ Στέργιος Αλεξιάδης, *Εγκληματολογία*, (1989, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα), 334 κ.ε. και *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, (1996, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα), 166 κ.ε.

²⁴⁶ Ομοίως.

εγκληματίες, όπως τους αποκαλεί ο Αλεξιάδης στις μελέτες του που εξετάζονται εδώ, οι δεύτεροι αποτελούν μία διακριτή κατηγορία παραβατών που απαιτούν ιδιαίτερη μελέτη και αντιμετώπιση προκειμένου να κατασταλεί η δράση τους.²⁴⁷ Προς αποφυγήν, λοιπόν, ορολογικής σύγχυσης είναι προτιμότερο να επιφυλάσσουμε τον όρο «οργανωμένο έγκλημα» μόνο για τις κατά Αλεξιάδη «οργανωμένες συμμορίες» με τα ως άνω χαρακτηριστικά και να διατηρήσουμε τον όρο «συμμορίες» για τις υπόλοιπες ενώσεις προσώπων με σκοπό την εγκληματική δράση.²⁴⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι παρόμοια θέση αναφορικά με τις μονοπωλιακές επιδιώξεις του οργανωμένου εγκλήματος είχε λάβει και η Καλλιόπη Σπινέλλη στο εγχειρίδιο Εγκληματολογίας της που δημοσιεύτηκε την ίδια περίπου χρονική περίοδο. Διακρίνει, πάντως, τα χαρακτηριστικά του φαινομένου σε πρωτεύοντα και δευτερεύοντα, εντάσσοντας στα πρώτα παράγοντες όπως η ιεραρχική δομή και η χρήση/απειλή βίας και στα δεύτερα την μονοπωλιακή δραστηριότητα και τις «διασυνδέσεις» με πρόσωπα εκτός υποκόσμου (πολιτικούς, νομικούς κλπ) προς διευκόλυνση των σκοπών της οργάνωσης.²⁴⁹ Η υπαγωγή των μονοπωλιακών επιδιώξεων στα δευτερεύοντα χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος παραβλέπει το γεγονός ότι αυτές παραμένουν το βασικό κριτήριο διαχωρισμού των εγκληματικών οργανώσεων από τις «συμμορίες» (gangs). Η σημασία της διάκρισης αυτής υπονοήθηκε ήδη παραπάνω από την ίδια την Σπινέλλη: το οργανωμένο έγκλημα διαθέτει ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που το καθιστούν όχι μόνο εξαιρετικά επικίνδυνο ως παραβατική συμπεριφορά αλλά και ιδιαζόντως ανθεκτικό στις προσπάθειες καταστολής του. Η επικινδυνότητά του οφείλεται μάλιστα κατά μεγάλο ποσοστό ακριβώς στην μονοπωλιακή του δράση η οποία, αν είναι επιτυχής, του εξασφαλίζει τεράστια οικονομική και κοινωνικοπολιτική ισχύ. Στις δε οργανώσεις τύπου «μαφίας» το ζήτημα είναι ακόμα πιο σοβαρό, καθώς οι μαφίες επιδιώκουν το μονοπώλιο της βίας, στο οποίο έχει παραδοσιακά αξίωση μόνο το κράτος. Αυτό το τόσο σημαντικό χαρακτηριστικό, λοιπόν, δεν μπορεί παρά να λαμβάνεται υπ' όψιν κατά την αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος ως στοιχείο ειδοποιό και όχι δευτερεύον της φύσης του.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα μπορούσε να καταλήξει κανείς στον ακόλουθο ορισμό: *οργανωμένο έγκλημα χαρακτηρίζεται η εγκληματική δραστηριότητα κατά την οποία ένας σημαντικός αριθμός προσώπων συμπράττει για τη διάπραξη εγκληματικών πράξεων, με σκοπό να μονοπωλήσει τους συγκεκριμένους τομείς και γεωγραφικές περιοχές εντός των οποίων δραστηριοποιείται.* Παρατηρείται ακόμη μια σειρά από χαρακτηριστικά που συναντώνται συχνά σε εγκληματικές οργανώσεις, αλλά δεν συνιστούν απαραίτητα στοιχεία του ορισμού τους. Αυτά είναι κυρίως η *ιεραρχική δομή*, η δραστηριοποίηση σε

²⁴⁷ Όπως ορθά παρατηρεί η Κ. Σπινέλλη σε *Εγκληματολογία: Σύγχρονες και Παλαιότερες Κατευθύνσεις – Πανεπιστημιακές Παραδόσεις* Τόμος Α', (1985, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλας), 112.

²⁴⁸ Κατά το αγγλικό gangs σε αντίθεση με το organised crime και criminal organisations.

²⁴⁹ Ο.π., 109-110.

συγκεκριμένους τομείς εγκληματικής δραστηριότητας που μπορούν εύκολα να μονοπωληθούν, οι ισχυροί δεσμοί των μελών τους, καθώς και η διαφθορά και η χρήση ή απειλή βίας προς επίτευξη των εγκληματικών σκοπών τους.

2.2.3 Ένας πιο αναλυτικός ορισμός του οργανωμένου εγκλήματος

Μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και διεισδυτική απόπειρα ορισμού του οργανωμένου εγκλήματος έχει γίνει από τον Νέστορα Κουράκη: «[οργανωμένο έγκλημα] είναι εγκληματική δραστηριότητα που ασκείται συστηματικά από μία ιεραρχικά δομημένη ομάδα εγκληματιών που δε διστάζουν να υποβαθμίζουν τις κατευθυντήριες αρχές του κράτους (όπως αυτές που αφορούν τη διαφθορά) ή/και να καταφεύγουν στη βία για να επιτύχουν τους παράνομους σκοπούς τους».²⁵⁰

Ο υπό εξέταση ορισμός περιέχει, όπως καθίσταται προφανές από την προηγηθείσα ανάλυση, πολλά από τα στοιχεία που και εδώ κρίθηκαν απαραίτητα για την οριοθέτηση της έννοιας του οργανωμένου εγκλήματος. Πιο συγκεκριμένα:

- 1) Η εγκληματική δραστηριότητα απαιτείται να είναι «συστηματική» και όχι απλώς «συχνή», σε καμμία δε περίπτωση ευκαιριακή.
- 2) Η εν λόγω δραστηριότητα πρέπει να ασκείται από μία «ομάδα εγκληματιών». Εδώ επιχειρείται επιτυχώς η παρουσίαση της εγκληματικής οργάνωσης ως οργανωμένου συνόλου, οι μονάδες του οποίου μοιράζονται κοινούς στόχους, κοινές μεθόδους και, ενδεχομένως, κοινά χαρακτηριστικά. Θα πρέπει όμως, σε αυτό το σημείο, να διευκρινισθεί ότι αυτό το χαρακτηριστικό είναι, απλώς, μια ελάχιστη προϋπόθεση, δεδομένου ότι μια εγκληματική οργάνωση μπορεί να είναι (και πολύ συχνά είναι πράγματι) όχι απλή «ομάδα» αλλά δίκτυο ομάδων.
- 3) Επίσης, η εγκληματική οργάνωση πρέπει να είναι μια ομάδα «ιεραρχικά δομημένη». Πράγματι, η ιεραρχική δομή είναι ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος και είναι σε πολλές περιπτώσεις εξαιρετικά περίπλοκη και ενίοτε σχεδιασμένη σε στρατιωτικά πρότυπα (για παράδειγμα, η ιεραρχική δομή της σικελικής Cosa Nostra είναι εμπνευσμένη από την αντίστοιχη των ρωμαϊκών λεγεώνων).
- 4) Η ομάδα αυτή υποβαθμίζει τις βασικές αρχές του κράτους, υπό την έννοια ότι δεν παραβιάζει απλώς τους νόμους και μάλιστα συστηματικά, αλλά υποβαθμίζει την ίδια τη λειτουργία του κράτους και αδιαφορεί ακόμη και για τις θεμελιώδεις εξουσίες που πηγάζουν από τον ίδιο το ρόλο του. Το παράδειγμα της διαφθοράς είναι όντως εξαιρετικά αντιπροσωπευτικό αφού διά των αντίστοιχων τακτικών του το οργανωμένο έγκλημα «παρακάμπτει» το ίδιο το κράτος και προσπαθεί ακόμη και να το

---

²⁵⁰ Nestor Courakis, (2001), 'Financial Crime Today: Greece as a European Case Study', in: *European Journal on Criminal Policy and Research* 9 (2), 218. Πρωτότυπο κείμενο στα αγγλικά: [Organized crime is] criminal activity systematically committed by an hierarchically structured team of criminals who do not hesitate to undermine State guidelines (such as those regarding corruption) and/or resort to violence in order to achieve their illegal aims.

υποκαταστήσει, κάτι που αποτελεί άλλωστε βασική επιδίωξη πολλών εγκληματικών οργανώσεων και κατ' εξοχήν ασφαλώς των μαφιών.

5) Η καταφυγή στη βία είναι επίσης ένα από τα βασικά αλλά όχι και αναγκαία χαρακτηριστικά των εγκληματικών οργανώσεων. Υπό το κράτος αυτής της παρατήρησης, είναι εξαιρετικά εύστοχη η προτεινόμενη διαζευκτική παράθεση των δύο χαρακτηριστικών (της υποβάθμισης των αρχών του κράτους και ιδιαίτερα της διαφθοράς και της καταφυγής στη βία) εναλλακτικά με τη σωρευτική. Πράγματι, πολλές εγκληματικές οργανώσεις χρησιμοποιούν αμφότερες τις μεθόδους για να επιτύχουν τους σκοπούς τους, ανάλογα με το στόχο υπό επίτευξη, το θύμα ή απλώς τις περιστάσεις. Επ' αυτού ελάχιστες αντιρρήσεις μπορεί, νομίζω, κανείς να προβάλει και τα συμπεράσματα των περισσότερων μελετητών του οργανωμένου εγκλήματος προς αυτή την κατεύθυνση -της «διττής» πολιτικής- κινούνται. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν μπορεί κανείς να ισχυρισθεί με πειστικότητα στη βάση των μέχρι τούδε ερευνητικών δεδομένων ή πορισμάτων ότι υπάρχουν εγκληματικές οργανώσεις που δεν καταφεύγουν στη βία είτε κατά κανόνα είτε κατ' εξαίρεση. Είναι, ασφαλώς, κάθε άλλο παρά βέβαιο εάν η διάζευξη στον υπό εξέταση ορισμό είναι αμφίδρομη. Μία ανάγνωση διόλου αβάσιμη συντακτικά θα ήταν και αυτή. Ομοίως, θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει, στηριζόμενος στη διατύπωση, ότι η διάζευξη αναφέρεται αποκλειστικά στο δεύτερο στοιχείο: η μεν υπονόμηση των αρχών του κράτους (με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη διαφθορά) είναι ο κανόνας, ενώ η χρήση βίας άλλοτε επιλέγεται και άλλοτε όχι, εξ ου και η διατύπωση (ή/και) στον ορισμό. Σε κάθε περίπτωση και ανεξαρτήτως ερμηνείας του συγκεκριμένου τμήματος του ορισμού του Κουράκη, δίδεται εδώ το έναυσμα για μία σύντομη αντιμετώπιση του ζητήματος που αφορά τη συμπερίληψη ή μη του συγκεκριμένου παράγοντα σε έναν γενικό ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος. Συνελόντι ειπείν, είναι ή όχι η χρήση βίας απαραίτητο στοιχείο του ορισμού της έννοιας; Ο Κουράκης μοιάζει να κλίνει προς την αρνητική απάντηση, αν βασιστεί κανείς στη διάζευξη που προαναφέρθηκε. Αυτή είναι, κατά τα φαινόμενα, και η ορθή απάντηση στο ερώτημα. Είναι, βεβαίως, αλήθεια ότι οι περιπτώσεις μη βίαιου οργανωμένου εγκλήματος είναι εξαιρετικά σπάνιες – αν πράγματι υφίστανται τέτοιες. Στο πλαίσιο της έρευνας για την παρούσα μελέτη δεν έγινε γνωστή καμμία παρόμοια περίπτωση: όλες οι εγκληματικές οργανώσεις που έχουν απασχολήσει σε αξιοπρόσεχτο βαθμό την ακαδημαϊκή βιβλιογραφία καταφεύγουν –τουλάχιστον- στην απειλή χρήσης βίας για να επιτύχουν τους σκοπούς τους, έστω και κατ' εξαίρεση. Δεν είναι, παρά ταύτα, καθόλου δύσκολο να φανταστεί κανείς εγκληματική δράση που θα συγκεντρώνει όλα τα στοιχεία που αναφέρθηκαν παραπάνω, όταν ορίστηκε η έννοια του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά δε θα χρησιμοποιεί βία²⁵¹ – η οποία, άλλωστε, συμπεριελήφθη στα «δευτερεύοντα» - συχνά

---

²⁵¹ Στην πραγματικότητα, αυτό θα είναι, ενδεχομένως, άκρως επιτυχημένο και συνεπώς επικίνδυνο οργανωμένο έγκλημα. Ας δούμε ένα παράδειγμα από την σημερινή πραγματικότητα, όπως την αποκαλύπτουν οι περισσότερες έρευνες: όταν μία μαφία είναι ισχυρή και η κυριαρχία της στην περιοχή την οποία δραστηριοποιείται είναι αδιαμφισβήτητη, η βία είναι φαινόμενο σπάνιο. Αντίθετα, όταν μία νέα μαφία προσπαθεί να εδραιωθεί και να κυριαρχήσει σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, τα μέλη της

αλλά όχι αναγκαία- χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης εγκληματικής δραστηριότητας. Υπό αυτή την έννοια, η χρήση βίας συμπεριλαμβάνεται εκ περισσού στους ορισμούς του οργανωμένου εγκλήματος.

6) Οι σκοποί των εγκληματικών οργανώσεων είναι, ασφαλώς, παράνομοι, όπως και τα μέσα που χρησιμοποιούν για να τους επιτύχουν. Προφανώς, μία οργάνωση που επιδιώκει σκοπούς νόμιμους δεν μπορεί να υπαχθεί στην έννοια του οργανωμένου εγκλήματος. Αρκεί μόνο να διευκρινισθεί ότι οι εγκληματικές οργανώσεις δεν αναλώνονται αποκλειστικά σε παράνομες δραστηριότητες. Αντίθετα, σημαντικό μέρος από τα παράνομα κτηθέντα ποσά επενδύεται σε νόμιμες επιχειρήσεις.²⁵²

Ο υπό εξέταση ορισμός παραθέτει, πράγματι, τα περισσότερα από τα βασικά χαρακτηριστικά του οργανωμένου εγκλήματος ευσύνοπτα και με ακρίβεια και είναι ο ακριβέστερος στην *lato sensu* (αφού η έκδοση στην οποία περιλαμβάνεται είναι ξενόγλωσση) ελληνική βιβλιογραφία. Εγείρει μάλιστα το μείζον όσο και ελλιπώς αναλυθέν ζήτημα του αναγκαίου ή μη (κλίνοντας προς τη δεύτερη εκδοχή) του στοιχείου της βίας στον ορισμό της έννοιας. Παραβλέπει, όμως, την ειδοποιό παρατήρηση του Schelling, που και εδώ υιοθετείται ανεπιφύλακτα: το οργανωμένο έγκλημα επιδιώκει το μονοπώλιο και όχι απλώς την ευρεία εξάπλωση. Στον ορισμό αυτό θα ανταποκρινόταν και μία ομάδα νεαρών που λεηλατεί μία γειτονιά και διακινεί ναρκωτικά: πρόκειται για ιεραρχικά δομημένη ομάδα εγκληματιών που ασκεί συστηματική εγκληματική δραστηριότητα προς επίτευξη παράνομων στόχων ενώ παράλληλα αδιαφορεί για τους νόμος και τις αρχές του κράτους (αν και όχι απαραίτητως διά της διαφθοράς) και χρησιμοποιεί βία. Είναι όμως μία τέτοια συμμορία νεαρών οργανωμένο έγκλημα, υπό την έννοια που θα πρέπει να μας απασχολεί εδώ; Έχει αυτή η εγκληματική δραστηριότητα τα χαρακτηριστικά που την καθιστούν διακριτή από την κοινή εγκληματικότητα και άξια ιδιαίτερης μελέτης και αντιμετώπισης; Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα θα πρέπει να είναι αρνητική. Η εγκληματικότητα αυτή είναι απλώς «ομαδική» και όχι οργανωμένη και δε διαφέρει σημαντικά από την «κοινή» εγκληματικότητα, από μία συμμορία διαρρηκτών ή παραχαρακτών. Δεν έχει ούτε την ιδιάζουσα προβολή στο κοινωνικό επίπεδο, ούτε την αυξημένη επικινδυνότητα αλλά ούτε και τα απαραίτητα κοινωνιολογικά χαρακτηριστικά που καθιστούν το οργανωμένο έγκλημα, όπως ορίζεται εδώ, μία «ιδιαίτερη περίπτωση εγκλήματος». Είναι, κατά

είναι «υποχρεωμένα» να καταφύγουν σε εκτεταμένη και, συχνά, ακραία σε ένταση χρήση βίας. Επίσης, όταν δύο ισχυρές οργανώσεις μάχονται για την κυριαρχία (το «μονοπώλιο» σύμφωνα με την θεωρία του Schelling) στην ίδια «επικράτεια» η βία κορυφώνεται. Συμπερασματικά, όσο πιο ισχυρή είναι μία εγκληματική οργάνωση τόσο σπανιότερα καταφεύγει στη βία για να επιτύχει τους σκοπούς της, τουλάχιστον κατά κανόνα.

²⁵² Μία απαραίτητη διευκρίνιση: εδώ δε γίνεται απαραίτητα λόγος για τις ούτως ειπείν καλούμενες επιχειρήσεις «βιτρίνες» που χρησιμοποιούνται ως πέπλο καπνού προς κάλυψη των παρανόμων δραστηριοτήτων που αποφέρουν το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος των εσόδων μιας εγκληματικής οργάνωσης (λ.χ. εστιατόρια και κέντρα διασκέδασης που δε δέχονται ποτέ πελάτες και δε λειτουργούν πραγματικά, αλλά δηλώνουν σημαντικά έσοδα ετησίως). Η ουσιαστική νόμιμη επιχειρηματική δραστηριότητα δεν είναι άγνωστη στο σύγχρονο οργανωμένο έγκλημα.

συνέπεια, απαραίτητο να υιοθετηθεί ο ακριβέστερος και στενότερος ορισμός που αποδίδει με σχετική ακρίβεια την αληθή έννοια του οργανωμένου εγκλήματος και δεν περιλαμβάνει περιπτώσεις «ομαδικής» εγκληματικής δράσης που θα πρέπει να διαχωρίζονται σαφώς από το φαινόμενο που απασχολεί την παρούσα μελέτη.

2.3 Κατά του επιχειρηματικού ορισμού του οργανωμένου εγκλήματος

Παρά την προσυπογραφή της –σε διάφορες φυσικά παραλλαγές- από πολλούς σύγχρονους μελετητές, η λεγόμενη *επιχειρηματική θεωρία* για το οργανωμένο έγκλημα, σύμφωνα με την οποία οι εγκληματικές οργανώσεις είναι επιχειρήσεις με αντικείμενο παράνομες δραστηριότητες,²⁵³ είναι ελλιπής. Μία ακόμα σύντομη αναφορά στην επιχειρηματική θεωρία είναι απαραίτητη για δύο λόγους. Πρώτον, διότι συμπυκνώνει τις βασικές ενστάσεις κατά του μονοπωλιακού ορισμού του φαινομένου, ο οποίος και προκρίνεται εδώ. Ο τελευταίος δεν είναι παρά μία βελτιωμένη εκδοχή του επιχειρηματικού ορισμού, αφού διευκρινίζει ότι το οργανωμένο έγκλημα δεν δρα απλώς κατ' αντιστοιχία με μία νόμιμη επιχείρηση, αλλά ως *μονοπώλιο*. Δεύτερον, αυτή ακριβώς η ιδιότητα της συγκεκριμένης θεωρίας (να αποτελεί επέκταση και βελτίωση της επιχειρηματικής) μας προσφέρει τη δυνατότητα να ελέγξουμε σε ποιο βαθμό πράγματι διορθώνει τις ατέλειες της μητρικής της θεωρίας. Ήδη είδαμε ότι ο μονοπωλιακός ορισμός κατορθώνει να χαράξει μια σαφή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις κοινές συμμορίες και το έγκλημα που πράγματι αποτελεί διακριτό φαινόμενο και θα πρέπει να καλείται οργανωμένο και να μελετάται ως τέτοιο. Ο Λίβος προσφέρει στη διεπισδυτικότατη μελέτη του για το οργανωμένο έγκλημα μία λιτή αλλά πλήρη κωδικοποίηση των βασικών ενστάσεων κατά του επιχειρηματικού ορισμού του εγκλήματος.²⁵⁴ Μία σύντομη αντίκρουσή τους θα μας πείσει ότι τα ελαττώματα που προσάπτονται στην θεωρία αυτή είτε αποτυγχάνουν να καταφέρουν ουσιαστικό πλήγμα στον αντίπαλό τους είτε θεραπεύονται από την μονοπωλιακή θεωρία.

Ένα επιχείρημα αρκετά διαδεδομένο στους κύκλους των εγκληματολόγων είναι αυτό που συνοψίζεται στη φράση «η επιχειρηματική θεωρία μας λέει κάτι για το οργανωμένο έγκλημα αλλά δεν μας τα λέει όλα». Συγκεκριμένα, μας καταδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους λειτουργούν οι εγκληματικές οργανώσεις, αλλά δεν μας εξηγεί τι είδους φαινόμενο είναι το οργανωμένο έγκλημα και γιατί κάποιιο εμπλέκονται σε αυτό, ενώ άλλοι, υπό παρεμφερείς συνθήκες, δεν το κάνουν. Το τελευταίο είναι ένα ζήτημα με το οποίο παραδοσιακά καταπιάνεται η εγκληματολογία: γιατί, διερωτάται ο εγκληματολόγος, εγκληματούν οι άνθρωποι; Εν προκειμένω, το ερώτημα είναι ακόμα πιο

²⁵³ Βλ. D. C. Smith, (1978), 'Organized Crime and Entrepreneurship' *International Journal of Criminology and Penology*, Vol.6, Issue 2, 161-177.

²⁵⁴ Νικόλαος Λίβος, *Οργανωμένο Έγκλημα και Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις: Ο εγκληματολογικο-δογματικός φαινότυπος του οργανωμένου εγκλήματος*, (Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, 2007), 151 επ. Ο ίδιος ο Λίβος μοιάζει να προσυπογράφει μεν τις ενστάσεις, να εμμένει δε στην επιχειρηματική θεωρία που εξ αρχής υποστηρίζει στο έργο του. Οι επιφυλάξεις του είναι, κάποιες φορές, υπερβολικές και ο αντίλογος που αρθρώνει αναπάντεχα ήπιος και σύντομος.

πιστικό: γιατί ο υιός του Α έγινε μέλος της τοπικής μαφίας ενώ ο υιός του γείτονα και συναδέλφου του Β όχι; Τι κάνει τους ανθρώπους να στρέφονται σε αυτόν τον συγκεκριμένο τύπο εγκλήματος που τόσο διαφέρει από τις άλλες παραβατικές συμπεριφορές; Ο Λίβος μοιάζει να αποδοκιμάζει την απάντηση των περισσότερων μελετητών που ασπάζονται την επιχειρηματική θεωρία και κάνουν λόγο για ορθολογικές αποφάσεις και στάθμιση οφέλους και ζημίας από την συμμετοχή σε μία εγκληματική οργάνωση. Αλλά αυτή είναι μια προσέγγιση που παραβλέπει την ίδια την αποστολή των ορισμών.

Ο επιχειρηματικός ορισμός του οργανωμένου εγκλήματος, λοιπόν, δεν είναι απαραίτητο να είναι τίποτα παραπάνω από αυτό που υποστηρίζει η παρούσα, δηλαδή ένας *ορισμός*. Ως τέτοιος καλείται να κριθεί από την επιτυχία του στην ακριβή περιγραφή της έννοιας που ορίζει και τη διάκρισή της από άλλες συγγενείς ή συναφείς έννοιες. Αν μιλήσουμε για «θεωρία» αντί για «ορισμό» μπορεί κανείς να μεταφέρει το επίκεντρο της κριτικής στην τυχόν αδυναμία μίας θέσης να μας δια φωτίσει σε ζητήματα που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των θεωριών. Εν προκειμένω, όμως, το ερώτημα είναι σαφές εξ αρχής. Τι είναι οργανωμένο έγκλημα; Πώς ορίζεται/περιγράφεται η έννοια; Με άλλα λόγια, πώς θα διαχωρίσουμε το συγκεκριμένο φαινόμενο από άλλα και τι είναι αυτό που το κάνει άξιο αυτού του διαχωρισμού; Γιατί δεν είναι μία εγκληματική συμπεριφορά «σαν όλες τις άλλες»; Σε όλα αυτά τα ερωτήματα ο επιχειρηματικός ορισμός προσφέρει ικανοποιητικότερες απαντήσεις από κάθε άλλη προσέγγιση. Αποτυγχάνει, όμως, όπως είδαμε, να διασαφήσει τα ζητήματα που προκύπτουν από τα δύο τελευταία ερωτήματα. Ο μονοπωλιακός ορισμός καλύπτει αυτό το κενό και όχι μόνο διαχωρίζει με σαφήνεια τις εγκληματικές οργανώσεις από τις απλές συμμορίες, αλλά προσφέρει μία ξεκάθαρη εικόνα της επικινδυνότητας και του βαριά αντικοινωνικού χαρακτήρα του οργανωμένου εγκλήματος.

Η πρόταση, συνεπώς, του Λίβου προς τον μελετητή «να μην επεκτείνει το εξηγητικό δυναμικό της επιχειρηματικής θεωρίας και σε τομείς όπου μόνον οι παραδοσιακές εγκληματολογικές θεωρίες σχετικά με την αιτιολογία του εγκλήματος μπορούν να συμβάλουν» είναι, κατ' αρχήν, εύστοχη.²⁵⁵ Δεν είναι εξίσου προφανής, όμως, η μάλλον ανατιολόγητη απόρριψη κάθε εμπλοκής της παραδοσιακής θεωρίας αποφάσεων στην ερμηνεία της συμπεριφοράς των οργανωμένων εγκληματιών. Προς επίρρωση της θέσης αυτής προσφέρεται ένα παράδειγμα²⁵⁶ από τον Arlacchi²⁵⁷ όπου ο *capo* (τοπικός αρχηγός) της Σικελικής Μαφίας στην περιοχή της Κατάνια, Antonino Calderone, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι πολλοί μαφιόζοι ανέστειλαν δραστηριότητές τους για να

---

²⁵⁵ Λίβος, 2007, 162, υποσ. 307

²⁵⁶ Λίβος, ο.π.

²⁵⁷ Pino Arlacchi, *Men of Dishonor: Inside the Sicilian Mafia: an account of Antonino Calderone*, (William Morrow and Co., 1993). Πρόκειται στην ουσία για μια βιογραφία του Calderone από τον γνωστό μελετητή της μαφίας.

παρακολουθήσουν το Παγκόσμιο Κύπελλο ποδοσφαίρου. Ακόμα κι αν δεχθούμε ότι οι αυτοβιογραφικές αναφορές του Calderone είναι ακριβείς και δεν εμφορούνται από την συνήθη τάση των *pentiti*²⁵⁸ να παρουσιάζουν μία υπερβολικά «χαλαρή» και οικεία εικόνα για τον μέσο μαφιόζο,²⁵⁹ εδώ ο Λίβος μοιάζει να συμπεραίνει περισσότερα από όσα του επιτρέπει το παράδειγμα που παραθέτει. Όταν υποστηρίζει κανείς ότι οι εγκληματικές οργανώσεις λαμβάνουν αποφάσεις και χαράσσουν στρατηγικές κατά τρόπο ορθολογικό και με σκοπό το κέρδος, δεν είναι καθόλου απαραίτητο να εννοεί ότι αυτό συμβαίνει πάντοτε, σε όλες τις περιστάσεις και ανεξαιρέτα. Οι λογικοί άνθρωποι διακατέχονται από ανορθολογικά πάθη και επιθυμίες, όπως κάθε άλλος. Σε αυτό συμβάλλουν και οι κατά τόπους πολιτισμικές ιδιαιτερότητες (όπως η αγάπη για το ποδόσφαιρο στην Ιταλία), οι οποίες επηρεάζουν εξίσου τη λειτουργία νόμιμων και παράνομων επιχειρήσεων. Η επιχειρηματική θεωρία υποστηρίζει ότι, κατά τον σχεδιασμό και την εκτέλεση των δραστηριοτήτων τους, οι εγκληματικές οργανώσεις δρουν ορθολογικά με σκοπό το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος με το μικρότερο δυνατό ρίσκο. Αυτό επιβεβαιώνεται από την μελέτη όλων ανεξαιρέτως των εγκληματικών οργανώσεων, συμπεριλαμβανομένων και των μαφιών. Όταν πρόκειται για την επέκτασή τους σε νέες περιοχές ή τη χρήση βίας κατά πολιτικών ή δικαστών, οι μαφιόζοι επιδεικνύουν μία αξιοπρόσεκτη ικανότητα να απομονώνουν τα συναισθήματα και τις παρορμήσεις τους. Είναι μάλιστα γεγονός ότι η πάγια αντίληψη των μελών της Σικελικής Μαφίας για τις «μικρότερες» Camorra και 'Ndrangheta ήταν ότι επρόκειτο για μικροεγκληματίες χωρίς οργάνωση που λειτουργούσαν παρορμητικά και πρόχειρα.²⁶⁰ Συνεπώς, ο μονοπωλιακός ορισμός του οργανωμένου εγκλήματος, ως βελτιωμένη εκδοχή του επιχειρηματικού, δεν πάσχει λόγω της παραδοχής ότι οι οργανωμένοι εγκληματίες πράττουν ορθολογικά όσον αφορά τη διαχείριση της οργάνωσης.

2.4 Οργανωμένο έγκλημα και μαφία: η οριοθέτηση των εννοιών

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να γίνει μια σύντομη αναφορά σε μία από τις πιο παραδοσιακές «παρεξηγήσεις» στο χώρο της μελέτης του οργανωμένου εγκλήματος. Πρόκειται για την ταύτιση του οργανωμένου εγκλήματος με την λεγόμενη «μαφία». Παραδόξως, δεν έχουμε να αντιμετωπίσουμε μια λαϊκή προκατάληψη ή μια τραγική απλοποίηση ενός εξαιρετικά περίπλοκου φαινομένου αλλά μία διόλου σπάνια πρακτική αρκετών ερευνητών. Δύσκολα μπορεί ασφαλώς κανείς να αμφισβητήσει τόσο τη

---

²⁵⁸ Μετανοημένων μαφιόζων.

²⁵⁹ Αλλά και καθόλου κολακευτική όσον αφορά τις οργανωτικές του ικανότητες. Ο Atlacchi γενικώς υιοθετεί αυτή την άποψη, υποστηρίζοντας, για παράδειγμα, ότι οι μαφιόζοι ζημιώνονταν συστηματικά σε χρήμα και υποδομές λόγω της προσκόλλησης τους στην κουλτούρα της «τιμής». Η συστηματική έρευνα του Gambetta, τον οδήγησε στην απόρριψη αυτής της θέσης ως αυθαίρετης και αναπόδεικτης (ο.π. 313).

²⁶⁰ Την άποψη αυτή φαίνεται πως ασπάζόταν και ο δολοφονηθείς πολέμιος της Σικελικής Μαφίας δικαστής Giovanni Falcone, ο οποίος είχε δηλώσει στην εφημερίδα Repubblica της 11^{ης} Μαΐου 1990, με αφορμή τη δολοφονία εννέα υποψηφίων βουλευτών στην Νάπολη και την Καλαβρία, ότι αυτές είναι σπασμωδικές ενέργειες ανοργάνωτων ομάδων εγκληματιών που μάχονται μεταξύ τους. Η ησυχία, συμπλήρωσε, που παρατηρούταν στην Σικελία ήταν η πιο ισχυρή απόδειξη της ύπαρξης εκεί μίας εγκληματικής οργάνωσης (μαφίας).

σπουδαιότητα όσο και τη γοητεία των εγκληματικών οργανώσεων τύπου μαφίας. Υπό αυτή την έννοια, δικαίως μελετώνται απείρως περισσότερο από άλλες μορφές εγκληματικής δραστηριότητας. Σημαντικό μέρος της παρούσης θα αφιερωθεί στη μελέτη τους, από την οπτική γωνία που εδώ ενδιαφέρει περισσότερο. Η διαπίστωση αυτή όμως (και ενίοτε ανάγκη) ουδόλως δικαιολογεί την απόλυτη ταύτιση δύο εννοιών που τελούν σε προφανή σχέση γένους–είδους. Η έννοια γένους είναι σαφώς αυτή του οργανωμένου εγκλήματος, όπως ορίστηκε λίγο παραπάνω. Η μαφία είναι μια εγκληματική οργάνωση²⁶¹ που ειδικεύεται σε ένα συγκεκριμένο τομέα εγκληματικής δραστηριότητας.²⁶² Ο Diego Gambetta²⁶³ ορίζει την «προστασία» (protection) ως την υπηρεσία ή προϊόν το οποίο η μαφία «παράγει, προωθεί και πωλεί». Πρόκειται, λοιπόν, για μια εγκληματική οργάνωση που επιδιώκει να μονοπωλήσει την παροχή προστασίας.²⁶⁴

Μία ακόμη σημαντική διαφορά της μαφίας από την έννοια γένους στην οποία εντάσσεται –το οργανωμένο έγκλημα– είναι η ιδιότυπη σχέση της με το κράτος. Πολλές εγκληματικές οργανώσεις ζημιώνουν άμεσα το κράτος με τη δράση τους. Αρκετές από αυτές αμφισβητούν τις αρχές και απαξιώνουν τη νομιμότητα κατά τρόπο απείρως πιο επιζήμιο από εκείνον του κοινού εγκληματία. Καμία άλλη εγκληματική οργάνωση όμως δεν δραστηριοποιείται σε έναν τομέα που παραδοσιακά μονοπωλεί το κράτος, επιδιώκοντας μάλιστα να τον μονοπωλήσει εκείνη προς όφελός της. Η παροχή προστασίας ήταν ανέκαθεν μια από τις βασικές υποχρεώσεις του κράτους απέναντι στους πολίτες. Η επιτυχής διεκπεραίωσή της δεν αποτελεί μόνο εκπλήρωση μιας «συμβατικής υποχρέωσης» πηγάζουσας ευθέως από ενός είδους «κοινωνικό συμβόλαιο» που υπογράφεται μεταξύ του κράτους και των πολιτών διά της ψηφοφορίας. Συνιστά ταυτοχρόνως μία εν τοις πράγμασι επιβεβαίωση και εδραίωση του ρόλου του κράτους σε μια κοινωνία, χωρίς να είναι καν απαραίτητο αυτή να είναι δημοκρατική και ευνομούμενη. Υπήρξε, τουλάχιστον από την κατάρρευση των φεουδαρχικών καθεστώτων και ακολούθως, ένα προνόμιο που τα κράτη αρνούσαν να παραχωρήσουν. Η μαφία έρχεται να αμφισβητήσει αυτή την αποκλειστικότητα όχι μόνο διά της υποκατάστασης του κράτους σε αυτό το ρόλο, αλλά και διά των πρακτικών της σε όλα τα επίπεδα. Αρκεί, χάριν παραδείγματος, να αναφερθεί ότι ένας από τους βασικούς κανόνες αυτών των οργανώσεων παραμένει, σε πολλές περιπτώσεις δύο και πλέον αιώνες μετά τη θέσπισή τους, η αποφυγή κάθε σχέσης με την αστυνομία, ενώ αρκεί μια μακρινή έστω συγγενική ή μια φιλική σχέση ενός υπό ένταξη μέλους με εκπροσώπους του νόμου για να

---

²⁶¹ Σημαντική είναι η επισήμανση (Varese, ο.π., 5) ότι η μαφία αποτελεί συνηθέστατα και κατ' αρχήν ένα σύνολο (με πολλά χαρακτηριστικά «δικτύου») επιμέρους εγκληματικών ομάδων, υπό ορισμένες συνθήκες.

²⁶² Varese, ο.π., 4.

²⁶³ Diego Gambetta, ο.π., 1.

²⁶⁴ Υπό το κράτος αυτού του ορισμού, ως «μαφίες» θα πρέπει να θεωρούνται εγκληματικές οργανώσεις όπως η Σικελική Cosa Nostra (η οργάνωση που διεκδικεί ίσως περισσότερη από κάθε άλλη τον τίτλο), η Ιταλοαμερικανική Μαφία (επίσης γνωστή ως Cosa Nostra, αλλά και mob ή outfit, ανάλογα με την περιοχή δράσης της), η Ρωσική Μαφία, οι Triads του Hong Kong, και η Ιαπωνική Yakuza.

αποπεμφθεί διά παντός. Η παράμετρος που καθιστά την αντίθεση της μαφίας απέναντι στο κράτος ακόμη πιο επώδυνη για το τελευταίο σχετίζεται με τους «αγοραστές» της εν λόγω υπηρεσίας. Αν εκείνοι αποτελούντο αποκλειστικά από πρόσωπα κινούμενα στην παρανομία, η ζημία θα ήταν, ασφαλώς, μικρότερη και ενδεχομένως –εν ανάγκη- ανεκτή. Ο λαθρέμπορος, ο διαρρήκτης, ο κλέφτης, ο εμπλεκόμενος σε παράνομες δραστηριότητες ιδιοκτήτης κέντρου διασκεδάσεως δε θα απευθυνόταν προφανώς στις αστυνομικές αρχές για προστασία απέναντι σε άλλους διαρρήκτες, κλέφτες κοκ. Η εικόνα του κράτους ασφαλώς πλήττεται από την ύπαρξη ενός «υποκόσμου» που λειτουργεί με δικούς του κανόνες και –έτι χειρότερον- τοποτηρητές και εφαρμοστές τους. Η ζημία αυτή όμως φαντάζει αμελητέα συγκρινόμενη με εκείνη που προκαλείται από την παροχή προστασίας σε καθ' όλα νομοταγείς πολίτες, που καμία σχέση δεν έχουν –ή δεν επιθυμούν- με τον «υπόκοσμο». Οι άνθρωποι αυτοί έχουν, τουλάχιστον θεωρητικά, τη δυνατότητα να επιλέξουν ανάμεσα στη μαφία και στο κράτος τον προμηθευτή αυτής της υπηρεσίας και τελικά επιλέγουν την πρώτη. Το γιατί το πράττουν δεν έχει ιδιαίτερη σημασία. Θα μπορούσε, όντως, να επιχειρηματολογήσει κανείς πειστικά υπέρ της άποψης ότι η μαφία περισσότερο προστατεύει τον «πελάτη» της από την ίδια παρά από τρίτους εχθρούς. Υπό αυτή την έννοια, ο πολίτης, ουσιαστικά, εκβιαστικά υποχρεούται να δεχθεί την υπηρεσία που του προσφέρει η εγκληματική οργάνωση. Η αποδοχή αυτή αποτελεί περισσότερο προϊόν εκβιασμού παρά συνειδητής στάθμισης και επιλογής. Δεν παύει, όμως, να καταδεικνύει μια σαφή αδυναμία του κράτους να προστατεύσει τον πολίτη από το έγκλημα – στην προκειμένη περίπτωση το μαφιόζο που του ζητεί χρήματα για να τον «προστατεύσει». Σε κάθε περίπτωση, όπως θα φανεί στη συνέχεια, καμία μαφία δεν κατάφερε να εδραιωθεί σε περιόδους και περιοχές που δε χαρακτηρίζονταν από σημαντικό έλλειμμα ασφάλειας και αντίστοιχη αδυναμία ή απροθυμία του κράτους να την παράσχει αποτελεσματικά. Αυτή η ιδιότυπη σχέση μεταξύ μαφίας και κράτους, μάλιστα, οδήγησε κάποιους συγγραφείς στη διατύπωση θεωριών σύμφωνα με τις οποίες η προέλευση αρκετών από αυτές τις οργανώσεις είχε αρκετά έντονο πολιτικό, κοινωνικό ή και εθνικό χαρακτήρα. Περισσότερα θα αναπτυχθούν κατά την επιμέρους εξέταση ορισμένων σημαντικών εγκληματικών οργανώσεων αυτού του τύπου. Προς το παρόν, αρκεί αυτή η λιτή αναφορά προκειμένου να καταστεί σαφής η διαφορά ανάμεσα στις δύο έννοιες (οργανωμένο έγκλημα – μαφία).

2.5 Περί οργανωμένου εγκλήματος και ορθολογικών επιλογών

Όπως είδαμε οι εγκληματικές οργανώσεις, αντίθετα, ίσως, με τη διαδεδομένη στα ΜΜΕ και στην τέχνη εικόνα τους, που έχει επηρεάσει καταλυτικά και την αντίληψη του κοινού για αυτές, δεν λειτουργούν στη βάση των συναισθημάτων και των επιθυμιών των ηγετών ή των ηγετικών τους ομάδων. Αν είναι, όπως ορίστηκαν παραπάνω, το αντίστοιχο του μονοπωλίου και όχι απλά της οργανωμένης επιχείρησης στην παραοικονομία, τότε είναι επόμενο να διαθέτουν και την αντίστοιχη οργάνωση και –κυρίως- λειτουργία. Πρόκειται για οργανισμούς που λειτουργούν βασιζόμενοι σε λογικές επιλογές και στρατηγικές με

σκοπό την αποκόμιση του μεγαλύτερου δυνατού οφέλους στους τομείς του οικονομικού (και γενικότερα του υλικού) κέρδους, της ασφαλείας για τα μέλη τους και της δημιουργίας σφαιρών επιρροής (κοινωνικής και πολιτικής). Όπως κάθε άλλος παράγων λήψης αποφάσεων στη βάση λογικών επιλογών (rational choices) και ευκαιριών (opportunities), υιοθετούν μια διαδικασία που κινείται, κατά βάση, σε δύο επίπεδα που λειτουργούν ως φίλτρα:²⁶⁵ το πρώτο «φίλτρο» συναπαρτίζεται από όλα εκείνα τα πρακτικά, οικονομικά, νομικά και ψυχολογικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην προσπάθεια στάθμισης των επιλογών που τους προσφέρονται. Αν εξαιρέσει κανείς τα νομικά εμπόδια, τα οποία μελετώνται σε επίπεδο εντελώς διαφορετικό από εκείνο που ένας νομοταγής πολίτης έχει κατά νου²⁶⁶ («η επιλογή αυτή αποκλείεται διότι είναι παράνομη»), όλες οι υπόλοιπες διαδικασίες δεν απέχουν σημαντικά από αυτές που ακολουθούμε όλοι κατά τη λήψη μιας απόφασης. Όπως ένας επιχειρηματίας δεν αναλαμβάνει ένα έργο διότι δεν έχει το κατάλληλο προσωπικό, ή προσλαμβάνει νέα στελέχη για να το αναλάβει (πρακτικό πρόβλημα), έτσι ακριβώς και μία εγκληματική οργάνωση προσαρμόζει ανάλογα τη δράση της. Ομοίως αντιμετωπίζονται τα οικονομικά και ψυχολογικά ζητήματα που ανακύπτουν. Όταν το σύνολο των διαθέσιμων επιλογών έχει καθορισθεί με τη βοήθεια αυτών των κριτηρίων, το δεύτερο «φιλτράρισμα» ακολουθεί. Σε αυτή τη φάση της διαδικασίας λήψης απόφασης επιλέγεται ο μηχανισμός με βάση τον οποίο θα ληφθεί η τελική απόφαση από το ήδη καθορισμένο σύνολο των διαθέσιμων επιλογών. Αν, λοιπόν, οι εγκληματικές οργανώσεις αποφασίζουν και καθορίζουν τις στρατηγικές τους με γνώμονα τον μηχανισμό της καλούμενης «rational choice»,²⁶⁷ όπως περίπου θα έπραττε κάθε οργανωμένη επιχείρηση (πολλώ δε μάλλον ένα μονοπώλιο), ο μελετητής τους οφείλει να αποστρέψει κατά το δυνατόν το βλέμμα από όλες εκείνες τις προφανείς ιδιαιτερότητες τους που τις καθιστούν ενδεχομένως μοναδικούς οργανισμούς σε ό,τι αφορά τα επιδερμικά τους χαρακτηριστικά και να επικεντρώσει την προσοχή του στην ορθολογική δομή και λειτουργία τους.

Παρά ταύτα, είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου τις ιδιαιτερότητες των εγκληματικών οργανώσεων, καθώς μας υποχρεώνουν να μιλούμε για ορθολογικές επιλογές που παραπέμπουν «περίπου» και όχι «ακριβώς» σε εκείνες των νόμιμων επιχειρήσεων και δη

---

²⁶⁵ Jon Elster, *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, (Cambridge University Press, 1989), 13.

²⁶⁶ Εδώ, θα μπορούσε κανείς να σημειώσει ότι η εκτίμηση γίνεται σε επίπεδο κόστους – οφέλους. Ο κίνδυνος σύλληψης σε σχέση με το αναμενόμενο κέρδος μάλλον παρά η βαρύτητα του εγκλήματος ή της όποιας παράνομης δράσης ορίζει το πρόσφορο της μίας ή της άλλης οδού.

²⁶⁷ Βεβαίως, δεν πρέπει να λησμονεί κανείς ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται από πρόσωπα, συνηθέστατα από μια ομάδα προσώπων, αντίστοιχη κατά πολλούς με τα διοικητικά συμβούλια των μεγάλων επιχειρήσεων. Αυτό δε σημαίνει μόνο ότι, όπως είναι αυτονόητο, τα πρόσωπα καταφεύγουν κάποτε, για διάφορους λόγους, σε κάθε άλλο παρά ορθολογικές αποφάσεις μα και ότι κάποιες φορές αποφασίζουν ορθολογικά μεν, αλλά με γνώμονα μάλλον το προσωπικό τους συμφέρον παρά εκείνο της οργάνωσης. Βεβαίως, αν αυτή η θεωρία είναι σωστή, θα αναμέναμε είτε να απομακρυνθούν τα συγκεκριμένα πρόσωπα από τα κέντρα λήψης των αποφάσεων, είτε να αποτύχει παταγωδώς και τελικά να καταρρεύσει η οργάνωση. Αντίθετα, οι οργανώσεις που έχουν ακολουθήσει την τακτική αυτή πιστά, θα πρέπει να έχουν επιδείξει ιδιαίτερα επιτυχημένη δράση και ανθεκτικότητα στο χρόνο. Μένει να διακριβωθεί αυτό στη συνέχεια.

των μονοπωλίων. Κάποια από τα κρίσιμα ζητήματα εκτέθηκαν ήδη. Ένα από αυτά σχετίζεται, όπως είδαμε, με τις ιδιαίτερες κοινωνικές, ιστορικές και πολιτισμικές καταβολές των εγκληματικών οργανώσεων, οι οποίες τις καθιστούν φαινόμενο πολύ πιο περίπλοκο από οποιαδήποτε νόμιμη επιχείρηση και καθιστούν αναμενόμενες αποκλίσεις από το ορθολογικό πρότυπο. Περαιτέρω, είναι σημαντικό, στο πλαίσιο της ως άνω ένστασης του Λίβου, να έχουμε κατά νου ότι η συμπεριφορά των μελών των εγκληματικών οργανώσεων υπόκειται ακόμα περισσότερο στην επιρροή αυτών των ιδιαίτερων καταβολών, με αποτέλεσμα η διαδικασία λήψης αποφάσεων σε προσωπικό επίπεδο να μην συμβαδίζει με την εικόνα ενός ανθρώπου που αποφασίζει με ορθολογικά κριτήρια. Αυτό, φυσικά, δεν σημαίνει ότι η επιρροή είναι εξίσου ισχυρή στο συλλογικό επίπεδο, στο οποίο επικρατεί η ανάγκη επίτευξης των στόχων της οργάνωσης, ο καταμερισμός εργασίας, αξιοποίηση των πόρων κ.ο.κ. Το δεύτερο ζήτημα μας υπενθυμίζει την ανάγκη για μία τελευταία διευκρίνιση. Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις (*corporations*), συμπεριλαμβανομένων των εγκληματικών, δεν μπορούν να συμπεριφέρονται ορθολογικά ακριβώς όπως τα άτομα.²⁶⁸ Ένας σημαντικός περιορισμός είναι η απώλεια πληροφορίας, καθώς η τελευταία «κυκλοφορεί» ανάμεσα στις διάφορες ομάδες και τα άτομα που αποτελούν την ιεραρχική δομή της επιχείρησης.²⁶⁹ Οι ενστάσεις αυτές είναι βάσιμες στο βαθμό που μας υπενθυμίζουν ότι ο «ορθολογισμός» των συλλογικοτήτων είναι μία έννοια που διαφέρει, με την έννοια που εμφανίζονται αποκλίσεις σε κάθε κοινωνικό φαινόμενο.²⁷⁰ Όπως καταδεικνύεται από την ένσταση της «ποιότητας της πληροφορίας» που μόλις είδαμε, αυτές οι αποκλίσεις αφορούν κατά βάση την ακρίβεια του μοντέλου της ορθολογικής επιλογής (ιδίως ως μηχανισμού πρόβλεψης συμπεριφοράς) παρά την ίδια την ύπαρξη ορθολογικών στόχων και στρατηγικών. Η τελευταία είναι, θα μπορούσε να ειπωθεί, μια ελάχιστη προϋπόθεση ορθολογισμού, η οποία, όπως θα δούμε, δεν λείπει από τις εγκληματικές οργανώσεις που θα μελετήσουμε στην συνέχεια προς επίρρωση των θεωρητικών επισημάνσεων που έχουν διατυπωθεί ως τώρα.

2.6 Τα θύματα του οργανωμένου εγκλήματος

Βαδίζοντας προς την ολοκλήρωση της περιγραφής της έννοιας του συγκεκριμένου εγκλήματος ένα ακόμη ερώτημα πρέπει να απαντηθεί. Ποια είναι τα θύματα του οργανωμένου εγκλήματος; Ασφαλώς, ο καθένας μπορεί να θυματοποιηθεί από το οργανωμένο έγκλημα, αρκεί να κριθεί ότι ενεργεί ενάντια στα συμφέροντά του τελευταίου. Η απάντηση, λοιπόν, δεν μπορεί να περιορίζεται στα περιστασιακά θύματα των εγκληματικών οργανώσεων, αλλά, αντιθέτως, είναι απαραίτητο να ορίσει τις

---

²⁶⁸ Michael B. Metzger and Charles R. Schwenk (1990) 'Decision Making Models, Devil's Advocacy and the Control of Corporate Crime', *American Business Law Journal*, 28, 323-377.

²⁶⁹ Antony Downs, *Inside Bureaucracy*, (Little, Brown and Company, 1967), ιδίως σελ. 8 επ.

²⁷⁰ Sally S. Simpson, Nicole Leeper Piquero and Raymond Paternoster, 'Rationality and Corporate Offending Decisions' in Alex R. Piquero and Stephen G. Tibbetts (eds). *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges*, (New York: Garland, 2002), 31-32.

κατηγορίες εκείνες των προσώπων που θίγονται κατά κανόνα από τη δράση τους. Ο Schelling²⁷¹ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το κύριο θύμα του οργανωμένου εγκλήματος είναι ο πολίτης που προωθεί παράνομες υπηρεσίες στο κοινό. Από εκείνον επιχειρεί να αποσπάσει χρήματα διά της βίας ή της απειλής χρήσης βίας ο οργανωμένος εγκληματίας και εκείνον βλάπτει σε περίπτωση που δεν συμμορφωθεί. Η άποψη αυτή είναι σαφώς επηρεασμένη από την «παρεξήγηση» που αναφέρθηκε προηγουμένως. Προφανώς, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός οργανώσεων που δεν ειδικεύεται στην παροχή «προστασίας». Δικό του θύμα δεν μπορεί ασφαλώς να είναι ο πολίτης που περιγράφεται από τον Schelling. Η απάντηση πρέπει να αναζητηθεί σε τρία επίπεδα: κατ' αρχάς, θύμα της οργανωμένης εγκληματικής δράσης είναι το κράτος, του οποίου η νόμιμη εξουσία υπόκειται σε αμφισβήτηση όχι μόνο ευθέως, όπως εξηγήθηκε παραπάνω, αλλά (και αυτό είναι δυνητικά ακόμη πιο επιζήμιο) και εμμέσως: οι πολίτες παρατηρούν την αδυναμία του κράτους να καταστείλει μια προκλητική και καταφανέστατη εγκληματική δραστηριότητα και απαξιώνουν αυτή την έκφανση της πολιτικής του εξουσίας. Αν το επιτυχές «απλό» έγκλημα κλονίζει την έννομη τάξη και την εμπιστοσύνη των κοινωνιών σε αυτήν, το οργανωμένο έγκλημα την καταρρακώνει. Επιπροσθέτως, το κράτος υφίσταται προφανή και ανυπολόγιστη οικονομική ζημία εξαιτίας της παράνομης αυτής εγκληματικής δράσης σε επίπεδο φοροδιαφυγής, ξεπλύματος βρώμικου χρήματος, αλλά και στέρησης σημαντικού μέρους οικονομικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας από τη νόμιμη οικονομία. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, το οργανωμένο έγκλημα θυματοποιεί όλους εκείνους των οποίων η επαγγελματική δραστηριότητα, η κοινωνική και οικονομική κατάσταση ή απλώς η ύπαρξη είναι απαραίτητη ή απλώς ωφέλιμη για την ευημερία του. Μια εγκληματική οργάνωση που ειδικεύεται στην «προστασία» θυματοποιεί τους επιχειρηματίες της περιοχής στην οποία δραστηριοποιείται, ενώ μία οργάνωση με ειδίκευση την παραγωγή και εμπορία ναρκωτικών θυματοποιεί τους αγρότες που τα καλλιεργούν και τους ανθρώπους που τα διακινούν κοκ. Τρίτον, οι πολίτες που δρουν και κινούνται νόμιμα στον τομέα δραστηριότητας στον οποίο δραστηριοποιείται η εκάστοτε εγκληματική οργάνωση καθίστανται επίσης θύματά της. Αν μια οργάνωση, για παράδειγμα, παράγει και πωλεί νοθευμένο αλκοόλ, η δράση της ζημιώνει τις νόμιμες επιχειρήσεις που εμπορεύονται αλκοολούχα ποτά, όπως ακριβώς η δράση της παραοικονομίας καθίσταται επιζήμια για τη νόμιμη οικονομία. Τέλος, οι εγκληματικές οργανώσεις θυματοποιούν άλλες εγκληματικές οργανώσεις κατά την προσπάθεια επιβολής ή διαφύλαξης του μονοπωλίου, η οποία συνηθέστατα προϋποθέτει ή περιλαμβάνει την άσκηση κάθε είδους βίας.

Η έκταση της ζημίας που προκαλείται από το οργανωμένο έγκλημα εις βάρος του κράτους μεγεθύνεται, όπως θα πρέπει να είναι αναμενόμενο, στην περίπτωση της μαφίας. Ο λόγος είναι απλός και έγκειται στο ότι, λόγω της φύσης της προστασίας που αναλύθηκε πιο διεξοδικά παραπάνω, η αμφισβήτηση και απαξίωση του κράτους είναι

---

²⁷¹ Schelling, ο.π., 185.

ακόμη εντονότερη και αμεσότερη. Κατά τα άλλα, η προσέγγιση του Schelling σκιαγραφεί μια εικόνα της διαδικασίας επιλογής θυμάτων που ταιριάζει μεν σχεδόν αποκλειστικά στη μαφία και όχι στο οργανωμένο έγκλημα γενικότερα, δεν παύει δε να προσφέρει μια χρήσιμη εμβάθυνση στην τακτική ενός τύπου οργανωμένου εγκλήματος που θα απασχολήσει σε μεγάλο βαθμό, σε επίπεδο συγκριτικής μελέτης τουλάχιστον, και το παρόν πόνημα. Παραθέτει, λοιπόν, ο εν λόγω συγγραφέας πέντε κριτήρια επιλογής θυμάτων από το οργανωμένο έγκλημα, όπως λέει ο ίδιος, αλλά κατ' ουσίαν αποκλειστικά της μαφίας:

- 1) Τα θύματα πρέπει να αδυνατούν να προστατεύσουν (αποτελεσματικά) τους εαυτούς τους.
- 2) Τα θύματα πρέπει να αδυνατούν να κρυφτούν από τα μέλη των εγκληματικών οργανώσεων. Συνεπώς, ένας διαρρήκτης, που κινείται και εργάζεται εν κρυπτώ, δεν προσφέρεται για θυματοποίηση από τη μαφία, σε αντίθεση με εκείνους που προσφέρουν παράνομες υπηρεσίες και πρέπει να δραστηριοποιούνται δημοσίως, όπως οι «πράκτορες» παράνομου τζόγου.
- 3) Πρέπει να είναι δυνατόν (και αυτό αφορά πλέον καθαρά τη μαφία) να παρακολουθούνται τα κέρδη τους και γενικά η πρόοδος των επιχειρήσεών τους.
- 4) Το θύμα πρέπει, επίσης, να έχει μια σταθερή εργασία που δεν μπορεί να μετακινεί εύκολα για να διαφύγει της τιμωρίας που επιφυλάσσεται σε όσους αρνούνται να συμμορφωθούν με τις προσταγές της εγκληματικής οργάνωσης (επίσης ευθέως αναφερόμενο στη μαφία). Ένας κλεπταποδόχος, για παράδειγμα, είναι υποχρεωμένος να διατηρεί ένα «κατάστημα», προκειμένου να είναι εύκολο να τον επισκέπτονται όσοι έχουν χρέια των υπηρεσιών του, όντας, κατά συνέπεια, ένα εύκολο θύμα για τη μαφία.
- 5) Τέλος, ο Schelling παρατηρεί ορθά ότι πρέπει, χάριν της ομαλής λειτουργίας του όλου συστήματος, το θύμα να νιώθει πως του συμπεριφέρονται δίκαια. Συνεπώς, είναι ανάγκη να θεσπίζονται και να τηρούνται γενικοί κανόνες, όσο απλοί και αν είναι συνήθως αυτοί, προκειμένου να γνωρίζει το θύμα τι θα πρέπει να αναμένει σε κάθε περίπτωση.²⁷²

Είναι κάτι περισσότερο από σαφές ότι η συγκεκριμένη θεωρητική ανάλυση αφορά ένα συγκεκριμένο τύπο εγκληματικής οργάνωσης, τη μαφία. Με τη συγκεκριμένη επισήμανση όμως πάντοτε κατά νου, προσφέρει μια πολύτιμη εικόνα του τρόπου με τον οποίο επιλέγει το οργανωμένο έγκλημα τα θύματά του, που πρέπει να είναι αδύναμα (σε σχέση με την εγκληματική οργάνωση), ευχερώς προσβάσιμα και, κατά το δυνατόν, ευχερώς ελέγξιμα σε όσο το δυνατόν περισσότερες πτυχές των δραστηριοτήτων τους που

---

²⁷² Εδώ, οφείλει κανείς να παράσχει μία διευκρίνιση: στην πράξη, συνηθέστατα, δεν απαιτείται ουσιαστικά δίκαιη και ίση αντιμετώπιση των θυμάτων από τα μέλη της εγκληματικής οργάνωσης, αλλά μάλλον η εντύπωση μιας παρόμοιας αντιμετώπισης. Ενδεχομένως, δε, σε κάποιες περιπτώσεις, να αρκεί απλώς να παραμένουν οι περιπτώσεις προνομιακής μεταχείρισης πίσω από κλειστές πόρτες.

το ενδιαφέρον. Όσο κι αν ηχεί παράδοξο, οι διαπιστώσεις αυτές αφορούν σε κάποιο βαθμό, και τα κράτη, ως θύματα του οργανωμένου εγκλήματος: ένα ισχυρό κράτος, με αξιωματούχους «μη προσβάσιμους» διά της διαφθοράς ή άλλων μέσων, αμύνεται πιο αποτελεσματικά απέναντι στις εγκληματικές οργανώσεις.

2.7 Ειδικά για τις «Μαφίες»

Πριν προχωρήσουμε στην μελέτη των περιπτώσεων που επελέγησαν για τον έλεγχο της ερμηνευτικής θέσης της παρούσας για την παιγνιοθεωρητική εμπλοκή του οργανωμένου εγκλήματος με το *latu sensu* κράτος, είναι χρήσιμο να προσεγγίσουμε λίγο πιο διεξοδικά το φαινόμενο «μαφία». Όπως είδαμε, οι τρεις εγκληματικές οργανώσεις που θα εξετάσουμε (με την μέθοδο της συμφωνίας ως μέρος της υβριδικής μεθόδου που εισάγεται εδώ) έχουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, χαρακτηριστικά μαφίας. Ο λόγος είναι η ενασχόλησή τους με την παροχή «προστασίας» σε νόμιμες και παράνομες επιχειρήσεις και οργανισμούς. Θα διαπιστώσουμε, βέβαια, ότι η δραστηριότητα αυτή όχι μόνο δεν ήταν αποκλειστική αλλά, στην περίπτωση του *Outfit* του Σικάγο, κατέληξε δευτερεύουσα λόγω των ευκαιριών που προσέφερε η ποτοαπαγόρευση στις ΗΠΑ. Αυτές οι μικρές αλλά ουσιώδεις αποκλίσεις είναι απολύτως καλοδεχούμενες μεθοδολογικά, καθώς εξασφαλίζουν ότι οι περιπτώσεις που εξετάζουμε δεν είναι πανομοιότυπες. Ο παρεμφερής, όμως, φαινότυπός τους επιβάλλει μια προσεκτική ματιά στη φύση και τη λειτουργία του φαινομένου «μαφία».

Η μαφία, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι μια εγκληματική οργάνωση που ειδικεύεται στην παροχή προστασίας σε ιδιώτες. Πρόκειται, κατά πολλούς,²⁷³ για μια «βιομηχανία» παραγωγής, προώθησης και πώλησης προστασίας. Ήδη, από το 1876, ο Leonardo Franchetti την αποκαλούσε «l' industria della violenza» χρησιμοποιώντας τον όρο «industria» κυριολεκτικά. Προφανώς, βεβαίως, έκανε λόγο για βιομηχανία βίας και όχι προστασίας. Το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό γνώρισμα της μαφίας, η άσκηση βίας, έχει βρει ιδιαίτερη απήχηση σε σχετικές μελέτες στις οποίες γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στο «μονοπώλιο της βίας», το οποίο αποτυγχάνει να διαφυλάξει το κράτος σε περιοχές όπως, για παράδειγμα, η Νότια Ιταλία. Αυτή η αποτυχία έχει πολλάκις τεθεί στο κέντρο της επιχειρηματολογίας σχετικά με τους λόγους που ενθάρρυναν την άνοδο, αλλά και την, κατά καιρούς, δυναμική επανεμφάνιση της μαφίας.²⁷⁴ Η άποψη αυτή βασίζεται στον περίφημο ορισμό του κράτους όπως διατυπώθηκε από τον Max Weber,²⁷⁵ σύμφωνα με τον οποίο κράτος είναι ο φορέας που διεκδικεί με επιτυχία το μονοπώλιο στη νόμιμη χρήση βίας σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Η ιδέα αυτή, βεβαίως, βρίσκει ερείσματα σε ένα κεντρικό πυλώνα της σύγχρονης πολιτικής σκέψης, όπως εκφέρεται

²⁷³ Gambetta, ο.π. 1.

²⁷⁴ Βλέπε αντί πολλών, Anton Blok, *The Mafia of a Sicilian Village 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs* (Waveland Pr Inc, 1974) αλλά και Pino Arlacchi, *La Mafia Imprenditrice: l'etica mafiosa e lo spirito del capitalismo*, (Il Mulino, 1983), ιδίως σελ. 106 κ.ε.

²⁷⁵ *Politik als Beruf*, (Duncker und Humblot, 1918).

από διάφορους στοχαστές από τον Machiavelli μέχρι τον Hobbes και που θεωρεί την εδραίωση του μονοπωλίου της βίας ως μια από τις βασικές προτεραιότητες των κυβερνήσεων.²⁷⁶

Η άποψη ότι η μαφία επιδιώκει να μονοπωλήσει τη βία, παρά το γεγονός ότι δεν αντικατοπτρίζει πλήρως την πραγματικότητα, εστιάζει σε μία από τις σημαντικότερες μεθόδους επιδίωξης των σκοπών του συγκεκριμένου τύπου οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας. Πρόκειται, όμως, ακριβώς, για μία μέθοδο, για ένα μέσο προς σκοπό και όχι για μία αυτόνομη επιδίωξη. Ο σκοπός παραμένει πάντοτε η μονοπόληση της παροχής προστασίας. Όπως παρατηρεί ο Charles Tilly,²⁷⁷ ο όρος προστασία έχει εδώ δύο διαφορετικά νοήματα, ένα θετικό και ένα αρνητικό. Από τη μια πλευρά, την αντιλαμβανόμεστε ως εκείνο το καταφύγιο από κάθε λογής κίνδυνο, όπως μπορεί να προσφέρεται από έναν δυνατό φίλο, μια μεγάλη ασφαλιστική εταιρεία ή ένα καλοφτιαγμένο στέγαστρο. Από την άλλη, ξυπνά εικόνες ενός ισχυρού φορέα που επιβάλλει το δικό του δίκτυο προστασίας υπό την απειλή βλάβης που ο ίδιος – πρωτίστως- έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει. Υπό αυτή την έννοια, είναι απολύτως λογικό και αναμενόμενο εκ μέρους αυτών των φορέων να προσπαθούν με κάθε τρόπο να υπερτονίζουν την ανάγκη αυτής της προστασίας. Σε αυτό το σημείο ο Tilly ανακαλύπτει μία ακόμη εντυπωσιακή ομοιότητα στους τρόπους με τους οποίους λειτουργούν σε αυτό το επίπεδο το κράτος και η μαφία:²⁷⁸ «από τη στιγμή που οι ίδιες οι κυβερνήσεις κοινώς αναπαριστούν, προκαλούν, ή, ακόμη, κατασκευάζουν έξωθεν απειλές πολέμου ... οι ίδιες οι κυβερνήσεις συχνά λειτουργούν ουσιαστικά κατά τον ίδιο τρόπο με τους παράνομους προστάτες (racketeers).²⁷⁹

Στην παραπάνω θεωρία μπορεί να αντιτάξει κανείς ένα προφανές επιχείρημα: αν το οργανωμένο έγκλημα, όπως γίνεται αντιληπτό υπό το κράτος αυτών των προσεγγίσεων (κατ' ουσίαν, δηλαδή, η μαφία), λειτουργεί ως κυβέρνηση, δεν θα έπρεπε να προσφέρει την προστασία της στον πολίτη αφιλοκερδώς; Διότι, ασφαλώς, το κράτος, υπό τη δημοκρατική αντίληψη περί αυτού που επικρατεί σήμερα τουλάχιστον στο δυτικό κόσμο, προστατεύει τον πολίτη στο πλαίσιο κάποιας μορφής κοινωνικού συμβολαίου που

---

²⁷⁶ Στη θεωρία αυτή βασίστηκε και ένας παραλληλισμός –μέχρι εξισώσεως σε κάποιες περιπτώσεις- του ρόλου που οικειοποιείται η μαφία σε μια συγκεκριμένη περιοχή με εκείνον που παραδοσιακά διαδραματίζει το κράτος σε μεγαλύτερη κλίμακα.

²⁷⁷ Charles Tilly, 'War Making and State Making as Organized Crime', σε P.B. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol (eds), *Bringing the State Back In*, (Cambridge University Press, 1985), 170 κ.ε.

²⁷⁸ Αυτή η διαπίστωση βεβαίως (αν επιθυμεί κανείς να της προσδώσει κύρος διαπίστωσης), είναι μάλλον θλιβερή. Δεν είναι λίγες βεβαίως οι περιπτώσεις, στην πράξη, κατά τις οποίες τόσο μέλη της μαφίας όσο και «πελάτες» της έχουν εκφράσει την άποψη ότι ουσιαστικά η μαφία υποκαθιστά το κράτος όταν εκείνο αδυνατεί να παράσχει την απαραίτητη προστασία στους πολίτες του. Κατ' ορθότερη κρίση, πάντως, ο παραλληλισμός αυτός, αν γίνει δεκτός, μάλλον θα πρέπει να προβληματίζει σχετικά με το ρόλο και τις μεθόδους του σύγχρονου δυτικού κράτους, παρά να εξωραϊζει τη δημόσια εικόνα της μαφίας ή να προσδίδει κάποιου είδους ηθική νομιμοποίηση στο ρόλο της.

²⁷⁹ Charles Tilly, ο.π., 171.

προσδιορίζει τις βασικές αρχές στην σχέση πολίτη–κράτους. Αν αναλογιστεί κανείς την πραγματικότητα, βεβαίως, υποχρεούται να ανασκευάσει ή τουλάχιστον να αναδιατυπώσει το επιχείρημα. Οι δημοκρατικές κυβερνήσεις εισπράττουν οικονομικό αντάλλαγμα για τις κάθε είδους υπηρεσίες που θέτουν στη διάθεση του πολίτη υπό τη μορφή φόρων. Συνεπώς, το ζητούμενο δεν πρέπει να εντοπίζεται στην ύπαρξη ή μη οικονομικής συναλλαγής αλλά στην επιδίωξη ή μη κέρδους. Η δημοκρατική κυβέρνηση θα ήταν λογικά αναμενόμενο να μην επιδιώκει κέρδος, αλλά αντιθέτως να μειώνει τις «τιμές» για την παροχή προστασίας μειώνοντας, ταυτοχρόνως, όσο αυτό είναι δυνατόν, το κόστος τους. Όσο αυτό συμβαδίζει με τη μικρότερη δυνατή επιβάρυνση σε ό,τι αφορά την ποιότητα των υπηρεσιών, είναι προς το συμφέρον των πολιτών, το οποίο και υποχρεούται να υπερασπίζεται και να προωθεί κάθε δημοκρατική κυβέρνηση στο πλαίσιο της λαϊκής εκπροσώπησης. Ο Frederic Lane²⁸⁰ αναγνωρίζει τη λογική βάση του επιχειρήματος, αλλά τονίζει, σε μια προσπάθεια απενεργοποίησης του, ότι οι περισσότερες κυβερνήσεις στην ιστορία δεν υπήρξαν δημοκρατικές και οι φορείς «παραγωγής προστασίας» δε λειτουργούσαν στη βάση μιας σχέσης παραγωγού–καταναλωτή σαν αυτή που μόλις αναφέρθηκε, αλλά εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα διακριτών ομάδων ή τάξεων. Οι βασικότεροι στόχοι τους λοιπόν ήταν, κατά τον συγγραφέα, η επιβίωση της «αρχής» (του φορέα της εξουσίας) και η μεγιστοποίηση του μεγέθους του οργανισμού παρά των κερδών του. Ο ηγεμόνας που διαχειριζόταν μια εξουσία τόσο απόλυτη, ώστε να θεωρείται μοναδικός διαχειριστής των μονάδων παραγωγής και παροχής προστασίας, ήταν λογικό να επιθυμεί διακαώς τη διατήρηση των «τιμών» και την ταυτόχρονη ελαχιστοποίηση των εξόδων. Με αυτόν τον τρόπο θα προσπαθούσε, όπως ο Ερρίκος VII της Αγγλίας ή ο Λουδοβίκος XI της Γαλλίας, να εδραιώσει τη νομιμότητα της εξουσίας του, να διασφαλίσει την εσωτερική τάξη και να αποδιοργανώσει τους ανταγωνιστές του, επιστρατεύοντας τα φτηνότερα δυνατά μέσα. Ακολουθώντας αυτή την τακτική, είχε τη δυνατότητα να αποκομίζει το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος είτε διά της αποταμίευσης των κερδών που δε διοχετεύονται στη βελτίωση των υπηρεσιών είτε διά της οικονομικής αφαιμάξης που καθίστατο δυνατή λόγω της ενίσχυσης του μονοπωλίου του είτε, ασφαλώς, από τον συνδυασμό των δύο.

Η εξαιρετικά ενδιαφέρουσα συγκριτική αυτή προσέγγιση προσφέρει πρόσφορο έδαφος για μερικές βασικές επισημάνσεις. Σύμφωνα με μία αρκετά δημοφιλή θεωρία, οι βασικές αρχές της οποίας θα αναλυθούν λεπτομερώς στη συνέχεια, οι εγκληματικές οργανώσεις που ειδικεύτηκαν στην παροχή προστασίας εκμεταλλεύτηκαν την πτώση των φεουδαρχικών καθεστώτων και την ταυτόχρονη απονομή γης και άλλων περιουσιακών δικαιωμάτων στους πολίτες προκειμένου να εμπορευθούν αποτελεσματικά την εν λόγω υπηρεσία. Στη βάση αυτής της θεωρίας, θα ήταν απολύτως λογικό να θεωρήσει κανείς ότι οι αντικαταστάτες των αποκλειστικών διαχειριστών της εν λόγω εξουσίας θα

---

²⁸⁰ Frederic Lane, (1958), 'Economic Consequences of Economic Crime', *The Journal of Economic History*, 406 κ.ε.

υιοθετούσαν τις μέχρι τότε μεθόδους τους. Ακόμα, θα ήταν απολύτως αναμενόμενο να δεχθούν αυτές τις υπηρεσίες και μεθόδους οι πολίτες, οι οποίοι δεν είχαν τα μέσα να προστατεύσουν τις προσφάτως κτηθείσες περιουσίες τους, αλλά ούτε και τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν μεθόδους που είχαν εδραιωθεί στις συνειδήσεις τους για αιώνες. Υπό αυτή την έννοια, η μετάβαση²⁸¹ από το ένα καθεστώς στο επόμενο, θα πρέπει να θεωρείται όχι μόνο απολύτως φυσιολογική, αλλά και μάλλον ομαλή, τηρουμένων των αναλογιών. Όταν ο κίνδυνος της έξωθεν απειλής (προερχόμενης από τον ξένο ηγεμόνα) παραχώρησε τη θέση του στον –περισσότερο άμεσο- κίνδυνο απώλειας της προσωπικής ιδιοκτησίας, ήταν απαραίτητο να αντικατασταθεί ο απερχόμενος φεουδάρχης από κάποιον άλλο εξίσου ικανό «προστάτη». Στη συνείδηση του απλού πολίτη, ενδεχομένως, συνιστούσε μάλλον πρόοδο μια μετάβαση από την επιβαλλόμενη για ακαθόριστους λόγους κρατική «προστασία»²⁸² στην πλέον ουσιαστικά απαραίτητη προστασία της

²⁸¹ Το εάν και κατά πόσον υπάρχει πράγματι εδώ ένα γνήσιο δίλημμα, μια ανάγκη για επιλογή ανάμεσα στο κράτος και τον ιδιώτη «προστάτη» είναι, ασφαλώς, αμφίβολο. Αν οι συγκεκριμένοι πολίτες συμφωνούν με την άποψη ότι η ύπαρξη κράτους δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη νόμου, τότε δίλημμα για εκείνους, ουσιαστικά, δεν υφίσταται καθώς, σύμφωνα με αυτή την άποψη, το κράτος δεν έχει ένα a priori μονοπώλιο σε ό,τι αφορά τη νομοθεσία και την επιβολή της. Όπως γράφει ο Santi Romano, «...υπό την απειλή του κρατικού νόμου υπάρχουν συχνά σκιώδεις ενώσεις των οποίων η οργάνωση μπορεί να θεωρηθεί ανάλογη, σε μικρή κλίμακα, προς αυτή του κράτους, έχουν νομοθετικές και εκτελεστικές αρχές, δικαστήρια που επιλύουν διαφορές και επιβάλλουν ποινές, φορείς που τις εκτελούν αδιάκοπα και περίπλοκους και ακριβείς νόμους όμοιους με εκείνους του κράτους. Αυτές οι ενώσεις, συνεπώς, δημιουργούν τη δική τους τάξη, όπως το κράτος και οι νομικοί του θεσμοί» (Santi Romano, [1918] 1951, *L'ordinamento giuridico*, 123-124). Κινούμενοι εντός αυτής της λογικής οι πολίτες απλώς επιλέγουν το φορέα παροχής προστασίας και επίλυσης διαφορών που προτιμούν. Περαιτέρω συζήτηση επί του θέματος συναντά κανείς σε P. Pezzino, *Per una critica dell'onore mafioso*, σε G. Fiume (ed.), *Onore storia nelle società mediterranee* (1989, Palermo: La Luna) και A. Pigliaru, *La vendetta barbaricina come ordinamento giuridico* (1959, Milan: Giuffrè).

²⁸² Η διαπίστωση αυτή βεβαίως στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι άνθρωποι συνειδητά επιλέγουν μεταξύ κράτους και αναρχίας. Αν ο Nozick έχει δίκιο όταν γράφει ότι «η ηθική φιλοσοφία θέτει το υπόβαθρο και τα όρια της πολιτικής φιλοσοφίας» (*Anarchy, State and Utopia*, (Basic Books, 1974), 6), τότε θα ήταν ενδεχομένως εξαιρετικά ενδιαφέρον και, πιθανότατα, χρήσιμο να προσεγγίσει κανείς αυτή την πλευρά του ζητήματος που εδώ μας απασχολεί. Αν είναι, όντως, δυνατόν και όχι ουσιαστικά ουτοπικό να υπάρξει ένα είδος αναρχίας στο πλαίσιο του οποίου οι άνθρωποι γενικά θα αναγνωρίζουν και θα σέβονται τις ηθικές προσταγές και, γενικότερα, θα συμπεριφέρονται «όπως θα έπρεπε» (“as they ought” κατά Nozick), τότε θα ανέμενε κανείς να προκύψει κάτι παρόμοιο. Πότε, δηλαδή, θα ήταν περισσότερο λογική και αναμενόμενη μια απόρριψη του συμβατικού κράτους και μια εγκαθίδρυση ενός «φυσικού κράτους» όπου το ρόλο του κυβερνήτη θα καλείται να παίζει η ηθική όπως περίπου μόλις περιγράφηκε, έστω και αδρά; Θα δοθεί στη συνέχεια η ευκαιρία για μια περισσότερο ενδελεχή ανάλυση των κοινωνικών συνθηκών που οδήγησαν στη διαμόρφωση της σύγχρονης εικόνας του οργανωμένου εγκλήματος και –φυσικά- τη σχέση του με τη διαφθορά. Ήδη, όμως, έγινε μια αναφορά στη μετάβαση από το καθεστώς της φεουδαρχίας σε εκείνο της προσωπικής ιδιοκτησίας και την ανάγκη προστασίας της ιδιοκτησίας αυτής που συνέβαλε στην άνθιση ενός συγκεκριμένου είδους οργανωμένου εγκλήματος. Αν, λοιπόν, η απογοήτευση από τη φεουδαρχική αδικία και η πλήρης αποξένωση από την κεντρική εξουσία (“the far away king”), δεν οδήγησε σε μία προσπάθεια, τουλάχιστον, εγκαθίδρυσης ενός παρόμοιου αναρχικού καθεστώτος, χωρίς επαγγελματίες προστάτες που θα υποκαθιστούσαν, στην ουσία, το ρόλο του κράτους σε τοπικό επίπεδο, οργανώνοντας μικρά κράτη εν κράτει, τότε το σχετικό ερώτημα αναπόφευκτα τίθεται: μήπως, τελικά, το εν λόγω σχήμα απλούστατα δεν είναι καθόλου ρεαλιστικό, αλλά μάλλον “wildly optimistic” (για να παραπέμψω και πάλι στον –διαφωνούντα στο συγκεκριμένο σημείο- Nozick); Ας μην απαντήσουμε βιαστικά στο ερώτημα (πολλές εκφάνσεις του ζητήματος μένουν, ακόμη, ανεξερεύνητες) αλλά ας επιτραπεί μια πρώτη διαπίστωση: ουδόλως πρέπει να αποκλεισθεί η πιθανότητα να έλαβε, τελικά, χώρα μια παρόμοια

ιδιοκτησίας του από ανθρώπους που γνωρίζει και με τους οποίους μπορεί να διαπραγματευτεί.²⁸³

Αν ο κοινωνικός ρόλος της μαφίας, αλλά και του οργανωμένου εγκλήματος γενικότερα, μπορεί να δικαιολογηθεί ιστορικά, οι οικονομικές επιπτώσεις της οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας θα μπορούσαν να απαλλαγούν από την αρνητική τους χροιά υπό το βάρος ορισμένων διαπιστώσεων. Ασφαλώς, το ζήτημα δεν εντάσσεται εν στενή εννοία στις αναζητήσεις της παρούσης, αλλά είναι χρήσιμο να ολοκληρωθεί, με αυτό τον τρόπο, η προσέγγιση της έννοιας του οργανωμένου εγκλήματος. Η βασική αρχή θα πρέπει να αναζητηθεί, νομίζω, στη διαπίστωση σπουδαίων φιλοσόφων του 18^{ου} αιώνα, ιδίως των Bernard Mandeville, David Hume και Adam Smith, ότι τα ιδιωτικά συμφέροντα των ανθρώπων μπορούν να εξυπηρετήσουν έναν κοινωνικό στόχο, αν γίνουν οι απαραίτητες θεσμικές διευθετήσεις. Όπως ακριβώς ο χασάπης του περίφημου παραδείγματος του Smith, όχι από καλοσύνη αλλά από προσωπικό συμφέρον, διαθέτει το κρέας στο κοινό με αποτέλεσμα να καταλήγει αυτό στα τραπέζια όλων μας, έτσι ακριβώς άλλοι κοινωνικοί παράγοντες εμπορεύονται τα αγαθά τους με τους συγκοινωνούς τους. Δεν είναι καθόλου απαραίτητο να το πράττουν στη βάση κάποιας συλλογικής συνείδησης, ακόμα κι αν τελικά το σύνολο ωφελείται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Το ίδιο ακριβώς θα μπορούσε να ισχύει για τα αγαθά που χαρακτηρίζονται από τον ανθρώπινο νόμο «παράνομα». Οι παράνομες υπηρεσίες που για κάποιους είναι ανεπιθύμητες για κάποιους άλλους είναι απολύτως επιθυμητές. Στην περίπτωση που τα αγαθά που προσφέρονται είναι αποδεκτά ως «καλά» ή «ηθικά» από το κοινωνικό σύνολο, ο ανταγωνισμός είναι προς το κοινωνικό συμφέρον, διότι, υπό φυσιολογικές συνθήκες, συντελεί στη βελτίωση της ποιότητας και τη μείωση των τιμών. Όταν τα

προσπάθεια, δεδομένου ότι οι περισσότερες οργανώσεις που εξελίχθηκαν στις σημερινές «μαφίες» (διατείνονται ότι) ξεκίνησαν τη δράση τους ως «ενώσεις πολιτών» με σκοπό την αλληλοβοήθεια και την προστασία των συμφερόντων τους στη βάση ηθικών κανόνων και γενικών αρχών. Μήπως το αρχικό σχέδιο στο νου των πολιτών ήταν, στην ουσία, η αυτοπροστασία και η αποδέσμευση από τους μηχανισμούς προστασίας του κεντρικού κράτους, διά της ανάθεσης αυτού του ρόλου σε κάποιους (τους ισχυρότερους) εξ αυτών (των πολιτών) αντί κάποιας «συνδρομής» για τον κοινό σκοπό (και όχι, εν στενή εννοία, αμοιβής); Τέλος, αν είναι έτσι τα πράγματα, πρόκειται για κάποιου είδους «αναρχία», για ένα «μη-κράτος» (nonstate situation), ή μια απλή παραλλαγή του κράτους όπως το ξέρουμε; Αυτά μένουν να απαντηθούν στη συνέχεια.

²⁸³ Ίσως με αυτό τον τρόπο μπορεί να δοθεί και πρώτη σχετικά ικανοποιητική εξήγηση στο πολλάκις παρατηρηθέν φαινόμενο της κοινωνικής αποδοχής του οργανωμένου εγκλήματος και ιδιαίτερα της μαφίας. Αν είναι «φυσιολογικό», όσο και απαραίτητο, ο πολίτης να επιζητεί την αποτελεσματικότερη δυνατή μέθοδο προστασίας των συμφερόντων του, τότε ο μαφιόζος της περιοχής του μπορεί –υπό προϋποθέσεις– να είναι μια απολύτως λογική επιλογή. Στην περίπτωση μάλιστα που ο συγκεκριμένος οιονεί θεσμικός ρόλος χαίρει και μιας κάποιας ιστορικής νομιμοποίησης, οι όποιες ηθικές αντιστάσεις ή πρακτικές επιφυλάξεις παρακάμπτονται ευκολότερα. Επιπροσθέτως, οι περιοχές στις οποίες κυριάρχησε η μαφία σε εποχές κατά τις οποίες η βία ως μέσο αυτοπροστασίας αλλά και η κουλτούρα της βίας ήταν αποδεκτή κοινωνικά έμειναν εγκλωβισμένες σε αυτή τη λογική (χάρη στην εξαιρετική ικανότητα του οργανωμένου εγκλήματος να προστατεύει το μονοπώλιό του) με αποτέλεσμα να αμβλύνονται οι ηθικές αντιστάσεις που ενδεχομένως θα συνέβαλλαν αποφασιστικά –όπως όντως συνέβαλαν σε αρκετές περιπτώσεις– στην απόρριψη του επίπλαστου κοινωνικού προσώπου που συχνά προβάλλει η μαφία.

αγαθά είναι και «καλά» και «κακά», υπό την παραπάνω έννοια, είναι αμφίβολο αν είναι περισσότερο συμφέρων για το κοινωνικό σύνολο ο ελεύθερος ανταγωνισμός ή το μονοπώλιο. Όταν, όμως, τα αγαθά είναι αποκλειστικά και αναμφισβήτητα απορριπτέα από την κοινωνία ή το κράτος (ας τα ονομάσουμε μη-αγαθά) η πιο συμφέρουσα επιλογή είναι «κάτι σαν μονοπώλιο». Όπως γράφει ο James Buchanan:²⁸⁴ «αν είναι ιδιωτικώς συμφέρον για τους ανθρώπους να παράγουν «μη-αγαθά» δίχως να τα συνοδεύουν και να τα αποζημιώνουν με αγαθά, αυτό το ίδιο ιδιωτικό συμφέρον μπορεί να διοχετευθεί προς μια κοινωνικά επιθυμητή κατεύθυνση διά της ενθάρρυνσης της εκμετάλλευσης των επιπρόσθετων ευκαιριών για προσωπικό κέρδος που προσφέρονται από το σαφή περιορισμό του εμπορίου. Η ελεύθερη είσοδος, το χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανταγωνισμού, έχει αρνητική κοινωνική αξία εδώ, και ο ανταγωνισμός πρέπει να αποθαρρύνεται παρά να ενθαρρύνεται». Συνεπώς, το μονοπώλιο στην εγκληματική δράση που επιδιώκει το οργανωμένο έγκλημα δεν είναι μόνο απαραίτητο για τη δική του ευημερία και, πολύ συχνά, αυτονόητο, αλλά ενδεχομένως και ωφέλιμο κοινωνικά, όχι ασφαλώς διότι οι οργανωμένοι εγκληματίες το επιθυμούν ή το επιδιώκουν αλλά επειδή το γενικό συμφέρον ταυτίζεται σε πολλές περιπτώσεις με το προσωπικό τους συμφέρον.²⁸⁵

Πριν από την εξέταση συγκεκριμένων περιπτώσεων εγκληματικών οργανώσεων τύπου μαφίας, μια διευκρίνιση κρίνεται απαραίτητη. Η διαφορά ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και τη μαφία θα πρέπει να έχει καταστεί πλέον σαφής: το οργανωμένο έγκλημα είναι η έννοια γένους, ενώ η μαφία απλώς ένα συγκεκριμένο είδος οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας που ειδικεύεται στην παροχή προστασίας στους ιδιώτες. Η διευκρίνιση αυτή καθίσταται εκ νέου απαραίτητη για δύο λόγους: αφενός μεν, διότι, σε πολλές περιπτώσεις, ο όρος «μαφία» χρησιμοποιείται ως ταυτόσημος του όρου «οργανωμένο έγκλημα», αφετέρου δε, διότι η βασική αναφορά σε συγκεκριμένες οργανώσεις θα επικεντρωθεί σε οργανώσεις τύπου μαφίας και, συνεπώς είναι αναγκαίο να υπενθυμισθεί ότι οι έννοιες δεν ταυτίζονται. Ο λόγος της συγκεκριμένης επιλογής είναι, κατά βάση, πρακτικός: το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της έρευνας στο αντικείμενο έχει αφιερωθεί σε αυτό τον τύπο εγκληματικής οργάνωσης. Επιδιώκοντας, λοιπόν, την ακριβέστερη δυνατή προσέγγιση του ζητήματος, κρίθηκε σκόπιμο να γίνει αναφορά σε κατά γενική ομολογία αξιόπιστες μελέτες του φαινομένου με συνέπεια να

---

²⁸⁴ James Buchanan, (1973), 'A Defense of Organized Crime?' σε S. Rottenberg, eds., *The Economics of Crime and Punishment*, 131.

²⁸⁵ Για μια περισσότερο λεπτομερή ανάλυση του οικονομικού οφέλους της μονοπωλιακής λειτουργίας του οργανωμένου εγκλήματος βλ. James Buchanan, ο.π., 119-132. Για ενστάσεις σχετικά με κάποιες κατηγορίες εγκληματικής δράσης βλ. Jürgen G. Backhaus (1979) 'Defending organized crime? A note', *Diskussionsbeiträge des Fachbereichs Wirtschaftswissenschaft und Statistik der Universität Konstanz*, No. 120, Fachbereich Wirtschaftswissenschaft und Statistik, Universität Konstanz, Konstanz. Για μία εναλλακτική θεωρία σε παρόμοιο πλαίσιο αλλά με έμφαση στα συναλλακτικά κόστη (αντί του μονοπωλίου) βλ. Andrew R. Dick, (1995) 'When does organized crime pay? A transaction cost analysis', *International Review of Law and Economics* 15 (1), 25-45.

περιορισθεί σημαντικά ο αριθμός των οργανώσεων υπό εξέταση. Το σημαντικό κέρδος αυτής της επιλογής δεν περιορίζεται μόνο στην ποιότητα των πληροφοριών που θα αξιοποιηθούν στο παρόν πόνημα αλλά αναντίρρητα και στην ποσότητά τους, καθώς οι σχετικές μελέτες είναι πολυάριθμες.²⁸⁶ Άλλωστε –και αυτό πρέπει να τονισθεί σε αυτό το σημείο– παραμένει αμφίβολο το εάν οργανώσεις όπως το Outfit ή η Yakuza είναι πράγματι μαφίες με τη στενή έννοια του όρου. Για το παρόν πόνημα, το ερώτημα αυτό – αν και θα τεθεί εν συντομία– είναι, κατ’ αρχήν, δευτερευούσης σημασίας: εδώ οι εγκληματικές οργανώσεις θα μελετηθούν ως τέτοιες, ανεξαρτήτως του αν ανήκουν στη μία ή την άλλη υποκατηγορία.

---

²⁸⁶ Τη συγκεκριμένη διευκρίνιση παρέχει στον αναγνώστη και ο Gambetta, (ο.π., 275, υποσημ. 1), με τη διαφορά ότι δε φαίνεται να ασπάζεται την άποψη ότι η Ρωσική ή η Κινεζική Μαφία ανήκουν σε αυτή την κατηγορία εγκληματικών οργανώσεων. Αντίθετα, τις φέρνει ως παράδειγμα για να καταδείξει τον τρόπο με τον οποίο ο όρος μαφία χρησιμοποιείται αντί του όρου οργανωμένο έγκλημα. Το εάν και κατά πόσον κάτι τέτοιο ισχύει, όπως αναφέρθηκε και λίγο νωρίτερα, είναι, κατ’ αρχήν αδιάφορο.

III

ΔΙΑΦΘΟΡΑ

Η διαφθορά έχει τα δικά της κίνητρα και πρέπει να μελετήσουμε διεξοδικά το φαινόμενο και να εξαλείψουμε τα θεμέλια στα οποία στηρίζεται.

Eduard Shevardnadze

1. Ορισμοί και εννοιολογικές προκλήσεις

1.1 Ορίζοντας τη διαφθορά

Το ενδιαφέρον στοχαστών, επιστημόνων και νομικών για τη διαφθορά είναι τόσο παλαιό όσο και το ίδιο το φαινόμενο. Κατά παράδοση δε, η διαφθορά σχετίζεται αφενός μεν με το νόμο και το δίκαιο, αφετέρου δε με το ήθος των ανθρώπων και, πιο συγκεκριμένα, την ακεραιότητά τους. Τον 10^ο αιώνα μ.Χ. ο κινέζος φιλόσοφος Wang An-Shih²⁸⁷ παρατηρούσε ότι η διαφθορά είναι το αποτέλεσμα «κακών νόμων και κακών ανθρώπων». ²⁸⁸ Ο Machiavelli συχνά αναφερόταν στην ελλιπή αρετή των πολλών και στο αναπόφευκτο της διαφθοράς εν τη απουσία ενός ενάρετου ηγέτη που θα οδηγήσει τους πολίτες στην τιμιότητα και την ευθυκρισία. Όσο προφανείς κι αν είναι αυτές οι παρατηρήσεις, ούτε η κριτική αναφορά στις απαιτήσεις της αρετής ούτε η παραπομπή στο νόμο είναι σε θέση να μας προσφέρουν μία ικανοποιητική περιγραφή του φαινομένου. ²⁸⁹ Στην πρώτη περίπτωση, το αποτέλεσμα θα είναι επώδυνα ασαφές: η διαφθορά πράγματι καταφέρει κάποιου είδους πλήγμα στην ακεραιότητα των συμμετεχόντων, αλλά αυτό είναι εξίσου αληθές για πολλές κατακριτέες ή –πολλώ δε μάλλον– εγκληματικές συμπεριφορές. Στη δεύτερη περίπτωση, το πλεονέκτημα της σαφήνειας («διαφθορά είναι αυτό που ορίζει ο νόμος ως διαφθορά») εξαλείφει η ερευνητική ανάγκη να μελετήσουμε το φαινόμενο στην πραγματική του διάσταση,

---

²⁸⁷ Ο Wang An-Shih ήταν ένας τολμηρός μεταρρυθμιστής: υπό την ιδιότητα του υπουργού του αυτοκράτορα Shenzong, ενίσχυσε το κρατικά ελεγχόμενο εμπόριο και τις κοινωνικές παροχές ενώ καταπολέμησε το νεποτισμό στην εκπαίδευση και τα ιδιωτικά μονοπώλια. Οι πολιτικές του προσέγγιζαν υπερβολικά τις σύγχρονες αντιλήψεις για το κοινωνικό κράτος με αποτέλεσμα σύντομα να υποκύψει στην πολεμική της κινεζικής αριστοκρατίας.

²⁸⁸ Σε Sherman, L. W. (ed.) *Police Corruption: A Sociological Perspective*, (1974, Garden City, NY, A: Anchor Books), 1.

²⁸⁹ Μία απόπειρα περιγραφής που ταυτίζεται σε πολλά σημεία με την παρούσα ευρίσκεται σε Κωνσταντίνου Καλλίρη, «Οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά: φαινότυπος, αλληλεπίδραση και ποινικό δίκαιο» σε *Δίκαιο και Πολιτική κατά της Διαφθοράς*, επ. Δ. Ζιούβα (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2016), 253-301, Κωνσταντίνου Καλλίρη, «Ο διαβρωτικός ρόλος της διαφθοράς σε περιόδους θεσμικής κρίσης», *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Περιόδους Κρίσης: Τιμητικός Τόμος Ν. Κουράκη*, (Αθήνα: Σάκκουλας, 2016), 797-827 και Konstantinos Kalliris, 'The weakened state of the modern state: corruption in times of economic and institutional crisis' in *Europe in Crisis: Crime, Criminal Justice, and the Way Forward: Essays in Honour of Nestor Courakis*, (Ant. N. Sakkoulas Publications EE, 2017), 549-561.

αδέσμευτοι από την περιγραφή του από μία συγκεκριμένη έννομη τάξη ή νομοθετική διάταξη. Αλλά και το πλεονέκτημα αυτό είναι μάλλον παραπλανητικό, αν αναλογισθεί κανείς τον εξαιρετικά μικρό αριθμό των κρατών που έχουν ορίσει νομοθετικά τη διαφθορά αυτή καθαυτή: όταν αναφερόμαστε στο φαινόμενο της διαφθοράς φαίνεται πως περιλαμβάνουμε σε αυτό ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών που δεν εξαντλούνται στη δωροδοκία και άλλα συναφή εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, τα οποία υπό προϋποθέσεις μπορούν να υπαχθούν στην υπό εξέταση έννοια (βλ για παράδειγμα την απιστία του 256 ΠΚ αλλά και τις συχνά παρεμφερείς κατά τόπους διατάξεις για το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος).

Λέγεται συχνά ότι η διαφθορά είναι δύσκολο να ορισθεί αλλά σχετικά εύκολο να γίνει αντιληπτή. Όπως έχει ορθά παρατηρηθεί, κάποιοι ορισμοί είναι ευρύτατοι αλλά δύσχρηστοι, ενώ άλλοι είναι υπερβολικά στενοί και τελικά καταλήγουν να περιγράφουν συγκεκριμένες εκφάνσεις του φαινομένου.²⁹⁰ Δεν μοιάζει, λοιπόν, υπερβολική η διαπίστωση ότι η διαφθορά είναι ‘εννοιολογικά προβληματική’.²⁹¹ Παρόμοια απαισιοδοξία συναντάται ακόμα και στους ορισμούς συγκεκριμένων από αυτές τις εκφάνσεις, όπως μαρτυρά η διαδεδομένη άποψη ότι ένας γενικά αποδεκτός ορισμός της πολιτικής διαφθοράς είναι μάλλον αδύνατον να διατυπωθεί.²⁹² Συνεπώς, ίσως θα ήταν χρήσιμο να περιορίσουμε τις φιλοδοξίες μας στη διατύπωση ενός «εγκληματολογικού» ορισμού που θα περιγράφει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια το φαινόμενο της διαφθοράς, χωρίς αξιώσεις καθολικής αποδοχής. Για να θυμηθούμε, λοιπόν, την εισαγωγική συζήτηση περί ορισμών, χρειαζόμαστε έναν ορισμό κατά το δυνατόν «έντιμο» αλλά, αναπόφευκτα, προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις της ερευνητικής προσέγγισης που έχει προκριθεί εδώ. Είναι, λοιπόν, απαραίτητο αφενός μεν να αποφύγουμε έναν ορισμό υπερβολικά ευρύ ή εννοιολογικά ασαφή και δύσχρηστο, αφετέρου δε να μη διστάσουμε να κινηθούμε εκτός των ορίων του «θετικού» δικαίου, αν αυτό κριθεί σκόπιμο.

Επιπροσθέτως, θα ήταν χρήσιμο να λάβουμε υπ’ όψιν μας το ενδεχόμενο εκφάνσεις της πολιτικά, ηθικά και εγκληματολογικά ενδιαφέρουσας διαφθοράς να μην λαμβάνουν, τελικά, την μορφή παράνομων ενεργειών εκ μέρους του «διεφθαρμένου» παράγοντα της υπονοούμενης συναλλαγής.²⁹³ Αρκεί, αντί πολλών, να αναλογισθεί κανείς πόσο συχνά το

---

²⁹⁰ Duncan Waite and David Allen, (2003) ‘Corruption and Abuse of Power in Educational Administration’, *The Urban Review* 35 (4), 282.

²⁹¹ Peter John Perry, *Political Corruption and Political Geography* (Ashgate Publishing Limited, 1997), 9.

²⁹² Paul Heywood (1997) ‘Political Corruption: Problems and Perspectives’, *Political Studies* XLV, 422 και Michael Johnston (1996) ‘Search for Definitions: The Vitality of Politics and the Issue of Corruption’ *International Social Science Journal* 48 (3), 321.

²⁹³ Τη θέση αυτή μοιάζει να υποστηρίζει και η Καϊάφα-Γκμπάντι σε Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, «Ποινική καταστολή στην διαφθορά στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα το νομοθετικό πλαίσιο της Ε.Ε. στην ευρύτερη διεθνή σκηνή και το εθνικό μας δίκαιο», (2010), *Ποινικά Χρονικά*, 4.

αντάλλαγμα που αναζητεί ο «διαφθορέας»²⁹⁴ είναι η λεγόμενη «άσκηση επιρροής».²⁹⁵ Όταν το πρόσωπο που καλείται να ικανοποιήσει ένα τέτοιο αίτημα είναι αρκετά ισχυρό ή απλώς σε μία θέση-κλειδί για την συγκεκριμένη υπόθεση, μία εύστοχα διατυπωμένη θετική γνώμη μπορεί να αρκεί για την διεκπεραίωση του αιτήματος του «διαφθορέα» (υπό αυτή την έννοια, ο «διεφθαρμένος» πολλές φορές θα μετατρέπεται σε «διαφθορέα» καθώς το πρόσωπο που ανταποκρίνεται θετικά σε αυτή την «άσκηση επιρροής» συχνότατα θα αναμένει, με την σειρά του, κάποιο ύποπτου ηθικού περιεχομένου αντάλλαγμα - προνομιακή μεταχείριση, ανάλογη αντιμετώπιση σε δικές του παρεμφερείς παρεμβάσεις στο μέλλον κ.ο.κ.). Οι συμπεριφορές αυτού του είδους χαρακτηρίζονται όχι μόνο από ηθικά επιλήψιμο περιεχόμενο αλλά και συχνότατα από εξαιρετικά υψηλή αποτελεσματικότητα: η δήλωση ενός υπουργού προς τους υφισταμένους του ότι «η συμμετοχή ενός συγκεκριμένου επιχειρηματικού ομίλου σε έναν κρατικό διαγωνισμό τον χαροποιεί ιδιαίτερα» μοιάζει αποτελεσματικότερη από οποιαδήποτε παράνομη συναλλαγή. Δεν είναι, όμως, τουλάχιστον στις περισσότερες έννομες τάξεις, παράνομη αυτή καθαυτή. Καθίσταται, λοιπόν, σαφές, ότι ένας αυστηρά νομικός ορισμός της διαφθοράς περιορίζει αδικαιολόγητα το εύρος μίας μελέτης με τους σκοπούς της παρούσης.²⁹⁶ Ενώ είναι σαφές ότι στο φαινόμενο εμπλέκονται δύο μέρη, αυτά που χάριν συντομίας ονομάσαμε «διαφθορέα» και «διεφθαρμένο», ο δεύτερος δεν είναι απαραίτητο ότι δρα παράνομα προς όφελος του πρώτου.

Ο άλλος βασικός πυλώνας της περιγραφής της έννοιας αποδεικνύεται εξίσου δύσχηρτος. Άλλωστε, η ίδια η παραπομπή σε ηθικά και πολιτικά φορτισμένες έννοιες, όπως το κοινό περί δικαίου αίσθημα ή το δημόσιο συμφέρον, σπανιότατα παράγει ορισμούς αποδεκτούς από μεγάλο μέρος της θεωρίας. Παρόλα αυτά, έχουν υπάρξει προσπάθειες στη διεθνή βιβλιογραφία να ορισθεί η διαφθορά δυνάμει αυτών ακριβώς των εννοιών. Ο Aikin ορίζει τη διαφθορά ως μία πράξη που περιλαμβάνει την παραβίαση ενός δημοσίου καθήκοντος ή υψηλών ηθικών κριτηρίων με αντάλλαγμα προσωπικό χρηματικό όφελος, ισχύ ή κύρος. Η πράξη αυτή μπορεί να είναι ηθικά επιλήψιμη χωρίς να συνιστά απαραίτητως παράβαση του νόμου.²⁹⁷ Με την παραβίαση ηθικών κανόνων

---

²⁹⁴ Οι όροι διαφθορέας και διεφθαρμένος απαντούν σποραδικά στη διεθνή βιβλιογραφία, συνήθως στο ειδικότερο εννοιολογικό πλαίσιο της δωροδοκίας αλλά με ευρύτερο νόημα (briber και bribee). Βλ. Donatella Della Porta and Alberto Vannucci, *Corrupt Exchanges* (New York: Aldine, 1999), 16.

²⁹⁵ Daniel Kaufmann and Pedro C. Vicente, 'Legal Corruption', (2005), http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/Legal_Corruption.pdf, σελ 2. Βλ. και το άρθρο 5 του ν. 3849/2010 που προσθέτει στο άρθρο 5 του ν. 3213/2003 διάταξη που εγκληματοποιεί την άσκηση επιρροής σε πρόσωπο «που υποχρεούται σε δήλωση» - ασχέτως μάλιστα του αν η εν λόγω επιρροή ασκήθηκε ή επέφερε αποτελέσματα.

²⁹⁶ Βλ. την παρόμοια προσέγγιση των Kaufmann και Vicente, ο.π., 3.

²⁹⁷ Aikin, C. *Corruption, a Dictionary of the Social Sciences*, (Glencoe, NY: Free Press, 1964), 142.

συνδέουν επίσης τη διαφθορά οι Johnston και Klitgaard.²⁹⁸ Ο ορισμός αυτός παρουσιάζει το σημαντικό πλεονέκτημα της ουσιαστικής απομάκρυνσης από τον αυστηρά νομικό ορισμό που κρίθηκε υπερβολικά στενός για τους σκοπούς της παρούσης. Αλλά, στην προσπάθειά του αυτή, καταλήγει υπερβολικά ευρύς: ένας πολιτικός που ψεύδεται σχετικά με τις πραγματικές πολιτικές του αρχές προκειμένου να εκλεγεί βουλευτής, θυσιάζει την ακεραιότητά του στο βωμό της απόκτησης πολιτικής ισχύος, κύρους και, πιθανότατα, χρημάτων. Δε θα ήταν, μάλιστα, άστοχη η παρατήρηση ότι, σε τελική ανάλυση, ο δημαγωγός του παραδείγματος παραβιάζει το δημόσιο καθήκον που απαιτεί από τους συμμετέχοντες στην πολιτική διαβούλευση να προσέρχονται με ειλικρίνεια και αίσθημα δημοκρατικής ευθύνης. Αλλά δεν είναι, γι' αυτούς τους λόγους και μόνο, διεφθαρμένος: η έλλειψη ακεραιότητας ή η παραβίαση ενός καθήκοντος, παρότι στενά συνδεδεμένα στην πράξη με τη διαφθορά, δεν εξαντλούν την περιγραφή του φαινομένου, όποια κι αν είναι τα οφέλη των εμπλεκόμενων μερών.²⁹⁹

Ο Heidenheimer, όπως και οι Rogow και Lasswell πριν από εκείνον, κατέφυγε στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος για να περιγράψει τη διαφθορά: «μία πράξη διαφθοράς», έγραψε, «συνιστά έλλειψη υπευθυνότητας απέναντι σε τουλάχιστον ένα σύστημα δημόσιας ή πολιτικής τάξης, ούσα, στην πραγματικότητα, ασύμβατη με οποιοδήποτε τέτοιο σύστημα». Και εξηγεί: «ένα σύστημα δημόσιας ή πολιτικής τάξης ανυψώνει το κοινό συμφέρον πάνω από το ιδιωτικό· οι παραβιάσεις του δημοσίου συμφέροντος για ιδιωτικό όφελος συνιστούν πράξεις διαφθοράς».³⁰⁰ Τη διάκριση αυτή ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό συμφέρον φαίνεται να υιοθετεί κατά την περιγραφή του φαινομένου και ο Μπιτζιλέκης.³⁰¹ Παρά το γεγονός ότι συχνότατα η διαφθορά λειτουργεί με αυτόν ακριβώς τον τρόπο και συνεπάγεται αυτές ακριβώς τις

---

²⁹⁸ Michael Johnston, 'Corruption, Inequality and Change' in P.M. Ward (ed.) *Corruption, Development and Inequality: Soft Touch or Hard Graft?*, (London: Routledge, 1989), 13-37 και Robert Klitgaard, *Controlling Corruption* (University of California Press, 1988), 190.

²⁹⁹ Η διαπίστωση αυτή καθίσταται ακόμα πιο προφανής, αν αναλογιστεί κάποιος τι ακριβώς απαιτεί η ακεραιότητα απέναντι σε φαινόμενα διαφθοράς. Πριν από οτιδήποτε άλλο θα απαιτούσε την *ceteris paribus* αποφυγή κάθε συμπεριφοράς ή κατάστασης που θα μπορούσε να διαμορφώσει ευνοϊκές συνθήκες για την άνθιση της διαφθοράς. Από την άλλη πλευρά, θα απαιτούσε από την πολιτεία να αναπτύξει τις απαραίτητες δομές προκειμένου να καταπολεμήσει αποτελεσματικά τη διαφθορά. Αν δεχόμασταν ότι τυχόν αδιαφορία απέναντι στα παραπάνω συνιστά διαφθορά, θα προέκυπτε το εξής *absurdum*: κάποιος που παραμένει αμέτοχος σε φαινόμενα διαφθοράς, που δεν δίνει ούτε λαμβάνει κάτι στην υπό κρίση συναλλαγή, θα πρέπει να ελέγχεται όχι διότι αμελεί το καθήκον του να μάχεται τη διαφθορά, αλλά ως διαφθορέας ή διεφθαρμένος! Σε μία τέτοια περίπτωση δε θα είχαμε να κάνουμε μόνο με ένα λογικό σφάλμα, αλλά και με μία παντελώς ακατάλληλη για τους ερευνητικούς σκοπούς μας περιγραφή της έννοιας. Εμφορούμενη από τις ίδιες ιδέες και ανησυχίες, η Διεθνής Διαφάνεια, διαχωρίζει τις δύο έννοιες και τις μελετά χωριστά με την εισαγωγή ενός Συστήματος Εθνικής Ακεραιότητας (National Integrity System) – βλ. για την μεθοδολογία της έρευνας αυτής την σχετική ανάλυση στον ιστότοπο της Διεθνούς Διαφάνειας:

http://www.transparency.org/files/content/nis/NationalIntegritySystem_Background_and_Methodology.pdf

³⁰⁰ Heidenheimer, A. J. (ed.) *Political Corruption: Headings in Comparative Analysis*, (New York : Holt, Rinehart and Winston, 1970) 6. Βλ. και Rogow, A., and Lasswell, H. *Power, Corruption and Rectitude*, (1963, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall).

³⁰¹ Ν. Μπιτζιλέκης, (2009) «Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα», *Ποινικά Χρονικά*, 97-98.

συνέπειες, δεν είναι καθόλου απαραίτητο ούτε (α) ότι το όφελος είναι πάντοτε ιδιωτικό ούτε (β) ότι η ζημία που προκαλείται επιβαρύνει πάντοτε το δημόσιο συμφέρον. Δύο παραδείγματα από την ελληνική έννομη τάξη, που αντικατοπτρίζουν το διεθνή προβληματισμό επί του ζητήματος, αρκούν για να μας διαφωτίσουν: α) στο άρθρο 59 του νόμου 2190/1920 περί Α.Ε. περιγράφεται τόσο η ενεργητική όσο και η παθητική δωροδοκία μέλους Γενικής Συνέλευσης με σκοπό να επιτευχθεί συγκεκριμένη στάση του κατά την ψηφοφορία, γεγονός που δεν μοιάζει να στρέφεται κατά του δημοσίου συμφέροντος υπό οποιαδήποτε συνεκτική έννοια του όρου· β) οι νόμοι 3666/2008 και 3560/2007 που κύρωσαν τις Συμβάσεις για τη διαφθορά του Ο.Η.Ε. και του Συμβουλίου της Ευρώπης αντίστοιχα προβλέπουν την δωροδοκία από και προς ξένο δημόσιο λειτουργό προς και από λειτουργό ή υπάλληλο κάθε δημοσίου, διεθνούς και υπερεθνικού οργανισμού ή φορέα. Στη δεύτερη περίπτωση, είναι σαφές ότι το όφελος που επιδιώκεται δεν είναι κατ' ανάγκη ιδιωτικό: ένας λειτουργός μπορεί να δωροδοκήσει έναν άλλο λειτουργό προκειμένου να εξασφαλίσει ευνοϊκή μεταχείριση για τη χώρα την οποία εκπροσωπεί και, κατ' επέκταση, να ωφελήσει το λαό της χώρας αυτής.³⁰² Το ζήτημα της διαφθοράς στον ιδιωτικό τομέα τυγχάνει πλέον ιδιαίτερης μεταχείρισης και ανάλυσης τόσο στον τομέα της δημόσιας πολιτικής και των σχετικών μελετών διεθνών και μη κυβερνητικών οργανισμών,³⁰³ όσο και στην ακαδημαϊκή έρευνα (με ειδικές αναφορές στο εμπόριο και τη διοίκηση επιχειρήσεων).³⁰⁴

1.1.1 Η τυπολογία της διαφθοράς στην υπηρεσία της περιγραφής της έννοιας

Η συνεισφορά των ερευνητών που εστίασαν στην τυπολογία της διαφθοράς είναι σημαντική, καθώς μας δίνει την ευκαιρία να κατανοήσουμε εις βάθος την περιπλοκότητα του υπό μελέτη φαινομένου. Ανάμεσα στις σχετικές μελέτες ξεχωρίζουν εκείνες των Alatas και Amundsen κ.α. Ο Alatas ξεκινά από την προκειμένη ότι κάθε μορφή διαφθοράς αποτυπώνει ένα είδος «προδοσίας» απέναντι σε κάποιον που είχε δείξει εμπιστοσύνη στον «δράστη» για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η διαφθορά μπορεί να περιγραφεί ως μία κατάχρηση της εμπιστοσύνης [κάποιου] προς την ικανοποίηση

³⁰² Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν «οριακές»: όταν τιμωρείται, για παράδειγμα, η δωροδοκία αθλητικών παραγόντων που αποσκοπεί στην αλλοίωση των αποτελεσμάτων διαφόρων αθλημάτων, ποιο είναι το δημόσιο συμφέρον που θίγεται; Είναι προς το δημόσιο συμφέρον να παίζουν «καθαρά» οι ποδοσφαιριστές μίας ΠΑΕ; Αν αναλογιστεί κανείς ότι οι μεγαλύτερες ζημιές από αυτές τις πράξεις αφορούν οικονομικές απώλειες (ή κέρδη!) στο πλαίσιο ενός ούτως ή άλλως ηθικά προβληματικού είδους τζόγου, αντιλαμβάνεται εύκολα το πόσο δύσχηστοι είναι αυτοί οι ορισμοί.

³⁰³ Βλ. τις θέσεις της Διεθνούς Διαφάνειας (https://www.transparency.org/topic/detail/private_sector, πρόσβαση την 20/9/2018)) αλλά και την μελέτη του Center for the Study of Democracy (βλ. αναλυτικά πιο κάτω) με ιδιαίτερες αναφορές στη διαφθορά στον ιδιωτικό τομέα για όλες τις υπό εξέταση χώρες).

³⁰⁴ Nika A. Antonikova (2015) 'Private Sector Corruption in International Trade: The Need for Heightened Reporting and a Private Right of Action in the Foreign Corrupt Practices Act' *Brigham Young University International Law & Management Review* 11, 93–125, Antonio Argandoña (2003) 'Private-to-private Corruption' *Journal of Business Ethics* 47 (3), 253–267, Rajeev K. Goel, Jelena Budak, & Edo Rajh (2015) 'Private sector bribery and effectiveness of anti-corruption policies' *Applied Economics Letters* 22(10), 759–766, Michael Johnston (2007) 'Understanding the private side of corruption: new kinds of transparency, new roles for donors', *U4 Brief, Anti-Corruption Resource Center* (6), 419–431.

ιδιωτικού συμφέροντος.³⁰⁵ Στην συνέχεια του Πρώτου Κεφαλαίου της μονογραφίας του για τη διαφθορά προχωρά στις παρακάτω διακρίσεις, οι οποίες, σε σημαντικό βαθμό, συμπληρώνουν τον ευρύ ορισμό της πρώτης σελίδας. Συγκεκριμένα:

- Η πιο σημαντική διάκριση είναι ανάμεσα στην *συναλλακτική* (transactive) και την *εκβιαστική* (extortive) διαφθορά. Επ' αυτής θα εκτεθούν περισσότερα στην συνέχεια. Εδώ αρκεί να διευκρινισθεί ότι, στην πρώτη περίπτωση, υπάρχει αμοιβαία πρόθεση για σύμπραξη σε μία πράξη διαφθοράς, ενώ στη δεύτερη περίπτωση το ένα από τα δύο μέλη συμμετέχει φοβούμενο ότι θα υποστεί κάποια σημαντική ζημία.
- Η *αμυντική* (defensive) διαφθορά σχετίζεται συχνά με την εκβιαστική διαφθορά, καθώς το ένα από τα δύο μέρη προσπαθεί να προστατεύσει τον εαυτό του. Παρά ταύτα, περιγράφει γενικότερα την κατάσταση κατά την οποία η ανάγκη των ανθρώπων για ένα αγαθό ή μία υπηρεσία τους αναγκάζει να καταφύγουν στη διαφθορά.
- Η *επενδυτική* (investive) διαφθορά δεν αποσκοπεί σε μία συγκεκριμένη εξυπηρέτηση αλλά θέτει τις βάσεις για προνομιακή μεταχείριση στο μέλλον.
- Ο *νεποτισμός* (nepotistic corruption) αναφέρεται στην προνομιακή μεταχείριση οικείων προσώπων, ιδίως το διορισμό τους σε δημόσια αξιώματα ή άλλες θέσεις στο δημόσιο τομέα.
- Η *αυτογενής* (autogenic) διαφθορά περιγράφει μία κατάσταση από την οποία ένα και μόνο πρόσωπο εκμεταλλεύεται την προνομιακή του πρόσβαση σε πληροφορίες προκειμένου να αποκομίσει κέρδη.
- Η *υποστηρικτική* (supportive) διαφθορά έχει επικουρικό χαρακτήρα, καθώς αφορά ενέργειες που λαμβάνουν χώρα προς υποστήριξη εδραιωμένων σχέσεων ή δικτύων διαφθοράς.³⁰⁶

Αυτές οι διακρίσεις μας βοηθούν αφενός μεν να κατανοήσουμε το βάθος και την πολυπλοκότητα του φαινομένου, αφετέρου δε εστιάσουμε στον συγκεκριμένο τύπο διαφθοράς που καλούμαστε κάθε φορά να μελετήσουμε. Η παρούσα μελέτη εξετάζει κυρίως την συναλλακτική διαφθορά αλλά, όπως θα δούμε σύντομα, είναι απαραίτητο να έχουμε κατά νου ότι διακρίσεις όπως οι παραπάνω δεν είναι πάντοτε σαφείς και συχνά περιλαμβάνουν «γκρίζες ζώνες».

Ο Amundsen συνεισφέρει σε αυτή την απόπειρα κατανόησης του φαινομένου δίνοντας έμφαση σε μία τυπολογία της διαφθοράς που παραπέμπει περισσότερο σε εγκληματικούς φαινότυπους. Η ανάλυσή του δεν παρακάμπτει αλλά, αντιθέτως, συμπληρώνει εκείνη του

---

³⁰⁵ Syed Alatas, *Corruption: Its Nature, Causes, and Functions*, (Kuala Lumpur: S. Abdul Majeed, 1991), 1. Ο συγκεκριμένος ορισμός είναι όμοιος με εκείνον που προκρίθηκε αργότερα από τη Διεθνή Διαφάνεια.

³⁰⁶ Ο.π., 3 επ.

Alatas. Οι εκδηλώσεις της διαφθοράς που περιγράφονται, σε ένα ευρύτερο εννοιολογικό πλαίσιο, είναι οι εξής:³⁰⁷

- *Δωροδοκία* (bribery). Πρόκειται για μία πληρωμή (payment), η οποία μπορεί να παίρνει την μορφή χρηματικής αμοιβής, ποσοστού επί των κερδών ή άλλης εξυπηρέτησης. Η εν λόγω πληρωμή εισπράττεται από έναν κρατικό υπάλληλο, ο οποίος έχει την ευθύνη για την σύναψη συμβάσεων ή τη διανομή άλλου είδους αμοιβών ή προνομίων. Λόγω της συχνής μεταφοράς χρηματικών ποσών, η δωροδοκία κατατάσσεται επίσης στην κατηγορία της «αναδιανεμητικής» διαφθοράς.³⁰⁸
- *Υπεξαίρεση* (embezzlement). Ο Amundsen περιγράφει την υπεξαίρεση με έναν τρόπο που απαντά στις αγγλοσαξωνικές χώρες: πρόκειται για την «κλοπή» δημοσίων πόρων από κρατικούς αξιωματούχους. Ο συγγραφέας παραδέχεται ότι, τυπικά, αυτού του είδους η υπεξαίρεση δεν περιλαμβάνεται στην παραδοσιακή έννοια της διαφθοράς, καθώς δεν υπάρχει ένα «τρίτο μέρος» που αποκτά πρόσβαση στους εν λόγω πόρους με τη βοήθεια του κρατικού αξιωματούχου.³⁰⁹
- *Απάτη* (fraud). Η έννοια της απάτης εδώ χρησιμοποιείται με τρόπο που καλύπτει τις δύο παραπάνω κατηγορίες. Πρόκειται, ουσιαστικά, για μία διαδικασία εξαπάτησης, η οποία απέχει αρκετά από το έγκλημα της απάτης, όπως αυτό περιγράφεται στον ΠΚ. Ο Amundsen θεωρεί ότι αυτή η «εξαπάτηση» χρησιμοποιείται κατ' εξοχήν από τις άρχουσες τάξεις προκειμένου να αποκομίσουν κέρδη μέσω μίας διαδικασίας εκβιαστικής διαφθοράς.³¹⁰ Η ανάλυσή του βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην προσέγγιση των Bayart, Ellis και Hibou, οι οποίοι περιγράφουν την υπό εξέταση έννοια ως «πολιτική με βρώμικα κόλπα» (dirty tricks politics).³¹¹
- *Εκβίαση* (extortion). Η συγκεκριμένη αναφορά έχει στόχο τη διεύρυνση της έννοιας της εκβιαστικής διαφθοράς ώστε αυτή να περιλαμβάνει περιπτώσεις κατά τις οποίες ισχυροί παράγοντες είναι σε θέση να απειλούν κρατικούς αξιωματούχους, προκειμένου να εξασφαλίζουν προνομιακή μεταχείριση και κέρδη. Το οργανωμένο έγκλημα περιγράφεται ως κατ' εξοχήν θιασώτης αυτών των μεθόδων.³¹²
- *Προσωποληψία* (favouritism). Εδώ ο Amundsen περιγράφει την «φυσική» τάση των ανθρώπων να ευνοούν τους οικείους τους. Συνιστά διαφθορά όταν οδηγεί

---

³⁰⁷ Δεδομένου ότι κάποιες από τις έννοιες που θα αναφερθούν είναι –μεταξύ άλλων- νομικές, πρέπει να τονισθεί εξ αρχής ότι δεν υπάρχει πάντα ευθεία αντιστοιχισή με τη χρήση των εν λόγω εννοιών στην ελληνική έννομη τάξη.

³⁰⁸ Inge Amundsen (1999) 'Political corruption: An introduction to the issues' *CMI Working Paper WP 7*, 11.

³⁰⁹ Ο.π., 11-12.

³¹⁰ Ο.π., 12-13.

³¹¹ Jean-François Bayart, Stephen Ellis & Béatrice Hibou, *The Criminalisation of the State in Africa*, (Oxford: James Currey, 1999) 11.

³¹² Ο.π., 13-14.

στην μεροληπτική διανομή δημόσιων πόρων και αξιωμάτων. Ο νεποτισμός είναι μία ειδικότερη έκφανση της προσωποληψίας.³¹³

Άλλες δημοφιλείς στη βιβλιογραφία διακρίσεις είναι αυτές ανάμεσα σε διαφθορά στα χαμηλά και τα υψηλά κλιμάκια (high level/low level corruption ή grand/petty corruption), διαφθορά σε τοπικό και σε εθνικό επίπεδο, προσωπική και θεσμική διαφθορά, παραδοσιακή και σύγχρονη διαφθορά (ο νεποτισμός ανήκει στην πρώτη κατηγορία, ενώ το ξέπλυμα βρώμικου χρήματος με προηγμένα ηλεκτρονικά μέσα στη δεύτερη).³¹⁴ Απαντούν επίσης οι διακρίσεις ανάμεσα σε «αρπακτική» (extractive) και «αναδιανεμητική» (redistributive) διαφθορά,³¹⁵ αλλά και ανάμεσα σε «γραφειοκρατική» και «πολιτική» διαφθορά.³¹⁶ Στο γλωσσάρι της Διεθνούς Διαφάνειας βρίσκουμε επίσης της διάκριση ανάμεσα σε διαφθορά «σύμφωνη με τους κανόνες» (according to the rule) και «αντίθετη με τους κανόνες» (against the rule). Στην πρώτη περίπτωση αναζητείται προνομιακή μεταχείριση στην παροχή μίας νόμιμης υπηρεσίας (π.χ. δωροδοκία ιατρού σε νοσοκομείο), ενώ στη δεύτερη αναζητείται μία παράνομη υπηρεσία.³¹⁷

Οι ως άνω διακρίσεις, καθώς και όσες αναμφίβολα θα προκύψουν στο μέλλον, είναι συνέπεια της πολυπλοκότητας ενός φαινομένου που είναι εξαιρετικά δύσκολο να ορισθεί. Πέρα από τη δεδομένη χρησιμότητά τους όσον αφορά την έρευνα αλλά και την αντεγκληματική πολιτική, μας υπενθυμίζουν ότι θα πρέπει να συνεχίσουμε την παρούσα ανάλυση με ιδιαίτερη προσοχή. Πρώτον, είναι χρήσιμο να έχουμε υπόψιν ότι το ίδιο το φαινόμενο της διαφθοράς εξελίσσεται, μεταλλάσσεται και μετασχηματίζεται – εξ ου και η διάκριση ανάμεσα σε παραδοσιακή και σύγχρονη διαφθορά. Καλό θα είναι, λοιπόν, η περιγραφή (ή ο «ορισμός») που θα επιλέξουμε να είναι αρκετά ευρύς και εύπλαστος ώστε να μην καταστεί παρωχημένος ή δύσχρηστος πολύ σύντομα. Δεύτερον, είναι ανάγκη να εγκαταλείψουμε τη φιλοδοξία της πλήρους περιγραφής της έννοιας. Αντιθέτως, θα πρέπει να εστιάσουμε στις εκφάνσεις της διαφθοράς που μας απασχολούν εδώ και να προσπαθήσουμε να τις περιγράψουμε με τρόπο συνεκτικό και ταυτόχρονα ικανό να τις διακρίνει από τις υπόλοιπες εκφάνσεις.³¹⁸ Αυτή θα είναι η βασική στόχευση του υπολοίπου αυτού του κεφαλαίου.

---

³¹³ Ο.π., 14-15.

³¹⁴ Heywood, ο.π., 426.

³¹⁵ Susan Rose-Ackerman, *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform* (Cambridge: Cambridge University, 1999), 3.

³¹⁶ Robert Williams, *Controlling Corruption* (Edward Elgar Publications, 2000), 425.

³¹⁷ Βλ. <https://www.transparency.org/what-is-corruption> και <https://www.transparency.org.nz/faqs-about-corruption/> (επίσκεψη την 19/9/2018).

³¹⁸ Η εστίαση στην περιγραφή ή τον ορισμό ενός συγκεκριμένου τύπου διαφθοράς (ή της διαφθοράς υπό μία συγκεκριμένη οπτική γωνία), είναι εξαιρετικά συνήθης τακτική στην σχετική βιβλιογραφία. Αυτό συμβαίνει διότι πολλοί ερευνητές προκρίνουν την σαφήνεια αντί μίας αστήρικτης «πληρότητας». Για παράδειγμα, οι Della Porta και Vannucci ορίζουν την *πολιτική* ή *γραφειοκρατική* διαφθορά ως α) μία κρυφή

1.2 Περί του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού

Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς την άποψη ότι το φαινόμενο της διαφθοράς *per se* δύσκολα μπορεί να περιγραφεί με όρους εγκληματικού αδίκου με δεδομένη τη δυσχέρεια αποσαφήνισης του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού.³¹⁹ Αν προσπαθούσαμε να περιγράψουμε τη διαφθορά ως διακριτή εγκληματική συμπεριφορά θα μιλούσαμε, πιθανότατα, για ένα έγκλημα *διακινδύνευσης* που στρέφεται εναντίον των δημοκρατικών θεσμών, της ισότητας, της κοινωνικής δικαιοσύνης κ.ο.κ.³²⁰ Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει περιγράψει τη διαφθορά ως φαινόμενο που πλήττει την *εθνική ασφάλεια*, τη *δημοκρατία*, τη *δικαιοσύνη*, την *ισότητα* και την *οικονομική δραστηριότητα*.³²¹ Η αοριστία του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού αποτελεί, σύμφωνα με μία δημοφιλή άποψη στην ελληνική θεωρία,³²² ικανό λόγο εξαίρεσης της υπό εξέταση συμπεριφοράς από το πεδίο εφαρμογής του ποινικού δικαίου, εν όψει της ανεξέλεγκτης διεύρυνσης των ποινικώς αξιόλογων συμπεριφορών. Η αρχή αυτή μοιάζει³²³ να αιτιολογεί επαρκώς την μη καθιέρωση της διαφθοράς ως διακριτού εγκλήματος στις περισσότερες δυτικές έννομες τάξεις, συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής.

Θα πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι το περί αοριστίας του εννόμου αγαθού επιχείρημα δεν είναι όσο πειστικό θα ανέμενε κανείς. Κατ' αρχάς, τα έννομα αγαθά που προαναφέρθηκαν δεν είναι άγνωστα στον «δυτικό» αλλά και τον έλληνα νομοθέτη. Σε πολλές έννομες τάξεις περιγράφονται εγκλήματα κατά του πολιτεύματος – κατά, δηλαδή, των δημοκρατικών θεσμών (βλ. 134 ΠΚ κ.ε.). Ομοίως «αόριστα» δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστούν έννομα αγαθά όπως η θρησκευτική ειρήνη (ΠΚ 198-201): πώς περιγράφεται η «θρησκευτική ειρήνη» και ποια η αξία της που την ανάγει σε άξιο ποινικής προστασίας έννομο αγαθό; Από την άλλη, έννομα αγαθά απολύτως ορισμένα, όπως, για παράδειγμα, η στρατιωτική υπηρεσία, μπορεί να εγείρουν σοβαρές ενστάσεις

(λόγω της παράνομης φύσης της) αθέτηση ενός συμβολαίου που –αμέσως ή εμμέσως- καθορίζει μία κατ' εξουσιοδότηση ευθύνη ή την άσκηση διακριτικής ευχέρειας β) από έναν κρατικό υπάλληλο (τον «διαφθαρμένο» - *bribee*), ο οποίος, ενάντι στη βούληση του εντολέα του (της δημόσιας υπηρεσίας ή του δημόσιου οργανισμού), γ) ενεργεί προς όφελος ενός τρίτου μέρους (του «διαφθορέα» - *briber*), από τον οποίο λαμβάνει μία αμοιβή (Della Porta & Vannucci, ο.π., 16-17).

³¹⁹ Βλ. σχετικά, αντί πολλών, Δ. Ράκου, *Δημόσια διοίκηση και διαφθορά*, (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2006), 94.

³²⁰ Βλ. Στ. Αλεξιάδη, Η διαφθορά ως κοινώς επικίνδυνος έγκλημα, σε Τιμητικό Τόμο Δ. Σπινέλλη, Τόμος Α', Οι Ποινικές Επιστήμες στον 21^ο αιώνα, (2001), 46, 47, 50.

³²¹ Βλ. Pop και λοιποί κατά Ρουμανίας (24 Μαρτίου 2015, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.juridice.ro/wp-content/uploads/2015/03/CASE-OF-POP-AND-OTHERS-v.-ROMANIA.pdf>), Apostu κατά Ρουμανίας (3 Φεβρουαρίου 2015, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.processopenaleegiustizia.it/materiali/CASE_OF_APOSTU_v. ROMANIA.pdf), αλλά και Dragojevic κατά Κροατίας (15 Απριλίου 2015, διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-150298%22%5D%7D>) στην οποία γίνεται αναφορά στην σχέση της διαφθοράς με το οργανωμένο έγκλημα.

³²² Βλ. Ι. Μανωλεδάκη *Το έννομο αγαθό*, (Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998), 29 κ.ε.

³²³ Έτσι ο Στ. Αλεξιάδης, «Η ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς στο διεθνή χώρο», *Αφιέρωμα στην Πελαγία Γέσιου – Φαλτσή*, Τόμος Α', (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007), 30.

εν όψει της σύγκρουσής τους με άλλα έννομα αγαθά, όπως η ελευθερία συνείδησης, έκφρασης, κίνησης, εργασίας κοκ. Εκείνο, λοιπόν, που πρέπει να μας απασχολεί εν προκειμένω δεν είναι η τυχόν αοριστία του εννόμου αγαθού αυτή καθαυτή, αλλά αφενός μεν η δυνατότητα σαφούς περιγραφής του, η οποία δεν αποκλείεται εκ της αοριστίας του και μόνο (βλ. λχ το δημοκρατικό πολίτευμα), αφετέρου δε το κατά πόσον μπορεί πειστικά να υποστηριχθεί ότι η αξία του αγαθού είναι ικανή να του αποδώσει το *status* της ποινικής προστασίας. Εκ πρώτης όψεως, δεν υπάρχει λόγος να αποκλειστεί *a priori* το ενδεχόμενο το προσβαλλόμενο από τη διαφθορά έννομο αγαθό (που μπορεί να είναι και περισσότερο του ενός από τα προαναφερθέντα) να πληροί αυτές τις προϋποθέσεις.

Από την άλλη πλευρά, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι πολλά από τα πλήρως αποδεκτά ως απαλλαγμένα από το αμάρτημα της αοριστίας έννομα αγαθά του ποινικού μας κώδικα δε θα πληρούσαν τη δεύτερη από τις παραπάνω προϋποθέσεις αν δεν μπορούσαμε να τα αναγάγουμε σε άλλα, πολύ πιο αόριστα, αγαθά, αξίες και δικαιώματα. Ας αναλογιστούμε, για παράδειγμα, το έννομο αγαθό της γενετήσιας ελευθερίας: δίχως την απαραίτητη αναγωγή σε αξίες όπως η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η αυτοδιάθεση, η ισότητα των φύλων κοκ, το έννομο αγαθό αποδυναμώνεται σημαντικά. Σήμερα, υπό το κράτος των φιλελεύθερων αντιλήψεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα, το δικαίωμα στη γενετήσια ελευθερία μοιάζει αυτονόητο. Ελλείπει, όμως, της πίστης στις προαναφερθείσες αξίες, ο νόμος εισήγαγε δικαιώματα των ανδρών επί των σωμάτων των συζύγων τους – βλ. μάλιστα και την μέχρι πρότινος ζωνρή συζήτηση περί βιασμού εντός γάμου. Ακόμα και πιο «σφριγηλά» έννομα αγαθά, όπως αυτά της περιουσίας και της ιδιοκτησίας εδράζονται σε θεωρίες και αξίες των οποίων η ευθεία επίκληση θα προκαλούσε ομοίως την αίσθηση της αοριστίας. Η οικεία προβληματική δεν μπορεί να αναπτυχθεί εδώ, αλλά αρκεί να αναλογισθεί κανείς ότι το τι θεωρείται νόμιμη –και άρα άξια ποινικής προστασίας- ιδιοκτησία προϋποθέτει απαραίτητως την αναγωγή σε κατ' εξοχήν «αόριστα» αγαθά, όπως η ελευθερία (των συναλλαγών, για παράδειγμα), η προσωπική αυτονομία, η ανάπτυξη της προσωπικότητας, η διαγενεακή δικαιοσύνη κοκ. Οι δε περιορισμοί του δικαιώματος, που εξαιρούν ορισμένες προσβολές του από την ποινική ή άλλη κρατική προστασία, παγίως αιτιολογούνται διά της παραπομπής σε έννοιες όπως αυτή της κοινωνικής δικαιοσύνης, της ισότητας, της αλληλεγγύης, αλλά και της κοινωνικής ηθικής (βλ. για παράδειγμα τη φορολογία ή τους διάφορους περιορισμούς στην ελευθερία των συναλλαγών).

Η ένσταση που εδράζεται στην αοριστία του προσβαλλόμενου εννόμου αγαθού δεν πρέπει να συγχέεται με δύο παρεμφερείς αλλά σαφέστατα διακριτές ενστάσεις, από την κρίση των οποίων κρίνεται ένα σημαντικό τμήμα της «νομιμοποίησης» μίας ποινικής κύρωσης. Η μία αφορά την αδυναμία συγκεκριμενοποίησης του εννόμου αγαθού που προσβάλλεται με την οικεία συμπεριφορά ή του τρόπου με τον οποίο λαμβάνει χώρα αυτή η προσβολή. Η δεύτερη ανάγεται στην βασική ποινικοδικαϊκή αρχή *nullum crimen*

sine lege certa: η περιγραφή της κολάσιμης πράξης ή παράλειψης πρέπει να είναι σαφής και να πληροί, φυσικά, τις προϋποθέσεις μίας «ποινικής πράξης» (εκείνες που συχνά συνοψίζουμε με τους απλουστευμένους όρους *εξωτερικό, εξωτερίκευση και ανθρώπινο*). Εν όψει της σημασίας αυτής της αρχής, αρκεί η διαπίστωση ότι η υπό εξέταση συμπεριφορά δεν μπορεί, εκ της φύσης της, να περιγραφεί με την απαιτούμενη σαφήνεια προκειμένου να απόσχει ο νομοθέτης από τον ποινικό κολασμό της. Το ελάττωμα αυτό μοιάζει μάλλον ανεπανόρθωτο στην περίπτωση της διαφθοράς. Στο άρθρο 161 του Ινδικού Ποινικού Κώδικα ανακαλύπτουμε πόσο ατυχής μπορεί να καταστεί η εγκληματοποίηση της διαφθοράς *per se*:

Ο δημόσιος υπάλληλος που δέχεται ή επιδιώκει οποιαδήποτε ικανοποίηση πέραν των νόμιμων απολαβών του προκειμένου να προβεί σε ενέργεια ή παράλειψη σχετική με την υπηρεσία του ή να δείξει εύνοια ή δυσμένεια προς τρίτο πρόσωπο ή να προσφέρει οποιαδήποτε υπηρεσία σε τρίτο πρόσωπο [...] είναι ένοχος διαφθοράς.³²⁴

Η διατύπωση του ινδικού ΠΚ καταδεικνύει την αληθή φύση του προβλήματος. Αν θέλουμε να περιγράψουμε το πλήρες νοηματικό εύρος της έννοιας «διαφθορά», είμαστε υποχρεωμένοι να καταφύγουμε σε όρους όπως «ικανοποίηση», «εύνοια», «δυσμένεια» κ.ο.κ. Αυτές, όμως, είναι ακριβώς οι εκφάνσεις της διαφθοράς που παγίως αντιλαμβανόμαστε ως ενίοτε «νόμιμες»,³²⁵ ακριβώς επειδή δεν περιλαμβάνουν ή προϋποθέτουν κάποια παράνομη ενέργεια εκ μέρους του «διεφθαρμένου» μέρους της συναλλαγής. Η ικανοποίηση ότι «εξυπνήρησε» κανείς έναν φίλο είναι το είδος της ενδιάθετης κατάστασης που δεν μπορεί –ούτε, φυσικά, πρέπει– να απασχολεί το ποινικό δίκαιο.³²⁶ Η εύνοια και η δυσμένεια αποτελούν συμπεριφορές που μπορεί να συνιστούν

---

³²⁴ Σε J. B. Monteiro, *Corruption: Control of Maladministration* (Bombay: Manaktalas, 1996), 17. Η αγγλική διατύπωση έχει ως εξής: A public servant, [who] accepts or attempts to obtain any gratification whatever, other than legal remuneration, for doing or forbearing to do any official act or for showing favor or disfavor to any person, or for rendering any service or disservice to any person [...] is guilty of corruption.

³²⁵ Η μορφή αυτή διαφθοράς κάποτε καλείται και «οιονεί διαφθορά» –βλ. Ρ.–Ε. Παπαδάκη, «Οιονεί διαφθορά και τρόποι αντιμετώπισής της», *Ποινική Δικαιοσύνη 2010*. 854. Ο όρος μοιάζει μάλλον παραπλανητικός, αν όχι ατυχής, καθώς η μη τυποποιημένη στο νόμο διαφθορά δεν είναι *ipso facto*, «λιγότερο διαφθορά» από την ποινικώς κολάσιμη. Μοιάζει μάλιστα ο συγγραφέας να οδηγείται σε ένα *non sequitur* όταν παρατηρεί ότι κάποιες εκδηλώσεις «οιονεί διαφθοράς» θα μπορούσαν να υπαχθούν σε ισχύουσες ποινικές διατάξεις: αν στην «οιονεί διαφθορά» αναγνωρίζουμε όχι μόνο γενικά χαρακτηριστικά διαφθοράς, αλλά και, ειδικότερα, γνωρίσματα των περιγραφόμενων στο νόμο εκφάνσεων του φαινομένου, τότε πώς είναι δυνατόν να στέκει η διάκριση ανάμεσα σε διαφθορά και «περίπου» (οιονεί) διαφθορά; Στην πραγματικότητα, αυτή η διάκριση δεν στέκει: το φαινόμενο της διαφθοράς και κατ' επέκταση ο εγκληματολογικός ορισμός του, δεν εξαρτάται από την, όπως επιχειρεί να εξηγήσει η παρούσα, ούτως ή άλλως εξαιρετικά δυσχερή περιγραφή του στο νόμο.

³²⁶ Ενδεικτική είναι η έντονη ενασχόληση της θεωρίας και της νομολογίας με την ερμηνεία της έννοιας του «ωφελήματος» που αντικατέστησε δυνάμει του ν. 2802/2000 τα «δώρα και ανταλλάγματα» που έπρεπε να ζητήσει ή να λάβει, έστω και με την μορφή υπόσχησης, ένας υπάλληλος προκειμένου να πληρωθεί η αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος της (παθητικής) δωροδοκίας κατ' άρθρον 235 ΠΚ. Καθόσον αφορά τα ωφελήματα που δεν έχουν υλική υπόσταση, τίθεται το ερώτημα κατά πόσον αυτά θα πρέπει να είναι *αντικειμενικά μετρήσιμα* –έτσι ο Κονταξής *Ποινικός Κώδικας (ερμηνεία)*, Τόμος Β', (Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, 2000), 2080, αντίθετη η Συμεωνίδου-Καστανίδου, *Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό*

σημαντικά ηθικά παραπτώματα – είναι, όμως, εξαιρετικά δύσκολο να αποτελέσουν την αιτιολογική βάση για την εγκληματοποίηση μίας συμπεριφοράς χωρίς περαιτέρω επεξεργασία. Παρόλα αυτά, μία ικανοποιητική περιγραφή της διαφθοράς όπως τη γνωρίζουμε και μας απασχολεί σήμερα δεν έχει την πολυτέλεια να αγνοεί αυτές τις εκφάνσεις του φαινομένου.

Συνεπώς, ο βασικός λόγος για την μη εγκληματοποίηση της διαφθοράς ως διακριτού εγκλήματος θα πρέπει να εντοπιστεί στην αδυναμία περιγραφής του φαινομένου με την ακρίβεια που απαιτεί η θεμελιώδης αρχή *nullum crimen sine lege certa*. Δυστυχώς: είτε θα θυσιαστεί η επαρκής περιγραφή του φαινομένου, που αποτελεί βασική προϋπόθεση για την διακριτή εγκληματοποίησή του, είτε θα παραβιασθεί μία αρχή η οποία – ορθά- δεν επιδέχεται εξαιρέσεων. Καλώς, λοιπόν, ο νομοθέτης απέχει από την εγκληματοποίηση αυτή. Εξίσου ορθά επιλέγει να εξαντλήσει, κατά το δυνατόν, την ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς με σειρά ποινικών νόμων που ρυθμίζουν συμπεριφορές των οποίων η απαξία συνδέεται με –και ενίοτε πηγάζει από- τη δικαιοπολιτική αξιολόγηση της διαφθοράς. Στον πυρήνα της ποινικής αυτής αντιμετώπισης βρίσκεται, όπως υπονοήθηκε ήδη στην πορεία αυτής της ανάλυσης, το αδίκημα της δωροδοκίας, το οποίο αποτελεί τη βασική μορφή εκδήλωσης της διαφθοράς στην συνείδηση των κοινωνιών.³²⁷ Όσο μετακινούμαστε προς την περιφέρεια της έννοιας, συναντούμε αδικήματα όπως η απιστία στην υπηρεσία, η παράβαση καθήκοντος, η

Δίκαιο, (Νομική Βιβλιοθήκη, 2008), 437 και ο Μ. Μαργαρίτης, *Ερμηνεία – Εφαρμογή Ποινικού Κώδικα*, (Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, 2009), 631. Αλλά και τα υλικά ωφελήματα (οικονομικής ή άλλης υφής) δεν είναι εύκολο να περιγραφούν με τη δέουσα σαφήνεια. Μετά τις ΑΠ 1627/2009 (*Ποινικά Χρονικά*, 2010, 560) και ΑΠ 1925/2010 (*Πραξ&Λογ ΠΔ 2011*, 86), που κάνουν λόγο για παροχή πράγματος ή υπηρεσίας επί των οποίων ο υπάλληλος δεν έχει καμία νόμιμη αξίωση, φαίνεται πως ενισχύεται η θέση μέρους της θεωρίας σύμφωνα με την οποία ωφέλημα με την έννοια του νόμου αποτελούν το δάνειο ή η καταβολή χρέους από παίγνιο (το οποίο δεν γεννά, κατ' άρθρον 844 ΑΚ, νόμιμη απαίτηση), ενώ το αντίθετο ισχύει με την καταβολή νομίμως απαιτητού χρέους, όπως εκείνο που προκύπτει από προϋπάρχον δάνειο (βλ. Δ. Σπινέλλη, *Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος (πανεπιστημιακές παραδόσεις), Εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία*, (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1988), 25 και Ι. Μανωλεδάκη, *Ερμηνεία κατ' άρθρο των όρων του ειδικού μέρους του Ποινικού Κώδικα*, (Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1996), 35). Αλλά αν το προστατευόμενο αγαθό αυτών των διατάξεων είναι η ακεραιότητα, η αμεροληψία και η αντικειμενικότητα των δημοσίων υπηρεσιών και η εξ αυτών εκπορευόμενη εμπιστοσύνη των πολιτών στην «καθαρή» λειτουργία της υπηρεσίας (βλ. ενδεικτικά ΟλομΑΠ 1179/1986, *TNΠ ΝΟΜΟΣ – ΝοΒ 1986*, 1116, ΑΠ 2/2008, *Ποινικά Χρονικά*, 2008, 828 και ΑΠ 2686/2008, *Ποινικά Χρονικά 2009*, 910), δεν είναι σαφές το πώς ακριβώς φιλοδοξεί η θεωρία να διαχωρίσει τις ανωτέρω περιπτώσεις. Αν η υπόσχεση μίας γρήγορης και ανέξοδης (χωρίς λ.χ. την ανάγκη καταφυγής στα πολιτικά δικαστήρια) ικανοποίησης κάποιας νόμιμης αξίωσης με αντάλλαγμα την κατά προτεραιότητα «εξυπηρέτηση» του καλόβολου οφειλέτη δεν αρκεί για να κλονίσει την πίστη στην ακεραιότητα του δημοσίου υπαλλήλου, γιατί να αρκεί η καθ' όλα νόμιμη σύναψη δανείου με τους συνήθεις όρους της αγοράς; Προφανώς, οι δυσκολίες αυτές προκύπτουν λόγω της υπερβολικά στενής εστίασης στην μία μόνο όψη του νομίσματος της διαφθοράς: μόνο αν αντιληφθούμε το φαινόμενο ως μία αποδοκimasτέρα συναλλαγή που μπορεί να λάβει πολλές μορφές θα κατανοήσουμε πλήρως τη φύση του. Άλλωστε, όπως σημειώθηκε ήδη, η διαφθορά είναι εννοιολογικώς ασύμβατη με την ακεραιότητα. Αλλά η άσκηση των υπηρεσιακών καθηκόντων έναντι οποιουδήποτε ανταλλάγματος, συνιστά, εξ ορισμού, ένδειξη έλλειψης ακεραιότητας.

³²⁷ Βλ. τις σχετικές παρατηρήσεις σε Η. Αργυροηλιόπουλου, *Η ιδιωτική και δημόσια διαφθορά ως έγκλημα αθέμιτου ανταγωνισμού*, (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2006), 40.

υπεξαίρεση στην υπηρεσία, η αποσιώπηση λόγου εξαίρεσης κοκ. Είναι δύσκολο να αποφανθεί κάποιος επί του ποσοστού επικάλυψης της έννοιας από τις κατά καιρούς ισχύουσες διατάξεις. Εν μέρει αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι διατάξεις αυτές υπόκεινται σε αλληπάλληλες τροποποιήσεις, η συχνότητα των οποίων δεν μπορεί παρά να καταδεικνύει την ανησυχία του νομοθέτη για το πραγματικό ποσοστό της επικάλυψης αυτής. Η διαπίστωση αυτή προσθέτει ένα ακόμα επιχείρημα υπέρ της διατύπωσης ενός «εγκληματολογικού» ορισμού, ο οποίος θα αποδίδει επαρκώς την έννοια της διαφθοράς, απαλλαγμένος από την ανάγκη συμπερίληψής του σε ένα νομικό κείμενο – μία ανάγκη που πιθανότατα δεν μπορεί να ικανοποιηθεί πλήρως, όποιον δρόμο κι αν ακολουθήσει ο ποινικός νομοθέτης.

2. Διεφθαρμένες σχέσεις και συναλλαγές: ο εννοιολογικός πυρήνας της διαφθοράς

Από την μέχρι τώρα ανάλυση προκύπτει ένα ακόμα συμπέρασμα, το οποίο θα πρέπει να τεθεί πέραν πάσης αμφιβολίας: με τον όρο διαφθορά περιγράφουμε ένα συγκεκριμένο είδος σχέσης μεταξύ δύο ή περισσότερων ανθρώπων. Η σχέση αυτή χαρακτηρίζεται τόσο από τη θέση των δύο βασικών συμμετεχόντων (που ονομάσαμε «διαφθορέα» και «διεφθαρμένο») στην διενεργούμενη συναλλαγή όσο και από τη διάθεση που τους διέπει, την οποία ο Μπιτζιλέκης συνοψίζει εύστοχα με τη φράση «κλίμα αλληλοεξυπηρέτησης».³²⁸ Πρόκειται ουσιαστικά για έναν «παράγοντα» και έναν «πελάτη». Ο πρώτος υπέχει την υποχρέωση, ως εκ της θέσεώς του, να δρα, εντός ενός συγκεκριμένου πλαισίου αρμοδιοτήτων, εκ μέρους του εντολέα του και να υπερασπίζεται τα συμφέροντα του τελευταίου.³²⁹ Όταν ο παράγοντας αυτός θυσιάζει τα εν λόγω συμφέροντα για προσωπικό του όφελος καθίσταται διεφθαρμένος. Όταν το όφελος αυτό προέρχεται από κάποιον (από έναν «πελάτη») που είναι διατεθειμένος να προσφέρει ένα αντάλλαγμα για την αθέτηση της ως άνω υποχρέωσης *lato sensu* «πίστης», τότε προκύπτει η σχέση που μας απασχολεί εδώ, καθώς πλέον στο προσκήνιο εισέρχεται και ο διαφθορέας, ενώ καθίσταται σαφής και η διάθεση «αλληλοεξυπηρέτησης» που χαρακτηρίζει την σχέση αυτή.

Από τα αμέσως παραπάνω προκύπτει μία σημαντική διάκριση, την οποία εντοπίσαμε ήδη και είμαστε υποχρεωμένοι να ενσωματώσουμε στον πυρήνα της περιγραφής του φαινομένου που μας απασχολεί. Πρόκειται για τη διάκριση ανάμεσα στη *συναλλακτική* (transactive) και την *εκβιαστική* (extortive) διαφθορά.³³⁰ Στη δεύτερη περίπτωση, απουσιάζει τόσο το κλίμα αλληλοεξυπηρέτησης όσο και, σε κάποιες περιπτώσεις, η ίδια η συναλλαγή. Συνήθως, πρόκειται απλώς για μία εκβιαστική συμπεριφορά του «παράγοντα» με αποδέκτη τον «πελάτη»: αν ο δεύτερος αρνηθεί να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις του πρώτου, θα υποστεί κάποια υπολογίσιμη βλάβη στα συμφέροντά του που

³²⁸ Μπιτζιλέκης, ο.π., 1067.

³²⁹ E. C. Banfield, (1975), 'Corruption as a feature of governmental organizations', *Journal of Law and Economics* Vol. 18., 587-588.

³³⁰ Alatas, ο.π., 3.

σχετίζονται με το αξίωμα του συνομιλητή του.³³¹ Όπως είναι προφανές από την ορολογία που υιοθετήθηκε μέχρι αυτό το σημείο, αυτό το είδος της διαφθοράς δεν ανήκει στον πυρήνα του φαινομένου που μας απασχολεί. Έγινε εξ αρχής λόγος για «διαφθορέα» και «διεφθαρμένο»: απαιτείται, δηλαδή, η οικειοθελής συμμετοχή αμφοτέρων των μερών στην συναλλαγή και μάλιστα με διάθεση αλληλοεξυπηρέτησης. Συνεπώς, όταν γίνεται λόγος για διαφθορά, στο εξής, δε θα συγκαταλέγονται στην αναφορά αυτή περιπτώσεις εκβιαστικών συμπεριφορών: για παράδειγμα, ένας αστυνομικός που απαιτεί από έναν καταστηματάρχη να καταβάλει ένα ποσό ώστε να μην παρενοχλείται κατά την άσκηση της επαγγελματικής του δραστηριότητας ή ένας πολιτικός που ζητεί γενναιόδωρη οικονομική ενίσχυση της προεκλογικής του εκστρατείας από έναν επιφανή επιχειρηματία προκειμένου να αποσιωπήσει τα όσα γνωρίζει για τις παράνομες εκφάνσεις της επαγγελματικής του δραστηριότητας δεν εμπλέκονται σε διαφθορά, όπως προσεγγίζουμε την έννοια εδώ. Είναι, ασφαλώς, «διεφθαρμένοι», τουλάχιστον κατά το κοινό περί δικαίου αίσθημα αλλά και γλωσσικό αισθητήριο: όπως ήδη τονίστηκε, όμως, απουσιάζει το στοιχείο της οικειοθελούς συναλλαγής και της αλληλοεξυπηρέτησης που καθιστά τη διαφθορά ένα κοινωνικό, πολιτικό και, τελικά, εγκληματικό φαινόμενο άξιο ιδιαίτερης προσοχής και μελέτης. Άλλωστε, κατά μία έννοια, ο αστυνομικός και ο πολιτικός των παραδειγμάτων μας εκμεταλλεύονται την ιδιότητά τους για να ενεργήσουν –σε γενικές γραμμές– όπως κάθε εκβιαστής. Η συναλλακτική διαφθορά, όμως, προϋποθέτει την συμμετοχή δύο αλληλοεξαρτώμενων «παικτών», με όσα αυτό συνεπάγεται για τις στρατηγικές και τις επιλογές τους. Αυτό, δίχως άλλο, την καθιστά ένα ιδιαίτερα περίπλοκο και δυσχερές στην αντιμετώπισή του φαινόμενο, όπως μαρτυρά η εξέλιξή του όχι μόνο στον αναπτυσσόμενο, όπως φαινόταν να πιστεύουν οι διεθνείς οργανισμοί και ΜΚΟ μέχρι σχετικά πρόσφατα,³³² αλλά και στον ανεπτυγμένο κόσμο.³³³

Σε αυτό το σημείο είναι χρήσιμο να γίνει μία σημαντική διευκρίνιση. Η έννοια του εκβιασμού όπως χρησιμοποιείται εδώ (extortion) παραδοσιακά συνδέεται στο πεδίο της ηθικής φιλοσοφίας (αλλά και της φιλοσοφίας του δικαίου) με την έννοια του εξαναγκασμού (coercion). Ο εξαναγκασμός μπορεί να λάβει χώρα με απειλές αλλά και

---

³³¹ Ο.π.

³³² Βλ. για παράδειγμα και αντί πολλών, τις σχετικές αναφορές της Διεθνούς Διαφάνειας σε *The Anatomy of Corruption*, TI Source Book 2000, ιδίως 14 επ.

³³³ Η εκβιαστική διαφθορά είναι, δίχως άλλο, μία σύνθετη εγκληματική συμπεριφορά, στα πρότυπα της τυποποίησης της έννοιας στο ποινικό μας δίκαιο: συντίθεται από μία παραδοσιακή μορφή εκβίασης, όπως την γνωρίζουμε από τον Ποινικό Κώδικα, και από μία έκφραση της διαφθοράς όπως την περιγράψαμε λίγο ωρίτερα. Είναι, μάλιστα, ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι, αν ο νομοθέτης αποφάσιζε να τυποποιήσει τη διαφθορά ως αυτοτελές έγκλημα, η εκβιαστική διαφθορά θα ήταν μάλλον ένα εν στενή έννοια σύνθετο έγκλημα (δες για την σχετική δογματική συζήτηση Ν. Ανδρουλάκη. *Ποινικό Δίκαιο: Γενικό Μέρος* (2000, Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία), 188-189), αποτελούμενο από δύο αυτοτελή εγκλήματα: την *stricto sensu* διαφθορά και την εκβίαση. Η διαπίστωση αυτή ενισχύει την υποψία μας ότι η εκβιαστική διαφθορά έχει έντονα τα χαρακτηριστικά της εκβίασης, πιθανότατα δε εντονότερα από αυτά της διαφθοράς αυτής καθαυτήν.

με προσφορές (coercive offers), σύμφωνα με κάποιους θεωρητικούς.³³⁴ Η συζήτηση έχει ιδιαίτερη σημασία (από νομική άποψη, ιδίως για το ποινικό δίκαιο) διότι ο εξαναγκασμός μπορεί να περιορίζει την ευθύνη (άρα και την ποινική ευθύνη) του εξαναγκασθέντα. Ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα ζητήματα σχετίζεται με την ερώτηση «πότε μια απειλή (ή μια εξαναγκαστική προσφορά) είναι πραγματικά εξαναγκαστική»; Πολλοί θεωρητικοί προσπαθούν να απαντήσουν στο ερώτημα μέσω μίας αναδιατύπωσης: πότε ο εξαναγκασμός απαλλάσσει τον αποδέκτη της εξαναγκαστικής συμπεριφοράς από την ευθύνη που θα του αναλογούσε αν έπραττε πανομοιότυπα αλλά αυτόνομα; Μία προφανής απάντηση είναι ότι «πραγματικός» εξαναγκασμός υφίσταται μόνο όταν αυτή η απαλλαγή είναι δικαιολογημένη.³³⁵ Μία άλλη προσέγγιση εστιάζει στην επιτυχία ή την αποτυχία της απειλής: ο εξαναγκασμός είναι πάντοτε επιτυχής.³³⁶ Αυτό που καθίσταται σαφές από αυτές τις συζητήσεις είναι ότι η εκβιαστική συμπεριφορά που μας απασχολεί εδώ έχει διαβαθμίσεις (δεν είναι all or nothing concept). Πράγματι, στην πραγματικότητα τα όρια ανάμεσα στον εκβιασμό και την συνεργασία μπορεί να είναι ασαφή. Πότε παύει η δωροδοκία ενός ιατρού δημοσίου νοσοκομείου να είναι μία αμοιβαία συμφέρουσα συναλλαγή και καθίσταται εκβιαστική; Σε ποιο βαθμό επιδρά η θέση εξουσίας του ιατρού επί του ασθενούς στην απόφασή του να προσχωρήσει στην συναλλαγή; Τα ερωτήματα αυτά δεν πρέπει να τα αντιμετωπίζουμε ως πανομοιότυπα με εκείνα που απασχολούν τη θεωρητική συζήτηση για τις απειλές (ιδίως όπως αυτές λαμβάνουν χώρα στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου) αλλά ο παραλληλισμός είναι εμφανής. Υπάρχουν κι εδώ παρόμοιες διαβαθμίσεις που μας αναγκάζουν να έχουμε κατά νου δύο σημαντικές παρατηρήσεις. Πρώτον, εκβιαστικό χαρακτήρα μπορούν να έχουν όχι μόνο οι απειλές αλλά και οι προσφορές ή προτάσεις. Δεύτερον, υπάρχουν διαβαθμίσεις στην ένταση του εξαναγκασμού που συζητούμε εδώ, γεγονός που αναπόφευκτα συνεπάγεται την ύπαρξη κάποιων «γκρίζων ζωνών», στις οποίες δεν θα είναι πάντοτε σαφές αν έχουμε να κάνουμε με εκβιαστική ή συναλλακτική διαφθορά.

Όπως μας απασχολεί εδώ, λοιπόν, η έννοια της διαφθοράς περιλαμβάνει απαραίτητως μία συναλλαγή σε κλίμα αλληλοεξυπηρέτησης. Δεν μπορεί, όμως, η διαπίστωση αυτή να εξαντλεί την περιγραφή της έννοιας: πολλές συναλλαγές, καθόλου αξιολογούμενες από ηθική ή κοινωνικοηθική άποψη, γίνονται σε παρόμοιο κλίμα. Τι είναι αυτό που διαχωρίζει τη διαφθορά από την τελευταία κατηγορία συμπεριφορών που περιλαμβάνει τόσο ξένες προς αυτήν συναλλαγές όσο οι αμοιβαίες υποχωρήσεις δύο συνεταίρων ή η

---

³³⁴ Βλ. David Zimmerman (1981) 'Coercive Wage Offers', *Philosophy and Public Affairs* 10, 121–145 και Harry Frankfurt, 'Coercion and Moral Responsibility, in *The Importance of What We Care About*, (New York: Cambridge University Press, 1988), 65–86.

³³⁵ Alan Wertheimer, *Coercion* (Princeton: Princeton University Press, 1987), 267.

³³⁶ Βλ. Robert Nozick, 'Coercion', in Sidney Morgenbesser, Patrick Suppes, and Morton White (eds) *Philosophy, Science, and Method: Essays in Honor of Ernest Nagel*, New York: St. Martin's Press, 1969), 440–472, Michael Gorr (1986) 'Toward a Theory of Coercion', *Canadian Journal of Philosophy* 16, 383–406 και H. J. McCloskey (1980) 'Coercion: Its Nature and Significance', *Southern Journal of Philosophy* 18, 335–352.

ανακαίνιση της εισόδου μίας πολυκατοικίας με την συνεισφορά όλων των ενοίκων; Η Παγκόσμια Τράπεζα εντοπίζει το στοιχείο αυτό στην κατάχρηση του δημοσίου αξιώματος που κατέχει ο διεφθαρμένος παράγοντας.³³⁷ Συχνά μάλιστα υποστηρίζεται στη θεωρία η άποψη ότι το διεφθαρμένο μέρος μεταχειρίζεται το δημόσιο αξίωμα του ως επιχείρηση.³³⁸ Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει την προέλευση της ιδιαίτερης κοινωνικοηθικής απαξίας της διαφθοράς, καθώς παραπέμπει στην έλλειψη ακεραιότητας του διεφθαρμένου παράγοντα. Παραμένει, όμως, ελλιπής, διότι αναφέρεται αποκλειστικά στη διαφθορά στο δημόσιο τομέα. Όπως έχουμε ήδη δει, φαινόμενα που θα πρέπει να υπάγονται στη γενικότερη έννοια της διαφθοράς και να αντιμετωπίζονται ως τέτοια από τον νομοθέτη παρατηρούνται τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι η ερμηνεία αυτή είναι πλέον μάλλον η κρατούσα, τουλάχιστον καθόσον αφορά την επιστημονική έρευνα. Για παράδειγμα, στην Εθνική της Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα για το έτος 2013, το ελληνικό τμήμα της Διεθνούς Διαφάνειας αφιέρωσε ένα μεγάλο τμήμα στη διαφθορά στο ιδιωτικό τομέα με ειδικές αναφορές στις υπηρεσίες υγείας, τον κλάδο του αυτοκινήτου και τις κατασκευές.³³⁹

Η διαφθορά, λοιπόν, προϋποθέτει αφενός μεν την έλλειψη ακεραιότητας που παρατηρείται όταν κάποιος καταχράται ενός αξιώματος του είδους που κατ' εξοχήν εκπροσωπεί το δημόσιο αξίωμα και αφετέρου μία συμπεριφορά του είδους της «συναλλαγής» ή «αλληλοεξυπηρέτησης» στην οποία συμμετέχουν δύο τουλάχιστον μέρη, κανένα εκ των οποίων δεν είναι υποχρεωτικό να κατέχει δημόσιο αξίωμα. Αν αναλογιστούμε τις κατηγορίες συμπεριφορών που παραδοσιακά απασχολούν τον νομοθέτη και την επιστήμη ως εκφάνσεις του φαινομένου «διαφθορά στον ιδιωτικό τομέα», θα αντιληφθούμε ότι όλες αφορούν διεφθαρμένους παράγοντες που διαχειρίζονται εξουσία που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «οιονεί δημόσια»: ο γιατρός του ιδιωτικού νοσοκομείου, ο μηχανικός που υπογράφει ένα πιστοποιητικό ή μία μελέτη, ακόμα και το μέλος της Γενικής Συνέλευσης μίας Α.Ε. λειτουργούν, με τρόπους που μπορούν να διαφοροποιούνται ανά περίπτωση, ως οιονεί ή *de facto* κρατικοί αξιωματούχοι. Αυτό συμβαίνει διότι κατέχουν μία θέση ή αξίωμα που α) υπηρετεί ένα θεσμό με αυξημένη σημασία για το κοινωνικό σύνολο και β) απαιτεί για την ορθή ενάσκηση των καθηκόντων τους πρακτικές που διέπονται από αρετές όπως η ευθυκρισία, η ακριβοδικία, η αμεροληψία κ.ο.κ. Όταν, λοιπόν, οι άνθρωποι αυτοί συμμετέχουν σε συναλλαγές «αλληλοεξυπηρέτησης» καταχρώνται της εξουσίας που τους εξασφαλίζει η θέση τους για προσωπικό όφελος, με αποτέλεσμα αφενός μεν να πλήττεται ο ίδιος ο εκάστοτε θεσμός, αφετέρου δε η συναλλαγή να διέπεται από σοβαρό έλλειμμα

³³⁷ Σε L. Whitehead, *Para Combatir la Corruption* (1999, Este Pals Ene), 16.

³³⁸ Βλ. λ.χ. J. Van Klaveren., *Corruption as an Historical Phenomenon*, Political Corruption Readings in Comparative Analysis, (1970, New York: Holt, Rinehart and Winston) και A. J. Heidenheimer, (ed.), *Political Corruption: Headings in Comparative Analysis*, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970), 5 κ.ε.

³³⁹ Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα -2013, (Απρίλιος 2014, Public Issue), ιδίως διαγράμματα 20, 21, 22 και 23.

ακεραιότητας, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για όσους βρίσκονται εκτός της εν λόγω συναλλαγής και εύλογα αναμένουν από τους εμπλεκόμενους παράγοντες να τελέσουν τα καθήκοντά τους με γνώμονα τις παραπάνω αρετές. Αυτά, λοιπόν, είναι τα χαρακτηριστικά της διαφθοράς: η συναλλαγή σε κλίμα αλληλοεξυπηρέτησης, η κατά κανόνα έλλειψη ακεραιότητας εκ μέρους των εμπλεκόμενων (και σε κάθε περίπτωση του διεφθαρμένου παράγοντα) και η κατάχρηση εκ μέρους του διεφθαρμένου παράγοντα της εξουσίας που του εξασφαλίζει ένα δημόσιο ή οιονεί δημόσιο αξίωμα η χρηστή άσκηση του οποίου απαιτεί τις αρετές (ευθυκρισία, ακριβοδικία, αμεροληψία) που παγίως αναμένονται από έναν δημόσιο λειτουργό ή υπάλληλο κατά την άσκηση των υπηρεσιακών του καθηκόντων.

3. Το οργανωμένο έγκλημα ως διαφθοράς

Οι μελέτες που πραγματεύονται το ρόλο του οργανωμένου εγκλήματος ως διαφθορά είναι πολλές και σημαντικές, ιδίως στον κλάδο των Οικονομικών.³⁴⁰ Η διαφθορά παγίως θεωρείται μία από τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι οργανωμένοι εγκληματίες για την επίτευξη των παράνομων σκοπών τους. Δεδομένης της ισχύος των εγκληματικών οργανώσεων και του επιπέδου των δραστηριοτήτων τους, πρόκειται, κατά κανόνα, για διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια (high level corruption), χωρίς να αποκλείεται και η προσέγγιση χαμηλόβαθμων στελεχών (αστυνομικών, ανακριτικών υπαλλήλων, δημοσίων υπαλλήλων κοκ). Όπως παρατηρεί ο Van Dijk, η λειτουργία των υπηρεσιών και θεσμών που έχουν ως βασικό καθήκον την τήρηση των νόμων μοιάζει να έχει πολύ μεγαλύτερη επίδραση στη διαμόρφωση του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς (ειδικά στα υψηλά κλιμάκια), παρά στις διάφορες εκφάνσεις του «κοινού» εγκλήματος.³⁴¹ Έτσι, φαίνεται να υπάρχει μία ενδιαφέρουσα συσχέτιση ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και το (αδύναμο) κράτος δικαίου.³⁴² Η σχέση ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά αποτυπώνεται και στις απόψεις των Ευρωπαίων πολιτών επί του θέματος: σε ειδική έρευνα του Ευρωβαρόμετρου επί του ζητήματος, το 54% των ερωτηθέντων απάντησε πως πιστεύει ότι η σχέση αυτή πράγματι υφίσταται.³⁴³ Η τάση του οργανωμένου εγκλήματος να καταφεύγει στη διαφθορά προκειμένου να μειώσει τις πιθανότητες δίωξης του καταγράφεται με παρόμοιο τρόπο σε μελέτες που κινούνται στην

---

³⁴⁰ Βλ. Keith Blackburn, Kyriakos C. Neanidis & Maria Paola Rana (2017) 'A theory of organized crime, corruption and economic growth' *Economic Theory Bulletin* 5 (2), 227-245, Maurice Kugler, Thierry Verdier & Yves Zenou (2005) 'Organized crime, corruption and punishment', *Journal of Public Economics* 89 (9-10), 1639-1663, Philip Gounev & Vincenzo Ruggiero (eds), *Corruption and Organized Crime in Europe: Illegal Partnerships* (London and New York: Routledge, 2012), Margaret E. Beare (ed) *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption* (Toronto: University of Toronto, 2003) και τα άρθρα που παρατίθενται στην συνέχεια.

³⁴¹ Jan Van Dijk (2007), 'Mafia Makers: Assessing Organized Crime and its Impact Upon Societies', *Trends on Organized Crime* 10, 46.

³⁴² Για μία απεικόνιση βλ. Παράρτημα II.

³⁴³ European Commission (2006) Special Eurobarometer 245, Opinions on organised, cross-border crime and corruption.

ίδια κατεύθυνση με εκείνη του Van Dijk.³⁴⁴ Ακόμα, κάποιοι μελετητές εστίασαν την έρευνά τους σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές, ιδίως στην Αφρική, με παρεμφερή πορίσματα.³⁴⁵ Η περίπτωση των χωρών της Αφρικής μοιάζει να αναδεικνύει την αδυναμία των εξασθενημένων κρατών και θεσμών να «αντισταθούν» στη διαφθορά που προέρχεται από το οργανωμένο έγκλημα, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο, σε ακραίες περιπτώσεις, το κράτος τελικά μετατρέπεται σε έναν ακόμα συνεργάτη των εγκληματικών οργανώσεων (*criminalization of the State*).³⁴⁶ Ο Mazzitelli καταλήγει στο ιδιαίτερα ενδιαφέρον συμπέρασμα ότι η Δυτική Αφρική προσφέρει ιδανικές συνθήκες για την ανάπτυξη δομημένων εγκληματικών δικτύων, καθώς ελαχιστοποιείται ο κίνδυνος από την εγκληματική δραστηριότητα λόγω της αδύναμης διακυβέρνησης, της κατάρρευσης του κράτους δικαίου και της ανεπαρκούς αστυνόμευσης.³⁴⁷ Το αδύναμο κράτος δικαίου επεσήμαναν ως το βασικό παράγοντα άνθισης του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς στη Νοτιοανατολική Ευρώπη και οι Sergi και Querimi.³⁴⁸

Από την στιγμή που ορίσαμε τις εγκληματικές οργανώσεις ως όχι απλώς παράνομες επιχειρήσεις αλλά εγκληματικά μονοπώλια, τα εν λόγω πορίσματα είναι μάλλον αναμενόμενα: μεγάλες επιχειρήσεις έχουν πολλάκις κατηγορηθεί για συμμετοχή σε «σκάνδαλα διαφθοράς», με κυβερνητικούς αξιωματούχους να αναλαμβάνουν το ρόλο του διεφθαρμένου μέλους της συναλλαγής. Όταν οι εγκληματικές οργανώσεις ανταγωνίζονται, όπως και οι νόμιμες επιχειρήσεις, με απώτερο σκοπό το μονοπώλιο σε έναν τομέα εγκληματικής δραστηριότητας, το δέλεαρ της καταφυγής στη διαφθορά είναι ιδιαίτερα μεγάλο. Εν όψει μάλιστα του γεγονότος ότι οι οργανώσεις αυτές δεν δεσμεύονται εξ ορισμού από νόμους, ηθικές αξίες, κανόνες δεοντολογίας κ.ο.κ., η διαφθορά μοιάζει μέσο μάλλον ήπιο σε σχέση με εκείνα που είναι διατεθειμένος να χρησιμοποιήσει ένας οργανωμένος εγκληματίας. Η επιλογή αυτή έχει περιγραφεί στη θεωρία ως απολύτως ορθολογική, ακόμα και σε καθεστώς ισορροπημένου εγκληματικού ολιγοπωλίου.³⁴⁹ Η επιλογή αυτή καθίσταται ιδιαίτερα ελκυστική όταν το κόστος της

---

³⁴⁴ Βλ. Samuel Gonzalez-Ruiz and Edgardo Buscaglia, 'How to design a national strategy against organized crime in the framework of the United Nations' Palermo convention, in *The Fight against Organized Crime* (Lima, United Nations International Drug Control Programme, 2002), 23-26 και Louise Shelley (2005) 'Privatization and Crime: The Post-Soviet Experience', *Journal of Contemporary Criminal Justice* 11 (4), 244-256.

³⁴⁵ Βλ. για τη Δυτική Αφρική Antonio Mazzitelli (2007) 'Transnational Organized Crime in West Africa: The Additional Challenge', *International Affairs* 83 (6), 1071-1090 και ιδιαίτερα για τη Νιγηρία, τη Λιβερία και τη Γκάνα βλ. Mark Shaw (2002) 'West African Criminal Networks in South and Southern Africa', *African Affairs* 101 (404), 291-316.

³⁴⁶ Shaw, ο.π.

³⁴⁷ Mazzitelli, 1084-1085.

³⁴⁸ Bruno S.Sergi and Qerim Qerimi (2007) 'Fighting Corruption and Organized Crime as a Means of Socio-Economic Development in South-East Europe', *South-East Europe Review* No.2, 81-94.

³⁴⁹ Βλ. την μελέτη των Maurice Kugler, Thierry Verdier and Yves Zenou (2005) 'Organized Crime, corruption and punishment', *Journal of Public Economics*, 89 (9-10), 1639-1663.

είναι χαμηλό, κάτι που συμβαίνει λ.χ. όταν οι απολαβές των υπαλλήλων ή αξιωματούχων είναι χαμηλές.³⁵⁰

Οι παραπάνω μελέτες, πέρα από την περιορισμένη σε συγκεκριμένους τύπους και χρόνους εστίασή τους, περιορίζονται στην ανάλυση των αποφάσεων των *εγκληματικών οργανώσεων* και μόνο. Αυτή η προσέγγιση δεν καθιστά τα συμπεράσματά τους *a priori* αδιάφορα,³⁵¹ υπονομεύεται, όμως, από δύο σημαντικά ελαττώματα που ανάγονται στους ορισμούς των εννοιών «διαφθορά» και «οργανωμένο έγκλημα». Πρώτον, παραβλέπουν το γεγονός ότι η διαφθορά είναι μία συναλλαγή σε κλίμα αλληλοεξυπηρέτησης, στο πλαίσιο της οποίας μας ενδιαφέρει εξίσου η συμπεριφορά του διεφθαρμένου και του διαφθορέα. Ο παράγοντας που αποδέχεται την αθέμιτη συναλλαγή αποφασίζει επίσης ορθολογικά και, αν μας ενδιαφέρει η βαθύτερη κατανόηση του φαινομένου και τελικά η αντιμετώπισή του, είμαστε υποχρεωμένοι να αναλύσουμε και τη δική του διαδικασία λήψης απόφασης. Η ανάγκη αυτή καθίσταται ακόμα πιο έντονη όταν το διεφθαρμένο μέρος της συναλλαγής εκπροσωπεί δημόσιο φορέα ή εξουσία. Δεύτερον, το οργανωμένο έγκλημα, όπως είδαμε, πρέπει να διακρίνεται από τις «συμμορίες». Μόλις αντιληφθούμε τις εγκληματικές οργανώσεις ως οργανισμούς που επιδιώκουν το εγκληματικό μονοπώλιο σε έναν ή περισσότερους τομείς παράνομης δραστηριότητας, θα κατανοήσουμε την αληθή του θέση σε αυτή την συναλλαγή. Τούτο αυτομάτως μας παραπέμπει σε δύο παρατηρήσεις: αφενός μεν, η διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια είναι πολύ πιο χρήσιμη στο οργανωμένο έγκλημα από τη δωροδοκία, για παράδειγμα, αστυνομικών ή τελωνειακών υπαλλήλων· αφετέρου δε, οι εγκληματικές οργανώσεις είναι ένας ισχυρός «παίκτης» που μπορεί να δελεάσει όχι μόνο κακοπληρωμένους υπαλλήλους αλλά και αξιωματούχους με ισχύ και κύρος. Αυτού του είδους το «διεφθαρμένο παιχνίδι» είναι, δίχως άλλο, αυτό με το μεγαλύτερο ακαδημαϊκό και πρακτικό ενδιαφέρον, αλλά και –αναπόφευκτα– με τις μεγαλύτερες απαιτήσεις από την άποψη της μεθοδολογικής και ερευνητικής ακρίβειας κατά την ανάλυσή του. Καθίσταται δε ακόμη πιο ενδιαφέρον εν όψει της εξαιρετικά περιορισμένης μελέτης του στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία.

4. Διαφθορά ελληνικού τύπου

Η Ελλάδα διατηρεί εδώ και αρκετές δεκαετίες τη φήμη χώρας με υψηλά επίπεδα διαφθοράς. Η φήμη αυτή κατά καιρούς αποδίδεται στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες μίας χώρας με επιδράσεις όχι μόνο από την σύγχρονη Δύση, αλλά και από την παραδοσιακή Ανατολή, όπου η δωροδοκία ήταν εκ των ων ουκ άνευ κατά την συναλλαγή με κρατικούς αξιωματούχους. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, το νεοσύστατο ελληνικό κράτος

---

³⁵⁰ Δεν είναι μάλιστα ανυπόστατη η άποψη ότι σε ένα περιβάλλον κακοπληρωμένων δικαστών, αστυνομικών κλπ και αδύναμης διοίκησης, αυστηρότερες ποινές είναι πιθανότερο να οδηγήσουν σε αύξηση παρά σε μείωση της εγκληματικότητας.

³⁵¹ Κάθε άλλο: πρόκειται για την μελέτη ενός φαινομένου από μία συγκεκριμένη σκοπιά, η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρά τον αποσπασματικό της χαρακτήρα.

«κληρονόμησε» την κουλτούρα του «ρουσφετιού», η οποία ήταν βαθύτατα ριζωμένη στην καθημερινότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.³⁵² Η πραγματικότητα των αριθμών και των επιστημονικών μελετών είναι πολύ πιο σαφής και στρέφει την προσοχή του μελετητή στο πραγματικό μέγεθος του προβλήματος. Σύμφωνα με την τελευταία διαθέσιμη κατάταξη της Διεθνούς Διαφάνειας (*Corruption Perceptions Index*), η Ελλάδα βρισκόταν, για το έτος 2017, μόλις στην 59^η θέση, με βαθμολογία 48/100,³⁵³ κάτω από αρκετές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου και πολύ κάτω από τον μέσο όρο της Ε.Ε.³⁵⁴ Ο Ε. Κρουσταλάκης έγραφε το 2004 ότι η διαφθορά στο δημόσιο τομέα έχει λάβει «προκλητικές διαστάσεις», απορρίπτοντας το ενδεχόμενο οι αναφορές για εκτεταμένη διαφθορά, τουλάχιστον στο δημόσιο τομέα, να συνθέτουν μία παραπλανητική εικόνα.³⁵⁵ Είναι, βέβαια, αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, μέχρι ιδιαίτερα πρόσφατα, η ελληνική βιβλιογραφία εστίαζε το ενδιαφέρον της σχεδόν αποκλειστικά στη διαφθορά στο δημόσιο τομέα, γεγονός που ίσως μπορεί να αποδοθεί, μεταξύ άλλων, στον κατά παράδοση περιορισμένο ρόλο του ιδιωτικού τομέα στις κατηγορίες εκείνες συναλλαγών που κατ' εξοχήν μαστίζονται από τη διαφθορά.³⁵⁶

Η μονομέρεια αυτή, πάντως, μοιάζει να δικαιολογείται από την πραγματικά «προκλητική» έκταση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα. Το ελληνικό τμήμα της Διεθνούς Διαφάνειας κατέγραψε ότι περίπου 370.000 άνθρωποι είχαν να αναφέρουν κάποιο είδος διεφθαρμένης συναλλαγής για το έτος 2013 (αριθμός, σε κάθε περίπτωση, που συνιστά σημαντική βελτίωση σε σχέση με τους περίπου 415.000 του 2012).³⁵⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι, για το 2011, στον ιδιωτικό τομέα ο ίδιος αριθμός προκύπτει όταν συνυπολογίζεται ως φαινόμενο διαφθοράς η μη έκδοση αποδείξεων,³⁵⁸ ένα φαινόμενο που κινείται, κατά την πλέον «χαλαρή» εννοιολογική προσέγγιση, στον περίβολο της διαφθοράς, όπως την ορίσαμε στην παρούσα.³⁵⁹ Όταν, όμως, εστιάσει κανείς στον πυρήνα του φαινομένου, διαπιστώνει ότι οι ίδιες περίπου υπηρεσίες γίνονται πολύ

---

³⁵² Kleomenis Koutsoukis, 'Political Corruption in Greece' In M. Bull and J. Newell, *Corruption in Contemporary Politics* (New York: Palgrave Mcmillan, 2003), 25.

³⁵³ Σε κλίμακα 1-100 με το 100 να σηματοδοτεί ουσιαστική απουσία κάθε είδους διαφθοράς.

³⁵⁴ Η κατάταξη είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017. Για παρεμφερή σχολιασμό επί παλαιότερων κατατάξεων στις οποίες η χώρα μας υπολειπόταν όλων των χωρών της ΕΕ, βλ. Ν. Κουράκη (2002) «Η διαφθορά ως πρόβλημα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής», *Ποινικός Λόγος*, 2.

³⁵⁵ Ε. Κρουσταλάκης (2004) «Η διαφθορά στη δημόσια διοίκηση: μία ψηλαφητή πραγματικότητα ή μία αδικαιολόγητη φαντασίωση;», *Αρμενόπουλος*, 658.

³⁵⁶ Κατά ένα άλλο μέρος, ασφαλώς, η τάση αυτή πρέπει να αποδοθεί στην ούτως ή άλλως περιθωριακή απήχηση του όρου «διαφθορά στον ιδιωτικό τομέα» στη διεθνή βιβλιογραφία μέχρι τουλάχιστον τις αρχές του 21^{ου} αιώνα.

³⁵⁷ Ο.π. (υποσημ. 127) Διάγραμμα 8. Οι ακριβείς αριθμοί (αν μπορεί να θεωρηθεί ακριβής μία αναγωγή στο γενικό πληθυσμό άνω των 18) είναι 371.960 και 415.931 αντίστοιχα.

³⁵⁸ Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα, Τεύχος 3, (2011, Public Issue), Διάγραμμα 4.

³⁵⁹ Διότι λείπει, κατά κανόνα, η προϋπόθεση της κατάχρησης εξουσίας που πηγάζει από δημόσιο ή οιοное δημόσιο αξίωμα.

συχνότερα αντικείμενο παράτυπης συναλλαγής στο δημόσιο παρά στον ιδιωτικό τομέα.³⁶⁰ Με δεδομένο ότι η διαφθορά μας απασχολεί εδώ ως εγκληματική επιλογή σε συνάρτηση με τη δράση του οργανωμένου εγκλήματος, δεν κρίνεται απαραίτητο να εισέλθουμε σε ιδιαίτερες λεπτομέρειες για την ακριβή φύση και έκταση της διαφθοράς στην Ελλάδα: η γενική εικόνα αρκεί για να μεταφέρουμε τα πορίσματα της έρευνάς μας στην ελληνική έννομη τάξη και αντεγκληματική πολιτική. Είναι, όμως χρήσιμο να κάνουμε μία σημαντική –τόσο για το γενικότερο αντικείμενο της παρούσης, όσο και για τη χώρα μας ειδικότερα- παρατήρηση που ενισχύει την κύρια ερευνητική μας υπόθεση. Όπως αβίαστα προκύπτει από τις διαθέσιμες έρευνες, το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των φαινομένων διαφθοράς στην Ελλάδα αφορά τα «χαμηλά κλιμάκια» (low level corruption), τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα. Η διαπίστωση αυτή ενισχύεται από το γεγονός ότι τα ποσά που ζητήθηκαν από το διεφθαρμένο λειτουργό ή υπάλληλο δεν υπερβαίνουν, στην συντριπτική τους πλειονότητα, τα 1000 ευρώ.³⁶¹ Όταν το διεφθαρμένο μέρος (ο «παράγοντας») κινείται σε υψηλά κλιμάκια και ασκεί ένα σημαντικό αξίωμα που του εξασφαλίζει ισχύ και επιρροή, η ανταμοιβή του συχνά δεν είναι καν χρηματική, ενώ όταν κάτι τέτοιο συμβαίνει τα ποσά απέχουν πολύ από τα αναφερόμενα στις σχετικές έρευνες για τη διαφθορά στην Ελλάδα. Δε θα πρέπει να αμφιβάλουμε, βέβαια, για το γεγονός ότι η διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια δεν μπορεί παρά να αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα «σκοτεινής εγκληματικότητας», με αποτέλεσμα το πραγματικό της εύρος να μην αποτυπώνεται στις «παραδοσιακές» έρευνες. Αυτό οφείλεται σε δύο τουλάχιστον λόγους. Πρώτον, οι εμπλεκόμενοι σε αυτού του είδους την παραβατική συμπεριφορά είναι εξ ορισμού πολύ λίγοι σε αριθμό (εφόσον αντίστοιχα μικρός είναι ο αριθμός όσων κατέχουν υψηλά αξιώματα και όσων έχουν πρόσβαση σε αυτούς και τη δυνατότητα να τους προσφέρουν το κατάλληλο αντάλλαγμα) και, συνεπώς, οι πιθανότητες να εκπροσωπούνται σε ένα οσοδήποτε μεγάλο δείγμα μίας στατιστικής έρευνας είναι μηδαμινές.³⁶² Δεύτερον, η διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια αποτελεί, λόγω των διακυβευομένων συμφερόντων και της κοινωνικής της απαξίας, ένα είδος παραβατικής συμπεριφοράς που πρέπει πάση θυσία να παραμένει στο σκοτάδι, επί ποινή αποκλεισμού των εμπλεκομένων μερών από παρόμοιες συναλλαγές στο μέλλον. Χωρίς να παραβλέπουμε τις σημαντικές αυτές παρατηρήσεις, πρέπει, παρόλα αυτά, να σημειώσουμε ένα ενδιαφέρον δίδαγμα της κοινής πείρας: αυξημένη διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια καταγράφεται κατ' εξοχήν σε χώρες με υψηλούς δείκτες οργανωμένης εγκληματικότητας (Ιταλία, Η.Π.Α., Ρωσία κοκ). Η εξήγηση είναι απλή: το οργανωμένο έγκλημα (όπως το ορίσαμε εδώ, σε αντιδιαστολή με τις απλές «συμμορίες») εισάγει

---

³⁶⁰ Βλ. συγκριτικά Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, *Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα*, Τεύχος 2, (Public Issue, 2011) και Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, *Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα*, Τεύχος 3, (Public Issue, 2011) διαγράμματα 8 και 6 αντίστοιχα. Για περισσότερη ακρίβεια, χρησιμοποιούνται διαφορετικές έρευνες του ίδιου έτους.

³⁶¹ Βλ. ο.π. υποσημ. 147, διαγράμματα 13 και 22 αντίστοιχα. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί ότι οι αναφορές για χρηματικά ανταλλάγματα υψηλότερα των 3000 ευρώ περιορίζονται στο 7,1% για το δημόσιο και 6,5% για τον ιδιωτικό τομέα επί του συνόλου των αναφερθέντων περιστατικών.

³⁶² Αν υποθέσουμε, φυσικά, ότι θα δέχονταν να συμμετάσχουν σε μία τέτοια έρευνα.

περισσότερους ισχυρούς «παίκτες» στο παιχνίδι της διαφθοράς. Ένας οργανωμένος εγκληματίας μπορεί να «εξυπηρετήσει» έναν αξιωματούχο, όπως θα το έκανε, για παράδειγμα, ένας ισχυρός επιχειρηματίας, επιτυγχάνοντας έτσι το απαραίτητο «κλίμα αλληλοεξυπηρέτησης». Η παρατήρηση αυτή δε μας νομιμοποιεί, φυσικά, να υποθέσουμε ότι όπου απουσιάζει το οργανωμένο έγκλημα απουσιάζει και η διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια αλλά ούτε και ότι οι οργανωμένοι εγκληματίες συναλλάσσονται μόνο με υψηλά ιστάμενους και αξιωματούχους. Μας βοηθάει, όμως, να κατανοήσουμε το είδος της διαπλοκής που αναζητούμε, καθώς και τις ισοροπίες ανάμεσα στους κύριους παράγοντες του «παιχνιδιού». Μας υπενθυμίζει, τέλος, την αυξημένη κοινωνική απαξία του οργανωμένου εγκλήματος και την ανάγκη διαχωρισμού του από τις συμμορίες (gangs), των οποίων ο «χαλαρός» οργανωτικός σχεδιασμός και τρόπος λειτουργίας έχει ως αποτέλεσμα την έλλειψη της εγκληματικής, οικονομικής και κοινωνικής ισχύος που απαιτείται για την απόκτηση του *status* του παίκτη σε αυτό το «παιχνίδι αλληλοεξυπηρέτησης».

Οι ως άνω θεωρητικές παρατηρήσεις φαίνεται ότι ενισχύονται από τα διαθέσιμα εμπειρικά δεδομένα. Στην έρευνα του Center for Democracy, αναδεικνύονται κάποιες πτυχές της σχέσης οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς. Στην ενότητα που αφορά την Ελλάδα αμφισβητείται η πάγια εστίαση στη διαφθορά στα χαμηλά κλιμάκια και παρουσιάζεται μία περισσότερο «δυναμική» εικόνα μίας σχέσης που μοιάζει να αναδιαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια. Πριν από την παράθεση κάποιων πορισμάτων της εν λόγω έρευνας, είναι σημαντικό να έχουμε υπόψιν ότι η μεθοδολογία που ακολουθείται δεν μας επιτρέπει να υιοθετήσουμε αυτά τα πορίσματα χωρίς επιφυλάξεις. Πέραν των ήδη διαθέσιμων στατιστικών στοιχείων και μελετών, η ανάλυση βασίζεται σε εννέα συνεντεύξεις και δημοσιογραφικές πηγές.³⁶³ Όσον αφορά τις συνεντεύξεις, είναι χρήσιμο να διευκρινισθεί ότι κανείς από τους εννέα συμμετέχοντες δεν ήταν μέλος εγκληματικής οργάνωσης.

Το οργανωμένο έγκλημα στην Ελλάδα δραστηριοποιείται κυρίως στους τομείς της παράνομης μετανάστευσης, της εμπορίας ανθρώπων, ναρκωτικών ουσιών και οχημάτων, καθώς και της λαθρεμπορίας (με βασικό αντικείμενο τα προϊόντα καπνού).³⁶⁴ Τα μέλη των εγκληματικών οργανώσεων είναι διάφορων εθνικοτήτων, ενώ νόμιμες επιχειρήσεις συχνά εμπλέκονται στις ως άνω δραστηριότητες.³⁶⁵ Όσον αφορά τη διαφθορά, διακρίνεται σε διοικητική, αστυνομική, τελωνειακή/φορολογική, δικαστική, πολιτική και διαφθορά στον ιδιωτικό τομέα. Τα δε βασικά της αίτια εντοπίζονται:

- Στο μέγεθος του δημόσιου τομέα
- Στο «υδροκέφαλο» σύστημα διοικητικής οργάνωσης

---

³⁶³ Philip Gounev and Tihomir Bezlov, *Examining the Links Between Organized Crime and Corruption*, The Centre for Democracy, 231.

³⁶⁴ Ο.π., 233.

³⁶⁵ Ο.π., 233-234.

- Στη δαιδαλώδη και συχνά αντιφατική νομοθεσία
- Στη γραφειοκρατία
- Στους χαμηλούς μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, ιδίως εκείνων που έρχονται σε άμεση επαφή με τους πολίτες.³⁶⁶

Η σχέση οργανωμένου εγκλήματος και διαφθοράς εντοπίζεται κυρίως στα λεγόμενα «χαμηλά κλιμάκια» (low level or petty corruption). Σχετίζεται δε κυρίως με τη νομιμοποίηση παράνομων μεταναστών στη χώρα και απαιτεί την συνεργασία δημοσίων υπαλλήλων που εμπλέκονται κατά βάση στα αδικήματα της απάτης και της πλαστογραφίας.³⁶⁷ Σε διοικητικό επίπεδο, η υπό εξέταση έρευνα καταλήγει (βασισόμενη στις προαναφερθείσες συνεντεύξεις) στο συμπέρασμα ότι σχέσεις διαφθοράς ανάμεσα σε εγκληματικές οργανώσεις και υψηλόβαθμους αξιωματούχους του κρατικού μηχανισμού υφίστανται, χωρίς να εμφανίζονται στις σχετικές αναφορές των ελληνικών αρχών.³⁶⁸ Όσον αφορά την αστυνομία, αναφέρονται σποραδικές μόνο ενδείξεις για σχέσεις διαφθοράς με το οργανωμένο έγκλημα στον τομέα της εμπορίας ανθρώπων και της παράνομης μετανάστευσης.³⁶⁹ Παρόμοια είναι τα ευρήματα στον τελεωνειακό και φορολογικό τομέα, αυτή τη φορά στο πλαίσιο κυρίως της λαθρεμπορίας.³⁷⁰ Αντιθέτως, όσον αφορά τον τομέα της Δικαιοσύνης, τα στοιχεία θεωρούνται πιο ισχυρά, με λεπτομερείς αναφορές στο λεγόμενο «παραδικαστικό κύκλωμα».³⁷¹ Η πολιτική διαφθορά ήταν, σύμφωνα με όλους τους συμμετέχοντες στην έρευνα, η πλέον ανησυχητική έκφανση της σχέσης οργανωμένου εγκλήματος και *lato sensu* κράτους. Αναφέρεται η περίπτωση των Ζωνιανών ως παραπλήσια (σε μικρότερη, ασφαλώς, κλίμακα) της Σικελικής Μαφίας, εξαιτίας της ισχυρής στήριξης των τοπικών εγκληματικών ομάδων από ισχυρούς πολιτικούς παράγοντες. Ως σημαντικό παράδειγμα καταγράφεται, επίσης, η σχέση πολυεθνικών εταιρειών με κυβερνήσεις και πολιτικά κόμματα, σε μία σχέση που θα μπορούσε να περιγραφεί ως σύμπραξη οργανωμένων εγκληματιών λευκού περιλαιμίου και πολιτικών δυνάμεων.³⁷² Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι είναι ακριβώς αυτή η σχέση που μοιάζει η πιο ανησυχητική αυτή την στιγμή, όσον αφορά το οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά στην Ελλάδα. Η σχέση πολιτικής και ιδιωτικών συμφερόντων είναι εδραιωμένη και επιτρέπει την εκμετάλλευση της σχετικής κουλτούρας από το οργανωμένο έγκλημα. Συμπερασματικά, η πραγματική εικόνα είναι αρκετά πιο περίπλοκη σε σχέση με εκείνη που σκιαγραφείται στις αναφορές των ελληνικών αρχών.³⁷³

³⁶⁶ Ο.π., 236.

³⁶⁷ Ο.π., 237 με περαιτέρω παραπομπές.

³⁶⁸ Ο.π., 239.

³⁶⁹ Ο.π., 239-240.

³⁷⁰ Ο.π., 241-241.

³⁷¹ Ο.π., 241-243.

³⁷² Ο.π., 243-245.

³⁷³ Ο.π., 246.

5. Αντί επιλόγου

Ας θυμηθούμε, καταλήγοντας, τα βασικά χαρακτηριστικά της έννοιας «διαφθορά». Αυτά είναι: η συναλλαγή σε κλίμα αλληλοεξυπηρέτησης, η έλλειψη ακεραιότητας εκ μέρους των εμπλεκομένων (και σε κάθε περίπτωση του διεφθαρμένου παράγοντα) και η κατάχρηση εκ μέρους του διεφθαρμένου παράγοντα της εξουσίας που του εξασφαλίζει ένα δημόσιο ή οιονεί δημόσιο αξίωμα η χρηστή άσκηση του οποίου απαιτεί τις αρετές (ευθυκρισία, ακριβοδικία, αμεροληψία) που παγίως αναμένονται από έναν δημόσιο λειτουργό ή υπάλληλο κατά την άσκηση των υπηρεσιακών του καθηκόντων. Η διαφθορά, λοιπόν, είναι, κατά την πλέον περιεκτική περιγραφή της που υιοθετείται στην παρούσα, κατά βάση *συναλλακτική*. Κάθε συναλλαγή διενεργείται υποχρεωτικά από δύο τουλάχιστον μέρη, τα οποία ονομάσαμε αφενός μεν «παράγοντα» ή «διεφθαρμένο», αφετέρου δε «πελάτη» ή «διαφθορέα». Τα μέρη αυτά διαπλέκονται σε μία «αμοιβαία εξυπηρέτηση», η οποία λαμβάνει εκ των πραγμάτων την λογική ενός «παιχνιδιού». Τόσο ο παράγοντας όσο και ο πελάτης πρέπει να καταφύγουν στην ικανότητά τους να λαμβάνουν ορθολογικές αποφάσεις προκειμένου να επιλέξουν την στρατηγική που θα τους αποφέρει τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη με το χαμηλότερο δυνατό κόστος. Αν, για παράδειγμα, αρκεί να δωροδοκήσει κάποιος έναν κακοπληρωμένο υπάλληλο για να επιτύχει τον σκοπό του, θα ήταν ανόητο να καταφύγει απευθείας σε έναν «υψηλά ιστάμενο» που θα ζητούσε μεγαλύτερο αντάλλαγμα. Το ίδιο ισχύει και για το διεφθαρμένο παράγοντα: πρέπει να υπολογίσει τον κίνδυνο ανακάλυψης και τιμωρίας του σε σχέση με την μέγιστη δυνατή προσφορά εκ μέρους του πελάτη-διαφθορέα, προκειμένου να αποφασίσει αν θα συμμετάσχει ή όχι στην συναλλαγή και υπό ποιους όρους. Όπως είναι φυσικό, οι συνθήκες λήψης αυτών των αποφάσεων εξαρτώνται από τη διαπραγματευτική στρατηγική των άλλων παικτών, καθώς και παραγόντων εκτός της συναλλαγής. Αν λ.χ. η εξυπηρέτηση που ζητεί ο πελάτης είναι εύκολο να διεκπεραιωθεί από κάποιον άλλο παράγοντα, το αντάλλαγμα δεν μπορεί να είναι υψηλό. Αν, όμως, ο κίνδυνος τιμωρίας είναι μεγάλος, τότε η συναλλαγή με χαμηλό αντάλλαγμα είναι ούτως ή άλλως ασύμφορη για οποιονδήποτε παράγοντα. Και ούτω καθ' εξής.

Το οργανωμένο έγκλημα, οριζόμενο ως μία οργάνωση με χαρακτηριστικά παράνομης επιχείρησης με απώτερο σκοπό το μονοπώλιο σε κάποιον τομέα (ή τομείς) εγκληματικής δραστηριότητας, είναι, εξ ορισμού, ένας ιδιαίτερα ισχυρός παίκτης σε αυτό το «παιχνίδι διαφθοράς». Τα συμφέροντα των εγκληματικών οργανώσεων υπερβαίνουν, κατά κανόνα, τις αρμοδιότητες των «χαμηλών κλιμακίων» του κρατικού μηχανισμού, ενώ το μέγεθος και η οικονομική τους ισχύς τους επιτρέπουν να προσφέρουν δελεαστικά ανταλλάγματα για τις υπηρεσίες που ζητούν. Οι περισσότερες δε από αυτές τις υπηρεσίες μπορούν να προσφερθούν μόνο από τα υψηλά κλιμάκια της *lato sensu* «κρατικής εξουσίας»: ανοχή από την αστυνομία, δικαστική επιείκεια, νομοθετική αρωγή κοκ. Όπως αναφέρθηκε ήδη σε αυτό το κεφάλαιο, αυτή είναι και η πλέον ενδιαφέρουσα άποψη της συναλλακτικής διαφθοράς: γιατί οργανωμένοι εγκληματίες και «κράτος» αποφασίζουν να συναλλαχθούν

αντί να συγκρουστούν, όπως κατά καιρούς συμβαίνει; Πώς διαμορφώνονται οι μεταξύ τους ισορροπίες και τι αλλάζει όταν παύουν να στρέφονται στη διαφθορά ως την καλύτερη επιλογή για αμφότερα τα μέρη; Η θεωρητική απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα προσεγγίστηκε ερμηνευτικά στο εισαγωγικό κεφάλαιο, με την εισαγωγή της έννοιας της «διεφθαρμένης ισορροπίας» ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και το κράτος. Η θέση αυτή θα ελεγχθεί, στην συνέχεια, μέσω της μελέτης επιλεγμένων περιπτώσεων εγκληματικών οργανώσεων, αλλά και της διαφορετικής σχέσης των συμμοριών με την κρατική εξουσία και την πολιτική.

IV

Η ΣΙΚΕΛΙΚΗ ΜΑΦΙΑ

Η Μαφία είναι ένα ανθρώπινο φαινόμενο και, συνεπώς, όπως όλα τα ανθρώπινα φαινόμενα, είχε μία αρχή και μία εξέλιξη – και θα έχει κι ένα τέλος.

Giovanni Falcone

1. Εισαγωγή

Η Σικελική Cosa Nostra είναι, χωρίς αμφιβολία, ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά, αν όχι το χαρακτηριστικότερο, παράδειγμα, όχι μόνο μαφίας αλλά εγκληματικής οργάνωσης γενικότερα. Υπήρξε αντικείμενο μελέτης ή εκτενούς αναφοράς σε μια σειρά από σημαντικά πονήματα όχι μόνο εγκληματολογικού αλλά και αμιγώς κοινωνιολογικού, πολιτικού ή και φιλοσοφικού περιεχομένου. Πρόκειται για μία εγκληματική οργάνωση που επηρέασε σε επίπεδο οργάνωσης και δομής πολλές αντίστοιχες οργανώσεις του 20^{ου} αιώνα και γοήτευσε σε βαθμό πρωτόγνωρο ειδικούς και μη. Στις παραγράφους που ακολουθούν θα ασχοληθούμε με την ιστορική της προέλευση, τις συνθήκες που ευνόησαν την εξάπλωσή της και την σχέση της με την κεντρική εξουσία. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, ενώ η Σικελική Μαφία ανέπτυξε δράση ευθέως αντιμαχόμενη και υποβαθμίζουσα την νόμιμη κρατική μηχανή, οι σχέσεις της με το κράτος υπήρξαν αναπάντεχα ομαλές και οι κατά καιρούς συγκρούσεις μάλλον σύντομες. Τα πορίσματα της ιστορικής αυτής προσέγγισης επιβεβαιώνουν τη θεωρία συνεργασίας που υποστηρίχθηκε στο σχετικό κεφάλαιο της παρούσης.

2. Ιστορικά

2.1 Η γέννηση του φαινομένου και η ονοματοδοσία του

Το 1838 ο Pietro Cala Ulloa, υπό την ιδιότητα του Procuratore Generale del Re, έγραφε σε μία αναφορά του προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης του Βουρβονικού Βασιλείου των δύο Σικελιών, Parisio: «Σε ορισμένα χωριά, υπάρχουν ενώσεις ή αδελφότητες –ένα είδος φατριών- που ονομάζονται partiti, χωρίς πολιτικό χρωματισμό ή στόχο, χωρίς τόπους συνάντησης και χωρίς άλλο δεσμό εκτός από την εξάρτηση από έναν αρχηγό, που είναι ένας γαιοκτήμονας σε κάποιες περιπτώσεις και σε κάποιες άλλες ένας ιερέας. Ένα κοινό ταμείο υπηρετεί τις ανάγκες τους, κάποιες φορές με σκοπό να αθώσουν έναν αξιωματούχο, κάποιες φορές για να τον υπερασπισθούν, κάποιες φορές για να προστατεύσουν έναν κατηγορούμενο, κάποιες φορές για να κατηγορήσουν έναν αθώο. Αυτοί σχηματίζουν πολλές μικρές κυβερνήσεις εντός της [δικαιοδοσίας της] κυβέρνησης». Το 1865, μόλις τέσσερα χρόνια μετά την ενοποίηση της Ιταλίας, ο Βαρόνος Niccolo Turrisi Colonna όριζε τη μαφία ως «μια φατρία που προσελκύει νέους συνεργάτες κάθε μέρα ανάμεσα στους πιο λαμπρούς νέους ανθρώπους από την αγροτική

τάξη, από τους φρουρούς των αγρών στην ύπαιθρο του Παλέρμο και από τους πολυάριθμους λαθρέμπορους. Αυτή η μαφία προσφέρει και απολαμβάνει προστασίας προς και από συγκεκριμένους ανθρώπους που ζουν από το παράνομο και εσωτερικό εμπόριο. Πρόκειται για μία φατρία με λίγο ή καθόλου φόβο για τους δημόσιους φορείς γιατί τα μέλη της πιστεύουν ότι μπορούν εύκολα να τους παραπλανούν». Ο Leopoldo Franchetti, ένας φιλελεύθερος αριστοκράτης από την Τοσκάνη που ταξίδεψε το 1876 στη Σικελία με σκοπό να μελετήσει το νησί και τους κατοίκους του, αρνήθηκε την ύπαρξη μιας ενιαίας μυστικής φατρίας αποτελούμενης από «malfattori» αλλά επισήμανε την άνθιση «ενώσεων ιδρυόμενων συνηθέστατα με νόμους, κανόνες αποδοχής, κυρώσεις, κοκ, ενώσεων που αποβλέπουν στην επίδειξη αλαζονείας³⁷⁴ και την επιδίωξη παράνομου κέρδους».³⁷⁵

Ένας από τους πρώτους που αναφέρθηκαν εκτενώς στους malfattori των σικελικών ακτών και τις ενώσεις τους ήταν ο Giuseppe Alongi³⁷⁶ στο βιβλίο του με τίτλο *La mafia*. Στη δεύτερη έκδοσή του, που εκδόθηκε το 1904,³⁷⁷ αφιερώνεται μεγάλο μέρος του πονήματος σε δύο μεγάλες υποθέσεις που απασχόλησαν τις δικαστικές αρχές της εποχής. Η πρώτη αφορούσε μαφιόζικες ομάδες που δραστηριοποιούνταν στην εύφορη περιοχή Conca d' Oro («Χρυσή Κοιλιάδα») γύρω από το Παλέρμο στις αρχές της δεκαετίας του 1870. Παρατίθενται τα ονόματα των συγκεκριμένων ομάδων (fratuzzi, fontana nuona, compari, gardinieri κοκ), οι δραστηριότητές τους, η δομή τους, η ακτίνα δράσης και επιρροής τους, καθώς και οι διαμάχες ανάμεσα σε οργανώσεις της ίδιας περιοχής. Ακόμα πιο σημαντική όμως είναι η διαπίστωση του Alongi ότι όλες αυτές οι ομάδες φέρονταν να συνδέονται με μία κεντρική διοίκηση, μια *cosa*, που έδρευε στην περιοχή Porta Montalto του Παλέρμο και διοικείτο από τους αδερφούς Amoroso. Η δεύτερη υπόθεση είναι αυτή της οργάνωσης Fratellanza που ανέπτυξε τη δράση της στην πόλη Favara στην επαρχία Agrigento και που περιγράφεται με περισσότερες λεπτομέρειες από τον

---

³⁷⁴ Αυτή μοιάζει να είναι η ακριβέστερη μετάφραση του όρου *prepotenza*, προκρινόμενη και από τη Letizia Paoli (*Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style*, (Oxford University Press, 2003), 34). Πάντως, φαίνεται πως ο όρος, ως έχει, δεν είναι ιδιαίτερος δόκιμος στην ιταλική γλώσσα (σε αντίθεση με το επίθετο *prepotente*) και μάλλον χρησιμοποιείται με γλωσσολαστική διάθεση από τον Franchetti σε μια προσπάθεια να αποδώσει ικανοποιητικά την εσωστρέφεια και τη δεδομένη προσπάθεια των μαφιόζων να εδραιώσουν μια απρόσιτη και τρομακτική για τους αμύητους εικόνα.

³⁷⁵ Leopoldo Franchetti e Sidney Sonnino, *Condizioni politiche ed amministrative della Sicilia* vol. 1 (Firenze: Vallecchi, [1876] 1993), 8.

³⁷⁶ Ο Alongi ήταν, όπως και αρκετοί ακόμη συγγραφείς βιβλίων και άρθρων επί του θέματος που δημοσιεύτηκαν κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, αστυνομικός και κατέθεσε στο έργο του τα όσα είχαν υποπέσει στην αντίληψη του κατά τη διάρκεια της θητείας του. Η συντριπτική πλειοψηφία αυτών των παρατηρητών ακολουθούσε πιστά τα διδάγματα των λομπροζιανών θεωριών και σε αυτή τη βάση προσέγγιζε θεωρητικά τα ζητήματα που ανέκυπταν κατά τη μελέτη του φαινομένου. Οι κριτικές προσεγγίσεις τους δεν είναι, ομολογουμένως, ιδιαίτερες ενδιαφέρουσες, τα στοιχεία και οι εμπειρικές διαπιστώσεις που παραθέτουν στα έργα τους, όμως, είναι εξαιρετικά πολύτιμα.

³⁷⁷ Giuseppe Alongi, *La mafia*, 2nd rev. Forni:Palermo, 1904).

Lestingi,³⁷⁸ που υπηρέτησε ως δημόσιος κατηγορος στη δίκη 168 μελών της, αλλά και από έναν άλλο ανακριτή, τον Colacino.³⁷⁹ Η Fratellanza είχε επεκταθεί σημαντικά και είχε αναπτύξει ένα δίκτυο συνεργατών στις γειτονικές πόλεις. Τα όσα αναφέρονται στις αναφορές τους σχετικά με τις τελετουργίες, τη δομή και την οργάνωση αυτής της μαφίας του τέλους του 19^{ου} αιώνα εμφανίζουν αξιοσημείωτες ομοιότητες με τις αντίστοιχες σύγχρονες μαρτυρίες, ομοιότητες που οδηγούν στο σχετικά ασφαλές συμπέρασμα ότι οι περιπτώσεις είναι όμοιες σε βαθμό που επιτρέπει την κατάταξη τους στο ίδιο είδος οργανωμένης εγκληματικής συμπεριφοράς.

Η ίδια η λέξη «μαφία» έχει αποτελέσει αντικείμενο ζωνηής επιστημονικής συζήτησης σε ό,τι αφορά την προέλευση αλλά και την ακριβή σημασία της. Το επίθετο mafiusu (mafioso στα Ιταλικά) χρησιμοποιείται στη Σικελία, πιθανότατα, για περισσότερους από δύο αιώνες. Ο ποιητής Cesareo αναφέρει ότι βρήκε το ακόλουθο τετράστιχο σε ένα χειρόγραφο του 18^{ου} αιώνα:

Quannu vinisti vui, picciotta bedda
tutta la briaria si ribiddau
chista è la donna chiù mafiusiedda
chi l'anncilu, bedd' ancilu purtau.

Όταν ήρθες, όμορφο κορίτσι,
ολόκληρη η φυλακή επαναστάτησε
αυτή είναι η ομορφότερη γυναίκα
που ο άγγελος, ο όμορφος άγγελος, έφερε κάτω.

Ο Cesareo, μάλιστα, επιμένει, ενδεχομένως λανθασμένα, ότι η λέξη είναι αραβικής προέλευσης.³⁸⁰ Το μόνο βέβαιο είναι ότι ήταν ιδιαιτέρως κοινή και δημοφιλής η χρήση της στην περιοχή Borgo του Palermo και σήμαινε ομορφιά, γοητεία, τελειότητα.³⁸¹ Ο Henner Hess στο βιβλίο του *Mafia and Mafiosi: Origin, Power and Myth* αναφέρει ότι η

---

³⁷⁸ F. Lestingi, 1880, 'La mafia in Sicilia', σε *Archivio di psichiatria, antropologia, criminale e scienze penali I*, 362-366.

³⁷⁹ T. V. Colacino, 1885, 'La Fratellanza. Associazione di malfattori', σε *Rivista di discipline carcerarie in relazione con l' Antropologia, col Diritto Penale e con la Statistica XV* (5-6), 177-189.

³⁸⁰ Εκ του mahias (τολμηρός άνδρας, καυχησιάρης) ή του Ma Afir, του ονόματος της φυλής των Σαρακηνών που είχε καταλάβει τη Σικελία ή του maha, που σημαίνει «σπηλιά σε βράχο»: οι mafie, σπηλιές στην περιοχή της Marsala, χρησιμοποιούν ως καταφύγιο για φυγάδες και, έτσι, οι mafiosi ήταν οι άνθρωποι από τις mafie, τις σπηλιές. Ο Hess, πάντως, επιμένει ότι η λέξη πιθανότατα αποτελεί εκφυλισμό της αραβικής mu afah, όπου mu φαίνεται να σημαίνει «σθένος», «σφρίγγος» και afah «προστατεύω», «εξασφαλίζω» (υπό μορφή απαρεμφάτου). Συνεπώς, η οργάνωση Mu Afah είναι εκείνη που έχει τη δύναμη να προστατεύει τα μέλη της.

³⁸¹ Έτσι, οι πλανόδιοι πωλητές στους δρόμους της πόλης χρησιμοποιούσαν συχνά τη λέξη ή παράγωγα τους για να διαφημίζουν τα εμπορεύματά τους: Scupi d' a mafia! Haju chiddi mafiusi veruu! (Σκούπες ασύγκριτες! Έχω το αληθινά τέλειο προϊόν!).

λέξη χρησιμοποιούταν με το ίδιο ακριβώς νόημα και στην Catania, όπου ουδέποτε άνθισε το οργανωμένο έγκλημα και μάλιστα προσέθετε στην έννοια της ομορφιάς την αίσθηση της ανωτερότητας, της ανδρείας, της τόλμης, του ανδρισμού, αλλά σε καμία περίπτωση εκείνη της αλαζονείας. Στα λεξικά η λέξη αρχίζει να εμφανίζεται περί το 1868,³⁸² ενώ γίνεται γνωστή σε ολόκληρη την Ιταλία με το θεατρικό έργο του Giuseppe Rizzoto «I Mafiosi di La Vicaria», το οποίο συμπλήρωσε περισσότερες από 2000 παραστάσεις σε ολόκληρη τη χώρα σε μια περίοδο 23 περίπου ετών. Το έγκλημα της «μαφίας» («delitto di mafia»), το οποίο απαντά σε επίσημο ανακριτικό έγγραφο το 1865 σε μία αναφορά ενός αξιωματούχου (του delegato di Pubblica Sicurezza) της πόλης Carini, ήταν το έγκλημα της προπαρασκευής και οργάνωσης μιας εγκληματικής ενέργειας, που εστίαζε στην ηθική αυτουργία υπό τη σημερινή της έννοια (manutengolo) παρά στη φυσική αυτουργία (malandrino). Αργότερα, όπως είναι ευρύτατα γνωστό, η λέξη «μαφία» άρχισε να αποδίδεται αδιακρίτως στο οργανωμένο έγκλημα και, τελικά, σε μυστικές οργανώσεις με ιδιαίτερη κλίση στη διαφθορά, τη συννομωσία και την παροχή διαφόρων μορφών υπηρεσιών «προστασίας».

2.2 Οι συνθήκες που ευνόησαν την ανάπτυξη της μαφίας στη Σικελία

2.2.1 Η έλλειψη εμπιστοσύνης στο κράτος και τους εκπροσώπους του

Όπως ήδη υπονοήθηκε, στο πλαίσιο της σύντομης αναζήτησης της προέλευσης της λέξης «μαφία», το κομβικό σημείο για την εμφάνιση του φαινομένου, τουλάχιστον υπό τη σημερινή του μορφή, ήταν το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Ιδιαίτερα σημαντική, για την ακρίβεια ήταν η περίοδος που ακολούθησε την ενοποίηση της Ιταλίας. Όπως παρατηρεί ο Catanzaro,³⁸³ ακόμη και πριν την ενοποίηση, πολλώ δε μάλλον μετά από αυτήν, οι πολίτες στρέφονταν προς τη χρήση νέων συστημάτων ιδιωτικής προστασίας της γης και της περιουσίας τους. Η πολιτική του «διαίρει και βασίλευε» των Ισπανών Αψβούργων αποδυνάμωσε πλήρως την πίστη στο κράτος, αλλά και τη «πίστη στο δήμο»,³⁸⁴ την απαραίτητη συνθήκη για μια ευνομούμενη κοινωνία και, συνεπώς, έστρεψε τους πολίτες στη μοναδική εναπομείνασα λύση:³⁸⁵ την ενδυνάμωση της «πίστης στον ιδιώτη».³⁸⁶ Έτσι

³⁸² Traina, *Sicilian-Italian Dictionary*.

³⁸³ Raimondo Catanzaro, *Men of Respect: A Social History of the Sicilian Mafia*, translated by Raymond Rosenthal, (New York : Maxwell Macmillan International, 1992), 6.

³⁸⁴ «La fede pubblica» ή «the public trust». Εδώ προκρίνεται ο όρος «πίστη στο δήμο», δεδομένου ότι το συντομότερο «δημόσια πίστη» δεν αποδίδει ικανοποιητικά την ουσία της έννοιας. Δεν πρόκειται για την πίστη που εκφέρεται δημόσια ή την πίστη που μοιράζονται όλοι ή, απλώς, πολλοί, αλλά για την πίστη στο κράτος, την πεποίθηση ότι εκείνο θα προστατεύσει τον πολίτη και την περιουσία του.

³⁸⁵ Εδώ το ζήτημα είναι, ενδεχομένως, ελαφρώς περιπλοκότερο: δεν είναι σαφές (και ενδεχομένως δεν μπορεί να καταστεί) το εάν στη συγκεκριμένη περίπτωση επρόκειτο όντως για ένα *ultimum refugium* ή απλώς για την επιβεβαίωση ή ενδυνάμωση μιας προσηφιλούς πολιτικής. Τίποτα απολύτως δε φαίνεται να αποκλείει το ενδεχόμενο να προέκυψε σε κάποια δεδομένη ιστορική στιγμή ή σταδιακά στην πορεία του χρόνου η δυνατότητα επιλογής ανάμεσα στην εμπιστοσύνη προς το κράτος και την αναγνώριση των μηχανισμών προστασίας που αυτό στηρίζει από τη μία πλευρά και την ιδιωτική προστασία ή την αυτοπροστασία από την άλλη. Αν αυτή η διαδικασία επιλογής έλαβε χώρα όσο η κεντρική εξουσία ήταν ακόμη πρόθυμη και –έστω σε κάποιο βαθμό- ικανή να παράσχει προστασία στους πολίτες τότε δε θα πρέπει να γίνεται λόγος για άμεσο αποτέλεσμα της πολιτικής των Αψβούργων ή οποιασδήποτε άλλης

δημιουργήθηκαν «ιδιωτικά βασίλεια», κυρίως αποτελούμενα από συγγενείς και οικείους προς αναζήτηση και, καλώς εχόντων των πραγμάτων, εξασφάλιση καταφυγίου από τις κοινωνικές αναταραχές, την ανασφάλεια της καθημερινότητας, τη βία, το έγκλημα και την αδικία. Η αδυναμία ή η απροθυμία του κράτους να προσφέρει την απαραίτητη προστασία στον πολίτη έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο την αντικειμενική ανάγκη για αυτοπροστασία ή αναζήτηση ενός ισχυρού προστάτη, αλλά και μια σημαντική έλλειψη εμπιστοσύνης προς το κράτος, αλλά και τον τρίτο, τον «ξένο» που, υπό τις συγκεκριμένες συνθήκες, μπορεί να επιβουλευεται την παρουσία των αδύναμων ή απροστάτετων, απαλλαγμένος από το φόβο των κυρώσεων. Ο Catanzaro καταλήγει: «σε αντίθεση με ό,τι είχε συμβεί στο παρελθόν, [η βία] ασκείται στο πλαίσιο μιας αδύναμης εξουσίας ενός κράτους που, κατά κανόνα διατηρούσε, αλλά αποτύγγανε να εφαρμόσει το νόμιμο μονοπώλιό του στη βία. Συνεπώς το κράτος ήταν υποχρεωμένο να συμβιβαστεί με εκείνους που ασκούσαν de facto εξουσία σε τοπικό επίπεδο και να τους μεταβιβάσει τις λειτουργίες της εφαρμογής αυτού του μονοπωλίου.³⁸⁷ Όντως, στην πράξη, το κράτος

κεντρικής κυβέρνησης, αλλά για μία απλή απόφαση/επιλογή στη βάση όχι ιδιαίτερας περίπλοκων λογικών συλλογισμών: αν έχει να επιλέξει κανείς ανάμεσα σε, αφενός μεν, μία προστάτιδα δύναμη εξουσιοδοτημένη από το κράτος αλλά, ουσιαστικά, εντελώς ανεξέλεγκτη, με κοινωνικά αμφίβολη νομιμοποίηση και περιορισμένες δυνατότητες, αφετέρου δε, μια τοπική ένωση «προστατών» με κοινωνική αναγνώριση, ισχύ, προσβασιμότητα και αδιαμφισβήτητη γνώση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, η λογική επιλογή («rational choice» κατά Elster, βλ. και παραπάνω) είναι μάλλον προφανής.

³⁸⁶ «La fede privata». Ομοίως και σε απόλυτη συμφωνία με τα ανωτέρω, ο όρος «ιδιωτική πίστη» πρέπει να απορριφθεί ως ανακριβής, αν όχι παραπλανητικός.

³⁸⁷ Υπό το φως αυτής της διαπίστωσης, ένα νέο ζήτημα μοιάζει να αναδύεται: αν η μεταβίβαση αυτή ήταν επιτυχής και έτυχε δημοσιοποίησης, τότε μήπως το δίλημμα «κρατική προστασία ή ιδιωτική προστασία» εξαλείφεται οριστικά; Αν, δηλαδή, όλοι γνωρίζουν ότι οι συγκεκριμένοι ιδιώτες (οι ισχυρές οικογένειες της περιοχής) εξασκούν το μονοπώλιο της βίας κατόπιν κρατικής εξουσιοδότησης και στο όνομα της νόμιμης κυβέρνησης, τότε δεν παύουν, στην ουσία, να λειτουργούν ως ιδιώτες; Σε αυτή την περίπτωση, ο πολίτης δεν απευθύνεται, ενδεχομένως, στον ιδιώτη αποκλειστικά και μόνο διότι είναι ο πιο ισχυρός και, συνεπώς, κατάλληλος για να του παράσχει προστασία, αλλά και διότι εκείνος υποδείχθηκε από το κράτος ως αρμόδιος για αυτή τη λειτουργία. Δεν μοιάζει να αναφέρεται στη βιβλιογραφία περίπτωση κατά την οποία η κεντρική κυβέρνηση δεν παρεχώρησε την εν λόγω εξουσία στην ισχυρότερη ομάδα/οικογένεια/φατρία – κάτι τέτοιο θα προσέφερε πολύτιμη βοήθεια στην αποσαφήνιση του ζητήματος από την άποψη ότι η επιλογή των πολιτών και οι λόγοι της επιλογής τους θα μπορούσαν να γείρουν την πλάστιγγα προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Επιπροσθέτως, θα διαφαινόταν στην πράξη και με σχετική σαφήνεια η επιτυχία ή μη του κράτους στη χρήση δούρειων ίππων προς αντιμετώπιση ενός εχθρού (σφετεριστή καλύτερα) με τον οποίο μια ευθεία σύγκρουση θα κόστιζε δυσανάλογα με τα προσδοκώμενα οφέλη. Πιο απλά, αν οι πολίτες ακολουθούσαν την υπόδειξη του κράτους, θα μπορούσε κανείς μετά λόγου να υποθέσει ότι το «πρόβλημα» δεν ήταν η απαξίωση προς το κράτος και το μονοπώλιο του στη βία, αλλά απλώς ζήτημα πολιτικής: όταν τα κατάλληλα μέσα (ή πρόσωπα) επελέγησαν για την άσκηση της εν λόγω εξουσίας, το πρόβλημα εξαλείφθηκε. Το επιχείρημα, βέβαια, δεν είναι απαραίτητως ακαταμάχητο. Θα μπορούσε κανείς, αναντίρρητα, να υποστηρίξει το προφανές: πρόκειται για ένα πολιτικό τέχνασμα, για μία οικειοποίηση της δεδομένης δύναμης των συγκεκριμένων ομάδων από την κεντρική κυβέρνηση, προκειμένου να «κλείσει» ένα μέτωπο αντιπαράθεσης, να εξομαλύνει μία έκρυθμη και επιζήμια πολιτικά κατάσταση και να επαναπροσδιορίσει το ρόλο της στις επίμαχες περιοχές. Έστω ότι αυτό είναι απολύτως αληθές. Η ουσία του επιχειρήματος δεν αλλάζει, ούτε μετατίθεται κατά τρόπο ουσιαστικό: αν με αυτό το «τέχνασμα» η κυβέρνηση οικειοποιείται εκ νέου το μονοπώλιο της βίας, αν απλώς εγκολπώνεται τις εστίες αμφισβήτησής της αντί να τις καταστείλει, τότε, από πολιτική άποψη, επιτυγχάνει το σκοπό της όπως ακριβώς θα το έπραττε αν επέλεγε τη σύγκρουση και επικρατούσε. Η εν λόγω παραδοχή, ασφαλώς, δεν απαντά τελειωτικά στον προβληματισμό, αλλά μάλλον τον μεταθέτει. Στη συνέχεια τίθεται το ζήτημα του εάν και

υπέκυπτε στην εξουσία τους, καθώς, παρά το γεγονός ότι επισήμως απαγόρευε την ιδιωτική βία, παραχωρούσε την εξουσία διακυβέρνησης στο όνομα της κεντρικής κυβέρνησης σε εκείνη την ίδια τοπική άρχουσα τάξη που ήδη την ασκούσε».³⁸⁸

Η έλλειψη εμπιστοσύνης ή «πίστης στο δήμο» είναι συχνότατα εξωγενής, δεν αποκλείεται, όμως, σε ορισμένες περιπτώσεις να εμφανίζεται και ως ενδογενής. Ορισμένες κοινωνίες υποφέρουν από αυτή την έλλειψη ανεξαρτησίας της στάσης του κράτους. Δεν είναι, συνεπώς, αδύνατη η εμφάνιση του φαινομένου παρά τη δεδηλωμένη πρόθεση, αλλά και προφανή δυνατότητα του κράτους να προστατέψει τους πολίτες του. Η περίπτωση της Σικελίας προσφέρει, ενδεχομένως, ένα χρήσιμο παράδειγμα, από την άποψη ότι η εμμονή των κατοίκων της στην απόρριψη του κρατικού μηχανισμού προστασίας είναι αξιοσημείωτη. Η συγκεκριμένη περιοχή ανέκαθεν επεδείκνυε μια ιδιαίτερα απόμακρη, αν όχι εχθρική, στάση απέναντι στην κυβέρνηση και όλα τα όργανά της, αποτέλεσμα, πιθανότατα, της ιδιότυπης ιστορικής της διαδρομής: πρώτον, η Σικελία ήταν σχεδόν μονίμως υπό κατοχή και αποικιακό καθεστώς και, δεύτερον, η κατοχή αυτή άλλαξε πολλές φορές χέρια στην πορεία του χρόνου. Ανεξαρτησίας, λοιπόν, του ποιος διαχειριζόταν την κεντρική εξουσία, ήταν εξαιρετικά δυσχερές για τους πολίτες να ταυτιστούν με τους σκοπούς της και να αποδεχθούν τις στρατηγικές και τις μεθόδους της.³⁸⁹ Στην πραγματικότητα, η Σικελία δεν υπήρξε ποτέ ουσιαστικά ανεξάρτητη, αλλά ούτε και αποικία υπό καθεστώς σκληρής εκμετάλλευσης. Αυτή ακριβώς η ερμαφρόδιτη πολιτική κατάσταση³⁹⁰ ήταν που συνετέλεσε στην αποστασιοποίηση από το κράτος ως θεσμό και την ανάπτυξη ιδιωτικών συστημάτων προστασίας και διοίκησης.

2.2.2 Οι αντικαταστάτες της κεντρικής εξουσίας

Το δικαίωμα στην «ιδιωτική βία» εδραιώθηκε ως κοινωνική νόρμα στη Σικελία σταδιακά, με τη βοήθεια, όχι τόσο των ομάδων που ευθέως αντιμάχονταν το κράτος (οι πολυάριθμοι -200.000 ή 300.000 σε σύνολο 600.000 κατοίκων- σκλάβοι κατά την

κατά πόσον η εν λόγω αναγνώριση είναι ουσιαστική ή εντελώς περιττή στην πράξη, αν έγινε αντιληπτή και αποδεκτή από τους πολίτες, αν εξασφαλίστηκε κάποιος στοιχειώδης, έστω, έλεγχος επί των εξουσιοδοτηθέντων ιδιωτών, αν οι τελευταίοι ασκούν εν τοις πράγμασι την συγκεκριμένη εξουσία για λογαριασμό τους ή καταφανώς για λογαριασμό του κράτους κ.ο.κ.

³⁸⁸ Catanzaro, ο.π., 76.

³⁸⁹ Henner Hess, *Mafia and Mafiosi: The Structure of Power*, (Ashgate Publishing Limited, 1973), 14 κ.ε.

³⁹⁰ Όχι μόνο πολιτική, ασφαλώς, αλλά και κοινωνική και ηθική. Διότι, ασφαλώς, έχει δίκιο ο Hess όταν κάνει λόγο για διττή ηθική σε ό,τι αφορά την αντίληψη περί ιδιωτικής παροχής προστασίας. Από τη μία πλευρά, το κράτος διεκδικεί την εξουσία που του αναλογεί στις υπό την αρμοδιότητά του περιοχές. Από την άλλη, οι κάτοικοι προτιμούν μία λύση που ανταποκρίνεται στις πραγματικές τοπικές ανάγκες και επιλύει γρήγορα και αποτελεσματικά τα προβλήματα. Όταν ο τοπικός άρχων που παρέχει αυτές τις υπηρεσίες δεν είναι (ή παύει να είναι) φεουδάρχης ή αστυνομικός ή κρατικός αξιωματούχος, τότε οι ηθικές αντιλήψεις των δύο συγκρούονται: για τον μεν πολίτη, παραμένει λογικό και δίκαιο να απευθύνεται στον αποτελεσματικότερο προστάτη, για το δε κράτος, ο τελευταίος είναι σφετεριστής της εξουσίας του. Κάπως έτσι, ο μαφιόζος καθίσταται τυπικά εγκληματίας, διότι ασκεί παράνομη βία κατά τους νόμους του κράτους. Αυτό, ασφαλώς, δεν τον εμποδίζει να νομιμοποιείται απολύτως, όσον αφορά τη δράση του, στα μάτια των συμπολιτών του.

περίοδο της ρωμαϊκής κυριαρχίας, οι Σαρακηνοί κατά το 13^ο αιώνα κοκ), αλλά, κυρίως εκείνων που ουδέποτε ήλθαν σε ευθεία αντιπαράθεση ή οριστική ρήξη με την κεντρική κυβέρνηση. Οι ενώσεις αυτές κατόρθωσαν να εξασφαλίσουν προνομιακή μεταχείριση σε ό,τι αφορούσε τη χρήση βίας (ένα είδος αυτόνομης, προνομιούχου κάστας) και οι πρακτικές τους επέζησαν και μετά από την οριστική εξαφάνισή τους.³⁹¹ Μία χαρακτηριστική περίπτωση ήταν εκείνη των «familiari dell' Inquisizione». Το 1487 ο Φερδινάνδος ο Καθολικός της Ισπανίας απέστειλε τον Antonio della Penna στη Σικελία με σκοπό τη δημιουργία ενός δικτύου συνεργατών³⁹² της Ιεράς Εξέτασης που θα επιτηρούσαν τους πιστούς και θα πολεμούσαν τις αιρέσεις. Την 15^η Ιανουαρίου 1535, ο Αντιβασιλεύς υποχρεώθηκε να παραχωρήσει σε όλους τους αξιωματούχους αλλά και τους συνεργάτες της Ιεράς Εξέτασης το δικαίωμα να υπάγονται στη δικαιοδοσία των δικών τους «ειδικών» δικαστηρίων, εξαιρούμενοι από κάθε άλλη δικαιοδοσία (ab omni alia jurisdictione exempti) σε ζητήματα τόσο αστικής όσο και ποινικής φύσεως. Επιπροσθέτως, τους παραχωρήθηκε το εξαιρετικό προνόμιο να φέρουν όπλα, παρά τη γενική απαγόρευση, ενώ ταυτοχρόνως το Παλέρμο εξαιρέθηκε από την πληρωμή φόρων προς την κεντρική κυβέρνηση. Σταδιακά, στο ιδιότυπο αυτό καθεστώς υπήχθησαν όλοι οι συνεργάτες της Ιεράς Εξέτασης και οι περί αυτών, με συνέπεια να διαπραχθούν και να μείνουν ατιμώρητα αμέτρητα εγκλήματα, ανάμεσα στα οποία φόνοι, κλοπές και εκβιάσεις υπό την απειλή της κατάδοσης.

Σε αντίθεση με τους αξιωματούχους και τους συνεργάτες της Ιεράς Εξέτασης, οι «maestranze», οι ενώσεις των επαγγελματιών της Σικελίας, έχαιραν μακράς παράδοσης και αποδοχής στην περιοχή από την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήδη («collegia orificum et artificum») και συνεπώς εδραίωσαν χωρίς κρατική συνδρομή την αυτονομία τους. Το 1786 υπήρχαν 74 τέτοιες ενώσεις στο Παλέρμο που φρόντιζαν για τις ομαλές σχέσεις και την αποφυγή συγκρούσεων μεταξύ των επαγγελματιών που ανήκαν στις τάξεις τους. Τα μέλη τους, που ζούσαν, κατά κανόνα, στην ίδια περιοχή, συνηθέστατα γύρω από το ναό που ήταν αφιερωμένος στον άγιο – προστάτη του επαγγέλματός τους,³⁹³ εξέλεγαν ένα διοικητή και δύο συμβούλους που από κοινού επιτηρούσαν την άσκηση του επαγγέλματος και ενέκριναν την είσοδο νέων μελών.³⁹⁴ Οι maestranze φρόντιζαν επίσης για την οικονομική ενίσχυση των ανίκανων προς εργασία, των ηλικιωμένων, των αρρώστων, των χηρών, των ορφανών, των φυλακισμένων, καθώς και για μια αξιοπρεπή κηδεία για όλα τα μέλη τους. Κατά περιόδους, ειδικά μετά την επανάσταση του 1773, συγκέντρωναν στρατούς με σκοπό τη διαφύλαξη του νόμου και

---

³⁹¹ Hess, ο.π., 15.

³⁹² «Familiari», «collaboratori» ή «coadiutori».

³⁹³ Όπως συμβαίνει ακόμα σε πολύ μεγάλο βαθμό στο Παλέρμο, γεγονός (ένα ακόμη) που υποδηλώνει και μία κάποια προσκόλληση των κατοίκων του στην παράδοση, η οποία, προφανέστατα, περιλαμβάνει και την άρνηση του μονοπωλίου του κράτους στη βία και την παροχή προστασίας.

³⁹⁴ Hess, ο.π., 16.

της τάξης στην πόλη,³⁹⁵ ερχόμενες σε ευθεία αντιπαράθεση με το κράτος και τους εκπροσώπους του στην περιοχή, με χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τις συγκρούσεις των ετών 1647, 1773 και 1820. Η προσπάθειά τους σταδιακά επικεντρώθηκε στην εξαίρεση των μελών τους από τη δικαιοδοσία του κράτους, αίτημα που φαινόταν σχεδόν αυτονόητο στα μάτια των πολιτών.³⁹⁶

Τέλος, αντίστοιχη είναι, στην ουσία της, και η περίπτωση εκείνων από τους οποίους θα ανέμενε, ίσως, κανείς περισσότερο σεβασμό για το κράτος και τις προσταγές του: τους ευγενείς της περιοχής, τους βαρόνους, όπως θα αποκαλούνται στη συνέχεια, χάριν συντομίας, από τον ιταλικό όρο *barone*. Οι σικελοί ευγενείς ελάχιστο ενδιαφέρον επεδείκνυαν για τις πολιτικές οποιουδήποτε ετύγχανε να κυβερνά τη συγκεκριμένη στιγμή. Δεν επρόκειτο για μία τάξη ευγενών που τροφοδοτούνταν από το στρατό ή τις βασιλικές αυλές, γεγονός που θεωρείται απόρροια του ειδικού πολιτικού καθεστώτος της περιοχής, καθώς το Ισπανικό Στέμμα δεν απαιτούσε από τους Σικελούς να υπηρετούν στο στρατό ή να συχνάζουν στη βασιλική αυλή. Οι βαρόνοι ζούσαν από τη δική τους περιουσία σε μεσαιωνικούς οίκους και έχαιραν όλων των προνομίων που είχαν αποδοθεί στους φεουδάρχες, σε βαθμό που τον 17^ο αιώνα, όταν η φεουδαρχία παρέδιδε τα σκήπτρα στην εθνικού χαρακτήρα κεντρική εξουσία, ο Φίλιππος ο 3^{ος} παρεχώρησε στους σικελούς ευγενείς το *maerun et mixtum imperium*, την εξουσία να διοικούν την ποινική δικαιοσύνη. Το Σικελικό Κοινοβούλιο, αποτελούμενο θεωρητικά από εκπροσώπους τριών τάξεων - του κλήρου, της μπουρζουαζίας και των ευγενών- τελούσε υπό τον απόλυτο έλεγχο των τελευταίων: περί τα μέσα του 18^{ου} αιώνα μετρούσε 63 εκπροσώπους της πρώτης τάξης, 43 της δεύτερης και 228 της τρίτης.³⁹⁷ Οι βαρόνοι συντηρούσαν ιδιωτικούς στρατούς («*bravi*») που αποτελούνταν από ανθρώπους που είχαν αποδείξει τις ικανότητες τους στην άσκηση βίας και την τρομοκρατία και συνοδεύονταν από την αντίστοιχη φήμη την οποία συνήθως όφειλαν στις καριέρες τους στο έγκλημα, με ιδιαίτερη κλίση στη ληστεία. Ακόμα και όταν η ποινική δικαιοσύνη πέρασε από τα χέρια των φεουδαρχών σε εκείνα των κρατικών αξιωματούχων, οι ευγενείς κατόρθωσαν να διατηρήσουν τους ιδιωτικούς τους στρατούς μακριά από τη δικαιοδοσία των ποινικών δικαστηρίων. Σε αντάλλαγμα για την προστασία και την οικονομική στήριξη οι *bravi* βοήθησαν τους εργοδότες τους να συνεχίσουν να εκμεταλλεύονται όχι μόνο τους χωρικούς που τελούσαν σε σχέση εξάρτησης προς αυτούς, αλλά ακόμη και τους

---

³⁹⁵ Εν ολίγοις, υποκαθιστούσαν το κράτος σχεδόν σε όλες τις λειτουργίες του: νομοθετούσαν και επέβλεπαν την τήρηση των νόμων, τιμωρούσαν τους παραβάτες, επέλυαν τις διαφορές, προσέφεραν βοήθεια σε όσους την είχαν ανάγκη επιβάλλοντας εισφορές για τούτο το σκοπό, φρόντιζαν τα μέλη τους ακόμη και μετά θάνατον και, τέλος, διέθεταν στρατούς για την τήρηση της τάξης. Το κυριότερο, βέβαια, είναι ότι όλα τα παραπάνω τα έπρατταν «διανοία κράτους» και όχι παραπληρωματικά ή συμπληρωματικά προς τις λειτουργίες του κεντρικού κράτους.

³⁹⁶ Τόσο αυτονόητο, που στο άρθρο 14 των «*Capitoli ed Istruzioni da osservarsi dalle Maestranze*» του 1785 προβλεπόταν ρητώς ότι απαγορευόταν η παροχή ασύλου σε εγκληματίες ή άλλους φυγάδες από ναούς και παρακείμενες οικίες «ακόμη και αν πρόκειται για μέλη κάποιας *maestranza*».

³⁹⁷ Franchetti, ο.π., 73.

απολύτως ελεύθερους γεωργούς, που, αδυνατώντας να δικαιωθούν στις διαφορές τους με τους βαρόνους, ανέπτυξαν μία αντίληψη περί δικαίου που δεν περιελάμβανε την έννοια της ισότητας και αρκούσαν να υποκύπτουν³⁹⁸ στη δύναμη των ευγενών και των ιδιωτικών τους στρατών.³⁹⁹

Παρά τη δεδομένη προσπάθεια του σύγχρονου ιταλικού κράτους να καταπολεμήσει το φαινόμενο της μαφίας αλλά και τα σκληρά, κατά καιρούς, μέτρα, τις συλλήψεις και τις καταδίκες, η μαφία εξακολουθεί να ασκεί με σχετική ευκολία το μονοπώλιο της βίας στην περιοχή, επιβεβαιώνοντας σε κάθε περίπτωση την εντυπωσιακή ανθεκτικότητα και προσαρμοστικότητά της – αλλά και την ικανότητά της να διεισδύει σε όλα τα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα. Η φασιστική κυβέρνηση της περιόδου 1925-1929 προσπάθησε επανειλημμένα να ανακτήσει το μονοπώλιο στη βία στην περιοχή εξοντώνοντας τη μαφία, αλλά αντιμετώπισε ένα μάλλον απρόσμενο πρόβλημα, όταν ο επιφορτισμένος με αυτή την αρμοδιότητα έπαρχος Cesare Mori στράφηκε αναπόφευκτα εναντίον των πλέον ισχυρών οικογενειών του τόπου, οι οποίες επίσης υποστήριζαν το φασιστικό καθεστώς στην ευρύτερη περιοχή και, φυσικά, απομακρύνθηκε από τη θέση του. Το αποτέλεσμα ήταν μια σύντομη μεταβίβαση της εξουσίας ελέγχου των σχέσεων μεταξύ των χωρικών και των γαιοκτημόνων από τη μαφία στο κράτος, χωρίς, όμως, την ταυτόχρονη εξόντωση ή, έστω, αποδυνάμωση των ισχυρών μαφιόζων. Έτσι, όταν το φασιστικό καθεστώς απώλεσε την εξουσία, η μαφία δεν αντιμετώπισε κανένα απολύτως πρόβλημα στην προσπάθειά της να ανακτήσει τον απόλυτο έλεγχο στη Σικελία. Αντιθέτως, ωφελήθηκε σημαντικά από αυτό το σύντομο «διάλειμμα», καθώς οι συμμαχικές δυνάμεις κατοχής στράφηκαν το 1943 στις «τοπικές αρχές» (δηλαδή τη μαφία) προκειμένου να κατορθώσουν να διοικήσουν μια περιοχή η οποία, ούτως ή άλλως, υπήρξε ανέκαθεν ιδιαίτερος δύσκολη για κάθε κυβέρνηση.⁴⁰⁰

3. Ο ρόλος της προσωπικής ιδιοκτησίας

3.1 Καθυστερημένες –αλλά ραγδαίες- αλλαγές

Η έλλειψη εμπιστοσύνης στο κράτος αποτελεί, ασφαλώς, ένα σημαντικότερο μέγεθος για τη μελέτη των συνθηκών που οδήγησαν στην άνθιση και επικράτηση της μαφίας στην περιοχή της Σικελίας. Αν αναλογισθεί κανείς, όμως, τα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, έρχεται αντιμέτωπος με μερικές απολύτως λογικές όσο και σημαντικές διαπιστώσεις.

---

³⁹⁸ Θα μπορούσε, βεβαίως, κανείς να αντιτείνει σε αυτή τη διαπίστωση ότι υπήρξαν βίαιες επαναστάσεις των σικελών χωρικών εις βάρος των βαρόνων, γεγονός που, ενδεχομένως, δεν επιβεβαιώνει αυτή την αντίληψη σύμφωνα με την οποία οι Σικελοί είχαν λίγη ως ανύπαρκτη εμπιστοσύνη στο κράτος και ανήγαγαν τα πάντα σε τοπικό ζήτημα που δεν αφορούσε την –όποια- κεντρική κυβέρνηση. Αλλά, αρκεί κανείς να συλλογισθεί τη χρονική διάρκεια κατά την οποία επικρατούσε αυτή η κοινωνικοπολιτική κατάσταση και θα αντιληφθεί ότι πρόκειται για τις εξαιρέσεις ενός κανόνα σύμφωνα με τον οποίο η παθητική αντίδραση και η υποταγή θεωρούνταν αναπόφευκτες.

³⁹⁹ Hess, ο.π., 17-18.

⁴⁰⁰ Catanzaro, ο.π., 110-114, Gianluca Fiorentini and Sam Peitzman, *The Economics of Organized Crime*, (Cambridge University Press, 1994), 36.

Κατ' αρχάς, οι οργανώσεις που περιγράφονται δεν είναι εγκληματικές, τουλάχιστον υπό την παραδοσιακή έννοια του όρου. Οι ενώσεις επαγγελματιών, οι ευγενείς με τους ιδιωτικούς στρατούς και, βεβαίως, οι εκτός νόμου ιεροεξεταστές δεν ήταν «μαφιόζοι» υπό καμία έννοια. Κάποιες εκφάνσεις των δραστηριοτήτων τους ενδεχομένως θυμίζουν αντίστοιχες πρακτικές της μαφίας, αλλά αυτό δεν είναι αρκετό για να εδραιωθεί μία ιστορική συνέχεια. Η ιστορική αυτή ανάλυση δεν καταδεικνύει παρά μονάχα τούτο: το κράτος ουδέποτε ήλεγχε ουσιαστικά τη συγκεκριμένη περιοχή και τα συστήματα ή και δίκτυα αυτοπροστασίας ή αμοιβαίας βοήθειας ήταν ανέκαθεν ιδιαίτερος ανεπτυγμένα. Πώς, όμως, προέκυψε από αυτή την κατάσταση η Σικελική Μαφία, η Cosa Nostra;

Από την άλλη πλευρά, παραμένει άγνωστος ο λόγος για τον οποίο κατέστη δυνατή η εμπορευματοποίηση της παροχής προστασίας. Έγινε λόγος στον οικείο τόπο για την αληθή φύση του οργανωμένου εγκλήματος και τονίστηκε ότι στο νόμιμο εμπόριο, η αντίστοιχη λειτουργία δεν θα ήταν εκείνη της οργανωμένης επιχείρησης, αλλά του μονοπωλίου. Αν η δυσπιστία απέναντι στο κράτος και τους μηχανισμούς προστασίας του εκληφθεί ως μία μόνιμη και εδραιωμένη κατάσταση στην περιοχή, τότε αναντίρρητα υπήρχαν οι βάσεις για την ανάπτυξη ενός επιτυχημένου μη κρατικού φορέα παροχής προστασίας. Γιατί όμως δεν άρκεσαν οι ήδη υπάρχοντες σχηματισμοί; Πώς προέκυψε η ανάγκη για μια οργάνωση η οποία, εκμεταλλευόμενη τη δυνατότητα και την ικανότητά της να ασκεί βία, θα προστάτευε αντί αμοιβής τους ιδιώτες; Από οικονομικής άποψης, μοιάζει να πρόκειται για ζήτημα προσφοράς και ζήτησης. Αν η σύνδεση οργανωμένου εγκλήματος – οργανωμένης επιχείρησης είναι επιτυχής θεωρητικά, θα πρέπει να αναμένει κανείς ότι η μαφία ήλθε να ικανοποιήσει τοπικές ανάγκες στο συγκεκριμένο πεδίο. Μένει, λοιπόν, να αναζητηθεί ο αποφασιστικός εκείνος παράγων που συνετέλεσε στην ανάπτυξη και καθιέρωση της Cosa Nostra σε μία περιοχή στην οποία η δυσπιστία προς το κράτος δεν προέκυψε ταυτόχρονα με την εμφάνιση της μαφίας αλλά προϋπήρχε επί σειρά δεκαετιών. Μένει, κατ' ουσίαν, να διακριβωθεί υπό ποιες συνθήκες η παροχή προστασίας κατέστη εμπορεύσιμο προϊόν και ποιες ιδιαίτερες ανάγκες, προφανώς μεγαλύτερες από εκείνες που ήδη γνώριζαν οι Σικελοί και που εκπορεύονταν από την αδυναμία ή απροθυμία του κράτους να τους προστατεύσει και τη δική τους δυσπιστία απέναντί του, εξυπηρετήθηκαν από τη μαφία.

Η απάντηση βρίσκεται στην ανώμαλη μετάβαση από το φεουδαρχικό καθεστώς σε αυτό της ατομικής ιδιοκτησίας. Η μετάβαση αυτή άργησε να επέλθει σε σχέση με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, καθώς έπρεπε να φτάσουμε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα για να αρχίσουν οι αγοραπωλησίες ακινήτων στη Νότια Ιταλία. Όταν αυτό έγινε, τεράστιες εκτάσεις γης, που ανήκαν μέχρι τότε στην εκκλησία ή στις κοινότητες, κατέληξαν σε

ιδιώτες.⁴⁰¹ Ταυτόχρονα, άνθισε το εμπόριο, ειδικά μεταξύ των ηπειρωτικών και παράκτιων περιοχών που ήταν μέχρι τότε αποκομμένες.⁴⁰² Αλλά τα ιδιοκτησιακά δικαιώματα ήταν κάτι το πρωτόγνωρο για την Σικελία και η προστασία τους αποδείχθηκε έργο ιδιαίτερα δυσχερές, με αποτέλεσμα συνεχείς διαμάχες και διαρκή κοινωνική αναστάτωση.⁴⁰³ Σε μία τέτοια οικολογία, οι άπειροι ιδιοκτήτες γης ή άλλων αγαθών ζούσαν υπό το κράτος ενός διαρκούς φόβου κλοπής ή εξαπάτησης. Ειδικά στην Σικελία, όπου η έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες είναι συχνό και κατά κάποιους κοινωνικούς επιστήμονες⁴⁰⁴ ενδημικό φαινόμενο, ο φόβος αυτός ήταν ακόμα πιο έντονος και επέφερε μία πρωτοφανή ζήτηση για προστασία.

Την προστασία αυτή αδυνατούσε να προσφέρει το κράτος, το οποίο επίσης αδυνατούσε να ορίσει τα περιουσιακά δικαιώματα και να τα ενσωματώσει στην τοπική πολιτική ηθική.⁴⁰⁵ Ειδικά η αγροτική παραγωγή, που έπρεπε να μεταφερθεί στα αστικά κέντρα για να πωληθεί, ήταν στο έλεος πολυάριθμων συμμοριών που δρούσαν ανεξέλεγκτες.⁴⁰⁶ Κατά το τέλος του 19^{ου} αιώνα, οι σικελοί χωρικοί γνώριζαν πλέον ότι θα έπρεπε να φροντίζουν οι ίδιοι για την ασφάλειά τους, πλήρως υποταγμένοι στην ιδέα ότι το κράτος δεν θα το έπραττε για λογαριασμό τους.⁴⁰⁷ Ακόμα κι αυτή η εξαιρετικά αυξημένη ζήτηση για ιδιωτική προστασία, όμως, δεν συνεπάγεται απαραίτητως ότι θα προκύψει και η αντίστοιχη προσφορά.⁴⁰⁸ Το μόνο βέβαιο επακόλουθο είναι η πληθώρα ευκαιριών για τους επίδοξους «προστάτες» και, κατά συνέπεια, η ασφαλής πρόβλεψη υψηλών κερδών από τις σχετικές δραστηριότητες – το κατά πόσον κάποιος θα εκμεταλλευτεί αυτές τις ευκαιρίες για υψηλό κέρδος παραμένει αβέβαιο.⁴⁰⁹ Πράγματι, σε κάποιες περιοχές της Νότιας Ιταλίας η ζήτηση για ιδιωτική προστασία έμεινε αναπάντητη⁴¹⁰ ενώ σε κάποιες άλλες ικανοποιήθηκε από τη δημιουργία ενώσεων με ισχυρούς πάτρωνες επικεφαλής.⁴¹¹

---

⁴⁰¹ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι, κατά την περίοδο 1812-1860, οι ιδιοκτήτες γης στην Σικελία αυξήθηκαν από 2.000 σε 20.000 (Gambetta, ο.π., 91 και Sereni, E. *Il capitalismo nelle campagne* (Torino: Einaudi, 1971), 276-7).

⁴⁰² Βλ. την σχετική ανάλυση σε Luppo S. *Agricoltura ricca e sottosviluppo. Storia e mito della Sicilia agrumaia (1060-1950)*, (Catania: Idoneo Giovanni, 1984).

⁴⁰³ Gambetta, ο.π., 94.

⁴⁰⁴ Βλ. αντί πολλών, Putnam, R. με R. Leonardi και R. Nanneti, *Making Democracy Work*, (Princeton University Press, 1993).

⁴⁰⁵ Gambetta, ο.π..

⁴⁰⁶ Την κατάσταση περιγράφει γλαφυρά ο J. A. Davis, *Control and Conflict: Law and Order in Nineteenth Century Italy*, (London: Macmillan), 1988.

⁴⁰⁷ Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει μία εξαιρετικά ενδελεχής έρευνα για την πολιτική εξουσία στην Σικελία, την οποία διεξήγαγε ο F. Sabetti, *Political Authority in a Sicilian Village*, (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1984), ιδίως 104 επ.

⁴⁰⁸ Την παρατήρηση αυτή κάνει και ο F. Varese, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*, (Oxford University Press, 2001), 2.

⁴⁰⁹ Gambetta, ο.π.. 78.

⁴¹⁰ Βλ. την μελέτη του E. C. Banfield, *The Moral Basis of a Backward Society*, (New York: The Free Press, 1958).

⁴¹¹ Αυτό το σύστημα αναπτύχθηκε, για παράδειγμα, στην πόλη Pisticci, όπου έκανε τις μελέτες του ο J. Davis, *Law and Family in Pisticci*, (London: London University Press, 1975).

3.2 Ανθρώπινο δυναμικό

Στην Σικελία, όμως, υπήρχε ένας μεγάλων αριθμών ανθρώπων που είχαν τόσο τη διάθεση όσο και την ικανότητα να καλύψουν τις ανάγκες των πολιτών για προστασία. Ήταν οι φρουροί των μεγάλων ιδιοκτησιών (*bravi* και *campieri*) που κατακερματίστηκαν με το τέλος της φεουδαρχίας και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας. Μερικοί από αυτούς ανήκαν σε μικρούς ιδιωτικούς στρατούς και ήταν διαθέσιμοι για τη δράση τους, καθώς τα καθήκοντά τους δεν περιελάμβαναν μόνο την προστασία της ιδιοκτησίας των ευγενών, αλλά και την καταστολή των αντιδράσεων των χωρικών.⁴¹² Επιπροσθέτως, υπήρχαν και οι στρατοί των *compagni* και *militi* που πέτυχαν την νομιμοποίησή τους από τους Βουρβόνους και παρείχαν ένα είδος ημι-επίσημης διαφύλαξης της δημόσιας τάξης μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα.⁴¹³ Όλοι αυτοί οι εκπαιδευμένοι στη χρήση βίας και όπλων άνθρωποι συνέθεσαν ένα τεράστιο «εργατικό δυναμικό» στη διάθεση των απροστάτευτων όψιμων ιδιοκτητών γης, εμπόρων, μεταπρατών κ.ο.κ. Πραγματικά, οι ιδιότυποι αυτοί «ιδιωτικοί αστυνομικοί» γρήγορα επέκτειναν τις δραστηριότητές τους όχι μόνο στους κύκλους των αριστοκρατών, όπως παραδοσιακά συνέβαινε, αλλά και σε εκείνους των αγροτών και των εμπόρων. Όσοι από αυτούς διακρίθηκαν για την αποτελεσματικότητά τους «προβιβάστηκαν» σε αυτόνομους επαγγελματίες παροχής προστασίας, επεκτείνοντας τη δράση τους στις γύρω περιοχές και εδραιώνοντας σταδιακά την πρωτοκαθεδρία τους.⁴¹⁴ Αυτές οι «εταιρείες ιδιωτικής προστασίας» μετεξελίχθηκαν στην Σικελική Μαφία, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα: μία ιεραρχικά δομημένη (λόγω και των στρατιωτικών καταβολών πολλών μελών της) εγκληματική οργάνωση που επιδιώκει το μονοπώλιο της παροχής προστασίας στην Σικελία.

4. Σικελική Μαφία και πολιτική διαφθορά

4.1 Μια αγαστή συνεργασία

Η ανάλυση που προηγήθηκε καθιστά περισσότερο από προφανή την ανταγωνιστική σχέση ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και το κράτος. Η εγκληματική δράση αυτή καθαυτή αποτελεί μία σημαντική παράμετρο: κάθε έγκλημα αμφισβητεί –με τον ένα ή τον άλλο τρόπο– την έννομη τάξη και στρέφεται κατά του κοινωνικού συνόλου και της πολιτείας. Ειδικά το οργανωμένο έγκλημα δραστηριοποιείται σε πολλούς τομείς που βλάπτουν ευθέως το κράτος ως *fiscus* ή οιονεί *fiscus* (εκτεταμένη φοροδιαφυγή, λαθρεμπόριο, παραεμπόριο κ.ο.κ.) αλλά πρωτίστως στρέφεται εναντίον σημαντικών εκφάνσεων της λειτουργίας του και απειλεί τη δημόσια τάξη και ασφάλεια διά των μονοπωλίων που εγκαθιδρύει και των βίαιων και αντικοινωνικών μεθόδων που

⁴¹² Hess, ο.π., 17-18 και A. Blok, *The Mafia of a Sicilian Village*, (Oxford: Basil Blackwell, 1974), 90.

⁴¹³ Hess, ο.π., 19 και Blok, ο.π., 61.

⁴¹⁴ Gambetta, ο.π., 80. Όπως είδαμε, ο Gambetta προσυπογράφει τον μονοπωλιακό ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος και, συνεπώς, αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στην εδραίωση των ομάδων αυτών ως κυρίαρχων φορέων παροχής προστασίας περιουσιακών δικαιωμάτων αλλά και της δημόσιας τάξης, σε μία εκδοχή της εν πολλοίς απαλλαγμένη από την έννοια του σύγχρονου κράτους δικαίου.

επιστρατεύει σε αυτή του την προσπάθεια. Η δε μαφία, οικειοποιούμενη την παραδοσιακά κρατική λειτουργία της παροχής προστασίας στους πολίτες έρχεται σε ακόμα μεγαλύτερη αντιπαράθεση με το κράτος. Θα ανέμενε λοιπόν κανείς, αναλογιζόμενος την έντονη σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα στους δύο «φορείς», ότι η Σικελική Μαφία θα απείχε από κάθε συνδιαλλαγή με κρατικούς λειτουργούς, εκπροσώπους της πολιτείας, πολιτικά πρόσωπα κοκ.

Η πραγματικότητα είναι αρκετά διαφορετική. Κατ' αρχάς, δεν είναι σπάνια η ευθεία ανάμιξη πολιτικών στη μαφία, όπως αποκαλύφθηκε από καταθέσεις «μετανοημένων» μαφιόζων, αλλά και παρακολουθήσεις τηλεφωνικών συνδιαλέξεων από την αστυνομία. Δεν πρόκειται απαραίτητως για μέλη εν στενή εννοία, παρά το γεγονός ότι δεν έλειψαν και αυτές οι περιπτώσεις, αλλά συχνότατα για συνεργάτες της μαφίας, που έχαιραν της εκτίμησης και της προεκλογικής «βοήθειας» της οργάνωσης. Ο Michele Pantaleone αναφέρει ότι πάρα πολλοί («ντουζίνες») υποψήφιοι του Χριστιανοδημοκρατικού κόμματος της Ιταλίας στην Δυτική Σικελία ήταν πασίγνωστοι μαφιόζοι ή είχαν σχέσεις με την μαφία.⁴¹⁵ Παραθέτει, μάλιστα, την χαρακτηριστική περίπτωση του Giuseppe Genco Russo που ήταν υποψήφιος για το δημοτικό συμβούλιο της πόλης Mussomeli το 1960. Η υποψηφιότητά του προκάλεσε μία σειρά από τηλεοπτικές διαμάχες, στο πλαίσιο των οποίων διατυπώθηκαν σοβαρότατες κατηγορίες εις βάρος των Χριστιανοδημοκρατών, με αναφορές σε ύποπτες συναλλαγές με το οργανωμένο έγκλημα. Παρά τις έντονες αντιδράσεις, όμως, τα αρμόδια όργανα του κόμματος δεν απέσυραν την υποστήριξή τους προς τον ατιμασμένο υποψήφιό τους.⁴¹⁶

Άλλα πολιτικά πρόσωπα είχαν αποκλειστικά «επαγγελματικές» σχέσεις με τη Σικελική Μαφία.⁴¹⁷ Η σημαντική επιρροή των μαφιόζων στις τοπικές κοινωνίες τους καθιστούσε βασικούς «προμηθευτές ψήφων» για κάθε πολιτικό. Τα βασικά πλεονεκτήματα μιας παρόμοιας επιλογής ήταν δύο: αφενός μεν ο υποψήφιος είναι πρακτικώς αδύνατον να διαπραγματευτεί την «αγορά» μιας ψήφου με κάθε πολίτη ξεχωριστά και αφετέρου είναι αδύνατον να είναι κανείς βέβαιος για το ποιοι εκ των αντισυμβαλλομένων εκπλήρωσαν τις «συμβατικές τους υποχρεώσεις» (εκτός φυσικά αν τις εκπλήρωσαν όλοι, κάτι που λογικά μοιάζει μάλλον αδύνατο). Η μαφία μπορεί να επιλύσει αποτελεσματικά αμφότερα τα παραπάνω προβλήματα. Ειδικά στη Σικελία το εμπόριο ψήφων –ενεργό και σε άλλες περιοχές της Ιταλίας- ανθούσε μέχρι και τη δεκαετία του 1990- σε βαθμό πραγματικά εντυπωσιακό. Ο Calderone υποστήριζε ότι κάθε σικελός μαφιόζος εξουσίαζε τουλάχιστον σαράντα έως πενήντα συγγενείς και φίλους που ακολουθούσαν τυφλά τις εντολές του – ακόμα και στην κάλπη. Αρκούσε δε μία απλή νύξη του ισχυρού άνδρα της περιοχής (του «region») σχετικά με την πολιτική του προτίμηση για την άμεση στροφή

---

⁴¹⁵ M. Pantaleone, *The Mafia and Politics*, (London: Chatto & Windus, 1966), 218.

⁴¹⁶ Ο.π.

⁴¹⁷ Gambetta, ο.π., 183.

χιλιάδων ψηφοφόρων προς αυτή την κατεύθυνση. Ο λόγος είναι απλός: όσοι είχαν συναλλαγές με τη μαφία ήθελαν να εκλεγεί ο εκλεκτός της, ενώ όσοι δεν είχαν προτιμούσαν σαφώς –και απολύτως λογικά- να αποφευχθούν, διά της εκλογής του «βολικότερου» υποψηφίου, τυχόν συγκρούσεις που θα είχαν αντίκτυπο στους απλούς πολίτες.

Κάποιες φορές οι ψήφοι αυτές πληρώνονταν από τον ευνοούμενο πολιτικό. Συχνότατα όμως, το αντάλλαγμα ήταν εξίσου πολιτικό: όπως εξηγεί ο Calderone, «είναι σημαντικό να είναι γνωστό ποιον υποστηρίζει η Cosa Nostra στις εκλογές, διότι με αυτό τον τρόπο είναι δυνατόν... να ζητεί εξυπηρετήσεις σε ανταπόδοση».⁴¹⁸ Εν προκειμένω, ο βασικός στόχος της Σικελικής Μαφίας δεν είναι το οικονομικό κέρδος και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο δεν προβαίνει σε πλειστηριασμούς των ψήφων της. Εκείνο που μόνο οι πολιτικοί μπορούν να προσφέρουν είναι πολιτική κάλυψη και προστασία, αμφότερες απαραίτητες ή τουλάχιστον σημαντικές για την εύρυθμη λειτουργία μιας εγκληματικής οργάνωσης. Ο πολιτικός ή το κόμμα που αποτύγχανε να προσφέρει τις υπηρεσίες που απαιτούσε η μαφία εγκαταλείπονταν, ανεξαρτήτως της οικονομικής του επιφάνειας ή της νέας του «προσφοράς».

Τα παραδείγματα είναι πολλά και περιλαμβάνουν όχι μόνο αυτή καθαυτή την εξαγορά ψήφων, αλλά και τη βίαιη κατατρομοκράτηση των πολιτικών αντιπάλων των «συνομιλητών» της μαφίας. Ο χριστιανοδημοκράτης αντιδήμαρχος της πόλης Licata, Vincenzo Lo Guzzo, για παράδειγμα, πυροβολήθηκε πολλές φορές στο στήθος μέσα στο γραφείο του. Ο δολοφόνος έπρεπε να ξεφύγει τρέχοντας ανάμεσα σε ένα πλήθος κόσμου που είχε πλημμυρίσει τους δρόμους της πόλης για την γιορτή του πολιούχου αγίου. Μάλιστα, κατά τη διαφυγή του, συγκρούστηκε με έναν νεαρό άνδρα που τον εξύβριζε μεγαλόφωνα επί αρκετή ώρα, επαναλαμβάνοντας το όνομά του. Την επόμενη ημέρα, η αστυνομία δεν μπόρεσε να ανακαλύψει ούτε το όνομα του νεαρού ούτε και κάποιον μάρτυρα που θα δεχόταν να καταθέσει τα γεγονότα.⁴¹⁹ Ο υπεύθυνος για την έρευνα αστυνομικός δήλωσε στη χήρα του αντιδημάρχου: «τίποτα δεν πρόκειται να βρεθεί ποτέ, όσο η πολιτική αναμιγνύεται με τις προσπάθειές μας».⁴²⁰ Οι αστυνομικοί που δεν ήταν έτοιμοι να φανούν λογικοί σε αυτό το «παιχνίδι» και προτιμούσαν την οδό της σύγκρουσης με την μαφία, όπως ο δραστήριος Επιθεωρητής Cataldo Tandoy, αρχικά γίνονταν αποδέκτες μίας προειδοποίησης και, αν αυτό δεν τους αποθάρρυνε, έβρισκαν βίαιο θάνατο. Πράγματι, ο Tandoy αρχικά απομακρύνθηκε από τη θέση του και, τελικά, δολοφονήθηκε.⁴²¹

---

⁴¹⁸ Σε Gambetta, ο.π., 186.

⁴¹⁹ Pantaleone, ο.π., 207.

⁴²⁰ Ο.π.

⁴²¹ Ο.π., 203 και 208.

Αυτή ήταν συχνά η μοίρα όσων διατάρασσαν την διεφθαρμένη ισορροπία στις σχέσεις οργανωμένου εγκλήματος και πολιτείας, με αποκορύφωμα τις δολοφονίες των δικαστικών Giovanni Falcone και Paolo Borsellino, το 1992 στο Παλέρμο. Οι δύο άνδρες, με καταγωγή από την Σικελία, είχαν οργανώσει ένα σχέδιο καταπολέμησης της μαφίας που περιλάμβανε τη χρήση των λεγόμενων *pentiti*, μετανοημένων μαφιόζων που θα κατέθεταν εναντίον των πρώην συναδέλφων τους. Ανάμεσα σε αυτούς ξεχώριζε ο Tommaso Buscetta, ένας από τους πιο σημαντικούς μαφιόζους που συνεργάστηκαν ποτέ με τις διωκτικές αρχές. Η κατάθεσή του επέτρεψε στον Falcone να αποδείξει ότι η Σικελική Μαφία ήταν μία ενιαία εγκληματική οργάνωση με ιεραρχική δομή, καθώς ο Buscetta αποκάλυψε το ρόλο της διοικούσας επιτροπής της Σικελικής Μαφίας, γνωστής ως *Commissione* ή *Cupola*. Η επιτροπή αυτή δημιουργήθηκε αρχικά για να επιλύει διαφορές ανάμεσα σε μαφιόζους και τελικά αναβαθμίστηκε σε όργανο διαχείρισης των δραστηριοτήτων των διάφορων εγκληματικών οργανώσεων που υπόκειντο στη δικαιοδοσία της.⁴²² Η συνεργασία του Buscetta με τον Falcone οδήγησε στην καταδίκη 344 μαφιόζων (σε μία δίκη που έμεινε στην ιστορία ως «*Maxiprocesso*») και την εγκατάσταση του πρώτου στις Η.Π.Α. στο πλαίσιο ειδικού προγράμματος προστασίας μαρτύρων.

4.2 Η διατάραξη μίας ισορροπίας με κοινωνικό έρεισμα

Η αυτομολία του Buscetta διατάραξε την ισορροπία του παιχνιδιού προς όφελος των διωκτικών αρχών. Οι καταδίκες πολλών σημαντικών μελών της Σικελικής Μαφίας είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της οργάνωσης, κυρίως στον τομέα της εικόνας της ανάμεσα στους πολίτες: ξαφνικά, η Cosa Nostra έπαψε να φαντάζει άτρωτη, καθώς το κράτος ανέλαβε τον ρόλο του εγγυητή της τάξης και του δικαίου. Η εξέλιξη αυτή ήταν ικανή να οδηγήσει στην απώλεια του στάτους του «παίκτη» που είχε ως τότε το οργανωμένο έγκλημα: αν η πολιτεία μπορεί να στείλει τους μαφιόζους στη φυλακή, δεν υπάρχει λόγος να θυσιάζει την εξουσία της ή το θεσμικό της ρόλο, προκειμένου να αποφύγει τις συνέπειες της ευθείας σύγκρουσης. Η μαφία δεν είχε άλλη λύση από την διάψευση αυτών των προσδοκιών, μέσω μίας ηχηρής απάντησης στην «επιθετικότητα» των διωκτικών αρχών. Ο Falcone, άριστος γνώστης του οργανωμένου εγκλήματος, γνώριζε, σύμφωνα με μαρτυρίες συνεργατών του, ότι η Cosa Nostra απεργαζόταν το θάνατό του, καθώς αυτός ήταν ο μόνος τρόπος για να γίνουν τα πράγματα όπως πριν.⁴²³ Η δολοφονία του, αλλά και τα όσα ακολούθησαν μετά την *Maxiprocesso*, φώτισαν πολλές πτυχές του τρόπου με τον οποίο η διαφθορά συντηρούσε μία επίφαση τάξης και κοινωνικής ειρήνης, εις βάρος του κράτους δικαίου και των θεσμών.

---

⁴²² ‘The Sicilian Connection’ σε Time Magazine, 15 Οκτωβρίου 1984

⁴²³ Η πληροφορία αυτή παρουσιάζεται στην έρευνα του National Geographic Channel με τίτλο *Inside the Mafia* (2005).

Οι δολοφονίες των δικαστών Falcone και Borsellino τροφοδότησαν πρωτοφανείς αντιδράσεις των Σικελών, που έβλεπαν πλέον πιο καθαρά από ποτέ το αδίστακτο πρόσωπο της μαφίας.⁴²⁴ Πληροφοριοδότες και *pentiti*, όπως ο Buscetta, άρχισαν να γίνονται περισσότερο αποκαλυπτικοί αναφορικά με την σχέση του οργανωμένου εγκλήματος με γνωστούς πολιτικούς, συμπεριλαμβανομένου και του πρώην πρωθυπουργού, Giulio Andreotti.⁴²⁵ Ο πολιτικός, όμως, που προσωποποιούσε περισσότερο από τον καθένα τις σχέσεις μαφίας και πολιτικών είναι ο Salvo Lima, ο Χριστιανοδημοκράτης δήμαρχος του Παλέρμο και μετέπειτα βουλευτής που είχε στενές πολιτικές σχέσεις με τον Andreotti: σε εκείνον, σύμφωνα με όλες τις μαρτυρίες, κατέφευγε η Cosa Nostra για την επίλυση των προβλημάτων που «έπρεπε να λυθούν στη Ρώμη».⁴²⁶ Οι «δουλειές» πήγαιναν καλά για αμφότερες τις πλευρές, με την ανοχή ενός πληθυσμού που, στην πλειονότητά του, είχε συνηθίσει να συναλλάσσεται με την Μαφία.

Στην πραγματικότητα, οι μαφιόζοι ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικοί στην επίλυση καθημερινών προβλημάτων που χρόνιζαν στις δικαστικές αίθουσες και στα χέρια των γραφειοκρατών. Ο ίδιος ο Falcone παραδέχτηκε σε άρθρο του στον ημερήσιο τύπο ότι ήταν σύνηθες οι Σικελοί να στρέφονται στην Μαφία για την επίλυση των διαφορών τους, με δεδομένη την καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης.⁴²⁷ Η Μαφία, με την σειρά της, είχε πρόσβαση σε εξυπηρετήσεις που κυμαίνονταν από την απλή έκδοση ενός διαβατηρίου ή ενός ανακληθέντος διπλώματος οδήγησης, μέχρι την απομάκρυνση ενός «ενοχλητικού» επιθεωρητή της αστυνομίας.⁴²⁸ Επιπροσθέτως, είχαν την πολιτική κάλυψη που απαιτείται, ώστε να φέρουν σε πέρας τις δραστηριότητές τους, χωρίς σοβαρές επιπτώσεις στην προσωπική ή οικογενειακή τους ζωή. Ο Pantaleone παραθέτει μία πολυσέλιδη λίστα με δολοφονίες πολιτικών και αξιωματούχων που διέπραξε ή διέταξε η Cosa Nostra τις δεκαετίες του '40 και του '50, για τα οποία η κυβέρνηση προσποιούταν συστηματικά ότι δεν συνέβησαν ποτέ, φτάνοντας στο σημείο να δηλώνει ότι μόνο οκτώ πολιτικά εγκλήματα είχαν διαπραχθεί στην Σικελία!⁴²⁹ Όταν ο Vittorio Nisticò, διευθυντής της εφημερίδας του Palermo *L' Ora*, έγραψε ότι ακόμα και η λέξη «μαφία» είχε απαλειφθεί από το λεξιλόγιο των αστυνομικών και των δικαστικών, εξαιτίας του φόβου ότι κάποιος ισχυρός θα δυσαρεστηθεί, το τυπογραφείο του διαλύθηκε από μία ισχυρή βόμβα.⁴³⁰ Αντίθετα, οι λίγοι μαφιόζοι που είχαν προβλήματα με το νόμο δεν έκαναν καν τον κόπο να κρυφτούν: ο Buscetta και ο Gaspare Mutolo, για

---

⁴²⁴ Latizia Paoli, ο.π., 204.

⁴²⁵ Τις σχετικές αποκαλύψεις ο Buscetta έκανε ενώπιον της εξεταστικής επιτροπής για την καταπολέμηση της μαφίας, υποστηρίζοντας ότι έκρινε σκόπιμο να μείνει σιωπηλός όσο οι εμπλεκόμενοι πολιτικοί ήταν στην εξουσία.

⁴²⁶ Επίσης από την κατάθεση του Buscetta στην επιτροπή. Για το ρόλο του Lima, βλ. Gambetta, ο.π., Paoli, ο.π., και Arlacchi, ο.π.

⁴²⁷ *Repubblica*, 16 Οκτωβρίου 1990.

⁴²⁸ Σε Gambetta, ο.π., 185-6.

⁴²⁹ Pantaleone, ο.π., 201-7.

⁴³⁰ Σε Paoli, ο.π., 193.

παράδειγμα, τον καιρό που εκκρεμούσε ένταλμα σύλληψης εναντίον τους ζούσαν κανονικά στο Παλέρμο, χωρίς την παραμικρή προφύλαξη.⁴³¹

Το ιδιαίτερο αυτό κοινωνικό status των μαφιόζων ενισχυόταν και από την ήπια, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980, στάση της Καθολικής Εκκλησίας, η οποία ελάχιστα είχε ως τότε ασχοληθεί με την οργανωμένη εγκληματική βία, ενώ υπήρχαν σοβαρές υποψίες ακόμα και για συμμετοχή ιερέων στην Cosa Nostra.⁴³² Σε κάθε περίπτωση, το έντονο θρησκευτικό συναίσθημα των περισσότερων μαφιόζων αλλά και η απροθυμία των τοπικών εκκλησιών να έρθουν σε ανοικτή σύγκρουση με το οργανωμένο έγκλημα, έδινε την εντύπωση μίας μάλλον καλής σχέσης ανάμεσα στους δύο αυτούς εξαιρετικά ισχυρούς φορείς της περιοχής.⁴³³ Οι δε πολιτικοί, όπως είδαμε, μπορούσαν να στηρίζονται στις «ψήφους της μαφίας», πολλές φορές χωρίς καν να αναμιγνύονται στις υποθέσεις της οργάνωσης. Όπως κατέθεσε ο Giovanni Micelli, ένας Χριστιανοδημοκράτης βουλευτής που απευθύνθηκε στον τοπικό μαφιόζο μετά από δύο οριακές εκλογικές ήττες, εκείνος ενδιαφερόταν μόνο για τις «εκλογικές ικανότητες» του συγκεκριμένου ανθρώπου. Δεν ήταν, με άλλα λόγια, παρά μία απλή επαγγελματική συναλλαγή, που βοήθησε τον Micelli να λάβει 35.000 ψήφους. Όπως είδαμε, οι ιδιαιτερότητες της «αγοραπωλησίας ψήφων» αναδεικνύουν τον «μεσολαβητή» σε αποφασιστικό παράγοντα για το τελικό αποτέλεσμα.⁴³⁴

5. Οι Δίκες της Μαφίας

Στην Ιταλία έλαβαν χώρα αρκετές δίκες με κατηγορούμενους ανθρώπους στους οποίους αποδίδονταν από τις διωκτικές αρχές συμμετοχή στην Μαφία και συναφή αδικήματα. Το κοινό χαρακτηριστικό τους γνώρισμα ήταν η ρητορική των αρχών περί «αποκαθίλωσης της Σικελικής Μαφίας». Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε κάποια από τα διαθέσιμα δεδομένα σχετικά με τις πιο σημαντικές από αυτές τις δίκες. Οι περισσότερες αναφορές είναι, αναπόφευκτα, δημοσιογραφικού χαρακτήρα αλλά υπάρχουν επίσης επιστημονικές δημοσιεύσεις, οι περισσότερες εκ των οποίων επίσης βασίζονται σε δημοσιογραφικές πηγές και έχουν κατά βάση ιστοριογραφική στόχευση. Παρά ταύτα, είναι σημαντικό να προσπαθήσουμε να αλιεύσουμε εκείνες τις περιγραφές που αναφέρονται στις σχέσεις ιταλικού κράτους και Σικελικής Μαφίας, έχοντας πάντοτε κατά νου ότι κάποια από τα γεγονότα (ιδιαίτερα όσα αφορούν την Maxiprocesso) είναι σχετικά πρόσφατα και, συνεπώς, κάποιες από τις αφηγήσεις ενδέχεται να είναι συναισθηματικά φορτισμένες ή πολιτικά μεροληπτικές. Κάποια από τα διαθέσιμα στοιχεία προέρχονται από συνεντεύξεις που παραχωρήθηκαν στο πλαίσιο τηλεοπτικών εκπομπών. Όπως είδαμε, οι συνεντεύξεις είναι συνηθέστατη πρακτική στην εγκληματολογική έρευνα. Παρά ταύτα,

---

⁴³¹ Ο.π.

⁴³² Paoli, ο.π., 192.

⁴³³ Alessandra Dino, 'Organized Crime and Religion' in *Organized Crime and the Challenge to Democracy*, eds. Felia Allum and Renate Siebert, (London: Routledge, 2003), 165-7.

⁴³⁴ Gambetta, ο.π., 184.

πάντοτε απαιτείται να είμαστε επιφυλακτικοί. Από την μία πλευρά, οι ανώνυμες συνεντεύξεις μπορεί να εμπεριέχουν ανακρίβειες και εικασίες που κάποιος θα δίσταζε να υποστηρίξει επώνυμα. Από την άλλη πλευρά, για παρόμοιους λόγους είναι πιθανόν κάποιες πληροφορίες να μην αποκαλύπτονται επώνυμα. Σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τονιστεί ότι ανάμεσα στους ερωτώμενους υπάρχουν κάποιοι που αποκρύπτουν την ταυτότητά τους.

5.1 Φασιστικό καθεστώς εναντίον Μαφίας

Η πολιτική της κυβέρνησης του Μουσολίνι για την «απομακρυσμένη» Σικελία βασιζόταν στη διαπίστωση ότι η περιοχή διοικείται από την Μαφία με την ανοχή του ιταλικού κράτους. Ο άνθρωπος που ηγήθηκε της προσπάθειας του καθεστώτος να ανακτήσει το μονοπώλιο στη βία και να αποδώσει στους μαφιόζους το στάτους του εγκληματία ήταν ο Cesare Mori. Ο Mori είχε υπηρετήσει ως αστυνομικός στην Σικελία για 13 χρόνια και είχε αποκτήσει φήμη πραγματικού ήρωα. Σε μία αναφορά ενός προϊσταμένου του που τον πρότεινε για προαγωγή αναφερόταν ότι «σε καταστάσεις δημόσιων ταραχών [...] πάντα καταφέρνει [...] να αποκαταστήσει την τάξη, να εφαρμόσει το νόμο και να διατηρήσει αψεγάδιαστη τη φήμη της Αστυνομίας, δίχως να προκαλεί αντιδράσεις».⁴³⁵ Είναι πράγματι ειρωνικό το γεγονός ότι αυτή η ικανότητα του Mori να εφαρμόζει το νόμο ήταν η αιτία της απομάκρυνσής του από τα καθήκοντά του, την εποχή που είχε μετατεθεί στην Μπολόνια. Η αφοσίωσή του έπληξε τα συμφέροντα τοπικών φίλων του καθεστώτος και χρειάστηκε μία μελοδραματική δήλωση μετανοίας, προκειμένου να επανέλθει στην ενεργό δράση. Όταν αυτό τελικά έγινε, διορίστηκε έπαρχος της πόλης Trapani στην Σικελία.⁴³⁶

Μετά την ευδόκιμη θητεία του στο Trapani (η οποία περιελάμβανε συλλήψεις πολλών χαμηλόβαθμων μαφιόζων και «λήσταρχων», ο Mori μετατέθηκε στο Παλέρμο, όπου ανέλαβε το αξίωμα του έπαρχου με αυξημένες αρμοδιότητες για όλη την Σικελία. Ο ισχυρός πολιτικός άνδρας του καθεστώτος στο Παλέρμο, Alfredo Cucco, τον υποδέχτηκε με ενθουσιασμό, καθώς πίστευε ότι η Μαφία επιβίωνε μέσω πολιτικών διασυνδέσεων με το προηγούμενο καθεστώς. Σε έναν λόγο του ανέφερε:

Ο φασισμός εξαπολύει σήμερα μία ολομέτωπη επίθεση ενάντια στο σύστημα των πολιτικών φατριών που έχει τις ρίζες του στο βούρκο. Η Μαφία [...] θα ξεριζωθεί και θα καταστραφεί. Αυτός ο εξέχων εκπρόσωπος της κυβέρνησης (σ.σ. ο Mori) θα επαναφέρει την τάξη, την ειρήνη και την ασφάλεια...⁴³⁷

Ο Mori, σε μία επιστολή του που παραθέτει ο Duggan, εξηγεί σαφώς ότι ο λόγος που τον ωθεί προς μία σκληρή αντιμετώπιση της Μαφίας είναι η πολιτική της αποδυνάμωση, η οποία δεν την καθιστά πλέον παρά μία εγκληματική οργάνωση και τίποτα παραπάνω.

⁴³⁵ Christopher Duggan, *Fascism and the Mafia* (New Haven and London: Yale University Press, 1989), 121.

⁴³⁶ Ο.π., 124.

⁴³⁷ Ο.π., 130.

Αυτή η νέα κατάσταση προσέφερε στο κράτος μία μοναδική ευκαιρία να πάψει να συναλλάσσεται και να περάσει στην επίθεση.⁴³⁸

Πράγματι, ο Mori οργάνωσε πολλές επιχειρήσεις στόχος των οποίων ήταν η σύλληψη μαφιόζων κατόπιν «εφόδου» στα χωριά όπου συνήθως είχαν τις βάσεις τους. Ανάμεσα σε αυτά ήταν το μετέπειτα διάσημο Corleone αλλά η επιχείρηση που πέρασε στην σφαίρα του μύθου ήταν η «πολιορκία του Gangi». Στην πραγματικότητα, η έφοδος των ανδρών του Mori δεν περιορίστηκε μόνο στο συγκεκριμένο χωριό της περιοχής Madanie αλλά αυτή η φράση έμεινε στην τοπική συλλογική μνήμη. Ακολούθησαν πολλές αστυνομικές επιχειρήσεις στα βουνά της Σικελίας αλλά, όπως φάνηκε καθαρά στην περίπτωση του Corleone, η συλλογή αποδεικτικού υλικού δεν θα ήταν εύκολη δουλειά για τις αρχές. Από τις περίπου εκατό καταθέσεις στη διάθεση της Αστυνομίας, μόνο οι 25 κατονόμαζαν κάποιον ως μαφιόζο.⁴³⁹ Αυτή η δήλωση ήταν σημαντική, καθώς μόνη η ιδιότητα του μέλος της οργανώσης αρκούσε για την καταδίκη των συλληφθέντων,⁴⁴⁰ αλλά ο αριθμός παρέμενε απογοητευτικός. Η στάση αυτή είχε μία λογική εξήγηση, σύμφωνα με τον σικελό πολιτικό Bernardino Verro: η Μαφία είχε πολιτικές καταβολές που ήταν εμφανείς στο Corleone, αλλά πλέον το «Κόμμα της Μαφίας», όπως το αποκαλούσε ο ίδιος, είχε απωλέσει την εύνοια του κράτους.⁴⁴¹

Η προδικασία δεν ήταν τόσο αποτελεσματική όσο την παρουσίαζε ο Mori. Στη δίκη των Mandonie, μόνο οι μισοί κατηγορούμενοι οδηγήθηκαν στο ακροατήριο με ενδείξεις συμμετοχής σε αδικήματα πλέον της απλής συμμετοχής στην Μαφία. Στη δίκη των Corleone, ο αντίστοιχος αριθμός ήταν 59 από 128 συλληφθέντες και στην δίκη των μαφιόζων της Roccella ήταν ακόμα λιγότεροι: 30 σε σύνολο 174.⁴⁴² Από τον Οκτώβριο του 1927 έως την αποχώρηση του Mori από το Παλέρμο (το καλοκαίρι του 1929), έγιναν τουλάχιστον 15 μεγάλες δίκες μαφιόζων. Ανάμεσά τους, υπήρχαν έξι με περισσότερους από 1000 κατηγορούμενους. Ο αριθμός είναι παραπλανητικός, καθώς οι διαδικασίες ήταν πολύ αργές και κάποιες μεγάλες δίκες έγιναν τα επόμενα χρόνια. Για παράδειγμα, οι Corleone συνελήφθησαν περί τα τέλη του 1926 αλλά η δίκη τους έγινε το 1930.⁴⁴³ Παρά ταύτα, οι καταδίκες ήταν πολλές, διότι η εξόντωση της Μαφίας ήταν πολιτικό ζήτημα που έπρεπε να επιλυθεί άμεσα, όπως εξηγούσε ο Μουσολίνι στα τηλεγραφήματά του

---

⁴³⁸ Ο.π., 131.

⁴³⁹ Ο.π., 161.

⁴⁴⁰ Το ζήτημα της εγκληματοποίησης της «απλής» συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση, το οποίο θα μας απασχολήσει στο τελευταίο κεφάλαιο αυτής της μελέτης, δεν πέρασε απαρατήρητο από το εγκληματολογικό περιοδικό της εποχής με τον αναμενόμενο τίτλο *La Scuola Positiva*. Καθώς τα επιστημονικά περιοδικά θεωρούνταν υπερβολικά «τεχνικά» για να υποστούν λογοκρισία, στο περιοδικό εμφανίστηκαν διθυραμβικά άρθρα του Enrico Ferri για τις προόδους του Mori, αλλά και εξαιρετικά επικριτικά άρθρα, όπως εκείνο του G. M. Puglia, στο οποίο επισημαίνεται ότι μόνη η ιδιότητα του μαφιόζου δεν συνεπάγεται εγκληματική δράση (ο.π., 238-242).

⁴⁴¹ Ο.π., 162.

⁴⁴² Ο.π., 148.

⁴⁴³ Ο.π., 237-238.

προς τον Mori. Η εποχή της «φιλελεύθερης» ανοχής προς την Μαφία είχε παρέλθει και οι δικαστές έπρεπε να το αντιληφθούν.⁴⁴⁴ Πράγματι, σε ένα άρθρο του που δημοσιεύθηκε στην *Giurisprudenza Italiana* το 1930 ο F. U. Di Blasi, ένας δικαστής που είχε τύχει δημόσιας επιβράβευσης από τον Mori, έγραφε:

«Η νέα αντίληψη για το ηθικό κράτος [...] δεν θα μπορούσε να ανεχθεί συνεργασίες που βασίζονται σε συγκεκριμένα συμφέροντα, τα οποία, ακόμα κι αν δεν είχαν εγκληματικούς σκοπούς, έμοιαζαν ασύμβατα με την κρατική κυριαρχία».⁴⁴⁵

Μπορούμε, λοιπόν, να συμπεράνουμε με σχετική ασφάλεια ότι η επικράτηση του φασιστικού καθεστώτος ανέτρεψε τις ισορροπίες διαφθοράς στην Σικελία και οδήγησε στις δικαστικές διώξεις μελών της Μαφίας. Οι βίαιες μεταβολές στις κρατικές δομές και πολιτικές είναι ένας αποφασιστικός παράγων στο παιχνίδι συναλλαγής που μελετούμε. Η προθυμία του κράτους να καταφύγει σε αμφίβολης νομιμότητας μέσα και επιθετικές αντεγκληματικές πολιτικές αφήνει λίγα περιθώρια για συνεργασία. Τέτοιες εξάρσεις καταστολής, όπως είδαμε, δεν φέρνουν πάντα αποτελέσματα στις δικαστικές αίθουσες.

5.2 Οι δίκες της δεκαετίας του 1960

Οι δίκες της Μαφίας που έλαβαν χώρα τη δεκαετία του 1960 έχουν ενδιαφέρον κυρίως όσον αφορά όσα προηγήθηκαν και οδήγησαν σε αυτές. Οι (κοινοβουλευτικές) Επιτροπές για την αντιμετώπιση της Μαφίας (στο εξής «Επιτροπές») ήταν ένα αίτημα που απέρριπτε συστηματικά το ιταλικό κοινοβούλιο. Το 1948 είχε απορριφθεί σχετική πρόταση του Κομμουνιστικού Κόμματος. Το 1958 απορρίφθηκε εκ νέου η πρόταση σύστασης μιας επιτροπής που θα εξέταζε το φαινόμενο της Μαφίας. Η κεντρική πολιτική σκηνή δεν δεχόταν ότι η Μαφία υπήρχε πραγματικά – και, σε κάθε περίπτωση, ήταν ένα τοπικό φαινόμενο της Σικελίας.⁴⁴⁶ Η κατάσταση άλλαξε το 1962, όταν ξέσπασε ένας πόλεμος ανάμεσα σε αντίπαλες φράξιες, με αποτέλεσμα το Παλέρμιο να μετρήσει 50 δολοφονίες σε 50 μόλις ημέρες.⁴⁴⁷ Οι δύο πρώτες Επιτροπές ξεκίνησαν τις εργασίες τους το 1963 (η πρώτη τις ολοκλήρωσε μετά από τρεις μόλις μήνες λόγω εθνικών εκλογών). Οι Επιτροπές είχαν ευρύτατες αρμοδιότητες, καθώς είχαν πρόσβαση σε όλες τις σχετικές δικογραφίες και μπορούσαν να δίνουν εντολές στη δικαστική αστυνομία και να εξετάζουν μάρτυρες. Ήταν υποχρεωμένες να παραδίδουν μία ετήσια αναφορά αλλά είχαν την ευχέρεια να το κάνουν συχνότερα, αν κρινόταν αναγκαίο.⁴⁴⁸ Η δεύτερη Επιτροπή,⁴⁴⁹ υπό τον Donato Pafundi, υπήρξε ιδιαίτερα παραγωγική και ανέδειξε το βαθμό στον οποίο

---

⁴⁴⁴ Ο.π., 230.

⁴⁴⁵ Ο.π., 242.

⁴⁴⁶ Gaia Servadio, *Mafioso: A History of the Mafia from its Origins to the Present Day* (London: Secker & Warburg), 197.

⁴⁴⁷ Ο.π.

⁴⁴⁸ Alison Jamieson, *The Antimafia: Italy's Fight against Organized Crime* (Palgrave: Macmillan, 2000), 52.

⁴⁴⁹ Η οποία ήταν, ουσιαστικά, η δεύτερη εκδοχή της Πρώτης Επιτροπής. Η επισήμανση γίνεται διότι ως «Δεύτερη Επιτροπή» μπορεί να περιγραφεί η Επιτροπή για την αντιμετώπιση της Μαφίας που συστάθηκε το 1982.

η Μαφία είχε διεισδύσει σε κάθε πτυχή του δημόσιου βίου στην Σικελία. Ανάμεσα στις αρχικές προτάσεις της ξεχωρίζουν εκείνες που προτείνουν τον έλεγχο όλων των δημοσίων υπαλλήλων που υπηρετούν στη Δυτική Σικελία και την επαναφορά των μέτρων της εκτόπισης και του κατ' οίκον περιορισμού εκτός Σικελίας.⁴⁵⁰ Η δεύτερη από τις προτάσεις αυτές έγινε νόμος του κράτους το 1965.

Κατά την επίσημη επίσκεψη της Επιτροπής στο Παλέρμο τον Ιανουάριο του 1964, η εφημερίδα *L' Ora* δημοσίευσε μία μυστική έκθεση, σύμφωνα με την οποία υπήρχε μία μυστική οργάνωση με τα αρχικά VA.LI.GIO. (από τα πρώτα γράμματα των ονομάτων των Vassallo, Lima και Gioia – ο πρώτος ήταν εργολάβος οικοδομών και γνωστός μαφιόζος, ο δεύτερος, όπως είδαμε, δήμαρχος του Παλέρμο και ο τρίτος Υφυπουργός Οικονομικών). Η Επιτροπή αναφέρει στο σχετικό πόρισμά της ότι ο πρώτος εξ αυτών παραβίαζε συστηματικά κάθε οικοδομικό κανονισμό και άδεια.⁴⁵¹ Το μέλος της Επιτροπής Adamoli, σε μία συζήτηση με τον Αρχηγό της Αστυνομίας (και πρώην Διοικητή της Αστυνομίας του Παλέρμο) Vicari, περιγράφει το μέγεθος της διείσδυσης της Μαφίας στο ιταλικό κράτος διερωτώμενος:

*«Πώς είναι δυνατόν να μην αγγίζουμε ποτέ ανθρώπους που δραστηριοποιούνται στην πολιτική, στη Διοίκηση, σε μεγάλες επιχειρήσεις; Την στιγμή που θα έπρεπε να μπορούμε να δώσουμε στους πολίτες την αίσθηση ότι ενεργούμε αποφασιστικά για να αντιμετωπίσουμε αυτό το φαινόμενο, πώς είναι δυνατόν να μην μπορούμε να δώσουμε ένα παράδειγμα, ξεκινώντας από τους διαβόητους μαφιόζους που κινούνται στα υψηλά κλιμάκια της πολιτικής [...]; Μεταξύ άλλων, έχουμε έναν μεγαλοπρεπή φάκελο για τον Vassallo. [...] Αυτός ο άνθρωπος εμφανίζεται σε κάθε έκφραση της οικονομικής ζωής του Παλέρμο αλλά, περιέργως, κανείς δεν ανησυχεί σχετικά με το ποιος είναι ή τι κάνει. Το γεγονός ότι τα εργοτάξιά του δεν έχουν κανένα πρόβλημα, ενώ εκείνα μη-Σικελών έχουν ανατιναχθεί με δυναμίτη αποτελεί απόδειξη του γεγονότος ότι αυτός ο άνθρωπος απολαμβάνει ειδικής προστασίας».*⁴⁵²

Η Επιτροπή συνέχισε να συγκεντρώνει στοιχεία, ανάμεσα στα οποία παρατηρούμε μερικές εντυπωσιακές αποκαλύψεις από τα πλέον επίσημα χείλη. Ο Γερουσιαστής Li Causi δήλωσε απερίφραστα ενώπιόν της:

*«Δηλώνω εδώ, με πλήρη επίγνωση της ευθύνης, ενώπιον αυτής της Επιτροπής, ότι αν παρατηρήσουμε τον κατάλογο των υποψηφίων των Χριστιανοδημοκρατών στη Δυτική Σικελία, θα διαπιστώσουμε ότι αποτελείται από μέλη της Μαφίας».*⁴⁵³

Περί τα τέλη του 1964 η Επιτροπή είχε όλους τους φακέλους στη διάθεσή της και είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι όλοι οι τομείς της σικελικής ζωής είχαν διαβρωθεί από

⁴⁵⁰ Το μέτρο της εκτόπισης είχε εφαρμοστεί από το φασιστικό καθεστώς χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία.

⁴⁵¹ Ο.π., 204.

⁴⁵² Ο.π., 205.

⁴⁵³ Ο.π., 211.

την Μαφία. Οι βουλευτές των Χριστιανοδημοκρατών που ήταν μέλη της Επιτροπής δέχονταν πιέσεις από το κόμμα, το οποίο τους ζητούσε να προστατεύσουν τα μέλη του από περαιτέρω έρευνες και σκάνδαλα. Η ίδια ανησυχία είχε αρχίσει να τέμνει οριζόντια το πολιτικό φάσμα, καθώς όλα τα κόμματα έβλεπαν το κύρος τους να πλήττεται.⁴⁵⁴ Τα γεγονότα φαίνεται πως επιβεβαίωσαν τις επισημάνσεις του Γερουσιαστή Causi:

*«Η Μαφία πηγαίνει όπου υπάρχει εξουσία. Γι' αυτό το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα είναι διάσπαρτο με μαφιόζους και όχι μόνο σε τοπικό επίπεδο. Οι υψηλοί προστάτες, εκείνοι που έχουν εκλεγεί με την ισχύ της Μαφίας, βρίσκονται στη Ρώμη».*⁴⁵⁵

Υπό τον νέο πρόεδρό της, τον ενθουσιώδη Francesco Cattanei, η Επιτροπή δημοσίευσε το πρώτο επίσημο πόρισμά της τον Ιούλιο του 1971, μετά από πολλές συντομότερες αναφορές και προτάσεις νόμων. Είχαν προηγηθεί προσπάθειες να υποχρεωθεί σε παραίτηση ο νέος πρόεδρος, ο οποίος, παρότι Χριστιανοδημοκράτης, δεν έδειχνε καμμία διάθεση να προστατεύσει τους βουλευτές του κόμματος που εμπλέκονταν με το οργανωμένο έγκλημα. Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *La Stampa* το Δεκέμβριο του 1970 ο Cattanei ανέφερε τα εξής:

*«Περίεργως, πριν από έναν μήνα στην Τζένοα, κάποια άτομα αναζητούσαν λεπτομέρειες για την προσωπική μου ζωή, τι έκανα στο σπίτι μου, αν έχω εξωσυζυγικές σχέσεις...».*⁴⁵⁶

Σε συνέντευξή του στην Gaia Servadio ο Cattanei εξομολογείται τις προβλέψεις για τις πολιτικές επιπτώσεις της δημοσίευσης του πορίσματος της Επιτροπής:

*«Απαιτείται γενναιότητα. [...] Αν είναι αλήθεια ότι κάποια ηγετικά στελέχη του Χριστιανοδημοκρατικού κόμματος είναι διεφθαρμένα (αλλά αυτό πρέπει να αποδειχθεί), το κόμμα μόνο κέρδος θα έχει αν κλαδέψει τα ξερά κλαδιά και διαγράψει την πεποιθήση ότι όλο το κόμμα έχει ανάμιξη. [...] [Αν δεν γίνει τίποτα] θα έλεγα ότι δεν φταίει πια ο Πρόεδρος αλλά το κράτος. Θα έπρεπε να πω, σε μια τέτοια περίπτωση, ότι το κράτος σήμερα δεν είναι ικανό να αναλάβει δράση κατά της Μαφίας».*⁴⁵⁷

Τελικά, έγινε αυτό που ο Cattanei φοβόταν. Η Επιτροπή ανέδειξε στο πόρισμά της μερικά στοιχεία που αναδείκνυαν το πρόσωπο της «Νέας Μαφίας», μιας οργάνωσης που χρησιμοποιούσε κάθε μέσο για να πετύχει τους –κατά βάση οικονομικούς– στόχους της. Συνοπτικά τα χαρακτηριστικά που τονίζει η Επιτροπή ήταν τα παρακάτω:

- 1) Ανηλεής εξόντωση των ανταγωνιστών με επαγγελματικές δολοφονίες
- 2) Χρήση απειλών και εκφοβισμού
- 3) Τυπικός αλλά υποκριτικός σεβασμός για τις Αρχές
- 4) Ικανότητα εξασφάλισης προνομιακής μεταχείρισης και παράνομων μέσων

⁴⁵⁴ Ο.π., 210.

⁴⁵⁵ Ο.π., 211.

⁴⁵⁶ Ο.π., 213.

⁴⁵⁷ Ο.π.

- 5) Συνεχής και ηθικά επιλήψιμη (*compromising*) παροχή βοήθειας προς την πολιτική εξουσία
- 6) Αστήρικτες ετυμηγορίες
- 7) Σχέσεις με ανθρώπους που μπορούσαν να προσφέρουν πληροφορίες και παράτυπες δοσοληψίες με τη Διοίκηση
- 8) Πλουτισμός με κάθε μέσο.⁴⁵⁸

Όπως βλέπουμε, η Επιτροπή ανέδειξε όχι μόνο τον «επιχειρηματικό» χαρακτήρα της Μαφίας αλλά και την αμφίδρομη σχέση διαφθοράς ανάμεσα στο κράτος και την εγκληματική οργάνωση. Επίσης, αντικατοπτρίζει την άποψη του Προέδρου της υπέρ της καταπολέμησης της Μαφίας μέσω του περιορισμού των οικονομικών της δραστηριοτήτων, οι οποίες είχαν αρχίσει να εστιάζουν στην ανοικοδόμηση των πόλεων της Σικελίας μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1968.

Η γλιαρή υποδοχή του πορίσματος απέδειξε ότι η σχέση αυτή ήταν ακόμα πολύ ισχυρή, όπως υποψιαζόταν ο Cattanei. Ο αρχισυντάκτης της εφημερίδας *L' Ora* Vittorio Nisticò εξήγησε στην Gaia Servadio ότι:

*«...μετά την σύσταση της Επιτροπής, πολλοί έχουν τιμωρηθεί αλλά τα πολιτικά ονόματα με σαφείς δεσμούς με την Μαφία παραμένουν στο απυρόβλητο. Η λειτουργία της Επιτροπής γίνεται σε θεωρητικό επίπεδο και αν συνεχίσει να λειτουργεί όπως το κάνει σήμερα, δεν αφήνει υποσχέσεις για το μέλλον. Υπάρχουν δυνάμεις μέσα στην Επιτροπή που βρίσκονται εκεί για να αποτρέψουν την έρευνα από τυχόν επέκταση στο πολιτικό πεδίο, όπου τώρα βρίσκεται ο πυρήνας της Μαφίας. Χρειάζεται γενναιότητα από το Χριστιανοδημοκρατικό κόμμα για να βγει προς τα έξω η αλήθεια διότι η ισχύς του κόμματος στην Σικελία βασίζεται στις ψήφους που εξασφαλίζει η Μαφία».*⁴⁵⁹

Οι παρεμβάσεις της Επιτροπής από το 1963 και μετά (με σημαντικότερη την επαναφορά του νόμου που προέβλεπε την εκτόπιση των οργανωμένων εγκληματιών με συνοπτικές διαδικασίες) δεν είχαν καλύτερη τύχη. Οι τρεις σημαντικές Δίκες της Μαφίας που έλαβαν χώρα τη δεκαετία του 1960 (και συνεχίστηκαν, σε δεύτερο βαθμό, τη δεκαετία του 1970) δεν αντιμετώπισαν τη διαφθορά, καθώς δεν ενέπλεκαν πολιτικά πρόσωπα, δικαστικούς ή δημοσίους υπαλλήλους. Επιπροσθέτως, είχαν πενιχρά οφέλη για τις διωκτικές αρχές, καθώς οι καταδίκες ήταν ελάχιστες.

- Η πρώτη δίκη, που ολοκληρώθηκε το 1967, είχε ως αντικείμενο μία συνάντηση ανάμεσα σε μέλη της Σικελικής και της Ιταλοαμερικανικής Μαφίας στο ξενοδοχείο Des Palmes του Παλέρμο. Το θέμα της συνάντησης ήταν το εμπόριο ηρωίνης από την Σικελία προς τις ΗΠΑ. Οι συμμετέχοντες δικάστηκαν με την

---

⁴⁵⁸ Ο.π., 215.

⁴⁵⁹ Ο.π., 214.

κατηγορία της συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση. Ζητήθηκε η έκδοση των Αμερικανών αλλά κάτι τέτοιο ήταν αδύνατον, μεταξύ άλλων επειδή η συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση δεν ήταν ποινικό αδίκημα στις ΗΠΑ. Τελικά, όλοι οι κατηγορούμενοι (ανάμεσα στους οποίους βρισκόταν ο Tomaso Buscetta) αθωώθηκαν.⁴⁶⁰

- Η πλέον γνωστή δίκη ήταν εκείνη που έμεινε στην ιστορία ως «Δίκη των 114». Πήρε το όνομά της από τον αριθμό των κατηγορουμένων και αφορούσε τον λεγόμενο «Πρώτο Πόλεμο της Μαφίας»,⁴⁶¹ κατά τη διάρκεια του οποίου είχαν διαπραχθεί πολλά βίαια εγκλήματα. Η διαδικασία ξεκίνησε το Δεκέμβρη του 1967 και ολοκληρώθηκε στις 22 Δεκεμβρίου του 1968 με μόλις δέκα καταδίκες, κυρίως για συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. Οι πιο σημαντικές ποινές επιβλήθηκαν στον (απόντα) Buscetta (κάθειρξη 13 ετών για απαγωγές) και στον Angelo La Barbera (κάθειρξη 22 ετών για την απαγωγή και δολοφονία δύο αντίπαλων μαφιόζων).⁴⁶²
- Η «Δίκη των Corleonesi» ξεκίνησε το Φεβρουάριο και ολοκληρώθηκε τον Ιούλιο του 1968. Κατηγορούμενοι ήταν 64 άνδρες, όλοι από το χωριό Corleone της Σικελίας. Για μια ακόμα φορά, οι κατηγορίες αφορούσαν βίαια επεισόδια μεταξύ μαφιόζων για τη διαδοχή στην ηγεσία της τοπικής οργάνωσης. Τη δολοφονία του τότε αρχηγού Michele Navarra ακολούθησαν 50 δολοφονίες. Όλοι οι κατηγορούμενοι αθωώθηκαν στον πρώτο βαθμό αλλά οι Salvatore Riina και Luciano Liggio (εκ των απαλλαγέντων στη Δίκη των 114 και νέος αρχηγός των Corleonesi) καταδικάστηκαν ερήμην για τη δολοφονία του Navarra στο δεύτερο βαθμό.⁴⁶³

Οι εργασίες των Επιτροπών και οι δίκες της δεκαετίας του 1960 στρέφουν την προσοχή μας σε μια σειρά από σημαντικές διαπιστώσεις. Κατ' αρχάς, επιβεβαιώνεται η θεωρητική στήριξη της παρούσης στον επιχειρηματικό ορισμό του οργανωμένου εγκλήματος αλλά και στην μονοπωλιακή τάση των εγκληματικών οργανώσεων. Το πρώτο πόρισμα της Επιτροπής περιέγραψε την σύγχρονη Μαφία ως μία οργάνωση που αποζητούσε το κέρδος με κάθε τρόπο, όπως θα έκανε μία μεγάλη επιχείρηση. Οι σκληρές διαμάχες για τον απόλυτο έλεγχο φατριών και περιοχών, καθώς και η συνάντηση των Ιταλοαμερικανών με συγκεκριμένους Σικελούς που ήταν γνωστό ότι είχαν τον απόλυτο έλεγχο του εμπορίου ηρωίνης στην Σικελία, επιβεβαιώνει την σημασία του εγκληματικού μονοπωλίου. Ακόμα είδαμε ότι η Επιτροπή αναφέρεται σε ένα είδος αμφίδρομης σχέσης ανάμεσα στο κράτος και την Μαφία – μία σχέση που κατατάσσεται στο είδος της συναλλακτικής διαφθοράς. Διαπιστώνουμε ακόμα ότι τα εργαλεία του παραδοσιακού ποινικού δικαίου δεν είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά στην καταπολέμηση του

---

⁴⁶⁰ Claire Sterling, *Octopus: The Long Reach of the International Sicilian Mafia* (Simon & Schuster, 1991), 36 επ.

⁴⁶¹ Ο δεύτερος πόλεμος ήταν εκείνος που οδήγησε στην Maxiprocesso.

⁴⁶² Ο.π., 228 επ.

⁴⁶³ John Dickie, *Cosa Nostra: A History of the Sicilian Mafia* (Palgrave Macmillan, 2004), 241-258.

οργανωμένου εγκλήματος. Αυτό μας υπενθυμίζει την ανάγκη για μία διεπιστημονική προσέγγιση, η οποία, όπως επέμενε ο Cattanei, θα εστίαζε στον περιορισμό των οικονομικών ευκαιριών που γιγαντώνουν το οργανωμένο έγκλημα και το καθιστούν ισότιμο παίκτη στο παιχνίδι της διαφθοράς. Τέλος, είναι σημαντικό να έχουμε κατά νου την αποτυχία των Δικών της Μαφίας. Διαπιστώσαμε ότι ακόμα και η εγκληματοποίηση της απλής συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση (η οποία, όπως είδαμε, γνώριζε ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα κριτική) δεν αρκεί για να περιορίσει το οργανωμένο έγκλημα, όταν οι αποδείξεις για «πραγματικά εγκλήματα» είναι ανεπαρκείς. Όπως θα δούμε αμέσως πιο κάτω, η απουσία μαρτύρων κατηγορίας αναδεικνύει την σημασία του θεσμού του προστατευόμενου μάρτυρα.

5.3 Η Maxiprocesso

Αν ο πρώτος Πόλεμος της Μαφίας δημιούργησε την ανάγκη για μια ουσιαστική αντίδραση του ιταλικού κράτους, ο δεύτερος πόλεμος συγκλόνισε την ιταλική κοινή γνώμη. Ο νέος ισχυρός άνδρας της Σικελικής Μαφίας, ο Salvatore (Totò) Riina, ήταν αδίστακτος. Δεν περιορίστηκε στις δολοφονίες των ανταγωνιστών του αλλά διέταξε την εξόντωση κάθε πιθανού εμποδίου, συμπεριλαμβανομένων πολιτικών (όπως ο βουλευτής Pio La Torre, που είχε εισηγηθεί την εγκληματοποίηση της συμμετοχής στην Μαφία *per se*) και υψηλόβαθμους αστυνομικούς (όπως ο Στρατηγός Carlo Alberto Dalla Chiesa, ο οποίος ηγήτο της Αντιτρομοκρατικής Υπηρεσίας την εποχή της εξιχνίασης της δράσης των Ερυθρών Ταξιαρχιών).⁴⁶⁴ Ο Giovanni Falcone και ο Paolo Borsellino είχαν αποκτήσει τη φήμη αδέκαστων δικαστικών λειτουργών, ενώ ο πρώτος είχε ήδη εξαρθρώσει ένα κύκλωμα διακίνησης ηρωίνης χρησιμοποιώντας σύγχρονες επιστημονικές μεθόδους. Όταν η Μαφία δολοφόνησε τους προϊσταμένους και μέντορες του Falcone, Gaetano Costa και Rocco Chinnici, ο Antonino Caponnetto προσφέρθηκε να πάρει τη θέση του δεύτερου, ως Προϊστάμενος της Εισαγγελίας στο Παλέρμο. Αμέσως μετά το διορισμό του, ο Caponnetto προχώρησε στην επανασύσταση μιας «ομάδας κρούσης» κατά της Μαφίας, η οποία περιελάμβανε, εκτός από τους Falcone και Borsellino, τους Giuseppe de Lello και Leonardo Guarnotta.⁴⁶⁵

Η ομάδα των τεσσάρων έκανε πραγματική πρόοδο όταν εξασφάλισε την συνεργασία του Tommaso Buscetta. Ο Buscetta ήταν ένα εξαιρετικά ισχυρό πρόσωπο στην Σικελική Μαφία, με διασυνδέσεις σε τρεις ηπείρους, καθώς ήταν ο βασικός ενορχηστρωτής του λαθρεμπορίου κοκαΐνης από και προς την Σικελία. Όπως εξηγεί ο ίδιος ο Falcone:

---

⁴⁶⁴ Οι δύο θάνατοι φαίνεται πως συνδέονται με έναν ενδιαφέροντα τρόπο: η πρόταση του La Torre έγινε νόμος του κράτους (με το Άρθρο 416 του Ιταλικού Ποινικού Κώδικα) μόνο μετά τη δολοφονία του Dalla Chiesa. Ο Paul Ginsborg αποδίδει το γεγονός στην απροθυμία του ιταλικού πολιτικού συστήματος να εναντιωθεί στα συμφέροντα της Μαφίας μια απροθυμία που υποχωρούσε μόνο ενώπιον αφόρητης πίεσης από τις εξελίξεις και την κοινή γνώμη (βλ. Paul Ginsborg, *Italy and its Discontents: Family, Civil Society, State 1980-2001* (Palgrave: Macmillan, 2003), 207).

⁴⁶⁵ Ο.π., 208.

*«Πάνω απ' όλα, [ο Buscetta] μας έδωσε μία σφαιρική εικόνα [...] του φαινομένου. Μας έδωσε έναν ουσιαστικό τρόπο να διαβάσουμε την Μαφία, μία γλώσσα και έναν κώδικα».*⁴⁶⁶

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε την σημασία της μαρτυρία του Buscetta, πέρα από το γεγονός ότι ήταν η πρώτη φορά που ένας capo γίνονταν pentito, δηλαδή μάρτυρας κατηγορίας. Από μόνο του το γεγονός αυτό άλλαξε τις ισορροπίες, καθώς το κράτος καθιστούσε σαφές ότι έχει τη δύναμη να προσελκύσει και να προστατεύσει αρχηγικά στελέχη της Μαφίας. Αλλά η πιο σημαντική συμβολή του Buscetta στην *Maxiprocesso* ήταν αυτή που περιγράφει πιο πάνω ο Falcone: η ιεραρχική δομή της εγκληματικής οργάνωσης (το «θεώρημα Buscetta») επέτρεπε στους εισαγγελείς να οδηγήσουν στο ακροατήριο όλα τα ηγετικά της στελέχη, καθώς οι εντολές φαίνεται πως προέρχονταν πάντα από εκείνους. Με αυτόν τον τρόπο, οι «αόρατοι» αρχηγοί του οργανωμένου εγκλήματος εμπλέκονταν σε δεκάδες σοβαρά κακούργηματα, συμπεριλαμβανομένων πολλών δολοφονιών.

Στο τέλος της δίκης, το Δεκέμβριο του 1987, από τους 456 κατηγορούμενους καταδικάστηκαν οι 344, ενώ η ποινή της ισόβιας κάθειρξης επιβλήθηκε 19 φορές.⁴⁶⁷ Ένας από τους καταδικασθέντες σε ισόβια κάθειρξη ήταν και ο μεγάλος αρχηγός της Μαφίας, ο Riina, ο οποίος διέφυγε της σύλληψης και δικάστηκε ερήμην.⁴⁶⁸ Ανάλογες ποινές επιβλήθηκαν στους διαβόητους *capì* Michele Greco, Giuseppe Marchese, Giuseppe Lucchese και Bernardo Provenzano. Η ετυμηγορία των δικαστών ήταν αναμφισβήτητα μία σημαντική νίκη απέναντι στην Μαφία.

Ο τεράστιος αριθμός των συμμετεχόντων, η διάρκεια της δίκης και η συμπεριφορά ορισμένων από τους κατηγορούμενους καθιστά δυσχερή την εξαγωγή συμπερασμάτων. Από τα πλάνα που μετέδωσε η ιταλική τηλεόραση,⁴⁶⁹ βλέπουμε τους κατηγορούμενους μέσα σε μεγάλα κελιά, από τα οποία καλούνται οι μάρτυρες να πλησιάσουν στην έδρα για να καταθέσουν. Οι ηγέτες της οργάνωσης επέλεξαν διαφορετικές προσεγγίσεις στις απολογίες τους. Ο Greco, απαντώντας στην ερώτηση του Προέδρου αν έχει να πει κάτι για τις κατηγορίες, δήλωσε απλώς: «Ναι, μόνο μία λέξη. Η λέξη βία δεν ανήκει στο λεξιλόγιό μου».⁴⁷⁰ Ο ήδη καταδικασμένος (από το 1974) σε ισόβια κάθειρξη Luciano Liggio (πρώην ισχυρός άνδρας των *Corleonesi*) δήλωσε ότι θα ήταν αδύνατον να έχει διαπράξει τα εγκλήματα που του καταλογίζονται κρατούμενος σε συνθήκες απομόνωσης.⁴⁷¹ Ο «ταμίας» της οργάνωσης, Giuseppe (Pippo) Calò, εξεταζόμενος κατ'

⁴⁶⁶ Ο.π., 209.

⁴⁶⁷ Ο.π.

⁴⁶⁸ Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι ο φυγόδικος Riina συνελήφθη τελικά στην πολυτελή βίλα του στο Παλέρμο.

⁴⁶⁹ Διαθέσιμα, με αγγλικούς υπότιτλους, στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=6dBrYSubRNM> – πρόσβαση την 20/9/2018.

⁴⁷⁰ Βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=cAKIpdA7wQI>, από 7:23 (πρόσβαση την 20/9/2018)

⁴⁷¹ Ο.π., από 6:17.

αντιπαράσταση με τον Buscetta, αμφισβήτησε την τιμή του σε υψηλούς τόνους.⁴⁷² Απλοί «στρατιώτες» της Μαφίας στήριζαν τις κατηγορίες με γλαφυρές περιγραφές δολοφονιών που είχαν λάβει χώρα κατόπιν εντολών της ιεραρχίας που είχε περιγράψει ο Buscetta.⁴⁷³

Όσον αφορά το μείζον ζήτημα που βρίσκεται και στο επίκεντρο αυτής της μελέτης, φαίνεται πως οι εισαγγελικές αρχές είχαν λάβει την απόφαση να μην αναφερθούν στο ακροατήριο οι σχέσεις διαφθοράς ανάμεσα στο κράτος και την Μαφία. Ο δημόσιος κατηγορος στην *Maxiprocesso Giuseppe Ayala* έκανε μία δήλωση σε τηλεοπτική του συνέντευξη που δεν αφήνει αμφιβολίες για την πεποίθησή του ότι αυτές οι σχέσεις υφίσταντο αλλά δεν ήταν εύκολο να αποδειχθούν:

*«Είχαμε μία ανησυχία: δεν θέλαμε να διακινδυνεύσουμε την έκβαση της Maxiprocesso εξετάζοντας τις σχέσεις Μαφίας και πολιτικής. Θέλαμε να πάμε σε δίκες που μπορούσαμε να κερδίσουμε. Και όσον αφορά τις σχέσεις της Μαφίας με την πολιτική, είχαμε πολύ λίγες αδιάσειστες αποδείξεις εκείνη την περίοδο. Αλλά ήμασταν σίγουροι ότι μπορούσαμε να κερδίσουμε την υπόθεση ενάντια στα ξαδέλφια Salvo».*⁴⁷⁴

Ο Antonio 'Nino' Salvo και ο εξάδελφός του Ignazio Salvo ήταν μέλη της Μαφίας «από κληρονομία». Τόσο ο πατέρας του πρώτου όσο και ο πατέρας του δεύτερου ήταν ηγετικά στελέχη της οργάνωσης και οι ίδιοι, παρότι ήταν γνωστοί επιχειρηματίες με προσβάσεις στο Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα, θεωρούνταν αυτονοήτως μαφιόζοι. Οι καταθέσεις του Buscetta ήταν ιδιαίτερα επιβαρυντικές, καθώς φαινόταν ότι τα ξαδέλφια είχαν στενές σχέσεις με τον Riina. Ο Pino Arlacchi, ο οποίος ήταν ένας από τους επιστημονικούς συμβούλους της Επιτροπής, χαρακτήρισε την σύλληψή τους εξαιρετικά σημαντική.⁴⁷⁵ Ο Antonio Salvo απεβίωσε πριν την ολοκλήρωση της δίκης. Ο Ignazio Salvo κατέθεσε ότι η οικογένειά του ήταν θύμα και όχι συνεργάτης της Μαφίας, επιβεβαιώνοντας την επιρροή της οργάνωσης στη δημόσια ζωή της περιοχής.⁴⁷⁶ Δήλωσε χαρακτηριστικά ότι οι επιχειρηματίες στην Σικελία μπορούσαν να επιβιώσουν μόνο σε «συμφωνία με τους εχθρούς της κοινωνίας».⁴⁷⁷ Τελικά, καταδικάστηκε σε κάθειρξη επτά ετών, καθώς από τη διαδικασία αναδείχθηκε ο ρόλος του ως μεσολαβητή ανάμεσα στην Μαφία και σικελική

---

⁴⁷² Ο.π., από 4:49. Ο Calò κατηγορήσε τον Buscetta ότι ήταν δίγαμος και εγκατέλειψε το γιο του στη φυλακή, ενώ ο Buscetta επέμενε ότι ο Calò σκότωσε την οικογένειά του (Buscetta). Βλ. Peter T. Schneider & Jane Schneider, *Reversible Destiny: Mafia, Antimafia, and the Struggle for Palermo* (Berkeley: University of California Press, 2003), 143.

⁴⁷³ Ο.π., από 8:03.

⁴⁷⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=cAKIpdA7wQI>, από 8:48.

⁴⁷⁵ The New York Times, 13/11/1984, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.nytimes.com/1984/11/13/world/2-seized-in-sicily-in-drive-on-mafia.html>, πρόσβαση την 20/9/2018.

⁴⁷⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=GfUOfDb-ErY>, από 0:19 – πρόσβαση την 20/9/2018.

⁴⁷⁷ Schneider & Schneider, ο.π., 140.

πολιτική και οικονομική ελίτ.⁴⁷⁸ Κατά τα λοιπά, η πολιτική έμεινε μακριά από τη δικαστική αίθουσα. Ο Andreotti και οι υπόλοιποι υπουργοί της κυβέρνησης κατέθεσαν από την πολιτική ασφάλεια της Ρώμης.

Η σοβαρή διατάραξη που επήλθε στις σχέσεις ιταλικού κράτους και Σικελικής Μαφίας άρχισε να φαίνεται καθαρά μετά την Maxiprocesso. Σε μία πρόσφατη και ιδιαίτερα αποκαλυπτική έρευνα του δημοσιογραφικού δικτύου Al Jazeera αποκαλύπτεται η έντονη αντίδραση του Riina, η οποία δεν περιορίστηκε στις δολοφονίες των Falcone και Borsellino.⁴⁷⁹ Η έρευνα βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε μία συνέντευξη του εισαγγελέα Antonino Di Matteo, ο οποίος χειρίστηκε την υπόθεση της δολοφονίας του Borsellino. Έχοντας δεχθεί απειλές για τη ζωή του και γνωρίζοντας ότι ο Riina επιθυμεί να τον δολοφονήσει, ο Di Matteo περιγράφει κάποια από τα πορίσματα της έρευνάς του ως εξής:

*«Από το 1991 έως το 1994 η Μαφία οργάνωσε μία σειρά από βομβιστικές ενέργειες και δολοφονίες προκειμένου να πείσει την κυβέρνηση να διαπραγματευτεί μαζί της. Σε αυτή τη δίκη, κατηγορούμενοι είναι μαφιόζοι που σχεδίασαν και έφεραν εις πέρας αυτές τις βομβιστικές ενέργειες, καθώς και πολιτικοί και αστυνομικοί που μετέφεραν στην κυβέρνηση τα αιτήματα αυτού του βίαιου εκβιασμού της Μαφίας».*⁴⁸⁰

Ο Lorenzo Baldo, δημοσιογράφος με ειδικότητα σε νομικά ζητήματα και στην μελέτη της Μαφίας, επιβεβαιώνει την εξαιρετικά ισχυρή θέση της Μαφίας στις διαπραγματεύσεις με το κράτος και πώς αυτή η ισχύς εξασφαλίστηκε μέσω της διαφθοράς κρατικών αξιωματούχων:

*«Αυτοί οι άνθρωποι του κράτους, διαπραγματευόμενοι με την Μαφία, της επέτρεψαν να απειλεί και να εκβιάζει τη χώρα. Αν αυτή η υπόθεση φτάσει στην αλήθεια, θα μπορούσε να απελευθερώσει τη χώρα μας».*⁴⁸¹

Ο συγγραφέας και ερευνητής της Μαφίας Saverio Lodato δηλώνει στο Al Jazeera ότι αυτή η διαπράξαση έγινε το 1992, με τον Riina να παραδίδει έναν κατάλογο με αιτήματα προς την κυβέρνηση (όπως η βελτίωση των συνθηκών κράτησης των συντρόφων του και η άρση του μέτρου της δήμευσης των προϊόντων των εγκλημάτων της οργάνωσης), με αντάλλαγμα τον τερματισμό της αιματοχυσίας.⁴⁸² Ο Di Matteo εξηγεί τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η Μαφία:

«Η Μαφία δεν είναι η Μαφία που πυροβολεί, τοποθετεί βόμβες και διακινεί ναρκωτικά. Αυτή είναι μία λειτουργία της Μαφίας, η στρατιωτική λειτουργία. Αλλά

---

⁴⁷⁸ The New York Times, 17 /12/1987, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.nytimes.com/1987/12/17/world/338-guilty-in-sicily-in-a-mafia-trial-19-get-life-terms.html?> πρόσβαση την 20/9/2018.

⁴⁷⁹ Paul Sapin & Toby Folett, A Very Sicilian Justice: Taking on the Mafia (documentary), διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=QsdkZExBdkQ> , πρόσβαση την 20/9/2018.

⁴⁸⁰ Ο.π., από 4:30.

⁴⁸¹ Ο.π., από 5:19.

⁴⁸² Ο.π., από 17:39.

*η Μαφία είναι πάνω απ' όλα κάτι άλλο: είναι μία οργάνωση που επιθυμεί να ασκεί εξουσία στη θέση του κράτους».*⁴⁸³

Ο Gaspare Mutolo είναι ένας pentito που συνεργάζεται με τις ιταλικές αρχές. Ήταν εκτελεστής της Μαφίας και έχει ομολογήσει περισσότερες από τριάντα δολοφονίες. Στην τηλεοπτική του συνέντευξη (έχοντας καλύψει τα χαρακτηριστικά του προσώπου του) επιβεβαιώνει πλήρως την βαθύτατη διείσδυση της οργάνωσης στο ιταλικό κράτος:

*«Ο Borsellino ήταν περικυκλωμένος από διεφθαρμένα στελέχη των μυστικών υπηρεσιών. Αυτό τον έθετε σε κίνδυνο. [...] Του είπα: 'ό,τι σου λέω το μαθαίνει η Μαφία'. Ο Borsellino, ο κακόμοιρος, ήξερε ότι θα δολοφονηθεί».*⁴⁸⁴

Η Maxiprocesso ήταν η πρώτη δίκη στην οποία υπήρξε ουσιαστική καταδίκη για έναν καθαρά πολιτικό διαμεσολαβητή ανάμεσα στην Μαφία και το κράτος, αποδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο την ύπαρξη της σχέσης. Αλλά όσα συνέβησαν μετά από τη δίκη ήταν ακόμα πιο σημαντική, διότι ανέδειξαν την ακριβή φύση αυτής της σχέσης. Η Μαφία ξεκίνησε έναν βίαιο πόλεμο προκειμένου, όπως είδαμε, να αποδείξει στο ιταλικό κράτος ότι ήταν ακόμα υπερβολικά ισχυρή για να υποκύψει στην επίθεση που εκείνο πρώτο εξαπέλυσε με την έρευνα των Falcone και Borsellino. Η δικαστική έρευνα που ακολούθησε κατέληξε στο (εντυπωσιακό) συμπέρασμα ότι πράγματι Μαφία και ιταλικό κράτος προσήλθαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για να επανέλθει η ισορροπία στις σχέσεις τους. Αυτή είναι ίσως η πιο σημαντική ένδειξη που έχουμε μέχρι σήμερα για το ρόλο της διαφθοράς σε αυτή την ισορροπία: αφενός μεν υπήρχαν εδραιωμένα δίκτυα επικοινωνίας ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και το κράτος, αφετέρου δε οι αμοιβαία συμφέροντες συναλλαγές ήταν οι μόνες που μπορούσαν να εξασφαλίσουν την ειρήνη.

6. Πόλεμος: συμπεράσματα

Το ιταλικό κράτος είχε κατά καιρούς προσπαθήσει να περιορίσει την Μαφία αλλά, όπως είδαμε, οι σχέσεις τους σύντομα αναθερμαίνονταν, με αποτέλεσμα η διαφθορά να εδραιώνεται. Πώς, λοιπόν, μία συνεργασία που φαινόταν να αντέχει σε παροδικές κρίσεις (και ποινικές δίκες) μετατράπηκε σε ανοικτό πόλεμο ανάμεσα στην Cosa Nostra και την οργανωμένη Πολιτεία; Προκύπτει σαφώς ότι οι εν λόγω προσπάθειες συνήθως υπονομεύονταν αρκετά ώστε να μην έχουν πραγματικό αντίκτυπο στις σχέσεις κράτους και Μαφίας. Γιατί δεν έγινε το ίδιο τη δεκαετία του 1980; Ήδη υπονοήθηκε ένα σκέλος της απάντησης: η ακραία βία του Δεύτερου Πολέμου της Μαφίας και η αμερόληπτη στάση των δικαστών Falcone και Borsellino, στέρησε από την μαφία το πλεονέκτημα αιώνων έξυπνης κοινωνικής πολιτικής. Το σοκ που υπέστη η κοινή γνώμη είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία υποχώρηση της κοινωνικής ανοχής απέναντι στο οργανωμένο έγκλημα. Οι δηλώσεις και οι διαδηλώσεις κατά της μαφίας, αντικατέστησαν έναν

---

⁴⁸³ Ο.π., από 17:05.

⁴⁸⁴ Ο.π., από 14:28.

υπόρρητο σεβασμό που οδηγούσε χιλιάδες κόσμου στις κηδείες αρχηγών της οργάνωσης, όπως του Calogero Vizzini. Όμως, αυτή η πράξη ήταν αποτέλεσμα της ήδη ρητώς (και επιτυχώς) εκπεφρασμένης βούλησης των διοικητικών αρχών να λήξει αυτή η ιδιότυπη ανακωχή με την μαφία – μία ανακωχή που είχε διατηρηθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gambetta, αντιδιαστέλλοντας την περίπτωση των Η.Π.Α. με αυτή της Ιταλίας, «δεν μπορούμε [...] να πούμε ότι το ιταλικό κράτος έχασε την μάχη εναντίον της μαφίας, διότι, απλώς, ουδέποτε έδωσε μία τέτοια μάχη με συνέπεια».⁴⁸⁵ Που οφείλεται αυτή η μεταστροφή;

Η σύντομη ιστορική αναδρομή που προηγήθηκε κατέδειξε την ανάγκη του ιταλικού κράτους να αποφύγει την ανοικτή σύγκρουση με την Μαφία – μία ανάγκη που διατηρήθηκε για πολλές δεκαετίες. Είδαμε ότι, σε κάποιες περιπτώσεις, οι πρώιμοι οργανωμένοι εγκληματίες της Σικελίας ανέλαβαν ακόμα και θεσμικούς ρόλους, προκειμένου να διασφαλισθεί μια στοιχειώδης τάξη στην περιοχή. Αυτός ο οιονεί θεσμικός ρόλος, αποτέλεσμα της αδυναμίας της κεντρικής εξουσίας να προστατεύσει τα δικαιώματα μίας νέας τάξης ιδιοκτητών γης και εμπόρων που διαδέχθηκε την κατάρρευση της φεουδαρχίας, είχε ως αποτέλεσμα οι μαφιόζοι να συζητούν με τους πολιτικούς σχεδόν «επί ίσοις όροις». Την ίδια εντύπωση είχαν και οι πολίτες της Σικελίας, που θεωρούσαν τους αρχηγούς της Cosa Nostra εξίσου ισχυρούς με τους βουλευτές τους: άλλωστε, δεν είχαν πεισθεί από τους ίδιους τους τελευταίους να τους ψηφίσουν αλλά από την μαφία. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όμως, οι ισορροπίες άρχισαν να αλλάζουν. Τα τεράστια κέρδη της μαφίας από το εμπόριο ναρκωτικών της παρείχαν τη δυνατότητα να πιέζει όλο και περισσότερο τους πολιτικούς για όλο και μεγαλύτερες εξυπηρετήσεις, φτάνοντας συχνά μέχρι την ίδια την κυβέρνηση.⁴⁸⁶ Η πλέον επίμονη απαίτηση ήλθε από τον, εκείνη την εποχή, πρώτο τη τάξει μαφιόζο Salvatore (Totò) Riina, που απαίτησε από τον Lima (και σύμφωνα με μαρτυρίες τον ίδιο τον Andreotti), την απαλλαγή, από το Ανώτατο Δικαστήριο, των συντρόφων του που καταδικάστηκαν στην *Maxiprocesso*.⁴⁸⁷ Παρά το γεγονός ότι το ζήτημα ανατέθηκε στον κατάλληλο άνθρωπο,⁴⁸⁸ το σχέδιο απέτυχε και τότε η Cosa Nostra εκτέλεσε τον Lima με μία σφαίρα στο κεφάλι. Μάλιστα, υπήρχαν φήμες για σχέδιο εκτέλεσης του ίδιου του Andreotti ή των υιών του.⁴⁸⁹ Η εκτέλεση του Lima, έφερε μια ιδιαίτερη σημειολογία. Όπως γράφει ο John Follain, ένας από τους πιο σημαντικούς ερευνητές της Σικελικής Μαφίας, «ο Lima ήταν ο εγγυητής της συνύπαρξης ανάμεσα στην

---

⁴⁸⁵ Gambetta, ο.π., 9, η έμφαση στο πρωτότυπο.

⁴⁸⁶ Paoli, ο.π., 201.

⁴⁸⁷ John Follain, *A Dishonoured Society*, (Warner Books, 1996), 145-6.

⁴⁸⁸ Τον διεφθαρμένο δικαστή Corrado Carnevale, γνωστό ως «φονέα των ποινών», λόγω της ικανότητάς του να ανατρέπει καταδικαστικές αποφάσεις (ο.π.).

⁴⁸⁹ *La Repubblica*, 8 Φεβρουαρίου 1994. Ο εξαιρετικά επιτυχημένος ιταλός πολιτικός είχε ήδη γνωρίσει την καινούργια αντίληψη της μαφίας για την σχέση της με τους πολιτικούς, όταν είχε ακούσει τον προκάτοχο του Riina να του διαμηνύει ότι, αν δεν υπακούει στις εντολές του, θα χάσει τις ψήφους ολόκληρης της Ν. Ιταλίας (από την κατάθεση του Marino Mannoia, σελ. 7, σε Follain, ο.π., 144.

Cosa Nostra και το ιταλικό κράτος, την οποία το δεύτερο είχε σιωπηρώς αποδεχθεί στην *Σικελία*». ⁴⁹⁰ Νωρίτερα, η μαφία είχε καταστήσει σαφείς τους νέους όρους του παιχνιδιού, εκτελώντας τον πολιτικό Piersanti Mattarella, που, ενώ είχε εκλεγεί με την βοήθειά της, προσπαθούσε όχι μόνο να αποσυνδεθεί από αυτήν, αλλά και να ξεκινήσει μία εκστρατεία διαφάνειας στο κόμμα του. ⁴⁹¹

Η «ομαλή συνύπαρξη», λοιπόν, του ιταλικού κράτους με την Σικελική Μαφία τέθηκε εν αμφιβόλω όταν διαταράχθηκε αυτό που ονομάσαμε «διεφθαρμένη ισορροπία». Οι άριστες σχέσεις πολιτικών και μαφιόζων, οι οποίες στηρίζονταν σε ένα είδος αμοιβαίας εκτίμησης που πήγαζε από το ισχυρό κοινωνικοπολιτικό status των τελευταίων στην περιοχή, έδωσαν τη θέση τους σε διστακτικές «επαγγελματικές συμφωνίες». Παρά το γεγονός ότι οι μαφιόζοι έβλεπαν πλέον τους πολιτικούς συνεργάτες τους ως μέλη μίας «άλλης», ασύμβατης με τη δική τους, κουλτούρας, επέμεναν να συναλλάσσονται μαζί τους διότι αυτή ήταν η πιο αποτελεσματική στρατηγική. ⁴⁹² Αυτή η «πολιτισμική απομάκρυνση» των δύο μερών είχε σοβαρές συνέπειες στις σχέσεις τους. Οι μεν ηγέτες της μαφίας έβλεπαν με απέχθεια τους πολιτικούς και θεωρούσαν ότι είναι κατώτεροί τους, οι δε τελευταίοι αποδέχονταν τους πρώτους ως «αναγκαίο κακό». Αυτό οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι η κοινωνική αποδοχή της μαφίας είχε αρχίσει να αλλάζει χαρακτηριστικά. Μέχρι τη δεκαετία του 1980, επρόκειτο για μία «νοητική κατάσταση» που μοιράζονταν όλοι οι Σικελοί, συμπεριλαμβανομένων και των δικαστών, σύμφωνα με τον Πρόεδρο της Πρώτης Επιτροπής, Donato Pafundi. ⁴⁹³ Κατά τη δεκαετία του 1990, όμως, κάποιες κοινωνικές δυνάμεις της περιοχής είχαν αρχίσει να αντιδρούν σε αυτή την νοοτροπία. ⁴⁹⁴ Οι πλέον συμβολικές μορφές αυτής της αλλαγής ήταν οι δικαστές Falcone και Borsellino. Οι αδιάφθοροι αυτοί λειτουργοί ανέτρεψαν την ισορροπία και στράφηκαν δυναμικά εναντίον της μαφίας. Όταν, όπως είδαμε, οι προσπάθειες της τελευταίας να διαφύγει τον κίνδυνο «διά της διαφθοράς» απέτυχαν, επιστρατεύτηκε η βία με τις δολοφονίες των δικαστών και του αναποτελεσματικού πολιτικού διαμεσολαβητή Salvatore Lima.

Η ανατροπή της διεφθαρμένης ισορροπίας επέφερε σημαντικές απώλειες για αμφότερες τις πλευρές: το οργανωμένο έγκλημα ζημιώθηκε τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό όσο και σε κοινωνική επιρροή, ενώ το κράτος υπέστη σοβαρό πλήγμα, όχι μόνο επειδή το δικαστικό σώμα έχασε δύο άξιους λειτουργούς, αλλά κυρίως επειδή οι αρχές απέτυχαν να αποτρέψουν τα εκδικητικά σχέδια της μαφίας. Η ανατροπή της ισορροπίας επέφερε, λοιπόν, πόλεμο με σημαντικές απώλειες για τις αντιμαχόμενες δυνάμεις, επαληθεύοντας

---

⁴⁹⁰ Follain, ο.π., 150.

⁴⁹¹ Paoli, ο.π.

⁴⁹² Paoli, ο.π., 202.

⁴⁹³ Από συνέντευξη στον ημερήσιο τύπο, σε Anton Blok, *The Mafia of a Sicilian Village 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*, (Oxford: Blackwell, 1974), 227.

⁴⁹⁴ Paoli, ο.π., 203 επ.

τη θεωρία συνεργασίας που εδώ υποστηρίχθηκε. Ασφαλώς, αυτός ο πόλεμος ίσως αποδειχθεί αναγκαίος για την αλλαγή των συσχετισμών δυνάμεων ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και το ιταλικό κράτος και την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της Σικελικής Μαφίας στο μέλλον. Για τους εμπλεκόμενους, όμως, κατά την προηγούμενη περίοδο, η διατήρηση της διεφθαρμένης ισορροπίας ήταν, δεδομένων των συνθηκών, η πλέον ορθολογική επιλογή.

ΤΟ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΟ ΣΙΚΑΓΟ

I am like any man. All I do is supply a demand

Al Capone

1. Το οργανωμένο έγκλημα στην Αμερική: η περίπτωση του Σικάγο

Η σύμπραξη εγκληματικών οργανώσεων που διαμόρφωσε την αμερικανική Κόζα Νόστρα υπήρξε και εξακολουθεί να αποτελεί τον «χρυσό κανόνα» της επικερδούς εγκληματικής δραστηριότητας. Στο απόγειο της δράσης της, που κατέλαβε σημαντικό μέρος του 20^{ου} αιώνα, η Κόζα Νόστρα είχε υπό τον απόλυτο έλεγχό της, δυνάμει ενός συλλογικού οργάνου, της διαβόητης Commission, το οργανωμένο έγκλημα στη Βοστώνη, τη Νέα Υόρκη, το Σικάγο, τη Φιλαδέλφεια, το Detroit, το Buffalo, το Pittsburgh, το Cleveland, το Providence και το New Jersey. Η μαφία της Νέας Υόρκης, αποτελούμενη από πέντε οικογένειες (Gambino, Lucchese, Genovese, Bonanno και Colombo), έχει μελετηθεί ικανοποιητικά τα τελευταία 50 χρόνια, ενώ ενδιαφέρουσες αποκαλύψεις έχουν γίνει από πρώην μέλη της τόσο κατά τις καταθέσεις τους ενώπιον των διωκτικών αρχών όσο και στο πλαίσιο των αποκαλύψεων που έθεσαν στη διάθεση των βιογράφων τους.⁴⁹⁵ Παρόλα αυτά, κρίνεται προτιμότερο για τους σκοπούς της παρούσης να μην αποτελέσει αυτή η οργάνωση το βασικό αντικείμενο αυτής της ενότητας. Ο βασικός λόγος εντοπίζεται στην, κατά κάποιον τρόπο, «υπερβολική» ομοιότητά της με την ιταλική Κόζα Νόστρα, γεγονός που συχνά αποδίδεται στις πολιτισμικές της ρίζες: όπως μαρτυρούν τα ονόματα των πέντε οικογενειών που το απαρτίζουν, το οργανωμένο έγκλημα της Νέας Υόρκης ήταν *ιταλικό*. Η αθρόα εισροή μεταναστών από τον ιταλικό νότο παρείχε, για πολλές δεκαετίες, το απαραίτητο ανθρώπινο δυναμικό για μία μορφή εγκληματικής δραστηριότητας που ήταν εξαιρετικά οικεία στους νεοφερμένους. Συνέπεια του «εθνικού» χαρακτήρα των συγκεκριμένων οργανώσεων θα μπορούσε να είναι, κυριολεκτικά, η μεταφορά του ίδιου ακριβώς φαινομένου από την μία περιοχή στην άλλη. Μπορεί κανείς να αποκρούσει αυτή τη θέση ως υπεραπλουστευτική των κοινωνικών διαδικασιών που διαμορφώνουν το οργανωμένο έγκλημα, αλλά οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι, στο πλαίσιο μίας συγκριτικής μελέτης, πρέπει να είμαστε βέβαιοι ότι δεν μελετούμε δύο ουσιαστικά ταυτόσημες περιπτώσεις. Εν προκειμένω, έχουμε τη δυνατότητα μελέτης μίας εγκληματικής οργάνωσης σχεδόν εξίσου δημοφιλούς στην σχετική βιβλιογραφία, που θα μας απαλλάξει από τον προαναφερθέντα κίνδυνο. Το οργανωμένο έγκλημα στο Σικάγο (γνωστό ως *Outfit*), παρουσιάζει, για τους σκοπούς που μας απασχολούν εδώ, δύο μεγάλα πλεονεκτήματα.

⁴⁹⁵ Η πλέον δημοφιλής «βιογραφία» οργανωμένου εγκληματία παραμένει το βιβλίο του Peter Maas για τον Sammy «The Bull» Gravano, τον υπαρχηγό του John Gotti στην «οικογένεια» Gambino: Peter Maas, *Underboss: Sammy the Bull Gravano's Story of Life in the Mafia*, (Harper Perennial, 1999).

Πρώτον, αποτελεί αναμφισβήτητα σημαντικό μέρος του αμερικανικού οργανωμένου εγκλήματος, με εκτεταμένη δράση, μεγάλα κέρδη και ευρεία επιρροή στην περιοχή δράσης του. Ο κεντρικός ρόλος του διαφαίνεται στο γεγονός ότι ο αρχηγός του συμμετείχε στην Commission, καθώς και στην επέκτασή του σε περιοχές εκτός Σικάγο ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Δεύτερον, πρόκειται για εγκληματική οργάνωση παραδοσιακά αποτελούμενη από μέλη διαφόρων εθνικοτήτων, κυρίως Ιταλών, Ιρλανδών, Ελλήνων και μεταναστών από την εβραϊκή κοινότητα.⁴⁹⁶

Υπάρχει, όμως, ένας ακόμα λόγος υπέρ της μελέτης του Outfit αντί της μαφίας της Νέας Υόρκης. Παρά το γεγονός ότι οι οργανωμένοι εγκληματίες του Σικάγο δεν αντιστέκονταν στον πειρασμό του εύκολου κέρδους από την εκβιαστική παροχή «προστασίας»,⁴⁹⁷ οι ρίζες του οργανωμένου εγκλήματος στην περιοχή πρέπει να αναζητηθούν σε περαισσότερους του ενός τομείς εγκληματικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, τρεις ήταν οι βασικές ασχολίες των συμμοριών που συναποτέλεσαν, μετά την ένωσή τους στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, την οργάνωση του Σικάγο: η πρώτη ήταν ο έλεγχος δύο μεγάλων συνδικάτων, η δεύτερη ο παράνομος τζόγος και η τρίτη –και επικερδέστερη– η σωματεμπορία.⁴⁹⁸ Από αυτές μόνο η πρώτη μπορεί να υπαχθεί στην παραδοσιακή έννοια της παροχής προστασίας, αν και φαίνεται πως, σε πολλές περιπτώσεις, απουσίαζε ένα από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα της συγκεκριμένης μορφής εγκληματικής δραστηριότητας: ο κατ' εξοχήν κίνδυνος από τον οποίο το θύμα έχει ανάγκη προστασίας συνηθέστατα προέρχεται από τον ίδιο τον «προστάτη», κάτι που δεν μοιάζει πιθανό στην περίπτωση των συνδικάτων. Σε κάθε περίπτωση, όταν οι διάφορες εγκληματικές ομάδες του Σικάγο ενώθηκαν σε μία μεγάλη οργάνωση υπό τον James Colosimo, ο τελευταίος στράφηκε σαφώς προς την σωματεμπορία, αφιερώνοντας λιγότερο χρόνο και ανθρώπινο δυναμικό στον τζόγο και στα συνδικάτα.⁴⁹⁹ Η στρατηγική του Colosimo έδωσε στην περιοχή τη φήμη μίας πόλης με έκλυτη ζωή και μεγάλη ανεκτικότητα και ισχυροποίησε σε μεγάλο βαθμό τη θέση της οργάνωσής του στην ιεραρχία του αμερικανικού οργανωμένου εγκλήματος. Ακόμα πιο γνωστή είναι η φήμη του Σικάγο ως πόλης του παράνομου οινοπνεύματος κατά τη διάρκεια της ποτοαπαγόρευσης. Αυτή η νέα κατεύθυνση ήταν επιλογή του υπαρχηγού του Colosimo, John Torrio, που ανέλαβε την αρχηγία της οργάνωσης μετά το φόνο του ιδρυτή της λόγω της άρνησής του να αναμιχθεί

---

⁴⁹⁶ John Binder, *The Chicago Outfit*, (Arcadia Publishing, 2003), 9. Αξίζει να σημειωθεί ότι μία από τις κεντρικές φιγούρες της εγκληματικής οργάνωσης του Σικάγο από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μέχρι το 1956, ήταν ο εβραϊκής καταγωγής Πολωνός Jake Guzik.

⁴⁹⁷ Άλλωστε, δεν υπάρχουν αναφορές που να αμφισβητούν την πάγια διαπίστωση των εγκληματολόγων ότι οι εγκληματικές οργανώσεις επιδιώκουν πάντοτε να επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της νόμιμης οικονομίας. Έτσι, όταν αναφερόμαστε στην μαφία ως εγκληματική οργάνωση με σκοπό το μονοπώλιο στην παροχή προστασίας, δεν εννοούμε ότι αυτή είναι η *μόνη* εγκληματική της δραστηριότητα.

⁴⁹⁸ Binder, *ό.π.*

⁴⁹⁹ *Ό.π.*

στο λαθρεμπόριο αλκοόλ.⁵⁰⁰ Λόγω των ιδιαίτερων αυτών συνθηκών, αλλά και των επιλογών των ανθρώπων που ενεπλάκησαν με αυτήν, η οργάνωση του Σικάγο τελικά δεν επικέντρωσε τη δράση της στην παροχή «προστασίας», με αποτέλεσμα ακόμα και οι πρακτικές της «μαύρης χειρός» που δεν ήταν άγνωστες στις συνοικίες ιταλών μεταναστών να αποτελούν δευτερεύουσα ασχολία ήδη πριν την περίοδο της ποτοαπαγόρευσης.⁵⁰¹

Για τους παραπάνω λόγους θα ήταν σκόπιμο να εστιάσουμε την προσοχή μας στο οργανωμένο έγκλημα του Σικάγο αντί κάποιας άλλης αμερικανικής εγκληματικής οργάνωσης. Στις γραμμές που ακολουθούν θα έχουμε την ευκαιρία να ανατρέξουμε στις ρίζες της οργάνωσης αυτής και στον τρόπο με τον οποίο κατέλαβε τη θέση της στις τοπικές κοινωνίες. Θα διαπιστώσουμε ότι, από τα πρώτα τους βήματα, οι οργανωμένοι εγκληματίες του Σικάγο ανέπτυξαν σχέσεις συνεργασίας και αλληλοϋποστήριξης με τους αιρετούς άρχοντες της περιοχής. Αφού εξετάσουμε την «μεταβατική» περίοδο της ποτοαπαγόρευσης, που εγκαινιάστηκε με την άνοδο του John Torrio στην ηγεσία της οργάνωσης και κορυφώθηκε με την παντοδυναμία του Αλ Καπόνε, θα επικεντρωθούμε στις σχέσεις της με την κεντρική πολιτική εξουσία και τον ρόλο της στην αμερικανική πολιτική σκηνή. Υπό το φως της ανάλυσης αυτής, θα διαπιστώσουμε ότι η «πολιτική» πορεία του Outfit, καθώς και η τελική μορφή της «συνεργασίας» του με υψηλόβαθμους πολιτικούς παράγοντες, φέρουν αξιοσημειώτες ομοιότητες με όσα παρατηρήθηκαν κατά την αντίστοιχη μελέτη της Σικελικής Μαφίας και επιβεβαιώνουν τη γενική θεωρία που υποστηρίζεται στην παρούσα.

2. Σύντομη ιστορική αναδρομή

Όταν ο Oliver Cromwell και οι σύντροφοί του κατέφθαναν στον Νέο Κόσμο λίγοι φαντάστηκαν ότι ο ακραίος συντηρητισμός που έφερναν μαζί τους θα έθετε σε κίνηση μία αλληλουχία που κατέληξε στην πιο θλιβερή για το νόμο και την τάξη εποχή για τις Η.Π.Α. Ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, οι μετανάστες που έφταναν από την Ιταλία, την Ουαλία και την Ιρλανδία δεν συμμερίζονταν το ασκητικό πνεύμα των πουριτανών: σύντομα έγιναν οι προμηθευτές κάθε είδους «αμαρτωλής» απόλαυσης. Την στιγμή που η παραοικονομία αυτή είχε αρχίσει να γιγαντώνεται το πουριτανικό όνειρο για μια ηθική Αμερική γνώρισε την τελευταία του έκλαμψη. Η λεγόμενη «ποτοαπαγόρευση» δεν προέκυψε εκ του μηδενός. Οι πουριτανοί του Κρόμγουελ δεν ήταν εναντίον του αλκοόλ αδιακρίτως. Επέτρεπαν τα ελαφρά ποτά και ιδίως την μύρα για την οποία το Mayflower είχε κάνει, σύμφωνα με το ημερολόγιο του πλοίου, μία στάση για ανεφοδιασμό στο

---

⁵⁰⁰ Ο.π.

⁵⁰¹ Λέγεται ότι η χαριστική βολή σε αυτή την πρακτική –που ενοχλούσε τον «επιχειρηματία» Colosimo– δόθηκε από τον Torrio όταν ο τελευταίος δολοφόνησε τον πλέον επιτυχημένο εκπρόσωπο του είδους, τον Filippo Catalano (The Chicago Tribune, 6 Ιουνίου 1910). Το γεγονός επιστέγασε την επιτυχία της εκστρατείας του Torrio, που είχε ήδη απαλλάξει τον Colosimo από δέκα συναδέλφους του Catalano κατά τους πρώτους δύο μήνες της παραμονής του στο Σικάγο.

Plymouth Rock. Αλλά η σύγχρονη επιδημία του ακραίου αλκοολισμού που φέρεται να ενισχύθηκε με το φτηνό λονδρέζικο τζιν των αρχών του 18^{ου} αιώνα οδήγησε την κατάσταση στα άκρα. Τα δύο χαρακτηριστικότερα παραδείγματα που επιβίωσαν στην αμερικανική λαογραφία είναι η εικόνα των Ινδιάνων να ανταλλάσσουν πολύτιμες γούνες με νοθευμένο αλκοόλ και η ιστορία της Carry Nation. Η Nation ήταν μια μεγαλόσωμη γυναίκα που ηγήθηκε, για αρκετά χρόνια, μίας κίνησης εναντίον του αλκοόλ που κατέληξε σε βίαιες επιθέσεις σε σαλόνι στις Μεσοδυτικές Πολιτείες των ΗΠΑ.

Με την άφιξη ενός μεγάλου κύματος μεταναστών, ο αριθμός των οποίων υπολογίζεται σε 25.000.000 μόνο για την περίοδο 1885-1924, νέες απολαύσεις κατέκλυσαν το Νέο Κόσμο: γερμανική μύρα, ιρλανδικό ουϊσκυ και ιταλικό κρασί. Οι ξενόφερτες απολαύσεις προκάλεσαν την αντίδραση μίας κοινωνίας που είχε οικοδομηθεί από λευκούς προτεστάντες⁵⁰² και δεν ανεχόταν την ηδονιστική κουλτούρα των μεταναστών που σύντομα απέκτησαν τον αποκλειστικό έλεγχο της αγοράς οινοπνευματωδών ποτών.⁵⁰³ Ο πιο γνωστός εκφραστής του εγχώριου συντηρητικού κινήματος ήταν ο Wayne Wheeler, ένας φλογερός ρήτορας από το Οχάιο. Ο Wheeler γρήγορα εστίασε τις προσπάθειές του στην απαγόρευση της κατανάλωσης αλκοόλ σε ολόκληρη την επικράτεια των ΗΠΑ. Οι πύρινοι λόγοι του δεν άργησαν να καταστήσουν τη λέξη ‘ποτοαπαγόρευση’ συνώνυμη του πατριωτισμού. Λίγο μετά την έναρξη του πολέμου, ο Wheeler και το κίνημά του, η Anti-Saloon League, κατέγραψαν μία σημαντική νίκη. Παρά την, κατά τα φαινόμενα, παντελή έλλειψη σοβαρών αποδείξεων, ο Wheeler κατάφερε να πείσει τον αμερικανό νομοθέτη για την υποτιθέμενη συνεργασία των γερμανο-αμερικανικών αποστακτηριών με τον εχθρό και, με το πρόσθετο επιχείρημα ότι αυτές οι επιχειρήσεις κατασπαταλούν πολύτιμους για τον πόλεμο πόρους, πέτυχε την απαγόρευση της χονδρικής πώλησης σιτηρών και το κλείσιμο των αποστακτηριών που παρήγαγαν ‘σκληρά ποτά’. Αλλά ο πραγματικός στόχος του Wheeler ήταν η τροποποίηση του Συντάγματος. Μέχρι εκείνη την στιγμή, μόνο 17 τέτοιες τροποποιήσεις είχαν λάβει χώρα – οι Αμερικανοί ήταν ιδιαίτερα διστακτικοί απέναντι σε τέτοιες προτάσεις. Έτσι, ο Wheeler έπρεπε να εξασφαλίσει τη βοήθεια ισχυρών συμπατριωτών του για να ενισχύσει την προσπάθειά του. Πράγματι, τα κατάφερε: οι Rockefellers και οι Du Ponts συνέδραμαν οικονομικά, ενώ άλλοι μεγιστάνες, όπως ο Henry Ford, ήταν ήδη υπέρ της αποχής από το αλκοόλ και πίστευαν ότι παρασύρει την εργατική τάξη σε αντιπαραγωγικές και δαπανηρές δραστηριότητες. Τελικά, η 18^η τροποποίηση έγινε πραγματικότητα την 16^η Ιανουαρίου του 1919 και δόθηκε στους Αμερικανούς προθεσμία

---

⁵⁰² Από τα αρχικά των λέξεων White Anglo-Saxon Protestant προέρχεται ο γνωστός όρος της καθομιλουμένης WASP.

⁵⁰³ Ο μεγάλος αριθμός των Γερμανών που αποβιβάστηκε στις ΗΠΑ φαίνεται πως υποδαύλιζε τον ήδη διαδεδομένο –λόγω του πρόσφατου Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου- αντιγερμανισμό των Αμερικανών. Μάλιστα, αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η απόσυρση γερμανικών βιβλίων από τις βιβλιοθήκες και η κατάργηση του μαθήματος της γερμανικής γλώσσας στα σχολεία ήταν πρακτικές αρκετά διαδεδομένες (βλ. αντί πολλών Gus Russo, *The Outfit: The Role of Chicago's Underworld in the Shaping of Modern America* (Bloomsbury, 2001), 5.

ενός έτους προκειμένου να κλείσουν τις επιχειρήσεις τους. Η νέα διάταξη απαγόρευε την παρασκευή, διάθεση, εισαγωγή, εξαγωγή, παράδοση, μεταφορά και κατοχή οινοπνευματωδών ποτών, με την εξαίρεση κάποιων βιομηχανικών, ιατρικών και θρησκευτικών χρήσεων. Τον Οκτώβριο του 1919, ο Wheeler είχε μία ακόμα επιτυχία αφού υπερψηφίστηκε το νομοσχέδιο που κατατέθηκε εκ μέρους του από τον συντηρητικό γεροϋσιαστή της Μινεσότα Andrew J. Volstead και το οποίο εξουσιοδοτούσε τις υπηρεσίες δίωξης φορολογικών παραβάσεων να ελέγχουν την εφαρμογή της νέας τροποποίησης. Η προσπάθεια του προέδρου Woodrow Wilson να θέσει βέτο τελικώς απέτυχε και το σύνολο των διατάξεων (η 18^η τροποποίηση και ο προαναφερθείς νόμος) αποκαλούνταν συχνά για λόγους συντομίας «Volstead».

3. Η πολιτική στο Σικάγο και η άνοδος του οργανωμένου εγκλήματος

Το Σικάγο απεδείχθη η ιδανική πόλη για την οργανωμένη εγκληματικότητα από κάθε πλευρά. Πέρα από τη γεωπολιτική του θέση και τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικράτησαν στην περιοχή κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο, διέθετε και ένα σύστημα τοπικής αυτοδιοίκησης που έθρεφε διεφθαρμένους πολιτικούς. Το εν λόγω σύστημα ήταν το λεγόμενο «ward system»: η πόλη ήταν διαιρεμένη σε πενήντα διαμερίσματα (wards) και 3000 «εκλογικές περιφέρειες». Κάθε διαμέρισμα εξέλεγε έναν δημοτικό σύμβουλο που είχε νομοθετικές αρμοδιότητες και ψήφο σε σημαντικά θέματα, όπως αυτό του προϋπολογισμού. Παράλληλα, κάθε διαμέρισμα είχε και έναν διορισμένο «επίτροπο» («committeeman»), ο οποίος εργαζόταν αμισθί και είχε εκπληκτικά εκτεταμένες αρμοδιότητες: για παράδειγμα, είχε την απόλυτη εξουσία διορισμού δικαστών και αστυνομικών. Αυτό το σύστημα, όπως είναι προφανές, ευνοούσε τις πελατειακές σχέσεις ανάμεσα στους δημοτικούς άρχοντες και τους πολίτες, καθώς η δυνατότητα των πρώτων να ικανοποιούν τα αιτήματα των δεύτερων ήταν αποκλειστική και ανέλεγκτη. Επιπλέον, ο ψηφοφόρος που παραχωρούσε την ψήφο του με αντάλλαγμα μία πρόσληψη, εμπορική άδεια ή άλλου είδους προνομιακή αντιμετώπιση δε χρειαζόταν να προσπαθήσει πολύ για να αποκτήσει πρόσβαση στο δήμο: οι δημοτικοί σύμβουλοι και οι επίτροποι ήταν ευχερώς προσβάσιμοι – ζούσαν, κυριολεκτικά, ανάμεσα στους δημότες. Για τους οργανωμένους εγκληματίες, αυτή η κατάσταση αποτελούσε πραγματική ευλογία. Όπως έχουμε δει ήδη αρκετές φορές να συμβαίνει, με διαφορετική ένταση και σε διαφορετική κλίμακα κάθε φορά, οποιαδήποτε αναγνωρίσιμη έννοια κεντρικής εξουσίας απουσίαζε από το Σικάγο. Αντίθετα, οι άρχοντες ήταν τοπικοί, με εξουσίες που αφορούσαν αποκλειστικά την τοπική κοινότητα και με πολιτικές θέσεις που εκ των πραγμάτων εξαντλούνταν σε ad hoc τοποθετήσεις επί τοπικών ζητημάτων. Η αποδοχή τους εξαρτάτο εξ αρχής από την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται στα αιτήματα της κοινότητας. Στο Σικάγο πολλά από τα διαμερίσματα είχαν ήδη μεταβληθεί σε γκέτο όπου το οργανωμένο έγκλημα ανθούσε και ασκούσε de facto πολιτική εξουσία. Το μόνο που χρειαζόταν να εξασφαλίσει η εκάστοτε εγκληματική οργάνωση ήταν η εκλογή ενός «φιλικού» συμβούλου, ο οποίος με την σειρά του θα διόριζε έναν εξίσου «συνεργάσιμο» επίτροπο.

Η τακτική των εγκληματιών ήταν εξαιρετικά απλή: τρομοκρατούσαν τους δημότες πολλές φορές οδηγώντας τους με τη βία στην κάλπη. Από την εκλογή του εκλεκτού τους και μετά, ήταν ουσιαστικά εκείνοι οι άρχοντες του διαμερίσματος. Το γεγονός ότι η θέση του επιτρόπου ήταν άμισθη ασφαλώς εξυπηρετούσε ακόμα περισσότερο τις δύο πλευρές. Κάτι που αξίζει ιδιαίτερης αναφοράς είναι το γεγονός ότι, μέσα από αυτή τη διαδικασία, πολλές μικρές τοπικές συμμορίες «προβιβάστηκαν» σε *stricto sensu* εγκληματικές οργανώσεις.

Το *strict sensu* οργανωμένο έγκλημα στο Σικάγο άρχισε να αναπτύσσεται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα υπό την ηγεσία του James «Big Jim» Colosimo. Όταν οι τοπικές συμμορίες ενώθηκαν κάτω από την σημαία του δυναμικού αυτού ανθρώπου, το ιδιαίτερο καθεστώς τοπικής διακυβέρνησης που περιγράφηκε παραπάνω ευνόησε τις πολιτικές διασυνδέσεις της νεοσύστατης οργάνωσης. Ο Colosimo συνεργαζόταν αρμονικά με τους εκπροσώπους των διαμερισμάτων που φιλοξενούσαν τις δραστηριότητές του και φρόντιζε προσωπικά ώστε να λαμβάνουν τις προσυμφωνημένες αμοιβές τους. Με την αλλαγή του συστήματος τοπικής αυτοδιοίκησης, κατόπιν ισχυρών κοινωνικών πιέσεων, ο αρχηγός του πρώιμου Outfit μετέφερε το πεδίο των πολιτικών του συναλλαγών στο δημαρχείο, εξασφαλίζοντας προστασία από τον ίδιο τον δήμαρχο της πόλης, William Hale Thomson.⁵⁰⁴ Η συνεργασία αυτή του επέτρεψε να αντιμετωπίσει όχι απλώς με επιτυχία αλλά και με ελάχιστες απώλειες μία σειρά αστυνομικών επιχειρήσεων που είχαν ως κύριο σκοπό την «απελευθέρωση» ορισμένων διαμερισμάτων του Σικάγο που είχαν μεταβληθεί σε εστίες παράνομου τζόγου και σωματεμπορίας. Ο Colosimo, εγκαίρως ενημερωμένος από τους ισχυρούς πολιτικούς του φίλους, μετέφερε τις δραστηριότητές του στα προάστια και ισχυροποίησε σημαντικά τη θέση του όχι μόνο στον υπόκοσμο αλλά και στην τοπική κοινωνία: ο γάμος του ήταν ένα σημαντικό κοσμικό γεγονός και το νέο του πολυτελές εστιατόριο φιλοξενούσε την υψηλή κοινωνία της πόλης.⁵⁰⁵ Η οργάνωση είχε ήδη κυριαρχήσει στο Σικάγο έχοντας απορροφήσει πολλές τοπικές συμμορίες και, παρά το γεγονός ότι δεν είχε ακόμα μετεξελιχθεί σε αυτό που αργότερα έγινε γνωστό ως Outfit, είχε την υποδομή που θα της επέτρεπε να μονοπωλήσει το λαθρεμπόριο οινόπνευματος κατά την ποτοαπαγόρευση. Πρωτίστως, ο Colosimo είχε εξασφαλίσει την συνεργασία των αρχών και συνεπώς η βία στην περιοχή ήταν ελάχιστη, ακόμα και ανάμεσα στις μικρότερες συμμορίες· με την υποστήριξη της δημοτικής αρχής, η οργάνωση «έπαιζε χωρίς αντίπαλο» και αποκόμιζε ήδη τεράστια κέρδη.⁵⁰⁶ Η ιδανική αυτή κατάσταση άνοιξε την όρεξη του Τοργίο και των άμεσων υποστηρικτών του, αλλά ο αρχηγός αρνούταν πεισματικά να αναμιχθεί με το λαθρεμπόριο αλκοόλ. Όταν κάθε περιθώριο διαπραγμάτευσης εξαντλήθηκε, ο ίδιος ο Τοργίο διέταξε την εκτέλεση του Colosimo και ανέλαβε τη διαχείριση του εγκληματικού κολοσσού που είχε δημιουργήσει

---

⁵⁰⁴ Binder, ο.π., 9.

⁵⁰⁵ Ο.π.

⁵⁰⁶ Ο.π.

ο τελευταίος με στόχο τον απόλυτο έλεγχο της παράνομης αγοράς οινοπνεύματος. Μαζί με την οργάνωση ο Τοργκίο επίσης «κληρονόμησε» τις πολιτικές διασυνδέσεις του πρώην αρχηγού του. Αυτή η ασφάλεια του έδωσε την ευκαιρία και το χρονικό περιθώριο να στρατολογήσει όλες τις συμμορίες του Σικάγο και να τεμαχίσει την περιοχή μοιράζοντας εκτός από αρμοδιότητες τον άφθονο πλούτο που άρχισε να εισρέει από παραεμπόριο οινοπνεύματος. Οι ελάχιστοι που δεν συμμορφώθηκαν εξοντώθηκαν με την ανοχή των αρχών της πόλης.⁵⁰⁷ Η οργάνωση του Τοργκίο ήταν ήδη παντοδύναμη όταν ο Καπόνε κατέφθασε στην πόλη και τέθηκε υπό τις εντολές και την καθοδήγηση του νέου αφεντικού.

4. Πρόσκαιρες διαταράξεις της ισορροπίας και εξάρσεις ανορθολογισμού

Το νεοσύστατο Outfit παρέκκλινε κατά καιρούς από την ήπια πολιτική του Colosimo, ιδιαίτερα μετά την αποχώρηση του Τοργκίο και την ανάληψη της ηγεσίας από τον Καπόνε.⁵⁰⁸ Τα περιστατικά βίας δεν ήταν σπάνια, καθώς ο χαρακτήρας του νέου αρχηγού ήταν βίαιος και απρόβλεπτος με αποτέλεσμα να προβαίνει ακόμα και ο ίδιος σε ακραίες ενέργειες προς τέρψη των βίαιων ενστίκτων του. Ακόμα και ο ίδιος ο Καπόνε, όμως, με την ασυνήθιστη έφεση στην ωμή βία, διέκρινε την ανάγκη να καταστήσει την επανεκλογή του διεφθαρμένου Joseph Klenha στο δημαρχείο του Cicero απόλυτη προτεραιότητα. Την εν λόγω ανάγκη υπαγόρευσαν στον Καπόνε οι επανειλημμένες δηλώσεις από την πλευρά των Δημοκρατικών που εστίαζαν στην κάθαρση της περιοχής από το οργανωμένο έγκλημα και τόνιζαν ότι το πρώτο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση δεν μπορεί παρά να είναι η απομάκρυνση του Klenha από το Δημαρχείο. Ο Καπόνε ξεκίνησε μία εκστρατεία εκφοβισμού των ψηφοφόρων που περιλάμβανε ξυλοδαρμούς, απειλές, ακόμα και τον σοβαρό τραυματισμό όσων δεν συμμορφώνονταν.⁵⁰⁹ Παρά τις ενισχύσεις που έφτασαν από το Σικάγο, η τοπική αστυνομία αδυνατούσε να ελέγξει τους οργανωμένους εγκληματίες που την αντιμετώπιζαν σε πραγματικές μάχες στους κεντρικούς δρόμους της πόλης.⁵¹⁰ Δεν είναι σαφές το κατά πόσον η οργάνωση είχε έλθει σε κάποιου είδους συμφωνία με τον Klenha ή αν απλώς ο Καπόνε θεωρούσε δεδομένο ότι ο δήμαρχος που θα υποστηρίξει θα τον υπακούει τυφλά διά παντός, αλλά η επανεκλογή του πρώτου είχε ως άμεσο αποτέλεσμα την άνθιση των επιχειρήσεων του Outfit: περισσότερα από διακόσια νέα σαλούν και καζίνο εγκαινιάστηκαν μέσα σε λίγους

---

⁵⁰⁷ Ο.π. 10.

⁵⁰⁸ Ο Russo υποστηρίζει ότι ο Τοργκίο εγκατέλειψε την οργάνωση αντιλαμβανόμενος ότι η παρορμητική φύση του Καπόνε θα την οδηγούσε –αργά ή γρήγορα– στην καταστροφή (ο.π. 32). Το γεγονός ότι ο ίσως ευφυέστερος οργανωμένος εγκληματίας των Η.Π.Α. «αποσύρθηκε» μετά την απόπειρα δολοφονίας του που ολοκλήρωσε έναν κύκλο βίας που ξεκίνησε όταν ο Καπόνε αποφάσισε να απομακρύνει όλες τις ανταγωνιστικές συμμορίες με τη δύναμη των όπλων, συνηγορεί σε αυτή την άποψη. Άλλωστε, ο Τοργκίο μετέβη στη Νέα Υόρκη όπου συνέχισε να αναμιγνύεται με το εκεί ιταλο-αμερικανικό οργανωμένο έγκλημα προτείνοντας τη δημιουργία ενός μεγάλου εγκληματικού συνεταιρισμού που θα κυριαρχούσε σε όλη τη χώρα. Η διαφωνία του με τις «πρωτόγονες» τακτικές του διαδόχου του ήταν αδιαμφισβήτητη.

⁵⁰⁹ Russo, ο.π., 26.

⁵¹⁰ Σε μία από αυτές έχασε τη ζωή του ο αδελφός του Καπόνε, Φρανκ.

μήνες.⁵¹¹ Ο Καπόνε ήταν απολύτως βέβαιος ότι η πόλη ήταν υπό την κυριαρχία του, αλλά ο Klenha παραχώρησε μία συνέντευξη στην οποία ευχαριστούσε την οργάνωση για την υποστήριξή της, αλλά ταυτόχρονα υποστήριζε ότι θα χειριστεί τις υποθέσεις της πόλης χωρίς καμία εξάρτηση από το οργανωμένο έγκλημα. Ανεξαρτήτως της ειλικρίνειας αυτών των δηλώσεων, ο Καπόνε θεώρησε ότι η αυθάδεια έπρεπε να παταχθεί άμεσα: πήγε ο ίδιος στο δημαρχείο του Cicero και, μπροστά στα μάτια των αστυνομικών που περιπολούσαν στην περιοχή, επιτέθηκε στον Klenha με αγριότητα που άφησε τον δήμαρχο αναίσθητο στα σκαλιά του κτηρίου.⁵¹² Η αντίδραση του Καπόνε, ανεξάρτητα από την ακραία βιαιότητά της που χαρακτήριζε τον συγκεκριμένο άνθρωπο από νεαρή ηλικία, καταδεικνύει την σχέση του Outfit με την πολιτική. Ο δήμαρχος δεν ήταν κάποιος που είχε ανάγκη των υπηρεσιών του οργανωμένου εγκλήματος και προσέφερε «εξυπηρετήσεις» σε αντάλλαγμα αλλά ένας άνθρωπος της οργάνωσης στο δημαρχιακό αξίωμα. Το Cicero ήταν αρκετά μικρό και υπό τον έλεγχο του Καπόνε και, συνεπώς, ο τελευταίος είχε τη δυνατότητα να παρακάμψει με βίαιο τρόπο τον Klenha και να αυτοαναγορευθεί σε de facto δήμαρχο της πόλης. Η οργάνωση είχε αποκτήσει αρκετή δύναμη ώστε να μπορεί να τιμωρήσει παραδειγματικά τους αξιωματούχους που δεν συνεργάζονταν αρμονικά μαζί της. Αλλά η πρώτη επιλογή ακόμα και ενός ακραία βίαιου εγκληματία όπως ο Καπόνε ήταν η συνεργασία. Μετά την καταδίκη του διαβόητου κακοποιού ο χαρακτήρας των σχέσεων του Outfit με την πολιτική άλλαξε σημαντικά, καθώς η οργάνωση είχε αναπτυχθεί οικονομικά και αναζητούσε ισχυρότερους συμμάχους.

5. Η μετατόπιση του παιχνιδιού στην κεντρική πολιτική σκηνή

Με τον Καπόνε να αντιμετωπίζει για πρώτη φορά τον κίνδυνο της καταδίκης και φυλάκισής του, οι οργανωμένοι εγκληματίες του Σικάγο άρχισαν να αντιλαμβάνονται την σημασία των καλών σχέσεων με πραγματικά ισχυρά πολιτικά πρόσωπα. Την ανάγκη αυτή ενίσχυσε η επιθετική τακτική του δημάρχου του Σικάγο, Anton Cermak, που είχε αναλάβει να απαλλάξει την πόλη από το «ιταλικό»⁵¹³ οργανωμένο έγκλημα, το οποίο θεωρούσε περισσότερο βίαιο και προκλητικό από άλλου είδους οργανωμένες εγκληματικές δραστηριότητες. Ο νέος δήμαρχος είχε, με άλλα λόγια, διαφορετική άποψη για το πού βρίσκεται το σημείο «ειρηνικής ισορροπίας» ανάμεσα στην εξουσία του και το οργανωμένο έγκλημα. Ο Καπόνε υποστήριξε με θέρμη τον Cermak αλλά εκείνος είχε προαποφασίσει να τον «διώξει από την πόλη» μετά την εκλογή του.⁵¹⁴ Πράγματι, ο νεοεκλεγείς δήμαρχος, που γνώριζε τον υπόκοσμο του Σικάγο λόγω της δικής του εμπλοκής με το λαθρεμπόριο οινοπνευματωδών, στράφηκε προς τον Roger Touhy, έναν

---

⁵¹¹ Russo, ο.π.

⁵¹² Ο.π.

⁵¹³ Φυσικά, όπως είδαμε, το Outfit δεν ήταν ποτέ αμιγώς «ιταλικό». Αλλά η ηγεσία του εκείνη την περίοδο ήταν «ιταλική» υπό την έννοια τόσο της εθνικής καταγωγής όσο και της κοινωνικής συμπεριφοράς, με τις πολυτελείς δεξιώσεις και τις δηλώσεις στον Τύπο να αποτελούν συχνό φαινόμενο.

⁵¹⁴ Russo, ο.π., 85-86.

Ιρλανδό που διοικούσε μία οργάνωση με μεγάλα κέρδη από τον παράνομο τζόγο.⁵¹⁵ Ο Touhy είχε γίνει διάσημος στην περιοχή (το ορμητήριό του ήταν το Des Plaines, λίγα χιλιόμετρα έξω από το Σικάγο) όχι μόνο γιατί ήταν ο μόνος Ιρλανδός που εξακολουθούσε να γνωρίζει επιτυχία στο χώρο του οργανωμένου εγκλήματος αλλά και γιατί ήταν ο μόνος που αρνούταν να ενταχθεί στο Outfit. Ο Καπόνε επέλεξε αρχικά το δρόμο του ορθολογισμού προσπαθώντας να αποκαταστήσει τις σχέσεις της οργάνωσής του με τον Cermak. Με αυτό τον σκοπό προσέγγισε πολλάκις τον Touhy ζητώντας του να συνεταιριστούν προς όφελος αμοιτέρων των πλευρών, αλλά ο Ιρλανδός ευνοούμενος του δημάρχου απέρριπτε κάθε τέτοια πρόταση. Ο Gus Russo, ένας από τους πλέον αξιόπιστους ερευνητές του Outfit, αναφέρει ότι ένας έμπιστος συνεργάτης και μέλος του «στενού κύκλου» του Cermak, δήλωσε στην Επιτροπή Αναστολών του Illinois, ότι ο τελευταίος είχε θέσει το σύνολο της αστυνομικής δύναμης της πόλης⁵¹⁶ στη διάθεση του Touhy, προκειμένου να απαλλαγεί από την οργάνωση του Καπόνε.⁵¹⁷ Η βία που ακολούθησε έδωσε ένα ακόμα επιχείρημα στους πολέμιους της ποτοαπαγόρευσης, η οποία αποσύρθηκε νομικά με την 21^η τροποποίηση και, μετά την επικύρωσή της από τον απαιτούμενο αριθμό πολιτειών, αποτέλεσε οριστικά παρελθόν περί τα τέλη του 1933. Με τον Καπόνε στη φυλακή ήδη από τον Μάιο του 1932 και χωρίς τα τεράστια κέρδη από το λαθρεμπόριο οινοπνεύματος, το Outfit έχασε μεγάλο μέρος από τη δύναμη και την ασυλία του. Οι βίαιες μέθοδοι και η διαφθορά τοπικών αιρετών αρχόντων δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν στην οργάνωση τα προνόμια και την ασυλία που χρειαζόταν για να επιβιώσει και να επεκτείνει τις δραστηριότητές της. Η ανάγκη για συνεργασία με ισχυρότερους πολιτικούς συμμάχους ήταν επιτακτική και οι επίγονοι του Καπόνε είχαν την τύχη να διδαχθούν τα μυστικά αυτής τη μεθόδου από τους πλέον ικανούς σε αυτό το «παιχνίδι»: τους συναδέλφους τους από την Νέα Υόρκη.

Η Ιταλοαμερικανική μαφία της Νέας Υόρκης είχε ήδη εξελιχθεί, κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1930, σε μία παντοδύναμη εγκληματική οργάνωση με εξίσου ισχυρές πολιτικές διασυνδέσεις. Τον Ιούνιο του 1932 το Σικάγο φιλοξένησε το συνέδριο του κόμματος των Δημοκρατικών που θα αναδείκνυε τον υποψήφιο της παράταξης για τις επερχόμενες εκλογές. Το οργανωμένο έγκλημα της Νέας Υόρκης παρέστη στο συνέδριο με μερικά από τα κορυφαία στελέχη του, όπως ο Charles «Lucky» Luciano και ο Frank Costello. Οι συνάδελφοί τους του Σικάγο είχαν ήδη ειδοποιηθεί ότι θα έπρεπε να διατηρήσουν τη βία στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο: η αλόγιστη «συμμοριακή» βία, όπως έχουμε δει, δεν συμβαδίζει με την εικόνα μίας ισχυρής οργάνωσης που μπορεί να διεκδικεί προσβάσεις στα υψηλά πολιτικά κλιμάκια ή –για να θυμηθούμε την ορολογία της παρούσης- να συμμετέχει ως ισότιμος παίκτης στο παιχνίδι της διαφθοράς.⁵¹⁸ Στην

---

⁵¹⁵ Ο.π., 87.

⁵¹⁶ Η οποία, όπως συνηθίζεται στις Η.Π.Α., υπάγεται στην αρμοδιότητα του δημάρχου.

⁵¹⁷ Ο.π. 88.

⁵¹⁸ Παρά τις σχετικές νουθεσίες, περισσότερες από τριάντα δολοφονίες που σχετίζονταν με το Outfit καταγράφηκαν το 1932 (Russo, ο.π., 89).

συντροφιά των οργανωμένων εγκληματιών προστέθηκε ο άνθρωπος που εξουσίαζε τον υπόκοσμο του Κάνσας Σίτυ, Tom Pendergast, ο οποίος υποστήριζε ανοιχτά την πολιτική καριέρα ενός ανθρώπου που έμελλε να γίνει Πρόεδρος των Η.Π.Α. στο κοντινό μέλλον: του Harry S. Truman. Τα μέλη της περιέργης αυτής συντροφιάς κατασκεύασαν έναν μηχανισμό που κρατούσε αμφοτέρους τους υποψηφίους για το χρίσμα του υποψηφίου Προέδρου σε αγωνία όσον αφορά την στήριξη του αμερικανικού οργανωμένου εγκλήματος. Κατά τη διάρκεια αυτού του «παιχνιδιού», ο Luciano και οι σύντροφοί του επεφύλαξαν θέση οικοδεσπότη και στενού παρατηρητή στους συναδέλφους τους από το Σικάγο. Το Outfit είχε, στην ουσία, αναλάβει τη φιλοξενία των υψηλών καλεσμένων με αντάλλαγμα την «εκπαίδευσή» του στις συναλλαγές του οργανωμένου εγκλήματος με την «πραγματική» πολιτική εξουσία.

Οι περιστάσεις αποδείχθηκαν ιδανικές για τους εγκληματίες. Η εκλογική μάχη ήταν αμφίτροπη, καθώς ο Al Smith εξαπέλυσε έναν σκληρό αγώνα κατά του Roosevelt και κατόρθωσε να κερδίσει τις πρώτες ψηφοφορίες. Η αβεβαιότητα του εκλογικού αποτελέσματος επέτρεψε στον Luciano και τους επιτελείς του να περιμένουν μέχρι κυριολεκτικά την τελευταία ώρα πριν κάνουν την κίνησή τους. Οι επίγονοι του Καπόνε είχαν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν τον τρόπο με τον οποίο ακόμα και ένας πολιτικός του διαμετρήματος του Roosevelt πείθεται να διαπραγματευτεί με το οργανωμένο έγκλημα. Σύμφωνα με τα απομνημονεύματα του Luciano, οι σύμβουλοι του μετέπειτα προέδρου των Η.Π.Α. γνώριζαν ότι το οργανωμένο έγκλημα είχε πρόσβαση σε πολλούς εκλέκτορες. Το ίδιο ίσχυε για τους συνεργάτες του Smith – μόνο που ο Smith δεν μπορούσε να προσφέρει κάτι που θα ικανοποιούσε τη μαφία της Νέας Υόρκης. Αντίθετα, ο Roosevelt, με την ιδιότητα του κυβερνήτη της εν λόγω πολιτείας, είχε υποστηρίξει σθεναρά την έρευνα του δικαστή Samuel Seabury σχετικά με σοβαρές καταγγελίες πολιτικής διαφθοράς. Ο Costello μετέφερε στους ανθρώπους του υποψηφίου προέδρου την επιθυμία της οργάνωσης να σταματήσει η συγκεκριμένη έρευνα. Όταν προσφέρθηκαν οι απαραίτητες διαβεβαιώσεις, η νίκη του Roosevelt ήταν, σύμφωνα με τον Luciano, εξασφαλισμένη. Σύμφωνα με διάφορες μαρτυρίες οργανωμένων εγκληματιών,⁵¹⁹ το Outfit συνέχισε να ενισχύει οικονομικά τον Roosevelt μέχρι την εκλογή του. Αυτές οι πληροφορίες είναι αδύνατον να διασταυρωθούν και, σε κάθε περίπτωση, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι ο μετέπειτα πρόεδρος των Η.Π.Α. δεν κράτησε την υποτιθέμενη υπόσχεση του: οι έρευνες του Seabury διακόπηκαν προσωρινά και συνεχίστηκαν κανονικά μετά τις εθνικές εκλογές. Αλλά η ανάμιξη του οργανωμένου εγκλήματος στο κρίσιμο συνέδριο των Δημοκρατικών στο Σικάγο είναι προφανής και αδιαμφισβήτητη: η άποψη που κυριαρχεί στους μελετητές του οργανωμένου εγκλήματος είναι ότι το οργανωμένο έγκλημα της Νέας Υόρκης και του Σικάγο υποστήριξε ενεργά την υποψηφιότητα του Roosevelt. Επιπροσθέτως, τα όσα

---

⁵¹⁹ Russo, ο.π., 91 με ιδιαίτερη αναφορά στις αυτοβιογραφικές αναφορές του Sam Giancana και του Luciano.

υποστηρίζουν οι οργανωμένοι εγκληματίες για τις συναλλαγές τους με τους Smith και Roosevelt μοιάζουν να προσφέρουν μία λογική εξήγηση για τις μετέπειτα στενές σχέσεις του Outfit με την κεντρική πολιτική σκηνή των Η.Π.Α.⁵²⁰

6. Η τελική «παρτίδα» στο παιχνίδι διεφθαρμένης ισορροπίας

Ο πιο σημαντικός άνθρωπος από όσους ήρθαν σε επαφή με το οργανωμένο έγκλημα του Σικάγο κατά τη διάρκεια του Συνεδρίου του 1931 έμελλε να αποδειχθεί ότι ήταν ο Tom Pendergast. Σύμφωνα με την μαρτυρία του πράκτορα του FBI Bill Roemer, που παρακολουθούσε στενά τους οργανωμένους εγκληματίες του Σικάγο, η «μαφία» του Κάνσας Σίτυ τελούσε υπό την προστασία του Outfit, στο οποίο απέδιδε μέρος των κερδών της.⁵²¹ Ο Pendergast, όπως είδαμε, ήταν ενεργό μέλος των Δημοκρατικών και θερμός υποστηρικτής του Truman. Όταν ο Capone έχρισε τον Johnny Lazia αρχηγό της οργάνωσης του Κάνσας Σίτυ, ο τελευταίος χρησιμοποίησε πολλές από τις βίαιες μεθόδους του μέντορά του προκειμένου να εξασφαλίσει τον απόλυτο έλεγχο της τοπικής αστυνομίας. Αλλά η μεγάλη επιτυχία του Lazia οφειλόταν σε μεγάλο ποσοστό στις σχέσεις του με τον Pendergast, έναν άνθρωπο που δρούσε με περισσότερο «σύγχρονες» μεθόδους.⁵²² Ο Pendergast είχε κατορθώσει να αναπτύξει τόσο στενές σχέσεις με τους ηγέτες του αμερικανικού οργανωμένου εγκλήματος, ώστε να προσκαλείται στις πλέον σημαντικές συναντήσεις τους, όπως αυτή του 1929 στο Atlantic City. Ο ρόλος του στο Συνέδριο των Δημοκρατικών ήταν καταλυτικός, καθώς προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες στους συντρόφους του από το Σικάγο και τη Νέα Υόρκη, εξασφαλίζοντας 20.687 ψήφους για τον υποψήφιο της αρεσκείας τους σε σύνολο 19.923 καταγεγραμμένων ψηφοφόρων.⁵²³ Μία από τις προτεραιότητες του Pendergast ήταν ο προσεταιρισμός των δικαστών της πολιτείας – οι ικανότητές του σε αυτόν τομέα εξασφάλιζαν την επιβίωση της οργάνωσής του και την ευμένεια των «αφεντικών» του στο Σικάγο.⁵²⁴ Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής, ο ισχυρός άνδρας του Κάνσας Σίτυ, επεδίωξε την εκλογή του Truman στη θέση του δικαστή. Μάλιστα, την επιδίωξε τόσο σθεναρά ώστε δεν τήρησε καν τα προσχήματα: ο ευνοούμενός του επικράτησε με 137.000 ψήφους έναντι 9.000 του βασικού του αντιπάλου.

Η σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσα στον –δικαστή πλέον- Truman και τον Pendergast χαρακτηριζόταν από τον πολλάκις ομολογημένο σεβασμό του πρώτου για τον δεύτερο. Ο Truman ήταν μία ιδιαίτερη πολιτική προσωπικότητα: ως δικαστής, ήταν εργατικός και ακάματος φύλακας του δημόσιου χρήματος· αλλά, ταυτόχρονα, παρέκαμπτε με ευκολία τις αρχές του προς όφελος του ισχυρού πολιτικού του υποστηρικτή που, παρά τις

---

⁵²⁰ Ο.π.

⁵²¹ Bill Roemer (1995), 'A Place in the Sun: Las Vegas... from Capo to Corporate', *Illinois Police and Sheriff's News*, <http://www.ipsn.org/vegas1.html>.

⁵²² Russo, ο.π. 215.

⁵²³ Ο.π., 216. Δεν πρόκειται για παραδρομή: πράγματι, οι ψήφοι που «εξασφάλισε» ο Pendergast υπερέβαιναν σε αριθμό το σύνολο των εγγεγραμμένων ψηφοφόρων.

⁵²⁴ Ο.π. 217.

εκλεπτυσμένες μεθόδους του, παρέμενε ένας τυπικός οργανωμένος εγκληματίας. Οι φίλοι του Pendergast –που ήταν αναρίθμητοι και σχεδόν στο σύνολό τους αναμιγμένοι σε παράνομες δραστηριότητες, μπορούσαν να ελπίζουν στην στήριξη του Truman. Ο Russo ανέτρεξε σε ένα είδος προσωπικού ημερολογίου του πρώην Προέδρου των Η.Π.Α. που είναι γνωστό με την ονομασία *The Pickwick Papers*, από το όνομα του ξενοδοχείου στα επιστολόχαρτα του οποίου ο τελευταίος καταχωρούσε χειρόγραφα τις σκέψεις του.⁵²⁵ Εκεί ο Truman αναφέρεται στη θητεία του στο αξίωμα του δικαστή αλλά και στις «εξυπηρετήσεις» που παρείχε στον πλέον ισχυρό των πολιτικών του υποστηρικτών. Στις προσωπικές αυτές καταγραφές αποκαλύπτεται ένα γεγονός που υποστηρίζεται από πολλούς μελετητές της πολιτικής σταδιοδρομίας του μετέπειτα ηγέτη των Ηνωμένων Πολιτειών: ο τότε δικαστής του Κάνσας γνώριζε τις παράνομες δραστηριότητες των ανθρώπων που «εξυπηρετούσε» και επέλεγε να παραμένει αδρανής λόγω της σχέσης του με το αφεντικό του οργανωμένου εγκλήματος της περιοχής και της ισχύος που έδινε στον τελευταίο η υποστήριξη του συνεχώς αναπτυσσόμενου Outfit.⁵²⁶ Ενώπιον του κατά τ' άλλα σκληροτράχηλου και τυπικού Truman, οι άνθρωποι του Pendergast μπορούσαν να ελπίζουν σε προνομιακή μεταχείριση.

Αλλά η ζωή δεν ήταν πάντοτε ρόδινη για το μεγάλο αφεντικό του οργανωμένου εγκλήματος στο Κάνσας Σίτυ και τον διορισθέντα από την μητρική οργάνωση του Σικάγο συνεργάτη του, τον Johnny Lazia. Οι διωκτικές αρχές είχαν ήδη εντείνει τις έρευνές τους σχετικά με τις δραστηριότητες των δύο ανδρών, όταν συνέβη κάτι που έμελλε να αλλάξει τις ισορροπίες εις βάρος των οργανωμένων εγκληματιών. Όπως συνήθως συμβαίνει, ένα ακραίο περιστατικό βίας κατά κρατικών λειτουργών, έστρεψε την προσοχή του κοινού προς το οργανωμένο έγκλημα και ανάγκασε τις αρχές να σκληρύνουν την στάση τους. Στην Σικελία ήταν, όπως είδαμε, η δολοφονία των δικαστών Falcone και Borsellino. Στο Κάνσας, τα λιμνάζοντα ύδατα τάραξε ο θάνατος τεσσάρων πρακτόρων του FBI, σε ένα περιστατικό που έμεινε στην ιστορία με το γλαφυρό τίτλο «Kansas City Massacre». Σύμφωνα με την επίσημη εκδοχή του FBI,⁵²⁷ το περιστατικό έλαβε χώρα κατά την επιστροφή ενός γνωστού κακοποιού της περιοχής, του Frank Nash, σε σωφρονιστικό ίδρυμα του Κάνσας, από το οποίο είχε δραπετευθεί νωρίτερα εκείνη τη χρονιά (1933). Φαινομενικά, αυτό το συμβάν δε θα αναμενόταν να συνδεθεί ειδικά με την οργάνωση του Pendergast και, κατ' επέκταση, το Outfit. Δύο στοιχεία, όμως, άλλαξαν τα δεδομένα εις βάρος του «μεγάλου αφεντικού του Κάνσας». Το πρώτο ήταν οι γενικές αναφορές του ημερήσιου τύπου σε «σοβαρό έγκλημα»,

---

⁵²⁵ Ο.π. Τα χειρόγραφα αυτά βρίσκονται σήμερα στην Truman Library και αναφέρονται στην περίοδο 1930-1934.

⁵²⁶ Ως παράδειγμα, ο Russo (ο.π.) παραθέτει ένα απόσπασμα από τα χειρόγραφα του Pickwick όπου ο Truman αναφέρει ρητά ότι αναγκάστηκε να επιτρέψει σε έναν «πρώην ιδιοκτήτη σαλούν και δολοφόνο» να ζημιώσει το δημόσιο ταμείο κατά 10.000 δολάρια προκειμένου να ικανοποιήσει τον Pendergast, τον οποίο χαρακτηρίζει «ιδανικό συνεργάτη».

⁵²⁷ <http://www.fbi.gov/about-us/history/famous-cases/kansas-city-massacre-pretty-boy-floyd/kansas-city-massacre-charles-arthur-pretty-boy-floyd>.

«συμμορίες» και «υπόκοσμο»· το δεύτερο πήγαζε από τη βεβαιότητα του FBI ότι ο Nash προστατευόταν από ισχυρούς φίλους στον υπόκοσμο του Κάνσας.⁵²⁸ Παρά το γεγονός ότι οι Pendergast και Lazia είχαν ελάχιστη (ίσως και καμία) σχέση με το περιστατικό, η δημόσια συζήτηση όχι μόνο στράφηκε προς την ανάγκη αντιμετώπισης της εγκληματικότητας γενικά, αλλά και προς τους ίδιους ως τους κατ' εξοχήν «εγκληματίες υψηλού προφίλ» στην περιοχή. Το αποτέλεσμα, όπως και στην Σικελία, ήταν η άσκηση αφόρητης πίεσης από τις διωκτικές αρχές σε οτιδήποτε και οποιονδήποτε σχετιζόταν με τους δύο αυτούς ανθρώπους και τις δραστηριότητές τους.

Η αντίδραση του Pendergast την ώρα της κρίσης ήταν σαφές ότι θα καθόριζε το μέλλον της οργάνωσής του αλλά και του Outfit. Είδαμε πώς η θυμική και, εν πολλοίς, παράλογη απάντηση του Riina στην κατασταλτική δράση του Falcone εγκαινίασε μία εξαιρετικά δύσκολη περίοδο για την Σικελική Μαφία που έχασε κάθε διαπραγματευτικό πλεονέκτημα στο πολιτικό πεδίο. Ο Pendergast, έμπειρος «πολιτικός» ο ίδιος, δεν έκανε το ίδιο λάθος: ήξερε ότι μόνο η ισχυροποίηση των πολιτικών του διασυνδέσεων μπορούσε να τον απαλλάξει από την έντονη πίεση των διωκτικών αρχών. Έτσι, στράφηκε εκ νέου στον προστατευόμενό του, που ήταν πλέον έτοιμος για το επόμενο πολιτικό του βήμα. Ο Truman επωφελήθηκε από τη χρηματοδότηση και τις γνωριμίες του ισχυρού του φίλου και αναρριχήθηκε στη θέση του Γερουσιαστή. Πέρα από τις παραδοσιακές τους σχέσεις, προέκυπτε πλέον όλο και πιο συχνά η ανάγκη για περισσότερο δραστικές παρεμβάσεις από την πλευρά του νεοεκλεγέντα Γερουσιαστή. Όταν, για παράδειγμα, ο ομοσπονδιακός εισαγγελέας έστρεψε την προσοχή του στις καταγγελίες σχετικά με τον ρόλο του μηχανισμού του Pendergast στην μεγάλη εκλογική νοθεία του 1936, ο Truman έκανε χρήση του σχετικού προνομίου που του εξασφάλιζε η θέση του προκειμένου να μην επανεκλεγεί ο συγκεκριμένος άνθρωπος στο εν λόγω αξίωμα.⁵²⁹ Η κίνηση αυτή προκάλεσε την οργισμένη αντίδραση του ίδιου του Προέδρου Roosevelt που ζήτησε από τον Γερουσιαστή του Κόμματός του, όχι μόνο να αποσύρει την ένστασή του, αλλά και να απομακρυνθεί άμεσα από τις κακές συναναστροφές του.⁵³⁰ Ως προς το πρώτο σκέλος, ο Truman συμμορφώθηκε άμεσα· ως προς το δεύτερο, εξακολούθησε να επιδεικνύει μία άνευ προηγουμένου αφοσίωση στους υποστηρικτές του από τον υπόκοσμο του Κάνσας. Όπως είδαμε, είναι πολύ πιθανόν ότι και ο ίδιος ο Roosevelt υπέκυψε στον πειρασμό να «αξιοποιήσει» τις ψήφους του οργανωμένου εγκλήματος και συγκεκριμένα του Outfit και του Pendergast. Αμέσως μετά την εκλογή του, όμως, είναι βέβαιο πως εγκατέλειψε τους κακόφημους υποστηρικτές του, χωρίς να τους παραχωρήσει, στην ουσία, κανένα από τα προνόμια που επιζητούσαν. Αντιθέτως, ο Truman παρενέβη, σύμφωνα με τις πηγές του Russo,⁵³¹ προς υπεράσπιση του Pendergast

---

⁵²⁸ Ο.π.

⁵²⁹ Ο λόγος για τον ικανό και δραστήριο Maurice Milligan: ο.π., 218.

⁵³⁰ Ο.π.

⁵³¹ Που δεν ήταν άλλες από τους άμεσα εμπλεκόμενους με σημαντικότερο όλων τον προϊστάμενο της Υπηρεσίας Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος, Elmer Irey – ο.π., 219.

όταν εκείνος κατέληξε στη φυλακή, επιτυγχάνοντας την αποφυλάκισή του υπό όρους μετά από μόλις έναν χρόνο.

Μόλις πέντε μήνες μετά την αποφυλάκισή του όμως ο ηγέτης του οργανωμένου εγκλήματος του Κάνσας, που, ουσιαστικά, αποτελούσε, όπως είδαμε, παρακλάδι του Outfit, πέθανε αφήνοντας την πολυπόθητη θέση του κενή. Ο θάνατος του παλαιού υποστηρικτή του φαινομενικά αποδέσμευε τον Truman από μία ανεπιθύμητη εξάρτηση. Ο διάδοχος του Pendergast, ο Charles Binaggio, ήταν ολόψυχα αφοσιωμένος στην υπηρεσία του Outfit. Προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του, απευθυνόταν τακτικά στους μέντορες του στο Σικάγο – άλλοτε ζητώντας υψηλά χρηματικά ποσά για την υποστήριξη πολιτικών προσώπων και άλλοτε «δανειζόμενος» ανθρώπινο δυναμικό για να τρομοκρατεί ή να δολοφονεί όσους του αντιστέκονταν.⁵³² Η εξάρτηση του Binaggio από το οργανωμένο έγκλημα του Σικάγο δημιούργησε τις κατάλληλες συνθήκες ώστε το Outfit να αποκτήσει άμεση πρόσβαση στον Truman και τελικά στον ίδιο τον Λευκό Οίκο. Η ευκαιρία παρουσιάστηκε το 1944 στο συνέδριο των Δημοκρατικών που, για μία ακόμα φορά, έλαβε χώρα, προς ικανοποίηση του Outfit, στο Σικάγο. Με τον Roosevelt βαρύτερα ασθενή, το ενδιαφέρον εντοπίστηκε στον υποψήφιο αντιπρόεδρο, ο οποίος θα προβιβαζόταν, σχεδόν αναπόφευκτα, στη θέση του προέδρου πριν το τέλος της θητείας του. Το πανίσχυρο πλέον Outfit ήθελε έναν αντιπρόεδρο που θα κατανοούσε τις ανάγκες της οργάνωσης και ο Truman φάνταζε ιδανικός για τη θέση. Αλλά ο Pendergast ήταν ήδη εκτός μάχης και ο Γερουσιαστής των Δημοκρατικών έπρεπε να προσεγγισθεί από κάποιον με εξαιρετικές ισχυρές πολιτικές διασυνδέσεις. Ο άνθρωπος αυτός ήταν ο Sidney Hillman, σύμβουλος του Roosevelt στον τομέα της εργασίας και έμπιστος του καταπονημένου προέδρου. Ο Hillman είχε χρησιμοποιήσει τους μυς και τα όπλα της μαφίας για να εδραιώσει τη θέση του συνδικάτου του στη Νέα Υόρκη και, συνεπώς, το Outfit είχε, μέσω της Commission, πρόσβαση σε έναν από τους ισχυρότερους άνδρες των Η.Π.Α. Με τη βοήθεια του, επίσης διεφθαρμένου από το Outfit, δημάρχου του Σικάγο Ed Kelly, οι δυνάμεις του υποκόσμου κατόρθωσαν να υποβαθμίσουν την υποψηφιότητα του «πολύ φιλελεύθερου και απόμακρου» Harry Wallace.⁵³³ Παρά τις ενστάσεις του ίδιου του Truman, που φοβόταν ότι οι σχέσεις του με τον Pendergast και την οργάνωσή του θα διέρρεαν και αρνούταν πεισματικά να συναινέσει,⁵³⁴ ο Hillman έπεισε τον Roosevelt ότι ο γερουσιαστής από το Μιζούρι ήταν ο μόνος κατάλληλος υποψήφιος για την αντιπροεδρία. Τελικά, χρειάστηκε η παρέμβαση του ίδιου του Roosevelt προκειμένου ο Truman να υποχωρήσει και να θέσει εαυτόν στην διάθεση των Δημοκρατικών. Οι φόβοι του, όπως αποδείχθηκε, δεν ήταν αβάσιμοι: η Chicago Tribune δημοσίευσε δηλητηριώδη

---

⁵³² Ο.π.

⁵³³ Ο.π. 220 κ.ε.

⁵³⁴ Ο βραβευμένος δημοσιογράφος και μελετητής του Truman, Marquis Child, τον περιέγραφε ως τρομοκρατημένο («scared to death»), όπως αναφέρει ο βιογράφος του πρώην προέδρου, David McCullough, στο βιβλίο του *Truman* (New York: Rockefeller Center, 1992), 309.

άρθρα για τις σχέσεις του με τον Pendergast και το οργανωμένο έγκλημα,⁵³⁵ ενώ ο σεβάσμιος Υπουργός Εσωτερικών Harold Ickes, που είχε αγωνιστεί για την απαλλαγή του Σικάγο από την πολιτική διαφθορά, προέβη σε γραπτή διαμαρτυρία κατά της επιρροής των οργανωμένων εγκληματιών στο Δημοκρατικό Κόμμα.⁵³⁶

Όταν ο Truman εισήλθε στον Λευκό Οίκο, η γενική εντύπωση ήταν ότι είχε απομακρυνθεί οριστικά από τους κακόφημους συμμάχους του. Αλλά η σχέση που είχε διαμορφωθεί ανάμεσα στις δύο πλευρές χαρακτηριζόταν από την ικανότητα αμφοτέρων να παράγουν γρήγορα και ικανοποιητικά αποτελέσματα στις πιο δύσκολες περιπτώσεις και συνθήκες. Ο ίδιος ο νέος πρόεδρος δεν μπορούσε, σύμφωνα με τον Russo και τις εφημερίδες της εποχής,⁵³⁷ να αντισταθεί στον πειρασμό: όταν θέλησε να απαλλαγεί από ένα μέλος του Κογκρέσου που συστηματικά αντιμαχόταν τις νομοθετικές του πρωτοβουλίες, απευθύνθηκε στους διαδόχους του παλαιού πολιτικού του προστάτη. Ο ενοχλητικός αντίπαλος εξοντώθηκε στις επόμενες εκλογές αλλά τόσο οι δικαστικές αρχές όσο και ο τοπικός Τύπος ασχολήθηκαν διεξοδικά με τις καταγγελίες για εκτεταμένη νοθεία. Η υπόθεση κατέληξε στο αρχείο αλλά οι ορκισμένοι εχθροί των τακτικών του Truman τόνισαν εκ νέου τις ύποπτες πολιτικές του διασυνδέσεις. Ο παλαιός του «εχθρός», ο γενικός εισαγγελέας Milligan (που απομακρύνθηκε από τα καθήκοντά του ευθύς μόλις ανέλαβε ο Truman), αφιέρωσε ένα βιβλίο στα οφέλη που προέκυψαν από τις σχέσεις ανάμεσα στον σημαντικό πολιτικό και το οργανωμένο έγκλημα, μέσω του Pendergast. Εκεί,⁵³⁸ ο Milligan υποστηρίζει ότι ο μεν Truman δε θα έφτανε ποτέ στον Λευκό Οίκο χωρίς την υποστήριξη των εγκληματιών φίλων του, οι δε «δουλειές» της οργάνωσης του Pendergast άνθισαν όσο ποτέ άλλοτε όταν ο πρώτος ανελίχθηκε στην προεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών. Φυσικά, τα οφέλη της μητρικής οργάνωσης, του Outfit, ήταν πολύ σημαντικότερα και απαιτούσαν περισσότερο καίριες παρεμβάσεις. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν η επίμονη απαίτηση του Outfit να μεταφερθούν σε σωφρονιστικό ίδρυμα της αρεσκείας τους τα υψηλόβαθμα μέλη της οργάνωσης που είχαν φυλακισθεί για μία πολύκροτη υπόθεση εκβίασης εις βάρος παραγόντων της κινηματογραφικής βιομηχανίας του Hollywood. Η εγκληματική οργάνωση απευθύνθηκε στον για πολλά χρόνια νομικό σύμβουλο του Pendergast, τον Paul Dillon. Ο Dillon είχε αναλάβει, για λογαριασμό του εντολέα του, τις εκλογικές καμπάνιες του Truman στον St. Louis με ιδιαίτερη επιτυχία και είχε άμεση πρόσβαση

---

⁵³⁵ Η εφημερίδα αποκαλούσε τον Truman υποχείριο του Pendergast και υπεύθυνο για την καταλήστευση του δημόσιου ταμείου από το οργανωμένο έγκλημα. Ο μελετητής της κοινής πολιτικής πορείας των Roosevelt και Truman, Robert Underhill, υποστηρίζει ότι η δημοτικότητα του προέδρου των Η.Π.Α. καθιστούσε τον υποψήφιο αντιπρόεδρο τον μόνο ρεαλιστικό στόχο για την προεκλογική εκστρατεία των Ρεπουμπλικάνων και των φίλικών προς εκείνους Μ.Μ.Ε. και ότι η σχέση του τελευταίου με τον υπόκοσμο ήταν ένα σταθερά επαναλαμβανόμενο μοτίβο στον Τύπο της εποχής (βλ. Robert Underhill, *FDR and Harry: Unparalleled Lives*, (Westport CT: Praeger Publishers, 1996).

⁵³⁶ Russo, ο.π., 223.

⁵³⁷ Ο.π. 224.

⁵³⁸ Maurice M. Milligan, *Missouri waltz: the inside story of the Pendergast machine by the man who smashed it*, (New York: C. Scribner's Sons, 1948).

στον Λευκό Οίκο. Όταν οι αρμόδιες αρχές αρνήθηκαν την παράνομη μεταγωγή, το Outfit απαίτησε από τον Dillon να λύσει το πρόβλημα με κάθε τρόπο. Πράγματι, με μεθόδους άγνωστες μέχρι σήμερα, ο δικηγόρος με τις υψηλές πολιτικές διασυνδέσεις πέτυχε την μεταφορά των φυλακισμένων εγκληματιών στις φυλακές του Leavenworth.⁵³⁹ Για μια ακόμα φορά, το Outfit είχε κατορθώσει, χάρη στους διακριτικούς πολιτικούς του χειρισμούς και τις υψηλές του διασυνδέσεις, να εξασφαλίσει το επιθυμητό αποτέλεσμα με μόνο όπλο την ικανότητά του στο παιχνίδι της διαφθοράς.

7. Συμπεράσματα: ένα προοδευτικά περίπλοκο παιχνίδι ισορροπίας

Η περίπτωση του Outfit επιβεβαιώνει απόλυτα την ερμηνευτική προσέγγιση της παρούσης, καθώς, όπως είδαμε, η οργάνωση συμμετείχε με ιδιαίτερη επιτυχία στο παιχνίδι της διαφθοράς, πολλαπλάκι εξασφαλίζοντας μία ισορροπία που της επέτρεπε να εξυπηρετεί τα συμφέροντά της με το μικρότερο δυνατό κόστος τόσο από πλευράς οικονομικής όσο και από πλευράς ανθρώπινων και κοινωνικών πόρων. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονιστεί ένα ακόμα σημείο, το οποίο επαληθεύει τη βασική αρχή της μεθόδου της συμφωνίας, η οποία επιβάλλει οι συγκρινόμενες περιπτώσεις να είναι όμοιες, αλλά όχι πανομοιότυπες. Ένας προσεκτικός παρατηρητής θα μπορούσε να επισημάνει ότι ίσως η τάση της Σικελικής Μαφίας να ασκεί «πολιτική» και να συναλλάσσεται με το επίσημο κράτος είναι αναμενόμενη λόγω των ιστορικών της καταβολών. Όπως είδαμε, πολλές φορές η Cosa Nostra υποκαθιστούσε το κράτος, ακόμα και με την έγκριση του τελευταίου. Αντίθετα, το Outfit προέρχεται από μία κοινωνική και ιστορική διαδικασία που δεν επιτρέπει παρόμοιες ερμηνείες. Από την πρώτη στιγμή, η οργάνωση ήταν ένας διακριτός «παίκτης» που έπρεπε να πάρει τις σωστές αποφάσεις προκειμένου να συμμετέχει επί ίσοις όροις στο παιχνίδι της διαφθοράς. Αναμφισβήτητα, το οργανωμένο έγκλημα του Σικάγο ευνοήθηκε από συγκυρίες, με κυριότερη όλων την ποτοαπαγόρευση, η οποία δημιούργησε ζήτηση για μία υπηρεσία που εκείνο μπορούσε να προσφέρει, όπως ακριβώς η εδραίωση της ατομικής ιδιοκτησίας προκάλεσε την ανάγκη για ιδιωτική προστασία στην απομακρυσμένη από το κεντρικό κράτος Σικελία. Αλλά οι συνθήκες αυτές δεν έδωσαν στο Outfit *πολιτικό* ρόλο ή ισχύ: αυτά τα προνόμια τα απέκτησε στην πορεία, με μία εντελώς διαφορετική διαδικασία.

Η περίπτωση του Outfit επίσης επιβεβαιώνει ότι οι εγκληματικές οργανώσεις είναι *ορθολογικοί* παίκτες. Η εξέλιξη της διαμάχης του Καπόνε αρχικά με τον δήμαρχο Klenha και μετά με τον Cermak είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της τάσης του οργανωμένου εγκλήματος να απομονώνει τον ανορθολογισμό και την επιπολαιότητα. Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι ο Καπόνε προσπάθησε να πείσει με ήπια μέσα τον Klenha να τηρήσει την μεταξύ τους συμφωνία αλλά η επίμονη άρνηση του τελευταίου διατάραξε τη διεφθαρμένη ισορροπία και οδήγησε στη βίαιη επίθεση εναντίον του. Θα μπορούσε κάποιος να παρατηρήσει ότι ακόμα και αυτή η επίθεση δεν ήταν εντελώς

---

⁵³⁹ Russo, ο.π., 226.

ανορθολογική, εφόσον ο Καπόνε γνώριζε ότι ήταν αρκετά ισχυρός ώστε να μην τιμωρηθεί. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο διαβόητος εγκληματίας δεν λειτούργησε με τον ίδιο τρόπο όταν αντίπαλός του ήταν ο Cemmak, καθώς το Outfit είχε χάσει σημαντικό μέρος από τη δύναμή του, λόγω της άρσης της ποτοαπαγόρευσης. Είναι, όμως, σημαντικό να αξιολογήσουμε την επιλογή της οργάνωσης να αποκηρύξει τις βίαιες μεθόδους στις συναλλαγές της με τους πολιτικούς και τους κρατικούς αξιωματούχους προκειμένου να ανακτήσει τις δυνάμεις της και να συμμετέχει επί ίσοις όροις στο παιχνίδι της διαφθοράς.

Εξίσου χρήσιμο είναι κι ένα ακόμα πόρισμα της μελέτης του οργανωμένου εγκλήματος στο Σικάγο. Η βιβλιογραφία για την Σικελική Μαφία δεν μας επιτρέπει να δούμε καθαρά την *προοδευτική* ανάδειξη μίας οργάνωσης σε έναν παίκτη που μπορεί να λάβει μέρος στο παιχνίδι της διαφθοράς σε ανώτατο επίπεδο. Είδαμε, όμως, τον τρόπο με τον οποίο το Outfit φρόντισε να επεκτείνει τις επαφές του με τον πολιτικό κόσμο, φτάνοντας μέχρι το Λευκό Οίκο. Όπως και στην περίπτωση της Cosa Nostra, οι σχέσεις που διαμορφώθηκαν με τον πολιτικό κόσμο δεν ήταν πρόσκαιρες και ευκαιριακές, αλλά *σταθερές* και εδραιωμένες στην αντίληψη της αμοιβαίας συνεργασίας. Πρόκειται για μία αδιαμφισβήτητη θέση ισορροπίας που εξασφαλίζεται από την βεβαιότητα αμφοτέρων των παικτών ότι κανείς δεν θα παραβεί τους παραδεδομένους κανόνες, ανατρέποντας την πολύτιμη ειρήνη. Όπως θα δούμε στην συζήτηση της «περίπτωσης ελέγχου», δηλαδή των συμμοριών (gangs), αυτή η ισορροπία επιτυγχάνεται μόνο όταν ο συμπαίκτης (και ταυτόχρονα αντίπαλος) του κράτους είναι αρκετά ισχυρός ώστε να μπορεί να προσφέρει τις υπηρεσίες που αναμένει η άλλη πλευρά και, κατ' επέκταση, να απαιτήσει την εκπλήρωση των δεσμεύσεων της τελευταίας. Όταν κάποιος από τους δύο παίκτες ισχυροποιείται ή αποδυναμώνεται υπερβολικά (όπως συνέβη αμέσως μετά την άρση της ποτοαπαγόρευσης και την προσωρινή εξασθένηση του Outfit) η ισορροπία ανατρέπεται υπέρ του ισχυρού.

VI

Η ΙΑΠΩΝΙΚΗ ΓΙΑΚΟΥΖΑ

Honor without power was a useless
decoration and power without honor
was the simple flexing of muscle
H. J. Brues, *Yakuza Pride*

1. Σύντομη ιστορική αναφορά: οι χαρτοπαίκτες που απέκτησαν ισχύ

Όπως συνήθως συμβαίνει με τις εγκληματικές οργανώσεις αυτού του μεγέθους, η ιστορία της Yakuza χάνεται στον μύθο και την παράδοση. Το όνομα της οργάνωσης αποτελείται από τρεις αριθμούς: το ya σημαίνει οκτώ, το ku εννέα και το za ή sa τρία. Ο συνδυασμός αυτός είναι ο χειρότερος δυνατός σε ένα παραδοσιακό ιαπωνικό χαρτοπαίγνιο (*hanafuda*), γεγονός που μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι η Yakuza ήταν αρχικά μία ένωση χαρτοπαικτών. Πράγματι, υπάρχουν ιστορικά στοιχεία που επιβεβαιώνουν αυτή την υπόθεση. Τον έβδομο αιώνα, πιθανότατα το 689, τα χαρτοπαίγνια απαγορεύτηκαν με αυτοκρατορικό διάταγμα. Κατά την περίοδο Kamakura (1185-1392) αναφέρεται η δράση συμμοριών που ασχολούνταν αποκλειστικά με αυτή την παράνομη δραστηριότητα. Κατά την περίοδο Tokugawa (1600-1867), οι πιο ισχυρές από τις ήδη ακμάζουσες εγκληματικές οργανώσεις που δραστηριοποιούνταν στον τομέα του παράνομου τζόγου αποδέχθηκαν την πρόσκληση της κυβέρνησης και άρχισαν να λειτουργούν τόσο ως πληροφοριοδότες όσο και ως «ρυθμιστές» του υποκόσμου.⁵⁴⁰ Αυτή ήταν μία πρώτη ένδειξη της ομαλής συμβίωσης που έμελλε να εδραιωθεί ανάμεσα στο επίσημο ιαπωνικό κράτος και την Yakuza.

Οι ως άνω οργανώσεις (γνωστές τότε και ως *bakuto*) εκμεταλλεύτηκαν την πληθώρα δημοσίων έργων της εποχής για να ενεργήσουν ως «μεσάζοντες»: εξασφάλιζαν τον μεγάλο αριθμό εργαζομένων που απαιτούνταν για τα έργα αυτά και τους στέγαζαν στις χαρτοπαικτικές τους λέσχες, οι οποίες λειτουργούσαν επίσης ως υπνωτήρια. Η διευθέτηση αυτή ήταν ιδιαίτερα επικερδής για τις bakuto, καθώς οι εργάτες συχνά άφηναν τα κέρδη τους στα τραπέζια της λέσχης, ενώ τα χρέη από τα τυχερά παίγνια υποχρέωναν τους παίκτες να καταθέτουν τους μισθούς τους στην οργάνωση. Όσοι από τους ανθρώπους αυτούς επεδείκνυαν εγκληματικές δεξιότητες εισχωρούσαν στην οργάνωση ως απλά μέλη. Οι πιο ισχυροί από τους αρχηγούς των οργανώσεων αυτών διαμόρφωσαν τελικά μία ημι-επίσημη σχέση με το κράτος, λειτουργώντας ακόμα και ως

---

⁵⁴⁰ George A. DeVos, *Socialization for Achievement: Essays on the Cultural Psychology of the Japanese*, (Berkeley: University of California Press, 1973), 283.

πληροφοριοδότες.⁵⁴¹ Οι περισσότεροι εξ αυτών λειτουργούσαν ταυτόχρονα ως τοκογλύφοι, διακινώντας μεγάλα χρηματικά ποσά (*kashimoto*).⁵⁴² Ο πιο θρυλικός *kashimoto*, η ιστορία του οποίου περιγράφει εν συντομία τις ιδεολογικές και κοινωνικές καταβολές της σύγχρονης *Yakuza* ήταν ο *Banzuiin Chobeii*.

Όταν, το 1604, ο *Ieyasu Tokugawa* ένωσε την Ιαπωνία, ένας εμφύλιος πόλεμος που διήρκεσε αιώνες έφτασε στο τέλος του. Η κοινωνική ειρήνη, όμως, θα αργούσε αρκετά να διασφαλισθεί. Περίπου 500.000 *σαμουράι*, που ζούσαν από τον πόλεμο, αναγκάστηκαν να αναζητήσουν καινούργια επαγγελματική ενασχόληση. Κάποιοι μετακινήθηκαν προς τα μεγάλα εμπορικά κέντρα και ασχολήθηκαν με το εμπόριο, ενώ άλλοι εκμεταλλεύθηκαν την μόρφωσή τους για να διοριστούν στη νεοσύστατη δημόσια διοίκηση. Πολλοί, όμως, από τους έμπειρους αυτούς πολεμιστές δεν ήταν σε θέση να προσαρμοστούν στη νέα πραγματικότητα που αναδύοταν στην Ιαπωνία και στράφηκαν σε μία παλιά τους συνήθεια: τη λεηλασία πόλεων και χωριών της επαρχίας. Τον καιρό του πολέμου, οι εγκληματικές αυτές εκστρατείες λάμβαναν σύντομα τέλος, καθώς οι *σαμουράι* επέστρεφαν γρήγορα στο βασικό τους επάγγελμα, πολεμώντας στην υπηρεσία του επόμενου *φεουδάρχη* που θα τους καλούσε κοντά του. Μετά τη λήξη των *εχθροπραξιών*, όμως, οι άνεργοι πολεμιστές σχημάτισαν αυτόνομες εγκληματικές ομάδες (γνωστές ως *hatamoto-yakko*) που δρούσαν ανεξέλεγκτες στην επαρχία και επιδίδονταν σε ληστείες τρομοκρατώντας τους πολίτες με τις βίαιες πρακτικές τους.⁵⁴³

Απέναντι σε αυτές τις βίαιες συμμορίες που συχνά επιδίδονταν σε φρικιαστικές ακρότητες, σύντομα αναδύθηκαν ομάδες απλών ανθρώπων που συνεργάστηκαν για την απόκρουση του κοινού εχθρού. Οι ομάδες αυτές, οι *machi-yakko* ή «υπηρέτες της πόλης», αποτελούνταν από εργάτες, χωρικούς, περιπλανώμενους καιροσκόπους, ακόμα και παραστρατημένους *σαμουράι*. Συχνά, ήταν δύσκολο να διαχωρίσει κανείς τις πρακτικές τους από εκείνες των αντιπάλων τους, καθώς μοιράζονταν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Αλλά οι ηγέτες τους ανήκαν σε μία εντελώς διαφορετική τάξη: ήταν έμποροι, *ξενοδόχοι*, *τεχνίτες κοκ*. Οι πολίτες ταυτιζόνταν με τις ομάδες αυτές, καθώς επικροτούσαν την αντίσταση απλών ανθρώπων, όπως ήταν και οι ίδιοι, απέναντι στις σκληρές συμμορίες των *σαμουράι*.⁵⁴⁴ Στις *machi-yakko* άρχισαν να εντάσσονται όλο και περισσότεροι πολίτες (*χωρικοί που είχαν χάσει τις περιουσίες τους, άνθρωποι που δεν μπορούσαν να πληρώσουν τους φόρους τους κοκ*), ενώ οι παλαιοί πολεμιστές ίδρυσαν σχολές πολεμικών τεχνών για να τους εκπαιδεύσουν.⁵⁴⁵ Από τους ηγέτες των οργανώσεων αυτών, αναδείχθηκαν ηγέτες όπως ο *Banzuiin Chobeii*. Ο *Chobeii* ήταν,

⁵⁴¹ Ο.π.

⁵⁴² Peter Hill, *The Japanese Mafia: Yakuza, Law and the State*, (Oxford: Oxford University Press, 2003), 38.

⁵⁴³ David E. Kaplan & Alec Dubro, *Yakuza: Japan's criminal underworld*, (Berkeley: University of California Press, 2003), 5.

⁵⁴⁴ Ομοίως.

⁵⁴⁵ Ino Kenji, *Yakuza to Nihonjin (The Yakuza and the Japanese)*. (Gendai Shokan, 1993), 44 σε Hill, ο.π.

στην πραγματικότητα, ένας παραδοσιακός *kashimoto*: ήταν ιδιοκτήτης μίας χαρτοπαικτικής λέσχης και «μεσάζων» ανάμεσα στους εργολάβους και τους εργάτες, των οποίων τα χρήματα απομυζούσε. Ως επικεφαλής των *machi-yakko* του Τόκυο, όμως, συνετέλεσε όσο κανείς άλλος στη δημιουργία του μύθου τους, καθώς απέκτησε τη φήμη ενός *ιάπωνα Ρομπέν των Δασών*. Στα αναρίθμητα θεατρικά έργα που πραγματεύονται το θρύλο του, ο *Chobeii* περιγράφεται ως ένας ευγενής πολεμιστής που δεν ζητούσε από όσους ευεργετούσε παρά να προσευχηθούν για την ψυχή του, όταν, αναπόφευκτα, χάσει τη ζωή του στην υπηρεσία του ιπποτικού πνεύματος που τον διακατέχει.⁵⁴⁶

Οι ηρωικές προσωπικότητες των ηγετών των *machi-yakko* μοιάζουν να απέχουν πολύ από τους ανθρώπους που στελεχώνουν την σύγχρονη Γιάκουζα – άλλωστε, οι τελευταίοι δε διστάζουν να χρησιμοποιούν τις τακτικές των *hatamoto-yakko*. Με δεδομένη την σχέση της οργάνωσης με τον παράνομο τζόγο, είναι μάλλον αναμενόμενη η επιμονή των μελών της να θεωρούν εαυτούς απογόνους της (σύμφωνα με το θρύλο) ευγενούς αυτής «πολιτοφυλακής» και ανθρώπων όπως ο *Chobeii*. Στην πραγματικότητα, αυτό θα ήταν εντελώς αδύνατο, καθώς οι *machi-yakko*, παράνομοι ασφαλώς κι εκείνοι, εξαθρόθηκαν ολοσχερώς από τις διωκτικές αρχές, γύρω στα τέλη του 17^{ου} αιώνα.⁵⁴⁷ Οι *bakuto*, που τους διαδέχθηκαν στη διαχείριση του παράνομου τζόγου, έμαθαν να επιβιώνουν σε ένα πολύ πιο ταπεινό περιβάλλον: δούλευαν στις γωνιές των δρόμων, όπου έμαθαν να συνεργάζονται με τους *takiya*, τους πλανόδιους, δηλαδή, πωλητές που συμμετείχαν σε κάθε είδους απάτη για λίγα νομίσματα παραπάνω. Οι *bakuto*, όπως είδαμε, ήταν αρχικά μάλλον χρήσιμοι για τις αρχές, καθώς προμήθευαν εργάτες για τα δημόσια έργα. Σταδιακά, μετεξελίχθηκαν σε οργανωμένες συμμορίες, με κύριο αντικείμενο τη διαχείριση «σταθμών» στους επαρχιακούς δρόμους της Ιαπωνίας, όπου οι ταξιδιώτες μπορούσαν να κοιμηθούν και να παίξουν τυχερά παιχνίδια. Μόνο στη λεωφόρο που ένωνε το Κυτό με το Τόκυο και λειτουργούσε ήδη από το 1603 υπήρχαν 53 παρόμοιοι σταθμοί.⁵⁴⁸ Ήταν, λοιπόν, αυτοί οι παράνομοι χαρτοπαίκτες που πρώτοι χρησιμοποίησαν τον όρο *Jakuza*, ο οποίος, αρχικά, περιέγραφε αποκλειστικά τους *bakuto* και είχε υποτιμητική χροιά. Μάλιστα, στην Ιαπωνία υπάρχει ακόμα η αντίληψη ότι μόνο οι *bakuto* είναι αυθεντικοί *Yakuza*. Η άποψη αυτή, βέβαια, δεν είναι η κρατούσα: παρά την περιπλοκότητα της σημερινής *Yakuza*, οι διωκτικές αρχές εξακολουθούν να διαχωρίζουν τα μέλη της σε *bakuto* και *tekiya*, ενώ ο όρος *Yakuza* περιγράφει σχεδόν κάθε είδος οργανωμένης εγκληματικής δραστηριότητας στην Ιαπωνία.⁵⁴⁹

Σε αντίθεση με τους *bakuto*, οι *tekiya* εργάζονταν κατά κανόνα νόμιμα, αν και είχαν τη φήμη αναξιόπιστων εμπόρων που συχνά εξαπατούσαν τους πελάτες τους. Για λόγους αυτοπροστασίας, ενώθηκαν σε ομάδες που τελικά κατέληξαν να ελέγχουν συγκεκριμένες

---

⁵⁴⁶ Kaplan & Dubro, 6.

⁵⁴⁷ DeVos, 286.

⁵⁴⁸ Kaplan & Dubro, 13.

⁵⁴⁹ Ο.π. 7 και 13.

περιοχές. Ο έλεγχος αυτός επεκτάθηκε και στη διαχείριση των υπαίθριων πάγκων και σταδιακά οι αρχηγοί των tekiya απέκτησαν τη δύναμη να αποσπούν εκβιαστικά χρήματα από τους εμπόρους προκειμένου να τους ενοικιάζουν τους χώρους που είχαν προηγουμένως οι ίδιοι νοικιάσει με πολύ λιγότερα χρήματα. Ήταν τόσο σημαντικό να διατηρηθεί η τάξη στις υπαίθριες αγορές, ώστε οι αρχές αποφάσισαν να αποδώσουν και επισήμως αυτή την εξουσία στους tekiya, γύρω στο 1735.⁵⁵⁰ Πρόκειται για μία ακόμα ένδειξη της από νωρίς καταγεγραμμένης διάθεσης των ιαπωνικών κυβερνήσεων να ελαχιστοποιούν τις συγκρούσεις με τις ισχυρές εγκληματικές οργανώσεις. Η παράδοση αυτή της «παροχής προστασίας» προς τους εμπόρους συνεχίζεται μέχρι σήμερα, με την αντίστοιχη φράξη της Yakuza να αποσπά εκβιαστικά χρήματα από τους εμπόρους σε κεντρικά σημεία των περισσότερων ιαπωνικών πόλεων.

Από τους bakuto, η Yakuza κληρονόμησε την παράδοση στον παράνομο τζόγο, τις ποινές που επιβάλλονται στα μέλη και, φυσικά, το όνομα. Όσον αφορά τις ποινές, πέρα από τη δολοφονία του παραστρατημένου μέλους, οι bakuto υιοθέτησαν τον εξοστρακισμό και τον ακρωτηριασμό του μικρού δαχτύλου του χεριού. Ακόμα και σήμερα, όταν κάποιος αποβάλλεται από την οργάνωση, όλοι οι τοπικοί αρχηγοί λαμβάνουν ένα γράμμα που τους καλεί να μην τον δεχτούν στις τάξεις τους. Ο ακρωτηριασμός ξεκίνησε ως μία μέθοδος αποδυνάμωσης του παραβάτη, καθώς ένα ακρωτηριασμένο δάχτυλο δεν επιτρέπει στον πολεμιστή να χειριστεί με άνεση το ξίφος του. Η πρακτική αυτή εξαπλώθηκε και σήμερα θεωρείται δείγμα μεταμέλειας και υποταγής από τον στρατιώτη της οργάνωσης (kobun) προς τον αρχηγό και μέντορά του (oyabun). Σήμερα, υπολογίζεται ότι το 45% των μελών της οργάνωσης έχει ακρωτηριασμένα δάχτυλα.⁵⁵¹ Από τους tekiya η Yakuza κληρονόμησε την αυστηρή ιεραρχική δομή, την μυστικότητα (ειδικά όσον αφορά την αστυνομία) και τον κανόνα που απαιτεί απόλυτο σεβασμό προς τις συζύγους των μελών.⁵⁵² Από αμφότερες τις πρωτόλειες αυτές ομάδες, η σύγχρονη Yakuza αντέγραψε τη βίαιη προστασία των εδαφών και της κυριαρχίας της.

2. Οι πολιτικές διασυνδέσεις και μια αγαστή συνεργασία

2.1 Οι πρώτες συμπράξεις

Ιδιαίτερα οι bakuto είχαν αποκτήσει τεράστια ισχύ περί τα τέλη της περιόδου Tokugawa και κατ' επέκταση τη δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργά στην πολιτική ζωή της χώρας. Αρχικά, παρείχαν υποστήριξη στους πολιτικούς της αρεσκείας τους και, στην συνέχεια, κατόρθωναν να προωθήσουν ηγετικά τους στελέχη σε καίριες θέσεις ισχύος, όπως συνέβη με τον Shimizu Jirocho, ο οποίος ανέλαβε την αστυνόμευση των εθνικών οδών, αφού βοήθησε τις αυτοκρατορικές δυνάμεις να καταλάβουν την πόλη Ise. Η πολιτική

---

⁵⁵⁰ Ο.π. 11.

⁵⁵¹ Ο.π. 14.

⁵⁵² Ο κανόνας αυτός είχε προφανή σημασία για τους πλανώδιους εμπόρους που έλειπαν από το σπίτι τους για μεγάλα χρονικά διαστήματα (Karlan & Dubro, 11).

αστάθεια και η αδυναμία των αρχών να επιβάλουν το νόμο, σε συνδυασμό με την οργάνωση και την ισχύ των bakuto, οδήγησε σε μία κατ' αρχήν αποδοτική συνεργασία. Όταν η πολιτική κατάσταση ομαλοποιήθηκε, η πλέον σταθερή κυβέρνηση Meiji έθεσε εκ νέου εκτός νόμου τα τυχερά παιχνίδια και προέβη σε συστηματικές διώξεις των bakuto.⁵⁵³ Πριν συμβεί αυτό, όμως, άνθρωποι σαν τον Jirocho είχαν αποκτήσει τεράστια και –πρωτίστως– θεσμικά νομιμοποιημένη δύναμη στις επαρχίες που τους είχαν εμπιστευθεί οι πολιτικοί τους σύμμαχοι. Τα εγκλήματά τους αμνηστεύθηκαν και μπορούσαν πλέον να ασκούν πολιτική με την ιδιότητα του νόμιμου κυβερνήτη. Ο Jirocho, για παράδειγμα, συνεπής προς το μεταρρυθμιστικό κλίμα που επικράτησε στην Ιαπωνία μετά το 1850, ίδρυσε σχολεία (στα οποία διδασκόταν ακόμα και η αγγλική γλώσσα), βοήθησε τους επαγγελματίες της περιοχής και έχτισε ακόμα και ένα σωφρονιστικό ίδρυμα. Ταυτόχρονα, όμως, οι άνθρωποί του συνέχιζαν να ελέγχουν τον υπόκοσμο με τον παραδοσιακό τρόπο των bakuto.⁵⁵⁴ Υπό αυτές τις συνθήκες, οι ηγέτες του οργανωμένου εγκλήματος (που άρχιζε πλέον κατά το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα να μεταμορφώνεται στην σύγχρονη Yakuza) αποτέλεσαν τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στη νόμιμη και την παράνομη σφαίρα, δημιουργώντας έναν, κατά κάποιον τρόπο, οιονεί θεσμό: ο ηγέτης του οργανωμένου εγκλήματος ήταν ο de facto και de jure άρχοντας της περιοχής, νομιμοποιημένος από το επίσημο κράτος, αλλά χωρίς να δεσμεύεται από την υποχρέωση να τηρεί τη νομιμότητα. Αυτή η στρέβλωση αποτυπώνεται στο μύθο που άφησε πίσω του ο Jirocho: αφενός μεν χιλιάδες άνθρωποι επισκέπτονται το μνήμα του κάθε χρόνο για να υποβάλουν τα σέβη τους σε έναν λαϊκό ήρωα, αφετέρου δε έρευνες που δημοσιεύονται στον ιαπωνικό τύπο τον περιγράφουν, επικαλούμενες δημόσια έγγραφα, ως έναν καταπιεστικό δυνάστη που δεν εγκατέλειψε ποτέ τις βίαιες και εκβιαστικές μεθόδους των bakuto.⁵⁵⁵

Η συμμετοχή του ιαπωνικού οργανωμένου εγκλήματος, που είχε αρχίσει πλέον να λαμβάνει την σύγχρονή του μορφή, στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας απέκτησε χαρακτηριστικά διμερούς συνεργασίας λίγο μετά την ρωσική επανάσταση. Από το 1918, το εργατικό κίνημα στην Ιαπωνία απέκτησε μιλιταριστικά χαρακτηριστικά. Βίαιες διαδηλώσεις συγκλόνιζαν τη χώρα, ενώ κάποια συνδικάτα, όπως αυτά των ανθρακωρύχων, στρέφονταν ανοιχτά κατά του καπιταλιστικού επιχειρηματικού μοντέλου. Η κυβέρνηση, σε συνεργασία με τους εκπροσώπους των βιομηχάνων, στράφηκε στους bakuto με σκοπό τη δημιουργία «ομάδων επέμβασης» που θα διέλυναν τις διαδηλώσεις και θα επέβαλαν την τάξη. Η πρωτοβουλία επισημοποιήθηκε όταν ο τότε Υπουργός Εσωτερικών, Tokonami Takejiro, ίδρυσε την Dai Nippon Kokusui-Kai, μία οργάνωση που βασιζόταν στις ομάδες των bakuto. Για να επιτύχει τους σκοπούς που περιγράφονται αμέσως πιο πάνω, η οργάνωση είχε την στήριξη ανώτατων αξιωματικών

---

⁵⁵³ Hill, ο.π., 40-41.

⁵⁵⁴ Kaplan & Dubro, 19.

⁵⁵⁵ Βλ. το άρθρο «Ο Ρομπέν του Shimizu δεν ήταν παρά ένας εγκληματίας» που δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 1975 στην έγκυρη εφημερίδα Asahi Simbun (σε Kaplan & Dubro, ο.π.).

του στρατού και ως βασικό σύμβουλό της τον γνωστό εξτρεμιστή Toyama Mitsuru. Όπως αναμενόταν, η ετερογενής αυτή ομάδα αναλώθηκε σε εσωτερικές διαμάχες και δεν κατόρθωσε να παράξει ουσιαστικά αποτελέσματα.⁵⁵⁶

2.2 Η σύγχρονη εποχή

Παρά το αποτυχημένο αυτό εγχείρημα, όμως, οι σχέσεις της Yakuza με την κρατική εξουσία είχαν οριοθετηθεί και συνέχισαν να εδραιώνονται κατά την περίοδο που προηγήθηκε του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η θέση των οργανωμένων εγκληματιών ήταν σαφής: ήταν αντίθετοι σε ιδέες που αντιλαμβάνονταν ως «αριστερές» ή «φιλελεύθερες» και συμμετείχαν ενεργά σε ακραίες ομάδες που προκαλούσαν βίαια επεισόδια σε διαδηλώσεις και απεργίες. Επίσης είχαν ουσιαστική ανάμιξη σε σκηνοθετημένα περιστατικά στην Κίνα και την Μαντζουρία, με σκοπό την δημιουργία έντασης στην περιοχή.⁵⁵⁷ Πολλοί από τους οργανωμένους εγκληματίες είχαν ή επικαλούνταν ιδεολογικά κίνητρα αλλά για τη Yakuza αυτή η πολιτική δραστηριότητα είχε τεράστια οφέλη. Πρώτα εξασφάλιζε τεράστια πολιτική επιρροή, καθώς οι οργανωμένοι εγκληματίες λειτουργούσαν ως συνοδοιπόροι και σχεδόν ισότιμοι συνεργάτες του κράτους. Ταυτόχρονα η Yakuza εξασφάλιζε με αυτό τον τρόπο τον αποκλειστικό έλεγχο του εμπορίου ναρκωτικών από την Κίνα, αλλά και το μονοπώλιο της προστασίας των κινέζων εμπόρων οπίου.⁵⁵⁸ Όταν ξέσπασε ο πόλεμος, η ιαπωνική κυβέρνηση άρχισε εκ νέου να διώκει τους οργανωμένους εγκληματίες που δεν υποστήριζαν τις ιαπωνικές δυνάμεις. Πρόκειται για μία ακόμα συγκυρία από εκείνες που ανακατανέμουν τις δυνάμεις και επιδρούν στην ισορροπία του παιχνιδιού εξουσίας στο οποίο διαγωνίζονται το οργανωμένο έγκλημα και το κράτος: η Yakuza έχασε σημαντικό μέρος του ανθρώπινου δυναμικού της λόγω της στρατολόγησης και το κράτος εδραιώθηκε στην συνείδηση των πολιτών ως ο προστάτης των εθνικών συμφερόντων, όπως συνήθως παρατηρείται σε καιρούς μεγάλων πολεμικών συρράξεων.

Όπως συχνά συμβαίνει με τις εγκληματικές οργανώσεις, όμως, η Yakuza επιβίωσε και, τελικά, άδραξε την ευκαιρία που δημιουργήθηκε με την καθίζηση της *de jure* εξουσίας για να εδραιωθεί ως ισότιμος παίκτης στον αγώνα για την εξουσία στους τομείς που επεδίωκε να μονοπωλήσει. Η ευκαιρία αυτή παρουσιάστηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν η Ιαπωνία προσπαθούσε να αρχίσει εκ νέου να λειτουργεί σε επίπεδο κράτους και δημόσιας διοίκησης. Η ιαπωνική αστυνομία διέθετε ελάχιστους πόρους και ακόμα λιγότερη αξιοπιστία, με αποτέλεσμα να αδυνατεί πλήρως να επιβάλει την τάξη. Οι δε αμερικανικές δυνάμεις κατοχής, ομοίως περιορισμένων δυνατοτήτων, δε θεωρούσαν

---

⁵⁵⁶ Hill, ο.π., 41.

⁵⁵⁷ Hiroaki Iwai, *Byo ri shu dan no ko zo: oyabun kobun shu dan kenkyu*, (Tōkyō : Seishin Shobō, Shōwa 38, 1963), 46-47, σε Hill, ο.π.

⁵⁵⁸ Vaughn, M.S., Huang, F.F.Y., & Ramirez, C.R. (1995) 'Drug abuse and anti-drug policy in Japan: Past history and future directions.' *British Journal of Criminology*. 35(4), 496.

τον έλεγχο του λεγόμενου «υπόκοσμου» προτεραιότητα.⁵⁵⁹ Την ίδια στιγμή, ο ιαπωνικός λαός καλούταν να διαχειριστεί μία πρωτοφανή κατάσταση: ξένη διοίκηση, ερειπωμένες πόλεις και, πρωτίστως, έλλειψη βασικών αγαθών. Τον πρώτο χρόνο, οι περισσότεροι Ιάπωνες έπρεπε να ζουν με περίπου δέκα γιεν την ημέρα, ποσό που αρκούσε μόνο για 12 σαρδέλες ή ένα μικρό πορτοκάλι. Οι Αμερικανοί, δεδομένης και της γενικότερης έλλειψης τροφίμων, δεν πίστευαν ότι ήταν υποχρεωμένοι να παρέμβουν για να εξομαλύνουν την κατάσταση, με αποτέλεσμα την άνθιση μίας εκτεταμένης και εξαιρετικά επικερδούς μαύρης αγοράς ρυζιού.⁵⁶⁰

Ο Robert Whiting, γνωστός για τη δημοσιογραφικού τύπου κοινωνιολογική του έρευνα στην Ιαπωνία, παραθέτει στο βιβλίο του «Tokyo Underworld: The Fast Times and Hard Life of an American Gangster in Japan» μία ανακοίνωση-αγγελία που δημοσίευσε στις εφημερίδες η tekiya Kanto Ozugumi του Τόκιο, μόλις τρεις ημέρες μετά την παράδοση της Ιαπωνίας (την 18^η Αυγούστου 1945). Πρόκειται για μία πρόσκληση προς όλους όσους διέθεταν εμπορεύματα προς πώληση: η tekiya θα τα αγόραζε σε μεγάλες ποσότητες και καλές τιμές στη διεύθυνση που χωρίς ενδοιασμούς αναγραφόταν στο τέλος της αγγελίας.⁵⁶¹ Οι μαύρες αγορές εξαπλώθηκαν ταχύτατα υπό την επίβλεψη της Yakuza που αποτελούσε πλέον ένα ενιαίο σύστημα αποτελούμενο τόσο από tekiya όσο και από bakuto. Κάποιοι από τους τελευταίους θέλησαν να μείνουν πιστοί στην παράδοση που τους ήθελε να εμπλέκονται αποκλειστικά με τα παράνομα τυχερά παιχνίδια, αλλά γρήγορα απορροφήθηκαν από μία καινούργια κατηγορία επιθετικών συμμοριών που προσχώρησαν στην Yakuza, τους λεγόμενους *gurentai*.⁵⁶² Η κυριαρχία της Yakuza στην αγορά ήταν απόλυτη και οι κρατικές αρχές όχι μόνο αδυνατούσαν να παρέμβουν αλλά τελικά αναγνώρισαν επίσημα τους οργανωμένους εγκληματίες ως νόμιμους συλλέκτες των φόρων από το εμπόριο, παρότι γνώριζαν ότι η κατάχρηση αυτής της εξουσίας ήταν αναπόφευκτη. Ο John Dower υπολογίζει ότι, λίγους μήνες μετά την λήξη του πολέμου, υπήρχαν ήδη 17.000 ελεγχόμενες από τη Yakuza αγορές σε όλη τη χώρα.⁵⁶³ Σε αυτή τη φάση της ιστορίας της η Yakuza αφενός μεν αρχίζει να λειτουργεί ως εγκληματική οργάνωση με την έννοια του όρου που προκρίνεται στην παρούσα, αφετέρου δε αποκτά χαρακτηριστικά «μαφίας», λόγω της έντονης και μονοπωλιακής ενασχόλησής της με την εξαναγκαστική παροχή «προστασίας» σε νόμιμες και παράνομες επιχειρήσεις.⁵⁶⁴

---

⁵⁵⁹Huang, F.F.Y., & Vaughn, M.S. (1992). "A Descriptive Analysis of Japanese Organized Crime: The Boryokudan From 1945 to 1988." *International Criminal Justice Review*, 2, 25.

⁵⁶⁰ Kaplan & Dubro, 34.

⁵⁶¹ Robert Whiting, *Tokyo Underworld: The Fast Times and Hard Life of an American Gangster in Japan*, (New York: Vintage Departures, 2000), 7.

⁵⁶² DeVos, 295.

⁵⁶³ John W. Dower, *Japan in War and Peace: Selected Essays* (Blackwell, 2000), 140.

⁵⁶⁴ Είναι δε αξιοσημείωτο το γεγονός ότι αυτή την περίοδο κάνουν την εμφάνισή τους οι κοινωνικές συνθήκες που φέρονται, ιδίως κατά το παράδειγμα της σικελικής μαφίας, να ευνοούν την ανάπτυξη του οργανωμένου εγκλήματος.

2.3 Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: η κοινωνικοπολιτική εδραίωση της Yakuza

Η αποδοχή της Yakuza ως πολιτικού συνοδοιπόρου, κυρίως από «δεξιές» πολιτικές παρατάξεις, αλλά και ως οιονεί νομέα της εξουσίας, εδραιώθηκε ακόμα περισσότερο κατά τη δεκαετία του 1950. Αυτό είμαστε σε θέση να το γνωρίζουμε διότι δεν υπήρξε ποτέ μυστικό: αντίθετα, μέχρι πρόσφατα, η πολιτική τάξη της Ιαπωνίας δεν απέκρυπτε τις φιλικές της σχέσεις με τους ηγέτες του οργανωμένου εγκλήματος. Αμέσως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η ανάμιξη της Yakuza στην άσκηση της κρατικής εξουσίας ήταν εξόφθαλμη: στην πόλη της Nagahama, για παράδειγμα, ο ηγέτης της τοπικής εγκληματικής οργάνωσης ήταν ταυτόχρονα δημοτικός σύμβουλος και αρχηγός της αστυνομίας, ενώ ισχυροί παράγοντες της Yakuza, όπως ο διαβόητος Ozu Boss, έθεταν υποψηφιότητα για το κοινοβούλιο και είχαν τη δυνατότητα να ζητούν από τον Υπουργό Οικονομικών να προλογίσει την αυτοβιογραφία τους. Με την σταδιακή ομαλοποίηση της πολιτικής ζωής στην Ιαπωνία, ακραία περιστατικά αυτού του είδους εξέλιπαν αλλά οι ιάπωνες πολιτικοί δεν έπαψαν να θεωρούν την συνεργασία τους με τη Yakuza αυτονόητη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το παροιμιώδες περιστατικό του 1952, όταν σοσιαλιστές βουλευτές και φοιτητές προσπαθούσαν να αποτρέψουν την ψήφιση ενός νομοσχεδίου: φοβούμενοι ότι οι διαμαρτυρόμενοι θα εισβάλουν στο κοινοβούλιο, δύο υπουργοί της κυβέρνησης ζήτησαν από τον συνάδελφό τους Unabara Seitaira να αναλάβει τη διάλυση της διαδήλωσης. Ο Seitaira δεν ήταν, όμως, μόνο πολιτικός, αλλά και ηγέτης μίας παραπολιτικής οργάνωσης στην οποία συμμετείχαν οργανωμένοι εγκληματίες. Σύντομα, οι πλέον δυναμικοί «στρατιώτες» της tekiya του Τόκυο περικύκλωσαν το κοινοβούλιο και το νομοσχέδιο ψηφίστηκε.⁵⁶⁵

Η «εξειδίκευση» της Yakuza στην παροχή προστασίας και τον έλεγχο του υποκόσμου, σε συνδυασμό με τον μεγάλο αριθμό των μελών της, της εξασφάλισε έναν οιονεί θεσμικό ρόλο «υπηρεσίας ασφάλειας». Μάλιστα, όταν ο αμερικανός πρόεδρος Eisenhower επισκέφτηκε την Ιαπωνία, το 1960, η ιαπωνική κυβέρνηση, φοβούμενη για την ασφάλεια του λόγω των έντονων αντιδράσεων που προκαλούσε η πρόσφατη αμερικανο-ιαπωνική συνθήκη (Japan-America Security Treaty), δημιούργησε μία ομάδα για την προστασία του προέδρου με την συμμετοχή της Yakuza. Η επιχείρηση χρηματοδοτήθηκε με 500-600 εκατομμύρια γιεν, τα οποία δεν επεστράφησαν ποτέ, παρά την ματαίωση της επίσκεψης Eisenhower.⁵⁶⁶ Η Yakuza ήταν, για μεγάλο χρονικό διάστημα, ο προφανής σύμμαχος των ιαπωνικών κυβερνήσεων κάθε φορά που οι περιστάσεις απαιτούσαν δραστικές λύσεις και πιθανώς άσκηση βίας.

Αυτή, όμως, δεν ήταν η μόνη χρησιμότητα της Yakuza για την κεντρική πολιτική σκηνή της Ιαπωνίας. Οι οργανωμένοι εγκληματίες βοηθούσαν τους πολιτικούς τους φίλους να

---

⁵⁶⁵ DeVos, 299.

⁵⁶⁶ Kaplan & Dubro, 85.

συγκεντρώσουν χρήματα, να οργανώσουν τους ψηφοφόρους τους και να συκοφαντήσουν τους αντιπάλους τους. Η φιλία αυτή δεν ήταν, όπως αναφέρθηκε ήδη, μυστική και δεν τηρούνταν τα προσχήματα από καμία πλευρά. Τα υψηλόβαθμα στελέχη της Yakuza προσκαλούσαν σημαντικά πολιτικά πρόσωπα σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις που οργάνωναν και οι καλεσμένοι τους, με την σειρά τους, υπέβαλαν τα σέβη τους με κάθε άλλο παρά διακριτικό τρόπο. Οι τεράστιες ανθοδέσμες με εξίσου ευδιάκριτες κάρτες εκ μέρους γνωστών πολιτικών ήταν συνηθισμένο θέαμα σε γιορτές, γάμους και άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις με οικοδεσπότες μέλη της Yakuza.⁵⁶⁷ Η ευγνωμοσύνη των πολιτικών, όμως, δεν εκφραζόταν μόνο με συμβολικές χειρονομίες και κοινωνικές αβρότητες. Όπως είδαμε, από νωρίς το ιαπωνικό κράτος παραχωρούσε προνόμια στους οργανωμένους εγκληματίες, αποδίδοντας τους ακόμα και θεσμικό ρόλο (βλ. την είσπραξη των φόρων και τα αστυνομικά καθήκοντα). Αυτό συνεχίστηκε μέχρι εξαιρετικά πρόσφατα: όταν, το 1971, ο ηγέτης της υπο-οργάνωσης Yamaguchi-gumi συνελήφθη με την κατηγορία της ανθρωποκτονίας με πρόθεση, την εγγύηση για την αποφυλάκισή του κατέβαλαν ο πρώην Πρωθυπουργός και ο πρώην Υπουργός Δικαιοσύνης (ο οποίος ήταν ανάμεσα σε εκείνους που είχαν απευθυνθεί στη Yakuza για την διαφύλαξη της τάξης έξω από το κοινοβούλιο, στο περιστατικό που αναφέρθηκε λίγο νωρίτερα).⁵⁶⁸ Οι δημόσιες «συναλλαγές» και «αλληλοεξυτηρήσεις» ανάμεσα σε σημαντικά πολιτικά πρόσωπα και σε οργανωμένους εγκληματίες ατόνησαν μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν μία σειρά από σκάνδαλα κατέστησε την αποκάλυπτη παραδοχή αυτών των σχέσεων πολιτικά επιζήμια. Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν ατόνησαν και οι ίδιες οι σχέσεις: αντιθέτως, εξακολούθησαν να υφίστανται, με την ίδια συχνότητα και ένταση, στο παρασκήνιο.⁵⁶⁹

3. Yakuza και διωκτικές αρχές: μία σχέση συμβίωσης

Η σχέση ανάμεσα στην ιαπωνική αστυνομία και τη Yakuza συχνά χαρακτηρίζεται στη βιβλιογραφία ως «σχέση συμβίωσης».⁵⁷⁰ Είδαμε ότι κατά τον 19^ο και το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα η οργάνωση διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην καταπολέμηση του μη οργανωμένου εγκλήματος, ενώ ηγετικά στελέχη της ανέλαβαν σημαίνουσες θέσεις στην αστυνομία. Η Yakuza απέκτησε όχι μόνο οιονεί θεσμικό ρόλο στο πλευρό των επίσημων διωκτικών αρχών, αλλά και τυπικά θεσμική ιδιότητα με τη διείσδυσή της στις τοπικές αστυνομικές διευθύνσεις. Σε σχετικά ειρηνικές περιόδους, δίχως εσωτερικές διαμάχες ανάμεσα σε υπο-οργανώσεις, η Yakuza συνεργαζόταν με την αστυνομία, παραδίδοντας υπόπτους, παρέχοντας πληροφορίες και διατηρώντας τους δρόμους ασφαλείς από το μη οργανωμένο έγκλημα. Ασφαλώς, η τακτική αυτή είχε πολλαπλά οφέλη: συντηρούσε μία

---

⁵⁶⁷ Hill, ο.π., 56.

⁵⁶⁸ Kaplan & Dubro, 116.

⁵⁶⁹ Hill, ο.π. με αναφορές στην έρευνα του που δημοσιεύτηκε με τίτλο *The Yakuza: Japanese Crime Incorporated* (University of Michigan, 1981).

⁵⁷⁰ Βλ. Hill, Kaplan & Dubro, Huang & Vaughn, Karel Van Wolferen, *The Enigma of Japanese Power*, (Alfred A. Knopf, 1989).

σχέση συνεργασίας με την αστυνομία, απομάκρυνε πιθανούς ανταγωνιστές και περιφρουρούσε την περιοχή δράσης της οργάνωσης αποδεικνύοντας την ισχύ της και αποτρέποντας την ουσιαστική αστυνόμευση από το κράτος.⁵⁷¹ Φυσικά, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι η Yakuza, όπως οι περισσότερες εγκληματικές οργανώσεις αυτού του μεγέθους, δεν είναι ένα φαινόμενο στατικό. Τα χαρακτηριστικά του αλλάζουν όχι μόνο με το πέρασμα του χρόνου αλλά και λόγω της επιρροής τοπικών κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών παραγόντων.⁵⁷² Παρόλα αυτά, μπορούμε να έχουμε μία συνολική εικόνα για την σχέση της Yakuza με την αστυνομία και, πιο συγκεκριμένα, για τον τρόπο με τον οποίο αυτή η σχέση διαμορφωνόταν ανάλογα με τις εκάστοτε ισορροπίες ισχύος ανάμεσα στο κράτος και το οργανωμένο έγκλημα.

Η πιο σοβαρή προσπάθεια καταπολέμησης του οργανωμένου εγκλήματος στην Ιαπωνία έλαβε χώρα την δεκαετία του 1960. Μια σειρά από σκάνδαλα και βίαια εγκλήματα έστρεψαν την κοινή γνώμη ενάντια στο οργανωμένο έγκλημα. Ταυτόχρονα, η ιαπωνική κυβέρνηση έκρινε ότι, με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1964 να πλησιάζουν, οι πόλεις έπρεπε να απαλλαγούν από την κάθε άλλο παρά διακριτική παρουσία των οργανωμένων εγκληματιών. Εν όψει αυτών των αναγκών και της κοινωνικής πίεσης η αστυνομία κατέβαλε μία συντονισμένη προσπάθεια να περιορίσει τη Yakuza. Η επιχείρηση αυτή έγινε γνωστή ως «στρατηγική κορυφής», διότι στόχευε στην σύλληψη κορυφαίων στελεχών της οργάνωσης. Κατά την ιαπωνική αστυνομία, η επιχείρηση ήταν επιτυχής, καθώς σημαντικές υπο-οργανώσεις της Yakuza διαλύθηκαν κατά την συγκεκριμένη περίοδο.⁵⁷³ Στην πραγματικότητα, οι ομάδες που αποτελούσαν τις οργανώσεις αυτές δεν υπέστησαν σημαντικά πλήγματα με αποτέλεσμα κάποιες εξ αυτών όχι μόνο να επιβιώσουν αλλά να εξελιχθούν σε βασικούς πυλώνες της σημερινής Yakuza.⁵⁷⁴ Για λόγους που άπτονται τόσο της πολιτικής της αστυνομίας όσο και της αστυνόμευσης ως πολιτικής επιλογής η Yakuza φαίνεται πως δεν υπέστη ποτέ συστηματικές και επίμονες διώξεις, σε βαθμό που προκάλεσε το σχόλιο του Van Wolferen ότι «ποτέ δεν έγινε σοβαρή προσπάθεια να διασπαστούν οι συμμορίες».⁵⁷⁵ Είναι σημαντικό να δούμε πώς οι στρατηγικές της αστυνομίας και του κράτους απέναντι στη Yakuza συγκλίνουν προς την κατεύθυνση της εξασφάλισης μίας «ήπιας ισορροπίας» ανάμεσα στους εμπλεκόμενους φορείς, αλλά και τη χρησιμότητα της διαφθοράς για αυτή την ισορροπία.

Τα περί «σχέσης συμβίωσης» μεταξύ Yakuza και ιαπωνικής αστυνομίας συνιστούν, πιθανότατα, υπεραπλούστευση ενός ιδιαίτερα περίπλοκου φαινομένου. Αυτό που μπορεί

---

⁵⁷¹ Hill, ο.π., 249.

⁵⁷² Για παράδειγμα, είναι γενικώς αποδεκτό ότι οι εγκληματικές υπο-οργανώσεις της δυτικής Ιαπωνίας είναι περισσότερο εχθρικές προς την αστυνομία σε σχέση με εκείνες του Τόκιο και της ανατολικής Ιαπωνίας. (βλ. Hill, ο.π.).

⁵⁷³ Ενδεικτικά: Sumiyoshi-kai, Kinsei-kai, Honda-kai και το μεγάλο συνδικάτο Kanto-kai (Hill, ο.π., 48).

⁵⁷⁴ Αυτό ισχύει αναμφίβολα για τις Sumiyoshi-kai, Kinsei-kai (Hill, ο.π.).

⁵⁷⁵ Ο.π., 103.

να ειπωθεί με βεβαιότητα είναι ότι οι διωκτικές αρχές ουδέποτε αποπειράθηκαν να δώσουν τη χαρακτηριστική βολή στο οργανωμένο έγκλημα, όπως έκαναν, κατά κανόνα χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία, οι Αμερικανοί και οι Ιταλοί. Τούτο αποτέλεσε, χωρίς αμφιβολία, πολιτική επιλογή. Μεμονωμένες νομοθετικές πρωτοβουλίες είχαν ως αποτέλεσμα την μετατόπιση των εγκληματικών ενδιαφερόντων της Yakuza προς τομείς που τύγγχαναν λιγότερης προσοχής από τις αρχές, αλλά, παρά την μείωση του αριθμού των μελών της οργάνωσης, δεν συνάγεται το συμπέρασμα ότι αυτή συρρικνώθηκε. Ίσως, όπως παρατηρεί ο Hill ενθυμούμενος τη θεωρία του Schelling, να είναι προτιμότερη, από πλευράς κοινωνικής πολιτικής, μία μεγαλύτερη και ηπιότερη Yakuza παρά μία συρρικνωμένη αλλά περιθωριακή και βίαιη οργάνωση.⁵⁷⁶ Η ορθολογική αυτή αντιμετώπιση ενισχύεται από την ιαπωνική παράδοση που θέλει τους πολίτες να μην απορρίπτουν την ρομαντική εικόνα του ανδροπρεπούς και «ακέραιου» εγκληματία που ανέκαθεν καλλιεργεί η Yakuza. Όσο, λοιπόν, οι τακτικές των οργανωμένων εγκληματιών παραμένουν ήπιες και δεν αφορούν άμεσα τον απλό πολίτη, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι, κατά κάποιον τρόπο, «όλοι είναι ευχαριστημένοι».

Η αντιμετώπιση των μελών της Yakuza από την αστυνομία δεν είναι πάντοτε όσο φιλική υπονοούν κάποιες πηγές. Κάποιοι οργανωμένοι εγκληματίες καταγγέλλουν ξυλοδαρμούς κατά τη διάρκεια της κράτησής τους σε αστυνομικά τμήματα. Αυτό, όμως, δεν μοιάζει να είναι ο κανόνας δεδομένου ότι συχνά οι οργανωμένοι εγκληματίες ελευθερώνονται σχεδόν αμέσως μετά την σύλληψή τους.⁵⁷⁷ Οι αστυνομικοί, βέβαια, συνήθως προέρχονταν από τις ίδιες ομάδες του πληθυσμού που προμηθεύουν τη Yakuza με νέα μέλη, με αποτέλεσμα να μοιράζονται πολλές αντιλήψεις και προκαταλήψεις. Είχαν, με άλλα λόγια, ακούσει τις ίδιες ιστορίες για τον κώδικα τιμής των οργανωμένων εγκληματιών και αντιμετώπιζαν μάλλον με επιείκεια τα εγκλήματα της οργάνωσης που δεν είχαν θύματα (victimless crimes). Με δεδομένο, όμως, ότι πλέον οι ιάπωνες αστυνομικοί είναι, σε μεγάλο ποσοστό, απόφοιτοι πανεπιστημιακών σχολών, αυτός ο παράγων δεν είναι πλέον καθοριστικός.⁵⁷⁸ Συχνά, η αστυνομία «κάνει τα στραβά μάτια» και επιδρομές σε κρησφύγετα της Yakuza αποτυγχάνουν παταγωδώς, επειδή οι εγκληματίες έχουν ειδοποιηθεί από διεφθαρμένους αστυνομικούς.⁵⁷⁹ Αυτού του είδους η διαφθορά (low level corruption) είναι εξαιρετικά συχνή στην Ιαπωνία και οι σχέσεις Yakuza και αστυνομίας δεν αποτελούν εξαίρεση. Παρόλα αυτά, η πρόσφατη αλλαγή της στάσης της ιαπωνικής κοινωνίας απέναντι στο οργανωμένο έγκλημα έχει αναγκάσει τις διωκτικές αρχές να επαναπροσδιορίσουν την σχέση τους με τη Yakuza. Στις μέρες μας, η σχέση των δύο δεν είναι «συμβιωτική», αλλά μάλλον ανταγωνιστική, γεγονός που

---

⁵⁷⁶ Hill, ο.π., 251.

⁵⁷⁷ Hill, ο.π., 63-64.

⁵⁷⁸ Hill, ο.π., 63.

⁵⁷⁹ Kaplan & Dubro, 157-159.

καταδεικνύεται και από την αλλαγή πολιτικής της οργάνωσης όσον αφορά τις καθημερινές της συναλλαγές και πρακτικές.⁵⁸⁰

Η περιορισμένη πλέον ανοχή της ιαπωνικής κοινωνίας προς το οργανωμένο έγκλημα και τις δραστηριότητές του είχε ως αποτέλεσμα την ενεργοποίηση του ιάπωνα νομοθέτη και των διωκτικών αρχών. Περισσότεροι νόμοι και αυστηρότερες ποινές έκαναν τους οργανωμένους εγκληματίες πολύ πιο προσεχτικούς στις παράνομες συναλλαγές τους. Παρόλα αυτά, η Yakuza εξακολουθεί να δραστηριοποιείται χωρίς ιδιαίτερες ζημιές από τις διώξεις των τελευταίων ετών. Όπως είδαμε, η διαφθορά στα χαμηλά κλιμάκια της αστυνομίας δεν εμπόδισε την εφαρμογή των μέτρων κατά του οργανωμένου εγκλήματος, όταν αυτά αποφασίστηκε να εφαρμοσθούν. Ταυτόχρονα, οι κοινωνικοί λόγοι που φαίνεται πως υποστήριζαν τη θεωρία ότι υπήρχαν σχέσεις συμπάθειας και αμοιβαίου σεβασμού ανάμεσα στη Yakuza και τους χαμηλόβαθμους αστυνομικούς έχουν πλέον εκλείψει. Δικαιούμαστε να συμπεράνουμε, λοιπόν, ότι έχουν δίκαιο όσοι υποστηρίζουν ότι οι καλές σχέσεις που ανέκαθεν είχε το ιαπωνικό έγκλημα με σημαντικούς ανθρώπους της ιαπωνικής πολιτικής σκηνής εξακολουθούν να υφίστανται.

Σε αυτό δεν συμφωνούν όλοι. Ο γνωστός μελετητής της Yakuza Mizoguchi Atsushi υποστηρίζει ότι οι αναφορές περί της πολιτικής ισχύος της οργάνωσης είναι τουλάχιστον υπερβολικές και θεωρεί πως η Yakuza του 21^{ου} αιώνα δεν έχει ιδιαίτερη πολιτική επιρροή.⁵⁸¹ Άλλωστε, η Yamaguchi-Gumi υποστήριξε μεν ανοιχτά το Δημοκρατικό κόμμα κατά τις εκλογές του 2007 και του 2009, αλλά δεν αποκόμισε κανένα κέρδος από την πολιτική της τοποθέτηση. Αντιθέτως, ο νέος νόμος για το οργανωμένο έγκλημα του 2008 κόστισε στην οργάνωση και οι συλλήψεις που ακολούθησαν ήταν περισσότερες από ποτέ. Δεδομένων των ως άνω αποφάσεων που ελήφθησαν σε επίπεδο κεντρικής κυβέρνησης, οι ενστάσεις του Mizoguchi Atsushi δεν είναι αβάσιμες. Αλλά τα σκάνδαλα παραμένουν, παρά τις προσπάθειες συγκάλυψης. Το Νοέμβριο του 2011, ένας νομαρχιακός σύμβουλος της Kagoshima έλαβε από μία κατασκευαστική εταιρία με ισχυρούς δεσμούς με τη Yakuza 600.000 γιεν για την προεκλογική του εκστρατεία. Ο ίδιος ο πρώην πρωθυπουργός της χώρας, ο Noda Yoshihiko, είχε λάβει μία αντίστοιχη δωρεά 1.500.000 γιεν από έναν επιχειρηματία, τον οποίο η αστυνομική έρευνα ενέπλεξε με το οργανωμένο έγκλημα. Ο Yoshihiko αναγκάστηκε επίσης να αντιμετωπίσει το σκάνδαλο που ξέσπασε από την αποκάλυψη ότι ο Υπουργός Δικαιοσύνης της κυβέρνησής του, Keishu Tanaka, είχε στενές σχέσεις με υψηλόβαθμο στέλεχος της Yakuza.⁵⁸² Από την άλλη πλευρά, οι οργανωμένοι εγκληματίες δε διστάζουν να δείξουν τη δυσαρέσκειά τους, όταν οι μυστικές συμφωνίες δε γίνονται σεβαστές από τους

---

⁵⁸⁰ Hill, ο.π., 64.

⁵⁸¹ Mizoguchi Atsushi, Boryokudan (The Yakuza), (Shincho Shinsha, 2011), διαθέσιμο στην αγγλική γλώσσα σε <http://www.japanfocus.org/-Andrew-Rankin/3688#sthash.gJ1i55uw.dpuf>

⁵⁸² Βλ το άρθρο του Guardian 'Japan Minister Quits Over Yakuza Links', διαθέσιμο στο διαδίκτυο στη διεύθυνση: <http://www.theguardian.com/world/2012/oct/23/japan-justice-minister-quits-yakuza>.

πολιτικούς. Το 2000, οργανωμένοι εγκληματίες εξαπέλυσαν επίθεση με όπλα και εκρηκτικά εναντίον του τότε πρωθυπουργού της χώρας. Τον Απρίλιο του 2007, ένας εκτελεστής της Yakuza πυροβόλησε και σκότωσε τον δήμαρχο του Ναγκασάκι, επειδή ο τελευταίος δεν ανέθεσε ένα σημαντικό έργο σε κατασκευαστική εταιρία που είχε χρηματοδοτήσει την προεκλογική του εκστρατεία.

4. Συμπερασματικά: ένα ιδιότυπο παιχνίδι με κοινωνικές προεκτάσεις

Η περίπτωση της Yakuza είναι όμοια αλλά όχι πανομοιότυπη με τις δύο προηγούμενες εγκληματικές οργανώσεις που μελετήσαμε. Ίσως το πιο ιδιαίτερο γνώρισμά της είναι ότι ξεκίνησε ως μία ημι-παράνομη οργάνωση με δράση στον ιαπωνικό υπόκοσμο. Αρχικά, δεν είχε κανένα απολύτως κοινωνικό έρεισμα σε αντίθεση τόσο με την Σικελική Μαφία, που έχει τις ρίζες της σε ενώσεις πολιτών με στόχο την αυτοπροστασία, όσο και με το Outfit που είχε ισχυρές σχέσεις εμπιστοσύνης με τα συνδικάτα και τις εθνοτικές ομάδες των μεταναστών. Παρά ταύτα, η οργάνωση κατόρθωσε να εισχωρήσει βαθύτερα από οποιαδήποτε άλλη στο συλλογικό υποσυνείδητο των Ιαπώνων και να γνωρίσει πρωτοφανή κοινωνική αποδοχή και πολιτική στήριξη. Πρέπει να παρατηρηθεί ότι η Yakuza ακολούθησε το πρότυπο των άλλων δύο οργανώσεων όσον αφορά τις συνθήκες ανάπτυξής της: χρειάστηκε να προκύψει έντονη ζήτηση για μια σημαντική υπηρεσία, την οποία εκείνη μπορούσε να προσφέρει με συνέπεια. Τελικά, όπως συμβαίνει, πάντα με το οργανωμένο έγκλημα, η υπηρεσία αυτή μονοπωλήθηκε.

Είτε πράγματι η Yakuza έχει απολέσει το μεγαλύτερο μέλος της πολιτικής της ισχύος, είτε εξακολουθεί να διατηρεί τις υψηλές πολιτικές της διασυνδέσεις, το παράδειγμά της επιβεβαιώνει τη θεωρία συνεργασίας που αποτελεί τη βάση αυτής της μελέτης. Στο βαθμό που η Yakuza εξακολουθεί να είναι ισχυρή (και να εκπροσωπεί ισχυρά συμφέροντα στη νόμιμη σφαίρα), οι διασυνδέσεις της με τον πολιτικό κόσμο παραμένουν. Το ιαπωνικό κράτος, με την σειρά του, έχει ανάγκη από την προστασία και την στήριξη μίας ισχυρής Yakuza κι έτσι επιτυγχάνεται η «διεφθαρμένη ισορροπία». Όταν, λόγω των αλλαγών στις κοινωνικές αντιλήψεις περί οργανωμένου εγκλήματος, η στήριξη της Yakuza άρχισε να είναι επιζήμια για τους κρατικούς αξιωματούχους, η ισορροπία αυτή κλονίστηκε και οι συναλλαγές συνεχίστηκαν με μειωμένους ρυθμούς στο παρασκήνιο, ενώ στο προσκήνιο η αντιμετώπιση του φαινομένου έγινε πολύ πιο δραστική. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την σχετική αποδυνάμωση της οργάνωσης και της δυνατότητάς της να προσφέρει υπηρεσίες στον πολιτικό κόσμο, αλλά και να διαμεσολαβεί ανάμεσα σε ιδιώτες και διεφθαρμένους αξιωματούχους. Τότε, οι τελευταίοι άρχισαν να αθετούν τις συμφωνίες τους, με αποτέλεσμα να αρχίσει να διαταράσσεται η ισορροπία και να παρατηρούνται φαινόμενα βίαιων επιθέσεων από οργανωμένους εγκληματίες κατά πολιτικών. Η εξέλιξη αυτή θυμίζει έντονα τη δολοφονία του Φαλκόνε στην Σικελία ή του δημάρχου του Cicego στο Σικάγο και αποτελεί ένδειξη τόσο της

ύπαρξης όσο και της διατάραξης μίας σχέσης διεφθαρμένης ισορροπίας ανάμεσα σε υψηλόβαθμους κρατικούς αξιωματούχους και το οργανωμένο έγκλημα.

Επιπροσθέτως, η περίπτωση της Yakuza επιβεβαιώνει, με έναν ιδιαίτερο τρόπο, την ανάγκη ύπαρξης δύο ισχυρών παικτών (*lato sensu* κράτους και οργανωμένου εγκλήματος) για την επίτευξη της ισορροπίας. Υπενθυμίζεται ότι, με εξαίρεση περιπτώσεις ακραίας εξασθένησής του (οπότε αμφισβητείται πλέον και η ίδια η φύση του), το κράτος είναι εξ ορισμού ένας ισχυρός παίκτης. Αντιθέτως, οι εγκληματικές οργανώσεις δυναμώνουν ή εξασθενούν ανάλογα με τις συνθήκες και τις περιστάσεις. Η Yakuza είναι μία οργάνωση της οποίας η ισχύς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνική της αποδοχή. Η τελευταία, με την σειρά της, εδράζεται στο μύθο του ευγενούς παρανόμου που υπερασπίζεται τον αδύναμο πολίτη. Η ανατροπή της ισορροπίας στην Ιαπωνία άρχισε να επέρχεται όταν η εικόνα της Yakuza έπαψε να ανταποκρίνεται –για λόγους που ίσως δεν αφορούν αποκλειστικά την ίδια- σε αυτή τη ρομαντική αντίληψη. Αυτή η εξέλιξη δικαιολογεί σε μεγάλο βαθμό την επιδίωξη πολλών εγκληματικών οργάνωσεων να συντηρούν μία θετική εικόνα διά των δραστηριοτήτων τους στη νόμιμη σφαίρα. Η κοινωνική αποδοχή είναι δύναμη που αποδίδει καρπούς στο παιχνίδι της διαφθοράς.

VII

ΣΥΜΜΟΡΙΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΦΘΟΡΑ

I think we have always had a fascination for gangs and gangsters, and I think we always will.

Ross Kemp

1. Εισαγωγικά

Η έννοια της συμμορίας (gang) απαντά σε διάφορους πολιτισμούς και σε διάφορες περιόδους, χωρίς να περιγράφει πάντοτε όμοια φαινόμενα. Κάποιες συμμορίες ανέπτυξαν πολιτική δράση ή απλώς προέβαλαν αληθή ή μη πολιτικά κίνητρα για την εγκληματική τους δραστηριότητα. Άλλες επιτέλεσαν κοινωνικό έργο είτε επειδή προέρχονταν από ασθενή οικονομικά στρώματα είτε επειδή θεώρησαν ότι αυτή η τακτική μπορεί να ενισχύσει τη θέση τους απέναντι στις διωκτικές αρχές. Σε κάποιες περιπτώσεις, οι συμμορίες υποκατέστησαν το επίσημο κράτος και εγκατέστησαν de facto διοικητήρια σε απόμακρες περιοχές. Όποια κι αν ήταν, όμως, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και το modus operandi τους, οι συμμορίες είχαν πάντα ένα κοινό χαρακτηριστικό: ήταν ομάδες (άλλοτε μεγάλες και άλλοτε μικρές) με παραβατική συμπεριφορά, που διατηρούσαν μία σταθερή βάση από μέλη και συχνά εξειδικεύονταν σε συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων. Όπως είναι αναμενόμενο, ο φαινότυπος της συμπεριφοράς αυτής δεν είναι πάντα σταθερός. Για τους σκοπούς της παρούσης αρκεί να έχουμε κατά νου την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στην συμμορία και την εγκληματική οργάνωση: η δεύτερη επιδιώκει όχι απλά να αποκτήσει ισχυρή θέση αλλά να μονοπωλήσει τον τομέα στον οποίο δραστηριοποιείται.⁵⁸³ Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή η διάκριση, που υπέχει, στην πράξη, θέση ορισμού, δεν είναι απαλλαγμένη από τα συνήθη προβλήματα των λεγόμενων «κοινωνιολογικών ορισμών». Παραμένουν «γκρίζες περιοχές» ανάμεσα στις δύο έννοιες και αυτό είναι ένα μειονέκτημα που μεγεθύνεται από την τάση πολλών συμμοριών να επεκτείνουν τη δράση και την επιρροή τους και να αποκτούν χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε εγκληματική οργάνωση: αυστηρή ιεραρχία, μαζική συμμετοχή, μυστικότητα, ακόμα και σφαίρες εγκληματικής επιρροής που κατά καιρούς ελέγχουν κατ' αποκλειστικότητα. Αλλά, κατά κανόνα, ο κανόνας αυτός αρκεί για να διαχωρίσουμε τα δύο φαινόμενα με σχετική ασφάλεια, όπως επιβάλλεται από τις ανάγκες της τρέχουσας επιστημονικής συζήτησης.

Αυτό το κεφάλαιο θα εξερευνήσει την σχέση και τις συναλλαγές των συμμοριών με πολιτικούς και κρατικούς αξιωματούχους, σύμφωνα, κατ' αρχάς, με τα συμπεράσματα

---

⁵⁸³ Βλ. την σχετική ανάλυση στο κεφάλαιο για το οργανωμένο έγκλημα.

της εξαιρετικής πρωτογενούς έρευνας του Martín Sánchez-Jankowski για τη δράση και την στρατηγική διάφορων συμμοριών σε τρεις πόλεις των ΗΠΑ.⁵⁸⁴ Το φαινόμενο «συμμορία» (gang) στις ΗΠΑ έχει ζωή δύο περίπου αιώνων ενώ ο συγκεκριμένος όρος αποδίδεται για πρώτη φορά στις ομάδες παρανόμων που δρούσαν στην αμερικανική Δύση κατά τον 19^ο αιώνα. Οι ομάδες αυτές επιδίδονταν σε ληστείες (ιδίως τραπεζών, αμαξών και ορυχείων) στις δυτικές πολιτείες των ΗΠΑ και κυρίως σε πόλεις που βρίσκονταν κοντά στα σύνορα. Για τους κατοίκους των περιοχών αυτών οι συμμορίες γρήγορα μετατράπηκαν σε σημαντικό κοινωνικό και οικονομικό πρόβλημα. Η μελέτη, όμως, του νέου αυτού κοινωνικού φαινομένου ήταν από εξαιρετικά δύσκολη έως πρακτικά αδύνατη. Οι παράνομοι της Δύσης δεν αναλάμβαναν τον κίνδυνο να αποκαλυφθούν παραχωρώντας συνεντεύξεις, ενώ και οι ερευνητές θεωρούσαν ιδιαίτερα επικίνδυνη κάθε επαφή με τις συμμορίες. Το αποτέλεσμα ήταν να αναπτυχθεί στις περιοχές που δεν υπέφεραν από την εγκληματική αυτή δράση μία ρομαντική αντίληψη για τους παράνομους τη Δύσης που επιβιώνει μέχρι και σήμερα.

2. Οι υπό μελέτη συμμορίες

2.1 Η εργασία του Sánchez-Jankowski

Παρόμοια προβλήματα αντιμετωπίζουν οι ερευνητές της σύγχρονης εποχής. Η διείσδυση στα άδυτα των συμμοριών, ιδιαίτερα όσων έχουν αναπτύξει επιτυχημένη δράση και έχουν διαμορφώσει μία υποτυπώδη έστω δομή, είναι εξαιρετικά δυσχερής και, φυσικά, εξαιρετικά επικίνδυνη. Παρά τους κινδύνους, όμως, ο Sánchez-Jankowski κατόρθωσε να μελετήσει όχι τη ζωή ενός μέλους μίας συμμορίας, αλλά το ίδιο το φαινόμενο «συμμορία στις ΗΠΑ», ερευνώντας από κοντά τη δράση ενός ικανού δείγματος συμμοριών. Στην έρευνα, που έγινε διά της μεθόδου της φανερής συμμετοχής (overt participation), συμμετείχαν αρχικά 14 και τελικά 37 συμμορίες με δράση στις πόλεις της Νέας Υόρκης, της Βοστώνης και του Λος Άντζελες. Η δουλειά του Sánchez-Jankowski έχει αρκετές μεθοδολογικές ομοιότητες με την παρούσα, καθώς πρόθεσή του ήταν να ερευνησει εγκληματικές ομάδες αρκετά όμοιες ώστε να μπορούν να υπαχθούν στην έννοια συμμορία, αλλά και με διαφορετικά χαρακτηριστικά, ώστε να προκύψουν αξιόπιστα αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, η έρευνα προσπάθησε να απομονώσει δύο παράγοντες που θα μπορούσαν να επιδράσουν καταλυτικά στη δομή, οργάνωση και δράση των υπό μελέτη οργανισμών: την εθνοτική καταγωγή των μελών και το κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον εντός του οποίου λειτουργούν. Για το λόγο αυτό, ο Sánchez-Jankowski μελέτησε συμμορίες όχι μόνο από τις τρεις προαναφερθείσες πόλεις των ΗΠΑ, αλλά και αποτελούμενες από μέλη με καταγωγή⁵⁸⁵ που ποίκιλε σημαντικά ανά περίπτωση: ανάμεσά τους υπήρχαν Αφροαμερικανοί, Πορτορικανοί, Ιρλανδοί, Τζαμαϊκανοί κ.α., σε διάφορους συνδυασμούς.

---

⁵⁸⁴ Martín Sánchez-Jankowski, *Islands in the Street: Gangs and American Urban Society* (Berkeley, Ca: University of California Press, 1991).

⁵⁸⁵ Οι μόνες που αρνήθηκαν κάθε συνεργασία ήταν οι συμμορίες με κυρίαρχο το ιταλικό στοιχείο.

Σε αυτό το σημείο, είναι χρήσιμο να αναφερθούν κάποιες από τις παραμέτρους της μεθόδου που ακολούθησε ο Sánchez-Jankowski προκειμένου να καταστεί σαφής η επιλογή της συγκεκριμένης έρευνας για τους σκοπούς της παρούσης. Πρώτον, ο συγγραφέας σχεδίασε την έρευνά του με τρόπο που εξασφάλιζε ότι δεν θα μελετούσε συγκριτικά εντελώς όμοια πράγματα. Για το λόγο αυτό, δεν αρκέστηκε στο κριτήριο της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής ή του κοινωνικοπολιτικού περιβάλλοντος. Τον απασχόλησαν ακόμα και εξαιρετικά αμφιλεγόμενα κριτήρια, όπως οι καιρικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι το ήπιο κλίμα ευνοεί τις δραστηριότητες των συμμοριών. Ο Sánchez-Jankowski έλαβε υπ' όψιν και αυτόν τον παράγοντα, επιλέγοντας δύο πόλεις που βρίσκονται στην Ανατολή και μία που βρίσκεται στη Δύση και έχει πολύ ηπιότερο κλίμα. Μάλιστα, συνυπολόγισε και το αστικό τοπίο, το οποίο στο Λος Άντζελες δεν είναι «κάθετο», με πολλά ψηλά κτήρια αλλά πολύ πιο «οριζόντιο» και αραιοκατοικημένο.⁵⁸⁶ Όπως έχουμε δει, η εξασφάλιση ενός δείγματος που θα περιλαμβάνει κατ' αρχήν όμοιες περιπτώσεις, αλλά και αρκετά διαφορετικές ώστε να μην μελετάται το ίδιο ακριβώς στοιχείο κατ' επανάληψη, είναι κρίσιμο και απαραίτητο στοιχείο για την πληρότητα μίας συγκριτικής έρευνας. Δεύτερον, ο ερευνητής υπήρξε πραγματικός συμμετέχων στις δραστηριότητες των συμμοριών. Παρότι δεν απέκρυψε την ιδιότητά του, κατόρθωσε να γίνει πραγματικό κομμάτι της καθημερινότητας των ομάδων αυτών, με αποτέλεσμα να μπορεί να τις ακολουθεί σχεδόν παντού και να καταγράφει σχεδόν τα πάντα. Αρκεί να αναφερθεί ότι, τις περισσότερες φορές, αναγκάστηκε να περάσει από «εξετάσεις», στις οποίες έπρεπε να αποδείξει τόσο την εχεμύθειά του, όσο και την ικανότητά του στην πάλη σώμα με σώμα, καθώς, αν προέκυπτε η ανάγκη, θα έπρεπε να παλέψει όπως κάθε μέλος της συμμορίας.⁵⁸⁷ Αυτή η «αποδοχή» που απολάμβανε ο Sánchez-Jankowski αντισταθμίζει το βασικό μειονέκτημα της φανεράς συμμετοχής, που δεν είναι άλλο από την πιθανότητα να αποκρύπτονται σημαντικά στοιχεία από τον ερευνητή, λόγω της γνωστοποίησης της ταυτότητάς του και των σκοπών του.

2.2 Προσθέτοντας το ιταλικό στοιχείο: η εργασία του Whyte

Η αξιοθαύμαστη πληρότητα της εργασίας του Sánchez-Jankowski δεν γνώρισε, όπως είδαμε, παρά μόνο ένα πλήγμα: την άρνηση των συμμοριών με μέλη ιταλικής καταγωγής να συμμετάσχουν στην έρευνά του. Για τους σκοπούς της συγκεκριμένης προσπάθειας, το πλήγμα αυτό ήταν, ίσως, ελαφρύ, δεδομένου του είδους και του εύρους του δείγματος που κατόρθωσε να μελετήσει. Για τους σκοπούς της παρούσης, όμως, το ζήτημα μοιάζει

---

⁵⁸⁶ Sánchez-Jankowski, 6-7.

⁵⁸⁷ Ο.π. 11-12. Η διαδικασία αυτή δεν ήταν ακίνδυνη. Σε μία περίπτωση, ένα μέλος μίας συμμορίας συνελήφθη από την αστυνομία, κατά τη διάρκεια της «δοκιμαστικής περιόδου» για τον Sánchez-Jankowski, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τα υπόλοιπα μέλη να θεωρήσουν ότι ο τελευταίος ήταν πληροφοριοδότης της αστυνομίας και να του επιτεθούν βίαια. Τελικά, η παρεξήγηση λύθηκε και η έρευνα προχώρησε. Ο ίδιος ο συγγραφέας παρατηρεί με έκπληξη και ικανοποίηση ότι κατά τη διάρκεια της δεκαετούς έρευνάς του τραυματίστηκε σοβαρά μόλις δύο φορές.

περισσότερο περίπλοκο. Τούτο διότι το αντικείμενο της συζήτησης αυτής δεν είναι οι συμμορίες *per se*. Αντιθέτως, οι συμμορίες χρησιμεύουν ως «περίπτωση ελέγχου», ως ένα δείγμα που θα μας επιτρέψει να εφαρμόσουμε τη μέθοδο της διαφοράς με σκοπό να προκύψουν περισσότερο ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την σχέση του οργανωμένου εγκλήματος με τη διαφθορά. Υπενθυμίζεται ότι, για την εφαρμογή της μεθόδου αυτής, χρειαζόμαστε ένα φαινόμενο με αρκετές ομοιότητες με το υπό μελέτη αλλά και μία τουλάχιστον ειδοποιό διαφορά. Για το λόγο αυτό, ο τύπος ομαδικής εγκληματικής δράσης που περιγράφεται με τον όρο συμμορία είναι η ιδανική περίπτωση ελέγχου για τη μελέτη του τύπου ομαδικής εγκληματικής δράσης που περιγράφεται με τον όρο «οργανωμένο έγκλημα». Η απουσία, όμως, «ιταλικών συμμοριών» από την μελέτη του Sánchez-Jankowski μας θέτει ενώπιον ενός ενδιαφέροντος ερωτήματος: με δεδομένο ότι οι δύο από τις τρεις εγκληματικές οργανώσεις που μας απασχόλησαν είχαν κυρίαρχο το ιταλικό στοιχείο (η Σικελική Μαφία και το Outfit του Σικάγο), θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι η απουσία ιταλικών συμμοριών θα έθετε σε κίνδυνο την αξιοπιστία του συμπεράσματος της παρούσης;

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν είναι ούτε εύκολη ούτε προφανής. Είναι, φυσικά, αλήθεια ότι η εθνική καταγωγή θεωρείται ως ένας από τους πλέον σημαντικούς παράγοντες όσον αφορά τη διαμόρφωση των πρακτικών των εγκληματικών ομάδων. Αρκεί να θυμηθούμε τους θρύλους σχετικά με την αποστροφή των ιταλών οργανωμένων εγκληματιών προς τη χρήση ναρκωτικών ουσιών, η οποία είχε, τουλάχιστον στο πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα, ως αποτέλεσμα την αποχή τους από αυτή την εξαιρετικά προσφιλή στο οργανωμένο έγκλημα δραστηριότητα. Από την άλλη πλευρά, η σχέση του ιταλικού ή ιταλικής προέλευσης οργανωμένου εγκλήματος με την διαφθορά δεν φαίνεται να διαφέρει από εκείνη του ιαπωνικού οργανωμένου εγκλήματος. Σε κάθε περίπτωση, είναι χρήσιμο να εξασφαλίζει κανείς τη μεγαλύτερη δυνατή πληρότητα και συνοχή της έρευνας και, σε αυτή την περίπτωση, θα ήταν καλό να έχουμε μία λεπτομερή εικόνα των «ιταλικών συμμοριών» και των πρακτικών τους σε ζητήματα που σχετίζονται με τη διαφθορά. Πολύτιμος βοηθός σε αυτή την προσπάθεια είναι μία άλλη εξαιρετικά δημοφιλής εργασία, αυτή του William Foot Whyte με τίτλο *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*. Στο βιβλίο αυτό ο μελετητής των συμμοριών έχει την ευκαιρία να γνωρίσει από πολύ κοντά τους ανθρώπους που απαρτίζουν τον «υπόκοσμο» μίας ιταλικής συνοικίας της Βοστώνης των ΗΠΑ.

Ο Whyte αποκαλεί την εν λόγω συνοικία *Cornerville* και εξηγεί, από το προοίμιο ήδη του βιβλίου του, ότι στην έρευνά του δεν θα εστιάσει σε όσα βλέπουν το φως της επικαιρότητας αλλά σε όσα συμβαίνουν καθημερινά χωρίς να απασχολούν την κοινή γνώμη. Τον ενδιαφέρει, δηλαδή, η τακτική ενός πολιτικού να κάνει «εξυπηρετήσεις» στους κατοίκους της συνοικίας, παρά μία δωροδοκία από εκείνες που χαρακτηρίζονται σκάνδαλα από τον ημερήσιο τύπο. Αυτή η στόχευση εξυπηρετεί ιδιαίτερα τους σκοπούς

της παρούσης, καθώς, σε αυτή την ενότητα, αναζητούνται οι σχέσεις κρατικών παραγόντων και αξιωματούχων με τα μέλη συμμοριών που δεν έχουν την δύναμη και τις προσβάσεις των εγκληματικών οργανώσεων. Η Cornerville άρχισε να κατοικείται από ιταλούς μετανάστες λίγο μετά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και, αρχικά, υποδέχθηκε οικογένειες που προέρχονταν από τον Βορρά της Ιταλίας. Οι περισσότερες από αυτές είχαν ήδη μετεγκατασταθεί σε άλλες συνοικίες όταν κατέφθασε το μεγάλο κύμα των Νοτίων, ιδίως κατά την τελευταία δεκαετία του 19^{ου} αιώνα και την πρώτη του 20^{ου}. Πολλές ιταλικές οικογένειες, κυρίως από την Νάπολη και την Σικελία, κατέφθασαν στην περιοχή και οργανώθηκαν σε ομάδες με κριτήριο την κοινή καταγωγή. Δημιούργησαν με αυτό τον τρόπο μικρές κοινότητες εντός της κοινότητας της Cornerville και συνέχισαν να τηρούν τα πατρογονικά ήθη και έθιμα, αλλά και να δημιουργούν συγγενικούς δεσμούς. Οι Βόρειοι που απέμεναν στην συνοικία κατά την περίοδο της έρευνας του Whyte θεωρούσαν κατώτερους τους Νότιους και ιδιαίτερα στους Σικελούς.⁵⁸⁸

Κατά την ίδια περίοδο, η κοινωνική δυναμική εντός της ιταλικής κοινότητας είχε αρχίσει να αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Συνήθως, τα γηραιότερα μέλη μίας κοινωνίας διαθέτουν αυξημένη ισχύ και επιρροή. Στην Cornerville, αντιθέτως, η δεύτερη γενιά ιταλών μεταναστών διατηρούσε μεν στενές σχέσεις με την πρώτη γενιά (και ιδίως τους γονείς και τους συγγενείς), τη θεωρούσε δε υποδεέστερη. Έτσι, οι νέοι της συνοικίας άρχισαν να δημιουργούν τη δική τους μικρή κοινωνία, αποδεσμευμένοι από την επιρροή των γονέων τους. Διακρίνονται δε, σύμφωνα με τα πορίσματα του Whyte, σε δύο κατηγορίες: τα «παιδιά της γωνιάς» (corner boys) και τα «κολλεγιόπαιδα» (college boys). Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν οι λίγοι ιταλοί μετανάστες δεύτερης γενιάς που κατάφεραν, με τη βοήθεια της καλής εκπαίδευσης που έλαβαν, να διακριθούν στον επαγγελματικό τους χώρο. Αντιθέτως, τα παιδιά της γωνιάς δεν είχαν, στην πλειονότητά τους, ολοκληρώσει τις σπουδές τους στην μέση εκπαίδευση και βρίσκονταν συχνά χωρίς σταθερή εργασία. Αποτελούσαν το χαμηλότερο κοινωνικό στρώμα της Cornerville και ταυτόχρονα την μεγάλη πλειονότητα των ανθρώπων της ηλικίας τους στην περιοχή. Ο Whyte τους έδωσε αυτό το όνομα διότι σύχναζαν σε συγκεκριμένες γωνίες δρόμων, σε κοντινή απόσταση από κουρέια, λέσχες και εστιατόρια. Με την έρευνά του θέλησε να καταλάβει τον τρόπο με τον οποίο τα ασήμαντα παιδιά της γωνιάς σχετίζονταν με τους σημαντικούς παράγοντες της Cornerville, ήτοι τους πολιτικούς (politicians) και τους οργανωμένους εγκληματίες που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της παροχής «προστασίας» (racketeers).⁵⁸⁹ Αυτές οι σχέσεις θα απασχολήσουν την παρούσα στην συνέχεια αυτού του κεφαλαίου.

3. Οι πολιτικές δραστηριότητες των συμμοριών

---

⁵⁸⁸ William Foot Whyte, *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*, fourth edition, (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993), xvii-xviii.

⁵⁸⁹ Ο.π. xviii-xix.

Ο Sánchez-Jankowski ήδη από τον πρόλογο του 12^{ου} κεφαλαίου της εργασίας του, το οποίο φέρει τον χαρακτηριστικό τίτλο *Gangs and Governments*, προβαίνει σε μία διευκρίνιση που επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι οι συμμορίες είναι αναμενόμενο να σχετίζονται με πολιτικούς και κρατικούς αξιωματούχους κατά τρόπο διαφορετικό σε σχέση με τις εγκληματικές οργανώσεις. Συγκεκριμένα, ο ορισμός του «πολιτικού ή κρατικού αξιωματούχου» που υιοθετείται είναι εξαιρετικά ευρύς και περιλαμβάνει: εκλεγμένους αξιωματούχους, μη εκλεγμένους εν ευρεία εννοία πολιτικούς (ηγέτες της τοπικής κοινότητας – community leaders), εκπροσώπους της κρατικής γραφειοκρατίας που διαχειρίζονται προγράμματα σχετικά με τις συμμορίες και μέλη μη κυβερνητικών και τοπικών οργανώσεων.⁵⁹⁰ Όπως καθίσταται σαφές από αυτό τον κατάλογο, οι συμμορίες, λόγω της φύσης τους ως εγκληματικών ομάδων, των δραστηριοτήτων τους, αλλά και της περιορισμένης ισχύος τους, είναι υποχρεωμένες να διατηρούν καλές σχέσεις με χαμηλόβαθμους αξιωματούχους, ακόμα και με δημόσιους υπάλληλους ή τοπικούς παράγοντες. Ο ίδιος ο Sánchez-Jankowski διακρίνει τις σχέσεις αυτές σε «βολικές» (expedient) και «συνετές» (prudential). Οι πρώτες είναι περιστασιακές και σύντομες ενώ οι δεύτερες είναι περισσότερο σταθερές και καθορίζονται από στοιχειώδεις κανόνες.⁵⁹¹

Ο Sánchez-Jankowski εξηγεί με πληθώρα λεπτομερειών και προσωπικών μαρτυριών τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνονταν οι σχέσεις ανάμεσα στις συμμορίες και τους πολιτικούς. Μια συνεπής κωδικοποίηση της αφηγηματικής περιγραφής του είναι έργο δυσχερές αλλά απολύτως απαραίτητο.

Σκοπός. Ο σκοπός των εμπλεκόμενων είναι απολύτως σαφής: το αμοιβαίο όφελος. Πρόκειται για μία ορθολογική επιλογή, χωρίς καμία προφανή ιδεολογική χροιά. Οι πολιτικοί έχουν ανάγκη να επικοινωνούν με τους νυν και μελλοντικούς ψηφοφόρους τους και οι συμμορίες «γνωρίζουν τους ανθρώπους της γειτονιάς».⁵⁹² Από την πλευρά τους, οι συμμορίες λαμβάνουν ως ανταπόδοση εξυπηρετήσεις ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι τα μέλη που μίλησαν στον Sánchez-Jankowski θυμούνται τις –λίγες- περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν ικανοποιήθηκαν τα αιτήματά τους. Αυτό αποτελεί πλήρη επιβεβαίωση της άποψης ότι η επιλογή που γεννά αυτές τις συνεργασίες είναι ορθολογική όχι μόνο από την πλευρά των πολιτικών (κάτι απολύτως αναμενόμενο) αλλά και από την πλευρά των συμμοριών, καθώς φαίνεται να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη η ανταποδοτικότητα της σχέσης.

Φύση και διάρκεια. Κάποιες φορές η συνεργασία μεταξύ συμμοριών και πολιτικών είναι σύντομη και σποραδική αλλά οι μόνιμες και σταθερές συνεργασίες είναι συχνότερο

---

⁵⁹⁰ Sánchez-Jankowski, 216.

⁵⁹¹ Ο.π.

⁵⁹² Ο.π.,217.

φαινόμενο.⁵⁹³ Δεν πρέπει, όμως, να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι η σταθερότητα των σχέσεων προϋποθέτει ή συνεπάγεται ισότιμη συμμετοχή των μερών ή σταδιακή αναβάθμιση της θέσης των συμμοριών. Σε όλες τις περιπτώσεις που μελέτησε ο Sánchez-Jankowski οι επαφές γίνονταν μέσω τρίτων – ιδίως μελών «social clubs» και χαμηλόβαθμων στελεχών του πολιτικού οργανισμού (street level politicians). Είναι δε χαρακτηριστικό ότι υπεύθυνοι για την ανταποδοτική εξυπηρέτηση προς τη συμμορία δεν είναι οι πολιτικοί που έλαβαν τις υπηρεσίες αλλά αποκλειστικά οι μεσάζοντες, ενώ η διαδικασία διαμεσολάβησης χαρακτηρίζεται «αδέξια» λόγω των πολλών ανθρώπων που μεσολαβούν ανάμεσα στο αίτημα της συμμορίας και τον πολιτικό που καλείται να το ικανοποιήσει. Εξίσου σημαντική είναι η παρατήρηση ότι τα μέλη των συμμοριών που μίλησαν στον Sánchez-Jankowski εξηγούν ότι τα αιτήματά τους έπρεπε να είναι λογικά, ήπια διατυπωμένα και κατά το δυνατόν ολιγάριθμα, διότι υπήρχε πάντα η πιθανότητα να απορριφθούν.⁵⁹⁴

Οι υπηρεσίες. Οι υπηρεσίες που προσφέρουν οι συμμορίες στους πολιτικούς είναι εξαιρετικά απλές. Στις πλέον συνήθεις συγκαταλέγονται η διανομή προεκλογικού υλικού, η μεταφορά ανήμπορων προσώπων στα εκλογικά τμήματα, η ανάρτηση προεκλογικών μηνυμάτων (όπως αφίσες και πλακάτ), καθώς και η άσκηση πίεσης προς τους ψηφοφόρους, κυρίως με την «υπενθύμιση» ότι δεν έχουν ψηφίσει ακόμα ή ότι πρέπει να ψηφίσουν τον «σωστό» υποψήφιο. Πολύ σπανιότερα και ασφαλώς κατ' εξαίρεση, οι συμμορίες βοηθούν οικονομικά είτε με δικές τους συνδρομές (ελάχιστες, φυσικά, έχουν αυτή την οικονομική δυνατότητα), είτε εξαναγκάζοντας επιχειρηματίες να συνδράμουν.⁵⁹⁵ Σε ανταπόδοση, τα μέλη των συμμοριών (ιδίως των ιρλανδικών) ελπίζουν να εξασφαλίσουν κάποιου είδους επαγγελματική αποκατάσταση, συνήθως μέσω των γνωριμιών που αναπτύσσουν με τον ευρύτερο κύκλο του πολιτικού με τον οποίο συνεργάζονται. Σε πολλές περιπτώσεις, αμείβονται όπως ακριβώς θα αμειβόταν οποιαδήποτε ομάδα αναλάμβανε, για παράδειγμα, τη διανομή προεκλογικού υλικού – σε ελάχιστες περιπτώσεις η αμοιβή περιελάμβανε την καταβολή των ενοικίων μελών της συμμορίας για ένα χρονικό διάστημα ή την εξασφάλιση ναρκωτικών ουσιών, πάντοτε από κάποιον μεσάζοντα που δεν μπορούσε να συνδεθεί από την κοινότητα με τον πολιτικό που εκπροσωπούσε. Το σημαντικότερο για την παρούσα εύρημα του Sánchez-Jankowski είναι ότι όλες οι συμμορίες είναι διατεθειμένες να ανταλλάξουν τις χρηματικές αμοιβές με ένα είδος ασυλίας απέναντι στις αστυνομικές επιχειρήσεις που απειλούν τα μέλη και τις δραστηριότητές τους. Όμως, συχνά οι προσδοκίες τους διαψεύδονται και τότε δεν είχαν καμία δυνατότητα άσκησης πίεσης προς τους πολιτικούς.⁵⁹⁶ Αυτή είναι μία αποκαλυπτική παρατήρηση που αναδεικνύει την αδυναμία των συμμοριών να συμμετάσχουν στο παιχνίδι της διαφθοράς ως ισχυροί παίκτες.

---

⁵⁹³ Ο.π.

⁵⁹⁴ Ο.π. 217-218.

⁵⁹⁵ Ο.π. 218.

⁵⁹⁶ Ο.π. 218-220.

Στο «ιταλικό παράδειγμα» οι σχέσεις των συμμοριών με τους πολιτικούς δεν διαφέρουν ιδιαίτερα. Ο Whyte διαπίστωσε ότι υπήρχαν κάποιες διαισθητικές προτιμήσεις για πολιτικούς με κοινή με την συμμορία καταγωγή αλλά το ζητούμενο ήταν πάντα η χρηματική αμοιβή. Ένας από τους βασικούς συνομιλητές του δήλωσε απερίφραστα ότι δεν τον ενδιέφερε αν ο πολιτικός που υποστήριζε θα κέρδιζε τις εκλογές. Το μόνο που ήθελε ήταν ένα ορισμένο ποσό για κάθε μέλος της συμμορίας που θα τον ψήφιζε.⁵⁹⁷ Ο Whyte περιγράφει μια σειρά από συναντήσεις⁵⁹⁸ στις οποίες οι racketeers και οι ηγέτες των συμμοριών προσπαθούν να πείσουν τα μέλη να υποστηρίξουν συγκεκριμένους υποψηφίους. Η διαδικασία είναι αξιοσημείωτα ανοικτή και δημοκρατική και καταλήγει πάντα σε ψηφοφορία μεταξύ των μελών. Κάποια επιχειρήματα έχουν συναισθηματική χροιά, αλλά, στις περισσότερες περιπτώσεις οι πρωταγωνιστές εξηγούν γιατί ο «δικός τους» υποψήφιος θα ήταν περισσότερο χρήσιμος για την περιοχή και, φυσικά, τις συμμορίες που δραστηριοποιούνται σε αυτή. Παρά το γεγονός ότι ο έλεγχος των συμμοριών στις ιταλόφωνες συνοικίες άρχισε να φθίνει μετά τις αλλαγές που έφερε η New Deal, η κρατούσα άποψη ήταν πάντα ότι χωρίς τους οργανωμένους εγκληματίες και τις συμμορίες που ελέγχουν μέσω των λεγόμενων «λεσχών», η εκλογή ήταν αδύνατη. Όπως είπε στον Whyte η πολιτικός Carrie Ravello: «ας μην γελιόμαστε [...]. Όταν θέλουμε να κερδίσουμε πάμε στους racketeers- όλοι μας».⁵⁹⁹ Παρά ταύτα, ισχύει και σε αυτή την περίπτωση αυτό που παρατήρησε ο Sánchez-Jankowski: η δυνατότητα των συμμοριών να απαιτήσουν το αντάλλαγμα που συμφωνήθηκε είναι εξαιρετικά περιορισμένη.

4. Συμπέρασμα: «πολιτικές» συμφωνίες χωρίς ισορροπία

Η ορθολογική συμπεριφορά των συμμοριών και ιδίως η σταθερή τάση τους να σταθμίζουν οφέλη και ανταλλάγματα από τις διεφθαρμένες συναλλαγές τους με πολιτικούς και κρατικούς λειτουργούς είναι μία εξαιρετικά κρίσιμη διαπίστωση, διότι, όπως είδαμε στην εισαγωγή της παρούσης, η ορθολογική συμπεριφορά είναι προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή της υβριδικής μεθόδου που υιοθετείται εδώ. Αν οι συμμορίες ενεργούσαν παρορμητικά, χωρίς σχέδιο ή προσδοκίες, θα ήταν πολύ δύσκολο να αποφανθούμε σχετικά με το κατά πόσον επιτυγχάνουν να συμμετέχουν πραγματικά στο παιχνίδι διαφθοράς που μελετούμε. Το παιχνίδι αυτό, αξίζει να υπομνησθεί, απαιτεί ορθολογικούς παίκτες: αν ένας παίκτης αδυνατεί να αξιολογήσει τις πληροφορίες που λαμβάνει και να σχεδιάσει την στρατηγική του, το παιχνίδι καταρρέει. Σύμφωνα με τα ευρήματα και τα πορίσματα των Sánchez-Jankowski και Whyte, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για την ορθολογική προσέγγιση των συμμοριών στις σχέσεις τους με τους πολιτικούς και το κράτος.

---

⁵⁹⁷ Whyte, 160.

⁵⁹⁸ Ο.π. 162 επ.

⁵⁹⁹ Ο.π. 205.

Όσα συνεισφέρουν στην μελέτη των συμμοριών οι Sánchez-Jankowski και Whyte καθιστούν σαφές ότι οι σχέσεις των συμμοριών με πολιτικούς και κρατικούς αξιωματούχους ανήκουν σε ένα διαφορετικό είδος σε σχέση με τις αντίστοιχες των εγκληματικών οργανώσεων. Παρότι είναι και αυτές αμφίδρομες, με την έννοια του εκατέρωθεν οφέλους, παρατηρούνται δύο πολύ σημαντικές διαφορές. Αφενός μεν, η πρωτοβουλία για την όποια συμφωνία δεν ανήκει σχεδόν ποτέ στους εγκληματίες. Αντιθέτως, οι πολιτικοί ουσιαστικά «προσλαμβάνουν» τις συμμορίες, ενώ συχνά η αμοιβή είναι χρηματική, όπως θα ήταν σε κάθε άλλη συναλλαγή με αντικείμενο μία υπηρεσία. Αφετέρου δε, τα δύο μέρη δεν είναι ισοδύναμα ή έστω συγκρίσιμα μεγέθη. Αντιθέτως, είδαμε ότι συχνότατα οι πολιτικοί αρνούνταν στις συμμορίες τις εξυπηρετήσεις που τους ζητούσαν κι εκείνες ήταν απολύτως ανήμπορες να απαιτήσουν την τήρηση των ρητών ή σιωπηρώς συμφωνηθέντων. Άλλωστε, πρέπει να τονισθεί η ιδιαίτερη σημασία της έλλειψης άμεσης επαφής ανάμεσα στις συμμορίες και τους πολιτικούς. Με αυτά τα δεδομένα, καταλήγει κανείς με ασφάλεια στη διαπίστωση ότι οι συμμορίες, σε αντίθεση με τους οργανωμένους εγκληματίες, δεν παίζουν το ρόλο του «διαφθορέα», αλλά απλώς του συνεργάτη των πολιτικών, πολλές φορές μάλιστα χωρίς να αναπτύσσεται μία σταθερή σχέση συνεργασίας.

Το παράδειγμα των συμμοριών, ως περίπτωσης ελέγχου με τη μέθοδο της διαφοράς, επιβεβαιώνει με έναν ακόμα τρόπο την ερμηνευτική προσέγγιση αυτής της διατριβής. Οι συμμορίες είναι συχνά βίαιες, καθώς γνωρίζουν ότι αυτός είναι ο μόνος τρόπος επιβολής και επιτυχούς διεκπεραίωσης των στόχων τους. Όπως είδαμε, αυτή είναι μία ένδειξη αδυναμίας στην περίπτωση του οργανωμένου εγκλήματος. Η αδυναμία αυτή είναι αποτέλεσμα της απουσίας, στην περίπτωση των συμμοριών, των βασικών παραγόντων που εξασφαλίζουν στις εγκληματικές οργανώσεις την ιδιότητα του ισότιμου παίκτη στο παιχνίδι της διαφθοράς. Πρώτον, οι συμμορίες αδυνατούν να μονοπωλήσουν τομείς εγκληματικής δραστηριότητας, με αποτέλεσμα η οικονομική τους ισχύς να είναι μικρή. Δεύτερον, ο ανταγωνισμός που επιφέρει η αδυναμία αυτή έχει ως αποτέλεσμα βίαιες συγκρούσεις ανάμεσα στις συμμορίες και πλήρη απαξίωσή τους από τις τοπικές κοινωνίες. Δεν πρέπει, συνεπώς, να αμφισβητείται η ιδιαίτερη σημασία του μονοπωλίου για το οργανωμένο έγκλημα, καθώς αυτό του εξασφαλίζει την ιδιαίτερη αυτή ισχύ που το καθιστά αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης από τις υπόλοιπες μορφές εγκληματικής δράσης.

VIII

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ: ΧΡΗΣΙΜΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΟΜΟΘΕΤΗ

You do not examine legislation in the light of the benefits it will convey if properly administered, but in the light of the wrongs it would do and the harms it would cause if improperly administered.

Lyndon B. Johnson

1. Η επιβεβαίωση των ορισμών

Πριν την παράθεση μερικών πορισμάτων σε επίπεδο αντεγκληματικής πολιτικής, είναι χρήσιμο να τονισθεί ότι, εκτός από την ερμηνευτική προσέγγιση της παρούσης σχετικά με την αλληλεπίδραση (κρατικής) διαφθοράς και οργανωμένου εγκλήματος, επιβεβαιώθηκαν και οι ορισμοί που επιλέξαμε στα πρώτα κεφάλαια. Είχε υιοθετηθεί από την αρχή η άποψη ότι η διατύπωση αυτών των ορισμών είναι μία διακριτή συνεισφορά της διατριβής αυτής στην επιστημονική συζήτηση. Είναι λοιπόν απαραίτητο να εξετάσουμε εν συντομία κατά πόσον η σχετική ανάλυση αποδείχθηκε εύστοχη, χωρίς να προδίδει τις αρχές της ακεραιότητας και της σαφήνειας.

Όσον αφορά το οργανωμένο έγκλημα, κατέστη σαφής η χρησιμότητα του μονοπωλιακού ορισμού. Είδαμε ότι η μονοπωλιακή δράση των εγκληματικών οργανώσεων είναι βασικό χαρακτηριστικό της δράσης αλλά και των εγκληματικών τους σκοπών. Αυτή η δράση καθορίζει καταλυτικά τον εγκληματικό φαινότυπο του οργανωμένου εγκλήματος και εξηγεί πειστικά τόσο την ανάγκη του εγκληματολόγου να επιφυλάσσει διακριτή μελέτη στις εγκληματικές οργανώσεις όσο και την ιδιαίτερη επικινδυνότητά τους. Όσον αφορά τη διαφθορά, επιβεβαιώθηκε η θέση ότι το φαινόμενο δεν εξαντλείται στις σχετικές παράνομες συμπεριφορές που τυποποιούνται στους ποινικούς νόμους, αλλά επεκτείνεται σε νόμιμες δραστηριότητες, όπως, εν προκειμένω, η (μη βίαιη) επιρροή στους ψηφοφόρους με αντάλλαγμα την εύνοια του υποψηφίου στο μέλλον.

2. Αδύναμα κράτη και διαφθορά

2.1 Ένας φαύλος κύκλος

Όπως είδαμε, το κράτος είναι εξ ορισμού ισχυρό: το βασικό ερώτημα σε σχέση με την ύπαρξη δύο σχετικά ισοδύναμων παικτών στο παιχνίδι της διαφθοράς είναι η ισχύς της εκάστοτε εγκληματικής οργάνωσης. Παρά ταύτα, δεν πρέπει να λησμονούμε ότι ένα πραγματικά ισχυρό κράτος έχει συχνά τη δυνατότητα όχι απλώς να αρνηθεί τις υπηρεσίες του οργανωμένου εγκλήματος, αλλά να αποτρέψει την ίδια του την εξάπλωση. Είναι χρήσιμο, λοιπόν, σε αυτό το σημείο να δούμε τον τρόπο με τον οποίο τα κράτη αποδυναμώνονται – έναν τρόπο που συμπεριλαμβάνει οικονομικές και θεσμικές

αδυναμίες. Ταυτόχρονα, είναι αξιοσημείωτη η ικανότητα της διαφθοράς να επιτείνει αυτές τις αδυναμίες, με αποτέλεσμα όχι μόνο την οικονομική εξασθένηση, αλλά και τη θεσμική απαξίωση του κράτους, των αξιωματούχων και των εκπροσώπων του.⁶⁰⁰ Μία παρόμοια αποτυχία του κράτους το υποβιβάζει στην κατηγορία του συμπαίκτη/αντιπάλου του οργανωμένου εγκλήματος.

Η άποψη ότι η διαφθορά, ιδίως στα υψηλά κλιμάκια (high level corruption), συντελεί στην κακή διαχείριση του δημόσιου χρήματος και, τελικά, στη διαμόρφωση συνθηκών βαθιάς οικονομικής κρίσης είναι εξαιρετικά διαδεδομένη.⁶⁰¹ Αυτό που δεν έχει αναδειχθεί επαρκώς είναι ο ρόλος των δημοκρατικών θεσμών στην αποφυγή και καταπολέμηση των οικονομικών κρίσεων. Είναι σημαντική η παρατήρηση ότι τα ευνοούμενα δημοκρατικά κράτη είναι πιο ανθεκτικά απέναντι στις κρίσεις αυτές. Ειδικά όσον αφορά το εξωτερικό χρέος των δημοκρατικών χωρών, φαίνεται ότι, υπό κανονικές συνθήκες, ένα κοινοβουλευτικό σύστημα με ικανούς μηχανισμούς ελέγχου (checks and balances) αποτελεί, στην πράξη, εγγύηση ότι η χώρα δεν θα χρεοκοπήσει.⁶⁰² Συνεπώς, όταν μία δημοκρατική χώρα με κοινοβουλευτικό σύστημα αδυνατεί να ελέγξει το εξωτερικό της χρέος και χρεοκοπεί, είναι λογικό να καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το σύστημα ελέγχου που υποχρεούται να ασκεί το κοινοβούλιο και οι αρμόδιοι αξιωματούχοι είναι ελλιπές. Με δεδομένο ότι ο κοινοβουλευτισμός βρίσκεται στον πυρήνα της δημοκρατικής λειτουργίας, η αποτυχία αυτή πλήττει βαριά τους δημοκρατικούς θεσμούς και προκαλεί την εντύπωση ότι, τελικά, η δημοκρατία «δεν λειτουργεί». Είναι δε προφανές ότι το σύστημα ελέγχου των οικονομικών του κράτους είναι αδύνατον να λειτουργήσει αποτελεσματικά όσο τα επίπεδα της διαφθοράς παραμένουν εξαιρετικά υψηλά. Αυτή η αποτυχία επανατροφοδοτεί τη διαφθορά, εν μέρει και διά του υποβιβασμού σε συμπαίκτη/αντίπαλο του οργανωμένου εγκλήματος.

---

⁶⁰⁰ Βλ. επ' αυτού και την συναφή ανάλυση σε Konstantinos Kalliris, 'The weakened state of the modern state: corruption in times of economic and institutional crisis' in *Europe in Crisis: Crime, Criminal Justice, and the Way Forward: Essays in Honour of Nestor Courakis*, (Ant. N. Sakkoulas Publications EE, 2017), 549-561.

⁶⁰¹ Βλ. Mihaiela Ristei Gugiu & P. Cristian Gugiu (2016) 'Economic Crisis and Corruption in the European Union', *Journal of Methods and Measurement in the Social Sciences* 7 (1), 1-22, Artjoms Ivlevs & Timothy Hinks (2015) 'Global economic crisis and corruption', *Public Choice*, 162 (3-4), 425-445, Marco Pani (1996) 'Corruption and Public Debt: Can a Financial Crisis Result from Dishonest Political Control?', *Giornale degli Economisti e Annali di Economia, Nuova Serie*, 55 (1), 117-132, Maria Krambia-Kapardis, 'Fraud and corruption: protagonists in creating a financial crisis' in C. D. Spinellis, Nikolaos Theodorakis, Emmanouil Billis, George Papadimitrakopoulos (eds) *Europe in Crisis: Crime, Criminal Justice and the Way Forward. Essays in Honour of Nestor Courakis* (Athens: Ant. N. Sakkoulas Publications L.P., 2017), 563-582.

⁶⁰² Caroline Van Rijckeghem and Beatrice Weder, 'Political institutions and debt crises', (2009), *Public Choice* 138: 387-408.

Ομοίως, οι οικονομικές κρίσεις αναδεικνύουν την αδυναμία των κυβερνώντων. Σε μία κλασική πλέον μελέτη τους,⁶⁰³ οι Shleifer και Vishny έδειξαν ότι οι αδύναμες κυβερνήσεις απομακρύνουν τις επικερδείς επενδύσεις από τις χώρες τους και είτε επιφέρουν είτε επιτείνουν τις συνθήκες που οδηγούν σε οικονομική κρίση. Το πιο ενδιαφέρον είναι ότι ο παράγοντας που συνδέει την κυβερνητική αδυναμία με την απουσία επενδύσεων είναι η διαφθορά. Πιο συγκεκριμένα, οι αδύναμες κυβερνήσεις δυσκολεύονται να διατηρήσουν υπό τον έλεγχο τους τις υπηρεσίες που πρέπει να ενεργήσουν προκειμένου να γίνει μία επένδυση, με αποτέλεσμα κάθε μία να δρα αυτόνομα και για δικό της όφελος. Οι ερευνητές χρησιμοποιούν το παράδειγμα της μετακομμουνιστικής Ρωσίας για να δείξουν πόσο ασύμφορη ήταν μία ξένη επένδυση σε ρωσική εταιρεία, δεδομένου ότι οι επενδυτές θα έπρεπε να δωροδοκήσουν έναν τεράστιο αριθμό κυβερνητικών παραγόντων και κρατικών αξιωματούχων που εμπλέκονταν στην έγκριση της επένδυσης. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι επενδύσεις δεν έγιναν ποτέ και η οικονομική κρίση επιδεινώθηκε, ακριβώς λόγω της αδυναμίας της κυβέρνησης που επέτρεπε στη διαφθορά να κυριαρχεί.⁶⁰⁴ Οι Shleifer και Vishny καταλήγουν σε ένα ακόμα συμπέρασμα⁶⁰⁵ που έχει ενδιαφέρον για τον παρόντα προβληματισμό: όταν η διαφθορά καθορίζει ποιες επενδύσεις θα γίνουν σε μία χώρα, είναι εξαιρετικά πιθανόν εκείνες που τελικά προκρίνονται να μην είναι οι πλέον χρήσιμες και παραγωγικές, αλλά, αντιθέτως, εκείνες που προσφέρουν μεγαλύτερες εγγυήσεις κέρδους και μυστικότητας για τους εμπλεκόμενους διαφθορείς και διεφθαρμένους. Όπως είδαμε, το μεν κέρδος είναι βασικός στόχος των οργανωμένων εγκληματιών, η δε μυστικότητα μια από τις εγγενείς δεξιότητές τους. Η διαφθορά αυτή, φυσικά, δεν περνάει απαρατήρητη από τους πολίτες και, σε συνδυασμό με την αδυναμία που επιδεικνύει η κυβέρνηση, κλονίζει την πίστη τους στους μηχανισμούς ελέγχου και δίκαιης διανομής των πόρων που έχει στη διάθεσή της μια σύγχρονη δημοκρατία.⁶⁰⁶ Το οργανωμένο έγκλημα, το οποίο χάρη στην ικανότητα συγκάλυψης των παρανόμων δραστηριοτήτων του, είναι σε θέση να εκμεταλλεύεται αυτή την απαξίωση και, κατά συνέπεια, αποδυνάμωση του κράτους, προκειμένου να εδραιώσει τη θέση του στο παιχνίδι της διαφθοράς και να επιδιώξει μια πιο επικερδή ισορροπία.

2.2 Το ελληνικό παράδειγμα

Τα όσα αναφέρθηκαν μέχρι αυτό το σημείο παραπέμπουν σε πολλά από τα χαρακτηριστικά του ελληνικού παραδείγματος οικονομικής και θεσμικής κρίσης. Η σοβαρή επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών της χώρας και η πτώση του βιοτικού

---

⁶⁰³ Andrei Shleifer and Robert W. Vishny, 'Corruption', (1993), *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 108, No. 3, 599-617.

⁶⁰⁴ Ο.π. 615.

⁶⁰⁵ Ο.π. 616.

⁶⁰⁶ Κωνσταντίνος Ι. Καλλίρης, «Ο διαβρωτικός ρόλος της διαφθοράς σε περιόδους θεσμικής κρίσης», Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Περίοδο Κρίσης: Τιμητικός Τόμος Ν. Κουράκη, (Αθήνα: Σάκκουλας, 2015), 819.

επιπέδου των πολιτών έφεραν στην επιφάνεια τα δομικά προβλήματα της ελληνικής δημοκρατίας και ενίσχυσαν την δυσπιστία των πολιτών προς τους δημοκρατικούς θεσμούς. Αναμφίβολα, οι μηχανισμοί ελέγχου του κεντρικού ελληνικού κράτους απέτυχαν να δημιουργήσουν συνθήκες που θα περιόριζαν τις ευκαιρίες για αυτό που ονομάσαμε «διεφθαρμένες συναλλαγές». Αντιθέτως, η απουσία κατάλληλων μηχανισμών ελέγχου οδήγησε σε μεγάλο αριθμό «επενδύσεων» από εκείνες που οι Shleifer και Vishny χαρακτηρίζουν αντιπαραγωγικές ή επιζήμιες για το δημόσιο ταμείο. Αρκεί να σημειωθεί ότι ως χαρακτηριστικό παράδειγμα επένδυσης που λαμβάνει χώρα λόγω διαφθοράς, οι προαναφερθέντες αναφέρουν τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς⁶⁰⁷ - δηλαδή, έναν τομέα δημόσιας πολιτικής που έχει συμβάλει τα μέγιστα στην απαξίωση των δημοκρατικών θεσμών της χώρας, ακριβώς λόγω υποθέσεων διαφθοράς που προκάλεσαν κατά καιρούς ζωνές πολιτικές συζητήσεις. Ο έντονος επιστημονικός και κοινωνικός διάλογος ανέδειξε τον ρόλο της διαφθοράς και των αδύναμων μηχανισμών ελέγχου στην γένεση και εξάπλωση της οικονομικής κρίσης και συντέλεσε στην περαιτέρω απαξίωση των δημοκρατικών θεσμών.

Προκειμένου, όμως, να έχουμε μία ολοκληρωμένη εικόνα, δεν πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μία χώρα με σοβαρά προβλήματα διαφθοράς που καλύπτουν σχεδόν ολόκληρο το φάσμα της κοινωνίας και των συναλλαγών. Αξίζει να θυμηθούμε σε αυτό το σημείο ότι, σύμφωνα με την τελευταία διαθέσιμη κατάταξη της Διεθνούς Διαφάνειας, η Ελλάδα βρισκόταν, για το έτος 2017, μόλις στην 59^η θέση, με βαθμολογία 44/100,⁶⁰⁸ κάτω από αρκετές χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου και πολύ κάτω από τον μέσο όρο της Ε.Ε.⁶⁰⁹ Επίσης σημαντικό είναι να θυμηθούμε ότι μέχρι ιδιαίτερα πρόσφατα, η ελληνική βιβλιογραφία εστίαζε το ενδιαφέρον της σχεδόν αποκλειστικά στη διαφθορά στο δημόσιο τομέα, γεγονός που σημειώθηκε ότι ίσως δύναται να αποδοθεί στον κατά παράδοση περιορισμένο ρόλο του ιδιωτικού τομέα στις κατηγορίες εκείνες συναλλαγών που κατ' εξοχήν μαστίζονται από τη διαφθορά αλλά και στην ούτως ή άλλως περιθωριακή απήχηση του όρου «διαφθορά στον ιδιωτικό τομέα» στη διεθνή βιβλιογραφία μέχρι τουλάχιστον τις αρχές του 21^{ου} αιώνα.⁶¹⁰

Σε κάθε περίπτωση, η διαφθορά είναι, δίχως άλλο, ένα γνώριμο φαινόμενο για τους περισσότερους Έλληνες. Η έκταση του φαινομένου στα χαμηλά κλιμάκια δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητη, καθώς υποδηλώνει μία γενικότερη ανοχή, η οποία δεν μπορεί παρά να αποδομούσε την δημοκρατική κουλτούρα για την οποία έγινε λόγος νωρίτερα

---

⁶⁰⁷ Ο.π.

⁶⁰⁸ Σε κλίμακα 1-100 με το 100 να σηματοδοτεί ουσιαστική απουσία κάθε είδους διαφθοράς.

⁶⁰⁹ Η κατάταξη είναι διαθέσιμη στην ηλεκτρονική διεύθυνση

https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017.

⁶¹⁰ Βλ. σελίδες 72-74 της παρούσης, με περισσότερα στατιστικά στοιχεία.

πριν την επέλευση των επόδων συνεπειών της οικονομικής και θεσμικής κρίσης.⁶¹¹ Δίχως αμφιβολία, η διαφθορά στα υψηλά κλιμάκια είναι κατά κανόνα πολύ πιο επιζήμια για τα δημόσια οικονομικά και, γενικότερα, το δημόσιο συμφέρον. Δεν πρέπει, όμως, να λησμονούμε ότι οι δημοκρατικοί θεσμοί δεν μπορούν να επιβιώσουν απόντων των πολιτών. Η απουσία αποτελεσματικών μηχανισμών ελέγχου της διαφθοράς αντανακλά μία «χαλαρή» προσέγγιση του ρόλου των δημοκρατικών θεσμών ως θεματοφυλάκων των βασικών αρχών του πολιτεύματος. Είναι προφανές ότι όχι μόνο ο επιστημονικός αλλά και ο κοινωνικός διάλογος για τον διαβρωτικό ρόλο της διαφθοράς τόσο ως γενεσιουργού αιτίου των οικονομικών και θεσμικών κρίσεων όσο και ως επιταχυντή τους, μόλις τώρα ξεκινά. Η επίδραση της οικονομικής και θεσμικής αποδυνάμωσης του ελληνικού κράτους στην σχέση του με το οργανωμένο έγκλημα και στις τυχόν διεφθαρμένες συναλλαγές που διέπουν αυτή την σχέση εγείρει ζητήματα που αξίζουν ενδελεχούς μελέτης στο μέλλον.

3. Τα όπλα του ποινικού δικαίου

Το οργανωμένο έγκλημα αποτελεί μία από τις πλέον κοινωνικά και οικονομικά επιζήμιες μορφές εγκληματικότητας. Η καταστολή του έχει απασχολήσει, όπως είδαμε, όχι μόνο τους εθνικούς νομοθέτες, αλλά και τον διεθνή και κοινοτικό νομοθέτη, ο οποίος έχει επενδύσει στην εναρμόνιση των εθνικών νομοθεσιών.⁶¹² Στο πλαίσιο της παρούσης συζήτησης και υπό το φως των πορισμάτων της, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κριτική προσέγγιση των ρυθμίσεων εκείνων που έχουν τη δυνατότητα να περιορίσουν συγκεκριμένα τη διαφθορά ως εργαλείο το οργανωμένου εγκλήματος.⁶¹³ Η επιτυχία αυτής της προσπάθειας είναι διπλά πολύτιμη, καθώς έχει τόσο εγγενή όσο και εργαλειακή αξία. Αφενός μεν αντιμετωπίζει μία μορφή παραβατικής δραστηριότητας που, όπως προαναφέρθηκε, πλήττει την καρδιά της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος. Αφετέρου δε στερεί το οργανωμένο έγκλημα από ένα από τα πλέον ισχυρά και αποτελεσματικά όπλα του. Οι ποινικές ρυθμίσεις που θα μας απασχολήσουν εδώ είναι η τιμώρηση της συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση και τα μέτρα επιείκειας για τους ουσιαστικώς συμβάλλοντες στην εξάρθρωση εγκληματικής οργάνωσης.⁶¹⁴ Η σύντομη ανάλυση που ακολουθεί δεν φιλοδοξεί να είναι πλήρης, παρά μόνο να θέσει σε εφαρμογή τα θεωρητικά πορίσματα και τη βασική θέση αυτής της μελέτης.

---

⁶¹¹ Βλ. Konstantinos Kalliris, 'The weakened state of the modern state: corruption in times of economic and institutional crisis' in *Europe in Crisis: Crime, Criminal Justice, and the Way Forward: Essays in Honour of Nestor Courakis*, (Ant. N. Sakkoulas Publications EE, 2017), 549-561.

⁶¹² Βλ. αντί πολλών, Francesco Calderoni, *Organized Crime Legislation in the European Union: Harmonization and Approximation of Criminal Law, National Legislations and the EU Framework Decision on the Fight Against Organized Crime*, (Berlin: Springer, 2010).

⁶¹³ Όχι τη διαφθορά γενικώς ή τη δράση του οργανωμένου εγκλήματος γενικώς.

⁶¹⁴ Οι ανακριτικές πράξεις του άρθρου 253Α ΚΠΔ, παρότι σημαντικές για την διακρίβωση της δράσης του οργανωμένου εγκλήματος, δεν αφορούν άμεσα την παρούσα συζήτηση. Το ίδιο ισχύει για τον πρόσφατο Ν. 4478/2017 για την «Κύρωση και προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στη Σύμβαση της Βαρσοβίας της 16ης Μαΐου 2005 του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη νομιμοποίηση, ανίχνευση, κατάσχεση και δήμευση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και για τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας».

Η τιμώρηση της συμμετοχής. Η απόφαση-πλαίσιο 2008/841/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 2008, για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος⁶¹⁵ προέβλεπε την ποινική αντιμετώπιση τουλάχιστον μίας από τις παρακάτω συμπεριφορές:

- Α: ενεργή συμμετοχή στις εγκληματικές δραστηριότητες εγκληματικής οργάνωσης, εν γνώσει είτε του σκοπού της είτε της πρόθεσής της να τελέσει εγκλήματα
- Β: συμφωνία με την τέλεση εγκλημάτων, χωρίς αναγκαστικά να υπάρχει συμμετοχή στην τέλεσή τους

Ο έλληνας νομοθέτης ήδη από το 2001 (Ν. 2928/2001) είχε εγκληματοποιήσει την συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση με το άρθρο 187 ΠΚ. Με την εν λόγω διάταξη (παρ. 1) τιμωρείται *«όποιος συγκροτεί ή εντάσσεται ως μέλος σε δομημένη και με διαρκή δράση ομάδα από τρία ή περισσότερα πρόσωπα (οργάνωση) και επιδιώκει τη διάπραξη περισσότερων κακουργημάτων...»* που προβλέπονται σε συγκεκριμένα άρθρα του Ποινικού Κώδικα και σε συγκεκριμένους Ποινικούς Νόμους. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι ο έλληνας νομοθέτης αναγνώρισε την σχέση της διαφθοράς με το οργανωμένο έγκλημα προσθέτοντας (παρ. 4) πρόβλεψη για την τιμώρηση της δωροδοκίας *«δικαστικών λειτουργών, ενόρκων, ανακριτικών ή δικαστικών υπαλλήλων, μαρτύρων, πραγματογνωμόνων και διερμηνέων»* που ματαιώνει την αποκάλυψη ή τη δίωξη ή την τιμωρία του εγκλήματος της συγκρότησης ή ένταξης σε εγκληματική οργάνωση.

Το πρώτο ερώτημα που τίθεται, υπό το φως των ανωτέρω ρυθμίσεων, είναι αν είναι χρήσιμη και επιθυμητή η εγκληματοποίηση της «απλής» συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση.⁶¹⁶ Η απλή συμμετοχή θα πρέπει να διαχωρίζεται από την «ενεργή συμμετοχή» της απόφασης-πλαίσιο, δεδομένου ότι το απλό μέλος εγκληματικής οργάνωσης γνωρίζει μεν και αποδέχεται τους εγκληματικούς σκοπούς της, αλλά δεν συμμετέχει στη διάπραξη εγκλημάτων. Πρέπει δε να τονισθεί ότι, παρά το γεγονός ότι φαντάζει παράδοξο για τα ελληνικά δεδομένα, πολλές μεγάλες εγκληματικές οργανώσεις έχουν απλά μέλη τα οποία ούτε συμμετέχουν ούτε απαραίτητα εγκρίνουν την παραβατική δράση της οργάνωσης αλλά την αποδέχονται ως «αναγκαίο κακό». Η δε συμβολή τους στην οργάνωση είναι εντελώς τυπική και ήσσονος σημασίας – περισσότερο εθιμοτυπική παρά ουσιαστική. Σημειωτέον, επίσης, ότι στις οργανώσεις με ερείσματα στην ιταλική παράδοση του οργανωμένου εγκλήματος, η συμμετοχή στην

---

⁶¹⁵ Διαθέσιμη στον διαδικτυακό τόπο <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=URISERV:j10011>.

⁶¹⁶ Το ζήτημα έχει απασχολήσει την ελληνική θεωρία κυρίως σε νομοτεχνικό επίπεδο: για μία περιγραφή των αντικρουόμενων απόψεων βλ. Μανωλεδάκη (2002), 137-138 υποσημ. 64 και Τζανετή, ο.π., 1017, 1022.

οργάνωση είναι ένας εύκολος τρόπος να αποκτήσει κάποιος ασυλία απέναντι στην εκβιαστική παροχή προστασίας.

Με δεδομένα τα παραπάνω, φαίνεται πως η εγκληματοποίηση της «απλής» συμμετοχής σε εγκληματική οργάνωση είναι ευάλωτη απέναντι στην μομφή του πατερναλισμού. Στις σύγχρονες φιλελεύθερες δημοκρατίες, με τον αυξημένο σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα, το ποινικό δίκαιο κυριαρχείται από την αρχή της βλάβης, σύμφωνα με την οποία δεν πρέπει να στερείται της ελευθερίας του όποιος δεν έχει βλάβει άδικα κάποιον συνάνθρωπό του (συμπεριλαμβανομένης, ασφαλώς, της διακινδύνευσης).⁶¹⁷ Εν προκειμένω, δίνεται η εντύπωση ότι το απλό μέλος τιμωρείται «για τις κακές συναναστροφές του». Λαμβάνοντας υπόψιν, όμως, την ανάλυση που προηγήθηκε, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι αυτή η μομφή, παρότι εκ πρώτης όψεως βάσιμη, παραβλέπει τον κεντρικό ρόλο του παιχνιδιού ανάμεσα στο οργανωμένο έγκλημα και το κράτος. Όπως είδαμε, το οργανωμένο έγκλημα εμφανίζεται ως ισότιμος παίκτης στο παιχνίδι αυτό. Το γεγονός ότι απαιτείται αυξημένη ισχύς για την εξισορρόπηση, διά της διαφθοράς, των σχέσεων οργανωμένου εγκλήματος και κράτους επιβεβαιώνεται από την αδυναμία των συμμοριών (gangs) να παίζουν το ίδιο παιχνίδι. Όπως είδαμε, σύμφωνα με τις σημαντικές μελέτες των Sánchez-Jankowski και Whyte, οι σχέσεις των συμμοριών με πολιτικούς και κρατικούς αξιωματούχους είναι συχνά περιστασιακές, περιλαμβάνουν εξυπηρετήσεις όπως η διανομή φυλλαδίων από την μία πλευρά και η πρόσκαιρη επαγγελματική αποκατάσταση από την άλλη, ενώ (και αυτό είναι το κρίσιμο στοιχείο) οι συμμορίες αδυνατούν, όπως παραδέχονται τα ίδια τα μέλη τους, να επιβάλουν στην άλλη πλευρά την τήρηση των συμφωνηθέντων.⁶¹⁸ Η ισχύς των εγκληματικών οργανώσεων που τους επιτρέπει την συμμετοχή στο παιχνίδι της διαφθοράς ως ισότιμου παίκτη εξαρτάται πρωτίστως από το μονοπώλιο που εξασφαλίζουν στον τομέα δράσης τους, αλλά, μεταξύ άλλων, από παράγοντες όπως ο αριθμός και η ικανότητα προσέλκυσης νέων μελών. Συνεπώς, η εγκληματοποίηση της απλής συμμετοχής δεν τιμωρεί τις «κακές συναναστροφές», αλλά την αύξηση και επιβεβαίωση αυτής της ισχύος. Φυσικά, δεν πρέπει να παραβλέπουμε το γεγονός ότι η απαξία της απλής συμμετοχής δεν μπορεί παρά να είναι μικρότερη από την *stricto sensu* συμμετοχή σε ποινικά αδικήματα. Από αυτή την άποψη, επιβάλλεται η ηπιότερη τιμώρηση της πρώτης σε σχέση με την δεύτερη, όπως ορθά επιλέγει ο έλληνας νομοθέτης στο άρθρο 187 παρ. 6 εδ. β' ΠΚ.

Αντιθέτως, μοιάζει ιδιαίτερος άστοχη η πρόβλεψη του τρίτου εδαφίου, σύμφωνα με το οποίο:

---

⁶¹⁷ Για μία παρουσίαση του θεωρητικού προβλήματος του πατερναλισμού και μία απόπειρα διατύπωσης μίας συνεκτικής θεωρίας βλ. Konstantinos Kalliris (2017): 'Self-Authorship, Well-being and Paternalism', *Jurisprudence An International Journal of Legal and Political Thought*, 8 (1), 23-51 και Konstantinos Kalliris, *Autonomy, well-being and the law*, (Oxford University, PhD Thesis, 2011), Chapter IV.

⁶¹⁸ William Foot Whyte, *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*, fourth edition, (The University of Chicago Press, 1993), 160 επ και Martín Sánchez-Jankowski, *Islands in the Street: Gangs and American Urban Society*, (University of California Press, 1991), 218-220.

«Η απλή ψυχική συνέργεια στα εγκλήματα της συγκρότησης ή συμμετοχής κατά την παράγραφο 1 ή της συμμορίας κατά την παράγραφο 3 δεν τιμωρείται, εφόσον τα μέλη της οργάνωσης ή συμμορίας δεν επιδιώκουν οικονομικό ή άλλο υλικό όφελος».

Εδώ φαίνεται ότι το ατιμώρητο περιορίζεται στην ψυχική συνέργεια στο έγκλημα της πρώτης παραγράφου του άρθρου 187 ΠΚ μόνο όταν η οργάνωση επιδιώκει όφελος που δεν είναι οικονομικό ή υλικό. Εφόσον δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι ο έλληνας νομοθέτης είχε υπόψιν το ενεδεχόμενο εγκληματικές οργανώσεις να επιδιώκουν μόνο πολιτική ισχύ ή επιρροή, συνάγεται ότι είχε κατά νου τις οργανώσεις με ιδεολογικό ή πολιτικό υπόβαθρο, ιδίως δε τις τρομοκρατικές. Η δε ψυχική συνέργεια πειστικά υποστηρίζεται ότι έγκειται στην απλή ενίσχυση της απόφασης ίδρυσης ή προσχώρησης σε ήδη ιδρυθείσα οργάνωση, ίσως δε και στην προσφορά υλικής βοήθειας, η οποία, όμως, είτε δεν αξιοποιείται από τα μέλη της οργάνωσης, είτε η εξασφάλισή της απλώς εμψυχώνει την απόφαση για τη συγκρότηση της οργάνωσης.⁶¹⁹ Η διάταξη έχει προφανή στόχευση αλλά δεν είναι προφανής η λογική που επιβάλλει την εξαίρεση όσων απλώς ενισχύουν με τον ίδιο τρόπο την απόφαση κάποιου να ιδρύσει ή να προσχωρήσει σε μία εγκληματική οργάνωση. Σε αυτή την περίπτωση φαίνεται ότι πράγματι τιμωρείται το (παραβατικό παρά πολιτικό/ιδεολογικό) φρόνημα και οι «κακές συναναστροφές». Ορθότερο θα ήταν να μένει ατιμώρητη κάθε παρόμοια συνέργεια, ιδίως εν όψει του ότι δεν ενισχύει τη διαπραγματευτική θέση της οργάνωσης κατά τρόπο άμεσο.

Τα μέτρα επιείκειας. Το άρθρο 187B ΠΚ εισήγαγε μία σημαντική ρύθμιση για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Συγκεκριμένα, προέβλεψε απαλλαγή από την ποινή ή την ποινική δίωξη για το μέλος εγκληματικής οργάνωσης που θα «καταστήσει δυνατή με αναγγελία στην αρχή την πρόληψη της διάπραξης ενός από τα σχεδιαζόμενα εγκλήματα ή με τον ίδιο τρόπο συμβάλλει ουσιωδώς στην εξάρθρωση της εγκληματικής οργάνωσης ή της συμμορίας ή της τρομοκρατικής οργάνωσης» ή την επιβολή ελαττωμένης ποινής σε περίπτωση που τέλεσε κάποια από τα επιδιωκόμενα από την οργάνωση εγκλήματα, όπως αυτά περιγράφονται στο άρθρο 187 παρ.1 ΠΚ. Εξίσου σημαντική είναι η ρύθμιση της παραγράφου 9 του νόμου 2928/2001, η οποία προβλέπει μέτρα για την αποτελεσματική προστασία από πιθανή εκδίκηση ή εκφοβισμό των ουσιωδών μαρτύρων, των προσώπων που κατά το άρθρο 187A (πλέον 187B, μετά την προσθήκη νέου άρθρου 187A με την παρ. 1 του άρθρου 40 του Ν. 3251/2004) του Ποινικού Κώδικα βοηθούν στην αποκάλυψη εγκληματικών δραστηριοτήτων ή και των οικείων τους. Αμφότερες οι διατάξεις επιτρέπουν στα μέλη των εγκληματικών οργανώσεων να αποκαλύπτουν άλλως δυσαπόδεικτα επιβαρυντικά για τις οργανώσεις αυτές γεγονότα, χωρίς να αποθαρρύνονται από την αυτοενοχοποίηση και το φόβο της αντεκδίκησης. Πρόκειται για πρακτική που απέδωσε τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη και υιοθετείται από το ψήφισμα του Συμβουλίου της 23ης Νοεμβρίου 1995

---

⁶¹⁹ Τζανετής, ο.π., 1020.

σχετικά με την προστασία των μαρτύρων στα πλαίσια της καταπολέμησης του διεθνούς οργανωμένου εγκλήματος (95/C 327/04).⁶²⁰

Πέρα από τα προφανή οφέλη στο πεδίο της εξάρθρωσης εγκληματικών οργανώσεων, τα εν λόγω μέτρα μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο και στην καταπολέμηση της διαφθοράς που πηγάζει από το οργανωμένο έγκλημα. Κατ' αρχάς, όπως είδαμε, προκειμένου να μπορεί να συμμετάσχει στο παιχνίδι της διαφθοράς ως ισότιμος παίκτης, μία εγκληματική οργάνωση πρέπει να συντηρεί την ισχύ και το κύρος που τη διαχωρίζει από το «κοινό» έγκλημα. Η «προδοτική» συνεργασία με τις δικωκτικές αρχές (άρα με τον αντίπαλο/συμπαίκτη στο συγκεκριμένο παιχνίδι) ανατρέπει τις ισορροπίες ισχύος διότι η εγκληματική οργάνωση εμφανίζεται αδύναμη να προστατεύσει τα μέλη της και, τελικά, τον ίδιο της τον εαυτό. Ακόμα ισχυρότερο είναι το πλήγμα όταν οι «μετανοημένοι» οργανωμένοι εγκληματίες είναι υψηλόβαθμα στελέχη που ενοχοποιούν εξίσου ή και περισσότερο υψηλόβαθμους πρώην συντρόφους τους. Είχαμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε πόσο διατάραξε τις ισορροπίες (και οδήγησε σε βίαιο και οδυνηρό πόλεμο ανάμεσα στο κράτος και την Σικελική Μαφία) η μαρτυρία του Buscetta στην *Maxiprocesso*. Επιπροσθέτως, υπάρχει και μία λιγότερο διακριτή διά γυμνού οφθαλμού επίπτωση στις ισορροπίες του παιχνιδιού. Θεωρήσαμε δεδομένο, στην εισαγωγή της παρούσης, ότι αμφότεροι οι παίκτες (οργανωμένο έγκλημα και κρατικοί αξιωματούχοι) δρουν ορθολογικά. Τούτο αυτονόητα συνεπάγεται ότι λαμβάνουν υπόψιν τον *κίνδυνο (risk)* και το κόστος των επιλογών τους σε κάθε δεδομένη ευκαιρία (*opportunity costs*).⁶²¹ Όχι μόνο η επιτυχής εφαρμογή αλλά και μόνη η εισαγωγή των υπό εξέταση ρυθμίσεων καθιστά αυτομάτως πολύ πιο κινδυνώδη την συμμετοχή σε σχέσεις διαφθοράς τόσο για τους ίδιους τους υψηλόβαθμους οργανωμένους εγκληματίες (που, κατά κανόνα, διατηρούν σημαντικές νόμιμες επιχειρήσεις), όσο, πολύ περισσότερο, και για τους εκπροσώπους του κράτους που αντιλαμβάνονται ότι οι πιθανότητες αποκάλυψης αυξάνονται σημαντικά. Σε ένα παιχνίδι που απαιτεί την ανάγνωση και αξιολόγηση των κινήσεων του έτερου παίκτη, η πιθανότητα ένα από τα πολυάριθμα μέλη μιας οργάνωσης να εκμεταλλευτεί προς ίδιον όφελος τις ρυθμίσεις αυτές, καθιστά πολύ δυσχερέστερη τη θέση τόσο του «διεφθαρμένου» όσο και του «διαφθορέα». Ο μεν πρώτος πρέπει να αναλάβει πολύ μεγαλύτερο κίνδυνο, ο δε δεύτερος είναι υποχρεωμένος να καταβάλει μεγαλύτερο τίμημα για να αντισταθμίσει την αύξηση του κινδύνου.

4. Αντί επιλόγου: το περιορισμένο οπλοστάσιο του ποινικού δικαίου και μερικές προτάσεις

⁶²⁰ Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:31995Y1207\(04\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:31995Y1207(04))

⁶²¹ Για την σημασία των λεγόμενων *opportunity costs* στα παιχνίδια που μπορεί να καταλήξουν σε σύγκρουση, αντί συμφωνίας, βλ αντί πολλών Solomon Polachek και Jun Xiang, (2008) 'How Opportunity Costs Decrease the Probability of War in an Incomplete Information Game', *IZA DP No. 3883*.

Παρά την αξιοσημείωτη συμβολή ποινικών διατάξεων όπως οι προαναφερθείσες στην καταπολέμηση της διαφθοράς που πηγάζει από το οργανωμένο έγκλημα, το οπλοστάσιο του ποινικού δικαίου παραμένει ανεπαρκές. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο επειδή το ποινικό δίκαιο είναι ένα εργαλείο που συχνά αδυνατεί, λόγω της ίδιας της φύσης, να εισχωρήσει σε σκοτεινές και περίπλοκες μορφές εγκληματικότητας χωρίς να θέσει σε κίνδυνο τις ίδιες τις θεμελιώδεις αρχές που το διέπουν. Εν προκειμένω, είναι ίσως ακόμα πιο σημαντική η παρατήρηση ότι ο νομοθέτης καλείται να αντιμετωπίσει ένα φαινόμενο εξαιρετικά περίπλοκο, ένα παιχνίδι διαφθοράς του οποίου τη θέση ισορροπίας πρέπει να ανατρέψει εις βάρος του οργανωμένου εγκλήματος και υπέρ του κράτους και των πολιτών του. Παρά ταύτα, η μελέτη του φαινομένου και τα ερμηνευτικά πορίσματα της παρούσης επιτρέπουν την διατύπωση τριών προτάσεων με την μορφή γενικών κατευθύνσεων αντεγκληματικής πολιτικής.

Το εγκληματικό μονοπώλιο

Όπως διαφαίνεται από την κατά τρόπο ειδοποιό περιορισμένη πρόσβαση των (κατά τα λοιπά παρεμφερών με το οργανωμένο έγκλημα δομής) συμμοριών στα υψηλά κλιμάκια της πολιτικής ζωής και του κράτους, είναι ζωτικής σημασίας ο περιορισμός εκείνου του χαρακτηριστικού γνωρίσματος των εγκληματικών οργανώσεων που τις καθιστά ιδιαίτερος ισχυρές: της μονοπωλιακής τους δράσης στον υπόκοσμο. Αδιαμφισβήτητο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ισχυροποιείται το οργανωμένο έγκλημα από το εγκληματικό μονοπώλιο είναι η διαβόητη ποτοαπαγόρευση στο Σικάγο των ΗΠΑ. Η παράνομη αγορά που δημιουργήθηκε για να καλύψει τη ζήτηση ήταν τεράστια και η οργάνωση που την μονοπώλησε δημιούργησε σχέσεις διαφθοράς σε ευρύτατη κλίμακα (βλ και παραπάνω περί Outfit). Σήμερα, εξακολουθούν να υπάρχουν υπηρεσίες με τεράστια ζήτηση, η προσφορά των οποίων παραμένει παράνομη, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ισχυρών εγκληματικών μονοπωλίων. Η μετανάστευση, τα όπλα και οι ναρκωτικές ουσίες είναι τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα με σημαντικές επιπτώσεις στον τομέα της διαφθοράς κρατικών λειτουργιών από εγκληματικές οργανώσεις. Παρά το γεγονός ότι η μεταφορά των υπηρεσιών αυτών στη νόμιμη σφαίρα θα κατάφερνε ένα μεγάλο πλήγμα σε αυτό το είδος διαφθοράς, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς τους λόγους που επέβαλαν την εγκληματοποίησή τους. Αναμφίβολα, σε κάποιες περιπτώσεις, οι λόγοι αυτοί θα είναι αρκετά ισχυροί για τη διατήρηση της τρέχουσας αντεγκληματικής πολιτικής. Σε κάθε περίπτωση, όμως, ο νομοθέτης θα πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη του την προνομιακή θέση που απολαμβάνει το οργανωμένο έγκλημα στο παιχνίδι ισχύος που περιγράφεται στην παρούσα εξαιτίας των εγκληματικών μονοπωλίων που προκύπτουν από την πολιτική αυτή και να ενστερνιστεί κάθε μέτρο που θα μπορεί να διαταράξει την «ισορροπία διαφθοράς» που διαμορφώνεται διά της ισχυροποίησης της θέσης του κράτους και της αποδυνάμωσης εκείνης των εγκληματικών οργανώσεων.

Πρέπει να τονισθεί ιδιαίτερος το γεγονός ότι η δυναμική αντιμετώπιση των εγκληματικών μονοπωλίων αποτελεί μέτρο που πιθανότατα απαιτεί μία ριζική αλλαγή της αντεγκληματικής στόχευσης που επικρατεί και αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη νομιμοποίηση των εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, δηλαδή της διαδικασίας «μέσω της οποίας αποκρύπτεται η ύπαρξη, η παράνομη πηγή ή η παράνομη χρήση εσόδων, τα οποία στη συνέχεια μεταμφιέζονται με τέτοιο τρόπο, ώστε η προέλευσή τους να εμφανίζεται νόμιμη».⁶²² Δεδομένου ότι οι εγκληματικές οργανώσεις κατ' ανάγκη διαπρέπουν σε αυτή τη δραστηριότητα, η έμφαση αυτή (ιδιαίτερος εμφανής και στην ελληνική βιβλιογραφία⁶²³) είναι μάλλον αναμενόμενη. Τα πορίσματα της παρούσης, όμως, ενισχύουν την άποψη ότι είναι πολύ πιο αποτελεσματική η δραστική μείωση των εσόδων των εγκληματικών οργανώσεων διά της κατάργησης ή του περιορισμού της μονοπωλιακής δράσης τους παρά η προσπάθεια αποκάλυψης των μεθόδων με τις οποίες αποκρύπτουν και νομιμοποιούν τα έσοδά τους. Η προσέγγιση αυτή απαιτεί την επανεκτίμηση προτεραιοτήτων που αυτή την στιγμή μοιάζουν αδιαπραγμάτευτες (βλ. και την πρόσφατη κύρωση της Σύμβασης της Βαρσοβίας της 16ης Μαΐου 2005 του Συμβουλίου της Ευρώπης «για τη νομιμοποίηση, ανίχνευση, κατάσχεση και δήμευση εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και για τη χρηματοδότηση της τρομοκρατίας» με τον νόμο 4478/2017).

Η αποτελεσματικότητα της επιβολής της κρατικής εξουσίας

Ας θυμηθούμε την παραδοχή του δικαστή Falcone, ενός ανθρώπου που κατανόησε όσο λίγοι το οργανωμένο έγκλημα: η καθυστέρηση στην απονομή της δικαιοσύνης στην Σικελία ισχυροποίησε τη θέση της τοπικής μαφίας, η οποία επέλυε τα προβλήματα των πολιτών γρήγορα και αποτελεσματικά. Ακουγόταν, ίσως, παράδοξο να συσχετίζει κανείς την διαφθορά που προκαλείται από το οργανωμένο έγκλημα με την καθυστέρηση στην

---

⁶²² Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου (1999) «Η Νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές πράξεις», *Τμητικός Τόμος για τον καθηγητή Γεώργιο Αλέξανδρο Μαγκάκη, Ποινικό Δίκαιο – Ελευθερία – Κράτος Δικαίου*, (Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας 1999,) 381.

⁶²³ Βλ. αντί πολλών Γεωργίου Χλούπη (2000) «Νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες: περιγραφή του φαινομένου και τρόποι αντιμετώπισης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 369 επ., Γιώργου Δημήτρη, *Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος: Ζητήματα εφαρμογής του Ν. 2331/1995* (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2002), 55 – 60, Χάρη Παπαχαλαράμπου, (2001) «Παρατηρήσεις στην υπ' αριθμ. 18,19/2000 ΠεντΕφΠειρ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1247 επ., Νικολάου Κουλούρη, (2000) «Προβλήματα εφαρμογής του Ν. 2331/1995», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 374 επ., Σταύρου Κάτσιου (2000) «“Mundus vult decipi”. Η πορεία της οδηγίας 91/308/ΕΟΚ για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης των εγκληματικών εσόδων και η μη εφαρμογή του Ν. 2331/1995», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 397 επ., Ελισάβετ Συμεωνίδου-Καστανίδου, «Η ποινική αντιμετώπιση της νομιμοποίησης των παράνομων εσόδων ως δράσης ενισχυτικής του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας», *Πρακτικά του 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου της ΕΕΠΔ με θέμα Το Οργανωμένο Έγκλημα από τη σκοπιά του Ποινικού Δικαίου*, (Αθήνα: Σάκκουλας, 2000), 117 επ. και Στέφανου Παύλου (2008) «Ο Ν. 3691/2008 για την πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας – Η οριστικοποίηση μιας διαχρονικής δογματικής εκτροπής και η εμπέδωση της κατασταλτικής αυθαιρεσίας», *Ποινικά Χρονικά*, 923 επ. Βλ. επίσης χρήσιμες γενικότερες παρατηρήσεις σε Αθανασία Διονυσπούλου (2000) «Η δήμευση των προϊόντων εγκληματικής δραστηριότητας: Παρατηρήσεις και de lege ferenda προτάσεις στις διατάξεις του Ν. 2331/1995», *Υπεράσπιση*, 793 επ.

απονομή της δικαιοσύνης. Υπό το φως όσων συζητήθηκαν και αναλύθηκαν στην παρούσα, το παράδοξο ατονεί και η εξήγηση του Falcone επιβεβαιώνεται πλήρως. Πράγματι, το οργανωμένο έγκλημα αντλεί σημαντικό μέρος της ισχύος που του επιτρέπει να συμμετέχει επί ίσοις όροις στο παιχνίδι της διαφθοράς από την αδυναμία του κράτους να επιβάλει αποτελεσματικά την εξουσία του και να διασκεδάσει κάθε υπόνοια περί ανάγκης καταφυγής σε άλλους μηχανισμούς επίλυσης διαφορών, παροχής υπηρεσιών, προστασίας κοκ. Αυτά τα κενά επιτρέπουν στο οργανωμένο έγκλημα να βρίσκει ερείσματα στην κοινωνία, όπως έγινε με πολιτικούς όρους στην Σικελία και την Ιαπωνία και με κοινωνικοοικονομικούς (λόγω της ζήτησης για ένα προϊόν του οποίου την απαγόρευση δεν αντιλαμβανόταν η κοινωνία) στο Σικάγο. Ταυτόχρονα, η απαξίωση του ίδιου του πυρήνα της έννοιας του κράτους και του μονοπωλίου του στην επιβολή ορισμένων κανόνων επιφέρει την εξασθένηση εκείνη που εδραιώνει τη διεφθαρμένη συναλλαγή με το οργανωμένο έγκλημα ως βασική ορθολογική επιλογή. Η εδραίωση ενός αποτελεσματικού κράτους συνεπάγεται την αντιστροφή των συμπτωμάτων αυτών και τη δυνατότητα αποβολής του οργανωμένου εγκλήματος από το παιχνίδι.

Είναι χρήσιμο να τονισθεί εδώ ότι η αποτελεσματικότητα άσκησης της κρατικής εξουσίας εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένης και της ικανότητας του εκάστοτε κράτους να εφαρμόζει το νόμο, όπως αυτή περιγράφεται με την αγγλοσαξωνική χρήση του όρου «κράτος δικαίου» (*rule of law*). Υπάρχει, συνεπώς, πρόσφορο έδαφος για την μελέτη της ήπιας εγκληματικότητας και του ενδεχομένου αυτή να προκαλεί ένα φαινόμενο «σπασμένου παραθύρου».⁶²⁴ Η θεωρία αυτή έχει ορθώς επικριθεί για την μεθοδολογική της αδυναμία να διακρίνει ανάμεσα στην αιτιότητα και την απλή συσχέτιση⁶²⁵ αλλά αυτό ουδόλως αποκλείει την προσπάθεια ανάδειξης του ρόλου της αδυναμίας καταστολής του «απλού» εγκλήματος στην υποβάθμιση της κρατικής ισχύος στα μάτια των πολιτών.

Η πρόσβαση στους υποψήφιους «διεφθαρμένους»

Τέλος, είναι ανάγκη να αξιολογήσουμε τις ίδιες τις μεθόδους των οργανωμένων εγκληματιών στον τομέα της διαφθοράς – με άλλα λόγια, τις κινήσεις που κάνουν στο παιχνίδι που μελετούμε. Όπως είδαμε, οι μεγάλες εγκληματικές οργανώσεις συχνά αποκτούν πρόσβαση στα πλέον υψηλά κρατικά κλιμάκια. Αυτό επιτυγχάνεται, όμως, μετά από μία διαδικασία που περιλαμβάνει την προσέγγιση και συναλλαγή με λιγότερο δυσπρόσιτους εκπροσώπους του κράτους. Παρατηρήσαμε πώς το Outfit άρχισε να συμμετέχει στο διεφθαρμένο παιχνίδι με συμπαίκτες/αντιπάλους τους δημάρχους για να φτάσει σταδιακά μέχρι τον Λευκό Οίκο. Το ίδιο διαπιστώνει κανείς από την ιστορική διαδρομή της Σικελικής Μαφίας και της Yakuza. Αντιθέτως, οι συμμορίες φαίνεται πως

⁶²⁴ James Q. Wilson, and George L. Kelling (1982) 'Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety', *The Atlantic Monthly* 263 (2), 46-52.

⁶²⁵ David Thacher (2004) 'Order Maintenance Reconsidered: Moving beyond Strong Causal Reasoning' *Journal of Criminal Law and Criminology* 94 (2), 381-414.

δεν έχουν τη δυνατότητα *πραγματικής* πρόσβασης ακόμα και σε χαμηλόβαθμους αξιωματούχους ή και απλούς υποψηφίους για αξιώματα. Το συμπέρασμα δεν μπορεί παρά να εστιάζει στην ανάγκη περιορισμού της πρόσβασης στην κρατική εξουσία. Αυτό συνήθως επιτυγχάνεται με τον περιορισμό των εξουσιών εκείνων των αξιωματούχων που είναι περισσότερο επιρρεπείς στη διαφθορά (εδώ οι σχετικές μελέτες του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Διαφάνειας που συζητήθηκαν και στην παρούσα είναι εξαιρετικά χρήσιμες). Δεν πρέπει, φυσικά, να ξεχνάμε ότι η κρατική εξουσία ασκείται από πρόσωπα που δεν διαφέρουν από τον μέσο ορθολογικό άνθρωπο. Ας θυμηθούμε το παράδειγμα του Σικάγο: οι υπερβολικές εξουσίες στα χέρια ενός τοπικού αιρετού αντιπροσώπου όχι μόνο επέτρεψαν στους κατά καιρούς υποψηφίους να έχουν ένα ισχυρό διαπραγματευτικό όπλο στο παιχνίδι της διαφθοράς, αλλά προσέλκυσαν το ενδιαφέρον των οργανωμένων εγκληματιών, διότι το κόστος για τον έλεγχο όλων αυτών των εξουσιών ήταν πολύ μικρό. Προφανώς, όταν μία εγκληματική οργάνωση αποκτά ισχύ που της επιτρέπει να συμμετέχει στο παιχνίδι με υψηλόβαθμους κρατικούς αξιωματούχους, οι δυνατότητες παρέμβασης σε αυτό τον τομέα είναι περιορισμένες. Μέχρι τότε, όμως, η ορθολογική κατανομή των αρμοδιοτήτων και η κατά το δυνατόν «απρόσωπη» λειτουργία του κράτους στους τομείς που κατ' εξοχήν προσελκύουν τη διαφθορά αυτού του τύπου επιδρούν σημαντικά στην κατανομή ισχύος ανάμεσα στο κράτος και το οργανωμένο έγκλημα.

Οι παρατηρήσεις αυτές μας υπενθυμίζουν την έντονη συζήτηση για την σχέση ανάμεσα στην αποκεντρωμένη διοίκηση και τη διαφθορά. Κάποιες μελέτες υποστηρίζουν ότι η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων από το κράτος σε περιφερειακά όργανα μειώνει τη διαφθορά.⁶²⁶ Εξίσου σθεναρά υποστηρίζεται η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία η αποκέντρωση της Διοίκησης σταθερά οδηγεί σε αύξηση των κρουσμάτων διαφθοράς.⁶²⁷ Σε ένα εξαιρετικά σημαντικό άρθρο, οι Shleifer και Vishny καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα κράτη που υποφέρουν περισσότερο από τη διαφθορά είναι εκείνα που επιλέγουν την «μέση οδό» - εκείνα, δηλαδή, τα κράτη που δεν συγκεντρώνουν όλες τις αρμοδιότητες στην κεντρική διοίκηση αλλά ούτε προχωρούν σε τολμηρές πολιτικές διοικητικής αποκέντρωσης.⁶²⁸ Σε κάθε περίπτωση, η μελέτη των πολιτικών αυτών σε σχέση συγκεκριμένα με το οργανωμένο έγκλημα και τη διαφθορά (παρά με τη διαφθορά

---

⁶²⁶ Albert Breton, *Competitive governments: An economic theory of politics and public finance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996) και B.R. Weingast, (1995) 'The economic role of political institutions: market-preserving federalism and economic development.' *Journal of Law, Economics and Organization*, 1-31.

⁶²⁷ E.C. Banfield, 'Corruption as a feature of governmental organization' in M. Ekpo, (ed.) *Bureaucratic Corruption in Sub-Saharan Africa: Towards a Search for Causes and Consequences* (Washington D.C.: University Press of America, 1979) και James Manor, *The political economy of democratic decentralization* (Washington D.C.: TheWorld Bank, 1999). Ο Manor υποστηρίζει (σελ. 101) ότι κάθε φορά που μια παρόμοια αποκέντρωση λαμβάνει χώρα, ο αριθμός των προσώπων που εμπλέκονται σε υποθέσεις διαφθοράς αυξάνεται.

⁶²⁸ Andrei Shleifer & Robert W. Vishny (1993) 'Corruption.' *The Quarterly Journal of Economics* 108 (3), 599-617.

εν γένει) είναι, σύμφωνα με τα πορίσματα της παρούσης, απαραίτητη και πολλά υποσχόμενη.

Κύριος σκοπός αυτής της διατριβής ήταν η περιγραφή και ερμηνεία του τρόπου με τον οποίο το οργανωμένο έγκλημα χρησιμοποιεί τη διαφθορά για να επιτύχει τους στόχους του, αλλά και η φύση της συμμετοχής του *lato sensu* κράτους σε αυτή τη διαδικασία. Για τον σκοπό αυτό, επελέγη η ερμηνευτική ανάλυση μίας παιγνιοθεωρητικής προσέγγισης και, ακολούθως, η επαλήθευση της ερμηνείας αυτής με τη βοήθεια μίας υβριδικής συγκριτικής μεθόδου. Συνεπώς, η συμβολή της παρούσης στον επιστημονικό διάλογο φιλοδοξεί να είναι κατά βάση μεθοδολογική. Αυτή είναι μία φιλοδοξία στενή από την άποψη ότι η δυνατότητα υποβολής προτάσεων και λύσεων είναι περιορισμένη· είναι όμως, ταυτόχρονα, ευρύτατη διότι επιτρέπει (στο μέτρο του δυνατού) την μελέτη του ζητήματος κατά τρόπο σφαιρικό, χωρίς δεσμεύσεις από συγκεκριμένα νομικά συστήματα ή κοινωνικές ιδιαιτερότητες. Ομοίως απαλλαγμένα από αυτές τις ιδιαιτερότητες μπορούν να είναι και τα πορίσματα μίας τέτοιας μελέτης. Ταυτόχρονα, η εργασία αυτή προσπάθησε, παρά το γεγονός ότι δεν ήταν αυτό το κεντρικό της θέμα, να εισφέρει δύο αυθεντικούς ορισμούς –του οργανωμένου εγκλήματος και της διαφθοράς- στους οποίους αφιερώθηκε σημαντικό μέρος προκειμένου να περιληφθούν όσο το δυνατόν περισσότερα κρίσιμα στοιχεία των εννοιών. Στο πλαίσιο των δυνατοτήτων που παρέχει η ερευνητική αυτή προσέγγιση, κατατέθηκαν στο τελευταίο κεφάλαιο μερικές προτάσεις αντεγκληματικής πολιτικής στη βάση γενικών παρατηρήσεων και πορισμάτων. Ελπίζεται ότι μελλοντικά τα πορίσματα της παρούσης θα καταστεί δυνατόν να ελεγχθούν εμπειρικά με νέες έρευνες πεδίου και υπό το φως στοιχείων για την χρήση της διαφθοράς από μία μορφή εγκληματικότητας που εξελίσσεται όσο καμία άλλη: το οργανωμένο έγκλημα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι
Αύξηση της απασχόλησης σε Abruzzo και Σικελία

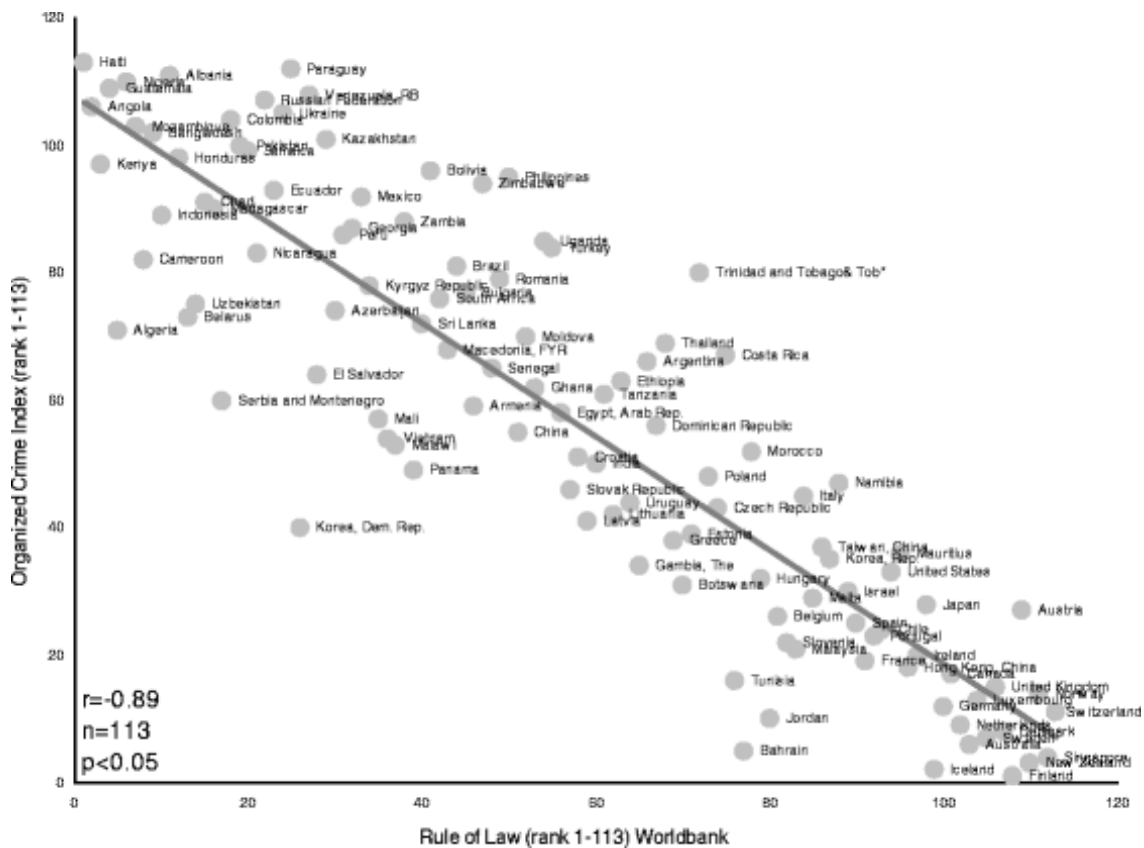
	Yearly Employment Growth (1950-1993)	Contribution of agriculture	Contribution of industry	Contribution of market services	Contribution of non- market services
Abruzzo	0.2%	-0.80%	+0.16%	+0.65%	+0.19 %
Sicily	0.07%	-0.48%	- 0.04%	+0.46%	+0.13 %

	Yearly Employment Growth (1970-1990)	Contribution of job growth	Contribution of demographics	Contribution of migration
Abruzzo	1.0%	1.2%	-0.1%	-0.1%
Sicily	0.3%	0.6%	-0.4%	+0.1%

Πηγή: Rodolfo Helg, Giovanni Peri and Gianfranco Viesti, (2000) ‘Abruzzo and Sicily: Catching up and lagging behind’, *European Investment Bank Papers* 5 (1), 73, 74.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Συσχέτιση οργανωμένου εγκλήματος και κράτους δικαίου

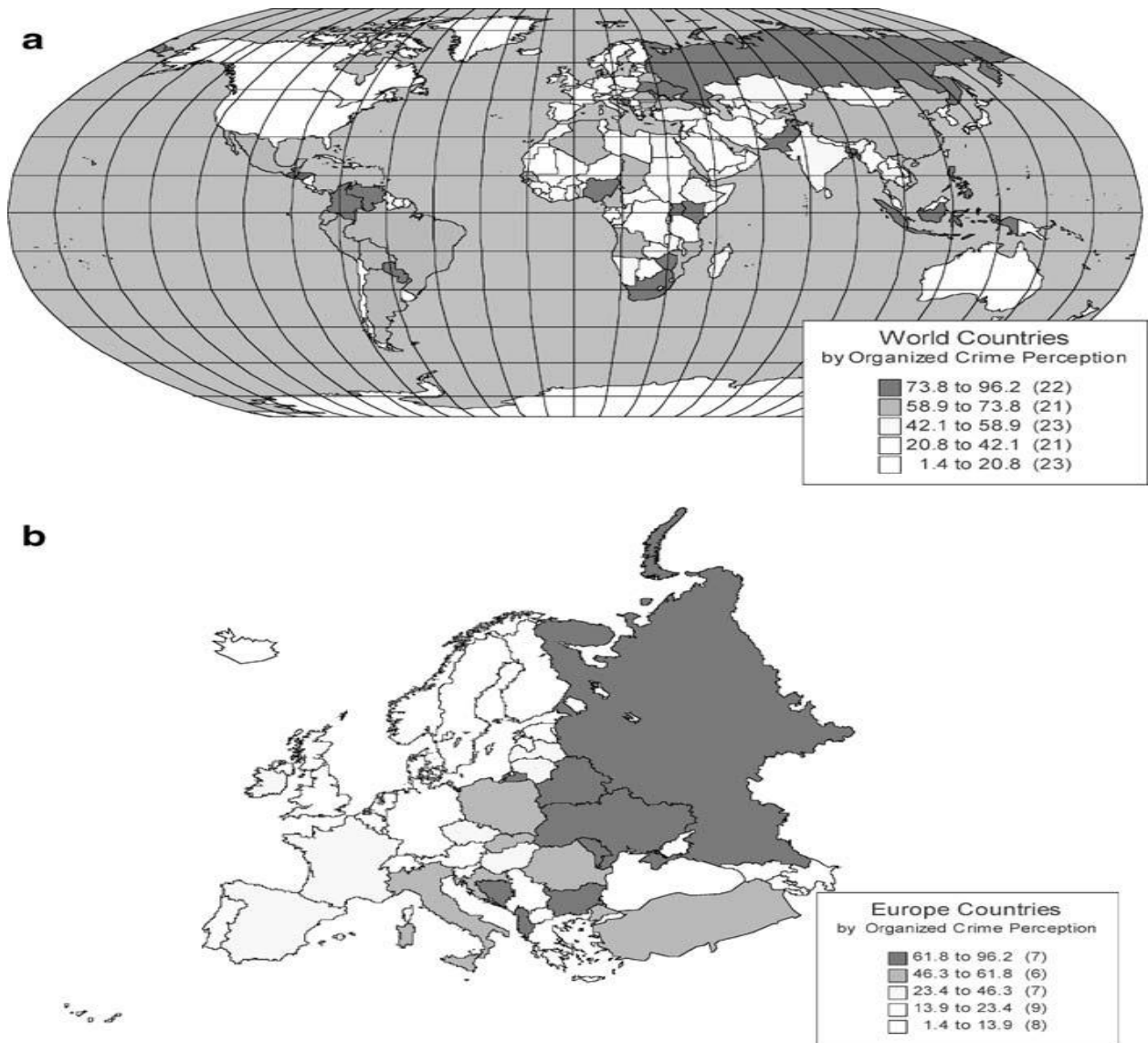

Πηγή: **Van Dijk J**, (2007), 'Mafia Makers: Assessing Organized Crime and its Impact Upon Societies', *Trends on Organized Crime* 10, 47.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ

Οργανωμένη εγκληματική δραστηριότητα ανά την υφήλιο και την Ευρώπη (αντίληψη)

Πηγή: **Van Dijk J**, (2007), 'Mafia Makers: Assessing Organized Crime and its Impact Upon Societies', *Trends on Organized Crime* 10, 44.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αλεξιάδης Στ, «Η ποινική αντιμετώπιση της διαφθοράς στο διεθνή χώρο», *Αφιέρωμα στην Πελαγία Γέσιου – Φαλτσή*, Τόμος Α΄, (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2007)

Αλεξιάδης Στ, (2001) «Η διαφθορά ως κοινώς επικίνδυνο έγκλημα», σε *Τιμητικό Τόμο Δ. Σπινέλλη*, Τόμος Α΄, *Οι Ποινικές Επιστήμες στον 21ο αιώνα*

Αλεξιάδης Στ, *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1996)

Αλεξιάδης Στ, *Εγκληματολογία* (Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, 1989)

Ανδρουλάκης Ν, *Ποινικό Δίκαιο: Γενικό Μέρος* (Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, 2000)

Αργυροηλιόπουλος Η, *Η ιδιωτική και δημόσια διαφθορά ως έγκλημα αθέμιτου ανταγωνισμού*, (Νομική Βιβλιοθήκη, 2006)

Δημήτραινας Γ, *Ξέπλυμα βρώμικου χρήματος: Ζητήματα εφαρμογής του Ν. 2331/1995* (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2002)

Διονυσοπούλου Α, (2000) «Η δήμευση των προϊόντων εγκληματικής δραστηριότητας: Παρατηρήσεις και de lege ferenda προτάσεις στις διατάξεις του Ν. 2331/1995», *Υπεράσπιση*, 793 επ

Καϊάφα-Γκμπάντι Μ, (2010) «Ποινική καταστολή στις διαφθοράς στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα το νομοθετικό πλαίσιο της Ε.Ε. στην ευρύτερη διεθνή σκηνή και το εθνικό μας δίκαιο», *Ποινικά Χρονικά*, 3-22

Καλλίρης Κ. Ι., «Οργανωμένο έγκλημα και διαφθορά: φαινότυπος, αλληλεπίδραση και ποινικό δίκαιο», *Δίκαιο και Πολιτική κατά της Διαφθοράς*, επ. Δ. Ζιούβα (Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2016), 253-301

Καλλίρης Κ. Ι., «Ο διαβρωτικός ρόλος της διαφθοράς σε περιόδους θεσμικής κρίσης», *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Περίόδους Κρίσης: Τιμητικός Τόμος Ν. Κουράκη*, (Αθήνα: Σάκκουλας, 2016), 797-827

Κάτσιος Σ, (2000) «“Mundus vult decipi”». Η πορεία της οδηγίας 91/308/ΕΟΚ για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης των εγκληματικών εσόδων και η μη εφαρμογή του Ν. 2331/1995», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 397 επ

Κονταξής Ι, *Ποινικός Κώδικας (ερμηνεία)*, Τόμος Β', (Π. Ν. Σάκκουλας, 2000)

Κουλούρης Ν, (2000) «Προβλήματα εφαρμογής του Ν. 2331/1995», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 374 επ

Κουράκης Ν, (2002) «Η διαφθορά ως πρόβλημα της ελληνικής αντεγκληματικής πολιτικής», *Ποινικός Λόγος* 1/2002, 1-4

Κρουσταλάκης Ε, (2004) «Η διαφθορά στη δημόσια διοίκηση: μία ψηλαφητή πραγματικότητα ή μία αδικαιολόγητη φαντασίωση;» *Αρμενόπουλος* 5/2004, 657-660

Λίβος Ν, *Οργανωμένο Έγκλημα και Ειδικές Ανακριτικές Πράξεις: Ο εγκληματολογικο-δογματικός φαινότυπος του οργανωμένου εγκλήματος*, (Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, 2007)

Λίβος Ν, *Το Οργανωμένο έγκλημα από τη σκοπιά του Ποινικού Δικαίου, Πρακτικά του Ζ' Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου*, (Π. Ν. Σάκκουλας, Δίκαιο και Οικονομία, Αθήνα 2000)

Lombroso C, *Ο Εγκληματίας Άνθρωπος*, τόμ. Β', 1876, μετάφραση Έλλης Αλεξίου-Πρωταίου, (Αθήνα: Εκδόσεις Ψίχαλου, 1970)

Μανωλεδάκης Ι, *Ασφάλεια και Ελευθερία: Ερμηνεία του Ν. 2928/2001 για το Οργανωμένο Έγκλημα - Σχετικά κείμενα*, (Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 2002)

Μανωλεδάκης Ι, *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου*, (Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, 1998)

Μανωλεδάκης Ι, *Ερμηνεία κατ' άρθρο των όρων του ειδικού μέρους του Ποινικού Κώδικα*, (Εκδόσεις Σάκκουλα, 1996)

Μαργαρίτης Μ, *Ερμηνεία – Εφαρμογή Ποινικού Κώδικα*, (Π. Ν. Σάκκουλας, 2009)

Μπιτζιλέκης Ν, (2009) «Η διαφθορά ως νομικό και πολιτικό πρόβλημα», *Ποινικά Χρονικά*

Μυλωνάς Ιπ. (1999), Σκέψεις σχετικά με τον όρο «οργανωμένο έγκλημα», *Υπεράσπιση*, 495 επ

Παπαδάκης Ρ. Ε., (2010) «Οιονεί διαφθορά και τρόποι αντιμετώπισής της» *Ποινική Δικαιοσύνη*

Παπαχαλαράμπος Χ, (2001) «Παρατηρήσεις στην υπ' αριθμ. 18,19/2000 ΠεντΕφΠειρ», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1247 επ

Παύλου Σ, *Ναρκωτικά – Δογματικά και Ερμηνευτικά Προβλήματα των Ποινικών Διατάξεων του Κώδικα Νόμων για τα Ναρκωτικά - Κ.Ν.Ν./ Ν. 3459/2006*, 3η έκδοση, (Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας, 2008).

Παύλου Σ, (2008) «Ο Ν. 3691/2008 για την πρόληψη και καταστολή της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας – Η οριστικοποίηση μιας διαχρονικής δογματικής εκτροπής και η εμπέδωση της κατασταλτικής αυθαιρεσίας», *Ποινικά Χρονικά*, 923 επ.

Ράικος Δ, *Δημόσια διοίκηση και διαφθορά*, (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2006)

Σπινέλλη Κ, *Εγκληματολογία: Σύγχρονες και Παλαιότερες Κατευθύνσεις – Πανεπιστημιακές Παραδόσεις Τόμος Α΄*, (!985, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλας)

Σπινέλλης Δ, *Ποινικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος (πανεπιστημιακές παραδόσεις), Εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία*, (Εκδόσεις Σάκκουλα, 1988)

Σταθόπουλος Μ, *Μελέτες Ι, Γενική Θεωρία του Δικαίου – Ανθρώπινα Δικαιώματα – Δικαστική Εξουσία και Σύνταγμα*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2007)

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε, *Εμβάθυνση στο Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο*, (Νομική Βιβλιοθήκη, 2008)

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε, «Η ποινική αντιμετώπιση της νομιμοποίησης των παράνομων εσόδων ως δράσης ενισχυτικής του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας», *Πρακτικά του 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου της ΕΕΠΔ με θέμα Το Οργανωμένο Έγκλημα από τη σκοπιά του Ποινικού Δικαίου*, (Αθήνα: Σάκκουλας, 2000), 117 επ

Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε, (1999) «Η Νομιμοποίηση εσόδων από εγκληματικές πράξεις», *Τιμητικός Τόμος για τον καθηγητή Γεώργιο Αλέξανδρο Μαγκάκη, Ποινικό Δίκαιο – Ελευθερία – Κράτος Δικαίου*, (Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας 1999,) 381 επ

Τζανετής, Α, (2001) «Η έννοια της εγκληματικής οργάνωσης κατά το νέο άρθρο 187 ΠΚ», *Ποινικά Χρονικά*, 1016 επ

Χλούπης Γ, (2000) «Νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες: περιγραφή του φαινομένου και τρόποι αντιμετώπισης», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 369 επ.,

Χλούπης Γ, (1999) «Εννοιολογική οριοθέτηση της έννοιας του οργανωμένου Εγκλήματος», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1027 επ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Aikin C, *Corruption, a Dictionary of the Social Sciences*, (Glencoe, NY: Free Press, 1964)

Akers R. L., (1991) ‘Self-Control as a General Theory of Crime’, *Journal of Quantitative Criminology* 7 (2), 201-211

Alatas S, *Corruption: Its Nature, Causes, and Functions*, (Kuala Lumpur: S. Abdul Majeed, 1991)

Albini, J. L., *The American Mafia: Genesis of a Legend* (New York: Appleton, 1971)

Alexeev M, Janeba E and Osborne S, (2004) ‘Taxation and evasion in the presence of extortion by organized crime’, *Journal of Comparative Economics* 32 (3), 375-387

Allen F. A., ‘Raffaele Garofalo’ in H. Mannheim (ed.), *Pioneers of criminology* (London: Stevens and Sons, 1960), 254–276

Allum F, (2001) ‘Becoming a camorrista: criminal culture and life choices in Naples’ *Journal of Modern Italian Studies* 6 (3), 324-347

Alongi G, *La mafia*, 2nd rev. (Forni: Palermo, 1904)

Amundsen I, (1999) ‘Political corruption: An introduction to the issues’, *CMI Working Paper WP 7*, 1-32

Antonikova N. A., (2015) 'Private Sector Corruption in International Trade: The Need for Heightened Reporting and a Private Right of Action in the Foreign Corrupt Practices Act' *Brigham Young University International Law & Management Review* 11, 93–125

Argandoña A., (2003) 'Private-to-private Corruption' *Journal of Business Ethics* 47 (3), 253–267

Arlacchi P., *La Mafia Imprenditrice: l'etica mafiosa e lo spirito del capitalismo*, (Il Mulino, 1983)

Arlacchi P., *Men of Dishonor: Inside the Sicilian Mafia: an account of Antonino Calderone*, (William Morrow and Co., 1993)

Backhaus J. G., (1979) 'Defending organized crime? A note', *Diskussionsbeiträge des Fachbereichs Wirtschaftswissenschaft und Statistik der Universität Konstanz*, No. 120, Fachbereich Wirtschaftswissenschaft und Statistik, Universität Konstanz, Konstanz

Banfield E. C., 'Corruption as a feature of governmental organization' in M. Ekpo, (ed.) *Bureaucratic Corruption in Sub-Saharan Africa: Towards a Search for Causes and Consequences* (Washington D.C.: University Press of America, 1979)

Banfield E. C., (1975) 'Corruption as a feature of governmental organizations', *Journal of Law and Economics* Vol. 18, 587-588

Banfield E. C., *The Moral Basis of a Backward Society*, (New York: The Free Press, 1958)

Barnes H. E. and Teeters N. K., *New Horizons in Criminology*, Third Edition, (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1959)

Bayart J-F, Ellis S & Hibou B., *The Criminalisation of the State in Africa*, (Oxford: James Currey, 1999)

Beare M. E. (ed) *Critical Reflections on Transnational Organized Crime, Money Laundering and Corruption* (Toronto: University of Toronto, 2003)

Becker G. S., (1968) 'Crime and Punishment: An Economic Approach', *The Journal of Political Economy* 76 (2), 169-217

Behan T., *See Naples and die: the Camorra and Organized Crime* (London: Tauris, 2002)

Bell D, 'Crime, a queer ladder of social mobility' in *Racial and ethnic relations: selected readings* (New York: Crowell, 1966), 177-183

Bellair P, (2017) 'Social Disorganization Theory', in *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*

Belmonte T, *The Broken Fountain* (New York: Columbia University Press, 1979)

Berry B. J. & Kasarda, J. D., *Contemporary urban ecology* (New York: Macmillan, 1977)

Bequai A, *Organized Crime: The Fifth Estate* (Lexington Books, 1979)

Binder J, *The Chicago Outfit*, (Arcadia Publishing, 2003)

Blackburn K, Neanidis K. C. & Rana M. P. (2017) 'A theory of organized crime, corruption and economic growth' *Economic Theory Bulletin* 5 (2), 227-245

Block A, *The Mafia of a Sicilian Village 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs* (Waveland Pr Inc, 1974)

Blok A and Chambliss W. J., *Organizing Crime* (New York and Oxford: Elsevier, 1981)

Bottoms A. E. & Wiles P., 'Explanations of Crime and Place' in David J. Evans, Nicolas R. Fyve & David T. Herbert (eds), *Crime, Policing and Place: Essays in Environmental Criminology* (London: Routledge, 1992), 11-35.

Box S, *Deviance, Realiry and Sociery*, (London: Holt, Rinehart and Winston, 1981)

Buchanan J, (1973) 'A Defense of Organized Crime', *The Economics of Crime and Punishment*, 120-130

Bullock K, Clarke R. V. and Laycock G (eds.) *Situational Prevention of Organised Crimes* (Cullompton, UK: Willan Publishing, 2010)

Burt R. S., *Structural Holes* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1992)

Burt R. S., *Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital* (Oxford: Oxford University Press, 2005)

Buskens V and **Raub W**, 'Rational choice research on social dilemmas: Embeddedness effects on trust' σε Rafael Wittek, Tom A.B. Snijders and Victor Nee (eds) *Handbook of Rational Choice Research* (New York: Russell Sage, 2012)

Breton A, *Competitive governments: An economic theory of politics and public finance* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996).

Calderoni F, *Organized Crime Legislation in the European Union: Harmonization and Approximation of Criminal Law, National Legislations and the EU Framework Decision on the Fight Against Organized Crime*, (Berlin: Springer, 2010)

Caldwell R. G., *Criminology* (New York: Ronald Press, 1956), 182

Caruso R, (2008) 'Public Spending and organized crime in Italy. A Panel-data analysis over the period 1997-2003', *Institute of Political Studies, Università Cattolica del Sacro Cuore di Milano*

Catanzaro R, *Men of Respect: A Social History of the Sicilian Mafia*, translated by Raymond Rosenthal, (New York : Maxwell Macmillan International, 1992)

Celentani M, **Marrelli Massimo**, **Martina Riccardo**, 'La rottura degli accordi collusivi nel settore criminale', Zamagni, Stefano, *Mercati illegali e mafie: L'economia del crimine organizzato* (Bologna: Il Mulino, 1993)

Centorrino M and **Ofria F**, (2008) 'Criminalità organizzata e produttività del lavoro nel Mezzogiorno: un'applicazione del modello Kaldor-Verdoorn', *Rivista Economica del Mezzogiorno* n. 1, 163-189

Centorrino M & Signorino G (eds), *Macroeconomia della mafia* (La Nuova Italia Scientifica, 1997)

Chambliss W. J., (1975) 'Toward a Political Economy of Crime', *Theory and Society* 2 (2), 149-170

Chambliss W. J., *On the take: From petty criminals to presidents* (Bloomington: Indiana University Press, 1978)

Ciaccio G. (2009) 'Organized Criminality in the South Italian regions: the effects on economic development and on local public services', *Economia Pubblica*, No.1-2, 92-114

Clarke R. V. (ed), *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies* (New York: Harrow & Heston, 1997)

Clinard M. B., 'The Sociology of Delinquency and Crime', in Joseph Gittler (ed) *Review of Sociology* (New York: Wiley, 1957), 477-484

Cloward R & Lloyd O., *Delinquency and Opportunity: A Thoery of Delinnquent Gangs* (The Free Press, 1960)

Cohen A., *Delinquent Boys: The Culture of the Gang* (Free Press, 1955)

Cohen L. E. & Felson M. (1979) 'Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach', *American Sociological Review* 44 (4), 588–608

Colacino T. V., (1885) 'La Fratellanza. Associazione di malfattori', in *Rivista di discipline carcerarie in relazione con l' Antropologia, col Diritto Penale e con la Statistica XV* (5-6), 177-189

Coleman J. S., *Foundations of Social Theory* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1990)

Cornish D. B. and Clarke R. V. (eds), *The Reasoning Criminal: Rational Choice Perspectives on Offending* (Transaction Publishers, 1986)

Cornish D. B. and Clarke R. V. 'Analyzing Organized Crimes' in Alex R. Piquero and Stephen G. Tibbetts (eds). *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges*, (New York: Garland, 2002), 41-64

Courakis N. (2001), 'Financial Crime Today: Greece as a European Case Study', *European Journal on Criminal Policy and Research* 9 (2)

Cressey D. R., *Delinquency, crime, and differential association* (Dordrecht: Springer, 1964)

Cressey D. R., *Theft of a Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America*, (Transaction Publishers, 1969)

Daniele V, (2009) 'Organized Crime and Regional Development. A Review of the Italian Case', *Trends in Organized Crime*, (3-4), 211-234.

Davis J. A., *Control and Conflict: Law and Order in Nineteenth Century Italy*, (London: Macmillan, 1988)

Davis J., *Law and Family in Pisticci*, (London: London University Press, 1975)

Della Porta D, and **Vannucci A**, *Corrupt Exchanges* (New York: Aldine, 1999)

DeVos G. A., *Socialization for Achievement: Essays on the Cultural Psychology of the Japanese*, (Berkeley: University of California Press, 1973)

Dick A. R., (1995) 'When does organized crime pay? A transaction cost analysis', *International Review of Law and Economics* 15 (1), 25-45

Dickie J, *Cosa Nostra: A History of the Sicilian Mafia* (Palgrave Macmillan, 2004)

Dino A, 'Organized Crime and Religion' in *Organized Crime and the Challenge to Democracy*, eds. Felia Allum and Renate Siebert, (London: Routledge, 2003)

Dower J, *Japan in War and Peace: Selected Essays* (Blackwell, 2000)

Downs A, *Inside Bureaucracy*, (Little, Brown and Company, 1967)

Downes D. M. & Rock P. E., *Understanding Deviance: A Guide to the Sociology of Crime and Rule-breaking* (Oxford: Oxford University Press, 2003)

Duggan C, *Fascism and the Mafia* (New Haven and London: Yale University Press, 1989)

Durkheim E, *Suicide: A study in sociology* (New York: Free Press, 1951[1897])

Durkheim E, *The division of labor* (New York: Free Press, 1960[1892])

Elster J, *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, (Cambridge University Press, 1989)

Ehrlich I, (1973) 'Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation', *Journal of Political Economy* 81 (3), 521-565,

Etzioni A & Du Bow F. L., eds. *Comparative Perspectives: Theories and Methods*. Boston: Little, Brown, 1970), 206 – 210

Galdo A, (1981) 'I Gangsters Neapolitani' *Nord e Sud* XXVIII (15), 203-208

Garofalo R, *Criminology, Reprinted from Criminologia. Studio sul delitto, sulle sue cause e sui mezzi di repressione* [Criminology: Essay on crime, its causes and means of repression], (Torino: Fratelli Bocca, 1885), (Little Brown and Company, Boston, 1914)

Gibson M, *Born to crime: Cesare Lombroso and the origins of biological criminology* (Westport, CT: Praeger, 2002)

Gill H. B., (1957) 'An Operational View of Criminology', *Archives of Criminal Psychology*

Ginsborg P, *Italy and its Discontents: Family, Civil Society, State 1980-2001* (Palgrave: Macmillan, 2003)

Goel R. K., Budak J, & Rajh E, (2015) 'Private sector bribery and effectiveness of anti-corruption policies' *Applied Economics Letters* 22 (10), 759–766,

Gonzalez-Ruiz S and Buscaglia E, 'How to design a national strategy against organized crime in the framework of the United Nations' Palermo convention, in *The Fight against Organized Crime* (Lima, United Nations International Drug Control Programme, 2002), 23-26

Gounev P & Ruggiero V, (eds), *Corruption and Organized Crime in Europe: Illegal Partnerships* (London and New York: Routledge, 2012)

Gowa J and Mansfield E. D. (1993) 'Power Politics and International trade', *American Political Science Review* 87 (2), 408-420

Graebner Anderson A, *The Business of Organized Crime: A Cosa Nostra Family* (Stanford: Hoover Institution Press, 1979)

Graham E and Newnham J, *Dictionary of International Relations* (New York: Penguin Putnam Inc., 1998)

Granovetter M, (1985) 'Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness', *American Journal of Sociology* 91, 481-510

Grossman H. I., 'Rival kleptocrats: the mafia versus the state', σε Gianluca Fiorentini and Sam Peltzman (eds) *Economics of organised crime* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 143-155

Gugiu M. R. & P. Gugiu C., (2016) 'Economic Crisis and Corruption in the European Union', *Journal of Methods and Measurement in the Social Sciences* 7 (1), 1-22

Felson M., *Crime and Nature* (Thousand Oaks: Sage, 2006)

Fiorentini G and Peitzman S., *The Economics of Organized Crime*, (Cambridge University Press, 1994)

Follain J., *A Dishonoured Society*, (Warner Books, 1996)

Franchetti L e Sonnino S., *Condizioni politiche ed amministrative della Sicilia* vol. 1 (Firenze: Vallecchi, [1876] 1993)

Frankfurt H., 'Coercion and Moral Responsibility' in *The Importance of What We Care About*, (New York: Cambridge University Press, 1988), 65–86

Gambetta D., *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*, (Harvard University Press, 1986)

Garoupa N., (2000) 'The economics of organized crime and optimal law enforcement', *Economic Inquiry* 38 (2), 278-288

Gorr M., (1986) 'Toward a Theory of Coercion', *Canadian Journal of Philosophy*, 16, 383–406

Haller M. H. (1990) 'Illegal Enterprise: A Theoretical and Historical Interpretation', *Criminology* 28, 207-235

Haller M. H. (1992) 'Bureaucracy and the Mafia: An Alternative View', *Journal of Contemporary Criminal Justice* 8 (1), 1-10.

Heidenheimer A J (ed.) *Political Corruption: Headings in Comparative Analysis*, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1970)

Helg R, Peri G and Viesti G, (2000) 'Abruzzo and Sicily: Catching up and lagging behind', *European Investment Bank Papers* 5 (1), 61-87

Hess H, *Mafia and Mafiosi: The Structure of Power*, (Ashgate Publishing Limited , 1973)

Heywood P, (1997) 'Political Corruption: Problems and Perspectives', *Political Studies* XLV, 417-435

Hill P, *The Japanese Mafia: Yakuza, Law and the State* (Oxford University Press, 2003)

Hirschi T, *Causes of Delinquency* (London and New York: Routledge, 2002)

Hoffman J. P. & Ireland T, 'Cloward and Ohlin's Strain Theory Reexamined: An Elaborated Theoretical Model' In Freda Adler and William S Laufer,(eds) *Legacy of Anomie Theory: Advances in Criminological Theory*, Volume 6, (Transaction Publishers, 1996), 247-270

Huang, F.F.Y., & Vaughn, M.S. (1992). 'A Descriptive Analysis of Japanese Organized Crime: The Boryokudan From 1945 to 1988' *International Criminal Justice Review* (2), 19-57

Ianni F. A. J. and Reuss-Ianni E, *A Family Business: Kinship and Social Control in Organized Crime* (London: Routledge and Kegan Paul, 1972)

Ivlevs A & Hinks T, (2015) 'Global economic crisis and corruption', *Public Choice*, 162 (3-4), 425-445

Iwai H, *Byo ri shu dan no ko zo: oyabun kobun shu dan kenkyu*, (Tōkyō : Seishin Shobō, Shōwa 38, 1963)

Jacobs J, *Gotham Unbound: How New York City was Liberated from the Grip of Organized Crime* (New York and London: New York University Press, 1999)

Jacobs J and Peters E, 'Labor Racketeering: The Mafia and the Unions' Michael Tonry (ed) *Crime and Justice. A Review of Research. Volume 30*, (Chicago / London: The University of Chicago Press, 2003), 229-282

Jamieson A, *The Antimafia: Italy's Fight against Organized Crime* (Palgrave: Macmillan, 2000)

Jankovski M. S., *Islands in the Street. Gangs and American Urban Society*, (California University Press, 1991)

Jeffery C. R. (1959) 'An Integrated Theory of Crime and Criminal Behaviour', *Journal of Criminal Law and Criminology* 49, 533-552

Johnston M., 'Corruption, Inequality and Change' in P.M. Ward (ed.) *Corruption, Development and Inequality: Soft Touch or Hard Graft?*, (London: Routledge, 1989), 13-37

Johnston M., (1996) 'Search for Definitions: The Vitality of Politics and the Issue of Corruption' *International Social Science Journal* 48 (3), 321-35

Johnston M., (2007) 'Understanding the private side of corruption: new kinds of transparency, new roles for donors', *U4 Brief, Anti-Corruption Resource Center* (6), 419-431

Keagan D., *On the Origins of War* (New York: Doubleday, 1995)

Kalliris K., (2017) Self-Authorship, Well-being and Paternalism, *Jurisprudence: An International Journal of Legal and Political Thought*, 8 (1), 23-51

Kalliris K., 'The weakened state of the modern state: corruption in times of economic and institutional crisis' in *Europe in Crisis: Crime, Criminal Justice, and the Way Forward: Essays in Honour of Nestor Courakis*, (Ant. N. Sakkoulas Publications EE, 2017), 549-561

Kalliris K., *Autonomy, well-being and the law*, (Oxford University, PhD Thesis, 2011)

Kalliris K., *The Role of Blood Family Ties in the Ndragheta: A Comparative Study*, (Oxford University, MSc Thesis, 2005)

Kalt J. P. & Zupan M. A., (1984) 'Capture and Ideology in the Economic Theory of Politics', *American Economic Review* 74 (3), 279-300.

Kaplan D. & Dubro A., *Yakuza: Japan's criminal underworld*, (Berkeley: University of California Press, 2003)

Kaufmann D and Vicente P., 'Legal Corruption' (The World Bank, 2005)

Kenji I, *Yakuza to Nihonjin (The Yakuza and the Japanese)*. (Gendai Shokan, 1993)

King R, *The Drug Hang-Up: America's fifty-year folly*, (Norton, 1972)

Kitsuse J. I. & Dietrick D. C., (1959) 'Delinquent Boys: A Critique', *American Sociological Review* 24 (2), 208-215

Kleemans, E. R. 'Organized Crime, Transit Crime, and Racketeering' σε Michael Tonry and Catrien Bijleveld (eds) *Crime and Justice in the Netherlands. Crime and Justice. A Review of Research. Volume 35*, (Chicago: The University of Chicago Press, 2007), 163-215

Kleemans E. R. 'Theoretical perspectives on organized crime' σε L. Paoli (ed.). *Oxford Handbook on Organized Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2014), 32-52

Kleemans E. R. and **Van de Bunt** H. G., (2008) 'Organised Crime, Occupations and Opportunity', *Global Crime* 9 (3), 185-197

Kleemans E. R. and **Van de Bunt** H. G., (1999) 'The Social Embeddedness of Organized Crime' *Transnational Organized Crime* 5(1), 19-36

Klitgaard R, *Controlling Corruption* (University of California Press, 1988)

Konrad K.A. and **Skaperdas** S, (1997) 'Credible Threats in Extortion', *Journal of Economic Behavior and Organization* 33, 23–39

Konrad K.A. and **Skaperdas** S, (1998) 'Extortion' *Economica* 65, 461–477

Kornhauser R. R., *Social sources of delinquency: An appraisal of analytic models* (Chicago: University of Chicago Press, 1978)

Koutsoukis K, 'Political Corruption in Greece' In M. Bull and J. Newell, *Corruption in Contemporary Politics* (New York: Palgrave Mcmillan, 2003), 24-36

Krambia-Kapardis M, 'Fraud and corruption: protagonists in creating a financial crisis' in C. D. Spinellis, Nikolaos Theodorakis, Emmanouil Billis, George Papadimitrakopoulos (eds) *Europe in Crisis: Crime, Criminal Justice and the Way Forward. Essays in Honour of Nestor Courakis* (Athens: Ant. N. Sakkoulas Publications L.P., 2017), 563-582

- Kugler M, Verdier T and Zenou Y**, (2005) ‘Organized Crime, corruption and punishment’, *Journal of Public Economics* 89 (9-10), 1639-1663
- Kumar R. V. and Skaperdas S**, (2008) ‘On the Economics of Organized Crime’, Working Paper Prepared for inclusion in: Garoupa, Nuno (ed.), *Criminal Law and Economics*
- Lane F**, (1958) ‘Economic Consequences of Economic Crime’, *The Journal of Economic History* 18 (4), 401-417
- Lea J and Young J**, *What is to be Done about Law and Order? – Crisis in the Eighties* (Harmondsworth, United Kingdom: Penguin, 1984)
- Lestingi F**, (1880) ‘La mafia in Sicilia’, σε *Archivio di psichiatria, antropologia, criminale e scienze penali I*, 362-366
- Lippman W**, ‘The Underworld as servant’, *Crime Society*, ed. Ianni and Reuss-Ianni, (New American Library, 1976), 162-172
- Lister R**, ‘Introduction: In Search of the ‘Underclass’’ in Ruth Lister (ed) *Charles Murray and the Underclass: The Developing Debate* (London: IEA Health and Welfare Unit, 1996), 1-18
- Luppo S**, *Agricoltura ricca e sottosviluppo. Storia e mito della Sicilia agrumaia (1060-1950)*, (Catania: Idoneo Giovanni, 1984)
- Maas P**, *The Valachi Papers* (Putnam, 1968)
- Maas P**, *Underboss: Sammy the Bull Gravano's Story of Life in the Mafia*, (Harper Perennial, 1999)
- Manor J**, *The political economy of democratic decentralization* (Washington D.C.: TheWorld Bank, 1999)
- Mazzitelli A**, (2007) ‘Transnational Organized Crime in West Africa: The Additional Challenge’, *International Affairs* 83 (6), 1071-1090
- Maxfield M. G. & Babbie E. R.**, *Research Methods for Criminal Justice and Criminology* (Cengage Learning, 2015)

McCloskey H. J. (1980) 'Coercion: Its Nature and Significance', *Southern Journal of Philosophy* 18, 335–352

McCullough D, *Truman* (New York: Rockefeller Center, 1992)

Merton R, (1938) 'Social Structure and Anomie', *American Sociological Review* 3, 672-682.

Metzger M. B. and **Schwenk C. R.** (1990) 'Decision Making Models, Devil's Advocacy and the Control of Corporate Crime', *American Business Law Journal*, 28, 323-377

Mill J S, *A System of Logic: Ratiocinative and Inductive*, Vol. 1 (London: Parker, 1843)

Milligan M, *Missouri waltz: the inside story of the Pendergast machine by the man who smashed it*, (New York: C. Scribner's Sons, 1948)

Mondello G, (2016) 'States as Game Players The Example of Russia, China and Europe', *L'avenir de l'Europe et de la Russie dans le monde après la crise*, May 2015, Nice, France.

Monteiro J. B., *Corruption: Control of Maladministration* (Bombay: Manaktalas, 1996)

Moore, B. Jr. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. (Boston: Beacon Press, 1966)

Moore J. G., (2016) 'Criminal Responsibility and Causal Determinism', *Washington University Jurisprudence Review* 9 (1), 43-79

Moore M. H., 'Organized Crime as a Business Enterprise' in H. Edelhertz (ed) *Major Issues in Organized Crime Control*, (Washington DC: U.S. Government Printing Office, 1987)

Moore W. H. (1975) 'Book Review: The Mafia Mystique', *Italian Americana*, 2 (1), 108-111

Morris T, *The Criminal Area, A Study In Social Ecology*, (London: Routledge and Kegan, 1957)

Murray C. A., *The Emerging British Underclass* (London: IEA Health and Welfare Unit, 1990)

Neanidis K. C., Paola M and Blackburn R. K., (2017) 'An empirical analysis of organized crime, corruption and economic growth', *Annals of Finance* 13 (3), 273–298

Newman O, *Defensible space; crime prevention through urban design* (New York: Macmillan, 1972)

Nozick R, 'Coercion' in Sidney Morgenbesser, Patrick Suppes, and Morton White (eds.) *Philosophy, Science, and Method: Essays in Honor of Ernest Nagel*, (New York: St. Martin's Press, 1969), 440–472

Nozick R, *Anarchy, State and Utopia*, (Basic Books, 1974)

Pani M, (1996) 'Corruption and Public Debt: Can a Financial Crisis Result from Dishonest Political Control?', *Giornale degli Economisti e Annali di Economia, Nuova Serie*, 55 (1), 117-132

Pantaleone M, *The Mafia and Politics*, (London: Chatto & Windus, 1966)

Paoli L, *Mafia Brotherhoods: Organized Crime, Italian Style*, (Oxford University Press, 2003)

Paoli L & Fijnaut C, 'Introduction to Part I: The History of the Concept' in Cyrille Fijnaut & Letizia Paoli (eds) *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* (Springer Science & Business Media, 2007), 21-46

Park R. E., Burgess E. W., & McKenzie R. D., *The city: Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment* (Chicago: University of Chicago Press, 1925)

Passas N, (1999) 'Globalization, Criminogenic Asymmetries and Economic Crime', *European Journal of Law Reform* 1(4), 399-423

Peltzman S, (1984) 'Constituent Interest and Congressional Voting', *The Journal of Law & Economics* 27 (1), 181-210

Pezzino P, 'Per una critica dell' onore mafioso', σε G. Fiume (ed.), *Onore storia nelle societa mediterranee* (Palermo: La Luna, 1989)

- Peri G**, (2004) 'Socio-Cultural Variables and Economic Success: Evidence from Italian Provinces 1951-1991', *Berkeley Electronic Journal, Topics in Macroeconomics* 4 (1) article 12
- Perry P. J.**, *Political Corruption and Political Geography* (Ashgate Publishing Limited, 1997)
- Pigliaru A**, *La vendetta barbaricina come ordinamento giuridico* (Milan: Giuffre, 1959)
- Polachek S** and **Xiang J**, (2008) 'How Opportunity Costs Decrease the Probability of War in an Incomplete Information Game', IZA DP No. 3883
- Polinsky A. M.**, and **Shavell S**, (1979) 'The Optimal Tradeoff Between the Probability and Magnitude of Fines', *The American Economic Review* 69 (5), 880-891
- Polinsky A. M.**, and **Shavell S**, (2000) 'The Economic Theory of Public Enforcement of Law', *Journal of Economic Literature* 38 (1), 45-76
- Popkin R**, (1943), 'The Function of Definitions in Social Science', *The Journal of Philosophy*, 40, (18), 491-495
- Potter G. W.**, *Criminal Organizations: Vice, Racketeering, and Politics in an American City* (Prospect Heights: Waveland Press, 1994)
- Pratt T. C. & Cullen F. T.** (2000) 'The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis', *Criminology* 38 (3), 931-964
- Putnam R**, with R. Leonardi και R. Nanneti, *Making Democracy Work*, (Princeton University Press, 1993)
- Reuter P**, *Disorganized Crime: Illegal Markets and the Mafia* (Cambridge, MA: MIT Press, 1983)
- Reynald D. M. & Elffers H**, (2009) 'The Future of Newman's Defensible Space Theory: Linking Defensible Space and the Routine Activities of Place', *European Journal of Criminology* 6 (1), 25-46
- Roemer B**, (1995), 'A Place in the Sun: Las Vegas... from Capo to Corporate', *Illinois Police and Sheriff's News*

- Rogow A**, and **Lasswell H**, *Power, Corruption and Rectitude*, (NJ: Prentice-Hall Englewood Cliffs, 1963)
- Romano S**, *L'ordinamento giuridico* (Pisa: Mariotti, [1918] 1951)
- Rose-Ackerman S**, *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform* (Cambridge: Cambridge University, 1999)
- Runciman W. G.**, *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth Century Britain* (Gregg Revivals, 1966)
- Russo G**, *The Outfit: The Role of Chicago's Underworld in the Shaping of Modern America* (Bloomsbury, 2001)
- Sabetti F**, *Political Authority in a Sicilian Village*, (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1984)
- Sales I**, 'Camorra' in Enciclopedia Treccani (ed) *Appendice 2000*, (Rome: Treccani, 2001), 468–469
- Sampson R. J.**, *Great American city: Chicago and the enduring neighborhood effect* (Chicago: University of Chicago Press, 2012)
- Sampson R. J. & Raudenbush S. W.**, (1999) 'Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods' *American Journal of Sociology* 105 (3), 603–51
- Sánchez-Jankowski M**, *Islands in the Street: Gangs and American Urban Society* (Berkeley, Ca: University of California Press, 1991)
- Savona E. U., Riccardi M and Berlusconi G** (eds), *Organised Crime in European Businesses* (London and New York: Routledge, 2016)
- Schelling T**, (1965) 'Economics and Criminal Enterprise', *Public Interest* 7, 61-78
- Schelling T**, 'What is the Business of Organized Crime?' in *Choice and Consequence: Perspectives of an Errant Economist* (Cambridge: Mass: Harvard University Press, 1984), 178-194

Schneider P. T. & Schneider J, *Reversible Destiny: Mafia, Antimafia, and the Struggle for Palermo* (Berkeley: University of California Press, 2003)

Sereni E, *Il capitalismo nelle campagne* (Torino: Einaudi, 1971)

Sergi B. S. and Qerimi Q, (2007) 'Fighting Corruption and Organized Crime as a Means of Socio-Economic Development in South-East Europe', *South-East Europe Review* No.2, 81-94

Servadio G, *Mafioso: A History of the Mafia from its Origins to the Present Day* (London: Secker & Warburg)

Shaw M, (2002) 'West African Criminal Networks in South and Southern Africa', *African Affairs* 101 (404), 291-316

Shaw C. R., & McKay H. D., *Juvenile delinquency and urban areas* (Chicago: University of Chicago Press, 1931)

Shelley L, (2005) 'Privatization and Crime: The Post-Soviet Experience', *Journal of Contemporary Criminal Justice* 11 (4), 244-256

Sherman, L. W. (ed.) *Police Corruption: A Sociological Perspective*, (1974, Garden City, NY, A: Anchor Books)

Shleifer A and Vishny R, 'Corruption', (1993), *The Quarterly Journal of Economics*, 108 (3) 599-617

Sieber U, and Bögel M, *Logistik der Organisierten Kriminalität* (Logistics of Organized Crime). (Wiesbaden: Bundeskriminalamt, 1993)

Simpson S. S., Leeper Piquero N, and Paternoster R, 'Rationality and Corporate Offending Decisions' in Alex R. Piquero and Stephen G. Tibbetts (eds). *Rational Choice and Criminal Behavior: Recent Research and Future Challenges*, (New York: Garland, 2002), 31-32

Skaperdas S and Syropoulos C, 'Gangs as Primitive States' in Gianluca Fiorentini and Sam Peltzman (eds) *The Economics of Organized Crime* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 61-82

Skaperdas S and Syropoulos C (2001) 'Guns, Butter, and Openness: On the Relationship between Security and Trade', *American Economic Review*, 91 (2), 353-357

Skocpol T & Somers M, (1980) 'The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry'. *Comparative Studies in Societies and History*, 22, 181.

Smith D, *The Mafia Mystique*. (New York: Basic Books, 1975)

Smith D, (1978), 'Organized Crime and Entrepreneurship' *International Journal of Criminology and Penology*, Vol.6, Issue 2, 161-177

Smith D, (1980) 'Paragons, Pariahs, and Pirates: A Spectrum-Based Theory of Enterprise', *Crime & Delinquency* vol. 26 no.3, 358-386

Stark D, *The Yakuza: Japanese Crime Incorporated* (University of Michigan, 1981)

Steffensmeier D and Ulmer J. T., *Confessions of a Dying Thief: Understanding Criminal Careers and Criminal Enterprise* (New Brunswick, NJ: Transaction Aldine, 2005)

Sterling C, *Octopus: The Long Reach of the International Sicilian Mafia* (Simon & Schuster, 1991)

Stigler G. J., (1970) 'The Optimum Enforcement of Laws', *Journal of Political Economy* 78 (3), 526-536

Sutherland E. H., *The Professional Thief*, (Chicago and London: University of Chicago Press, 1937)

Sutherland E. H., *White Collar Crime*, (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1949)

Sutherland E. H., *On Analyzing Crime*, (University of Chicago Press, 1973)

Sutherland E. H., Cressey D. R. & Luckenbill D, 'The Theory of Differential Association' in Nancy J. Herman (ed) *Deviance: A Symbolic Interactionist Approach* (Lanham: General Hall, 1995), 64-68

Teresa V and Renner T, *My life in the Mafia* (Doublebay, 1973)

Thacher D, (2004) 'Order Maintenance Reconsidered: Moving beyond Strong Causal Reasoning', *Journal of Criminal Law and Criminology* 94 (2), 381-414.

Tilly C, 'War Making and State Making as Organized Crime', in P.B. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol (eds), *Bringing the State Back In* (Cambridge University Press, 1985)

Tönnies F, (1887) 'Community and society', *The urban sociology reader*, 13

Underhill R, *FDR and Harry: Unparalleled Lives*, (Westport CT: Praeger Publishers, 1996)

United Nations Office on Drugs and Crime, *Crime and Development in Central America. Caught in the Crossfire* (New York, 2007)

Van Dijk J, (2007) 'Mafia Makers: Assessing Organized Crime and its Impact Upon Societies', *Trends on Organized Crime* 10, 39-56

Van Duyne P. C. (1993) 'Organized Crime Markets in a Turbulent Europe', *European Journal on Criminal Policy and Research* 1(3), 10-30.

Van Klaveren J, *Corruption as an Historical Phenomenon*, Political Corruption Readings in Comparative Analysis, (Transaction Publishers, 1978)

Van Rijckeghem C and **Weder B**, (2009) 'Political institutions and debt crises', *Public Choice* 138: 387-408

Van Wolferen K, *The Enigma of Japanese Power*, (Alfred A. Knopf, 1989)

Varese F, *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*, (Oxford University Press, 2001)

Varese F, *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories* (Princeton University Press, 2011)

Vaughn M.S., **Huang, F.F.Y.**, & **Ramirez, C.R.** (1995) 'Drug abuse and anti-drug policy in Japan: Past history and future directions.' *British Journal of Criminology* 35 (4), 491-524

- Von Lampe K** (2011) ‘The Application of the Framework of Situational Crime Prevention to “Organized Crime”’ *Criminology & Criminal Justice* 11 (2), 145-163
- Von Liszt F**, *Der Zweckgedanke im Strafrecht (Deutsches Rechtsdenken, Band 11)*, Auflage: 3 (Klostermann, Vittorio, 1968)
- Von Neumann J** and **Morgenstern O**, *Theory of games and economic Behaviour* (Princeton University Press, 1944)
- Waite D** and **Allen D**, (2003) ‘Corruption and Abuse of Power in Educational Administration’, *The Urban Review* 35 (4), 282-296
- Weber M**, *Politik als Beruf*, (Duncker und Humblot, 1918)
- Weinberg S. K.** (1954) ‘Theories of Criminality and Problems of Prediction’, *Journal of Criminal Law and Criminology* 45, 412-429
- Weingast B. R.**, (1995) ‘The economic role of political institutions: market-preserving federalism and economic development’, *Journal of Law, Economics and Organization*, 1-31
- Wertheimer A**, *Coercion* (Princeton: Princeton University Press, 1987)
- Whitehead L**, *Para Combatir la Corruption* (1999, Este Pals Ene)
- Whiting R**, *Tokyo Underworld: The Fast Times and Hard Life of an American Gangster in Japan*, (New York: Vintage Departures, 2000)
- Whyte W. F.**, *Street Corner Society: The Social Structure of an Italian Slum*, fourth edition, (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993)
- Williams R**, *Controlling Corruption* (Edward Elgar Publications, 2000)
- Wilson J**, *Thinking About Crime* (New York: Basic Books, 1975)
- Wilson W. J.**, *The truly disadvantaged: The Inner-City, the Underclass, and Public Policy* (Chicago: University of Chicago Press, 1987)
- Wilson J. Q.** and **Kelling G. L.**, (1982) ‘Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety’, *The Atlantic Monthly* 263 (2), 46-52

Wikström P-O. H., *Urban Crime, Criminals and Victims* (New York: Springer-Verlag, 1991)

Wirth L., (1938) ‘Urbanism as a Way of Life’, *American Journal of Sociology*, 44 (1), 1–24

Young J., *The Exclusive Society: Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity* (London: Sage Publications, 1999)

Zimmerman D., (1981) ‘Coercive Wage Offers’ *Philosophy and Public Affairs*, 10, 121–145

ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

Amnesty International *The Anatomy of Corruption*, TI Source Book 2000

European Commission (2006) Special Eurobarometer 245, Opinions on organised, cross-border crime and corruption

Fachkommission ‘Organisierte Kriminalität’: ‘Indikatoren zur Erkennung Organisierter Kriminalität’, 1974

President’s Commission on Law Enforcement and Administration of Justice, *The Challenge of Crime in a Free Society: A Report by the President’s Commission on Law Enforcement and Administration of Justice*, 1967

The Kefauver Committee Report, *Organized Crime*, 1951

The President’s Commission on Organized Crime, *America’s Habit: Drug Abuse, Drug Trafficking and Organized Crime*, 1986

World Bank, *Anticorruption in Transition: Contribution to the Policy Debate* (World Bank Publications, 2000)

Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, *Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα*, Τεύχος 2, (Public Issue, 2011)

Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, *Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα*, Τεύχος 3, (Public Issue, 2011)

Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα -2013,
(Απρίλιος 2014, Public Issue)